

בנימין נתניהו

בני

סיפור חיי

בנימין נתניהו
ביבי: סיפור חיי

בנימין נתניהו
ביבי: סיפור חיי
BIBI: My Story

תרגום: שאול לילוב
עורכת אחראית: ליאורה לויאן
עורך לשון: ישי פלג
עיצוב עטיפה: דב כריש, בייגל סטודיו
הצילום שעל העטיפה: עמוס בן גרשום, לע"מ
עימוד: שרית רזונברג
מנהל מערכת: דביר שוורץ

הוצאת סלע מאיר מבקשת להודות לאנשים שסייעו רבות להוצאת הספר:
ירון שוורץ, אסף משניות, אריאל פלקסין, אבי אהרני ומאור הורוביץ.

© כל הזכויות שמורות לבנימין נתניהו, 2022

הוצאת סלע מאיר, רח' קינג ג'ורג' 20, ירושלים
נדפס תשפ"ב (2022)
דאנאקוד 1386-1092

Hebrew Edition © Sella-Meir Publishers
All rights reserved

הפקת גרסה דיגיטלית: גטבוקס

מטעמים מובנים, פרטים מסוימים הקשורים בפעולות צה"ל ובמבצעי
המוסד המתוארים בספר לא נכללו.

לשרה, יאיר ואבנר אהובי,
לכל המגינים על ארצנו,
לכל המאמינים ביעודנו,
לכל העושים למען עתידנו.

תוכן עניינים

חלק ראשון: גבעות

אחים — 1972
שורשים — 1957-1949
אמריקה — 1959-1957
שוב בישראל: שנים מאושרות — 1963-1959
שוב באמריקה: חנונים ומקובלים — 1967-1963
מלחמת ששת הימים — 1967
היחידה — 1968-1967
קרבות — 1969-1968
מפקד — 1972-1969
פרידה מלבנון — 1972
MIT — 1972-1976
מלחמת יום הכיפורים — 1973
הסברה — 1976-1973
אבא

"יום אחד זה יועיל למדינה שלך" — 1978-1976

יגון — 1976
אנטבה — 4 ביולי 1976
טרור — 1980-1976
עסקים — 1982-1980
דיפלומט — 1984-1982
שגריר — 1988-1984
פוליטיקה — 1993-1988
סבא

ראש האופוזיציה — 1996-1993

חלק שני: הרים

ראש הממשלה — 1999-1996
רפורמות ראשונות — 1999-1996
שרה

"הבת שלכם היא כמו הבת שלי"
ההתנגשות הראשונה — 1996
פסגת וואי — 1998
במדבר — 1999–2002
אזרח נגד הטרור — 2001–2002
החזון — 2002
משבר — 2003
השמן והרזה — 2003–2005
"אל תקרא עיתונים" — 2003–2005
זהו צדק חברתי — 2003–2005
התנתקות — 2005
"ביבי, אלה החיים שלך" — 2005–2009

חלק שלישי: פסגות

"להקפיא!" — 2009–2010
פערים מטרידים — 2009
המערכה על ירושלים — 2010
אסון הכרמל — 2010
מרמרה — 2010
ה"הרצאה" בחדר הסגלגל — 2011
"אנחנו נוציא אותך משם, יוני" — 2011
העברת הלפיד — 2012
הקו האדום — 2012
"אתה הבא בתור" — 2012–2013
"אף אחד לא אוהב את גוליית" — 2013
"בוא לביקור חשאי באפגניסטן" — 2013
"ביבי, תעזור לנו" — 2013
מנהרות — 2014
לעולם לא עוד — 2015
ניצחון בדקה ה־90 — 2015
כוח עולמי עולה — 2015–2020
להתהלך בין ענקים — 2016–2018
מתנת פרידה — 2016

"ניו דיל" — 2017

שלוש משימות גורליות — 2019-2017

"תביא לנו את הראש של ביבי" — 2022-2009

דרך השלום — 2020

קורונה — 2021-2019

רכבת הרים — 2022-2019

הסיפור שלי, הסיפור שלנו

תודות

תמונות

להערות המחבר, מקורות,
הפניות ואינדקס יש לסרוק את הקוד

חלק ראשון

גבעות

אחים

1972

ב־1972 שִׁירָתִי כקצין בסיירת מטכ"ל. לילה אחד חזרתי ליחידה עם הצוות שלי מאימון באזור ים המלח. הבסיס היה כמעט ריק מאדם.

"כולם נסעו לנמל התעופה", אמר הש"ג, היחיד שנותר בבסיס. "נחטף מטוס. החוטפים הנחיתו את המטוס בישראל והם מאיימים להוציא להורג את כל הנוסעים".

הצטרפנו במהירות ליתר אנשי היחידה בנמל התעופה לוד, במרחק של עשר דקות נסיעה מן היחידה. התברר שארבעה מחבלים פלסטינים, שני גברים ושתי נשים, חטפו יום קודם לכן מטוס של חברת סבנה שהיה בטיסה מבלגיה לישראל. כשהנחיתו את המטוס בלוד, דרשו החוטפים שישראל תשחרר מהכלא 315 מחבלים, שיטוסו איתם במטוס החטוף למדינה ערבית. אם ישראל לא תמלא אחר דרישותיהם, הם איימו, יפוצצו את המטוס על 94 נוסעיו ואנשי צוותו.

המטוס הוסע לפינה צדדית בשדה, ושם ניקבו בחשאי חיילי היחידה את גלגליו. שר הביטחון משה דיין התחיל לשאת ולתת עם המחבלים במטרה להרוויח זמן שיאפשר ליחידה לאלתר דרך להשתלט על המטוס. אבל איך מסתערים על מטוס חטוף? איש עדיין לא ניסה לעשות זאת, אף־על־פי שבין 1968 ל־1972 אירעו 326 חטיפות וניסיונות חטיפה של מטוסים ברחבי העולם.

באחד ההאנגרים בשדה התעופה תרגלנו הסתערות על מטוס זהה. הופתענו לגלות שיש לו כניסות רבות, ושאפשר לפתוח את דלתות החירום שעל הכנפיים אם הולמים עליהן מבחוץ. תרגלנו את השימוש באקדחי פְּרֶטָה קטני קליבר, שלא הכרנו עד אז. הורו לנו להחביא אותם במגפיים. הקלצ'ניקובים ותת־המקלע עוזי ששימשו אותנו בדרך כלל היו גדולים מדי להסתרה, וממילא כוח האש שלהם היה מסכן את הנוסעים בחילופי האש עם המחבלים.

דיין הודיע למחבלים שישראל נענית לדרישותיהם. היא תשחרר את המחבלים הכלואים ותשלח מכונאים שיכינו את המטוס לטיסה למדינה ערבית לפי בחירתם. התוכנית היתה פשוטה וגאונית. 16 מחיילי היחידה ילבשו סרבלים לבנים של מכונאים. נעמיד פנים שבאנו להכין את המטוס להמראה ונתפוס עמדות בכל הפתחים של המטוס. עם קבלת סימן מוסכם, נסתער פנימה דרכם, נחסל את המחבלים ונשחרר את בני הערובה.

על כל אחת מהכניסות הופקד מפקד צוות מהיחידה, שיהיה אחראי על הפריצה

מהפתח שלו. כמפקד צוות בכיר הוטל עליי להסתער יחד עם שני לוחמים דרך דלת היציאה על אחת מכנפי המטוס.

בזמן ההכנות ניגש אליי לפתע אחי הבכור, יוני, גם הוא קצין בסיירת מטכ"ל, שכבר לא היה מפקד צוות אלא בעל תפקיד בכיר יותר. בעבר, כקצין בצנחנים, הוא הספיק להילחם במלחמת ששת הימים ובקרבות נוספים ונודע כלוחם נועז. הוא היה מבוגר ממני בשלוש שנים ובכיר ממני בדרגה ובתפקיד.

"גם אני נכנס", אמר יוני. "יש לי ניסיון קרבי יותר מלכל אחד אחר ביחידה". זה נכון, חשבתי, אבל לא רלוונטי. הפקודות בצה"ל, שלא לדבר על השכל הישר, הכתיבו שאחים אינם משתתפים יחדיו באותו מבצע, לא כל שכן במבצע מסוכן כמו זה, עם מספר זעום של לוחמים ובמרחב מוגבל כל־כך.

"לא תוכל להשתתף", אמרתי לו, "מפני שאני בפנים!"
"אז אחליף אותך", הוא ענה.

"אתה לא יכול להחליף אותי. אלה החיילים שלי", התרעמתי.
"אז ניכנס שנינו", הוא התעקש.

"יוני, על מה אתה מדבר?" השבתי כמוצא אחרון. "מה אם יקרה לשנינו משהו? תחשוב על אבא ואמא".

את תשובתו לא אשכח לעולם.

"ביבי", הוא אמר, בהדגישו כל מילה, "החיים שלי הם שלי והמוות שלי הוא שלי". הוכיתי בהלם. תשע שנים קודם לכן, כשהיה בן 17, כתב יוני לידידה: "המוות אינו מפחיד אותי. אינני מפחד מהמוות, משום שאינני מייחס ערך לחיים ללא מטרה. ואם יהיה עליי להקריב את חיי כדי להשיג את מטרתם, אעשה זאת ברצון". אמנם קראתי את המכתב הזה רק אחרי שיוני נפל, אבל בשדה התעופה בן־גוריון חשתי אצלו את אותה נחישות.

"אני לא עוזב, ואתה לא נכנס!" אמרתי לו לאחר שעיכלתי את דבריו.

מתוך אי־הסכמה, פנינו למפקד היחידה אהוד ברק. הוא פסק לטובתי. חזרתי והצטרפתי לאנשיי, לקראת ההסתערות.

סרטון של צה"ל שצולם אז בנמל התעופה מראה את יוני, זועף, פוסע הלוך ושוב כארי בסוגר. בזמן שהמתין בשטח ההיערכות יחד עם שר הביטחון משה דיין, שר התחבורה שמעון פרס ואחרים, עלינו — 16 ה"מכונאים" — על "רכבת" של קרוניות לנשיאת מזוודות שהסיעו אותנו אל המטוס החטוף. נעצרנו במרחק של כמאה מטרים ממנו, ליד נקודת ביקורת של הצלב האדום. סוכם עם המחבלים שאנשי הצלב האדום יבדקו אותנו אחד־אחד כדי להבטיח שאיננו חמושים. היה זה תכסיס שהגה דיין כדי להונות את המחבלים, שכלל הבאת כמה אוטובוסים עמוסים

ב"מחבלים" — לכאורה אלה שהיו אמורים להשתחרר במסגרת העסקה. בעוד החוטפים משקיפים על הנעשה מתא הטייס ומן הדלת הקדמית של המטוס, בדק אותנו נציג הצלב האדום. תוך כדי בדיקה שלי, הוא הרגיש באקדח המוחבא במגף ופלט בצרפתית "Mon Dieu" ("אלוהים"). למרות זאת, הוא לא הזהיר את המחבלים. בניגוד לתיאורים שנפוצו אחר־כך, לא שלפתי את האקדח מהמגף ולא עשיתי דבר שהיה בו כדי לסכן את המבצע. רק הגבתי בשקט בצרפתית הבסיסית שידעתי: "Dieu est grand" ("אלוהים גדול").

קיבלנו רשות להתקדם.

חיילי ואני טיפסנו על הכנף. חיכינו לשמוע את שריקת המשרוקית על ידי מפקד היחידה אהוד ברק, שעמד על המסלול מתחתינו. השריקה נועדה להיות האות להסתער על המטוס. הצוות שלי כלל את החייל הוותיק שלי אריק גרסטל, ועוד איש מילואים של היחידה שעבד כמאבטח באל על.

כיוון שהמאבטחים אומנו היטב בשימוש באקדחים בתוך מטוסים, כמה שיותר מיוצאי היחידה שעברו הכשרה כזו שולבו במבצע. אחד מהם היה מרדכי רחמים, שב־1969 סיכל באומץ התקפה של מחבלים על מטוס אל על בנמל התעופה של ציריך.

רגע לפני שעמדנו להסתער, טפח על שכמי המאבטח שהוצמד לי. "ביבי", הוא אמר, "תגיד לאהוד לעצור את המבצע".

"למה?" שאלתי, "מה הבעיה?"

"אין שום בעיה", הוא ענה בשלווה. "באתי הנה בטיסה מלונדון. המטוס היה מלא, ולא יכולתי להגיע לשירותים. ברגע שנחתנו, החבר'ה מהיחידה תפסו אותי ולא נתנו לי הזדמנות ללכת".

"אתה מוכרח ללכת עכשיו?"

"עכשיו", הוא השיב בתוקף.

"גדול או קטן?" שאלתי.

"גדול".

קפצתי מן הכנף והסברתי לאהוד את המצב. הוא עיכב את מתן השריקה. איש המילואים קפץ מן הכנף ונכנס מתחת לגוף המטוס. לאחר שעשה את צרכיו, חזר לעמדתו על הכנף.

ברק שרק במשרוקית. הלמנו על הדלת והיא קפצה החוצה. מחבל שעמד במעבר ירה לעברנו כמה כדורים ורץ אל קדמת המטוס. הוא נורה בידי אחד מאנשינו שנכנס למטוס דרך הכנף השנייה. מחבל נוסף שהיה בקדמת המטוס חוסל על ידי מרדכי רחמים שהסתער לעבר תא הטייס.

אחד הכדורים שנורו לעברנו פגע במצחה של אישה צעירה שישבה ליד הדלת. גופה צנח קדימה. היא נהרגה במקום. יחד עם חיילי זינקתי פנימה וחיפשתי את שתי המחבלות.

"כאן! "הנה אחת מהן!" צעק אחד הנוסעים, בהצביעו על אישה שישבה באחד המושבים. משכתי בשערה והפאה שחבשה ניתקה מראשה. תפסתי אותה בשיער והקמתי אותה על רגליה.

"איפה מטעני הנפץ?" צעקתי, מחשש שהמטענים יופעלו ויפוצצו את המטוס על יושביו. אחד מוותיקי היחידה, מרקו אשכנזי, גם הוא מאבטח מטוסים, רץ לעברנו וצעק, "ביבי, תן לי לטפל בה!"

לפני שהספקתי לעצור בעדו היכה מרקו את האישה בפניה באקדחו. כדור בודד נפלט. הכדור עבר דרך המחבלת וחדר לזרועי השמאלית. הרגשתי כאילו מישהו הלם בי בפטיש עשרה קילו.

המבצע כולו ארך פחות משתי דקות. שני המחבלים הגברים נהרגו, שתי המחבלות נלכדו בחיים. מבין נוסעי המטוס, הנפגעים היחידים היו האישה הצעירה שהיתה סמוכה אליי כשפרצתי למטוס, ועוד נוסע שרץ לעברו של עוזי דיין, מפקד צוות ביחידה ואחיינו של משה דיין, כשנכנס למטוס דרך כניסה אחרת. עוזי חשב שהאיש הוא מחבל וירה כמה כדורים בבטנו. למרבה המזל, הנוסע שרד.

הורדתי מהמטוס והושכבתי על המסלול. חובש הזריק לי מורפיום כדי להקל על הכאב. מרחוק ראיתי את יוני רץ לעברי, מודאג מאוד. כשהתקרב אליי, הוא ראה שאני חי ובהכרה מלאה. בעומדו מעליי, הוא הבחין בכתם הדם על שרוול סרבול המכונאים הלבן שלבשתי.

חיוך רחב התפשט על פניו.

"אתה רואה, ביבי", אמר. "אמרתי לך לא ללכת".

* * *

היה לי מזל. הכדור פגע לא בעצב ולא בעצם. לאחר שהרופאים הוציאו את הקליע, נותרה רק צלקת. חזרתי לשרת כמפקד צוות ביחידה והשתחררתי כעבור שנה. יוני נשאר בצבא, וכעבור שלוש שנים מונה למפקד היחידה.

ב־4 ביולי 1976, ארבע שנים לאחר הצלת חטופי סבנה, הוביל יוני את אנשיו במבצע להצלת נוסעי מטוס חטוף אחר. הפעם היו אלה טרוריסטים גרמנים ופלסטינים שחטפו מטוס אייר פרנס לאחר שהמריא מאתונה, שהיתה חניית ביניים שלו בדרכו של המטוס מתל־אביב לפרז. המחבלים הורו לקברניט להנחית את המטוס באנטבה שבאוגנדה, בלב אפריקה. כלקח מסבנה, הם היו בטוחים שהרחק

באוגדה ידה של ישראל לא תוכל להשיגם.

הם טעו.

הפשיטה על אנטבה הפכה לאחד ממבצעי ההצלה המפורסמים ביותר בעת המודרנית. דרו מידלטון, הפרשן הצבאי של הניו־יורק טיימס, תיאר אותה כ"מבצע חסר תקדים בהיסטוריה הצבאית". ביום המחרת פרסם העיתון מאמר מערכת תחת הכותרת "לידתה של אגדה". ואכן, הפשיטה על אנטבה היתה לאגדה. יוני עצמו, שנפל במהלכה, יצא מאלמוניותו בן־לילה. בחוגים צבאיים הוא כבר היה ידוע כמפקד משכמו ומעלה, אינטליגנטי ביותר ומסור לחלוטין למדינת ישראל, חייל מעוטר שסיכן את עצמו בקרב שוב ושוב. עוד לפני נפילתו כתב עליו משה דיין בספרו: "אינני יודע כמה בחורים מסוגו של יוני יש לנו. אני מאמין שמספרם מספיק לישראל כדי שתוכל לעמוד במבחנים החמורים הצפויים".

עבורי ועבור עדו, אחיו הצעירים, היה יוני אח מופלא, כוכב הצפון שלנו, שעזר לנו לנתב את דרכנו בנפתולי החיים. הוא שימש לנו דוגמה ומופת. בצמתים רבים בחיי הוא העניק לי תמיכה ועצה.

אך השפעתו עליי היתה עמוקה עוד יותר. כל חייה, נאבקה מדינת ישראל על עצם קיומה. כל עוד יוני היה בחיים, הייתי בטוח, הוא יהפוך לדמות מפתח ויסייע בהבטחת עתידה.

כשנודע לי שיוני נפל באנטבה, הרגשתי שחיי הגיעו לקיצם. הייתי בטוח שלעולם לא אתאושש. כדי להבין מדוע חשתי כך אחלוק איתכם, הקוראים, את המאורעות הדרמטיים בחיי שגרמו לי לחוש כך. אספר לכם גם כיצד ההקרבה והמופת של יוני סייעו לי להתגבר על יגון שאין לו נחמה, דחפו אותי אל המאבק הציבורי בטרור, והובילו אותי להיות ראש ממשלת ישראל שכיהן בתפקיד יותר זמן מכל ראשי הממשלה האחרים, נחוש לסייע בהבטחת קיומה ועתידה של המדינה היהודית.

שורשים

1957–1949

מה אני זוכר משנות ילדותי המוקדמות?

את ביתנו ברחוב עין גדי בשכונת תלפיות בירושלים, בית בן קומה אחת בעל תקרות גבוהות, מוקף עצי ברוש. היו אלה ימי הצנע שאחרי מלחמת העצמאות, שהסתיימה חודשים ספורים לפני שנולדתי. כדי שלמשפחה יהיה די אוכל גידלה אמא אפרוחים בחצר, אבל עד מהרה נפלו אלה טרף לנמיות. אמא מצאה דרכים אחרות לפנק אותנו. היא נעזרה לשם כך בחברתה טסי, ששלחה לנו מדי פעם מניו־יורק חבילות עמוסות כל טוב. זו היתה עבורי חוויה קסומה כפעוט להתבונן עם יוני בתוכן החבילות ולגלות בהן שוקולדים בעטיפות נוצצות לצד גרבי ניילון, ועוד שפע של אוצרות שהגיעו אלינו מהעולם הפלאי ההוא מעבר לים, אמריקה.

כשהייתי בן שלוש, נולד אחי עדו. אני זוכר אותו בבהירות גדור בתוך לול, מיילל במחאה על כך ששני אחיו הגדולים משחקים סביבו בחופשיות. ליוני ולי לא היו מזיקות כמה הגבלות. הייתי ילד סקרן ביותר, ובאחת מגיחותי ברחבי הבית הצמדתי את פי לשקע חשמלי. הזרם פצע את שפתי העליונה והותיר בה צלקת.

ירושלים של הימים ההם לא היתה המטרופולין הגדול שאנו מכירים כיום, אלא עיר מנומנמת. שכונתנו השלווה היתה ביתם של אנשי רוח, סופרים ומלומדים, שאבי נמנה עמם. ידעתי שאבי עובד במשהו שנקרא "הסיקלופדיה".

כהיסטוריון במקצועו ערך אבא את האנציקלופדיה העברית, שאותה עיצב על פי הדגם של אנציקלופדיה בריטניקה. חיינו ברמה גבוהה יחסית למקובל אז בישראל, כי הוא קיבל שכר נאה על הפקת כרך חדש של האנציקלופדיה בכל שנה. עד 1959 רכשו את האנציקלופדיה כ־60 אלף משפחות מתוך כ־450 אלף בתי אב בארץ באותה תקופה, כלומר כ־14 אחוזים מכלל האוכלוסייה. היה זה נתון מרשים, שכנראה הולם את המוניטין שלנו כעם הספר.

תחת ידיו של אבא כללה האנציקלופדיה העברית לא רק נושאים יהודיים, שעליהם הוא שם את הדגש, אלא גם נושאים של השכלה כללית. משפחות שלמות המתינו לכל כרך חדש וקראו את הערכים שבו כדי להרחיב את אופקיהם. סוד הצלחתה הגדולה של האנציקלופדיה, הדגיש אבא, היה בהירות, גם של הערכים היותר מורכבים. הוא האמין שהאנציקלופדיה צריכה להיות נגישה ומובנת לקריאה באותה מידה לתלמיד בכיתה ח' ולדוקטורנט באוניברסיטה. בעריכתו הקפדנית היא אכן היתה כזאת.

לאבא היתה גישה אמפירית מובהקת לחקר האמת, כמו גם ידע רחב ועמוק בהיסטוריה היהודית. פעם ביקש מעורך מחלקת מדעי הטבע של האנציקלופדיה, פרופ' ישעיהו ליבוביץ, לעבור על מאמר הדן בהיווצרות היקום שנתקבל באנציקלופדיה מידי מלומד אנגלי. ליבוביץ האקסצנטרי, ששנים אחר כך הפך לאייקון של השמאל הישראלי, שילב אדיקות דתית עם ידע מדעי. הוא היה ידיד אישי של אבי, והגיע לביתנו לעיתים תכופות.

כעבור זמן הגיש ליבוביץ לאבא את המאמר הערוך, שהכיל את התיאוריות השונות על היווצרות היקום. אבא קרא אותו בעניין רב.

"ליבוביץ", הוא אמר, "מחקת את התיאוריה הגורסת שהיקום נברא בידי כוח עליון. לי זו נשמעת תיאוריה סבירה כמו שאר התיאוריות. אחרי ככלות הכול אתה הרי אדם דתי — האם אינך מאמין באפשרות הזאת?"

"נתניהו ידידי", השיב לו ליבוביץ, "מנקודת מבט דתית ודאי שאני מאמין בה, אך מבחינה מדעית? אין לה שחר!"

בדומה לאחיו, המתמטיקאי המבריק פרופ' אלישע נתניהו, ממייסדי הפקולטה למתמטיקה בטכניון, לאבא היתה סקרנות אינטלקטואלית בלתי נדלית עד סוף ימיו, גם במקצועות הריאליים. כשהיה כבר בן למעלה מתשעים הוא נתן לי לקריאה שני ספרים שבדיוק סיים לקוראם — האחד עסק בפיתוח פצצת האטום והאחר היה ביוגרפיה של ריצ'רד פיינמן, זוכה פרס נובל לפיזיקה.

במובנים רבים היה אבא צאצא אינטלקטואלי של קרוב רחוק של משפחתנו, הגאון מווילנא, החכם היהודי שמאתיים שנה קודם לכן הורה לתלמידי הישיבות להוסיף ללימודי הקודש גם לימוד מתמטיקה ופיזיקה.

כהיסטוריון תמיד חיפש אבא את האמת הצרופה, בהיצמדו לעובדות. כשחקר סוגיות היסטוריות הוא עשה זאת ביסודיות רבה, שקל את התיאוריות השונות ובחן נתונים סותרים, ורק לאחר עיון מדוקדק גיבש את דעתו. אך מרגע שדעתו גובשה — הוא הגן עליה ללא מורא.

מורהו של אבא, פרופ' יוסף קלוזנר, התגורר במעלה הגבעה סמוך לביתנו. מומחיותו כהיסטוריון של תקופת בית שני ושני ספריו המכוננים על מקורות הנצרות, "ישו הנוצרי" ו"מישו עד פאולוס", זיכו אותו בשם עולמי. הוא היה גם מומחה גדול לספרות העברית החדשה, וכבלשן המציא מילים רבות שכולנו משתמשים בהן בכל יום, כמו "חולצה" ו"עיפרון".

כילדים קטנים כמובן לא ידענו יוני ואני דבר מכל זה. בכל שבת היינו הולכים לביתו של קלוזנר, שחרט על משקוף דלתו את המילים "יהדות ואנושיות", שמו של אחד מספריו. בדרך לביתו היינו חוצים שדה סמוך ואוספים פרחים, שנהגנו להעניק

לפרופסור בטקס קבוע. קלזנר היה פותח עבורנו את הדלת — איש טוב לב, עדין, מזוקן וממושקף, בשנות השבעים המאוחרות לחייו, אלמן שחי בגפו. לא היו לו ילדים משלו, והוא תמיד קיבל את פנינו בחום.

"ברוכים הבאים, ילדים", הוא היה אומר.

"שלום, פרופ' קלזנר", היה יוני משיב בשם שנינו.

הפרופסור היה מציג ליוני בכל פעם אותה שאלה: "אמור לי, יונתן, האם באת כדי לראות אותי או שבאת בשביל השוקולדים?"

"לא, פרופ' קלזנר", היה יוני עונה ללא היסוס, "באתי לראות אותך".

אז היה קלזנר מזמין אותנו לחדר האורחים ומוציא מהארון האירופי הכבד קופסה של שוקולדים, שמתוכה בחרנו את אלה שרצינו.

הנוהג נמשך מדי שבוע בהצלחה מלאה, עד שהתרחשה תקלה. שבת אחת, אחרי שיוני ענה כראוי על השאלה הקבועה, פנה אליי פתאום הפרופסור ושאל: "ומה איתך, בנימין? לשם מה אתה באת הנה?"

הייתי בן שלוש, ומעולם לא נתקלתי בשאלה כזאת. הסתרתי את פניי בידי במבוכה. חסר תשובה, שתקתי, וכמענה תחבתי יד לאחד מכיסיי והוצאתי ממנו כמה פרחים מעוכים. הגשתי אותם לפרופסור.

קלזנר חייך. קיבלנו את השוקולדים.

זה לא היה המפגש היחיד שלנו עם גדולי הרוח של אותם זמנים. ליד ביתנו שכן צריף ירוק ששימש כבית הכנסת השכונתי. בעודי מציץ מבחוץ מבעד לחרכים שבין לוחות העץ של קיר בית הכנסת, ראיתי את יוני מצטרף לשאר המתפללים, ובהם קלזנר, הסופר ש"י עגנון ואחרים.

"מדוע אתה כאן לבדך, יונתן?" הם שאלו.

"אני אדוק", ענה יוני.

"והיכן אביך?" הם לחצו.

"אבא לא אדוק".

זה בהחלט היה נכון. היינו משפחה חילונית. אבל הוריי נהגו לערוך קידוש באותם זמנים, לקיים סעודות שבת ולחגוג את חגי ישראל.

מן המבוגרים זכה יוני לחיבה רבה, ומילדי השכונה — ליראת כבוד. ילדים נוטים להגיב ליוצאי הדופן שביניהם באכזריות או בהערצה, ובמקרה של יוני היתה זו הערצה. אני זוכר אותו כילד קטן, מוקף בילדים שגילם לפעמים היה כמעט כפול משלו. הוא היה שקט, רציני ונטול כל פוזה או שחצנות, אך באיזשהו אופן, ילדים מבוגרים ממנו התייחסו אליו ביראת כבוד שהוסיפה ללוות אותו עד למותו הטרגי.

כשהיה בן שש כבר נסע לבדו באוטובוס קו 7 לבית הספר שנמצא בחלק אחר של

העיר. שנים אחר כך, כנער, נסעתי עם אותו נהג, יצחקוב, בקו 15. יצחקוב, שזרועו היתה מקועקעת במספר ממחנה הריכוז, היה מזהה אותי כשהייתי עולה לאוטובוס ושואל: "מה שלום אחיך? מעולם לא פגשתי ילד כמוהו".

השנים שאחרי מלחמת העצמאות היו רוויות מתח ביטחוני. הפדאיון מסיני ומעזה תקפו מדרום וצלפים ירדנים בירושלים המחולקת ירו על אזרחים ישראלים בצד שלנו. ב־23 בספטמבר 1956 הם רצחו ארבעה ישראלים שעסקו בחפירה ארכיאולוגית בקיבוץ רמת רחל, הצמוד לתלפיות, ופצעו 16 נוספים. עם זאת, החיים בשכונת תלפיות בשנות החמישים המוקדמות היו שלווים.

יום אחד טיילתי עם אמי ברחוב עין גדי וראינו חיילים מתאמנים במחנה אלנבי, מתחם צבאי שהורישו לנו הבריטים. החיילים בדיקו התאמנו בקפיצה מעל גדר תיל. "אמא", אמרתי מתוך חשש, "אני אף פעם לא אוכל לעשות את זה".

במקום להרגיע אותי באמירה כמו "עד שתגדל כבר לא יהיה צבא", אמרה אמי: "אל תדאג, ביבי. תגדל ותוכל לעשות את זה". היא ודאי לא העלתה על דעתה שבחלוף 18 שנה ישרתו שלושת בניה בו בזמן באותה יחידה מיוחדת, ויתגברו על מכשולים גדולים בהרבה מגדרות תיל.

בן דודי המבוגר ממני, בנימין רון, נקרא כמוני וכמו בני דודים נוספים מצד אמי על שם סבי מצד אמי, בנימין סגל. כילד, הוא היה משחק בשדות ליד ביתו בנתניה. אחותו הקטנה דפנה נהגה לקרוא אחריו "בי!": "בי, בי, איפה אתה?" מכאן והלאה הוא נקרא ביבי, והכינוי נשאר גם כשבגר והיה לאחד מטייסי הקרב הראשונים של חיל האוויר. הכינוי הועבר גם אליי.

כשהייתי בן שלוש וקצת עזבנו את הבית בתלפיות לבית מרווח יותר בשכונת קטמון. סימני הירי מקרבות מלחמת העצמאות נראו על חזית הבית ובידית דלת הכניסה. במקור נבנה הבית כמועדון קצינים בריטי, והיה אחד הבתים הפרטיים הבוודיים בשכונה של בנייני דירות. הוריי היו מקבלים את אורחיהם בחלק הקדמי של הבית, ובהם מלומדים בעלי שם שכתבו ערכים לאנציקלופדיה העברית. אנו הילדים היינו משחקים בחדרים האחוריים. כשהרעש וההמולה שהקמנו היו נשמעים בחלק הקדמי היתה אמי מגיעה אלינו ולוחשת, "ילדים, יש לנו אורחים". זה כנראה לא שכנע אותנו, שכן ברגע ששבה לקדמת הבית ולאורחים, היינו מתחילים מחדש.

היינו מתקבצים עם ילדי השכונה באחד החדרים, סוגרים את התריסים עד לקבלת חושך מוחלט וחובטים בכריות בכל מה שנקרה בדרכנו. אחר כך היינו מדליקים את האור ובודקים מי מבינינו נשאר עומד. ביתנו, אפשר לומר, היה מעין שדה קרב שבו משחקי ילדים התחרו עם שיחות של מלומדים. היתה לנו ילדות

מאושרת.

פעמים רבות תוארו הוריי כמשליטי משמעת נוקשה. אין דבר רחוק יותר מן האמת. למעשה הם מיעטו להטיל עלינו משמעת, ואיפשרו לנו דרגת עצמאות שכיום נראית בלתי נתפסת כמעט. כשהיתה נדרשת הטלת משמעת בבית, בדרך כלל היה זה דווקא יוני שהשליט אותה, כשהתערב לא פעם כדי להשכין שלום בין עדו וביני.

כילד אמצעי טיפוס, הרגשתי לא פעם מקופח לעומת שני אחיי. פעם התלוננתי ליוני על כך שהוא חילק בצורה לא הוגנת את הגלידה הביתית שהכינה אמי. "אתה ועדו תמיד מקבלים יותר", מחיתי בתוקף. "אין בעיה, ביבי", השיב לי יוני בן העשר. "תחלק אתה את הגלידה, אבל עדו ואני נבחר ראשונים!"

עם הזמן הצליח יוני להשכין שלום בר־קיימא בין אחיו הקטנים, והוויכוחים הילדותיים שלנו נעלמו כלא היו.

זכיתי לגדול במשפחה אוהבת ומיוחדת, עם אבא בעל אינטלקט נדיר, עם אמא ששילבה פרגמטיות עם אינטליגנציה ושכל ישר, ועם אח שהיתה לו אישיות יוצאת דופן. כעת התחלתי אפילו להסתדר עם אחי הקטן, שנעשה בוגר יותר ובעל דעה עצמאית עם כל חודש שחלף.

החיים השתפרו עוד יותר כשהדוד נחום, וטרינר במקצועו, העניק לנו את בוני, כלב בוקסר שנקרא על שם הנסיך הבריטי, "בוני פרינס צ'ארלס". אבי, שלא גידל כלב מימיו, התעקש בכל פעם שנשטוף ידיים אחרי ששיחקנו עם בוני. מצד אמי, שגדלה בפרדסי פתח־תקוה והלכה יחפה בשנות ילדותה, מעולם לא באה דרישה כזו.

בכישרון רב ניווטה אמא במסלול המכשולים של גידול שלושה בנים נמרצים יחד עם מתן האפשרות לאבא להתרכז בעבודתו כהיסטוריון וכעורך, כשעשה זאת מהבית. לאמא היה חוש הומור נפלא והיא ידעה ליצור בנקל מגע ישיר וחם עם כל אחד, החל בעזרת הבית וכלה באורח "דם מעלה", ולו בעיני עצמו. היא היתה האדם המעשי ביותר שהכרתי. חברותיה תמיד אומרות, "תשאלו את צילה. צילה תמיד יודעת מה לעשות".

ב־1930 התאהב אבי נואשות בצילה סגל, צעירה יפהפייה ומלאת חיים שפגש באוניברסיטה על הר הצופים, שנוסדה רק חמש שנים לפני כן. אבל בהיותו שקוע בנוסף ללימודים בעניינים הפוליטיים והאינטלקטואליים של התנועה הציונית, לא היה לו סיכוי נגד סטודנט שרמנטי, נח בן־טובים, שחזר אחרי אמי ביעילות רבה בהרבה.

היא נישאה לנח, ושניהם יצאו לפינלנד כשליחי התנועה הציונית. שנים לאחר מכן, כשביקרתי בהלסינקי, סיפרו לי כמה מחברי הקהילה היהודית שאמי לימדה אותם עברית. מהלסינקי עבר הזוג ללונדון, שם התחילה אמא ללמוד משפטים.

ליבו של נח נשבר כשהיא החליטה כעבור זמן מה להתגרש ממנו. במהלך מלחמת העולם השנייה הגיעה אמי לארצות הברית ופגשה שוב את אבי, שהיה שם בשליחות של התנועה הרוויזיוניסטית. הוא היה רווק ומעולם לא הפסיק לחשוב עליה. היא גמרה אומר לתת לו הזדמנות נוספת. כעבור שנים סיפרה לי שבעצם תמיד ידעה שהוא האיש שעמו תרצה להקים משפחה.

היא היתה אישה מבריקה ותמיד היתה אומרת באנחה קלה, "התחתנתי עם גאון, אבל אפילו גאון זקוק לגרביים נקיות". ואולי טוב שכך, כי עד לנישואיו, אבי לא פעם היה נוהג בהיסח הדעת לגרוב גרביים משני צבעים שונים. ב־1995 פרסם אבא את מחקרו ההיסטורי הגדול, "מקורותיה של האינקוויזיציה בספרד של המאה ה־15". הספר זכה לשבחי שבחים ונחשב כיצירה קלאסית בתחום.

אבא חתם את הספר במילות תודה לצילה. "היא היתה עוזרת המחקר הראשונה שלי, הקוראת הראשונה שלי והמבקרת הראשונה שלי, שאת שיפוטה הנבון תמיד הערכתני. אם לשפוט על פי כמות העבודה, הרי היא הקדישה למלאכה זו חלק נכבד מחייה. ומי יכול למצוא את המילים ההולמות כדי לבטא את הכרת התודה הראויה על מאמץ כזה, או על תמיכתה בעיתות של ייסורים וטרגדיה? ואף על פי כן, הנה הן תודותיי, שהשפה דלה מכדי להביען כראוי". הוא אהב אותה בכל ליבו.

* * *

אבא שילב מוח חריג בחריפותו עם הרגלים של פרופסור מפוזר. לעיתים היה מחייג בטלפון שלנו, אחד המעטים בשכונה, למספר שלו עצמו. כשהשיחה לא עברה, הוא היה קורא לאמא לעזרה.

אמי נהגה להתלוצץ ששמה האמיתי הוא "צילה איפה": "צילה, איפה המשקפיים שלי? צילה, איפה השארתי את הספר שלי?" היא היתה קשובה להפליא לצרכיו של אבא, אך היתה רחוקה מלהיות כנועה לו. היא תמיד אמרה את אשר על ליבה וידעה להתעקש כשהיה בכך צורך. היא היתה הציר שהחזיק את משפחתנו, ושלה היתה המילה האחרונה בענייני הבית.

"אמא", התלוננתי ביום גשום אחד. "את מכריחה אותי לנעול ערדליים מעל

הנעליים שלי. אבל כל הילדים האחרים לא הולכים בערדליים אלא במגפי גומי ישר על הגרביים".

"ביבי", היא השיבה לי, "אתה לא כמו הילדים האחרים".

לפעמים, כשההשתוללות שלנו היתה מוגזמת אפילו לטעמה, היא היתה מנסה לשווא לרתום את סמכותו האבהית של אבא. לא פעם הייתי אני מקור הבעיה, ולא בכדי זכיתי לכינוי "העקשן". באחת הפעמים כשנואשה ממאמציה להרגיע אותי, היא פנתה לאבא: "פִּנְצָה, טפל בו אתה". אבי קם בצייטנות מהספה כדי לרסן אותי. רצתי מבוהל לצד השני של החדר, אבל אז הסתובבתי אליו — ילד בן חמש, כשידי על מותני.

"רק כי אתה גדול וחזק יותר ממני לא אומר שיש לך זכות להרביץ לי", הטפתי לו, בניסיון הראשון בחיי לומר אמת לשררה. אבא נעצר פתאום, מהרהר בדבריי. "צילה", הוא אמר, "הילד צודק". בכך פטר עצמו ממשימה שממילא לא היה בדעתו למלא.

עם כל עבודתו התובענית, הוא היה אב מסור. כחובב מערבונים מושבע, הוא היה מנסה לשכנע את יוני ואותי לאכול ארוחת בוקר בעודו מספר לנו איך דהרנו במערב הפרוע, יוני ואני, על שני סוסינו לולו ופיקו, כשהוא מגלם את תפקידו של גרי קופר. אף שניסינו בכל כוחנו, לא הצלחנו להיזכר מתי עברנו הרפתקאות כאלה, אך כל עוד המשכנו לאכול, עמד אבא על כך שהן אכן קרו. אין ספק שהיה בו פן הרפתקני נסתר.

ליד משרד האנציקלופדיה העברית בשכונת ממילא היתה חנות אופניים שאליה הביא אבא לתיקון את אופניו של יוני. ילדי השכונה נדהמו לראות יום אחד את פרופ' נתניהו המכובד חוזר מהעבודה כשהוא דוהר על אופניים במורד רחוב הפלמ"ח, עניבתו מתנפנפת ברוח מעבר לכתפו.

שנים לאחר מכן מצאתי את מחברותיי משיעורי ההיסטוריה בבית הספר היסודי. הן הכילו חיבורים מושלמים על מאורעות היסטוריים שלמדתי בבית הספר. אף שהיו כתובים בכתב ידו של ילד, אין ספק שאבי הכתיב לי אותם. כצפוי, הציונים שלי בהיסטוריה היו מעולים.

ככל שהתבגרתי גמל אותי אבא בהדרגה מההרגל שלי לסמוך עליו בכתיבת חיבורים. "קודם תכתוב אתה, ואני אערוך אחר כך", הוא היה אומר. אחר כך כבר אמר: "עכשיו תערוך בעצמך".

מגיל צעיר מאוד הוא נהג לשאול אותי: "מה אתה מנסה לומר?" כשהייתי עונה לו, הוא היה אומר, "אז כתוב את זה בדיוק כך". הוא היה חותך בשומן העודף, בהוציאו מילים מיותרות כדי להדגיש את הרעיון המרכזי. הוא גם העניק לי תובנות

ייחודיות על תולדות עמנו. לא יכולתי לבקש לעצמי מורה טוב יותר. חלפו שנים עד שאחיי ואני הפנמנו את מלוא כובד ההשפעה של אבינו. באחד המכתבים ששלח לי יוני מאוניברסיטת הרווארד הוא כתב: "ככל שאני מרבה לדבר עם אבא, אני מעריך אותו יותר בתור אדם חושב ובתור מחנך. באמת, הוא אדם גדול, ואצורים בו כוחות עצומים בהרבה הרבה תחומים".

בהדרכתו של אבא נעשיתי מודע, בהדרגה, לכך שדורנו חי בעידן היסטורי חסר תקדים. זה לא היה מובן מאליו. היינו ילדים "נורמלים" שחיו במדינה "נורמלית", ילדים שהיו מעורים בסביבה, חברותיים, ובוטחים בזכותם על מולדתם, כמו כל ילד שגדל בארצות הברית, בצרפת או בשוודיה.

לאט־לאט התבהר לי שישראל אינה כשאר המדינות. ראשית, היא נאלצה להגן על עצמה השכם והערב מפני הניסיון המתמיד של שכנותיה הערביות להשמדה. שנית, לעם היהודי יש היסטוריה ייחודית. פעם אחר פעם אנו קמים לתחייה, בפעם האחרונה אחרי הזוועה הנוראה ביותר שבוצעה אי־פעם נגד עם כלשהו. הייתי שייך לדור של ילדים יהודים שגדל אל תוך מדינה יהודית, שנים ספורות אחרי שמיליון וחצי ילדים יהודים נטבחו בשואה.

כל זה היה הכול חוץ מנורמלי. זה היה נס.

אחיי ואני שיחקנו בשדות כמו שאר ילדי ירושלים בשנות החמישים והשישים של המאה העשרים. הדלקנו מדורות במרחבים הפתוחים של קטמון ובעמק המצלבה, ליד המנזר מהמאה האחת־עשרה. שיחקנו בחיילים בין עצי הזית של הגבעה הסלעית שלימים נבנה עליה מוזיאון ישראל. בחורשה הקטנה הסמוכה לביתנו דמיינו את עצמנו מכבים, הלוחמים ביונים בחיצים ובקשתות שאלתרנו מכל הבא ליד.

בבית הספר העלו את מחזהו של הרצל "סולון פֶּלוֹדֶה", ובו הופיע יוני כמפקד צבאי רב רושם. כבר בגיל 11 הוא התאים לתפקיד.

אבי נסע לעיתים מזומנות לספריות הגדולות של ספרד, לצורך מחקרו על ההיסטוריה של יהודי ספרד בימי־הביניים. התעניינותו בנושא התחדדה בעקבות עבודתו הקודמת על דון יצחק אַבְרָבָנְאֵל, ממנהיגי יהודי ספרד בזמן הגירוש של 1492. כשאמא היתה מצטרפת אליו, הם היו שולחים לנו גלויות ובהן תמונות מרהיבות של גני הארמונות הספרדיים — אותם גנים שראיתי במו עיניי שנים רבות אחר־כך, בוועידת השלום במדריד ב־1991.

במהלך אחד מביקוריהם בספרד, בשנת 1956, פרץ מבצע קדש. זמן קצר קודם לכן הלאים עם נשיא מצרים גמאל עבד אל־נאצר את תעלת סואץ, שנכרתה על ידי צרפת והיתה בבעלותן המשותפת של צרפת ובריטניה. בנוסף, הוא סגר את מצרי

טיראן — המוצא הימי של ישראל לאסיה. בשנים שלפני כן שלח את מחבלי הפדאיון מרצועת עזה ומסיני להתקיף את יישובי הדרום והנגב. הוא נשבע לאחד את מדינות ערב, שזה לא מכבר קיבלו את עצמאותן, לכדי יישות אחת ולהביא להשמדת ישראל.

בניסיון להתיר את עניבת החנק שנכרכה סביב צווארה, שיתפה ישראל בחשאי פעולה עם צרפת ובריטניה. לפי התוכנית יישלחו כוחות בריטיים וצרפתיים לתפוס את תעלת סואץ, וצנחנים ישראלים ישתלטו על מעבר המיתלה, 32 קילומטרים מזרחית לתעלה. כוחות אחרים של צה"ל ישמידו את הצבא המצרי ואת בסיסי הטרור בסיני.

כמתוכנן, הבריטים והצרפתים השתלטו על התעלה. צה"ל כבש את מעבר המיתלה, הכניע את הצבא המצרי וכבש את סיני בתוך ימים ספורים. על אף הצלחת התוכנית בוטלו הישגיה כעבור זמן קצר בשל אולטימטום משותף של ארצות הברית וברית המועצות. הן תבעו מבריטניה, מצרפת ומישראל לסגת מאזור התעלה ומסיני. בתמורה לנסיגה התחייבה ארצות הברית לישראל שמצרי טיראן יישארו פתוחים תמיד.

במדריד, שמעו הוריי את הדיווחים הראשונים שבאו מקהיר, אותם העבירה התקשורת הספרדית כמות שהם, בדבר "התבוסה המשפילה" של הצבא הישראלי על ידי הצבא המצרי וכיבושה הממשמש ובא של ישראל. הם לא האמינו לדיווחים, אך למרות זאת החליטו לשוב הביתה כדי להיות עם ילדיהם. הם הגיעו כעבור מספר ימים. בינתיים עזרנו, אנו הילדים, בהדבקת בד שחור על חלונות בית השכנים, שאצלם התארחנו בזמן שהות ההורים בחו"ל.

רבים מהוריהם של חבריי גויסו למילואים. אחד מהם הגיע לשכונה בג'יפ מאובק והושיט לנו ממתקים שהביא מאל-עריש הכבושה.

"שילמתי עבורך", הוא הדגיש.

גם לו היה אבי בארץ בזמן מבצע סיני, ספק רב אם היה מגויס למילואים. ניסיונו הצבאי היחיד היה קצר ביותר. כמו גברים אחרים בשנות הארבעים לחייהם, הוא נקרא לשירות מילואים. אחרי לילה בעמדה ירושלמית שהשקיפה על העמדות הירדניות בצד השני של העיר המחולקת, הוא לקה בהצטננות חמורה. בתרגיל באש חיה שנערך לפני שעלה לשמירה, הוא הצליח לכוון את הנשק שנתנו לו לכל כיוון אפשרי חוץ מלמטרה. מפקדיו לא קראו לו שוב.

חוץ מההאפלה, זיכרונותיי ממלחמה קצרה זו כוללים האזנה להודעות הרדיו על התקדמות כוחותינו, הנשק וציוד השלל שהוצגו במצעד יום העצמאות של שנת 1957 וקלפי המשחק שהחלפנו בינינו, הילדים. אלה נשאו תמונות של טנקים,

מטוסי קרב ומשחתות.

אמריקה

1957–1959

ב־1957 בישרו לנו ההורים שאנו נוסעים לאמריקה לשנתיים. אבי לקח חופשה ממושכת מן האנציקלופדיה כדי להקדיש זמן למחקרו ההיסטורי בספריות הגדולות של ניו־יורק. הוא גם נסע פעמיים בשבוע לפילדלפיה, ללמד בדרופסי קולג'.

אנו הילדים היינו מלאי ציפיות, בזוכרנו את החבילות המלאות כל טוב ששלחה אלינו מניו־יורק טָסִי, חברתה של אמי. החלק הראשון של האודיסיאה היה הפלגה מלהיבה באוניית צים "תיאודור הרצל". חלפנו במצרי מסינה ועל פני הר הגעש סטרומבולי, וצהלנו למראה הדולפינים שהתחרו באונייה בשחייה לצד הדופן שלה.

כעבור עשרה ימים הפלגנו מול פסל החירות, מביטים בהשתאות בגורדי השחקים של מנהטן. בניינים כאלה בקושי היו אז בישראל, שעוד היתה בחיתוליה. המראות הללו נחרתו בזכרוני וגרמו לי להזדהות עם סיפוריהם של מהגרים שהגיעו לאמריקה דרך אותו נמל. לימים נודע לי שגם קרובי משפחתי מצד אמי עברו דרכו כשבאו לאמריקה.

הוריי שכרו דירה במלון קימברלי באפר־ווסט סייד של מנהטן. הלובי הטחוב של המלון התהדר בשני דברים: מעלית שהופעלה ידנית בידי נער לבוש מדים, ומכונת קוקה קולה. אני זוכר היטב את השתאותי בהחזיקי בידי לראשונה את הבקבוק הירקרק הכהה, הקר כקרח, שיצא באורח פלא מקרביה של המכונה. עד שהשתלבנו בבתי הספר, בלילות היינו צופים מחלון דירתנו במכונות שניקו את הרחובות, ובימים היינו עולים ויורדים במדרגות הנעות של חנות הכולבו מייסיס, או מבקרים במרפסת התצפית של בניין האמפייר סטייט, שהיה אז המבנה הגבוה בעולם. ניו־יורק היתה עבורנו מלאת פלאים.

אף שבישראל לא חסרו לנו קרובי משפחה (כצפוי, רבים מבני דודיי נקראו נתן, על שם סבי מצד אבי, ובנימין, על שם סבי מצד אמי), באמריקה פגשנו קרובים שלא הכרנו עד אז. היו אלה משפחותיהם של ארבעה משבעת אחיו של אבי. בשל נטייתם לעסקים, הם התקשו להשתלב בכלכלה הסוציאליסטית הישראלית. עם בואם לאמריקה הם נכנסו לעסקי סחר הפלדה העולמי ועשו חיל. שניים מהם התגוררו בפרוור אמיד של ניו־יורק, והשניים האחרים בערים ניו־הייבן והרטפורד שבקונטיקט. שוטטנו בבתייהם המרווחים ושיחקנו עם בני דודינו על המדשאות המטופחות. המבוגר שבהם, נתן מיליקובסקי, היה אז בן 15. לימים הפכנו לחברים בנפש. יוני, עדו ואני שטנו בסירת המירוץ של דודי חובב במצר קונטיקט, ולראשונה

בחיינו צפינו במכשיר המופלא הנקרא "טלוויזיה".

החגיגה הגיעה לסיומה עם כניסתי לכיתה ג' בבית הספר הציבורי מס' 166 במנהטן. בקושי ידעתי מילה באנגלית, ומצאתי את עצמי בסביבה מוזרה שהיו לה מנהגים שלא הכרתי. שנאתי את החלב שנדרשנו לשתות מתוך מיכל קרטון קטן בכל בוקר בשעה עשר, ואת משחק הבייסבול המשונה — מה גם ששיחקו אותו במגרש בטון תחום ומגודר שהיה שונה כל כך ממגרשי העפר הפתוחים של ירושלים.

המורים הושיבו אותי ליד ילדה יהודייה ששמה ג'ודי. תפקידה היה ללמד אותי מדי יום כמה מילים באנגלית. היא עשתה זאת בשקדנות, תוך שימוש בספרים מאוירים עם מילים כתובות באותיות קידוש לבנה. כך קיבלתי את היסודות הראשונים של השפה האנגלית.

"הנה ספוט. ספוט הוא כלב. רוץ, ספוט, רוץ".

וכך, בגיל שמונה, התחלתי ללמוד לדבר ולקרוא באנגלית. אמי זירזה את התקדמותי כשלימדה אותי כיצד לבטא נכון את המילים, ובעיקר כיצד להגות את המילה the בלי לומר אותה כ"זה", כמו ישראלים רבים. "תצמיד את הלשון לחר מאחורי השיניים העליונות", הסבירה, ונתנה לי עצות נוספות לשיפור המבטא. בילדותה נחסכו ממנה תרגולים כאלה, שכן אמה דיברה עמה בבית באנגלית. בסוף מלחמת העולם הראשונה, כשאמי היתה בת 6, עברה משפחתה מפתח־תקוה למדינת מינסוטה בארה"ב, ושם למדה אמא לדבר אנגלית מושלמת. כששמעתי בילדותי פתגמים כמו "טוב תפוח טוב מרופא טוב", חשבתי שהם חלק מן המורשת היהודית שלנו. רק מאוחר יותר הבנתי שאמא קלטה אמירות תמציתיות וקולעות כאלה משכניה הסקנדינבים במינסוטה.

בשלהי המאה ה־19 ובראשית המאה ה־20 עלתה משפחתה של אמי ארצה מאמריקה. סבה של אמי מצד אמה, אברהם מרקוס, היגר מליטא לאמריקה בשנות השבעים של המאה ה־19. הוא הגיע למיניאפוליס ועסק בה בסחר פרוות שקנה מן האינדיאנים המקומיים. עם הזמן הוא צבר די כסף כדי להגשים את חלומו ולהתיישב בארץ ישראל. ב־1896, בשנה שבה חיבר הרצל את "מדינת היהודים", הגיע אברהם מרקוס ארצה ונעשה איכר במושבה הקטנה ראשון־לציון. שכניו כינו אותו "האמריקָנר".

אברהם היה אדם טוב לב וחביב. הוא היה מרכיב על אתונו את ילדי המושבה, והם צווחו משמחה בכל פעם שהאתון היתה ממלאת אחר הפקודות באנגלית שאברהם היה פוקד עליה. הוא הצליח פחות עם המבוגרים. בניגוד לרוב האיכרים היהודים שהשתמשו בעבודה ערבית זולה, העסיק אברהם יהודים שעלו זה לא

מכבר מתימן. אם לא די בכך, הוא תכנן לתרום חלק מהנחלה שלו לשם בניית בית כנסת תימני. התוכנית נתקלה בהתנגדות עזה מצד שכניו. יו"ר מועצת המושבה, אהרן מרדכי פרימן, כינס ישיבה מיוחדת ב־7 בנובמבר 1910.

"הגיעה לאוזנינו שמועה כי האדון הנכבד אברהם מרקוס בונה על נחלתו ברחוב ירושלים בית תפילה מיוחד לעולים תימנים", פתח פרימן את הישיבה. "השכנים, האדון מרדכי ברניצקי והאדון מנשה מאירוביץ', התלוננו שהתפילות והמנהגים של התימנים מקימים רעש ושונים מאלה של האשכנזים. לטענתם הם מפריעים את מנוחתם ומרגיזים אותם, והם ביקשו מאיתנו לכנס את הישיבה המיוחדת הזו כדי להפסיק את הנוהג הזה".

חבר המועצה מאירוביץ' התערב: "לא נשמע כדבר הזה, עמיתיי המכובדים. מעולם לא נבנה על אדמתנו בית תפילה עם מנהגים זרים ומוזרים". היו"ר פרימן חלק עליו: "טעות בידי האדון הנכבד. אני בנתי על אדמתי בית כנסת ליהודים ספרדים להנצחת זכרה של אשתי שהלכה לעולמה".

חבר מועצה אחר, יעקב מדליה, התנגד: "יש הבדל. אחינו הספרדים מתורבתים". המועצה החליטה, כמעט פה אחד, "לאסור על המתיישב המכובד מר מרקוס לבנות על נחלתו בית כנסת לתימנים". היחיד שהצביע נגד ההחלטה היה היו"ר פרימן.

אברהם מרקוס לא היה מסוג האנשים המוותרים בקלות. הוא גייס לעזרתו את ועד הקהילות היהודיות בארץ ישראל, ואף פנה לוועד הפועל של חובבי ציון באודסה. בישיבה הבאה של מועצת ראשון־לציון, שהפעם הותר לציבור להיות נוכח בה, קם אברהם על רגליו ותבע לבטל את ההחלטה הקודמת. התחוללה מהומה גדולה שכמעט הפכה לקטטה אלימה.

היו"ר המנוסה פרימן הציע פשרה: "התורם המכובד ימכור לאחד משכניו את החלקה שייעד לבית הכנסת של התימנים. בכסף שיקבל מהמכירה הוא יקנה מגרש בקצה המושבה ועליו יוכל לבנות, בברכתנו, את בית הכנסת לאחינו התימנים". הצעתו של פרימן התקבלה פה אחד. השכן ברניצקי שילם לאברהם את הסכום המבוקש עבור החלקה הסמוכה לנחלתו.

אברהם מיהר להודיע לידידיו התימנים על ההתפתחות המשמחת, אך הם דחו אותה על הסף. התימנים הגאים שבעו עלבונות. הם אמרו לאברהם שיגייסו בעצמם את הכסף לבניית בית כנסת משלהם.

בכך לא הסתיימה הפרשה. הכסף שקיבל אברהם ממכירת אדמתו נועד לבניית בית כנסת לאֶחָיו, והוא היה נחוש לבנותו. יום אחד הוא הבחין בבית הכנסת של

המושבה בגבר שהתפלל בפניה מרוחקת. היה זה בן למשפחת סולימן, מן העדה האורפלית שמקורה בעיר אונְרָפָה שבטורקיה. לקראת סוף המאה ה־19 טבחו המוסלמים בתושביה הארמנים של העיר, והיהודים, שחששו פן יהיו הבאים בתור, ברחו לחלב שבסוריה. ב־1902 הגיעו כמה מהם לראשון־לציון. יוסף סולימן, שאברהם מרקוס הבחין בו, התפלל ביחידות בשקט, כי נוסח התפילה האורפלי היה שונה למדי מן הנוסח האשכנזי.

אברהם החליט שאת הכסף שקיבל תמורת הקרקע יתרום למשפחת סולימן כדי לאפשר לה לקנות אדמה בראשון־לציון, בתנאי שיבנו על האדמה "בית תפילה שבו יוכלו להתפלל לפי דרכם".

בפסח 1912 הוזמן אברהם כאורח הכבוד לטקס חנוכת בית הכנסת החדש. באותה חלקה, ברחוב מולכו פינת רחוב ירושלים בראשון־לציון, עומד כיום בית הכנסת הספרדי מקור חיים.

מתברר שסבא־רבא שלי הזדהה, כמוני, עם כל שנים־עשר שבטי ישראל, והתנגד להתנשאותה של קבוצה אחת על פני זולתה. נתקלתי בחיי במצבים דומים רבים. היו — ועדיין יש — אנשים שמנסים להקניט אותי באומרם, "איך אשכנזי משכיל כמוך, שבא מבית מבוסס כלכלית, בנו של היסטוריון מפורסם, קצין ביחידת עילית ובוגר אחת האוניברסיטאות הטובות בעולם, משמש מנהיגה של מפלגה שתומכים רבים כל כך שלה נדחים על ידי האליטה?"

אני משיב בשתי מילים: "אברהם מרקוס".

ואז אני מוסיף, "מבחינתי הם אליטה".

כשאברהם מרקוס עלה ארצה, הוא הותיר במיניאפוליס את בתו מולי (מלכה), שבגיל 17 התחתנה עם סבי בנימין סגל, אז בן 20. במשך 13 שנים הם ציפו בכיליון עיניים לתינוק, עד שנולדו להם ברצף שבעה ילדים.

בנימין סגל נולד ב־1867 בקובנה שבליטא, שהיתה אז בשליטת רוסיה הצארית. הוא נמלט בגיל 16 מרוסיה מחשש שיגויס לצבא הצאר, שצעירים יהודים רבים סבלו בו מהמרות דת בכפייה, מחלות ומוות. הוא הגיע לניו־יורק חסר פרוטה, הצליח איכשהו להגיע למדינת איווה, ומשם נדד למיניאפוליס. בתוך שנים מעטות נודע שמו כאחד מקומץ אנשי העסקים ששינו לטובה את כלכלת העיר. הוא ניהל עסק מצליח של גרוטאות ברזל ובמקביל עסק בנדל"ן. הוא קידם את המסחר בעיר, דאג לחיבור קווי רכבת ופיתח מיזמי בנייה.

כמו חותנו, אברהם מרקוס, בנימין היה יהודי שומר מצוות וציוני פעיל. עלייתו של מרקוס ארצה השפיעה עליו, ובשנת 1911 מכר את עסקיו ועלה ארצה עם מולי וששת ילדיהם, והשתכן במושבה פתח־תקוה. אמי, הצעירה שבהם, נולדה שם שנה

לאחר מכן.

לקראת נסיעת המשפחה ארצה פורסמה בעיתון היהודי המקומי של מיניאפוליס כתבה גדולה שהיללה את חבר הקהילה המכובד שהחליט להגשים את "חלום חייו" ולנסוע לארץ הקודש, כדי לחיות בה "את שארית ימיו".

מאות אנשים התאספו בתחנת הרכבת של מיניאפוליס להיפרד מבנימין, ממולי ומהילדים. חלקם היו קרובי משפחה ורובם היו ידידים דורשי שלומם.

רב הקהילה, הרב מרדכי שלמה סילבר, קיבל בתחנת הרכבת את פני המשפחה. הוא סייע למלכה ולששת ילדיה לרדת מן הכרכרה שהביאה אותם, הוביל את הקהל לרחבת התחנה, ונשא שם נאום נרגש. צפירת הקטר שנכנס לאיטו אל התחנה קטעה את הנאום. הקהל התפזר, ורבים ניגשו למשפחת סגל בחיבוקים, בנשיקות ובדמעות פרידה. כשהרכבת ובה בני המשפחה התרחקה מן הרציף, נופפו ממנה בידיהם לקהל. כך התחיל מסעם הארוך לציון.

את הפרידה הנרגשת הזאת אפשר להבין רק בראי התקופה: היה זה מחזה נדיר. בראשית המאה העשרים יהודים היגרו לאמריקה, ולא מאמריקה.

התנאים בפתח־תקוה היו קשים. עד מהרה אזל הכסף שבנימין הביא עמו, והיה עליו למלא מחדש את קופת המשפחה. הוא החליט להשאיר את מולי והילדים בפתח־תקוה, לחזור למיניאפוליס לצורך עסקים, ולשוב אל חיק משפחתו כשיצבור די הון.

אולם לפני שהספיק לחזור ארצה פרצה מלחמת העולם הראשונה. טורקיה חסמה את הכניסה לארץ ואת היציאה ממנה. חיילים עות'מאנים כרתו את עצי התפוזים בפרדס המשפחה והשתמשו בהם לחימום. הם אילצו את יהודי יפו לעבור לפתח־תקוה. מכיוון שהשלטונות העות'מאניים חשדו ביהודי הארץ שהם מזדהים עם בריטניה, היה חשש שהטורקים יטבחו ביהודים כפי שטבחו בארמנים ב־1915. שרר פחד, והיה מחסור במזון. מסיבה זאת אחת המילים הראשונות שאמי למדה היתה "אָקְמֶק" — "לחם" בטורקית.

במהלך המלחמה אבד לבנימין הקשר עם אשתו וילדיו. הוא היה אכול דאגה לשלומם, וכשהסתיימה המלחמה ניצל את קשריו כדי להימנות עם הראשונים שהפליגו מאמריקה מזרחה. הוא התאחד מחדש עם משפחתו בפתח־תקוה, ואז לקח אותם איתו בחזרה למיניאפוליס לזמן מה.

ב־1923 נפטר סבי מסרטן. מולי לקחה עמה את שבעת ילדיה וחזרה לבית המשפחה הגדול בפתח־תקוה, בין הפרדסים. אמי, שהיתה נערה חברותית, התאחדה מחדש עם חברותיה וחבריה, עמם שמרה על קשרים אמיצים במשך כל חייה.

כמי שהעברית והאנגלית היו רהוטות בפיה, היא התנהלה ללא כל קושי באמריקה כמו בישראל. עתה, בשנת 1957, היא שימשה לי מדריכה נאמנה לחיים בארצות הברית.

לעיתים קרובות הלכנו עם הורינו לסנטרל פארק. שם רדפנו אחרי סנאים, חתרנו בסירות ושיחקנו בכדורגל עם אבי, שהראה ניצוצות של ספורטאי שהחמיץ את ייעודו. היה לו גם דופק של ספורטאי מקצועי, איטי במיוחד, גם אם נמנע מאז בחרותו מכל פעילות גופנית ואימץ בעיקר את מוחו.

בנעוריו דווקא היה שחקן כדורגל נלהב. כשהיה בן 13 שבר את רגלו במשחק כדורגל בצפת. אחיו הצעירים סיפרו לי לימים שעמדו מעליו, ובעודו שוכב על הקרקע, מתפתל מכאבים, הוא נאנק: "הוי, ילדים, ילדים, מה גדול הכאב!" "בנציון קלאסי", הם צחקו.

בכל השנים שהכרתי את אבי, שמעתי מפעם לפעם כועס או מוחה על עוולות ואי צדק, אך מעולם, מעולם, לא שמעתי אותו מוציא קללה מפיו — קללה שללא ספק היתה נפלטת מפי אילו שברתי אני רגל במשחק כדורגל.

נטייתו של אבי לשירה, יחד עם העברית המשובחת שלו, זיכו אותו לימים במקום הראשון בתחרות שירה שנערכה בחסות האוניברסיטה העברית, שלא מכבר נוסדה. הפרס למנצח היה עשר לירות שטרלינג, סכום עתק באותם ימים. כשאבא ניגש לקבלו, נתן לו הפקיד רק חמש לירות.

"מדוע רק חמש?" תמה אבי, שידע שהכסף יהיה לעזר רב למשפחה.

"כי השיר שלך קצר", השיב הפקיד.

לאבא זה נראה בלתי צודק. הוא הלך להתלונן על כך בפני מורו, פרופ' קלוזנר, שהיה אחד השופטים בתחרות. קלוזנר האזין בסבלנות לתלונתו של אבי ביחס לפרס ואז אמר:

"אישי הצעיר, לאורך כל ההיסטוריה של השירה העברית איש לא קיבל מעולם חמש לירות שטרלינג עבור שיר. עצתי לך — קח את הפרס". הוא לקח.

כמעט מאה שנים לאחר מכן קיבלתי מן הספרייה הלאומית עותק מהשיר. אל השיר צורף מכתב ששלח נשיא האוניברסיטה דאז, פרופ' יהודה לייב מאגנס, אל הלורד רוטשילד, ש־14 שנים קודם לכן קיבל מידי הלורד בלפור את ההצהרה ההיסטורית. מאגנס הודיע לרוטשילד: "הזוכה בתחרות השירה הוא בנציון נתניהו, בן 21, סטודנט להיסטוריה ולפילוסופיה".

עשרות שנים אחר כך בניו־יורק, עברו בנציון וצילה ושלושת ילדיהם למלון הדירות "קמרון" במנהטן. הוא היה אומנם מעופש פחות מן ה"קימברלי", אך זה לא

שינה את העובדה שעדיין נאלצנו לבלות שעות על שעות בתוך הדירה. ערב אחד יצאו ההורים והשאירו את יוני לפקח עליו ועל עדו. הייתי הזלזלן מבין אחיי, וראיתי כאן הזדמנות פז לשים את ידי על שקית מרשמלו — חטיף אמריקני שהתמכרתי אליו. מכיוון שאמי היתה מודעת היטב לנטיית זאת, היא החביאה את השקית במדף העליון של הארון במטבח הקטן, מעבר להישג ידו של ילד בן תשע גם אם יעמוד על כיסא. לא היה זה מכשול שאין להתגבר עליו. פתחתי את דלת המתכת של ארון המטבח התחתון כדי לעמוד עליה וכך להגיע למרשמלו. לפתע מעדתי והחלקתי על הפינה החדה של דלת המתכת. פצע עמוק נפער בירכי. הדם פרץ בעוצמה, ואני צרחתי בכאב ובבהלה.

לעולם לא אשכח את שקרה לאחר מכן. יוני בן ה־12 השתלט מיד על המצב. הוא דיבר בטון רגוע וסמכותי שגרם לי מיד להפסיק לבכות. הוא מתח מגבת גדולה על המיטה והשכיב אותי עליה, שלח את עדו להביא עוד מגבות והורה לו לסייע בלחיצה על הפצע כדי לעצור את שטף הדם. לאחר מכן ניקה את הפצע וחבש אותו. כשהורינו שבו הם נדהמו לראות מה שיוני עשה. אני זכיתי בצלקת לא קרבית נוספת לכל החיים.

אחרי שישה חודשים במנהטן עברנו ללונג־ביץ' שבלונג איילנד. כאן יכולנו, יוני, עדו ואני, לשבת על מזח קטן ולנסות את מזלנו בדיג, או להחליק בחורף על משטח הקרח המקומי. את כל הפעילויות הללו צילמה אמא בשקדנות במצלמת קולנוע ביתית. גם כאן, כמו במנהטן, הורינו התעקשו לשלוח אותנו לבית ספר אמריקני רגיל ולא לבית ספר יהודי. הרי עברית כבר ידענו, והם רצו שנשפר את האנגלית שלנו ושנכיר את אמריקה היטב.

שוב בישראל: שנים מאושרות

1963-1959

ב־1959 הסתיימה החופשה שלקח אבא מעבודתו באנציקלופדיה. הפלגנו חזרה ארצה באונייה "ישראל". בגיברלטר עצרנו כדי להאכיל את הקופים, ובאתונה ביקרנו באקרופוליס. חברינו משכונת קטמון בירושלים קיבלו את פנינו כאילו היינו גיבורים השבים מן הקרב. לרוע מזלי, בעיית השפה צפה ועלתה שוב, הפעם מכיוון הפוך. באמריקה הייתי חייב ללמוד אנגלית, ואילו בישראל היה עליי להשיב לעצמי את העברית, ששליטתי בה נחלשה. כשאמא הביטה בציונים הבינוניים שמילאו את התעודה שהבאתי מבית הספר, היא אמרה ברכות, "אתה יודע, ביבי, אתה מסוגל ליותר". זו הפעם היחידה בחיי שאני זוכר לחץ כלשהו מצד אמי להישגיות — וזה היה לחץ עדין במיוחד.

כמה ביוגרפיות שנכתבו עליי מתארות את הוריי כאילו הם דרבנו את יוני, את עדו ואותי להצטיין. זה פשוט לא נכון. לא היה שום צורך לדרבן אותנו. היינו תחרותיים מטבענו.

יוני קבע את הרף. בשנות העשרה שלו הוא כבר היה נאה ואתלטי, עם עצמות לחיים גבוהות שאמי נהגה לכנות באנגלית "slavic cheekbones" ("עצמות לחיים סלאביות"). היה לו גם חיוך כובש ועיניים חומות חודרות. הוא היה תלמיד מצטיין שחבריו ראו בו מודל לחיקוי.

גם אני. בעקבות זאת הציונים שלי השתפרו במהירות. כשביקרתי בבית הספר היסודי שלמדתי בו חמישים שנה מאוחר יותר, הציגו לי את גיליון ההערכה של רות רובינשטיין, המחנכת שלי מכיתה ו'. היא כתבה (כפי שבוודאי כתבה על רבים אחרים) שאני "בעל תפישת מהירה, פעיל, מנומס, אחראי, קורא, מדייק בביצוע ובזמן, חברותי, עליון, אמיץ".

אין לי מושג מאין בא ה"אמיץ", מפני שאינני זוכר משהו שהצריך אומץ לב באותן שנים. אבל בהחלט הייתי מספיק "חברותי" כדי לנסות בפעם הראשונה — והאחרונה בעשרים ושש השנים הבאות — את כוחי בזירה הפוליטית. בגיל שתים־עשרה נבחרתי לראש ועד הכיתה. נדהמתי לגלות כמה זה היה קל להיבחר. כל מה שהייתי צריך לעשות הוא להיות נחמד.

למרות שהייתי מקובל חברתית, הרגשתי נבדל מחבריי. הייתי גבוה ובוגר יותר מרוב בני כיתתי (פער שנעלם במרוצת הזמן). כמעט אף אחד מהם לא התגורר או אפילו ביקר בחוץ לארץ, בעוד שאני כבר ראיתי בגיל צעיר ארצות ונורמות שונות

בתכלית ממה שהכרתי בישראל.

הצטרפתי לתנועת הצופים לתקופה קצרה אך מעולם לא התמסרתי לעניין. יוני, לעומת זאת, הפך למדריך מסור ונערץ. כשהייתי בן שתיים-עשרה הוא נעזר בכישרון הציור שלי וביקש ממני לשרטט דגל בד עבור ה"גדוד" שלו. הוא התלהב מאוד מהשרטוט, וכך גם חניכיו. הם שאלו מדוע אינני חוזר לתנועה. כיוון שלא רציתי לפגוע ברגשותיהם לגבי התנועה, עניתי משועשע שאני חושש שלא אוכל לעבור את מבחן ה"קשרים" בחבל. הם לא הבינו את הבדיחה. "לא, ביבי, אל תדאג. אתה בטח תעבור". נכון, אבל כ"אאוטסיידר" כבר לא היה לי רצון לחזור למסגרת של תנועת נוער.

הזרועות של כמה מהוריהם של חבריי היו מקועקעות במספרים ממחנות הריכוז הנאציים. כמעט שלא דיברנו על כך, עד שב־1961 נלכד הפושע הנאצי אדולף אייכמן על ידי סוכני המוסד בארגנטינה והובא למשפט בישראל. "מהו לדעתכם העונש המתאים ביותר לאייכמן?" שאלה גב' רובינשטיין את הכיתה.

לאחר שהתלמידים הביעו את דעתם, היא נתנה את התשובה שלה: "הנקמה הטובה ביותר היא לקחת אותו לסיוור בארץ ולהראות לו מה עשינו כאן". כידוע, בית המשפט חשב אחרת. אייכמן נידון למוות והוצא להורג, האדם היחיד שכך נגזר דינו על ידי בית משפט אזרחי בכל שנותיה של מדינת ישראל. שנים לאחר מכן הצעתי תשובה אחרת לשאלתה של גב' רובינשטיין. המענה האמיתי לאייכמן ולאדונו היטלר הוא להבטיח שהעם היהודי לעולם לא יהיה עוד חסר אונים.

מעמדי החברתי הרם נפגע קשות כשחברי כיתתי החלו להתקבל לתיכון "ליד האוניברסיטה" היוקרתי שכולנו רצינו ללמוד בו. כולנו ניגשנו לבחינת הקבלה ורוב חבריי קיבלו מכתבי קבלה. אני לא קיבלתי מכתב. אמי הבחינה שאני מדוכדך, ושאלה מה מעיק עליי. "שום דבר", אמרתי.

היא התעקשה. לבסוף נכנעתי וגיליתי לה את הסיבה. "אוי ואבוי", היא אמרה. "אתה מתכוון למעטפה הזאת? היא שוכבת כאן כבר שבועות".

כך התחלתי ללמוד ב"לִיָּדָה". באותם ימים למדו רוב הילדים בישראל לפי אותה תוכנית לימודים, שכללה תנ"ך, עברית, מתמטיקה, היסטוריה, גיאוגרפיה, מדעים, קצת תורה שבעל־פה ואנגלית — שכמובן לא היוותה אתגר מבחינתי. חבריי הגיעו ברובם ממשפחות שתמכו במפא"י, אך זה לא הפריד בינינו. לאבי אמנם היו

השקפות ימניות ברורות אך באותה תקופה הוא כבר לא השתייך למפלגה כלשהי. מעולם לא דיברנו בבית על פוליטיקה מפלגתית, והוא אף פעם לא ביקר את ממשלת ישראל באוזני ילדיו.

למרות זאת, זכור לי בבירור מקרה אחד יוצא־דופן, שהתרחש אחרי שעברנו לביתנו החדש ברחוב הפורצים ב־1953. הבית היה סמוך לווילה יפהפייה בסגנון ערבי שהממשלה הפקיעה כדי שתשמש את שר האוצר לוי אשכול, שמאוחר יותר החליף את בן־גוריון כראש ממשלה. יום אחד הגיעה שיירה של מכוניות ממשלתיות לשכונה ונעצרה בחזית הווילה. כל ילדי השכונה התקבצו לראות את האישים רמי המעלה שיצאו מהמכוניות המפוארות.

אבי ואני השקפנו על הנעשה ממרפסת ביתנו. אחרי רגע קל, אבי פלט בביטול מילה אחת ויחידה, "פקידים", ושב אל תוך הבית. אני משוכנע שבאותו רגע נבטה אצלי הספקנות כלפי הבירוקרטיה, שאותה אני נושא עימי עד עצם היום הזה.

אני זוכר אירוע זה דווקא משום שהוא היה כל כך נדיר. אם בכלל באה לידי ביטוי עמדתם הפוליטית של הוריי, היה זה בעיקר באירועים משפחתיים כמו חגיגת הבר־מצווה שלי שהתקיימה בביתנו ברחוב הפורצים. בין האורחים היו סופרים ואינטלקטואלים ימניים, שחלקם, כמו המשורר הדגול אורי צבי גרינברג, הפכו לאגדה, ואת ספריהם החתומים שנתנו לי אנצור ואוקיר תמיד.

שמחת בר־המצווה נפגמה מעט כיוון שבדיק בעיתי זה לקה אבי בדלקת תוספתן חמורה. אחיו המסורים מילאו את מקומו וליוו אותי אל בית הכנסת "הנשיא" בשכונת רחביה, שבו נהג להתפלל גם נשיא המדינה. שם קראתי את פרשת השבוע ואת ההפטרה, מה שהציב בפני אתגר נוסף: ההפטרה באותו שבוע היתה מתוך ספר מלכים א', המתאר את הבאתה של אבישג השונמית לחמם את דוד המלך במיטתו: "והנערה יפה עד מאוד, ותהי למלך סוכנת ותשרתהו, והמלך לא ידעה". איכשהו הצלחתי לצלוח את הטקסט המביך בלי להתבלבל. גם שם, כמו באירועים רבים אחרים בילדותי ונעוריי, עמד יוני לציד.

ההערצה של חבריו כלפיו רק הלכה וגברה משנה לשנה. בתחרות ספורט שנערכה בין בתי הספר התיכוניים בירושלים הוא זכה במקום הראשון בקפיצה לרוחק, ונקע את קרסולו בנחיתה. חבריו, מאושרים מן הניצחון, נשאו אותו על כתפיהם כל הדרך הביתה.

שנים מאוחר יותר, כשהיה עדיין בחיים, נזכרתי באותו יום כשקראתי את שירו של המשורר האנגלי אלפרד האוסמן, "לספורטאי שמת צעיר", המתאר את הקהל המריע שנושא את גיבורו הביתה:

The time you won your town the race
We chaired you through the market-place;
Man and boy stood cheering by
And home we brought you shoulder-high.

אחרי המבצע באנטבה, כשחיליו הדואבים של יוני נשאו אותו הביתה, הדהד שיר זה במוחי בכל עוצמתו הטראגית.

יוני ואני היינו קרובים זה לזה כפי שרק אחים יכולים להיות, והוא דאג באותה מסירות גם לעדו. יום אחד, כשעדו בן השבע היה בדרכו הביתה מבית הספר, הוא ראה אישה מבוגרת וכפופת גב, לבושה שחורים, שבאה לקראתו עם מקל ועל גבה משהו שנראה לו ככיריים. הוא נזכר באגדות האחים גרים והחליט שזוהי מכשפה שיצאה לרחובות כדי לצוד ילדים קטנים.

עדו ראה את יוני עומד לא רחוק ממנו עם כמה מחבריו, ורץ אליהם.
"מה קרה, עדו?" שאל יוני. "מה קרה לך?"

"מכשפה", התנשף עדו, והצביע על המקום שבו ראה את הזקנה, "ראיתי מכשפה!"

חבריו של יוני פרצו בשאגות צחוק.

"מכשפה, הוא רואה מכשפה", הם הקניטו את עדו, שנלחץ עוד יותר כשראה שהם אינם מאמינים לו.

יוני שתק. כשחבריו ראו זאת, הם הפסיקו לצחוק ולהקניט. יוני כרך את זרועו על כתפיו של אחיו הקטן וליווה אותו הביתה.

זמן מה לאחר מכן העניק חבר לעדו במתנה ציפור קטנה שהוא מצא ביער. עדו שמח מאוד על חיית המחמד שלו. הוא הכניס אותה לקופסת קרטון עם מכסה, ריפד את התחתית בעשבים יבשים, פיזר עבודה חתיכות לחם והוסיף קערת מים קטנטנה.

"עדו, אתה יודע מה פירוש המילה דרור?" שאל יוני בעדינות. "דרור זה חופש. לציפור הזאת קוראים דרור מפני שהיא לא יכולה לחיות בלי חופש".
עדו שחרר את הציפור.

שנה לאחר מכן ישבנו שלושתנו במבואת הכניסה לביתנו. הצגתי ליוני שאלה תלמודית קלאסית: "אתה הולך במדבר עם אדם נוסף. יש רק מימיה אחת לשניכם. מי שישתה את כל המימיה יישאר בחיים, והשני ימות. אם תחלקו את המים ביניכם, שניכם תמותו. מה תעשה? תשתה את המים בעצמך, או תתן אותם לאדם השני?"
יוני הרהר רגע לפני שהשיב, ואמר: "תלוי מי האדם השני. אם זה היה עדו, למשל,

אתן לו את המים".

עדו ואני הסתכלנו על אָחינו בן החמש־עשרה וידענו: הוא היה עושה זאת. באחר צהריים אחד בשנת 1962 הודיעו לנו הורינו ששנותינו המאושרות בישראל מגיעות לסיומן. הם הושיבו את שלושתנו בסלון ובישרו לנו ששוב ניסע לארצות הברית לכמה שנים. אבא ימשיך לעבוד שם על מחקרו ההיסטורי וילמד דוקטורנטים בדרופסי קולג' בפילדלפיה (שיהפוך לימים לחלק מאוניברסיטת פנסילבניה).

פרצנו בבכי. עולמנו קרס. יוני היה מדריך מסור בצופים וראש ועד הכיתה. עדו ואני ניאלץ להיפרד שוב מחברינו. בנסיעתנו השנייה לאמריקה לא חשנו אפילו מעט מן ההתרגשות של ביקורנו הראשון. הכרנו את אמריקה, אהבנו דברים רבים באמריקה, אבל אמריקה לא היתה הבית. ליוני נותרה רק שנה וחצי עד לסיום בית הספר התיכון והוא שקל להישאר בישראל. בסופו של דבר הוא חרק שיניים והצטרף אלינו, והסביר: "זו תהיה הפעם האחרונה שאחיה תחת קורת גג אחת עם אבא ואמא".

שוב באמריקה: חנונים ומקובלים

1967-1963

תקופת שהותנו השנייה באמריקה קירבה בין שלושתנו עוד יותר. אמי נהגה לכנות אותנו 'מועדון ההערצה ההדדית'. כעת היינו גם אחים לצרה.

הוריי קבעו את ביתנו בפרבר האמיד אלקינס פארק מצפון לפילדלפיה, במדינת פנסילבניה. הם בחרו להתמקם שם בשל האיכות של בתי הספר באיזור. הבניין הבולט ביותר באלקינס פארק היה בית כנסת דולף דמוי פגודה שתכנן האדריכל הנודע פרנק לויט רייט. לא היה זה מיצירותיו המוצלחות, ששנים מאוחר יותר למדתי להעריך.

למדתי בחטיבת הביניים בבית הספר 'אוגאנץ', שם יכולתי אמנם לתקשר, אך לא להיקשר. מדי בוקר, כשהתלמידים היו מדקלמים את שבועת הנאמנות לארצות הברית, הייתי נעמד בדממה מכבדת. זו לא היתה בשום אופן הבעת מחאה, רק אישור שקט של זהותי הישראלית, שאותה קיבלו התלמידים והמורים בהבנה. הייתי זר.

על כל תלמיד היה לבחור ענף ספורט. אני שיחקתי בקבוצת הכדורגל, מה שבא לי בקלות. באותו זמן המשחק היה בקושי מוכר בארצות הברית ונער כמוני, שבא מארץ שבה כדורגל הוא משחק רחוב, לא התקשה להצטיין בו. אך בענף אחד לא היה די.

"למה שלא תנסה היאבקות?" דחק בי המורה לספורט. "אתה בחור גדול". לרוע מזלי, בניסיון הראשון שלי נאבקתי באלוף פנסילבניה (ושתי המדינות הסמוכות לה) בקטגוריית המשקל שלי, אלברט בטש. מצאתי את עצמי מוצמד למזרון, ובהעדר כל ניסיון בהיאבקות, הפעלתי כוח רב מדי כדי להשתחרר מלפיתתו ושברתי את הקרסול. הקרסול גובס ונשלחתי הביתה לשלושה חודשים. החופשה הכפויה לא עזרה במיוחד לחיי החברה שלי, אבל היא חוללה פלאים בלימודיי. בית הספר שלח אלינו הביתה את המורים כדי שלא אפגר בלימודים. כך קיבלתי שיעורים פרטיים שהקפיצו קדימה את הישגיי בלימודים.

לימודי שפה זרה היו חובה ואני בחרתי בצרפתית. מורתי, גב' לוונטל, היתה במקור מפריז. אמי ידעה קצת צרפתית וקנתה לי קלטות בצרפתית, ואלו, יחד עם ביקורי הבית של הגב' לוונטל, הקנו לי את הצרפתית הבסיסית ששנים מאוחר יותר דליתי מזכרוני בביקורי בפריז ובמדינות אפריקניות דוברות צרפתית, כמו גם במפגש שלי עם איש הצלב האדום במכצע סבנה.

כשנה וחצי לאחר בואנו לאמריקה סיים יוני את בית הספר התיכון צ'לטנהאם ושב ארצה כדי להתגייס. הקשר היחיד שלנו עמו היה עכשיו דרך מכתבים. תוך כדי המאמץ הצבאי הקשה שבו היה נתון הוא לא הזניח את שני האחים הצעירים שהותיר מאחור, ולעיתים קרובות עודד אותנו להתמקד בלימודינו.

ב־1 באוגוסט 1964, ימים אחדים לפני גיוסו, הוא כתב לעדו: "מזל טוב לך, עדו, לרגל יום־הולדתך ה־12. עלה והצלח בכל דרכיך. כשם שאבא מציע לי עצות, הרשה לי להציע לך דבר — הלימודים הם הדבר החשוב מכל. הרצון ללמוד ולדעת, לפתור בעיות, לקרוא ולהבין הוא שעושה את האדם גדול. יחד עם זה עליך להסתדר עם החברה הסובבת אותך — עם חבריך, ויותר מזה עם אבא ואמא. אל תרגיז אותם והיה בן טוב. למעשה, תמיד היית טוב, ונראה לי שאני, יותר מכולנו, הייתי גורם להם התרגזויות לפעמים. לִמַּד מניסיוני, עדו".

טעות היתה בידו. יוני הסב להוריי גאווה ונחת גדולים, גם באופן שבו נהג בעדו וכי. חודשיים אחר־כך, לאחר שקרא חיבור שכתבתי בבית הספר, הוא כתב לנו, "ביבי כתב חיבור ממש יוצא מן הכלל. לדעתי, אפשר לפרסם אותו בכל מקום". כדי לוודא שהבנתי את דבריו, הוא כתב מכתב נוסף שהיה מיועד אליי:

"יש לך כישרון בלתי־רגיל לבטא את עצמך בכתב. הלוואי וידעתי חצי מהאנגלית שאתה יודע. נדמה שאתה מסוגל להשתמש בכל האנגלית שעומדת לרשותך. אם תמשיך כך, תוכל לכתוב דברים נפלאים. אם אתה מסוגל לכתוב חיבור כזה בכיתה י', מי יודע מה תכתוב בכיתה י"ב, או אחר כך".

לעיתים היה מביע בפני אחרים את הקשר העז בינינו. "היום קיבלתי מכתב מביבי", הוא כתב לחברתו תותי, לימים אשתו. "זה היה לגמרי בלתי־צפוי, וכמה שמחתי לקבלו! חושבני, שהוא האדם שאני אוהבו יותר מכל אדם אחר בעולם. לא חשבתי על ההתכתבות עמו כעל משהו רציני. ביבי ישנו וקיים, וזה הספיק לי... הוא מיטיב להכיר אותי מכל אדם אחר... כשביבי כותב על הבית, על הוריי, על עדו, אני מאמין לו. אני מרגיש כאילו אני עצמי התבוננתי מקרוב בנעשה ודיווחתי זאת לעצמי".

אחרי שאמא, עדו ואני ביקרנו אותו בארץ בקיץ 1965, הוא כתב להוריי על הקשר המשולש האמיץ בינו, בין עדו וביני:

"שום אדם אינו יכול לאחל לעצמו טריומוויראט שלם וטוב מזה".

ארבעתנו היינו מחכים בכיליון עיניים לכל מכתב חדש מיוני. עדו ואני הסתקרנו לקרוא על כל פרט צבאי, כולל הקרב הראשון שלו בכפר הירדני סמוע שממנו יצאו מחבלים לפיגועים בישראל. היה זה המבצע הגדול ביותר של צה"ל מאז מבצע סיני ב־1956.

לאחר סמוע כתב יוני את רשמיו:

"יש אנשים שתחת אש הם מאבדים את חוש המציאות ואינם יודעים מה הם עושים בכל רגע, ולעומתם כאלה שלא הרגישו בשום שינוי. כך הרגשתי אני. אותה מידת־ריכוז, אותו חוש־שיפוט, אותה תחושת־מציאות וכמעט אותה מידת־מתח שבה אני שרוי בדרך כלל מדי יום".

אף שעדו ואני קראנו את המכתבים בשקיקה, לעיתים הם דכדכו אותנו. הנה, יוני עושה את הדברים הנפלאים האלה בצבא בעוד שאנו תקועים בבתי ספר אמריקניים. יוני ניסה לנחם אותי.

"ביבי, ראה: אני לא אלמד שנית בתיכון, ואילו אתה תוכל תמיד לקפוץ מאווירונים, אם תרצה בכך. אולי אינך מבין עד הסוף את החשיבות של עשיית הנוכחי באופן הטוב ביותר. ואם אתה מבין — כפי שמעשיך והצלחתך מעידים — באיזו זכות אתה מרשה לעצמך לזלזל במעשיך בצורה כזו? לפני זמן קצר למדתי גם אני באותו בית ספר, שבו אתה יושב כרגע, וחושבני שלא למדתי אף החצי ממה שאתה לומד. אילו היינו שנינו לומדים כעת באותה כיתה, נראה לי שהיית עולה עלי במספר מקצועות ניכר".

הדברים לא ניחמו אותי. הוא כתב דברי עידוד דומים לעדו, אך גם אותו הם לא ניחמו. חבריו של עדו דחקו בו, "למה אתה לא משחק בייסבול, עדו? אתה לא רוצה להיות מקובל?"

"לא", השיב עדו קצרות. עוד אאוטסיידר.

למרות שלא הישלתי מעליי לגמרי את תחושת הזרות, מצבי השתפר בהדרגה. בית הספר התיכון צ'לטנהאם, שבו למדתי כשסיימתי את חטיבת הביניים, היה בית ספר ציבורי בעל סטנדרטים גבוהים. מבין 550 התלמידים במחזור שלי, כשנים־עשר נבחרו לכל אחת מכיתות מצטיינים במתמטיקה, היסטוריה ואזרחות, מדעים ואנגלית. אני הייתי בין חמשת בני־המזל שנבחרו לקבוצת המצטיינים בכל ארבעת המקצועות.

הבנים בתיכון צ'לטנהאם נחלקו בצורה ברורה לשתי קבוצות: חנונים וספורטאים "מקובלים". בכל הקשור בלימודים לא היה ספק שאני משתייך לחנונים אך כיוון שהצטיינתי גם כספורטאי, הרי שנחשבתי, אם לא ממש "מקובל", אזי לפחות מקובל למחצה. זכיתי לכבוד משני צידי המתרס של המעמד החברתי, שהתחזק עם החלטתי להרוויח את דמי ארוחת הצהריים שלי על־ידי ריקון מדיח הכלים בקפיטריה של בית הספר. לא הייתי זקוק לכסף, אך היה חשוב לי העיקרון שארוויח כסף בעבודה. התלמידים שעבדו לצידי בקפטריה באו מבתים של צווארון כחול ונזקקו לכסף. הם נדהמו לראות חנון עובד יחד איתם.

מלבד תלמיד לא־יהודי שרץ מרתונים בתיכון ונעשה לימים מנתח מוח, נערה קתולית מקסימה ממוצא פולני ונער אמריקני־יפני שסיפר לי על סבלה של משפחתו הקווייקרית במחנות המעצר בזמן מלחמת העולם השנייה, מרבית חבריי היו יהודים. הם היו סקרנים מאוד אינטלקטואלית, קראו הרבה ספרים, העריצו את בוב דילן, נסחפו אחר הזרמים האינטלקטואליים של אז והתווכחו על כתביו של ז'אן פול סארטר ושאר האייקונים מבין אנשי הרוח האופנתיים של התקופה.

חבריי הקימו מועדון דיבייט בלתי פורמלי שבו השתתפתי גם אני. הפכתי למיומן למדי בתחום. בנוסף, הצטרפתי למועדון הדיבייט הרשמי של בית הספר, ובתחרויות שנערכו בין בתי הספר מעולם לא נוצחתי.

הייתי קורא נלהב. בלעתי ספרים כגון אלה של מקיאוולי, המינגווי וההיסטוריון האמריקני וויל דוראנט, שאת סדרת הספרים הגדולה שלו, "תולדות התרבות", גיליתי בזכות אבי. הקפדתי להוסיף לאוצר המילים שלי מילים חדשות אחדות מדי יום. נהניתי מאוד מהשיעורים בכיתה. המורים היו יוצאים מן הכלל, ואני חב להם רבות.

גב' ג'יין בלשאם, מורתי לאנגלית, שאלה אותי על יוני, שגם אותו לימדה. "הוא היה תמיד סקרן, שאל שאלות", היא אמרה. בניסיונו הראשון לכתיבה ספרותית באנגלית כתב יוני סיפור קצר. גב' בלשאם כל כך התפעלה מן החיבור שהיא הורתה לעכב את הדפסת עיתון בית הספר כדי שייכלל בו.

כמעט יובל שנים לאחר מכן, בשנת 2011, תיארה אליזבת גנטיו, גם היא מורה לאנגלית שלימדה את יוני, כיצד אחד התלמידים, "שחור־שיער, יפה, מהורהר ומאופק", קרא באוזניה את תרגומו העברי של ז'בוטינסקי לשיריו של אדגר אלן פו, "העורב" ו"אנאבל לי". "הוא היה מישראל", היא כתבה, "השלים את חוק לימודיו בארצות הברית, אך השתוקק לשוב לישראל. 'אבל בוודאי יש כמה יתרונות לחיים כאן', אמרתי. הוא הגיב בתנועת יד כאילו היתרונות הללו היו זבוב מטריד, ואז אמר משפט שנשאר חרוט בזכרוני: 'כאן, באמריקה, בני כיתתי אינם יודעים לשם מה הם חיים, אבל בישראל אנחנו יודעים'".

* * *

במהלך שנותיי באמריקה השתוקקתי להיות עם חבריי בישראל, שאליהם הייתי מצטרף רק בחופשות הקיץ. כששבתי לבית הספר בפילדלפיה בסופו של כל קיץ התפתחה בחיי דיכוטומיה ברורה. אמריקה הפכה לממלכת השכל, ישראל — לממלכת הלב.

תחושה זו גברה כשמלאו לי חמש־עשרה. היתה לי חברה בירושלים, מיקי (מרים)

וויסמן, שהצטרפה לחוג המגובש של חברי ילדותי. ביליתי את כל חופשות הקיץ שלי במחיצתה ובמחיצתם. שמונה שנים מאוחר יותר, ב־1972, נישאנו.

בכל קיץ הצטרפתי למיקי ולחבריי למספר שבועות של עבודה בקיבוצים. אחרי שעמלנו במטעי הבגנות או זמרנו גפנים, זכינו בטיול חינם לכל מקום שנבחר. זה היה מחנה קיץ ללא מדריכים, רווי בחברות ובהתאהבות נעורים.

באחד מאותם ביקורי קיץ, כשהייתי בן שבע־עשרה, הצטרפתי לאמי בערד. היא החלימה אז ממחלה, ונהנתה מאוויר המדבר היבש. יוני, שהיה כבר קצין, הוצב במקרה קילומטרים ספורים משם. הלכתי אל הוואדי שבו הוא אימן את חיילי מחלקתו. הוא ביקש ממני לשבת בצד עד שהאימון יסתיים.

ראיתי אותו מורה לכל חייל מחייליו בנפרד לבצע בזה אחר זה תרגיל באש חיה, בעוד הוא הולך מאחורי החייל ונותן לו פקודות. לפתע הזיז אחד החיילים את נשקו לכיוון הלא נכון, תוך סיכון חבריו. יוני נזף בו קשות, אפילו קשה מדי, סברתי. החייל התכווץ אל תוך עצמו נוכח הנזיפה.

"היית חייב לרדת עליו כל כך חזק?" שאלתי אותו בתום התרגיל.

הוא קרץ לי והשיב, "זה לא היה חזק אלא נחוץ. והוא לעולם לא יחזור על השגיאה הזאת".

הבנתי שהוא היה בשליטה עצמית מלאה, מודע לחלוטין להשפעתם של תוכן דבריו ודרך התבטאותו על פקודיו. הוא שאף להקנות להם כישורים שיהפכו אותם לחיילים טובים יותר ואולי אף יצילו את חייהם.

הוא הושיט לי 'עוזי' ואמר, "בוא, אני אלמד אותך איך יורים בדבר הזה".

המטווח הראשון שלי היה עם תוצאות מעורבות. זו לא הייתה הפעם האחרונה שהפרנו אחי ואני את פקודות הצבא.

עם שובי לאמריקה לשנת התיכון האחרונה שלי, הגשתי מועמדות לכל האוניברסיטאות היוקרתיות. תכננתי ללמוד אדריכלות, ובטפסי הקבלה ציינתי שאוכל להתחיל ללמוד רק לאחר שאשלים שלוש שנות שירות בצה"ל. למרות העובדה שהציונים שלי היו באחוז העליון של המחזור, כל האוניברסיטאות הסבירו שאינן יכולות להענות לבקשה יוצאת־דופן זו למעט אוניברסיטת ייל, שהסכימה בצעד חריג לקבל אותי לשורותיה שלוש שנים מראש.

מאוחר יותר ביקשתי מייל דחייה של שנה נוספת בשל שירותי כקצין ביחידה מיוחדת. למרבה הפלא, ייל נענתה בחיוב. אחר כך ביקשתי עוד דחייה של שנה ושוב ייל הסכימה. הערכתי זאת מאוד. אך כעבור זמן, ולאחר חמש שנים בצה"ל שבמהלכן נחשפתי לטכנולוגיה מתקדמת, הבנתי שברצוני ללמוד באוניברסיטה שיש לה אוריינטציה טכנולוגית ברורה. בתחושת אי־נעימות, כתבתי לייל מכתב התנצלות

כן ובו הסברתי שהחלטתי ללמוד במכון הטכנולוגי של מסצ'וסטס, MIT. אני אסיר תודה לאוניברסיטת ייל עד עצם היום הזה.

ככל שהתקרב מועד גיוסי, אימצתי משטר יומיומי של אימון גופני — ריצה, שחייה והרמת משקולות. זה עזר לי להתכונן לקראת הבאות — אך רק חלקית. עד מהרה הייתי עתיד לגלות ששירותי הצבאי ידרוש ממני מאמץ גופני גדול בהרבה. לעיתים התלווה אליו לחץ פסיכולוגי קיצוני ששום אימון אינו מכין אותך לקראתו.

לקראת סיום התיכון התחילו ענני מלחמה להתחשר מעל שמי ישראל. כמו במשבר סואץ ב־1956, שוב סגר שליט מצרים גמאל עבד אל־נאצר את מצרי טיראן ובכך חנק את מדינת ישראל מדרום. הוא תבע שהאו"ם יפנה את כוח השלום מסיני, הציף את חצי־האי במאה אלף חיילים ואיים להשמיד את ישראל.

ראש הממשלה לוי אשכול שלח לווישינגטון את שר החוץ אבא אבן. אבן ביקש מארצות הברית לעמוד בהתחייבותה מ־1956, כשאימצה את בן־גוריון לסגת מסיני וערבה לישראל שמיצרי טיראן יישארו פתוחים.

"ערבות? איזו ערבות?" היתה פחות או יותר תגובתו של ממשל ג'ונסון לבקשתו של אבא אבן. העיקה על הנשיא האמריקני הבעיה הקשה של מלחמת וייטנאם, ועל כן הוא רצה להימנע מעימות עם הערבים ועם הסובייטים שתמכו בהם. ישראל נותרה לבדה.

בהיני את המצב ביקשתי מבית הספר לשחרר אותי מהשבועות האחרונים של שנת הלימודים כדי שאוכל לחזור לישראל. כמה חודשים מוקדם יותר שלחתי באמצעות אחד מדודיי בקשה למי שהיה מכרו, סגן שר הביטחון לשעבר שמעון פרס, להקדים את מועד גיוסי מנובמבר לאוגוסט 1967. רצוני לחזור במהירות ארצה היה קשור גם לחשש שהיה לי שמשו רע יקרה ליוני.

הוריי לא ניסו לעצור בעדי. הם רק שאלו, "אתה בטוח שתפרוץ מלחמה?" "בטוח", עניתי. "הערבים לא יחזרו בהם. וחוץ מזה, אני רוצה לראות את יוני לפני שתפרוץ המלחמה". בזה נסגר העניין. ידידי האמריקנים ערכו לכבודי מסיבת פרידה צנועה, שריגשה אותי עמוקות. למחרת הייתי בדרכי ארצה.

מלחמת ששת הימים

1967

נִחַתִּי בִּישְׂרָאֵל ב־1 ביוני 1967. נמל התעופה, כמו המדינה כולה, היה מוחשך. ההאפלה היתה הכרחית, שכן ההנחה היתה שקרבות יכולים לפרוץ בכל רגע. ירדן הצטרפה לסוריה ולמצרים בברית צבאית, ושלוש המדינות נשבעו להשמיד את המדינה היהודית. אזרחים רבים היו אחוזי פחד. בתי קברות לקליטת המוני הרוגים הוכנו למקרה של אסון. אזרחים רבים שאלו עצמם, 22 שנים אחרי השואה, האם נעמוד בפני השמדה נוספת?

אווירה זו לא חדרה לצבא. יוני, ששוחרר משירות חובה בצה"ל שישה חודשים קודם לכן, גויס כעת לשירות מילואים. ימים ספורים לפני פרוץ המלחמה הוא ביטא את ביטחונו במכתב שכתב להוריו: "כאן... אין מהומה ואין פאניקה... אם תפרוץ מלחמה — תהיה ידנו על העליונה, גם מפני שאנו טובים יותר, וגם מפני שאנו מוכרחים לנצח".

הצבא חיכה שהממשלה תחליט איך לפעול, נוכח עניבת החנק שהלכה והתהדקה סביב צווארה של ישראל. מי יירה את הירייה הראשונה?

במכתב לחברתו תותי, התלוצץ יוני על המצב: "יושבים ומחכים. למה מחכים? ובכן זה ככה — אנגלי ואמריקאי וישראלי נתפסו באפריקה על ידי שבט אוכלי אדם. כשכבר היו בתוך הסיר, הירשו לכל אחד מהם להביע משאלה אחרונה. האנגלי ביקש כוס ויסקי ומקטרת — וקיבל. האמריקני ביקש סטייק — וקיבל. "הישראלי ביקש מראש השבט שיתן לו בעיטה רצינית בישבן. הצ'יף סירב בתחילה, אבל לאחר ויכוחים זיכה אותו לבסוף בבעיטה הגונה. הוציא הישראלי אקדח והרג את כל השבט.

"שאלו אותו האנגלי והאמריקאי: אם היה כל הזמן אקדח ברשותך, מפני־מה לא הרגת אותם קודם לכן? השיב הישראלי: משוגעים, שיגידו באו"ם שאני תוקפני?" בלילה הראשון ישנתי בירושלים המואפלת, ובבוקר הלכתי לחפש את יוני. הבעיה היתה: איפה אמצא אותו בין כל אנשי המילואים? "חפש בפרדסים באזור רמלה", אמר לי משהו מאלה ש"יודעים". "שם נמצאת חטיבה 80".

אלא שבסביבת רמלה היו לא מעט פרדסים. נכנסתי לאחד מהם, לצד הדרך שהובילה מרמלה לגדרה. חיילי מילואים אחדים היו עסוקים שם בהכנת קפה על פרימוס. הם היו בשנות השלושים המוקדמות שלהם לכל היותר, אבל לי הם נראו

כבר זקנים מכדי לצאת למלחמה. הם צריכים להיות בבית עם משפחותיהם, חשבתי לעצמי.

"יוני?" אחד מהם גירד בפדחתו. "אה, כן, הבחור הצעיר... חפש בפרדס הבא". גם בפרדס הבא לא מצאתי אותו. ואז, ביוצאי ממנו, בקצה שורה ארוכה של עצים, ראיתי אותו מביט בי כלא מאמין. "ביבי, מה אתה עושה פה?" שאל, וחיוך רחב עלה על פניו כששנינו רצנו זה לקראת זה.

בזמן ששתינו קפה, שאלתי אותו מה להערכתו עומד לקרות. "אנחנו ננצח", הוא אמר בפשטות. "אין לנו ברירה אחרת". בימים שלפני פרוץ המלחמה הצטרפתי לחבריי שעסקו במילוי שקי חול שנועדו להגן על חלונות ופתחים. התברר שזו היתה פעולה נחוצה.

בבוקר ה־5 ביוני התעוררתי לקול רעש מחריש אוזניים שנשמע מחוץ לדירתי השכורה בירושלים. עליתי בריצה אל הגג. הייתי מרותק למראה הפגזים הירדניים שהתפוצצו מטרים ספורים מן הבניין שהייתי בו. ירדן לא שעתה לאזהרה הישראלית שלא להיכנס למערכה. מרבית הפגזים נפלו בשטחים פתוחים, אך כמה מהם פגעו בבניינים, הרגו עשרים אזרחים ופצעו מאות. התותחים הירדניים כונו גם אל משכן הכנסת ואל מוזיאון ישראל, אך לא פגעו בהם.

מלחמת ששת הימים התחילה. בהתקפת פתע בשלוש השעות הראשונות של המלחמה השמיד חיל האוויר את חילות האוויר של מצרים, סוריה וירדן. כוחות צה"ל פרצו דרך קווי ההגנה המצריים ברצועת עזה ובסיני ודהרו אל תעלת סואץ. לאחר ההפגזה הירדנית של ירושלים הביסו כוחות צה"ל את הליגיון הירדני ושחררו את כל השטח עד לנהר הירדן.

בשני הימים האחרונים של המלחמה ביצע צה"ל את המשימה הקשה של כיבוש רמת הגולן, שבמשך 19 שנים שימשה את הסורים להפגזת היישובים הישראליים למרגלות הרמה. ב־11 ביוני הסתיימה המלחמה בניצחונה האדיר של ישראל. בתוך שישה ימים כבש צה"ל את סיני, רצועת עזה, יהודה, שומרון ורמת הגולן. ומעל הכול, צה"ל שחרר את העיר העתיקה של ירושלים.

חלקה המזרחי של העיר נכבש בידי הליגיון הירדני ב־1948 במהלך מלחמת השחרור. הירדנים החריבו את הרובע היהודי וגירשו את כל תושביו, חלקם צאצאי משפחות שהתגוררו שם מאות שנים. כעת, אחרי 19 שנות כיבוש ירדני, יכלו הללו לשוב לבתיהם; בעצם, כל עם ישראל יכול היה לשוב לביתו.

אזרחי ישראל עלו להר הבית, המקום שבו בנה שלמה המלך את בית המקדש הראשון. הם ביקרו בעיר דוד הסמוכה, בה קבע דוד המלך את בירת ישראל — שנשתמרה בליבו של העם היהודי במשך 3,000 שנה. ירושלים כבר לא היתה

מחולקת בגדרות תיל ובחומות. היא אוחדה מחדש.

את ימי המלחמה ביליתי במקלט. החדשות על הניצחון המדהים הגיעו אלינו תוך כדי ההפגזות. היו צעירים ששיחקו ב"רולטה רוסית" עם הארטילריה של האויב, ובזמן ההפגזות התרוצצו ברחובות העיר. כמה מהם נהרגו. הייתי אמנם צעיר הרפתקן בן 18, אבל סברתי שסיכון חיים ללא מטרה אינו אלא שיא הטיפשות.

עכשיו, כשהסתיימה המלחמה, יכולתי סוף־סוף לצאת החוצה. עמדתי בשמש הקיצית וחשבתי על גודל האירועים. פרצנו את המצור, הבטחנו את קיומנו, גברנו על האויב. ישראל השיגה ניצחון בממדים תנ"כיים. מה שהיה, לא יהיה עוד.

אלא ששמחתי נמשכה רק זמן קצר. הודיעו לי שיוני נפצע בקרב ברמת הגולן ארבע שעות לפני סיום המלחמה.

כקצין מילואים בצנחנים השתתף יוני בכמה קרבות מכריעים, ובהם הקרב על אום־כתף שפרץ את קווי ההגנה של המצרים בסיני. כוח הצנחנים שלו הונחת במסוקים מאחורי המצרים ותקף את ביצוריהם, ובכך פתח את הדרך לשאר כוחות צה"ל.

ביום השני של המלחמה, ב־7 ביוני, שרבט יוני גלויה לחברתו תותי: "זהו. נגמר קרב. אני בריא ושלם. עזבנו את מרחבי החול מלאי גופות המתים, השרפות והעשן... כשהכול יגמר... אולי נחייך. כעת זה קצת קשה. כשמחייכים, משהו בפנים כואב. הלילה, ואולי מחר או מחרתיים, שוב נירה, ושוב ימותו וייפצעו. אני אהיה בסדר — אבל חבל לי על האחרים... אני מתגעגע ואוהב. נסי לאתר את ביבי ולמסור לו שהכול בסדר".

לאחר מכן הועבר הכוח של יוני לחזית הצפונית כדי להשתתף בקרבות ברמת הגולן. בהתקפה נגד המוצב הסורי ג'לבינה, הוא הושיט יד כדי לסייע לחבר פצוע. כדור סורי ריסק את מרפקו.

שותת דם וסובל מכאבי תופת גייס יוני את שארית כוחותיו וחל תחת אש לקו אחורי. כשהגיע למקום מבטחים, התמוטט והתעלף. הוא נלקח לבית החולים בצפת.

לא היה לי שום מידע על מצבו.

בחשש כבד נכנסתי אל המחלקה האורתופדית של בית החולים זיו. יוני שכב במיטה האחרונה מצד שמאל, כשלידו חיילים קטועי גפיים. גפיו שלו היו שלמים, אך מרפקו היה פגוע והעצם רוסקה. נאמר לו שיהיה מוגבל כל חייו ושישוחרר משירות מילואים. נשמתי לרווחה. יוני יהיה מעתה מחוץ לטווח סכנה. הוא לא ייאלץ להתמודד שוב עם אימת המלחמה ולא יסתכן במוות בגיל צעיר. תחושת

הבטן הרעה שלי לגבי גורלו התבדתה בסופו של דבר.

אלא שלא טעיתי בהרבה. ארבעה ימים אחרי סיום המלחמה, ממיטתו בבית החולים בצפת, כתב יוני להורינו: "אני — דייני שאני חי. ואין אני אומר זאת באירוניה. כשרואים את המוות עין בעין, כשאדם יודע שסיכויי למות הם כמעט מוחלטים; כשאתה פצוע, ולבדך, באמצע שדה חרוך, מוקף פטריות עשן של פגזים מתפוצצים, עם יד מרוסקת ובוערת בכאב נורא, כשכולך זב דם ואתה רוצה מים יותר מכל דבר אחר — נעשים החיים יקרים ונכספים מתמיד. אתה רוצה לחבוק אותם ולהימשך עמם ולהסתלק מכל הדם והמוות, להיות חי — חי, אפילו בלי ידיים ורגליים, אבל נושם, וחושב, ומרגיש, ורואה וקולט רשמים".

נשארתי ליד מיטתו של יוני כדי לטפל באחי הפצוע. בשווי לירושלים הצטרפתי להמונים שנהרו אל הכותל המערבי, שהיה אז חנוק על ידי בתים עלובי מראה צמודים אליו כמעט. בעומדי לצד האבנים ההרודיאניות העצומות שהחזיקו את אדמת המילוי של הר הבית, חשתי את הלמות ליבה של ההיסטוריה. מאוחר יותר כינתי את המקום הקדוש הזה "סלע קיומנו".

כעת יכולתי לעלות לקברו של סבי מצד אבי בבית הקברות בהר הזיתים. קברים רבים חוללו ב־19 שנות הכיבוש הירדני, והמצבות נעקרו כדי לשמש חומר בניין. למשפחתנו היה מזל. קברו של הרב נתן מיליקובסקי נותר ללא פגע.

בחודשיים שנותרו עד גיוסי לצה"ל טיילתי באזורים המשוחררים. הגעתי אל חוף הירדן, שחיתי במים המלוחים של קליה בצפון ים המלח, אכלתי תמרים ביריחו וביקרתי בבית־לחם, בחברון ובשכם. התנ"ך התעורר לחיים, והעבר נגע בעתיד. שבנו אל לב מולדתנו!

בעקבות הניצחון המהדהד נשמעו דיבורים רבים בנוסח "כעת הערבים יבקשו שלום". באוזניי זה נשמע תמים. לא האמנתי ששלילתם המוחלטת את עצם קיומה של המדינה היהודית תיעלם מהר כל כך. סברתי שנזדקק עוד לניצחונות רבים ולשנים ארוכות עד שזה יקרה.

ואכן, הדיבורים על ויתורים רק עודדו את הערבים להימנע מעשיית פשרות. דעה זו הביע יוני שש שנים מאוחר יותר, בשנת 1973: "אני רואה בצער ובכעס רב כיצד בחלק של הציבור עדיין קיימת התקווה להגיע להסדרי שלום עם הערבים. ההיגיון אומר גם להם שהערבים לא שינו את מגמתם הבסיסית — השמדת המדינה. אבל האשליה העצמית, ההונאה העצמית, שהיתה תמיד בעוכרי היהודים, פועלת שוב. הרי זה אסוננו הגדול. רוצים להאמין — ומאמינים. רוצים שלא לראות — ועוצמים עיניים... אילולא היו לזה תוצאות טרגיות כל כך, היה זה יכול להיות קומי".

בשנים שלאחר מכן הייתי שותף פעמים רבות לתחושת התסכול של יוני. אנחנו

עם של תקווה, כשמו של ההמנון שלנו. ללא תקווה, לעולם לא היינו מסוגלים לקום מן האפר ולהקים מחדש את מדינת היהודים. אבל, כפי שהדגשתי פעם אחר פעם, אי אפשר לבנות שלום על תקווה בלבד, לא כל שכן על תקוות שווא.

במוקדם או במאוחר יתנפצו תקוות השווא הללו אל סלעי המציאות של המזרח התיכון. היסוד האמיתי לשלום באזורנו הוא תקווה שנובעת מעוצמה, ומהכרתם של שכנינו בכך שנישאר כאן לצמיתות.

כמה שבועות לפני גיוסי לצה"ל ביקרתי את יוני, שהועבר מבית החולים בצפת למחלקה האורתופדית של בית החולים רמב"ם בחיפה לצורך ניתוח נוסף.

"שמע", הוא אמר לפתע, "בוא נצא מפה ונאכל חומס טוב בנמל".

"ומה אם יראה אותנו מיישהו מהסגל הרפואי?" שאלתי.

"אין בעיה", הוא אמר, והושיט את ידו אל חלוק רופאים לבן שהיה תלוי על הקיר. הוא הניח אותו על כתפיו באופן שכיסה את מרפקו החבוש. כך יצאנו שנינו, "הדוקטור" ואחיו הצעיר, והלכנו בבטחה אל היציאה מבית החולים, תוך שאנו עוברים ללא קושי שתי עמדות שמירה. אחרי שחיסלנו שתי צלחות חומס עם פיתות מחוממות על הגריל, המנה האהובה עלינו, חזרנו לחדרו של יוני. בדיוק כשהחזיר את החלוק למקומו קלטה אותו אחות צעירה. חיוך אחד שלו, והיא החליטה לא לעשות מזה עניין.

ב־2 באוגוסט 1967 הגעתי לבקו"ם בתל־השומר. התכוונתי ללכת בעקבות יוני והתנדבתי לצנחנים, אך עד להשלמת תהליך המיון נותר לי זמן.

היו בתל השומר רב"טים שנהנו לטרטר אותנו, הטיירוניס. ניקינו בתי שימוש ושטפנו את רצפת המטבח. פעם אחת הגיע יוני לבקר, לבוש מכנסי ג'ינס וחולצה צבאית שעל כותפותיה דרגות סגן. זרועו נחה במתלה שהיה כרוך סביב צווארו. כששמע את אחד הרב"טים צועק עלינו בלי סיבה, הוא לקח אותו הצידה ואמר משהו שגרם לרב"ט להסתלק משם.

"מה אמרת לו?" שאלתי.

"שדרגה היא לא רישיון התעללות", הוא השיב.

לאחר כמה ימי מיון נוספים בבקו"ם התקבלתי לצנחנים. התכוונתי לארוז את הציוד שלי כשהבחנתי בחבר של יוני מבית הספר התיכון, לבוש מדים ועונד דרגות סמל, מתקרב אליי.

"אהלן, קָצָר", אמרתי. "מה אתה עושה פה?"

"אני מגייס", הוא ענה.

"מגייס לאן?"

"ליחידה. בוא איתי".

"איזו יחידה?" שאלתי.

"לא חשוב, פשוט בוא איתי".

"אבל כבר התנדבתי לצנחנים", אמרתי.

"אל תדאג. אנחנו נטפל בזה".

התייעצתי עם יוני. הוא היה אמנם צנחן ותיק עם גאוות יחידה, אך כששמע על ההצעה להצטרף לסיירת מטכ"ל, הוא לא היסס לרגע.

"לך על זה", אמר.

ככה הגעתי ליחידה.

מייסד הסיירת היה אברהם ארנן האגדי, שב־1957 הצליח להתגבר על התנגדותו של הדרג הצבאי הבכיר להקמת היחידה. בהדרגה היא הפכה לכוח צבאי בעל רמת מומחיות מדעית כמעט. הוא עודד את קציני היחידה ליזום פתרונות בלתי שגורתיים לבעיות מבצעיות, ובלבד ששיגו את המטרה.

ארנן ביסס את היחידה על שני מודלים. הראשון היה יחידה 101 שפעלה בשנות החמישים המוקדמות בפיקודו של אריאל שרון, וכללה לוחמים עזי נפש כמאיר הר־ציון. ה־101 פעלה רק במשך חמישה חודשים ב־1953, אך הגיעה לרמת ניווט לילי גבוהה מאוד והתמקצעה בפשיטות לילות מעבר לקווי האויב.

ארנן גם חיקה במודע את דיוויד סטרלינג, המפקד הבריטי הנערץ של יחידות חיל האוויר המיוחדות, SAS, שהזדמן לו לפוגשו. כל חיילי היחידה קראו את הביוגרפיה של סטרלינג, "מפקד הרפאים" מאת וירג'יניה קאולס, שתיארה בפירוט את הגיחות הלילות אל מעבר לקווי הנאצים בצפון אפריקה, בהן השמידו חייליו מאות מטוסים גרמניים.

שנים אחר כך, בעקבות מותו של יוני ב־1976, שהיתי בלונדון בהכנות לכנס בינלאומי בנושא הטרור שארגנתי לזכרו. שמעון פרס, אז שר הביטחון, הכיר לי את ניקולס אליוט, ששימש בעברו כמנהל שירות הביון הבריטי MI6. אליוט הביא אותי ל"ווייטס", מועדון מפורסם ברובע סנט ג'יימס. אל המועדון נכנס ג'נטלמן גבה קומה. "זהו דיוויד סטרלינג", אמר לי אליוט.

נעמדתי על רגליי. "אדוני", אמרתי לו, "אנו בישראל קראנו את הספר עליך. למדנו ממך רבות".

סטרלינג הנהן בראשו. מן הסתם, שמע כבר על היחידה בפגישתו עם ארנן, אחת מכמה יחידות שנוצרו ברחבי העולם בדמותה של SAS. על קיר חדר האוכל של היחידה התנוסס המוטו של סטרלינג, "המעז מנצח". אחרי שנים, בכהונתי כראש הממשלה, העניקו לי קצינים של סיירת מטכ"ל מזכרת קטנה בעקבות השלמת מבצע נועז שאישרתי. "המעז מנצח", נכתב עליה, עם תוספת: "כשהבוס מעז

לאשר".

אחרי כמה מבחנים ותחקור צורפתי אל כתריסר טירונים, רובם קיבוצניקים ומושבניקים, מיעוטם עירונים כמוני.

היינו קומץ מועמדים שנבחר תחילה ממאגר גדול מאוד, ולאחר מכן עבר סינון קפדני נוסף. אבל הישארות ביחידה היתה רחוקה מלהיות מובטחת. יהיה עלינו לעבור כמה וכמה קורסים, מן הארוכים והקשים ביותר בצה"ל, לפני שיתנו לנו לצאת למשימות החשאיות של היחידה. רק כמחצית יעברו לבסוף את האימונים בהצלחה.

במהלך האימונים המפרכים של הטירונות, חליתי בדלקת ריאות ואושפזתי. כששוחררתי מבית החולים הועברתי לבית הבראה צבאי בחיפה, אך ברחתי משם וחזרתי לטירונות. אחד החיילים מבית ההבראה אמר לי: "זה הדבר הכי טיפשי שאפשר לעשות", והוסיף: "צריך להנות ממה שיש, כל עוד אתה יכול".

אחרי הטירונות עברנו קורס צניחה. קשה לומר שאהבתי לצנוח. עם הקפיצה מתוך מטוסי ה"נורד" המיושנים נזרקנו למערבולת רוח חזקה, שאחריה באה ירידה שקטה, עד לרגע שהקרקע התקרבה אלינו במהירות. בסך הכול צנחתי 15 פעמים בבית הספר לצניחה ואחר כך ביחידה.

בצניחה ה־15, כחלק מתרגיל שדימה פשיטה על סוללת תותחים של האויב, נָחַתִּי על קרקע סלעית בנגב. ברכי הימנית, שנותחה בארצות הברית כשהייתי בן 16, התנפחה לגודל כדורגל. חבריי לצוות נשאו אותי באלונקה עד לנקודת הכינוס הסמוכה ליעד.

הכאב בברך החרף בשל הטלטול הבלתי פוסק של האלונקה מצד לצד, בייחוד שנישאה כשהלכנו על משטח בלתי אחיד. יותר מפעם חששתי שהנה אני נופל מהאלונקה ונחבט בקרקע. למדתי לדעת שטוב בהרבה להיות מתחת לאלונקה מאשר עליה. בכל מקרה, היתה זו צניחתי האחרונה.

היו אלה הימים שאחרי מלחמת ששת הימים, ואנו ששנו אלי קרב. אחד ממפקדינו בטירונות, סמל בלונדיני בעל מבטא רומני שהשתתף בקרבות חודשים ספורים קודם לכן, אמר בשקט, "אל תייחלו לזה. ההזדמנות שלכם תגיע בקרוב".

אחרי חודשים אחדים של טירונות וקורס צניחה יצאנו הביתה לשבת, לקראת המסע הרגלי הארוך אל בסיס היחידה.

"נוחו היטב", נאמר לנו. "ביום ראשון, התייצבו בגשר הראשון מדרום לחיפה".

היחידה

1967-1968

ביום חורף אחד בשנת 1967 נסעתי לחיפה לביתו של אילן שפירא, חבר שהכרתי בטירונות. אילן בא ממשפחה דרום-אפריקנית כך שלעיתים קרובות שוחחנו בינינו באנגלית. אחרי שנהרג במלחמת יום הכיפורים המשכתי להיות בקשר עם משפחתו מעת לעת.

באותו יום חורפי עשינו אילן ואני את דרכנו לנקודת האיסוף. אחרי שחילקו לנו עוזים, התחלנו במסע רגלי בן 120 קילומטרים אל בסיס היחידה. עד מהרה נקלענו לאחת הסופות הסוערות ביותר שהיכו בישראל זה עשרות שנים. צעדנו לאורך חוף הים ועלינו על דרך הכורכר שמאוחר יותר נסללה ככביש החוף.

לקראת סוף המסע עזרתי לסחוב שניים מחבריי המותשים, שנאחזו ברצועות האחוריות של החגור שלי. תוך פחות מעשרים וארבע שעות חצינו ערוץ של הירקון על גשר הביילי שהוביל אותנו אל בסיס היחידה, בקצה בסיס חיל האוויר הישן בכפר סירקין.

תלאותינו רק התחילו. את פנינו קידמה חבורה של קצינים גסי רוח שצעקו עלינו וטרטרו אותנו ללא הפסק. הבטתי בהם ותהיתי לאן נעלמה הרוח החברית המפורסמת של היחידה שעליה שמענו כה רבות. אלא שכעבור שעה לערך, הקצינים הפסיקו לצעוק עלינו והחלו פתאום לגעות בצחוק. מסתבר שהיו אלה חיילי מחזור שהגיע ליחידה שנה לפנינו, והתחפשו לקצינים כחלק מ"מסיכת הקבלה" המסורתית ביחידה.

למחרת, עם שרירים מכווצים ומצב רוח מרומם, התבקשנו להגיע להאנגר גדול. הִנָּחְנוּ שעכשיו נקבל את הנשק האישי שלנו, אבל לא היה שום נשק בנמצא. במקום זאת קיבלנו פנקס קטן עם עט ושרוך. השרוך נועד לקשור את העט לכיס החולצה. "הפנקס הזה", אמר המפקד, "הוא אחד מכלי הנשק החשובים ביותר שלכם. כתבו בו כל משימה שתקבלו, וקרעו את הדף רק אחרי שהמשימה בוצעה".

חצי מאה עברה מאז ועדיין לא נפטרת מהרגל זה. אני עדיין רושם מדי יום את משימותיי למחר, ומוחק מהרשימה של אתמול את המשימות שבוצעו. מעקב אחר ביצוע משימות איננו כפייתיות פדנטית. אינני מכיר דרך אחרת להשיג תוצאות. רוב האנשים שהכרתי בחיי, שהגשימו יעדים גדולים, הקפידו תמיד על הפרטים הקטנים.

התחנה הבאה באותו בוקר היתה כיתת לימוד. לכיתה נכנס סא"ל עוזי יאירי,

מפקד היחידה. שמונה שנים מאוחר יותר הוא ייהרג במהלך חילוץ בני הערובה במלון "סבוי" בתל-אביב. יאירי ניגש ללוח וצייר נקודה.
"הנקודה הזו מסמלת כל אחד מכם", הוא אמר.

אחר כך צייר מעגל מסביב לנקודה. "המעגל הוא הצוות שלכם. כל מה שאתם אומרים מעבר לצוות שלכם שיך לעולם כולו. למדו לשמור על הסודות שיפקידו בידיכם. אל תשתפו בהם אחרים: לא צוותים אחרים. לא החברות שלכם. לא המשפחות שלכם. אף אחד".

בהמשך הגיע תורם של החבלים. אלה השתלשלו ממסגרת מתכת בגובה שישה מטרים. "תתחילו לטפס, ידיים בלבד, רגליים בתשעים מעלות", פקדו עלינו. תוך חודשים ספורים כבר הצלחנו לטפס פעמים רבות ללא מנוחה. האחיזה בחבל המחוספס גרמה לכפות ידינו להתעבות כמו קליפת תפוז ולקבל גם צבע דומה. באותם ימים, די היה במבט חטוף בכפות הידיים כדי לזהות חייל מהיחידה.

* * *

האימונים ביחידה היו מפרכים ותובעניים, אך היתה להם תכלית הגיונית. הם שילבו סיבולת עם חשיבה. המוח היה חשוב מן הכוח, אם כי חלק גדול מהאימונים הוקדש גם לפיתוח הכוח הפיזי, והנחשלים לא זכו להישאר.

את מרבית השנה הראשונה בילינו בשטח, אך כשהיינו חוזרים לבסיס תנאי המגורים שלנו היו טובים למדי. בהדרגה עברנו מאוהלים לחדרים, והמזון הפך לסביר. אימוני השדה התמקדו בעיקר בניווט, תחום שבו היחידה הצטיינה במיוחד, אך הם כללו גם קורסים מזורזים בחבלה, קשר, עזרה ראשונה, נשק, הסוואה, נהיגה במדבר, ערבית בסיסית, התנהגות בשבי וכישורים רבים אחרים.

מה שהרשים אותי מיד באופי היחידה היה החתירה הבלתי־מתפשרת לתוצאות. המפקדים עודדו אותנו להעלות הצעות לשיפור ביצועינו. קודם קובעים את המטרה, ואחר כך מפצחים את הדרך הטובה ביותר להשיגה.

התמודדתי עם המסעות הרגליים והאתגרים הגופניים טוב יותר מרוב חבריי. באחד הלילות יצאנו למסע רגלי כשעל גבנו משא של 60 ק"ג, "כדי לבדוק את יכולתנו לשאת משקלים". זה היה משגה לא אופייני ליחידה. רבים מחייליה, ואני ביניהם, עתידים היינו לשלם מחיר יקר בגלל הגזמות מסוג זה. בגיל 32 פקדו אותי כאבי הגב הכרוניים מהם אני סובל עד היום.

כמה שנים אחרי שהשתחררתי שונו הנהלים. היחידה ערכה בדיקות רנטגן של עמוד השדרה לכל הטירונים, הפחיתה את משקל המשאות ופיתחה מארזי אלומיניום ששיפרו את יכולת הנשיאה. אבל כצעיר בן 18 בכושר שיא, הרגשתי

כשיר לחלוטין לעמוד בכל אתגר פיזי שנדרש מאיתנו, ואף מעבר לכך. אלא שבכל הנוגע לניווטים המצב התהפך ולרוב חבריי היה תחילה יתרון ברור. רובם הגיעו מקיבוצים וכבר התנסו בשימוש במפות. השקעתי את עצמי בלימוד התחום החדש הזה וגיליתי שאף פעם אי אפשר להתכונן יותר מדי בלימוד ציר הניווט והשטח שעוטף אותו. התמסרתי למשימה בפרפקציוניזם שלמדתי מאבי ובעזרת העצות שהעניק לי יוני. בתקופה זו הוא כבר למד בהרווארד והיה נשוי לחברתו תותי. הוא כתב לי הוראות מפורטות בנוגע לניווטים ואף סיים במסקנה נחרצת:

"זכור... חייל שאינו יודע להתמצא בשטח חייב לסמוך על אחרים. הוא אינו עצמאי! את הדברים שאני מלמד אותך עכשיו — מניסיוני — אסור לך לשכוח לעולם!"

בשלושת החודשים הראשונים התאמנו רק בניוטי יום. נפעמתי מיופייה של הארץ. התחלנו בגבעות רמות מנשה, טיפסנו על הרי הגליל העליון, חצינו את מישורי הנגב ושוטטנו בגבעות יהודה והשומרון, שם עצרנו לעיתים קרובות במקומות שהכרתי מהתנ"ך.

אחד הניווטים בדרום החל ליד קדש ברנע, המעיין במדבר סיני שבו עברו על פי המסורת משה רבנו ובני ישראל בצאתם ממצרים. היה עלינו לצעוד מזרחה ולחצות את הנגב כולו. לרוע מזלנו, היה זה השבוע החם ביותר זה עשרות שנים. בצהריים עברה הטמפרטורה את הרף של 45 מעלות. ההוראות שניתנו לנו היו ברורות: מתחילים לצעוד עם עלות השחר, ב־10 בבוקר מוצאים מחסה מפני החום, ממתינים בצל עד 4 אחר הצהריים, ואז מחדשים את הצעידה, עד רדת החשכה. בשעה 10 בבוקר הגעתי עם שותפי לניווט אל דרך העפר שסימנה את הגבול בין ישראל ומצרים לפני מלחמת ששת הימים. לא ראינו שום צל במרחב השומם. השמש היוקדת היכתה בנו. כמעט שנגמרו לנו המים, וכמעט שאזל לנו הזמן.

היכן נוכל להסתתר מפני השמש?

על דרך העפר היו פזורים שלדי מתכת. קרוב לוודאי שהיו אלה שרידים מכלי רכב שהושמדו במלחמת ששת הימים כמה חודשים קודם לכן. הבדואים פירקו מהם כל דבר בעל ערך, אבל מתחת לרצועות המתכת היתה פיסת צל. זחלנו לתוכה וכמעט נצלינו בחיים. החום שקרן מן המתכת היה נורא עוד יותר מחום השמש היוקדת. עכשיו כבר החל לקנן בי חשש אמיתי. אין עצים, אין צל, אין סלעים מזדקרים — שום דבר שיתן לנו אפילו טיפת מחסה.

מה עושים? היינו על קו הרכס. מדרך העפר שעל הגבול הישן ירד ואדי תלול. ירדתי אל הוואדי והבחנתי שבקיר המתלול ישנו פתח בקוטר חצי מטר. איזה מזל!

הפתח הוביל ל"תמילה", בור מים תת־קרקעי גדול שהבדווים חצבו בסלע כדי ללכוד את ממטרי הגשם הפתאומיים והמסוכנים ששוטפים את המדבר בחורף. שיטפונות אלה עלולים להיות קטלניים, ולאורך השנים נספו בהם מטיילים רבים באופן טרגי. כשניווטנו במדבר למדנו במהרה שאם רואים עננים באופק אסור להישאר בתוך הערוץ אלא חייבים לטפס מיד למקום גבוה יותר. אבל כעת היינו בעיצומו של הקיץ היבש ביותר זה שנים. סכנת השיטפונות התחלפה בסכנת התייבשות.

חברי לניווט ואני זחלנו לתוך הפתח. קרירות נעימה עטפה אותנו. במערה לא היו מים, אבל היתה בה לחלוחית מצננת. שכבנו מרוצים על דרגש אבן בכניסה לבור. לפתע שמענו רחש מוזר. משהו זז מתחתינו. למעשה, המקום כולו זז. כשהתרגלנו לחשיכה, ראינו שהקרקע הסלעית שתחתינו מכוסה מקקים ענקיים. תוך זמן קצר הם כיסו את גופנו וזחלו על פנינו. הדפנו אותם בתחושת גועל, אך הם כיסו אותנו שוב. לבסוף גבר ההכרח על תחושת הקבס. הרטיבות הקרירה היתה שווה את זה. אחרי שהשלמנו עם המרבד החי של המקקים, נתקלנו בבעיה חדשה. בחלוף עשרים דקות נעשה לנו... קר! קפאנו מקור! הדרך היחידה להתחמם היתה לזחול חזרה החוצה, לשהות בשמש במשך עשרים דקות ושוב לזחול פנימה. כך, בעודנו מתגלגלים פנימה והחוצה, העברנו את הזמן עד שהשמש השוקעת אפשרה לנו לחדש את הניווט. מספר שעות אחר כך הגענו לנקודת הסיום, שבה חיכה לנו מיכל המים לו ייחלנו.

ואכן, השאירו לנו גורר דו־גלגלי ועליו ג'ריקנים של 20 ליטר כל אחד. המיכלים חוברו לגורר באמצעות שרשראות ברזל, ולא היתה לנו שום דרך להרים אותם אלינו כדי לשתות מהמים. יכולנו לשבור את המנעולים, אבל עלה בדעתי פתרון אחר: פירקתי את קנה ה"עוזי" שלי והשתמשתי בו כבקשית מתכת, וכך עשה גם חברי. שתינו לרוויה.

אירוע זה הדגים בדיוק את מה שציפו מאיתנו ביחידה. בעיות לא צפויות מחייבות פתרונות לא שגורתיים. אל תיכנע לבעיה ואל תתלונן. פתור אותה. חֵשוב מחוץ לקופסה והשתמש בכל מה שעומד לרשותך כדי לבצע את המשימה.

בשעות החמות של הניווטים במדבר היינו לפעמים כל כך צמאים ומוכי שמש, עד שהתחלנו לפנטז על כל דבר קר ורטוב שיכול לרענן אותנו.

"ביבי, אני חולם על דליים של גלידה בכל הטעמים. על מה אתה חולם?" שאל שותפי לניווט כשטיפסנו יום אחד על מצוק שגובהו מאות מטרים.

"אני?" ענית, תוך כדי התנשפות, "אני חולם על בריכה מלאה לימונדה קרה. אני שותה תוך כדי שחייה".

אלא שלא היו בריכות לימונדה בנמצא. מקור המים היחיד בו נתקלנו היה שלולית מעופשת בנזיק מוצל שבתוכה צפו ירוקת ופגרי צפרדעים. פשטנו את בגדינו, קפצנו לתוך השלולית וקירדנו את גופינו הלוהטים. כיוון שמלאי המים במימיות שלנו אזל, לא עמדנו בפיתוי ולגמנו מהמים המעופשים. זו היתה טעות ששילמנו עליה בשנה שלמה של שלשולים.

אחרי שהשלמנו את האימון בניווט יום עברנו לניווט לילה. כשראיתי לראשונה את המפקד מדגים ניווט לילי ביחידה, זה נראה לי כמעשה קסמים. הוא הוביל אותנו בחושך מוחלט לאורך עשרות קילומטרים בשטח סלעי, בלי להשתמש כלל במפה או מצפן. הוא רק הביט מפעם לפעם בכוכבים (היו אלה הימים שלפני ה־GPS וההדמיות הממוחשבות של צירי הניווט). כמה חודשים לאחר הלילה ההוא ידעתי גם אני לחולל את "הקסם" הזה.

"והגית בו יומם ולילה", כתוב בתנ"ך על ספר התורה. מפות טופוגרפיות הפכו עתה לספר התורה שלי. בלילה הייתי צועד לאורך ציר בן 30 קילומטרים שאותו שיננתי לעצמי במשך היום במקטעים של 50 מטר. היינו אמורים לישון ביום, ואחר כך לתכנן את ציר הניווט של הלילה הבא וללמוד אותו בעל פה. אך בשטח התקשיתי לישון לאור יום. זריחת השמש העירה אותי כמה שעות לפני חבריי, ובשעה שהם עדיין נותרו ישנים, הייתי משנן את המפה כמו "המתמיד" של ביאליק, תלמיד הישיבה שלא נח לעולם.

במהלך האימונים למדתי שעייפות קיצונית עלולה להיות קטלנית. פעם אחת, על פסגת הר עריף שבנגב בתום שבוע של ניווטים ליליים, שותפי ואני היינו כל כך עייפים עד שהתחלנו להזות תוך כדי הצעידה. "תראה, תראה!" צעקתי לו אחוז הזיה. "אתה רואה את החמורים הקטנים האלה, אתה רואה את הקופים שרוכבים עליהם? בוא נתפוס אותם ונעבור את שאר הציר ברכיבה".

"כן, אני רואה אותם", הוא ענה. "רק שאני חלש מדי כדי לרדוף אחריהם". מובן שלא היו חמורים וגם לא קופים. למעשה, לא היה דבר סביבנו מלבד מצוקים תלולים שבקרבתם הסתובבנו במעגלים, שני חיילים אחוזי הזיות. אם היינו ממשיכים לרדוף אחר ההזיות הללו, סביר להניח שהיינו נופלים למותנו מהמצוקים הסמוכים. ובכל זאת היה דבר שלא הצלחתי להבין — איך יכול להיות שלשינו היו אותן הזיות בדיוק? למחרת, פטרתי זאת כחלק מהמצב ההזוי שבו נמצאנו, אבל שנים לאחר מכן קראתי בביוגרפיה של סטרלינג תיאור בו הוא ושניים מחייליו מה־SAS חוו גם הם הזיות זהות בתנאים של עייפות קיצונית. התעלומה נשארה. היו מקרים בהם התברר שההזיות דווקא מציאותיות. חברי ואני סיימנו שבוע של

ניוטי לילה בצפון על גדות הכנרת במדשאת וילה מלצ'ט שנבנתה בשנות ה־30 של המאה ה־20 על ידי הלורד מלצ'ט, ממנהיגי יהדות בריטניה. מותשים מחציית הרי הגליל התלולים, היינו עייפים עד מוות. השתרענו על מדשאת הווילה ונרדמנו מיד. התעוררנו כעבור מספר שעות, אך לא בגלל זריחת השמש אלא בגלל המולה מוזרה סביבנו. באופן אינסטינקטיבי תפסנו את כלי הנשק שלנו. הבטנו סביבנו וראינו מראה פלאי: נשים יפהפיות, בבגדים מהמאה ה־18, מאופרות ומפודרות עם תסרוקות, טיילו סביבנו. מלצרים לבושי מדים לבנים נשאו מגשים עמוסים לעייפה בפירות.

הסתכלנו זה על זה, לא מאמינים למראה עינינו. האם היינו כחולמים? ואז ראינו אדם עם מגאפון שצעק הוראות לצוות צילום במקום. הסתבר שנרדמנו באמצע צילומי סרט שמפיקיו בחרו להשתמש בוילה מלצ'ט כרקע תקופתי. הניצבים והשחקנים פשוט עקפו את שלושת החיילים המיוזעים והבלתי־מגולחים שנחרו על הדשא. ובאמת, למה להעיר כלבים מרבעם? אחת המשימות שקיבלנו כצוות צעיר ביחידה היתה לתצפת על הגדה המצרית של תעלת סואץ כדי לאפשר לצוותים ותיקים יותר לחצות אותה בחשאי. בלילה היינו בונים עמדה מוסווית על הגדה הישראלית, ובמשך היום משתמשים בה כדי לתצפת על שטח האויב.

מצופפים בעמדה הקטנטנה במשך כל שעות היום, עשינו את צרכינו בפחיות ריקות שנשארו ממנות הקרב. בלילה קיימנו משמרות של תצפית, שמירה ושינה על הקרקע בשקי שינה. למרות הקור המקפיא של המדבר, אף פעם לא כיסיתי את כל גופי בשק השינה. השארתי את ידי פנויות כדי שאוכל מיד להפעיל את הנשק המונח לידי במקרה שנותקף על ידי חיילי אויב שיגיחו מהצד המצרי.

קשה להיפטר מהרגלים ישנים. למעשה, מהרגל זה לא נפטרתי מעולם. עד היום אני מתקשה לישון כששמיכה מכסה את זרועותיי וכתפיי.

באחד הניוטים בגליל למדנו שיעור נוסף. חולקנו לצמדים וגמענו במהירות ציר באורך של 30 קילומטרים. הקטע האחרון של המסלול עבר דרך יערות הכרמל, שחברי ואני חצינו בזריזות על אף הסבך.

סיימנו ראשונים, הרבה לפני הצוותים האחרים. אף אחד מהם לא נראה באופק. עכשיו נוכל להתבשמ מניצחוננו כשנקדם את פני החוליות הבאות שתגיענה לנקודת הסיום.

לפתע גילה השותף שלי שאחת המפות הטופוגרפיות שלנו חסרה. זו היתה הפרה של עיקרון מקודש ביחידה — לא משאירים דבר בשטח. אחרי הכל, הניוטים האלה היו רק הכנה לקראת היום שבו נצטרך לחדור בחשאי לשטח אויב. לא נותרה

לנו ברירה אלא לחזור על עקבותינו כדי לחפש את המפה.
הלכנו חזרה בציר הניווט והגענו עד היער, אך המפה לא נמצאה. איך בכלל נמצא אותה? עמדתי בנקודה ממנה הערכת שיצאנו מהיער, כיוונתי את המצפן שלי לאזימוט חוזר והתחלתי לצעוד אל תוך היער. זה היה כמו לחפש מחט בערימה ענקית של שחת. אבל אז — איזה נס! על קרקע היער המוצלת נמצאה המפה החסרה. היינו הצוות האחרון שהגיע אל נקודת הסיום, אבל לא השארנו מאחורינו דבר.

לאורך כל תקופת האימונים הושרש בנו מסר אחד שוב ושוב: אל "תחפפו" במשימות שלכם ואל תתפשרו על תוצאות. אחרי שהפכתי לקצין השרשתי בתורי מסר זה גם בחיילי. חייהם וגורל משימותינו יהיו תלויים בכך.

קרבות

1968-1969

מספר חודשים אחרי הגעתנו ליחידה נשלחנו לפתע להצטרף לכוח צה"ל שעמד לחצות את הירדן ולפשוט על העיירה כראמה, ממנה יצאו אנשי אש"ף לפגוע בישראל. המשימה היתה להרוס את בסיס הטרור בכפר על ידי סילוק המחבלים ממנו. מפקד הצוות שלי, עמירם לוין, חילק רובי קלצ'ניקוב לכמה מחבריי לצוות, אך אני לא הייתי ביניהם.

מחשש שהוא לא מתכוון לכלול אותי בכוח, שאלתי: "למה אני לא מקבל קלצ'ניקוב?"
"כי אתה לוקח מאג", ענה לוין.

זה הגיוני, חשבתי. המאג הוא מקלע כבד, ואני הייתי אחד החיילים היותר גדולים בצוות.

חצינו את הירדן בגשר אלנבי בשיירה ארוכה של נגמ"שים וטנקים ומשם עשינו את דרכנו לחלק הדרומי של כראמה. רוב המחבלים נמלטו אחרי מכת האש הראשונה. מנהיג אש"ף יאסר ערפאת ברח על אופנוע דרך צפון העיירה. כמה שנים לאחר מכן, כשנפגשתי לראשונה עם חוסיין מלך ירדן, סיפרתי לו על ביקור זה שהיה הראשון שלי בארצו. מטבע הדברים, היו ביקורים רבים אחרים שלא מצאתי לנכון להזכיר.

אש"ף, הארגון לשחרור פלשתינ, הוקם על ידי ערפאת ואחמד שוקיירי במטרה להשמיד את ישראל. הארגון נוסד ב־1964, שלוש שנים לפני מלחמת ששת הימים בה שיחררה ישראל את יהודה, שומרון וחבל עזה. מטרתו של אש"ף מעולם לא היתה "לשחרר את השטחים" מפני ששטחים אלה כבר היו בידיים ערביות כשאש"ף נוסד. מטרתו היחידה היתה ונשארה השמדת ישראל.

ערפאת הטיף לשלילת זכות קיומה של המדינה היהודית והחדיר באנשיו שנאה יוקדת לישראל, תוך הפצת שקרים הזויים על הציונות.

בעקבות תבוסת צבאות ערב ב־1967, הגבירו אש"ף וארגוני הטרור המסונפים אליו, כמו החזית העממית לשחרור פלשתינ, את פעולותיהם. הם שלחו מחבלים מירדן לישראל, חטפו מטוס אל על לאלג'יריה וירו על מטוס אל על אחר בנמל התעופה של ציריך. חלק גדול מפעילותה של היחידה באותה עת התמקד בפעולות תגמול על התקפות אלה ובסיכול פיגועים אחרים.

לעיתים הובילו פעולות אלה להיתקלויות מוזרות. לילה אחד, בשוכנו ממבצע

בירדן, נתקל הצוות שלי בשני מחבלי פת"ח שחזרו מפעולה משלהם בשטח ישראל. התפתח קרב יריות משני צדי הירדן שבמהלכו הרגנו את אחד המחבלים. השני הצליח לברוח לצד הירדני.

חוליית החיפוי של המחבלים החלה לירות עלינו מהעבר השני של הנהר, ובתגובה השיבה חוליית החיפוי שלנו באש מרגמות. הפגזים החטיאו את מטרתם ונפלו לידנו. למרבה המזל, איש לא נפגע. עם עלות השחר הטילו עליי להביא את גופתו של המחבל שנהרג לאתר קבורה, מה שדרש ממני להתגבר על תחושת בחילה מכיוון שחצי מראשו היה חסר.

כמה חודשים אחרי הפשיטה על כראמה תקפו מחבלים של אש"ף, שיצאו מביירות, מטוס ישראלי שעצר לחניית ביניים באתונה. בתגובה נשלחנו לנמל התעופה של ביירות כדי לפוצץ מטוסים של חברות תעופה לבנוניות. מפקד המבצע היה אל"מ רפאל איתן, "רפול" השתקן הקשות, שמאוחר יותר מונה לרמטכ"ל ושירת כשר החקלאות באחת הממשלות בראשותי. הוא הורה לנו לחבוש לראשינו כומתות אדומות בזמן המבצע. היתה זו הפעם היחידה שיצאתי למבצע חבוש כומתה, וחשבתי שזה תיאטרלי עד כדי אבסורד.

כשריחפנו במסוקים מעל נמל התעופה של ביירות אחזה בנו התרגשות. על מסלולי ההמראה ראינו יותר מתריסר מטוסים לבנוניים. נחתנו בשדה התעופה ורצנו הישר אליהם. הנחתי מטען נפץ בחיבור שבין גלגלי הנחיתה לבין הגוף של אחד המטוסים, וכך עשו חבריי בשאר המטוסים שעמדו במקום. אחרי שוידאו שאין בתוכם נוסעים, הפעלנו את מטעני הנפץ. בטיסה חזרה לישראל ראינו מן האוויר את הלהבות העצומות שליחכו את שדה התעופה. ממעוף המטוס, המקום נראה כמו סצנת קרב שנלקחה מתוך סרט פעולה הוליוודי.

ההתקפה על נמל התעופה בביירות נטעה בנו תחושת ביטחון מופרזת. כבר אז שלטנו היטב בניווט לילה ובשימוש בנשק. יכולנו לצעוד במהירות ובדייקנות לכל יעד. הרגשנו כל יכולים. אבל כבר אז למדתי שלעיתים תכופות המרחק בין ניצחון לטרגדיה הוא כחוט השערה.

הטרגדיה לא איחרה לבוא. בראשית דרכי ביחידה התיידדתי עם חייל מהצוות שלי, דוד בן-חמו. שלא כמו רוב חברי הצוות, שבאו מהקיבוצים, דוד, בן לעדה המרוקאית, בא מבאר שבע. הוא היה תלמיד מבריק, ולמרות הצטיינותו בלימודים ובספורט, הוא היה צנוע ורגיש באופן יוצא-דופן. הקשר בינינו נוצר מייד עם היכרותנו. בשובו מהפעולה בכראמה שאלה אותו אמו מדוע בחר להתנדב ליחידה כל כך מסוכנת. "אם כל אמא תחשוב כך, מי יגן על המדינה?" הוא השיב.

זמן לא רב אחרי כראמה, במהלך אימון, נפצעו דוד וזוהר ליניק, חייל מוכשר נוסף

מהצוות המקביל לנו, פצעים אנושים מפגזי שהתפוצץ במרגמה שתפעלו. דוד מת בזרועותיי בדרך לבית החולים תל השומר. היה זה רגע שאותו אני נושא כל חיי. כשלושים שנה לאחר מותו ביקרתי את משפחתו בבאר שבע. אמו, מוכת אבל לעד, שמרה על חדרו של דוד בדיוק כפי שהיה ביום מותו. כראש ממשלה, כששלחתי חיילים לקרב, תמיד חשבתי על אמו של דוד ועל האימהות והאבות הרבים בישראל המתאבלים על בניהם שנפלו, וחשבתי גם על אימי.

בתחילת 1968 פתחה מצרים במלחמת התשה נגד ישראל לאורך תעלת סואץ. המצרים ביצעו פשיטות קומנדו על הגדה הישראלית של התעלה והסבו לנו אבדות קשות. צה"ל הורה לנו לבצע פעולת תגמול בצד המצרי. זמן קצר אחרי החשכה צלחנו את תעלת סואץ בשלוש סירות גומי מדגם "זודיאק". חיילי שייטת 13 מתחו חבל מהגדה המזרחית שבשליטתנו אל הגדה המערבית שבשליטת המצרים. על החבל הם הרכיבו גלגלת שעליה גילגלו את הסירות במהירות לגדה המצרית. כך נחסך מאיתנו הצורך להשתמש במשוטים שהיו עלולים להקים רעש מעורר חשד. הגענו בסתר לצד המצרי וביצענו מארב קטלני למשאית של צבא מצרים. סוף־סוף הגבנו על ההתקפות המצריות, דבר שהעלה את המורל בקרב חיילינו. גם פיקוד דרום הרגיש כך, והורה לנו לצאת לפשיטה נוספת תוך 48 שעות. הגם שחששתי שבחלון הזמן הזה המצרים עלולים לצפות את מהלכינו, לא הייתי מוכן למה שקרה. כעבור שני לילות, כשהתקרבו בשקט אל הצד המצרי של התעלה, נפתחה עלינו אש חזקה. במרווח הזמן בין שתי הפשיטות, המצרים חפרו שוחות ברווחים של 50 מטר זו מזו לאורך התעלה. באש התופת נפגעו חיים בן־יונה שהיה בסירה שלפנינו. חיים, הראשון בינינו שהלך לקורס קצינים וחזר ליחידה כקצין, נפל ירוי לתעלה. כוח החיפוי שלנו פתח באש על המצרים. נקלענו לאש צולבת. הכדורים שרקו סביבנו מכל עבר. אמרתי לחבריי שנהיה יותר בטוחים בתוך המים מאשר בסירה. קפצתי אל מימי התעלה החמימים, בכוונה להיצמד אל החבל שלצד הסירה, בזמן שחיילי השייטת יגללו את הסירה לצד הישראלי של התעלה. חגורת ההצלה שלי היתה מנופחת רק למחצה, ונשאתי על גבי 20 קילו של תחמושת "מאג". לא הצלחתי להשתחרר מן המנשא הכבד, שמשך אותי למעמקים.

בקושי רב הצלחתי לעלות אל פני המים, שאפתי קצת אוויר, ומיד התחלתי לשקוע שוב, הפעם לעומק רב יותר. הריאות שלי עמדו להתפוצץ. רגע לפני שנכנעתי לאימה הנוראה של מוות בטביעה, גייסתי את שארית כוח הרצון שלי, וביתרת כוחותיי הושטתי את ידי מעלה. למזלי, מיישהו תפס את ידי ומשך אותי אליו.

חבריי בסירה גררו אותי לצד הישראלי, מותש לחלוטין. בקושי הצלחתי להקים

את עצמי מתוך המים, ואז — פצצת ררנ"ט התפוצצה לידי. זה לא הותיר בי שום רושם. הרי רק לפני דקות ספורות ניצלתי מהגורא מכל, מוות בטביעה.

במרוצת השנים התפתח ויכוח חריף לגבי השאלה מי תפס את ידי והציל את חיי. לא היה לי מושג, שכן ראשי היה מתחת למים כשהנס הזה קרה. לא הייתי בדרן, והודיתי מקרב לב לכל אלה שטענו שמדובר בהם.

כחמישים שנה לאחר מכן קיבלתי מסר מישראל ניר, אחד מחבריי לצוות, איש קיבוץ אילון, אותו לא ראיתי מאז תום שירותי הצבאי. וכך כתב ניר לחבר נוסף בצוות שלנו שהיה בסירה, מיכה מימון: "ישבתי ליד ביבי בסירה השנייה, כאשר נורו היריות. כולנו קפצנו לתוך התעלה. לרוע המזל, ביבי נשא על גבו תחמושת מאג. הוא צלל כמו אבן. הבחנתי בכך שהוא מתחת למים ולא מצליח לצוף, תפסתי אותו ומשכתי אותו מעלה, כדי שיוכל לנשום. אחרים עזרו לי למשוך אותו אל הסירה". עשרות שנים לאחר מכן, אני שולח תודה מאוחרת גם לחברי לנשק, ישראל ניר.

נפילתו של חיים בן־יונה היתה אבדה גדולה לכולנו. הוא היה משכמו ומעלה, פשוטו כמשמעו, גבוה מכולנו, מבוגר ומנוסה יותר, מנהיג טבעי. לא הופתענו כשנבחר, ראשון מבינינו, ללכת לקורס קצינים. בקיבוץ יחיעם, שם נקבר, פגשתי את אמו ניצולת השואה. היא אמרה לי שאילו חיים היה נולד שנתיים קודם לכן, הוא היה מוצא את מותו במחנה השמדה, כמו שקרה למיליון וחצי ילדים יהודים אחרים שנספו בשואה. לפחות, היא אמרה, בני מצא את מותו כשהוא לבוש מדים של חייל יהודי, המגן על עמו ומדינתו.

עוד לפני שחיים נפל, זימן אותי מפקד היחידה, עוזי יאירי, למשרדו הצנוע. "ביבי, אתה הולך לקורס קצינים". הוא אמר בטון החלטי. זאת לא היתה שאלה, אלא פקודה.

הסברתי שאני מתכנן ללמוד באוניברסיטת ייל, ואינני יכול לחתום על שירות של שנתיים נוספות, הנדרשות מקצין ביחידה.

"אתה הולך", אמר עוזי בנחישות.

"אני לא הולך", עניתי, נחוש לא פחות.

"אתה יוצא הביתה לשבת. אם לא תחזור ביום ראשון עם תשובה חיובית, אעזיף אותך מהיחידה".

עבורי זה היה גורל מר ממוות. לא ראיתי פתח מילוט. בשבת בירושלים התייעצתי עם יוני.

הוא היה כבר נשוי, וסיים את שנת הלימודים הראשונה שלו באוניברסיטת הרווארד כמצטיין דיקן. המרפק שלו נותח פעמיים בישראל אחרי המלחמה, ובפעם השלישית — בארצות הברית, בבית החולים של הצי האמריקאי. הצלחת הניתוחים

היתה חלקית. יוני ידע שקרוב לוודאי שהוא לא יוכל לשוב לשירות המילואים. אולם ככל שהתגברה המלחמה בטרור, הוא החליט שאינו יכול להישאר באמריקה בעוד חבריו לוחמים בישראל. הוא נרשם לאוניברסיטה העברית, שם למד מתמטיקה ופילוסופיה. את תחושותיו ביטא במכתב שכתב לאבא, שבאותה עת לימד באוניברסיטת דנוור בארצות הברית:

"אנו צריכים, אנו חייבים, להיאחז במדינתנו בכל זיזי ציפורנינו ובכל גופנו וכוחנו. רק אם נעשה זאת, רק אם ניתן את כל מה שיש לנו למען המדינה שלנו, תישאר ישראל מדינת היהודים. רק אז לא יכתבו בספרי ההיסטוריה שפעם אמנם התעוררו היהודים לפעולה ובמשך שתי עשרות שנים החזיקו במדינתם, אלא שאחר כך הובסו והפכו שוב לנודדים בני בלי בית... מסיבה זו אני צריך להיות כאן — כעת".

בחופשות שלי מהצבא ביליתי לעיתים תכופות עם יוני ועדו, שגם כן לא רצה להישאר בארצות הברית. הוא חזר לישראל, למד בגימנסיה העברית והתגורר עם משפחה ירושלמית. הוא כבר לא היה אחינו "הקטן", ועד מהרה הוא התנשא לגובה של 1.86, ובכך עבר את שני אחיו. יוני, לעומתו, היה בגובה ממוצע, חזק בגופו, ובעל סיבולת אדירה. לא פעם יוני ואני יצאנו לריצות באצטדיון של האוניברסיטה העברית ובהרי ירושלים. בגלל הנכות במרפקו הוא לא הצליח עד סוף ימיו להפעיל במלואה את זרועו הפגועה, מגבלה שלא הפריעה לו לרוץ בקצב שרק בקושי יכולתי להדביק.

באמריקה שתיתי בצמא את סיפוריו על הצבא. עכשיו הוא שתה בצמא את הסיפורים שלי. הוא רצה לדעת הכל על האימונים ביחידה, על המבצעים שהשתתפתי בהם, ובעיקר — עליי. שיתפתי אותו בכל אלה, עד כמה שיכולתי לעשות זאת בגבולות המותר. שוחחנו על היסטוריה, על הפוליטיקה העולמית, ועל מצבה של ישראל. שטחתי בפניו את דעותיי שטרם לוטשו בניסיון חיים או בגרות. מכיוון שכמעט לא דיברתי על נושאים אלה עם חבריי לצוות ביחידה, דיברתי עליהם בהרחבה רק איתו. הוא הקשיב לי בסבלנות, ודיבר רק מעט.

רק שנים רבות לאחר מכן גיליתי מה חשב באותם רגעים, והגילוי הכה אותי בתדהמה.

בשנת 2018, בזמן האזכרה השנתית ליוני, סיפר לי אחד מחבריו מימי האוניברסיטה דבר מה שיוני אמר לו עליי. אותו חבר העלה זאת על הכתב:

"בסתיו 1968 יוני חזר מהרווארד לישראל. הוא התגורר לידי, בשכונת קריית יובל בירושלים. נפגשנו לעיתים תכופות, כמעט כל יום. הוא דיבר עליך הרבה, בהערצה ובאהבה. מעולם לא ראיתי אהבה כזו מצד אח לאחיו הצעיר, והרושם הזה נותר קיים אצלי גם עתה, חמישים שנה לאחר מכן.

יוני אמר מספר פעמים, ופלט צחקוק שנועד להדגיש את דבריו, שאתה תהיה ראש ממשלה. הוא לא הסביר זאת, ואני לא ביקשתי הסבר. יוני ראה כך דברים שאף אחד אחר לא ראה, דברים שאפילו אתה בעצמך לא יכולת לחזות אז".

כשאני חושב על כך היום, אין לי דרך טובה להסביר כיצד יוני יכול היה לחשוב שיבוא היום בו אנהיג את מדינת ישראל. הייתי צעיר, בלתי־מגובש עדיין, מלא בביטחון עצמי מופרז, תכונה שכידוע לא תמיד מהווה מרשם מוצלח למנהיגות.

בדבר אחד אני משוכנע: יוני לא הגיע להערכה כה מרחיקת לכת בשל גישה פוליטית מפלגתית. ליוני ולי לא היה אז שום עניין בפוליטיקה מפלגתית, ולא זכור לי שאי־פעם דיברנו על כך. אמנם הוא נטה בבירור לימין, אבל הוא גם כתב באהדה על ראשי ממשלה מטעם מפלגת "העבודה" — על לוי אשכול, שהחליט להעלות את עצמותיו של ז'בוטינסקי לקבורה בישראל, ועל גולדה מאיר. הוא היה, כפי שאמר עליו לאחר מותו אחד מחבריו בשמאל, "ימני פרגמטי".

יתכן שיוני התרשם מן הלהט שבו דיברתי על מאורעות עולמיים. השנה בה בילה יוני עם אבא, בזמן לימודיו, שיכנעה אותו בעוצמה האדירה של רעיונותיו של אבינו, והוא ידע שגם אני נחשפתי להם בשנות התיכון באמריקה. לעולם לא אדע מה גרם לו לומר את מה שאמר, ואף לא אדע אם מחשבה זו עברה במוחו באותו יום גורלי שבו נפגשתי איתו כדי לדון בתשובה שאתן לאולטימטום שעוזי יאירי הציג בפניי. תחלופנה כמעט עשרים שנה עד שבכלל אשקול להתמודד על תפקיד ראש הממשלה.

* * *

וכעת, בירושלים, עם יוני ועדו, הצגתי לאחי הבכור את הדילמה העומדת בפני. "מה לעשות", שאלתי אותו במצוקה. "מה לומר לעוזי?"

הוא לא ענה מיד והרהר בדבר. לבסוף אמר, "תגיד לו שאני אלך במקומך". נדהמתי.

"אתה?" המילים כמעט נעתקו מפיו. "אתה מבוגר מדי (הוא היה בסך הכל בן 23), אתה נשוי, וחוז' מזה — אתה נכה". נוסף על כך, היו לי הסתייגויות כיוון שרוב חיילי היחידה היו בני קיבוצים ולא עירוניים כמונו. אני הצלחתי איכשהו להתאים את עצמי אליהם, אבל האם יוני יוכל להסתגל?

יוני ביטל את כל הנימוקים שהעלתי נגד חזרתו לשירות הצבאי. במשך חודשים הוא עקב אחר המתיחות הגוברת בין ישראל לשכנותיה, ואחר חלקי באירועים השונים: הפשיטה על כראמה, הפשיטה על נמל התעופה של ביירות, הפעילות בתעלת סואץ, ועוד. לנוכח מלחמת ההתשה שלחמנו באותם ימים פנה שר הביטחון

משה דיין לקצינים במילואים לחזור לצבא הסדיר. יוני החליט להיענות לקריאתו. לא זו בלבד שהוא יתגייס — הוא יצטרף לסיירת מטכ"ל, מוקד של פעולות צבאיות נועזות.

"אבל איך בכלל אתה יכול לחשוב שעוזי יאירי יקח מילואימניק נכה כמוך בתור מפקד צוות קרבי?"

"תגיד לו שישתכל בתיק הצבאי שלי", השיב יוני. תחושתי היתה לא נוחה, אך לבסוף נכנעתי.

ביום ראשון בבוקר נכנסתי למשרדו של עוזי.

"נו, החלטת?" הוא לחץ.

"כן", אמרתי. "אני לא הולך לקורס קצינים, אבל אחי הבכור מעוניין למלא את מקומי".

"מי זה אחיך?"

"יוני. שאל עליו. תראה בעצמך".

בתיק של יוני צוין שהוא סיים כחניך המצטיין בקורס הקצינים, עם שפע דברי הלל ממפקדיו. עוזי הסכים להצעתו.

נראה היה שהצלחתי להחלץ ממצוקתי, אבל כאן נוצרה בעיה אחרת: כיצד יוכל יוני בעל הנכות לעבור את הבדיקה הרפואית של צה"ל? בבסיס קליטה ומיון הוא נבדק על ידי רופא, עולה חדש מצרפת, ששליטתו בעברית היתה חלקית בלבד. ככל הנראה, הוא לא הכיר את המילה "מרפק", וחשב שמדובר ב"מפרק". מסיבה כלשהי הוא החליט לבדוק את ברכו הימנית של יוני. הוא הנהן בראשו כדי לסמן שיוני עבר את הבדיקה בהצלחה.

כך התקבל יוני ליחידה. הוא מונה למפקד הצוות שהייתי אמור להיות מפקדו, ויותר מאוחר שירת כמ"פ בסיירת חרוב ופיקד על כמה קרבות מול מחבלים שהסתננו דרך בקעת הירדן. אחר כך חזר ליחידה בתור "מפל"ג", הקצין האחראי על אימון הצוותים הצעירים. השירות התובעני ביחידה הכביד על נישואיו. הוא ואשתו נפרדו.

עתה הייתי חופשי לסיים את שירותי הצבאי אחרי שלוש שנים, ולהתחיל את לימודיי באוניברסיטה. אבל זה לא מה שקרה בפועל. האתגרים הבלתי פוסקים הנוגעים לביטחון ישראל הלכו וגדלו, ועם כל חודש שחלף גדל גם ביטחוני לגבי יכולתי להוביל אנשים במבצעים חשאיים ובקרבות.

ליחידה הגיע עתה מפקד חדש, סא"ל מנחם דיגלי. הוא היה גבוה ודק גזרה כמו עוזי יאירי. שלא כעוזי הסוער, דיגלי היה נעים הליכות ובעל מזג קליל. גם הוא הציע לי ללכת לקורס קצינים. עברתי את מבדקי הקצונה בציונים גבוהים, והחלטתי

להיענות להצעתו בחיוב. כתבתי מכתב התנצלות לאוניברסיטת י"ל, וביקשתי דחייה
נוספת ללימודיי. בי"ל נתנו לי את הסכמתם גם לבקשה זו.

מפקד

1972-1969

לפני שיצאתי לקורס קצינים יוני ביקש להעניק לי עצות מנסיונו כמפקד. הוא הציע שנלך לגבעה הסמוכה למגדל צדק, מרחק קילומטרים ספורים מבסיס היחידה. במקום נערך בסוף 1917 קרב מכריע בין חיל המשלוח הבריטי שהגיע ממצרים לבין הכוחות העות'מאניים שלחמו לצד גרמניה. יוני התיישב על סלע שהשקיף על השטח והחל בסימולציה של קרב קטן בהרבה.

"אתה רואה את הגבעה ההיא? כוח של האויב פתח עליך באש משם. מה תעשה?"

"זה קל", עניתי. "אני משאיר כאן חוליית רתק, יורד עם שאר הכוח לוואדי ומפתיע את האויב מן הצד".

"זה בסדר", אמר יוני. "אבל שכחת משהו".

"מה שכחתי?" שאלתי.

"שגם האויב יכול לנוע", הוא השיב. "אל תניח שהוא נשאר סטטי. בזמן שאתה יורד לוואדי, יכול להיות שהוא כבר מכין לך מלכודת. תצטרך להרים את הראש מדי פעם כדי לראות מה הוא עושה".

זו היתה עצה טובה, שימושית לצבא, וכפי שגיליתי מאוחר יותר — גם לפוליטיקה.

אחרי האימונים המפרכים ביחידה האתגרים הפיזיים של קורס קצינים היו קלים למדי עבורי, אף שהיה רגע אחד שכמעט הסתיים בטרגדיה.

נלקחנו לנחל קישון הסמוך לחיפה, כדי לעבור סדרת ים. ישבנו בסירות 'זודיאק' מהסוג ששימש את היחידה בצליחת תעלת סואץ, והתבקשנו לקפוץ למים עם ציוד מלא. אחד מחברי הצוערים, רובי פלד, אמר שהוא לא יודע לשחות. צוער אחר מהקומנדו הימי הרגיע אותו, "אל תדאג, אנחנו פה!"

ברגע שקפץ למים משך אותו משקל הציוד מטה. כעבור חמישים שנה הזכיר לי רובי שקפצתי למים ומשכתי אותו החוצה.

בבה"ד 1 נהניתי מהשיעורים באסטרטגיה ובטקטיקה, מניתוח צבאי של תוואי שטח וצירי תנועה — הפעם לא בהקשר של פשיטות קומנדו או מבצעים חשאיים, אותם היכרתי היטב, אלא בהקשר של תנועת טורי שריון וכוחות ממוכנים גדולים. סיימתי את הקורס בהצטיינות. מאחר שסיירת מטכ"ל משתייכת רשמית לחיל המודיעין, המשכתי לקורס השלמה לקציני מודיעין.

בתום קורס קמ"נים הייתי מוכן לקבל את החיילים הטריים שלי לצוות תחת פיקודי. המסלול שבחרתי עבורם למסע הקבלה ליחידה היה שונה מזה שעברתי אני שנתיים קודם לכן. יצאנו מעפולה וצעדנו דרומה לעמק דותן, בו נמכר יוסף לעבדות על ידי אחיו. משם חתכנו מערבה לכיוון הים וצעדנו דרומה עד היחידה, סך הכל מרחק של 120 ק"מ. מסע זה דרש ממני הרבה פחות מאמצים מהמסע הקבלה שלי, ולא רק משום שמזג האוויר היה הפעם טוב יותר.

כשאתה מוביל, ההליכה תמיד קלה יותר.

חיילי עברו את המסע היטב. מעתה הם השתייכו רשמית ל"צוות ביבי". הם באו מערים, ממושבים ומקיבוצים, ויצרו קשר אישי עמוק ביניהם. בחמישים השנים שחלפו מאז אותו יום בעפולה הם עדיין מתכנסים, אחת לשנה, לפעמים עם נכדיהם. מעת לעת שרה ואני מצטרפים אליהם.

אבל כשקיבלתי אותם קיננה במוחי שאלה אחת: האם יוכלו לשאת את המשקלים הכבדים הנדרשים למבצעי היחידה? שני צוותים גויסו ליחידה ב־זמנית. אחד היה הצוות שלי, והשני הצוות של יוסי קלמר. יוסי, שחלק איתי חדר, היה קצין צנחנים שהתקבל ליחידה. רוב החיילים הגדולים שובצו בצוות שלו. הייתי מודאג מכך שהצוות שלי עלול להימצא בעמדת נחיתות, והתייעצתי עם יוני.

הוא הרים את מבטו מספר שקרא.

"ביבי", אמר, "זה לא חשוב. הם יעמדו במשימה. אבל הרבה יותר חשוב: זכור שאין חיילים טובים וחיילים רעים, רק מפקדים טובים ומפקדים רעים. תוודא שאתה מפקד מהסוג הראשון והחיילים שלך יעשו כל מה שתגיד להם".

הוא צדק. תבעתי מהחיילים שלי לעמוד בדרישות קפדניות, לעיתים אולי קפדניות מדי. מדי שלושה חודשים צמצמתי את מספרם, אחרי ששחררתי את אלה שלא עמדו בדרישות שלי. רוב החיילים ששחררתי עשו חיל ביחידות אחרות של צה"ל.

ליבי נשבר כששניים מהם, ארז בנימיני ויוסי קלנר, נהרגו במלחמת יום הכיפורים. יוסי, טייס מסוקים שמטוסו הופל, נרצח על ידי אספסוף סורי. במרוצת השנים שאלתי את עצמי לא פעם: אילו הייתי משאיר אותם אצלי, האם הם היו עדיין בחיים?

אבל אחרי מותו של יוני למדתי להניח בצד שאלות של "מה אם". העיסוק האובססיבי במה שאפשר היה לעשות אחרת הוא כואב ועקר. מה היה קורה אילו הסכמתי לדרישתו המקורית של עוזי יאירי ללכת לבה"ד 1? ואילו הייתי מתנגד יותר בתקיפות לרצונו של יוני להחליף אותי ביחידה? האם יוני היה כיום בחיים?

אין לדבר סוף. החלטתי לחדול מלהתעמק בזה, ולהפסיק "להתחשבן" עם העבר. במקום זה אימצתי לעצמי עקרון חלוט: לחיים אין שידור חוזר. ויש לשמור עליהם

מכל משמר.

* * *

ואכן, עשיתי כל שביכולתי על מנת למנוע סיכונים מיותרים מחיילי. פעם אחת הפרתי כלל זה. לקחתי את חיילי לצעידה במורד אמת המים שבו זורמים מי המעינות מוואדי קלט ליריחו. אמת המים נחצבה על דופן של צוק. כל עוד הלכנו בתוכה, לא ארבה לנו סכנה.

בנקודה מסוימת נכנסה האמה לתוך בקיע בצוק היוצא מצידו השני במעבר שהיה קטן ולא איפשר לנו לעבור דרכו. היינו חייבים להצמד אל קיר האבן שבלט מעל התהום, להושיט רגל אחת לצד השני, ואז להעביר לשם גם את הרגל השנייה. אם מישהו היה מחליק, הוא היה נופל אל הנקיק שמלמטה ונהרג. הייתי הראשון ללכת. החיילים שלי הלכו אחרי. במזל גדול, איש מהם לא נפל.

מאוחר יותר, לא יכולתי לסלוח לעצמי. נדרתי לא לחזור על שגיאה כזו, ולפעול לפי הכלל הידוע: מפקד טוב חוסך בחיי חייליו ומשלים את המשימה, מפקד גרוע עושה את ההפך. לכך הוספתי כלל משלי: אל תסכן איש למען משימות או מלחמות מיותרות. כראש ממשלת ישראל, כלל זה תמיד עמד לנגד עיני.

אף שהקפדתי על בטיחותם של חיילי, הקפדתי פחות על הבטיחות שלי. היחידה העמידה לרשותי רכב אישי, ג'יפ ממלחמת העולם השנייה. ברכב בלתי יציב זה נסעתי בדרך כלל במהירות מופרזת בכבישי ישראל, שהיו באותה עת רעועים במיוחד.

יוני חזר והזהיר אותי שאני נוהג בחוסר אחריות. לשווא. יום אחד, ביציאה מירושלים, התהפכתי עם הג'יפ באחד מפיתולי הכביש. איבדתי את ההכרה והתעוררתי כשאני שוכב על האספלט. הג'יפ התנדנד על מעקה הכביש וכמעט נפל אל התהום. ספגתי חבטות כואבות, אך לא נגרם לי נזק של ממש. כשביקר אותי יוני בבית החולים הדסה הוא היה דווקא מרוצה. "עכשיו אתה בטוח תנהג יותר בזהירות", הוא אמר. וכך היה.

הצוות שלי נחשב לאחד הטובים ביחידה. אבי דיכטר, לימים ראש השב"כ והשר לביטחון פנים, גם הוא שירת ביחידה באותם ימים. הוא תיאר את אימוני הבוקר שהובילו מפקדי הצוותים.

"ב־6:30 בבוקר היינו פותחים את היום בריצת 1,500 מטר, ואחריה מטפסים שלוש פעמים על חבל בעזרת הידיים בלבד. אבל צוות ביבי — הם היו רצים 3,000 מטר ואחר כך מטפסים על החבל חמש פעמים", הוא סיפר. הצוות שלי זכה במקום הראשון בתחרות הספורט ביחידה.

לאחר מבחנים בבסיס חיל הים, הצוות שלי נבחר למבצע משותף עם שייטת 13. למרות היריבות החריפה בין היחידה לשייטת, למדתי להעריך את חיילי השייטת כלוחמים אמיצים ומקצוענים מהמעלה הראשונה.

המבצע המשותף חייב אותנו לעבור קורס בצלילה צבאית, בבסיס השייטת בעתלית. בבסיס זה עומדים שיירי מבצרים האחרון של הצלבנים, אותו נטשו כשנסוגו סופית מארץ ישראל בשנת 1291.

צבאות רבים לחמו בארץ ישראל. בסיסי צה"ל לעיתים מוקמים לא פעם באתרים של בסיסי צבא עתיקים, וקרבות ההווה נערכים לא אחת בשדות קרב עתיקים. מדי יום כשהיינו צוללים במפרץ עתלית היפהפה שעליו השקיף המבצר הצלבני המרשים, היתה צצה במוחי השאלה: האם גם לנו מצפה גורל דומה לזה של הצלבנים, שלאחר מאתיים שנה נכנעו ומסרו את הארץ למוסלמים?

זוהי תמצית תקוותם של אויביה המוסלמים של ישראל, אך אני משוכנע שגורלנו יהיה שונה והרבה יותר טוב. שלא כמו הצלבנים, אנו מחוברים לארצנו זה יותר משלושת אלפים שנים, וכנגד כל הסיכויים הצלחנו להחזיר אותה לשליטתנו. השאלה כיצד להבטיח את נצחיותה של ישראל המשיכה לנקר במוחי.

אחרי מספר שבועות של אימונים תת־מימיים, חשבנו — בטעות — שהגענו לרמת המיומנות של מדריכינו מהקומנדו הימי. מהר מאוד גילינו שיש עדיין הרבה דברים שעלינו ללמוד על הים. ברגע של אתנחתא מהאימונים, כשעסקנו בדיג תת־מימי במפרץ עתלית, נסחפנו לפתע על ידי זרמים חזקים שמשכו אותנו ללב ים. לא היה טעם להתנגד. עלינו אל פני המים, ניפחנו את חגורות ההצלה שלנו ונשכבנו על הגב. לפחות נהנה מהגלים, חשבתי. הזרם נשא אותנו בקשת ארוכה מערבה, ולבסוף השליך אותנו אל החוף, הרחק צפונה מן המבצר הצלבני.

באירוע אחר, כשצללנו בנמל הקישון, טבלנו במים מזוהמים בחומרים כימיים ובשמן מכונות. נזכרתי בזה שנים אחר כך כשתמכתי בדרישתם של ותיקי השייטת לפיצוי הולם על הנזק הרפואי שנגרם להם, ושחלקם נפטרו ממנו. באותם ימים באימוני השייטת נאלצנו להתמודד עם בעיה יותר דחופה — היעדר שדה מגנטי. הכניסו אותנו מתחת לפלטפורמת מתכת ענקית, שהוציאה את המצפנים שלנו מכלל פעולה.

צללנו בחושך מוחלט בצמדים, קשורים זה לזה בחבל קצר. השותף שלי ואני התחלנו להסתובב במעגלים.

מיכלי החמצן שלנו הלכו והתרוקנו במהירות. מה עושים? חשבתי, הרי הם לא היו שמים אותנו כאן אם לא היה פתרון למצב. מהר מאוד מצאנו אותו. נצמדנו אל קורות הפלדה שתמכו מלמטה בפלטפורמה, ויצאנו מן המרחב החשוך. למרות

שבסופו של דבר המשימה המשותפת עם שיטת 13 לא יצאה אל הפועל, למדתי שיעור חשוב: צא ממלכודות מסוכנות במהירות האפשרית.

* * *

המשימה הראשונה שהובלתי כקצין גם היא השרישה בי שיעור זה. הצוות בפקודי נחת בלילה במדינה ערבית. חיילי כרעו בדרך בשורה, מחכים שנתחיל ללכת ליעדנו. סימנתי לטייס המסוק להמריא. בשקט שהשתרר אחרי שהמסוק נעלם, הסתכלתי במשקפת כדי לוודא שהקטע הראשון של ציר התנועה שלנו נקי מאוייב. בדיוק כשעמדתי להתחיל לצעוד, צדה את עיניי רצועה נמוכה של גדר תיל, כשני מטר לפְנִי. היתה עליה לוחית מתכת. התקרבתי אליה. משני צדדיה של הלוחית היה סימון של משולש, הסימון הבינלאומי ל"זהירות, מוקשים". פקדתי על אנשי לקפוא במקום.

זה היה רגע קלאסי של "יוסטון, יש לנו בעיה".
יצרתי קשר אלחוטי עם החפ"ק.

"יש חמישים אחוז סיכוי שנחתנו בשדה מוקשים", אמרתי.
לעזאזל, חשבתי. אמ"ן היה אמור לגלות את שדה המוקשים באמצעות סריקת תצלומי אוויר של אזור הנחיתה. איך הם החמיצו אותו?
"אתה בטוח שיש שם שדה מוקשים?" נשאלתי מהחפ"ק.
"אני בטוח", עניתי, "אבל אני לא יודע אם אני בתוך השדה או מחוץ לו".
השתררה שתיקה ארוכה. מאוחר יותר נודע לי שוויכוח חריף פרץ בין אל"מ אברהם ארנן, המייסד האגדי של היחידה, שבאותו זמן היה ראש מחלקת האיסוף באמ"ן, לבין "דדו", אז ראש אג"ם. ארנן דרש שהפעולה תבוטל לאלתר, ושהמסוק יחזור מייד לאזור הנחיתה, ירחף מעלינו ויעלה אותנו אחד אחד במנוף אל תוך המסוק.

דדו ביקש לשמוע את דעתי.

"אני רואה ואדי עם סלעים במרחק של 150 מטר מאיתנו", אמרתי. "נגיע אליו בזחילה כדי לחלק את המשקל שלנו על פני הקרקע". הערכתי שחלוקת המשקל על הקרקע תמנע את פיצוץ המוקשים, אם היו כאלה. הסברתי שכשנגיע אל הסלעים, נצא מכלל סכנה: או שנצא מן השדה כשאנו מדלגים על הסלעים בוואדי, או שנגלה שמלכתחילה בכלל לא היינו בתוך השדה.
דדו הסכים להצעתי.

נשכבתי על האדמה, שלפתי את סכין הקומנדו שלי והתחלתי להתקדם, כשכל חצי מטר אני דוקר בעדינות את פיסת הקרקע שלפני. זו היתה הפעם היחידה

במהלך שירותי הצבאי שבה השתמשתי בסכין זאת, למעט המקרים שבהם פתחתי בעזרתה קופסאות שימורים. אנשי הצוות שלי זחלו אחרי, כמו זחל ענק. הגענו אל הוואדי ונעמדנו על רגלינו. דילגנו מסלע לסלע עד שהגענו לכביש סמוך, וראינו את גדר התיל של שדה המוקשים מתעקלת מאיתנו הלאה. נשמתי לרווחה. התברר שלא היינו בתוך השדה! כדי לפצות על הזמן האבוד הגברנו את קצב ההליכה וביצענו את המשימה. חזרנו לישראל דקות לפני עלות השחר. כראש ממשלה אישרתי מבצעים נועזים רבים, אך לא את כולם. הפרספקטיבה משתנה כשהמשולח הופך למְשַׁלָּח. לראשונה למדתי זאת בדרך הקשה כמפקד צוות צעיר, כשהוטלה עליי אחת המשימות הקשות ביותר מבחינה פיזית שצה"ל ביצע.

אהוד ברק, אז מפקד היחידה, הורה לי וליוסי קלמר להתכונן למבצע קשה במיוחד שבמסגרתו יהיה עלינו להישאר יותר מלילה אחד בשטח סוריה. המבצע יחייב שנה שלמה של אימונים לפני ביצועו, ויהיה עלינו לחבר את שני הצוותים שלנו לכוח אחד.

"מי יהיה המפקד?" שאלתי.

ברק השיב שהוא יחליט על כך סמוך למועד המבצע. לזה לא יכולתי להסכם. יוסי קלמר, שותפי לחדר, היה קצין מצוין. היינו חברים טובים. אבל אם אני אמור להיות מפקד הכוח המשולב, ארצה כבר בשלב האימונים לאחדו לכוח אחד, בדרך שלי ובסטנדרטים שלי. הנחתי שקלמר ירצה גם הוא אותו דבר אם הוא ייבחר לפקד על המבצע. מאחר שמדובר בשנה שלמה של הכנות, ושבה לא נידרש לשום משימה אחרת, היה היגיון בבקשה.

ברק סירב לדרישתי להחליט עכשיו מי יהיה המפקד. אמרתי לו שאני מכבד את החלטתו, אבל עליו גם לכבד את החלטתי. יוסי קלמר יקבל את הפיקוד, ואני אעזוב את היחידה ואצא ללימודים.

במהלך סוף השבוע שינה ברק את דעתו. ביום ראשון הוא הודיע לי שהחליט שאני אהיה המפקד של שני הצוותים. הלכתי לראות את קלמר. זה לא היה קל עבורו, אבל הוא התנהג כמו ג'נטלמן אמיתי וקיבל את החלטתו של ברק. התחלתי מייד לאמן את הצוות המאוחד שלי לקראת המבצע הגדול בסוריה. כדי למנוע מרועי צאן לחשוף את מקומנו בשעות היום, עקבנו אחר התנהגותם של רועי עיזים בגליל. למדנו כיצד להסתוות בשעות היום — תחילה בהר החרמון, ואחר כך בתוך לבנון, שהיתה אז מעין "חצר אחורית" שקטה של ישראל עם טופוגרפיה ותכסית שדימו את אלה שנפגוש במבצע.

המדריכים שלנו במשימות אלה היו שני לוחמים שכל אחד מהם הפך לאגדה. הראשון היה סלים שופי, דרוזי ממג'דל שאמס שברמת הגולן. לפני מלחמת ששת הימים נהג סלים לעבור את הגבול באופן קבוע ולספק לישראל מודיעין רב ערך על הצבא הסורי.

השני היה הלוחם הישראלי המפורסם ביותר, מאיר הר־ציון. מאיר התפרסם כששירת ביחידה 101 של אריאל שרון, הראשונה שביצעה פעולות תגמול בשטח ערבי. כשאחותו שושנה נרצחה על ידי בדואים שבאו משטח ירדן, מאיר עבר את הגבול עם שלושה מחבריו וביצע נקמה בשבט שממנו באו הרוצחים. הוא הקים חוזה חקלאית ליד המבצר הצלבני בֶּלוּוֹאֶר (יפה נוף), המשקיף על עמק הירדן, וקרא לה "אחות שושנה" על שם אחותו.

מאיר היה כבן 35 כשפגשתי אותו, רזה ושקט. פציעותיו בקרבות הגבילו את תנועותיו. סלים, באמצע שנות ה־40 שלו, היה שקט גם הוא, אך כבד גוף. הצעתי ששניהם לא יצטרפו אלינו לטיפול במעלה המדרונות התלולים של החרמון, בשעות הלילה, ויפגשו אותנו רק בנקודת הסיום. הם התעקשו לבוא איתנו. וטוב שכך, מפני שקיבלתי עצות חשובות משניים אלה שהצטיינו בניווט לילי ובהסוואה בשעות היום. "אני רואה דיר עיזים", סלים לחש לי באפלה מוחלטת.

"איפה?" שאלתי, כשאני מביט במשקפת שלי ולא מצליח לראות מאומה.

"הנה, כאן", הצביע על הכיוון.

ואכן, כעבור זמן קצר עברנו ליד דיר העיזים.

לפני הזריחה ניקינו את השטח, בנינו את עמדת ההסתתרות שלנו בסלעים והסווינו אותה באמצעות שיחים.

"לא טוב", אמר מאיר, כשהוא מצביע על סלע בודד שהשארנו כמה מטרים מאיתנו, כשצידו הבוצי חשוף. "רועה שיעבור כאן יראה שמישו הזיז את הסלע הזה מאיפה שהוא היה קודם. זה יעורר מיד את חשדו ויגרום לגילוי העמדה שלכם". במרוצת הזמן למדתי להעריך עוד יותר את שני הגברים הללו. בחיים האזרחיים, לסלים היתה מסעדה המשקיפה על בירכת רם, האגם הציורי ברמת הגולן. הייתי בא לבקרו מפעם לפעם.

"מה שלום יוני?" הוא היה שואל. במשך השנים נוצרה ידידות קרובה בינו לבין שנינו.

מאיר היה טיפוס מתבודד ומסתגר. יותר מ־30 שנה לאחר מכן הוא תמך בי כשהתנגדתי להחלטתו של ראש הממשלה שרון, מפקדו לשעבר, לסגת חד־צדדית מרצועת עזה.

להתייצב נגד מפקדו הנערץ היה בוודאי קשה למאיר. זה היה קשה גם לי. שרון

היה אחד המצביאים הגדולים של מדינת ישראל. במלחמת יום הכיפורים הוא הוביל את צליחת התעלה שהכריעה את המערכה נגד מצרים. אך כראש ממשלה הוא נכנע ללחץ של השמאל והחליט לסגת חד־צדדית מרצועת עזה, להרוס 21 ישובים ישראליים ברצועה ולגרש את 8,600 תושביהם. מאמציו לשכנע את תומכיו המסורתיים שפעולות אלה יסייעו לביטחונה של ישראל לא שכנעו את מאיר. מאיר היה חסר פשרות באמונותיו, כפי שהיה חסר פשרות במהלך האימונים שלנו על החרמון.

הרושם העמוק ביותר שהוא הותיר עלי לא היה רק הפרפקציוניזם הצבאי שלו, אלא עומק מחויבותו לישראל, והדרך הצנועה שבה הוא חלק את ניסיונו העצום איתנו, החיילים הצעירים. מאיר הבין שתחייתה של ישראל מצריכה דורות של לוחמים, שיתמסרו להגנת המדינה ובשעת הצורך גם ימסרו את נפשם. "אל תחזור אם לא השלמת את המשימה" הוא אמר לי.

* * *

חודשים של אימונים חלפו והחורף התקרר. היינו סוף־סוף קרובים ליציאה למבצע. בדיוק אז החליט שר הביטחון משה דיין לדחות את הביצוע בלי לקבוע לו מועד חדש. חיילי זעמו.

"למה הזקן הזה מהסס?" ... "הוא לא יודע שאנחנו מסוגלים לזה?" הם התמרמרו. דיין, שבגילם כבר התפרסם כמי שהשתתף בעצמו במבצעים מסוכנים רבים, הכיר היטב את ההבדל בין אחריותו של הדרג המדיני לבין להיטותו של הדרג המבצע. אני משוכנע שרטינות דומות הופנו גם כלפי במקרים שבהם אני, כראש ממשלה, החלטתי לא לאשר מבצעים שחיילים מסורים עמלו קשה להכינם. חודשיים לאחר מכן שינה דיין את דעתו ונתן לנו אור ירוק. מאוד רצינו לבצע, אלא שעתה עמדנו בפני בעיה חדשה. נצטרך לשאת משאות כבדים באמצע החורף הקר והקשה בחרמון ובגולן. אם נלבש בגדים חמים והם יירטבו, המשא שעלינו יהיה כבד עוד יותר.

כל עוד ננוע יהיה לנו חם. אבל כשננוח, יהיה לנו קר, כי הבגדים שלנו יהיה ספוגי זעה כתוצאה מן המאמץ הפיזי. החלטנו שנוכל לוותר על בגדי חורף ונצא למבצע בבגדי ב' רגילים.

יצאנו בלילה מהמוצב המבוצר שעל החרמון וירדנו אל העמק שיותר מאוחר הודבק לו הכינוי "עמק ביבי". עשינו את דרכו בשטח הסורי אל מקום המסתור שלנו לשעות היום, גומחה בצוקים המשקיפים על הגולן הסורי, אותה בחרתי על פי תצלומי אוויר. היא התגלתה כמקום מסתור אידיאלי שהגן עלינו גם מהרוח וגם

מהרועים שהגיעו עם עדריהם לקרבת מקום.

אחרי יום שקט בצוקים המשכנו בדרכנו אל המשימה. מזג האוויר הפך מלחלוחי ללח, וממנו למבול של ממש. אנשיי הזיעו תחת המטענים שנשא, שנעשו כבדים יותר ויותר ככל שהגשם המשיך לרדת עלינו.

כמפקד נשאתי רק עוזי, משקפת ומכשיר קשר קטן. התפקיד שלי היה לנווט אותנו, תוך כדי הסערה, אל היעד. עשיתי זאת בצורה מדויקת, למרות שכל הזמן נאלצתי לנגב את עיניי מהגשם העז.

אחרי ביצוע המשימה, כשעזבנו את שטח סוריה והתחלנו לטפס חזרה לשטח ישראל על מדרונות החרמון, הטמפרטורה צנחה. הגשם התחלף לסופת שלגים. שלג עמוק כיסה את המדרונות והפך את הטיפוס לקשה יותר משדמינו. בגדינו היו ספוגי זעה, גשם ושלג. הם החלו לקפוא. הקור גרם לכאבים עזים בכפות ידינו וברגלינו. אם מישהו היה טיפש מספיק לנסות להטיל את מימיו תוך כדי הטיפוס, הוא היה מגלה שכל איבר חשוף קופא.

לאות גופנית וקהות מוחית החלו להשתלט עלינו, תופעות טיפוסיות להיפותרמיה. מכיוון שמסוקים לא יכלו לטוס או לנחות באמצע סופת שלגים, פינוי אווירי לא היה בגדר האפשר. כוח חילוץ קרקעי בפיקודו של עוזי דיין, שעתיד להצטרף אלי בחילוץ חטופי מטוס "סבנה", תָּכַר אלינו. אך גם עוזי לא הצליח לעזור. אנשי הצוות שלו החלו לקפוא, גם כן.

חוסר התחושה בשל הקור הנורא גרם לנו לרצות לשבת. בקושי רב עמדנו בפיתוי. נזכרתי במה שאמר לי סלים המנוסה: "מי שמתיישב בשלג, לא קם".

בדיק אז, ממש מול עיניי, אחד החיילים התיישב בשלג. הוא היה חבר בצוות ותיק יותר שצורף למשימה כדי לסייע בסחיבת המשאות הכבדים, הבחור החסון והחזק ביותר בכוח. שחררתי אותי מהמטען שנשא. החייל היה כבד מכדי שנוכל לשאת אותו במעלה ההר, ואנחנו היינו חלשים מדי בכל מקרה. בקושי רב נשאנו את עצמנו.

"קום", מלמלתי.

הוא הביט בי בעיניים מזוגגות, ולא הגיב. "קום", חזרתי, וסטרתי על פניו.

גם הפעם הוא לא הגיב.

ידעתי שאם לא אצליח להעמיד אותו על הרגליים הוא יקפא למוות תוך שעות ספורות.

לפתע צץ במוחי פתרון. כל אחד מאיתנו נשא בתרמילו "מנת קיום", שפופרת אלומיניום ובה חלב מקורמל. אתן את המנה שלי לחייל ומכת הגלוקוזה תעזור אותו. בקור הנורא קשה היה לבצע אפילו את התנועות הפשוטות ביותר, אבל איכשהו

הצלחתי לשלוף את השפופרת מתרמילי והברגתי את מכסה הפלסטיק שלה. כעת, כל שנותר לי לעשות היה להפוך את המכסה למטה, ובעזרת הקצה המחודד שלו, לחזור חזר במעטה האלומיניום שבקצה השפופרת.

זה כבר היה יותר מדי. אצבעותי הקפואות התנפחו לגודל של מלפפונים גדולים, ואי אפשר היה להשתמש בהן. מכסה הפלסטיק נפל ונעלם בתוך השלג. לא היתה שום דרך להוציא את הגלוקזה מן השפופרת.

גערתני בעצמי. האם תניח לאיש הזה למות כאן רק בגלל שאינך מסוגל לחשוב על דרך לחזור חזר בשפופרת המטופשת הזאת? חָשׁוּב, לעזאזל! לפתע שוב הבזיק במוחי רעיון. לעוזי שלי היתה כוונת עם קצה מחודד שנועד לסמן במדויק את המטרה. ביקשתי מחייל שהיה לידי להחזיק את העוזי בעוד אני חובט על שפופרת האלומיניום בעזרת הקצה המחודד של הכוונת. זה הצליח. האלומיניום נבקע.

למרבה המזל, החלב המקורמל לא קפא. סחטתי את הגלוקזה ישר לתוך פיו של החייל שהתיישב בשלג. הוא קפץ על רגליו כמו פופאיי. בדרך נס, כולנו הגענו בשלום למוצב צה"ל בחרמון.

אף אחד לא מת באותו יום. אף אחד לא איבד אצבעות ידיים או רגליים כתוצאה מקפיאה. מוטה גור, אלוף פיקוד הצפון, העניק לי ולעוזי דיין תעודות הערכה על מנהיגות, והביע את הערכתו לחיילינו, שביצעו את המשימה בהצלחה. את המרק שהוגש לנו במוצב החרמון, בשובנו, אזכור תמיד בתור המרק הטעים ביותר שאכלתי אי פעם (ויצא לי לאכול בכמה מסעדות משובחות מאז), אבל נדרשו כמה ימים נוספים עד שיכולתי שוב לחוש את כפות רגליי.

שנה מאוחר יותר, נשלח הצוות שלי למשימה סודית בפסגה הסורית של החרמון הממוקמת מספר קילומטרים מהפסגה הישראלית, וגבוהה ממנה בכ־1,000 מטרים. חייכתי לנוכח תעתועי הגורל. לאחר שכמעט טבעתי בסואץ נבחרתי למשימת צלילה עם הקומנדו הימי; לאחר שכמעט קפאתי למוות על החרמון, נבחרתי להוביל את אנשי לפסגת ההר בשלג כבד.

הפעם היינו מוכנים הרבה יותר טוב. היחידה שלחה אנשים לשווייץ. הם חזרו עם הציוד והבגדים החדשים ביותר שיבטיחו חום וניידות. יחידת האמל"ח של היחידה תכננה לנו נעלי שלג מאלומיניום, שלטענתה היו טובות ועמידות יותר מאלו של השווייצרים. "איזו חוצפה!" פלטתי. "השווייצרים צועדים בשלג כבר מאות שנים". למרבה הפלא, כשניסינו את שני סוגי נעלי השלג — שלנו היו טובות יותר לצרכי המשימה שלנו. שוב טיפסנו על החרמון בשיא חורף, אבל הפעם לא חשתי שאנו על סיפון הטיטאניק אלא משייטים בשלווה באוניית הפאר המלכה אליזבת.

הגרביים והכפפות שלנו חוממו על ידי שקיות כימיות, והבגדים על ידי סוללות

חשמליות. היינו מחוברים זה לזה בחבל כדי להבטיח שאיש לא ייפול או ייאבד. משקפי מגן מיוחדים הגנו על עינינו, אך השלג המסנוור בכל זאת הגביל את ראייתנו. כדי להתמודד עם הראות הלקויה למדתי את הטופוגרפיה של הציר לפרטי־פרטים מה שאפשר לי לאתר את המיקום שלנו באמצעות הזוויות של נעלי השלג שלי, שהשתנו בהתאם לשיפועים בציר.

שותפי וסגני בהובלת המבצע הזה היה גיורא זורע, סגן מפקד היחידה, מקיבוץ מעגן מיכאל, בנו של האלוף (מיל.) מאיר זורע ואח שכול. אחיו יונתן היה טייס שהופל במלחמת ששת הימים. כעבור שנתיים יאבד גיורא אח נוסף, יוחנן, מפקד טנק שייפול במלחמת יום הכיפורים.

גיורא ואני התיידדנו ולעיתים קרובות ביקרתי אותו בקיבוץ. הוא היה גבוה ואתלטי, עם גישה ישירה ועניינית למשימותיו. באופן נדיר למבצעים של היחידה, גיורא ואני פטפטנו בלחש כל הדרך לפסגה. השלג הכבד והרוח מחרישת האוזניים הבטיחו שאיש לא יראה או ישמע אותנו.

כשחזרנו לשטח ישראל, גיורא הציע שנקפוץ לישון בקיבוצו הקרוב, במקום להרחיק עד היחידה.

“אתה בטוח שזה בסדר?” שאלתי.

“בטח”, אמר גיורא. “אני אנהג. זה לא כל כך רחוק”.

נמנמתי. כשהתעוררתי היינו באוויר. הטנדר פגע בשוליים ועף מהכביש. הוא נחת עמוק בבוץ של סוללת העפר.

“לעזאזל”, רטן גיורא. “הרסנו את הטנדר. מה יגיד ישראל?” שלמה ישראלי היה נגד הלוגיסטיקה המפורסם של היחידה.

“גיורא”, אמרתי. “תשמח שאנחנו בחיים”.

עם שובי ליחידה לאחר התאונה עם גיורא, המשכתי לאמן את החיילים שלי למבצעים נוספים. פעם אחת, לאחר הדמיית משימה של חמישה ימים בשטח אויב, חיכינו לחילוץ במסוק בשדה חיטה מצפון לבאר־שבע. היינו מותשים לאחר שעברנו שבוע שכלל פשיטות לילות ומנוחה בעמדות הסוואה ביום. מטוסים קלים דימו הצנחת אספקה של ציוד בשטח האויב.

בעוד אני שוכב ומתצפת בחשאי בבסיס צה״ל אליו התכוונו לחדור בלילה, חשתי לפתע כאב חד בצווארי. נעקצתי על ידי עקרב צהוב. הדופק שלי זינק ל־200 כשהרעל המשתק התפשט אל הפנים והחזה שלי.

עזבתי את התרגיל ומיהרתי בקומנדקר לבית החולים סורוקה בבאר שבע. בכניסה למיון ניקיתי את האבק ממדי המאובקים ואימצתי ארשת שלווה כיאה לקצין בסיירת מטכ״ל. פניתי לאחות צעירה ויפה בחדר המיון.

"מה הבעיה?" היא שאלה.

"עקץ אותי עקרב צהוב".

"זה הכל?" היא אמרה. "שב. זה יעבור תוך כמה שעות".

התברר שעקרב צהוב יכול להרוג ילד קטן, אבל מבוגר במשקל שמונים קילו לכל היותר יסבול מכאבים עזים. חזרתי לצוות שלי בשטח.

הפשיטה של הלילה שלמחרת היתה מוצלחת יותר. המשימה שלנו היתה לחדור למשטרת דהריה, דרומית לחברון, ו"לחסל" את הכוח שהתבצר בו. האתגר המרכזי היה להיכנס למבנה מבלי שיראו אותנו, והצלחנו בו.

בסוף שבוע מאתגר זה, בגדי התקשו והלבינו מזיעה שהתייבשה. אבל כשהגענו לנקודת הסיום החילוץ המדומה שלנו לא יצא לפועל. טייס המסוק הצעיר שנשלח לחלץ אותנו לא הצליח לנחות במסך האבק שהרוטורים יצרו כל פעם כשהתקרב לקרקע.

כמפקד בכיר ביחידה, יוני הצטרף אליי כדי לפקח על תרגיל החילוץ.

הסתכלתי עליו כלא מאמין. "אתה מתכוון להגיד לי", שאלתי אותו, "שבמבצע

אמיתי הם ישאירו אותנו בשטח אויב?"

"חכה", הוא אמר.

כעבור חצי שעה שוב שמענו את פעימות הרוטורים המוכרות. מפקד הטייסת המנוסה, נחמיה דגן, הנחית את המסוק בניסיון ראשון. יוני ואני הלכנו לראותו בתא הטייס.

"לא באמת חשבתם שנשאיר אתכם בשטח האויב, נכון?" הוא חיך.

בתקופה זו עדו הצטרף ליחידה. למרות שהוא לא היה בכושר דומה לזה של יוני ושלי, הוא הפגין כוח רצון אדיר ועמד בכל דרישות היחידה. מאוחר יותר גם לו הוצע להפוך לקצין ביחידה, אך הוא דחה את ההצעה.

יוני כתב להוריי בשנת 1971 על התרשמותו מאחינו הצעיר: "עדו חייל טוב מאוד. יש בו קשיחות נפשית רבה, שעוזרת לו מאוד. ידעתי שיש בו תכונות מצוינות, אך תמיד אמרו כולם, ש'עדו הוא לא כמו יוני וביבי'. מבחינה מסוימת זה נכון. נראה לי, שהוא יותר מבוגר וביקורתי משהיינו אנו בגילו. מכל שאר הבחינות הוא אינו נופל מאחיו במאומה".

עכשיו היינו שלושה אחים ביחידה של כמאה לוחמים, הפרה ברורה של הנורמות הצבאיות. מפקדי היחידה עשו כמיטב יכולתם להפריד בינינו במבצעים מסוכנים. זאת לא תמיד היתה משימה פשוטה כפי שיתברר בקושי להפריד ביני לבין יוני במהלך מבצע סבנה ב־1972.

חילוץ סבנה נחגג בישראל. שישה־עשר חיילי הכוח, ואני בתוכם, הוזמנו לפגוש

את הנשיא, זלמן שז"ר. אף שהעניקו לנו כיבודים נוספים, זהותנו לא פורסמה מטעמי סודיות, מה שלא הפריע לאהוד ברק לוודא שעיתונאים מובילים יקשרו כתרים לראשו.

במהלך השנים, ברק עשה הון פוליטי ממבצע החילוץ של סבנה, ודאג שהתמונה שלו בסרב לבן על כנף המטוס תתפרסם שוב ושוב. הוא מעולם לא טרח ליידע את הציבור או את העיתונות בכך שהוא אישית לא פרץ כלל למטוס. ברק היה צופה מהצד. תפקידו היחיד בהסתערות על מטוס סבנה היה לעמוד על האספלט ולשרוק במשרוקית.

אחרי שהתפרסם במשך שנים כחייל המעוטר ביותר בצה"ל, הוא גם לא טרח לציין שמתוך חמשת הצל"שים בהם זכה, ארבעה הוענקו לו עבור פעולות לאיסוף מודיעין. פעולות אלו היו נדירות בזמנו ביחידה, אך במהלך הזמן הפכו לשגרתיות, כולל בתקופת שירותי כמפקד צוות. הצל"ש החמישי גם הוא לא ניתן לו בעבור אומץ תחת אש, אלא בעבור פיקודו על הסיירת.

קצין אחר ביחידה, נחמיה כהן, שנפל במלחמת ששת הימים, קיבל מספר שווה של עיטורים, כולל אחד שניתן לו לאחר מותו בזכות אומץ לב אותו גילה בקרב בו איבד את חייו.

חברי המפקדים ואני הובלנו משימות מודיעין רבות זהות לאלו בהם התעטר ברק. אבל היה הבדל אחד בולט בין המבצעים שהוביל ברק לאלה שהובלנו אנו. התגמול שלנו על השלמתן לא היה צל"ש, אלא ארוחת ערב באחת המסעדות של כרם התימנים בתל אביב. עם חלוף הזמן, מכיוון שפעולות כאלה הפכו לשגרתיות עוד יותר, אפילו ההוקרה הפעוטה הזו הופסקה.

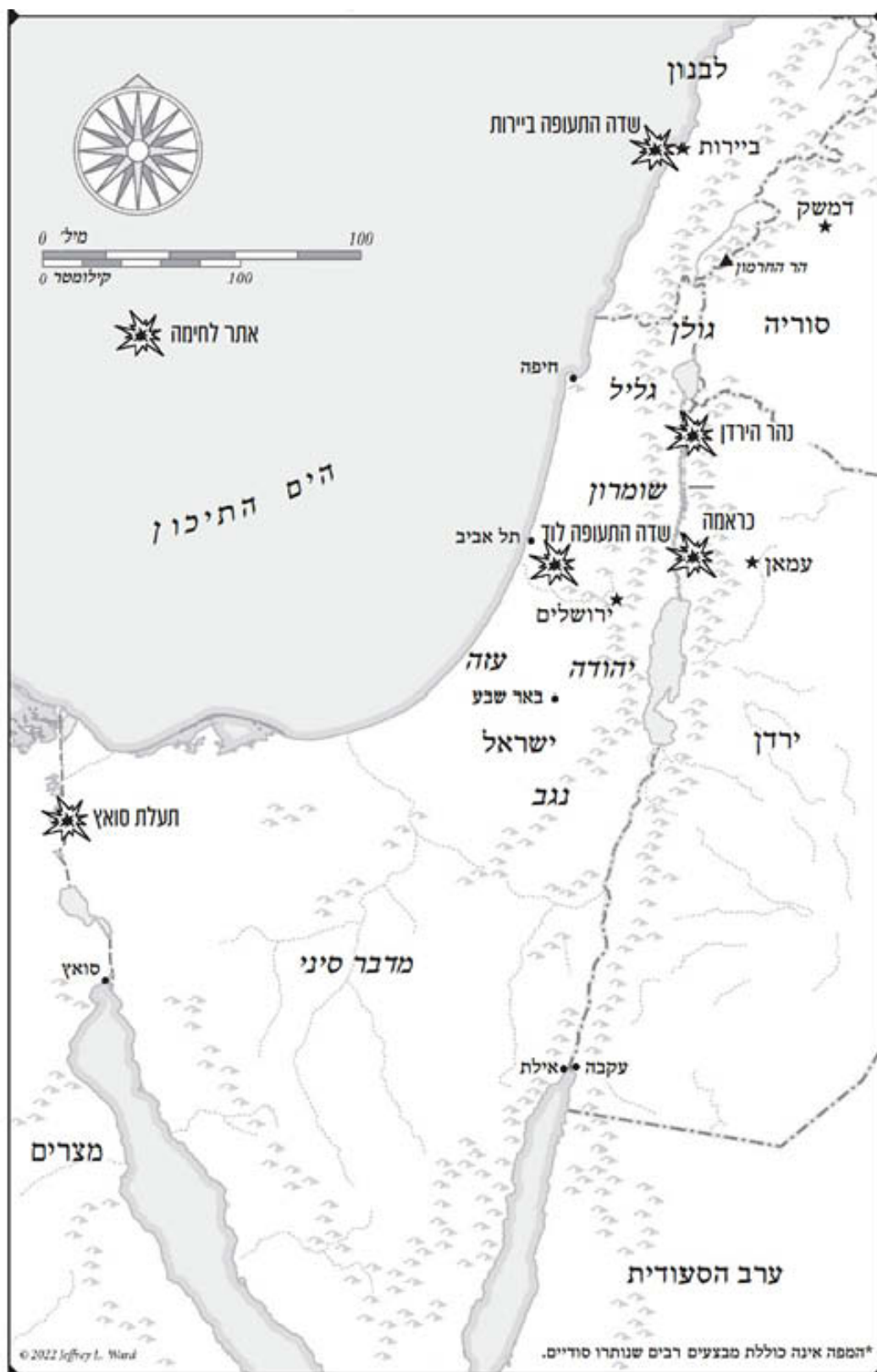
בעקבות החילוץ בסבנה נשאתי את זרועי הפצועה במנשא לכמה שבועות. אחת מקרובות משפחתי, המומה מהפעולות הרבות שלקחתי בהן חלק, שאלה: "אני לא מבינה, אין חיילים אחרים בצבא?" האמת היא שהיו, ורבים מהם ישלמו בחייהם במלחמת יום הכיפורים. אבל בין מלחמת ששת הימים ב־1967 ומלחמת יום הכיפורים ב־1973 ביצע צה"ל מספר חסר תקדים של מבצעים מיוחדים שבהם סיירת מטכ"ל וכמה יחידות נבחרות אחרות נטלו חלק מוביל.

אלו היו בדיוק חמש השנים של שירותי הצבאי. בשנת 1972 הוא הגיע לסיומו. במהלך שנים אלה כמעט טבעתי בתעלת סואץ, כמעט קפאתי למוות במדרונות החרמון הסורי, נעקצתי על ידי עקרב ליד חברון, וספגתי כדור בחילוץ מטוס סבנה. כחייל וכמפקד השתתפתי ב

מבצעים חשאיים מעבר לקווי האויב בכל המדינות שהקיפו את ישראל, פעמים רבות בעומק שטחן.

אבל נשארתי בחיים, ולא פחות חשוב, כך גם אנשיי.

ביבי בפעילות מבצעית*
1967-1972

פרידה מלבנון

1972

המשימה האחרונה שלי לפני סיום שירותי בצבא קבע התרחשה בלבנון, בדיוק ביום השחרור שלי.

שנתיים קודם לכן הופלו שניים מטייסנו מעל שטח סוריה ונשבו. הסורים סירבו בעקשנות לשחרר אותם, ובינתיים הם נמקו בכלא. נדרשה פעולה שתביא לשחרורם. לאמ"ן נודע שקציני מודיעין במטכ"ל הסורי עומדים לבצע סיור ותצפיות לאורך הגבול בין לבנון לישראל. אם נצליח לתפוס אותם, הם יהוו נכס רב ערך, במיוחד לאור העובדה שקצינים בכירים בסוריה באו בדרך כלל ממשפחות מיוחסות המקורבות לצמרת המשטר.

התמקמנו במארב בחלקו המזרחי של האזור שבו הם היו אמורים לסייר, אלא שאף קצין סורי לא הופיע. את המארב השני הקמנו בחלקו המערבי של אזור הסיור, במדרון הצפוני של רכס סולם צור הסמוך לים.

נכנסנו ללבנון בלילה. הובלתי את אנשי לעמדה שבחרתי, בעיקול של הכביש העולה לרכס שממנו יתצפתו הקצינים הסורים על ישראל. משימתנו היתה לחסום את דרך המילוט של הסורים ולמנוע את הגעתה של תגבורת לבנונית.

על הכוח העיקרי, בפיקודו של אהוד ברק, הוטל להקים את המארב במעלה הכביש. במקום גבוה עוד יותר התמקם כוח נוסף, שכלל את עדו, שגם עליו הוטל לחסום את דרך הנסיגה של הסורים. אף שהיינו שני אחים באותו מבצע, המרחק בינינו היה כמה מאות מטרים, ולא החלל הדחוס של מטוס נוסעים. הקמתי עמדה מוסווית במרחק של כ־50 מטרים מעיקול הכביש, והלכתי לישון. ב־7 בבוקר העיר אותי השומר התורן.

"ביבי, מתקרב אלינו טנק!"

במורד הכביש ראינו תחילה קנה תותח שטיפס לעברנו. במהרה זיהינו שהתותח לא היה מחובר לטנק, אלא לשיריונית. מאחורי השיריונית נסע ג'יפ עמוס בג'נדרמים, שוטרים לבנונים חמושים. זה היה ככל הנראה הכוח המקדים לסיור הקצינים ומפקדו בחר לעצור בדיוק בעיקול הכביש שמולו בחרתי גם אני להתמקם. השוטרים חנו בצד הדרך, הוציאו מהג'יפ כיסאות מתקפלים והכינו קפה. השיריונית חנתה לידם, כשלוע התותח מכוון בדיוק לעברנו. אנשי הצוות של השיריונית יצאו ממנה והצטרפו לחבריהם לשתיית קפה. איש מהם לא זיהה את העמדה שלנו שהיתה מוסווית היטב. כך, במרחק 50 מטר אלה מאלה, המתין כח

של סיירת מטכ"ל לצד כח מקדים לבנוני להופעתם של הקצינים הסורים. הלבנונים באו לשמור עליהם ואנו באנו לחטוף אותם.

בעוד אנו שוכבים בדממה בעמדה חלף על פנינו רועה לבנוני. הוא לא הבחין בנו, אך המשיך לטפס עם עדרו במעלה המדרון לכיוון הכוח העיקרי של אהוד. הזהרתי את אהוד בקשר, אולם הרועה גילה חוט חשמל שהוביל למטען נפץ שהכין הכוח לקראת המארב הצבאי. הקצין הקרוב ביותר לרועה קפץ עליו יחד עם עוד שני חיילים. אחד מהם היה עדו. הם גררו את הרועה לעמדת המארב והורו לו לשכב בשקט לצדם. מפוחד עד מוות, הרועה עשה כפי שצויה.

כשהתקרבה שעת ההגעה של הקצינים, קיפל הכח מולי את הכסאות ונערך לקבלם. שניים מהשוטרים הלבנונים עזבו את חבריהם והחלו ללכת לכיוון העמדה שלי. שחררתי את הנצרה בקלצ'ניקוב שבידי.

"אף אחד לא יורה לפני שאני יורה", לחשתי לאנשי.

השוטרים הלבנונים התקרבו בעודם מפטפטים זה עם זה. הם היו כבני 30 ולמרות החום הכבד לבשו מעילים צבאיים מעל המדים. יכולתי לראות את זיפי הזקן על פניהם הבלתי מגולחות.

רק אל תסתכלו לצדדים, ייחלתי בדממה.

הנחתי שהם נשואים ואבות לילדים. ידעתי שאם יביטו בנו לא תהיה לי ברירה אלא לירות בהם ולאחר מכן לחסל את חבריהם, דבר שכמובן גם ימנע מאיתנו לבצע את המשימה.

למרבה המזל גם הם חלפו על פנינו ולא הבחינו בדבר. שוב הודיתי בליבי לסלים שופי ולמאיר הר־ציון. האימונים שלהם הצילו זה עתה חיים של הרבה לבנונים, ואיפשרו לנו להמשיך במשימה.

אך כעת ניצבה בפני בעיה חדשה. הכוח שלי נמצא בתווך בין הכוח הלבנוני העיקרי עם צריח תותח המכוון ישר אלינו, לבין שני שוטרים שהתמקמו במדרון מאחורינו. כשהכוח של אהוד יתקוף את קציני המטכ"ל הסורי כמה מאות מטרים מאיתנו, אין ספק שהשוטרים הלבנונים שהקיפו אותנו יכנסו לפעולה בניסיון לסייע לסורים. חיילי ואני נצטרך למנוע מהם מלעשות זאת.

זו היתה הפעם השניה במהלך מבצע שדדו אלעזר, עכשיו כבר רמטכ"ל, ביקש לדעת מה אני חושב. עניתי שאוכל לטפל בזה. אחד מחיילי יטפל בשני השוטרים שמאחורינו, חייל אחר ירתק באש את הכוח העיקרי ליד השיריונית, בשעה שאני ועוד שניים מחיילי נסתער עלינו. בניגוד לאויב הדמיוני בתרגיל שיוני ערך לי כמה שנים קודם לכן במגדל צדק, כאן יכולתי לראות את חיילי האויב וידעתי שהם יופתעו לחלוטין. אחרי חמש שנים כחייל וכקצין באחת היחידות הקרביות הטובות

בעולם, חשתי ביטחון רב בעצמי ובאנשי.

עם זאת, דדו לא רצה להסתכן באבדות רבות מדי במבצע זה. הוא הורה לאהוד ולי להישאר חבויים ולא לעשות דבר. כשהלימוזינה הסורית הגיחה במעלה הכביש, הנחנו לה לחלוף על פנינו, לבקר בעמדת התצפית שעל קו הרכס ולחזור לביירות כלעומת שבאה. השוטרים שמאחורינו חברו מחדש לחבריהם וגם הפעם לא הבחינו בנו. הקצינים הסורים ומלוויהם הלבנונים עזבו את הזירה ללא פגע.

נשארנו במקומותנו, ותיכננו לעזוב את לבנון בלילה. אבל מאחר שאנשי הכוח של אהוד עדיין החזיקו ברועה, הכבשים שלו חזרו אל הכפר — בלעדיו. תושבי הכפר הלכו לחפש את הרועה הנעדר ונתקלו בכוח של אהוד.

לא היה טעם להמשיך להסתתר. אהוד וחייליו קמו, שחררו את הרועה ואפילו פתחו בשיחה עם אנשי הכפר. לאחר מכן צעדנו כולנו חזרה לגבולנו. עוד באותו יום הגעתי לתל השומר, הבסיס שבו התגייסתי חמש שנים קודם לכן, והשתחררתי מצה"ל.

זה היה יום גדוש והפכפך — עם שחר שכבתי במארב בלבנון ולפנות ערב כבר הייתי אזרח.

הסיפור לא הסתיים כאן. אותו רועה משוחרר תיאר עם חבריו בפירוט את מה שקרה והסיפור הופיע בשלמותו בעיתון צרפתי. משום מה, הידיעה שפורסמה באותו עיתון צרפתי נעלמה מעיני המודיעין הסורי והקצינים הסוריים המשיכו בסיריהם באזור.

מספר שבועות לאחר מכן נכנס ללבנון כוח אחר של היחידה, הפעם בפיקודו של יוני. גם במקרה הזה היה עדו חייל בכוח, והפעם עם אחיו הבכור. בניסיון שלישי זה נאלץ יוני להיכנס לכפר הלבנוני, ואחרי קרב קצר הוא ביצע את המשימה. הוא וחייליו לכדו חמישה קצינים סורים בכירים. חודשים ספורים לאחר מכן הוחלפו הקצינים השבויים בשני הטייסים שלנו. יוני ואנשיו היו בין אלה שקידמו בברכה את הטייסים המשוחררים בבסיס חיל האוויר בצפון הארץ.

כששמעתי על כך, כבר הייתי בבוסטון בארצות הברית.

MIT

1976–1972

ביולי 1972 הגעתי לבוסטון כדי להתחיל את לימודיי במחלקה לארכיטקטורה ב־MIT, המכון הטכנולוגי של מסצ'וסטס. אחרי חמש שנות שירות בצה"ל, רוב חבריי לכיתה היו צעירים ממני בהרבה. מהר מאוד גיליתי שאני יכול לפצות על הזמן האבוד. ב־MIT באותם ימים לא היתה חובת נוכחות בקורסים. די היה בלעבור את הבחינה המסכמת של הסמסטר. רעננתי את ידיעותיי בפיזיקה ובמתמטיקה ועברתי בהצלחה את הבחינות במקצועות אלו ואחרים, וכך חסכתי כמה וכמה קורסים. התואר הראשון ב־MIT נועד להעניק לתלמידי כל המחלקות היכרות בסיסית עם מתמטיקה, פיזיקה ומחשבים (שאו עוד הופעלו בכרטיסי ניקוב), וכן ידע ראשוני בהנדסה. הסטודנטים במחלקה לאדריכלות למדו בנוסף את יסודות העיצוב האדריכלי.

נטלתי על עצמי עומס עצום ודחסתי ארבע שנים של קורסים בשנתיים. זה דרש הרבה ריכוז ומאמץ. הצבתי לעצמי מטרה, ישנתי מעט ולמדתי הרבה. בשנה האחרונה לשירותי בצה"ל מיקי ואני נפרדנו. סמוך להתחלת לימודיי ב־MIT היא סיימה תואר ראשון בכימיה באוניברסיטה העברית והתקבלה למסלול ישיר לדוקטורט באוניברסיטת ברנדייס, גם היא באזור בוסטון. בקיץ 1972 היא הגיעה לארצות הברית והקשר בינינו התחדש. לא חלף זמן רב עד שנישאנו. התגוררנו סמוך לקמפוס של ברנדייס בעיר וולת'ם, ומדי יום נהגתי במכונית הפולקסווגן האדומה שלנו ל־MIT.

שנה לאחר מכן, בקיץ 1973, יצא יוני לחופשה קצרה מהצבא והצטרף אליי לבוסטון. נרשמנו יחד לקורס קיץ באוניברסיטת הרווארד, סמינר על לאומיות בהנחיית פרופ' קרל דויטש. לקחתי גם קורס קיץ ב־MIT במדעי המדינה אצל פרופ' איתיאל דה־סולָה־פול, צאצא ליהודי ספרד שאבי הרבה לחקור ולכתוב עליהם. יוני ואני נהנינו מאוד מזמננו המשותף, הפעם לא כקצינים בסיירת מטכ"ל אלא כאחים חופשיים ומשוחררים מאחריות כבדה, גם אם הדבר היה זמני אצל יוני. רצנו יחד באצטדיון היווני־קלאסי של הרווארד ובילינו עם סטודנטים ישראלים אחרים. ביקרנו אצל הורינו באוניברסיטת קורנל בעיר אית'קה בניו־יורק, שם עמד אבא בראש המחלקה לספרות ושפות שמיות. אבא היה מסור לעבודתו במידה יוצאת דופן. למעט בימי מחלה נדירים, הוא לא החסיר מעולם יום הוראה. קיבלתי במהלך השנים מכתבי הוקרה רבים מתלמידי האמריקנים, ותמיד הצטערתי שמעולם לא

לימד בישראל.

עודו, שהשתחרר מסיירת מטכ"ל, עמד להתחיל את לימודיו בקורנל בדיוק כשיוני ואני ביקרנו אצל הורינו.

זו היתה הפעם האחרונה שכל חמשת בני המשפחה היו יחד. אינני יודע מדוע, אך היתה לי תחושת בטן שזהו רגע שצריך להנציח, וביקשתי ממשהו לצלם אותנו. במשך שנים חיפשתי את התמונה האחרונה הזו של המשפחה בהרכב מלא. עדיין לא מצאתיה.

בשנותיי ב־MIT נצרבו במוחי שלוש תובנות שישרתו אותי בעתיד כראש הממשלה.

התובנה הראשונה היא בדבר ההתפתחות המסחררת של הטכנולוגיה. כשניגשתי למבחן במתמטיקה, כמה סטודנטים הצטופפו בפתח הכיתה וחסמו בגופם את כניסתו של סטודנט שניסה לגשת למבחן עם מחשבון "כיס" (שהיה אז בגודל של קופסת נעליים). הם ראו בכך יתרון לא הוגן כי שאר הסטודנטים, ואני בתוכם, עדיין השתמשו בסרגלי חישוב.

אירוע שולי זה הבהיר לי, יותר מכל ההרצאות ששמעתי ומכל הספרים שקראתי, עד כמה הכרחית הקדמה הטכנולוגית להשגת יתרון תחרותי. זהו אחד מעקרונות היסוד שהנחו אותי עשרות שנים לאחר מכן, כשהתחלתי ליישם רפורמה מקיפה בכלכלת ישראל.

בקמפוס של MIT ובבוסטון של אותם ימים כבר נראו בבירור ניצני המהפכה הדיגיטלית. חברות מחשבים ומעבדי תמלילים החלו לצוץ מכל עבר, וטלפונים סלולריים כבר היו בשלבי פיתוח ראשוניים.

שמעתי שבניין מסוים בקמפוס של MIT משמש כמעבדה לאנשים שעובדים עבור ה־CIA או ארגון מיסתורי שלא הכרתי אז, שנקרא NSA, הסוכנות לביטחון לאומי. בהדרגה התחלתי להבין שבבוסטון ובסביבותיה מתקיים שילוב מנצח שיכול להצמיח קדמה טכנולוגית אדירה: מודיעין צבאי, מחקר אקדמי וחברות עסקיות שפועלים בשיתוף פעולה במקבץ אחד.

בדומה לעמק הסיליקון שהתפתח בקליפורניה סביב אוניברסיטת סטנפורד, MIT היתה הכר הפורה של החברות שקמו סביב בוסטון. חשבתי שאפשר לשכפל את המודל הזה גם בישראל — בתנאי, כמובן, שיצורף לו מרכיב קריטי נוסף: שוק חופשי המעודד תחרות. גם נקודה זו התחדדה אצלי יותר ויותר: טכנולוגיה ושוק חופשי הם שני תנאי סף הכרחיים לצמיחה כלכלית מואצת.

התובנה השנייה שהותירה בי חותם הגיעה מן הקורס לסטטיסטיקה. אחת ההרצאות הוקדשה למתמטיקה של מגפות. שם הבנתי שני דברים בסיסיים:

שמגפות מתחילות לאט ונוסקות בבת אחת, ושהרעיון של צמיחה אקספוננציאלית מנוגד לחלוטין לאינטואיציה אנושית. עד לשלב שבו העקומה מתחילה להמריא, רוב האנשים יהיו בטוחים שהמגפה תמשיך להתפשט בהדרגה ושיהיה ניתן להשתלט עליה בקלות יחסית.

תובנה זו התגלתה כאוצר בלום אחרי חמישים שנה, עם פרוץ מגפת הקורונה. הרבה לפני שממשלות אחרות הפנימו שהן עומדות בפני התפרצות עולמית שתביא למירוץ אכזרי אחר חיסונים, ידעתי שעליי לעשות הכול כדי להקדים אותן ולחתום במהירות על הסכם לאספקת חיסונים מחברת פיזר. הסכם זה איפשר לישראל להתחיל לצאת מהמשבר מהר יותר מכל מדינה אחרת, עוד בתחילת 2021. התובנה השלישית שנחרתה בי ב־MIT הגיעה אף היא מהקורס בסטטיסטיקה. המרצה הציג בפנינו שאלה מאתגרת: "כמה כדורי פינג־פונג אפשר להכניס לאולם הכניסה של MIT? יש לכם שתי דקות לענות".

אולם הכניסה של MIT הוא חלל ענק, דמוי קתדרלה, שבו פינות וגומחות רבות. איך אפשר לענות על שאלה כזאת תוך 120 שניות? מתברר שאפשר. עשינו הערכה מהירה של נפח האולם, וחילקנו אותו בקובייה היפותטית שיכולה להכיל כמה כדורי פינג־פונג. בתוך 120 שניות רובנו הגענו לאומדן סביר של המספר האמיתי. שנים לאחר מכן השתמשתי בדוגמה הזאת בשיבות ממשלה רבות. לא אחת פניתי לפקידי ממשלה וביקשתי מהם להעריך כמה זמן או כסף יידרשו לפרויקט מסוים. הם תמיד השיבו, "תן לנו כך וכך שבועות או חודשים לחזור עם תשובה". ואני תמיד השבתי בסיפור כדורי הפינג־פונג. "לא", אמרתי. "תנו לי עכשיו את ההערכות הכי טובות שלכם".

אומנם הייתי נדיב יותר מהמרצה שלי לסטטיסטיקה ונתתי להם יותר משתי דקות — בדרך כלל ביקשתי שיחזרו עם תשובה בסוף הישיבה או בתחילת הישיבה הבאה. אנשים אינטליגנטים יכולים בדרך כלל לתת אומדן אינטליגנטי, ומהר הרבה יותר מכפי שהם סבורים.

מי יודע כמה כסף זמן נחסכו למדינת ישראל בזכות שאלה היפותטית אחת על כדורי פינג־פונג.

מלחמת יום הכיפורים

1973

יום כיפור, 6 באוקטובר 1973. בשל קדושת היום שמעתי את החדשות רק בשעה מאוחרת. מצרים וסוריה פתחו במתקפת פתע נגד ישראל בעיצומו של היום הקדוש ביותר בשנה.

מטרת המלחמה היתה להשיב לצבאות האויב את כבודם האבוד לאחר שספגו תבוסה משפילה שש שנים קודם לכן במלחמת ששת הימים. הפעם הם היו נחوشים להביא לתבוסה מוחצת של ישראל.

כשנודע לנו על המלחמה פרצה מהומה רבתי. ישראלים מכל רחבי צפון אמריקה ניסו לעלות על טיסות לישראל. עם חבריי הסטודנטים הישראלים ב-MIT, כולנו קציני מילואים, מיהרתי גם אני לנמל התעופה קנדי. הודות לקשריי עם מוטה גור, הנספח הצבאי של ישראל בושינגטון, הצלחתי לשריין לעצמי מקום על הטיסה השנייה שיצאה לישראל. עדו, שהגיע מאוניברסיטת קורנל, עלה על הטיסה השלישית.

אבל קודם לכן הייתי צריך להגיע לקנדי. שמעון אולמן, סטודנט לבינה מלאכותית, נהג ברכב. כמה קילומטרים לפני נמל התעופה פגעה המכונית לפתע במעקה בצד הדרך, והתרוממה באוויר. "אוי לא, לא שוב!" חשבתי.

למזלי, שמעון שהיה טייס במילואים הצליח בדרך-לא-דרך לייצב את ההגה ולהחזיר את המכונית למסלולה. לאחר ההלם הרגעי התבדחנו שהחלק הקשה כבר מאחורינו, ועכשיו נותר רק לעבור את המלחמה.

המטוס לישראל היה גדוש מילואימניקים. עד סוף החודש רבים מהם כבר לא יהיו בין החיים.

כשהגעתי ארצה הצטרפתי לכוח מאולתר של היחידה, שירד לסיני כדי לאבטח את צוותי הטנקים שלנו מפני התקפות הקומנדו המצרי. השריונרים עדיין היו המומים מאלפי טילי הנ"ט המצריים שנורו עליהם, השמידו טנקים רבים וגבו מחיר נורא בחיי אדם.

מסיני הועברתי אל החזית הצפונית, שם הוטל עליי לפקד על משימה חשאית בשטח סוריה. בנתיב הניווט שלנו, שצולם מהאוויר יום קודם לכן, נראו גוויות של חיילים סורים. זיהיתי אותן בניווט הלילי בדרך לביצוע המשימה.

בתחילת המלחמה, כשהקרבות השתוללו במקביל בחזית הצפונית ובחזית

הדרומית, הממשלה היתה אובדת עצות. על אף ההתראות המודיעיניות הרבות שהתקבלו בימים שלפני המלחמה, נכשלו ראש הממשלה גולדה מאיר ושר הביטחון משה דיין בקריאת המפה והתעלמו מהאזהרות.

הם לא הורו לצאת למתקפת מנע נגד צבאות ערב אף שהרמטכ"ל דוד אלעזר, "דדו", דחק בהם לעשות זאת. גם כשהיה ברור לחלוטין שמתקפה ערבית על ישראל היא רק עניין של זמן, הם לא רצו שיאשימו אותם בהבערת המזרח התיכון. יותר מכול חששו שאם יפתחו במלחמת מנע, תימנע ארצות הברית ממתן סיוע לישראל.

גולדה לא היתה צריכה ליפול בפח הזה.

תמיד הערכת איתה, ואני עדיין מאמין שהיא מעולם לא זכתה להוקרה שהיתה ראויה לה על פועלה למען המדינה. בין השאר, היא זו שהעניקה חיבוק חם ליהודי ברית המועצות בתקופה ששירתה כשגרירת ישראל הראשונה במוסקבה בעידן האפל ביותר של המלחמה הקרה, כשמצבם של יהודי ברית המועצות היה בכי רע. אבל בהחלטה המכרעת להימנע ממכת מנע, היא החטיאה את המטרה.

פתיחה במתקפת מנע היא תמיד החלטה קשה למדינאים, שכן לעולם לא יוכלו להוכיח מה היה קורה אילולא פתחו בה. אף על פי כן, מול סכנה קיומית על ישראל תמיד להציב את ביטחונה במקום הראשון, וכשהדבר מתחייב עליה לצאת למתקפה מקדימה. הברית עם ארצות הברית תוסיף להתקיים. רוב האמריקנים, כולל נשיאיהם, מבינים היטב שברגע האמת ישראל צריכה לעשות כל מה שנדרש כדי להגן על עצמה.

חוץ מזה, כולם אוהבים מנצחים, ומי שמכה ראשון זוכה בדרך כלל ליתרון ניכר. זו הסיבה לכך שעל אף התנגדות הממשל, דעת הקהל האמריקנית תמכה בהחלטה הישראלית לצאת למתקפת מנע נגד חילות האוויר הערביים בתחילת מלחמת ששת הימים, ובהחלטה להשמיד את הכור הגרעיני בעיראק ב־1981. באותה מידה, אמריקנים רבים תמכו בהחלטתי לצאת נגד הסכם הגרעין עם איראן ולאשר פעולות חוזרות ונשנות נגד תוכנית הגרעין שלה. אילולא היינו נוקטים את מדיניות ברורה זו, איראן היתה מפתחת מזמן ארסנל גרעיני.

מי שביטא זאת היטב היה הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט, כשאמר: "ישראל מבצעת פעילות מגוונת למנוע יכולת גרעינית מאיראן, ורובה הגדול חשאי. ללא פעילות זו, אני מניח שאיראן היתה גרעינית כבר לפני 7 עד 10 שנים".

מכל המנהיגים, דווקא גולדה היתה צריכה להבין שהיא נמצאת בעמדה אידיאלית למזער את הנזק המדיני שמתקפת מנע היתה עלולה לגרום לישראל בארצות הברית. עם האנגלית האמריקנית המושלמת שלה והופעתה ה"סבתאית", היא

היתה יכולה להגן בקלות על מעשיה של ישראל בזירה המדינית החשובה ביותר — דעת הקהל האמריקנית.

אך באופן בלתי מוסבר, ועל אף יחסיה המצוינים עם הציבור האמריקני ועם הנשיא ניקסון, גולדה לא פעלה. ההימנעות ממכת מנע ישראלית העניקה לסוריה ולמצרים יתרון התחלתי מובהק. לאחר שצבאות ערב הגיעו להישגים ראשוניים בתעלת סואץ וברמת הגולן היו אלה חיילי צה"ל, בסדיר ובמילואים, שנדרשו לשנות בגופם את גורל המלחמה. תוך גיוס גבורה עילאית ומסירות נפש שאין דומה לה, הם הצליחו לעבור ממגננה נואשת למתקפת מחץ.

תוך שלושה שבועות דרשה מועצת הביטחון של האו"ם הפסקת אש, והמלחמה תמה כשצה"ל ניצב בשערי קהיר ודמשק. בהתחשב במתקפת הפתע הכפולה שישראל ספגה זמן קצר קודם לכן, היתה זו תפנית צבאית מדהימה, שנזקפה בראש ובראשונה לזכות החיילים והמפקדים בשטח: חיילי הסדיר והמילואים שמו נפשם בכפם ועמדו איתנים מול גלי ההסתערות של צבאות מצרים וסוריה.

בגדות תעלת סואץ הם לחמו עד מוות בכוח המצרי שחצה את התעלה. בעמק הבכא ברמת הגולן עמדו מפקדים כמו אביגדור קהלני מול כוח סורי עצום של 1,200 טנקים ו־50 אלף חיילים, בקרב השריון הגדול במלחמות ישראל.

מפקדים כמו קהלני, ינוש בן־גל וצביקה גרינגולד הצילו את המדינה. קהלני וגרינגולד קיבלו את עיטור הגבורה בהוקרה על חלקם בקרבות הגולן. "כוח צביקה" — כוח קטן שגרינגולד פיקד עליו בעודו פצוע — השמיד בתוך עשרים שעות לחימה טנקים סורים רבים.

יוני לחם גם הוא בחזית הסורית. הוא מיהר להגיע לרמת הגולן עם כוח מסיירת מטכ"ל והציע את עזרתו לרפאל איתן, "רפול", אז מפקד אוגדה בפיקוד הצפון. רפול ביקש ממנו לאבטח את מפקדת צה"ל בנפח, שכמעט הוכרעה בקרבות מול השריון הסורי.

ביום השני למלחמה הבחין הכוח של יוני בשני מסוקים סוריים נוחתים שני קילומטרים צפונית לנפח, ובתוך דקות ממריאים שוב. שי אביטל, חייל צעיר בכוח של יוני שלימים פיקד על סיירת מטכ"ל, סיפר:

"זיהינו נחיתה של חיילי קומנדו סורי ליד נפח, והודיעו לנו בקשר שאנחנו הכוח האחרון שנותר להגן על העמדה. הגענו לשם מהר, עמדנו על הכביש וחיפשנו את האויב, ולפתע נפתחה לעברנו אש תופת ואחד הקצינים נפל.

"הסורים תפסו אותנו במצב שהיה להם מאוד נוח: הם הסתתרו מאחורי מחסה ואנו היינו חשופים. מיישהו היה צריך להתחיל לתת פקודות ברורות, אחרת מצבנו היה חמור. לא היה הרבה ירי אחרי המטח הראשון. חיכינו שמישהו יעשה משהו.

התחלתי לחשוש. נבהלתי מאוד.

"ואז ראיתי תמונה שאזכור כל חיי. לפתע יוני קם בשלווה, כאילו כלום לא קרה, וסימן לחיילים לקום בתנועות ידיים. כולנו שכבנו מאחורי מחסה, והוא התחיל ללכת קדימה כאילו זה תרגיל חילוץ תחת אש. הוא הלך זקוף וחילק פקודות לכל עבר. אני זוכר מה חשבתי אז, בתור פקוד שלו: לעזאזל, אם הוא יכול לעשות את זה, גם אני יכול! קמתי והתחלתי להילחם".

אחד הקצינים בקרב, שגם היה לאחר מכן עם יוני באנטבה, נזכר: "ברגע שנפתחה לעברנו אש, יוני ניהל קרב שלא קראתי עליו אפילו בספרים. אני זוכר שהסתערנו בשתי קבוצות, של יוני מצד אחד ושלי מצד שני. כשהגעתי לראש הגבעה, ראיתי מרחוק נקיק שמאחוריו נורתה לעברנו אש. היה שם חייל סורי אחד או שניים.

"לפני שהספקתי לזוז, יוני כבר לקח את אנשיו ובתוך שניות הסתער לעבר נקיק הירי. התמונה שאזכור תמיד היא זו: יוני רץ בראש כוח ואחרי שמונה חיילים, והם משמידים את עמדת הירי. כשהגעתי לשם בעצמי ראיתי עשרה חיילי קומנדו סורים הרוגים. זו היתה דוגמה קלאסית למנהיגות תחת אש תוך ספיגת אבדות מעטות יחסית".

הקרב הסתיים בהשמדת כוח הקומנדו הסורי כולו, כארבעים איש. בכוח שיוני פיקד עליו, שמנה כשלושים איש, נפלו שניים מחיילינו.

יוני מעולם לא שיתף אותי או את עדו בפרטי הקרב, ואנחנו לא שאלנו. רק פעם אחת שמע אותו עדו מעיר כלאחר יד: "מסכנים הסורים. איזה ביש מזל להיתקל ביחידה הקרבית הטובה בעולם". עדו לא אמר זאת ליוני, אך הוא חשב לעצמו באותו רגע שמזלם של הסורים היה גרוע עוד יותר: הם נתקלו ביוני.

לאחר בלימת הסורים בגולן עבר צה"ל להתקפה. הכוח של יוני צורף לכוחות השריון למשימות סיור והגנה. בלילות, כשצוותי הטנקים המותשים חטפו כמה שעות שינה בחניונים, כוח של סיירת מטכ"ל בפיקודו של יוני הגן עליהם, כשהוא מחסל חיילי אויב שניסו לפגוע בטנקים. בכמה לילות הכוח של יוני חדר אל מעבר לקווי הסורים והציב מארבים בנתיבי האספקה שלהם.

לאחר ניסיון כושל של כוח משוריין ישראלי לתקוף מוצב סורי מרכזי בתל א־שמש, יוני שמע ברשת הקשר הצה"לית שחברו יוסי בן־חנן נותר פצוע קשה בשטח האויב, למרגלות התל. יוסי היה מפקד טנק מהולל ולימים הועלה לדרגת אלוף. על שער כתב העת לייף לאחר מלחמת ששת הימים הופיעה תמונה איקונית שלו, שהוא נראה בה טובל במי תעלת סואץ ומניף קלצ'ניקוב בחדוות ניצחון.

יוני הבין מיד שאם יוסי הפצוע לא יחולץ במהירות, הסורים יהרגו או ישבו אותו

ואת נהג הטנק המסור שלו, שנשאר איתו בשטח. אש מקלעים סורית כיסתה את האזור כולו, וכל ניסיונות החילוץ הקודמים כשלו.

כשיוני שמע על כך בקשר, הוא ניגש לינוש בן־גל, מפקד האוגדה, והתנדב לחלץ את יוסי. ינוש אישר לו לצאת למשימה. בדרך ליעד פגשו יוני ואנשי צוותו חיילים שנסוגו מהזירה, וניסו להניא אותם ממשימתם: "אל תלכו לשם. זו התאבדות".

כשהגיעו בחסות החשכה אל מתחת לתל א־שמש, המתנשא לגובה של כ־1,000 מטרים מעל פני הים וחולש על הכביש הראשי בין קוניטרה לדמשק, יוסי צעק ליוני והזהיר אותו לבל יוסיפו להתקדם מחשש שייקטלו באש התופת הסורית שהמתינה להם.

"שתוק יוסי", השיב לו יוני. "אני המפקד עכשיו".

הוא חילץ את יוסי ואת הנהג שלו והחזירם לשטח ישראל. על מעשה הגבורה הזה ועל פעולות אחרות במלחמה זכה יוני בעיטור המופת ב־1974. אחרי שנים, כשליוסי נולדה בת, הוא קרא לה יוני.

בתום המלחמה, בהר החרמון — שכמעט קפאתי בו למוות — עברו שני אחיי אירוע מטלטל. כוח מילואים של צה"ל ששהה בפסגת החרמון הסורי שיגר אותות מצוקה שהוא עלול לקפוא למוות וביקש סיוע בירידה מההר. יוני טס לחרמון במסוק עם כוח חילוץ שכלל גם את עדו, אך הערפל ותנאי מזג האוויר הקשים לא אפשרו למסוק להגיע לפסגה. יוני הקים מטה מאולתר במקום הקרוב ביותר שהיה יכול למצוא, ושלח צוות של סיירת מטכ"ל, הכולל את עדו, להוריד את המילואימניקים מההר.

החיילים שנשלחו למשימה התמודדו עם מדרונות תלולים ותנאי מזג אוויר שהחמירו מרגע לרגע. אחרי כמה שעות דיווח המפקד שאחד החיילים נשרך מאחור. הוא סבל ממכת קור ומצבו החמיר ככל שחלף הזמן.

יוני הורה למילואימניקים בפסגה לשלוח צוות חילוץ שיסייע לפנות את החייל. הוא שכב על הקרקע רועד מקור, רק קילומטר אחד מהפסגה, בעוד חבריו מנסים לחמם אותו במגע גופם. דבר לא עזר. המילואימניקים הגיעו מאוחר מדי, ומפקד הכוח דיווח ליוני שהחייל נפח את נשמתו. זה לא היה עדו.

החיילים נאלצו להותיר במקום את גופת חברם, שי שחם מקיבוץ כברי, וטיפסו שוב עייפים ורצוצים לרום ההר. כשהגיעו, מצאו את המילואימניקים מצטופפים במערה סמוכה. כשמזג האוויר התבהר המסוק הצליח להמריא לפסגה ולחלץ משם את כל הכוח. בהמשך הובאה גם גופתו של שי.

הטרגדיה הזאת הבהירה לי איזה מחיר נורא נחסך מהכוח שלי כשטיפסנו אנו לפסגת החרמון בסופת השלגים הכבדה ההיא. לפעמים כדי לשרוד אין די בעוז רוח;

צריך גם מזל.

לאורך המלחמה שאלתי שוב ושוב היכן נמצאים יוני ועדו. כשלא שמעתי עליהם דבר, הנחתי שהם בחיים. אך קיבלתי בשורות מרות על חברי ילדות רבים ששירתו ביחידות אחרות. בזה אחר זה החלו שמות הנופלים לטפטף, תחילה כשמועות מעורפלות ולבסוף בשטף. ישראל איבדה 2,656 מטובי בניה, ואלפים עתידים לשאת על בשרם עד יומם האחרון את מחיר המלחמה וצלקותיה בפציעות בגוף ובנפש.

הטראומה של מלחמת יום הכיפורים סימנה את קו השבר במערכת הפוליטית בישראל, שהיתה עד אז תחת שלטון ללא מצרים של מפלגת "העבודה". למרות ניצחון המערכ בבחירות 1974, רעידת האדמה שחוללה המלחמה עוררה טלטלה גדולה והביאה למהפך, כש"הליכוד" בראשות מנחם בגין ניצח בבחירות לכנסת התשיעית ב־1977.

* * *

בקיץ 1974 חזרתי שוב ארצה, הפעם לשירות מילואים בהתנדבות. אומנם בתור סטודנט בחו"ל היה לי פטור מכך, אבל חשתי צורך לתרום את חלקי למאמץ הלאומי. באחד מסופי השבוע, כשיצאנו לחופשה, פגשתי את יוני בדירתו של עדו בירושלים.

יחד עם דפנה, אשתו של עדו, החלטנו שנצא לקולנוע באותו הערב. הסרט היה מבוקש מאוד, ולכן התייצבנו יוני ואני בדלפק כמה שעות לפני מועד ההקרנה כדי לוודא שנשיג כרטיסים.

לבושים בגדים אזרחיים, עמדנו בתור בסבלנות. לפתע נדחפו שני צעירים לראש התור. אנשים בקהל השמיעו קול מחאה, אבל הצעירים היו גדולים ושריריים ואיש לא רצה להתעסק איתם. יוני ואני הסתכלנו זה על זה. ניגשנו לדלפק. יוני אמר לבריונים לזוז משם.

"אני נכה צה"ל", ענה אחד מהם בזלזול. כידוע, נכים פטורים מעמידה בתור. יוני הפשיל את שרוול חולצתו וחשף את הצלקות שנשא עמו מהמלחמה. "נכה צה"ל, אה?" הוא אמר, ודחף את הבריון הצידה.

אחרי תגרה קצרה בין ארבעתנו עזבו הבריונים את המקום בלי לקנות כרטיסים. "נחזור עם כל החברה שלנו ונטפל בכם!" איימו.

חזרנו לדירתם של עדו ודפנה, וכיאה לקצינים ביחידה התחלנו להיערך לכל התרחישים. מה אם אכן יחזרו לשם עם תגבורת? גיבשנו תוכנית מהירה: יוני ואני ננעל נעלי צנחנים כדי שנוכל לבעוט טוב יותר בתוקפים, ועדו יהיה כוח תגבור סמוי

מאחור. דפנה ואופיר, כלב הרועים הגרמני שלה, יעמדו על המשמר במגרש החנייה למקרה שהבריונים יחליטו לפרוק את זעמם על המכונית. לקראת שעת ההקרנה הגענו שוב לבית הקולנוע. הסרט היה מצוין, אבל בכל זאת התאכזבנו: הבריונים לא הגיעו.

כשאני מספר זאת כעת יש לדברים צד קומי. גם אז היה בכך משהו משעשע: שלושה בוגרי סיירת מטכ"ל שמתכננים בקפדנות מבצע הליכה לקולנוע. אבל בסיפור יש צד נוסף המספק הצצה אל תכונה נוספת באופיו של יוני: המחויבות המוחלטת שלו לצדק. הסיפור גם מגלם היטב את הקשר המיוחד שהיה בין שלושתנו. בכל המובנים היינו יחידה אחת מוצקה.

ובכל זאת, סוף השבוע ההוא בדירתו של עדו זכור לי היטב מסיבה אחרת, מלבבת פחות. יוני ואני ניהלנו אז שיחה שלא אשכח לעולם. דיברנו על מלחמת יום הכיפורים. יוני לא אמר מילה על מעלליו, על הקרבות שפיקד עליהם, על מבצע ההצלה של יוסי בן-חנן או על עיטור העוז שקיבל על מעשי הגבורה שלו. הוא חזר בפניי בשקט על מה שאמר שמונה שנים קודם לכן, בטבילת האש הראשונה שלו בפעילות מבצעית בא־סמוע מדרום לחברון: "בקרוב, אריות הופכים לשפנים".

"במלחמה", אמר לי עכשיו, "המוניטין מתנדף. נותר רק האופי". הוא העיר בצער שבקרוב הוא היה בין המעטים שלא איבדו את העשתונות וידעו מה לעשות אל מול פני המוות.

לא היתה בדבריו אפילו שמץ של האדרה עצמית, אלא נימה של עצבות שזורה בדאגה אמיתית לעתידה של ישראל. הייתי צריך להרגיע אותו ולומר לו שעם שמעמיד גיבורים כמוהו יתגבר על כל אתגר שיזמן העתיד. הייתי המום ממצב רוחו הקודר ולא אמרתי דבר. זאת היתה הפעם האחרונה שראיתיו.

הסברה

1976-1973

מלחמת יום הכיפורים חוללה משבר עמוק בחברה הישראלית. דבר לא חזר להיות כפי שהיה. הכאב על אובדנם של בנים, אחים וחברים היה עצום. ההבנה שאסור לישראל להרשות לעצמה להגיע שוב לעמדה פגיעה כל כך רבצה עליי בכבדות. בתום המלחמה שבתי ללימודי ב-MIT. במשך שבוע שלם ישנתי והתעוררתי לסירוגין, מן הסתם בתגובה נפשית למלחמה. בסוף השבוע טיפסתי במדרגות המובילות לבניין הראשי של MIT בשדרת מסצ'וסטס. סטודנטים ערבים התאספו שם במהומה גדולה וחילקו עלונים נגד מדינת ישראל. לא הרחק מהם הבחנתי בקבוצה קטנה של סטודנטים ישראלים שחילקו חומרי הסברה בעד ישראל. ניגשתי והצעתי את עזרתי לאחד מהם, דוקטורנט להנדסה ששמו עוזי לנדאו, שהיה לימים חבר הכנסת בסייעת "הליכוד" וכיהן כשר התחבורה באחת הממשלות בראשותי.

ביום המעונן ההוא בנובמבר 1973, על המדרגות ב-MIT, גייס אותי עוזי לשורות מלחמת ההסברה הישראלית, המאבק הנצחי של מדינת היהודים נגד מוציאי דיבתה. בחזית המערכה בבוסטון עמדו מתנדבים מארגון הסטודנטים הישראלי שעבדו בשיתוף פעולה הדוק עם מי שהיתה אז קונסולית הסברה ועיתונות מטעם ישראל בבוסטון, קולט אביטל. קולט, שלימים נכנסה לפוליטיקה כחברת כנסת במפלגת "העבודה", נוהגת לומר שבזכותה התחלתי את הקריירה הציבורית שלי. נשלחתי להרצות על ישראל בפני כל קהל שהיה מוכן לשמוע. מכיוון שהייתי טירון טרי התבקשתי לנסוע ליעדים נחשקים פחות. הנאום הראשון שלי נקבע ב"חוג שבת בבוקר" בבית כנסת בעיירה האל, המרוחקת כארבעים ק"מ מבוסטון. החוג כלל עשרה יהודים מבוגרים שישבו אחרי התפילה לארוחת בוקר בחלקו האחורי של בית הכנסת. הצעיר שבהם היה בסוף שנות השבעים לחייו. נקשתי בדלת ונכנסתי פנימה. חברי החוג היו עסוקים באכילה ושוחחו ביניהם בקולניות.

"אייב, תעביר את החמאה".

"כבר העברתי אותה, אלטע קאקער שכמוך. תעביר לי את הסלמון".

כחכחתי בגרוני. שום תגובה.

"מה עם סלט תפוחי אדמה?"

"אין סלט תפוחי אדמה היום".

"אז תעביר לי את הבייגלס".

"גם בייגלס אין".

שוב כחכחתי בגרוני.

"מי זה? זה הבחור צ'יק מבוסטון?" שאל מיישהו.

ניצלתי את ההזדמנות כדי להתחיל לדבר. הצגתי את עצמי והתחלתי לעבור על המצגת המפורטת שהכנתי על חרם הנפט הערבי שחנק אז את אמריקה. דבריי נקטעו ללא הרף בקריאות ביניים בסגנון "היי מו, נשאר עוד לקס?" או "איפה הגבינה, מי ראה את הגבינה?" כשמדי פעם מיישהו גוער — "תנו לנער לדבר!"

כך העברתי את נאום הבכורה שלי. מעולם לא היה לי קהל קשה יותר. לקח לי זמן ללמוד כלל פשוט: אי אפשר לדלג על הבייגלס. כמו כל קלישאה, גם זו התבררה כנכונה: אתה חייב קודם כול להתחבר לקהל שלך.

הייתי להוט להנחיל לציבור שומעיי את תפיסותיי. בניתי נאומים סדורים והגיוניים, אבל אלה היו הסדר וההיגיון שלי. עם הזמן למדתי איך לחבר את הנושאים שדיברתי עליהם לעולם המושגים של הקהל.

ככל שהתעמקתי יותר במזרח התיכון כך חידדתי את הרעיונות שלי. חברי ללימודים יוסי רימר ואני קיבלנו משרה כעוזרי מחקר בפדרציה היהודית המקומית. יחד ערכנו מחקר שהבליט את העובדה שהמזרח התיכון רווי סכסוכים ערביים פנימיים ושנאה עמוקה למערב.

ניסחנו את הטענה שלנו בפשטות: **הקיצונים הערבים לא שנאו את המערב בגלל ישראל. הם שנאו את ישראל בגלל המערב.** בלב המזרח התיכון ייצגה ישראל את החברה המערבית הפתוחה והליברלית שהם תיעבו.

בימים ההם נחשבו המסקנות הללו לדברי כפירה של ממש. אינטלקטואלים ודיפלומטים מערביים רבים האמינו שהעוינות של העולם הערבי והמוסלמי כלפי ארצות הברית ואירופה נובעת מהתמיכה האמריקנית בישראל. הם היו משוכנעים שברגע שתמיכה זו תיפסק, או ברגע שישראל תיעלם, גם העוינות האנטי־מערבית תיעלם. הם כמוכן התעלמו ממאות שנים של שנאה תהומית למערב במדינות האסלאם לפני שמדינת ישראל עלתה על בימת העולם.

יוסי ואני תרמנו את חלקנו הצנוע בהפרכת טענת הכוזב הזו באמצעות טבלה פשוטה. הצגנו מספר מרשים של דיווחים על התקפות אלימות שאירעו במגוון סכסוכים בעולם הערבי במהלך חודש אחד בלבד. לאף אחד מהמקרים לא היה שום קשר לישראל. מול נתונים כאלה, איך אפשר להאשים את ישראל בערעור היציבות האזורית? ובכלל, למה מתייחסים תמיד ל"סכסוך המזרח־תיכוני" בלשון יחיד? אזורנו משופע בסכסוכים אינספור: ערבים נגד ערבים, ערבים נגד לא ערבים, שיעים נגד סונים, מוסלמים קיצונים נגד מוסלמים מתונים, וכמעט כולם נגד

המערב.

הסכסוכים הללו גבו מחיר כבד בחיי אדם, כבד הרבה יותר מסך האבדות בכל מלחמות ערב וישראל גם יחד. יוסי ואני טענו שישראל היא פיסת הקרקע היציבה היחידה בחולות הנודדים והאלימים של המזרח התיכון, ושהיא בעלת הברית האמינה היחידה של ארצות הברית באזור.

עד מהרה פשטה השמועה בבוסטון וסביבותיה על שני סטודנטים ישראלים שיש להם מסר חדש ודרך חדשה להביע אותו. ההזמנות להרצאות זרמו ללא הרף. השיא הגיע כעבור שלוש שנים, בעימות פומבי בהפקת תחנת הטלוויזיה הציבורית באולם הכנסים "פאניול הול" בבוסטון שהתפרסם עוד בימי המהפכה האמריקנית. הנושא היה "האם ארצות הברית צריכה לתמוך בהקמת מדינה פלסטינית?" בצד התומך בהחלטה ישבו הדיפלומט האמריקני הוותיק ג'ורג' בול והמלומד השיעי פואד עג'מי, שכתב לימים באומץ על תחלואי החברה הערבית והפך למגן של מדינת ישראל וגם למעריך של אבי. אבל בוויכוח הזה יצאו הוא וג'ורג' בול בחרפות נגדי ונגד שותפי לעימות מייקל דוקאקיס, חבר בית הנבחרים של מסצ'וסטס ולימים מושל המדינה ומועמד לנשיאות מטעם המפלגה הדמוקרטית. השתמשתי אז בשם המשפחה ניתאי, שהיה קל יותר להגייה עבור אמריקנים. זה היה שם העט של אבי, שבו חתם על מאמריו רבי ההשפעה בשבח הציונות בשנות השלושים של המאה הקודמת.

הניסיון שרכשתי בנאומים מיתן ועידן את סגנון הדיבור שלי. למדתי שמצלמות הטלוויזיה מעדיפות קור רוח ולא התלהמות. בסופו של דבר, אף שהקהל בבוסטון ידוע כליברלי, ניצחנו בעימות בפער גדול במשאל שנערך בקרב הצופים. באותה עת לא יכולתי לדעת שהצלחתי בקרבות ההסברה למען ישראל היתה בניגוד לרצונו של הנציג הבכיר ביותר של ישראל בבוסטון. בשנת 2021 חשפה קולט אביטל את מידת הפוליטיזציה בשירות החוץ של ישראל, כשסיפרה שיום אחד קרא לה הקונסול הכללי בבוסטון, הממונה עליה, והראה לה "שתי מגירות עם שתי מערכות שונות של כרטיסיות, ואמר: 'בכרטיסיות הלבנות מופיעים האנשים שאנחנו בקשר איתם, ובכחולות — האנשים שאסור לנו להיות איתם בקשר. אחת הכרטיסיות הכחולות נשאה את שמו של סטודנט לאדריכלות ששמו בנימין ניתאי". לזכותה של קולט ייאמר שהיא התעלמה מההנחיה.

הפוליטיזציה המדהימה הזו, שהציבה את האינטרס המפלגתי מעל האינטרס הלאומי, לא היתה מוכרת לי בימים ההם. אף שבאתי מהימין, הקדשתי חלקים ניכרים מזמני בסיוע לממשלת "העבודה" של יצחק רבין. עשיתי זאת אפילו בזמן לימודי הנמרצים, כשקיימתי אינספור הרצאות בהן הגנתי על מדיניות ממשלת רבין.

נהגתי כך כי האמנתי שזה משרת את המולדת.

* * *

לאחר טראומת מלחמת יום הכיפורים, הממשל האמריקני ומזכיר המדינה הנרי קיסינג'ר לחצו על ישראל לסגת מתעלת סואץ בלי לקבל ויתורים ניכרים ממצרים. כדי לעמוד בלחץ הזה היה על ישראל להפעיל לחץ נגדי. כאן בפעם הראשונה הבנתי את גדולתה של התפיסה המדינית של אבי. הוא הנחיל לי בפגישותינו את עקרונות המדינאות שיאירו את דרכי בהמשך.

אבא הגיע לבוסטון לעיתים קרובות ונפגש מדי פעם עם קבוצת הסטודנטים הישראלים המלוכדת שלנו ב־MIT. מלבד עוזי לנדאו ויוסי רימר, היא כללה גם את האחים יואב ועודד לבנטר, לימים מייסדי חברת הייטק; שלמה קליש, טייס קרב שהפך בהמשך לחסיד חב"ד ומנהל קרן הון־סיכון; וצביקה וחנן ליבנה, ששירתו עם יוני, עדו ואיתי בסיירת מטכ"ל. האחים ליבנה היו שניים מלוחמי היחידה שפשטו על ביירות וחיסלו את מנהיגי אש"ף שזממו לבצע פיגועים בישראל. שניהם נפטרו בגיל חמישים באורח טרגי ממחלת הסרטן.

בקהילה הישראלית הקטנה שלנו ב־MIT תמכנו כולנו זה בזה. מדי פעם יצאנו כולנו עם בנות זוגנו לסקי במדרונות הקפואים של ניו־המפשייר, ושוחחנו דרך קבע על אקטואליה, שיחות שאבי הצטרף אליהן בעת ביקוריו.

אבא עדיין לימד אז באוניברסיטת קורנל. קודם לכן היה מרצה באוניברסיטת דנוור בקולורדו, ושם הזמינו הוא ואמא לארוחת הערב את שכניהם, הכומר ג'ון וסלי רייס ואשתו אנג'לינה. לבני הזוג רייס התלוותה בתם המתבגרת, קונדוליזה, שהיתה פסנתרנית מחוננת. איש משני הזוגות לא היה יכול להעלות בדעתו שיום יבוא וילדיהם יעלו על הבימה העולמית, קונדוליזה בתפקיד היועצת לביטחון לאומי ומזכירת המדינה של ארצות הברית, ואני בתפקיד ראש ממשלת ישראל. יצא לי להיפגש עם קונדוליזה בהזדמנויות שונות כשכיהנתי בתפקיד שר האוצר.

השיחות שקיימתי עם אבא בבוסטון ב־1974 היו מאירות עיניים. הוא העלה טיעון נוקב: בעולם המודרני אי אפשר להגן על ניצחון צבאי ללא ניצחון מדיני; אי אפשר להגן על ניצחון מדיני ללא ניצחון בדעת הקהל; ואי אפשר לגייס את דעת הקהל בלי לפנות לחוש הצדק שלו.

אם יריביך יצליחו להציג את עמדתך כבלתי צודקת, הם יביאו בהדרגה לשחיקתה. אין זה משנה עד כמה מוסרית עמדתך אם לא הצלחת להציגה ככזו. כמה מהשליטים האיומים ביותר בהיסטוריה הציגו את עצמם כצודקים ואת קורבנותיהם כבלתי צודקים. זה קרה לישראל שוב ושוב — פעם אחר פעם היא ניצחה במערכה

הצבאית ונחלה הפסדים במערכה המדינית. מלחמת ששת הימים, שהיתה בבירור מלחמת מגן מוצדקת של ישראל, הוצגה בידי התעמולה הערבית כמלחמת כיבוש תוקפנית. התועמלנים הערבים הסתירו כמובן את העובדה שמדינות ערב הן שהטילו מצור הרסני על המדינה היהודית הזעירה, חנקו את נתיב הסחר שלה לאסיה וכרתו ברית צבאית בין שלוש מדינות ערביות שקראה בגלוי להשמדתה.

התעמולה הערבית טייחה בשיטתיות את הסיבה האמיתית לסכסוך הערבי הישראלי — הסירוב הערבי העיקש להכיר במדינה יהודית בגבולות כלשהם. היא הסתירה את העובדה שאש"ף הוקם ב־1964, שלוש שנים לפני הניצחון הישראלי ביהודה, שומרון ורצועת עזה. היכן בדיוק היתה אותה "פלשתין" שאש"ף ביקש "לשחרר" לפני מלחמת ששת הימים? היא היתה בגבולות שלפני 1967, כלומר הארץ כולה. ל"שטחים הכבושים" של יהודה, שומרון וחבל עזה לא היה שום קשר לניסיון הבלתי פוסק של הפלסטינים והערבים להרוס את ישראל בשני העשורים הראשונים להקמתה, מסיבה פשוטה: הם לא היו "כבושים" בידי ישראל אלא היו תחת שליטה ערבית. ההתנגדות לשליטת ישראל בשטחים אלה לא היתה יכולה להיות הסיבה למלחמת ששת הימים, שכן כל השטחים הללו לא היו בידי ישראל כשפרצה המלחמה.

מחיקת העובדה ההיסטורית הפשוטה הזו מתודעתם של אנשים רבים כל כך במערב היתה ניצחון עצום לתעמולה הערבית. היא הושגה באמצעות מה שכינית "היפוך היוצרות" — הצגת תוצאת התוקפנות הערבית כסיבתה. הטורף העמיד פני נטרף.

כך, בעיוות אורוליאני מושלם של ההיסטוריה הפכה הסיבה למסובב. גם לאחר מלחמת העצמאות השתמשו מדינות ערב בתכסיס דומה כשהפכו את אחת מתוצאות המלחמה, בעיית הפליטים, לסיבתה, אף שכשיצאו ששת צבאות ערב להשמיד את מדינת ישראל שזה עתה קמה, לא היה ולו פליט ערבי אחד בנמצא. למעשה, המלחמה שפתחו בה הערבים ב־1948 יצרה שתי בעיות פליטים: פליטים פלסטינים ופליטים יהודים. רבבות יהודים נושלו מרכושם וגורשו מבתיהם במדינות ערב במהלך מלחמת השחרור ואחריה.

בדותות אלה ואחרות היו כלי בידי העולם הערבי לגיוס לחץ בינלאומי על ישראל לסגת מיהודה, שומרון וסיני — אזורים שכבשה במלחמת מגן לגיטימית. התעמולה הערבית לא הסתפקה בזיוף ההיסטוריה המודרנית: היא ביקשה לזייף גם את ההיסטוריה העתיקה, וניכסה לעצמה את השם "פלשתינה", מונח שההיסטוריה המורכבת שלו טושטשה במתכוון לצורך מטרות פוליטיות.

השם פלשתינה מקורו בתושבי פלשת, יורדי ים מפרתים שפלשו אל חופיה של

מה שהוא כיום מדינת ישראל בסביבות שנת 1200 לפנה"ס, זמן קצר לאחר כיבוש ארץ כנען בידי שבטי ישראל. הממלכות הפלשתיות העיקריות לא השתרעו מעולם הרבה מעבר לרצועת החוף שבין עזה לתל־אביב של ימינו, והפלשתים כעם נעלמו תחת הכיבוש הבבלי במאה השישית לפנה"ס. האימפריה הרומית, שהיתה נחושה למחוק כל שריד של זיקה יהודית לארץ לאחר שתי מרידות יהודיות, היא שהמציאה את השם פלשתינה במקום "יהודה", שמה המקורי של הארץ, בכוונה למחוק את זהותה ההיסטורית כמולדת היהודים.

השם שנתנו הרומאים לארץ אבד זמן קצר לאחר שנכבשה בידי המוסלמים במאה השביעית, אך קרטוגרפים נוצרים הוסיפו להשתמש בו. הם הורישו את השם הזה לנציגי המעצמות בוועידת השלום בוורסאי ב־1917, ולתושבי הארץ, שאימצו אותו עם תחילת המנדט הבריטי בתום מלחמת העולם הראשונה.

עד המאה ה־20, השם פלשתינה התייחס אך ורק למולדתם ההיסטורית העתיקה של היהודים, שנקראה גם יהודה, ציון וארץ ישראל. הערבים שחיו כאן נקראו... ערבים. ממש כשם שהארמנים, הטורקים, הדרוזים והצ'רקסים נקראו ארמנים, טורקים, דרוזים וצ'רקסים. למעט היהודים, שהתייחסו אל המקום כארץ ישראל וראו בה את ביתם הלאומי, כל הקבוצות האתניות הללו הזדהו כמתגוררות בדרום סוריה, ומעולם לא ראו בארץ את מולדתן הלאומית הייחודית.

באופן פרדוקסלי, תחת המנדט הבריטי בין שתי מלחמות העולם, דווקא היהודים הם שהתייחסו לעצמם לעיתים קרובות כבני פלשתינה. כפי שגולדה מאיר אמרה פעם: "אני פלסטינית. מ־1921 עד 1948 נשאתי דרכון פלסטיני [שהנפיקו שלטונות המנדט הבריטי]. באזור זה לא היו יהודים, ערבים ופלסטינים. היו יהודים וערבים".

וכך, בטרם הפך המונח "פלסטיין" למונח פוליטי, הוא פשוט היה שם נרדף לשטח הגיאוגרפי של ארץ ישראל בין שתי מלחמות העולם. הפלסטינים יכולים אולי לטעון שזהותם הלאומית נתגבשה במחצית הראשונה של המאה העשרים, אך הטענה האבסורדית שהתודעה הלאומית הפלסטינית התחילה מוקדם יותר סותרת לחלוטין את העובדות ההיסטוריות.

בצד הפרכת שקרי התעמולה הערבית, הדגיש אבא שלמסע הסברה חייבת להתלוות פנייה שיטתית וישירה למנהיגים. בעוד קמפיין ציבורי צריך להתמקד בעיקר בפנייה לדעת הקהל בשאלות של צדק, פנייה למקבלי ההחלטות צריכה להתרכז בעיקר באינטרסים: מדוע העמדה שאנו דוגלים בה עולה בקנה אחד עם האינטרס של ארצכם? איזו תועלת תצמח לארצות הברית אם תתמוך בעמדתנו, ואילו מחירים תשלם אם תתנגד לה? השמיעו את הטיעון הזה באוזני המנהיגים, יעץ אבא. אם אינכם מסוגלים להגיע אליהם, הגיעו למי שיכולים להשפיע עליהם,

וחשוב לא פחות — למי שמתנגדים להם.

לאחר מלחמת יום הכיפורים הציג אבא שגפנה ליוג'ין רוסטאו, לשעבר תת־מזכיר המדינה לעניינים מדיניים של הנשיא לינדון ג'ונסון. רוסטאו היה בין מנסחי החלטה 242 של מועצת הביטחון של האו"ם אחרי מלחמת ששת הימים, שלפיה בהסדר שלום תיסוג ישראל מ"שטחים" ל"גבולות בטוחים ומוכרים". רוסטאו ועמיתיו השתמשו בכוונה במונח "שטחים" ולא "השטחים" (בה"א הידיעה), כדי להבהיר שישראל אינה מתבקשת לחזור לגבולות השבריריים שקדמו למלחמת ששת הימים. יתרה מכך, בהתעקשות על "גבולות בטוחים ומוכרים" הם התנו נסיגה כזו בהשגת הסדרי שלום וביטחון עם שכנותיה של ישראל. רוסטאו היה ללא ספק תומך גדול של ישראל, אבל מטרתנו היתה לשכנע אותו שהמדיניות האמריקנית הנוכחית מסכנת לא רק את האינטרסים שלנו אלא גם את אלה של ארצות הברית.

נסענו לווישינגטון לפגוש אותו ב־1974. אבא טען בפניו שהמדיניות הנוכחית של ארצות הברית מחלישה את בעלת בריתה האמינה היחידה במזרח התיכון, ולכן מחלישה את אמריקה מול הניסיונות הסובייטיים להשתלט על האזור. רוסטאו הסכים לכך, וארגן לנו מפגשים עם פול ניצה ועם האדמירל אלמו ("באד") זומוולט, שני אישי מפתח במסד הביטחוני האמריקני.

במהלך המפגשים האלה בעיקר הקשבתי, מתפעל מהאופן המשכנע שבו הציג אבא את טיעוניו. הוא עשה זאת במזיגה של אדיבות ותוקף, ושרטט במהירות ובבהירות את התמונה האסטרטגית שרצה להעביר. אבא האזין בסבלנות לשאלות ולדעות מנוגדות, והשיב עליהן בכנות ובענייניות.

בפגישות המשותפות הללו עם אבא חלחלה בי ההכרה שאני מצוי בחברתו של רב־אמן. רק אז למדתי על פעילותו בארצות הברית בשנות הארבעים של המאה העשרים, פעילות שהוא לא פרסם מעולם. פעילות זו הדהימה אותי עד כדי כך שראוי להרחיב עליה את הדיבור, בפרט לנוכח העובדה שהיא שימשה לי מודל לפעולה שנים רבות לאחר מכן, במאבק שהובלתי נגד תוכנית הגרעין האיראנית.

אבא

מי עיצב את השקפתו הציונית של אבי? בראש וראשונה, הרצל. חוזה המדינה, אבי הציונות המדינית, התריע מפני החורבן האורב ליהדות אירופה ארבעים שנה לפני שזה התרחש. "הרצל ראה שהגחלים הלוחשות של אש השנאה הקדומה ליהודים עתידות להתלקח מחדש", כתב אבא ב־1937, בהיותו בן 27. "עמד לעיניו המראה של הקטסטרופה... היה ברור לו... שאורב לאומה — הכיליון". מה שמדהים בניתוח זה של אבא זה שהוא כתב אותו שנתיים לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה ולפני השואה. נוהגים לומר שרק מעטים, אם בכלל, צפו את השואה וזוועותיה. אבל "אם בכלל" פשוט אינו נכון. עוד בשנת 1933, בהיותו בן 23 בלבד, היה אבא בין הבודדים חדי המחשבה שחזו את העתיד בעניין הזה.

באותה שנה כבר כתב מה שנראה במבט לאחור כפרוגנוזה מדהימה בדיוקה: "אנטישמיות גזעית מסיתה למלחמה עולמית נגד קיומם של היהודים בתור גזע ה'מרעיל' את החברה האנושית. אם היא תתפשט, האנטישמיות הגזעית תסכן לא רק את זכויות היהודים אלא את עצם קיומם באשר הוא.

"לנוכח השואה שהעם היהודי ניצב לפניה, תפקידנו הוא להזכיר שוב ושוב לעולם כולו את מה שגרמניה מנחילה לבניה. נוכל לרסק אנטישמיות גזעית רק אם נוכיח שהגזענות הגרמנית אינה מכוונת כלפי יהודים בלבד. עלינו לשכנע אחרים שההתקפה של ההיטלרזים על יהודי גרמניה היא התקפה על החברה האנושית כולה".

ייתכן שפני ההיסטוריה של המאה ה־20 וגורלם של המוני בני אדם, ובתוכם 6 מיליון יהודים, היו שונים לחלוטין אילו אנשים רבים יותר היו שועים בזמן לאזהרות אלו ודומיהן. אך בשנות ה־30 ההנהגה היהודית כמעט כולה דחתה אזהרות מסוג זה וטענה שהן "זורעות בהלה" ו"מעוררות פאניקה".

בנוסף להרצל, מי שהיתה לו השפעה עצומה על דרך הראייה הזו של אבא לגבי מה שעתיד להתרחש היה מייסד הציונות הרוויזיוניסטית זאב ז'בוטינסקי. בתשעה באב תרצ"ח (1938) נשא ז'בוטינסקי את "נאום ורשה" בפני יהודי פולין, שרק מיעוט קטן מהם שרד את השואה:

"כבר שלוש שנים שאני קורא לכם, פאר כתר יהדות פולין, ומתריע כי מתקרבת הקטסטרופה הגדולה. בשנים אלה זקנתי ושערות שיבה על ראשי, ליבי שותת דם היות שאתם אחיותי ואחי היקרים, אינכם רואים את הר הגעש שיציף, באש־השמדה אתכם. אני רואה תמונה זוועתית ונשאר רק זמן מועט כדי להינצל. למען השם, כל אחת ואחד מכם חייב להימלט — להינצל כל עוד יש זמן, אך הזמן

נהיה קצר למדי.

"אני יודע: אינכם רואים, כי אתם טרודים ובהולים בדאגות יום־יום. האזינו לדבריי בשעה השתים־עשרה: למען השם! יציל נא כל אחד את נפשו, כל עוד יש זמן לכך — והזמן קצר!"

אבל ז'בוטינסקי, כמו הרצל, ראה גם קרן אור באפלה: הקמת מדינה יהודית. אין כיום עיר בישראל שאין בה רחוב הקרוי על שמו של ז'בוטינסקי. זו עובדה מדהימה בהתחשב בכך שמדובר באדם שלא אחז מעולם בהגה השלטון, שהלך לעולמו שמונה שנים לפני קום המדינה, ושהושמץ בחייו, ואף שנים רבות לאחר מותו, בעוצמה ובהיקף חסרי תקדים.

אבא הושפע רבות גם ממקס נורדאו. בסוף המאה ה־19 היה נורדאו הוגה דעות נודע בעל השפעה גדולה ברחבי אירופה, שספרו המכונן "התנוונות" צפה את שקיעתה הקרבה של התרבות האירופית. נורדאו לא התחיל את דרכו כציוני. השינוי בהשקפתו חל ביום סתווי אחד בשנת 1895, כשפנה אליו חברו הצעיר הרצל. קריאתו של הרצל להקמתה של מדינה יהודית ללא עיכוב ולעליית יהודים אליה נתפסה אצל מרבית שומעיו כגובלת בטירוף. אחד מחבריו של הרצל, יעקב שיף, הציע לו להציג את רעיונותיו בפני נורדאו, שכן נוסף להיותו פילוסוף, היה נורדאו גם פסיכיאטר...

"שיף אומר שיצאתי מדעת", אמר הרצל.

נורדאו פנה לידידו ואמר: "אם אתה משוגע, אז גם אני משוגע. אני עומד מאחוריך ואתה יכול לסמוך עליי".

כך התחילה השותפות הייחודית בין שניים מהאינטלקטואלים היהודיים המובילים באירופה, ששילבו גאונות נבואית עם תכליתיות פרגמטית. יחד הם הביאו לעולם את הציונות המדינית, התנועה שחוללה מהפכה בהיסטוריה היהודית המודרנית. עוד לפני השואה התמסר אבא לעיסוק הדחוף של הקמת מדינה יהודית. כמו הרצל, הוא ראה במדינה כלי חיוני להבטחת הקיום היהודי. עם זאת, העסיקה אותו השאלה כיצד תוכל מדינה כזאת, לאחר הקמתה, לשרוד לאורך זמן. בעניין הזה הוא הושפע ממאמרו המפורסם של ז'בוטינסקי משנת 1923, "על קיר הברזל", שבו טען שהערכים ישלימו עם קיומה של הציונות רק כשהמדינה היהודית תתחזק עד כדי כך שהם יאבדו כל תקווה לחסלה.

מובן ש"קיר הברזל" מחייב קיומו של צבא יהודי חזק. בהקשר זה, אבא העריך מאוד את מאמצייהם של יוסף טרומפלדור והקצין הבריטי הפרו־ציוני ג'ון הנרי פטרסון, שהצטרף לז'בוטינסקי להקמת הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה והיה גם מפקדם הראשון. אדם נוסף שאבא העריך מאוד היה אהרן

* * *

אהרנסון היה בוטניקאי מבריק שב־1906, כשהיה בן שלושים ושלוש, מצא בארץ את "אם החיטה", או חיטת הבר, והוכיח את הקשר הגנטי בינה ובין כל זני החיטה שתירבת האדם. תגליתו סייעה עם הזמן לפיתוח זני חיטה מודרניים, משובחים ועמידים יותר, שסיפקו מזון למיליוני בני אדם. במובנים רבים היה אהרנסון חלוץ החדשנות החקלאית, תחום שמדינת ישראל עתידה להצטיין בו ולזכות בו למוניטין עולמי.

הוא היה חלוץ גם בתחום נוסף. במלחמת העולם הראשונה הוא הקים את רשת המודיעין היהודית הראשונה בעת החדשה, ובכך חידש את המורשת הקדומה שהתחילה עם משה רבנו, ואחריו יהושע בן־נון, ששלחו מרגלים לארץ כנען 3,500 שנה קודם לכן. מי היה יכול לדמיין שבסיס המודיעין שהקים בחוה החקלאית הניסיונית שלו בעתלית ישמש בבוא היום השראה למוסד ולחיל המודיעין, החיוניים כל כך לביטחון ישראל?

עד למלחמת העולם הראשונה שלטה האימפריה העות'מאנית בארץ ישראל במשך 400 שנה. אהרנסון היה משוכנע שהטורקים העות'מאנים לעולם לא יוותרו מרצון על הארץ לטובת הקמתה של מדינה יהודית עצמאית, ועל כן לא יהיה מנוס מגירושם.

כשפרצה המלחמה השתייכה טורקיה ל"מעצמות המרכז", שלחמו ב"מדינות ההסכמה" ובהן בריטניה. אהרנסון, שרצה בניצחון הבריטים, הבין שהם יזדקקו לכל עזרה כדי לכבוש את הארץ מידי הטורקים. הוא נסע בחשאי לקהיר כדי לפגוש את קולונל ריצ'רד מיינרצהאגן, קצין המודיעין המהולל של הגנרל אדמונד אֶלְנֶבִי. בברכתו של מיינרצהאגן, התחיל אהרנסון להפעיל בארץ רשת ריגול ששם הקוד שלה היה ניל"י, ראשי תיבות של הפסוק מספר שמואל, "נצח ישראל לא ישקר". הוא ובני משפחתו, יחד עם עמיתים שגויסו מיישובים שונים בארץ, 30 איש במספר, סיפקו מידע רב ערך לבריטים, שכלל גם את הצופן ששימש את ערוץ התקשורת החשאי בין הכוחות הגרמניים לכוחות הטורקיים. המודיעין שאהרנסון סיפק עזר לשנות את פני המלחמה.

מאמצים אלה זכו להערכה רבה מצד הבריטים. לאחר המלחמה קבע איש המודיעין הבריטי הברון ויליאם אורמסבי־גור, שניל"י "היתה המוקד החשוב ביותר במערך המודיעין שלנו בפלשתינה במהלך המלחמה". ובמכתב תודה סודי שנשלח לראשי ניל"י, הודו הבריטים שלא היו מנצחים במלחמתם נגד טורקיה ללא עזרתם

של מרגלי ניל"י.

לאהרנסון היתה גם השפעה מכרעת על הקצין והדיפלומט הבריטי סר מארק סייקס, אחד מאנשי הממשל המשפיעים שעזר בניסוחה של הצהרת בלפור שקבעה ש"בריטניה תומכת בהקמת בית לאומי לעם היהודי בפלשתינה". כשנחתמה ההצהרה במשרד החוץ בלונדון יצא סייקס לחדר הסמוך בצהלות שמחה. רבים יודעים שחיים ויצמן נכח בחדר זה באותו יום גורלי. אבל רק מעטים יודעים שאהרן אהרנסון, חברו הטוב של סייקס, גם הוא היה שם.

סייקס המחונן והאקסצנטרי מת במגפת השפעת הספרדית בשנת 1919. באותה שנה למרבה הטרגדיה נהרג גם אהרנסון בהתרסקות מטוסו מעל תעלת למאנש. לא פעם הרהרתי ברוח הגבורה שפיעמה בחבריה המופלאים של ניל"י ובאהרנסון. הדיפלומט האמריקני הבולט ויליאם בוליט, שפגש את אהרנסון במלחמת העולם הראשונה, כתב עליו כך: "ליהודים היו מנהיגים מבריקים רבים, אך כשאהרן מת הם איבדו לדעתי את מי שיכול היה יותר מכל אדם אחר להחדיר בליבותיהם של אנשים ממדינות שונות אהדה פעילה [לציונות]. מותו של אהרנסון הוא אבדה ליהודים, אך לא רק להם".

"הוא היה האדם הגדול ביותר שהכרתי מימיי", סיכם בוליט.

יש לדעת, שזו דעתו של מדינאי רחב אופקים, מי שהיה איש סודם ויועצם הבכיר של נשיאי ארה"ב וודרו וילסון ופרנקלין רוזוולט, ועבד בשיתוף פעולה הדוק עם לואי ג'ורג', וינסטון צ'רצ'יל ושארל דה-גול.

האם ההיסטוריה שלנו היתה אחרת אלמלא מת אהרנסון, איש החזון והמעש, בגיל צעיר כל כך? האם היה מצליח להתבלט בנוף הפוליטי למרות חוסר יכולתו לסבול טיפשים? האם היה מסוגל להשתמש בשכלו החרף, בהשפעתו הגדולה על בכירים בריטים ואמריקנים ובחוב של הכרת תודה שחבו לו מפקדי הצבא הבריטי במלחמת העולם הראשונה כדי לפרוץ את שעריה של ארץ ישראל שננעלו בהמשך על ידי בריטניה?

זו אפשרות שאיני יכול לפסול. יש אנשים שאין להם תחליף.

* * *

בשנות העשרים לחייו כבר קנה לעצמו אבא שם של אינטלקטואל בולט, שכתבתו הותירה רושם עז על קוראיו. המוניטין הזה סלל את דרכו לפגישתו הגורלית עם ז'בוטינסקי בלונדון ב־1939.

כמנהיג הציונות הרוויזיוניסטית, דגל ז'בוטינסקי בזכותנו על ארצנו בגבולותיה המלאים, ובכלכלה ליברלית. הציונות הסוציאליסטית בראשות דוד בן-גוריון

לעומתה נטתה יותר לפשרה טריטוריאלית ודגלה בכלכלה סוציאליסטית. מאז היותו סטודנט באוניברסיטה העברית, הושפע אבא רבות מז'בוטינסקי מקריאת מאמריו והיה עד למחאותיו נגד בריטניה, כשזו התחילה להתכחש להצהרת בלפור ולתנאי המנדט שקיבלה מחבר העמים. בגיל 24 ייסד אבא וערך עיתון יומי, "הירדן". בהשראת ז'בוטינסקי, הוא נלחם באמצעות עיתונו למען הבטחת עלייה יהודית בלתי מוגבלת וכינון מדינה עצמאית. המטרות הללו חייבו אותו לתקוף פעם אחר פעם את המדיניות הבריטית שהתנגדה להן. בתגובה, סגרה ממשלת המנדט הבריטי את "הירדן" מספר פעמים.

ז'בוטינסקי פיתח את "תורת הלחץ" במאמר שכתב באביב 1929. הוא טען שההשפעה החזקה ביותר על ממשלות דמוקרטיות היא באמצעות לחץ של דעת הקהל. לשיטתו, גם אם תעמוד מול ממשלה שתהיה מונהגת על ידי גדול ידידך, ממשלה זו, בסופו של דבר, תפעל נגדך אם יריבך יפעילו עליה די לחץ. כדי לאזן זאת, יש ליצור עליה לחץ נגדי באמצעות דעת קהל אוהדת, ולעשות זאת באמצעות קמפיין ציבורי שיופעל ללא הפסקה, "כמו טפטוף מתמשך על דשא אנגלי ירוק".

ז'בוטינסקי ביקש לפנות ישירות לדעת הקהל הבריטית כדי ללחוץ על ממשלת בריטניה לשנות את מדיניותה כלפי הציונות. בגלל הלחץ הערבי ודבקותה במדיניותה הקולוניאליסטית, התנגדה בריטניה נחרצות לעלייה יהודית חופשית לארץ ישראל ולהקמת מדינה יהודית. היה אם כן צורך בלחץ נגדי פרו־ציוני, ומה טוב מהפעלת לחץ כזה בלונדון עצמה, שממנה פעל ז'בוטינסקי?

ב־1939, אבא סבר שמהלך זה מוטעה. הוא נסע ללונדון לפגוש את ז'בוטינסקי.

"אני מאמין שעליך להעביר את פעילותך לארצות הברית", אמר אבא.

"למה?" שאל ז'בוטינסקי, מסוקרן מהצעיר שקרא עליו תיגר.

"כי ארצות הברית היא מעצמה עולמית עולה", השיב אבא, "ומדיניותה כלפי הציונות תהיה מכרעת. יש בה קהילה יהודית גדולה. אם תצליח לשכנע את אמריקה, היא כבר תאלץ את בריטניה לשנות את מדיניותה".

ז'בוטינסקי השתכנע מנימוקיו של אבא והרכיב משלחת של ציונים רוויזיוניסטים ממספר מדינות שתצא לארצות הברית. אבא, שהיה נציג מארץ ישראל, גייס סכומי כסף נכבדים מבעלי ממון שתמכו ברוויזיוניזם ובז'בוטינסקי, כדי לממן את הפעילות הראשונית של המשלחת.

הקבוצה התמקמה בניו־יורק. בתחילה, היא לא נחלה הצלחה. מנהיגי הקהילה היהודית האמריקנית התנגדו ברובם לציונות, כמו גם הנשיא רוזוולט, שסבר כי תמיכה בציונות תהיה נטל על יחסי ארה"ב עם העולם הערבי.

לנוכח התגובה המקומית הפושרת למאמציהם, הציע אבא לז'בוטינסקי להתמקד

בשלב ראשון בגיוס תמיכה ליצירת צבא יהודי עצמאי שיסייע לבעלות הברית להילחם בנאצים, רעיון שז'בוטינסקי הטיף לו כבר מראשית המלחמה. הקמת כוח צבאי יהודי עצמאי לאחר דורי דורות של העדר כוח יהודי היה מטרה חשובה בפני עצמה; אבל בנוסף, מימושה יסייע לסלילת הדרך להקמת מדינה יהודית. ז'בוטינסקי הסכים למהלך. המשלחת כינסה עצרת לקידום הרעיון ב"מדיסון סקוור גרדן" בניו־יורק. אלפים הגיעו לכנס, והוא זכה להצלחה מסחררת. הדרך קדימה נפרצה.

ואז, ב־3 באוגוסט 1940, במחנה קיץ של תנועת בית"ר ליד ניו־יורק, נפטר ז'בוטינסקי בפתאומיות מהתקף לב. הוא היה רק בן שישים. אבא היה מנושאי ארונו. קשה לתאר את ההלם והדכדוך שאחזו בחסידיו הרבים של ז'בוטינסקי ברחבי העולם היהודי. האבל היה שני רק לזה שחשו המוני יהודים לאחר מותו בטרם עת של הרצל ב־1904. הרועה נעלם והכבשים נפוצו לכל עבר.

כמוהם, דאב אבא את מותו של ז'בוטינסקי, אך עם הזמן התעשת והמשיך לפעול במרץ. שנה וחצי לאחר מות ז'בוטינסקי, ביקשו נציגי ההסתדרות הציונית החדשה האמריקנית, שהיו למעשה שרידי המשלחת הרוויזיוניסטית, מאבא להיכנס לנעליו ז'בוטינסקי ולעמוד בראשה כמנהל בפועל (Executive Director). מן העמדה הזו הוא פעל כעת במטרה להשפיע על דעת הקהל ועל ההנהגה האמריקנית.

כמקובל בעידן שלפני הטלוויזיה, כלל הקמפיין הציבורי שהוביל אבא מודעות בעיתונים ראשיים. אבא כתב ופרסם מודעות בעלות מסר חד ועוצמתי שתקפו את הגישה האנטי־ציונית של ממשלת בריטניה והטיפו להקמת מדינה. הוא מימן את המודעות הללו באמצעות צירוף שוכרי תמיכה כספית בתחתית כל מודעה. הציבור נענה להן, וכך מומנו מודעות נוספות שסייעו לעורר את דעת הקהל האמריקנית לתמיכה בציונות.

במקביל, קיימו אבא וחבריו פגישות רבות עם כתבים ועורכי עיתונים, כמו גם מספר גדול של עצרות ואסיפות. בחלק מהן השתתף קולונל ג'ון הנרי פטרסון, המפקד הבריטי של הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה.

פקודיו היהודים של פטרסון תפקדו באופן מעורר הערצה בגליפולי, ובהמשך בשחרור ארץ ישראל מידי הטורקים. סגנו היה יוסף טרומפלדור. "טרומפלדור", אמר פטרסון מאוחר יותר, "היה האיש האמיץ ביותר שראיתי מעודי".

לאחר שקידומו בצבא הבריטי נחסם בגלל גישתו הפרו־ציונית, הגיע פטרסון לארצות הברית, שם פגש את הוריי והם הפכו ידידים. פטרסון ואבא העריצו זה את זה. כשנולד בנם הבכור של הוריי בניו יורק ב־1946, הם נתנו לו את השם יונתן — "ג'ון" לכבוד פטרסון ו"נתן" לכבוד סבי.

בספרייתו של אבי בביתנו בירושלים עמד במקום של כבוד גביע הכסף שהקדיש

פטרסון ליוני בברית המילה שלו, ועליו נחרת: "לבן סנדקאותי היקר, יונתן, מסנדקך, ג'.ה. פטרסון". כך העביר מפקד הכוח היהודי הלוחם הראשון מזה דורות את הגביע לאחד המפקדים העתידיים בצבא ההגנה לישראל. באירועים משפחתיים חשובים, כולל החופה שלי וברית המילה של שני בניי, לגמנו יין מגביע זה.

פטרסון מת בארצות הברית ב־1947. בצוואתו, הוא ביקש להיקבר ליד חיילי היהודים האמיצים. בשנת 2016 מילאנו אחר הצוואה. כראש ממשלה, השתתפתי בטקס הטמנת עצמותיו ועצמות רעייתו במושב אביחיל, לצד קברי החללים של הגדודים העבריים. נכדו של פטרסון וצאצאיהם של חיילי הגדודים נכחו בטקס המרגש.

* * *

במהלך מלחמת העולם השנייה צבר תאוצה המאמץ הציבורי הבלתי פוסק של אבא ועמיתיו להטיית דעת הקהל בארצות הברית לתמיכה במדינה יהודית, אך עדיין לא היה בו כדי להטות את הכף ולשנות את המדיניות האמריקנית. הנשיא רוזוולט הדמוקרטי הוסיף להתנגד בפועל להקמת מדינה יהודית.

כבר בתחילת הפעילות נקט אבא צעד כמעט חסר תקדים בחוגים הציוניים והיהודיים באמריקה באותה עת: הוא פנה לרפובליקנים.

הוא עשה זאת לא מתוך הזדהות פוליטית עם מפלגה זו או אחרת, אלא מפני שהאמין שהשפעה על מדיניות המפלגה הרפובליקנית היא הדרך הטובה ביותר להשפיע על המדיניות של נציגי המפלגה הדמוקרטית. קשה לתאר את מידת החידוש שהיה בגישה הזו בעת ההיא, כשרובם המכריע של יהודי אמריקה היו דמוקרטים והתנערו מהרפובליקנים, ואילו חברי המפלגה הרפובליקנית השיבו להם באותו מטבע.

כניסתו של אבי לחוגים הרפובליקניים התאפשרה בין השאר הודות לחברת הקונגרס המוכשרת והיפה קלייר פות' לוס, רעייתו של הנרי לוס, מו"ל השבועון המשפיע טיים. קלייר, עורכת וסופרת מבריקה, התרשמה מטיעוניו הבלתי שגורתיים של אבא ומאופן התייחסותו לאינטרסים האמריקניים.

היא הציגה את אבא בפני שורה של מנהיגים רפובליקנים, ובראשם מנהיג המיעוט בסנאט, רוברט טאפט. אבא פרש בפניו את הנימוקים לכך שתמיכה בהקמת מדינה יהודית היא אינטרס לאומי של ארצות הברית. ביוני 1944, לפני הבחירות לנשיאות, אימצה המפלגה הרפובליקנית בוועידתה הארצית סעיף במצעה, שקרא לעלייה יהודית חופשית לארץ ישראל ולהקמת מדינה יהודית בה. רוזוולט זעם, אבל בדיוק כפי שאבא חזה, הוא נדחק לפינה. תוך חודשים ספורים גם הוועידה הארצית של

המפלגה הדמוקרטית אימצה החלטה זהה במצעה.

רבים מאמינים שתמיכה אמריקנית דו־מפלגתית בהקמתה של מדינה יהודית התחילה רק לאחר הכרתו של הנשיא טרומן במדינת ישראל. למעשה, החלטות ועידותיהן של שתי המפלגות קדמו להכרה זו בארבע שנים, ובמובנים רבים סללו את הדרך אליה. בנוסף לאהדה המסורתית של ציבור נוצרי גדול לרעיון קיבוץ הגלויות, המנוע שדחף קדימה את התמיכה הדו־מפלגתית ברעיון המדינה ניזון מפעילותם הרצופה והממוקדת של אבא וחבריו במשלחת הרוויזיוניסטית. פריצת דרך מדהימה זו הושגה לא באמצעות הרכנת ראש בפני הרגש האנטי־ציוני, אלא בזכות עמידה איתנה נגדו.

אבי היה אם כן בין מולידיה בפועל של התמיכה האמריקנית הדו־מפלגתית במדינת ישראל. כמה אירוני הוא שעשרות שנים לאחר מכן תופנה אצבע מאשימה דווקא כלפיו, בנו, על כך שאיני מעריך כביכול את חשיבותה של התמיכה הדו־מפלגתית של אמריקה בישראל.

אבא וחבריו לא פעלו לבד. אנשים נוספים השתתפו במאמץ, שהבולטים שבהם היו נציג האצ"ל הלל קוק (פיטר ברגסון) והעיתונאי־מחזאי בן הָקֵט. שלא כאבא, שהתמקד בדרישה להקמתה של מדינה יהודית, התרכז ברגסון בניסיון לגייס את אמריקה להצלת יהודי אירופה, ונמנע בקפדנות מביקורת על ממשלת בריטניה והמדיניות האנטי־ציונית שלה. רק בהמשך הצטרפו גם הוא ואנשיו לדרישה להקמת מדינה יהודית.

ההיסטוריון רפאל מדוף בספרו **הציונות הלוחמת באמריקה** מתאר חלק ניכר מפועלם של הקבוצות בהנהגת אבא וברגסון. אחד מסוקרי הספר סיכם את ממצאיו של מדוף:

"גאונותם היתה ביכולתם להשפיע על מדיניותה של ארצות הברית, ו[מדוף] נותן להם את הקרדיט על שלושה הישגים פוליטיים: (1) הסכמת בריטניה, שנוקקה לתמיכה אמריקנית, להקמת כוח יהודי לוחם שיצטרף למאבקן של בעלות הברית נגד היטלר; (2) הקמת 'הוועד לענייני פליטים', תגובתו המשמעותית היחידה של רוזוולט להשמדת היהודים בידי היטלר; (3) אימוץ סעיף במצע הפוליטי של הרפובליקנים בשנת 1944 של תמיכה בעלייה יהודית לפלשתינה והקמת מדינה — מהלך שהדמוקרטים חשו מחויבים לחקותו, ובכך ביססו תקדים חשוב בפוליטיקה האמריקנית".

אבא מעולם לא ביקש הכרה בתרומתו ההיסטורית החשובה למאבק להקמת המדינה. כאידיאליסט אמיתי, הוא הסתפק בתוצאות שהניבו מאמציו ולא פרסם את תפקידו בהשגתם. פעולותיו הציבו אותו בין האנשים הנדירים בחיים הציבוריים

שהצליחו לחולל שינוי בר קיימא. אי־נטילת הקרדיט על פעילותו הבדילה אותו מפוליטיקאים בינוניים רבים שמתהדרים בהצלחות לא להם, אלא שמחירה הוא החלל שנותר בפרק ההיסטורי המתעד את תולדות הציונות המדינית, לפחות עד לאחרונה.

במשך עשרות שנים, ממשלות ישראל בראשות מפלגת "העבודה" הביאו להפחתתה או לשלילתה של ההכרה הציבורית מכל מי שלא היו שותפים לצד ה"נכון", ובכלל זה את ההכרה הציבורית בפועלה של המשלחת בארה"ב. גישת מפלגת "העבודה" השלטת בלטה במיוחד ביחס לחלקם של האצ"ל והלח"י בתקומת ישראל. ארגון ההגנה, המזוהה עם מפלגת "העבודה", פואר בתוכניות הלימודים בבתי הספר ובטקסים רשמיים. האצ"ל והלח"י, שהיו מזוהים עם תנועת החרות (לימים "הליכוד"), לא זכו כמעט לכל הכרה על חלקם המכריע בסילוק השלטון הבריטי שסלל את הדרך לעצמאות ישראל.

* * *

לעיתים קרובות הוטחו בי האשמות חסרות שחר כאילו התערבתי למען הרפובליקנים בבחירות, דבר שממנו נמנעתי בהקפדה יתרה. האשמה כזו הוטחה גם ביצחק רבין, כשכיהן כשגריר ישראל בווישינגטון בתקופתו של הנשיא הרפובליקני ריצ'רד ניקסון. האצבע המאשימה היתה של לא אחר מההיסטוריון ארתור שלזינגר הבן, כותב הנאומים של הנשיא קנדי ויועץ למפלגה הדמוקרטית.

במאמר בניו־יורק טיימס לפני הבחירות לנשיאות ב־1972, שלזינגר הטיח ברבין את ההאשמה הפרועה ש"מאז המקרה האומלל של סקוויל־וסט ב־1888, שום נציג של מדינה זרה לא התערב באופן כה חסר אחריות בענייניה הפוליטיים הפנימיים של ארצות הברית". שלזינגר השווה בין פעילותו הדיפלומטית של רבין ובין השערורייה שהתרחשה ב־1888, כשמעשה הונאה של דיפלומט בריטי הכריע את הבחירות לנשיאות ארצות הברית. רבין מזה וטען שההאשמות חסרות בסיס.

בדומה לרבין, גם מה שהניע אותי לא היה המפלגתיות אלא אך ורק נקיטת הקו המדיני שישרת בכל זמן נתון את האינטרסים של ישראל באופן הטוב ביותר. כסטודנט, כשהייתי פעיל במאמצי ההסברה של ישראל באמריקה, ולאחר מכן כדיפלומט ישראלי בארצות הברית, האנשים הראשונים שפניתי אליהם כדי להתמודד עם הלחץ האמריקני על ישראל או להתעמת עם הטרור הבינלאומי לא היו רפובליקנים אלא דווקא דמוקרטים כיוג'ין רוסטאן, הסנטורים הנרי ג'קסון, דניאל אינוֹי ודניאל מויִנהן וחבר הקונגרס טום לָנטוס. גישתי התבססה תמיד על מדיניות, לא על מפלגתיות. התייחסתי לממשלים האמריקניים לא כרפובליקני או כדמוקרטי,

אלא כישראל.

לכן התנגדתי נמרצות ללחץ שהפעיל הנשיא הרפובליקני ג'ורג' בוש האב על ראש הממשלה יצחק שמיר — עד כדי כך ששר החוץ האמריקני ג'יימס בייקר ביקש לשלול ממני זמנית את הגישה למחלקת המדינה. כך גם התנגדתי בתוקף ללחץ שהפעיל הנשיא על ממשלת אריאל שרון במהלך מבצע חומת מגן, ולמדיניותו של הנשיא הדמוקרטי ברק אובמה בעניין הסכם הגרעין האיראני. בנושאים שחשבתי אותם חיוניים לביטחונה ולעתידה של ישראל, ניסיתי לגייס את תמיכתם של מנהיגים משני צידי הקשת הפוליטית בארצות הברית, ונקטתי עמדה שנגדה את עמדותיהם של נשיאים משתי המפלגות כשחשבתי שהללו מסכנות את ישראל.

בתפקידי הרשמי כציר ישראל בוועידת ליווי את שמעון פרס, אז מנהיג האופוזיציה, לפגישתו עם הנשיא רונלד רייגן ב־1982, בשעה שהשגריר משה ארנס שהה בביקור בישראל. פרס, פעיל במפלגת "העבודה" מגיל צעיר מאוד, התמודד בזמן ההוא לראשות הממשלה כראש מפלגת "העבודה". שנה לאחר מכן, כשכיהנתי כשגריר בפועל בוועידת ליווי, נפגשתי עם המועמד הדמוקרטי לנשיאות וולטר מונדייל, לבקשתו, לצד פגישותיי עם בכירים בממשל רייגן. בניגוד לטענות בלתי נכונות שפורסמו לאחר מכן, הקפדתי על מדיניות מאוזנת גם כשהפכתי למנהיג האופוזיציה ולאחר מכן לראש הממשלה, כשנפגשתי שוב ושוב עם מועמדים שהתחרו ביניהם לנשיאות, ביל קלינטון ורוברט דול, והמועמדים ברק אובמה ומיט רומני. עם כולם הקפדתי להיפגש באופן שוויוני כדי לחזק את קשריה של ישראל עם שתי המפלגות. במשך השנים נפגשתי עם מאות מחוקקים אמריקנים — מחציתם דמוקרטים ומחציתם רפובליקנים. הלכתי בדרך הסלולה של אבי, שהקפיד לנסות להשפיע על חברי שתי המפלגות.

אבל אבא לא הגביל את מפגשיו רק לפוליטיקאים, אלא חתר גם לכך שאנשי הדרג המקצועי במחלקת המדינה, בפנטגון ובבית הלבן יתמכו במדינה יהודית, או לפחות לא יפעלו להכשלת הקמתה. לאחר מלחמת העולם השנייה הוא סבר שיש הכרח להשפיע ישירות על הפקידים העוסקים במדיניות החוץ. מחלקת המדינה דאז התנגדה נחרצות להקמת מדינה יהודית וחסמה את הגישה של משלחות ציוניות לאנשי מפתח רבים מבין מקבלי ההחלטות. אבא ניצל את הקשרים שטווה וזכה לאזון קשבת אצל פקידי הממשל, כשהוא מתקדם מאלה שבדרגים הנמוכים יותר לאלה שאיישו את הדרגים הגבוהים. הראשון שפגש היה לוי הנדרסון, הממונה על ענייני המזרח התיכון במחלקת המדינה.

הנדרסון היה פרו־ערבי ידוע ואנטי־ציוני עיקש. עם זאת, כשהאזין לנימוקיו המשכנעים של אבא שתמיכה אמריקנית במדינה יהודית תבלום את השליטה

הסובייטית במזרח התיכון היא אינטרס אמריקני חיוני, סבר הנדרסון שחשוב גם שאחרים במחלקת המדינה ומחוצה לה ישמעו את הטענות הללו שנגעו באינטרסים אלו. הוא סידר לאבי פגישות שונות, בין השאר עם מזכיר המדינה בפועל דין אצ'יסון ועם הגנרל אייזנהאואר, ששימש אז רמטכ"ל צבא היבשה אחר שהוביל את הניצחון ההיסטורי על גרמניה הנאצית, ומי שכמה שנים לאחר מכן ייבחר לנשיא ה־34 של ארצות הברית.

פגישתו של אבא עם אייזנהאואר התקיימה ב־1947. אייזנהאואר הקשיב קשב רב לדבריו של אבא, שהסביר כיצד מדינה יהודית תשמש מעוז אמריקני אסטרטגי שיבלום את ניסיונות ההשתלטות של הסובייטיים על המזרח התיכון. אבא טען בפניו של מדינה יהודית יהיה הצבא החזק ביותר באזור.

אייזנהאואר היה ספקני: "איך זה יתכן? הרי אתם מונים בסך הכול 600 אלף איש!"

"אדוני הגנרל", השיב אבא, "ראית בשתי מלחמות העולם איך אנחנו היהודים נלחמים עבור אחרים. תאר לעצמך מה יקרה כשנלחם למען עצמנו".

הדברים הרשימו את אייזנהאואר והוא הזמין את אבא להציג שוב את טיעונו בפני מליאת המטה הכללי של צבא היבשה בפיקודו.

כל זה עשה אדם צעיר בשנות השלושים לחייו, שעשר שנים קודם לכן בקושי ידע אנגלית, שהיה חסר משאבים כספיים וארגוניים משמעותיים ושנאלץ להתגבר על מכשולים מתמשכים שהציבו בפניו מתנגדי הציונות. אבא הצליח למרות כל אלה, מפני שהבין כיצד לייצר השפעה פוליטית באמריקה. הוא היה המוציא לפועל המובהק של הנוסחה שטבע ז'בוטינסקי: השפע על ממשלות באמצעות דעת הקהל, השפע על דעת הקהל באמצעות פנייה לתחושת הצדק, והשפע על מנהיגים באמצעות פניה לאינטרסים.

בשנת 1948 תם עמלו של אבא למען הציונות. מדינת היהודים נוסדה. לאחר שהשקיע קרוב לעשרים שנה מחייו ככותב, עורך עיתון ושליח למען המטרה הציונית, סוף־סוף יכול היה לפרוש לחייו הפרטיים ולהמשיך במחקריו ההיסטוריים. באופן כלשהו במהלך פעילותו הציונית הנמרצת באמריקה הוא הצליח לחבר עבודת דוקטורט על הפילוסופיה של דון יצחק אַבְרָבָנָאֵל, מנהיגם הגדול של יהודי ספרד בימי הביניים. המחקר ראה אור בהמשך, בספר שכלל גם את קורות חייו של אברבנאל ושזכה למהדורות חוזרות ונשנות לאורך שנים רבות.

הוריי שבו ארצה עם יוני. אבא עסק במחקר היסטורי ופרנס את משפחתו כעורך האנציקלופדיה העברית. אלו היו השנים המאושרות של ילדותי הירושלמית. כשהפעילות הפוליטית מאחוריו, יכול היה אבא להשקיע את זמנו ומרצו במחקר

ובעריכה.

ואולם חריג אחד התרחש ב־1956. אחרי מתקפות טרור חוזרות ונשנות מחצי־האי סיני שבשליטת מצרים, כבשה ישראל את סיני במבצע קדש, ב־5 בנובמבר 1956. בן־גוריון רצה שישאר תישאר שם לתמיד, אך יומיים לאחר מכן ניצב בפני החלטת או"ם, שהובילו במשותף ברית המועצות וארצות הברית, הדורשת מישראל לסגת נסיגה מלאה.

ברית המועצות תמכה אוטומטית במצרים, ואייזנהאואר לא היה מעוניין להכניס את ארצות הברית לעימות עולמי נוסף. לימים נטען שהוא הודה בטעות ביחס למהלכים הבאים. ב־8 בנובמבר שלח הנשיא אייזנהאואר מברק דחוף לבן־גוריון ותבע ממנו לסגת מסיני לאלתר. למחרת הודיע בן־גוריון שישאר תיסוג מסיני בשלבים.

אבא ביקש להיפגש עם ראש הממשלה. בהכירו את המוניטין של אבי, בן־גוריון הסכים. הם נפגשו ב־16 בנובמבר.

"אתה תעמוד בפני לחץ אמריקני נוסף", אמר אבא. הוא ידע שבן־גוריון מתכנן לערוך תיקוני גבול סמוך לרצועת עזה, ושהאמריקנים יתנגדו לכך.

אבא טען שהדרך היחידה לבלום מראש את הלחץ האמריקני היא לשגר משלחת ישראלית לאמריקה ולפתוח במסע תעמולה נמרץ במטרה לשכנע את הקונגרס ליצור לחץ נגדי על הממשל. אך בן־גוריון לא פעל על פי עצתו, ובסופו של דבר נכנע לכל דרישותיו של אייזנהאואר. בתמורה הוא לא קיבל כמעט דבר, למעט כוח של האו"ם שהוצב בסיני (וסולק ערב מלחמת ששת הימים) וערובה אמריקנית שארצות הברית לכך שמצרי טיראן יישארו פתוחים. הבטחה זו, כפי שראינו, התפוגגה ב־1967.

בן־גוריון היה מנהיג החלטי שמילא תפקיד היסטורי בהקמת המדינה ובהובלתה בשנותיה הראשונות. הוא העביר בחוסר מורא את ההחלטה על הכרזת העצמאות ב־1948 ברוב דחוק של שישה קולות מול ארבעה בהצבעה במועצת העם. קולות המתנגדים שיקפו את החשש מפני פלישה של צבאות ערב ומפני התנגדות אמריקנית. נחישותו של בן־גוריון הוכחה כנכונה בניצחון הישראלי במלחמת השחרור, שהושג במחיר כבד. אך בניגוד לראייתו המפוכחת ב־1948, שמונה שנים לאחר מכן בן־גוריון לא קרא נכון את המפה הפוליטית, ולא הבין מה עליו לעשות כדי לקדם את פני הרעה. בהעדר הבנה ופעולה הולמת, הוא לא עמד בלחץ ואולץ לוותר על אינטרסים ישראליים.

* * *

אבא סיפר לי כל זאת בתחילת שנות השבעים בבוסטון, כשדנו בלחץ שהפעיל מזכיר המדינה קיסינג'ר באותו זמן על ראש הממשלה רבין לסגת מסיני.
"למה שלא נלך לפגוש את רבין?" הצעתי.
"אני לא מכיר אותו", אמר אבא.

חשבתי שאוכל לארגן את הפגישה. בתו של רבין, דליה, שירתה כפקידה בסיירת מטכ"ל והכירה את יוני ואותי. יוני היה מוכר בחוגי הצבא, ואני נפצעתי בחילוץ בני הערובה במבצע סבנה. הייתי משוכנע שרבין יקבל המלצה לפגוש את אבא ואותי, וכך אכן היה.

הפגישה התקיימה במעון ראש הממשלה ברחוב בלפור בירושלים בקיץ 1974. רבין ישב בסלון ובידו כוס ויסקי. הוא היה ישיר ונמנע משיחת חולין, אך היתה בו ביישנות כובשת. הוא הקשיב לניתוח של אבא, שהסביר לאן מוביל הלחץ האמריקני. סיפרנו לו על פעילותנו בארצות הברית, ובכלל זה על הפגישות עם רוסטאו ועם בכירים של ממסד ההגנה פול ניצ'ה והאדמירל אלמו זומוולט. השמות עוררו את תשומת ליבו. מכהונתו כשגריר ישראל בווישינגטון הוא ידע שאלה דמויות בעלות שם ובעלות השפעה.

"את כל זה אתם עושים ביוזמתכם ועל חשבונכם?" הוא שאל בפליאה.
השבנו בחיוב.

רבין, שהיה מעוניין בכל סיוע אפשרי בהתמודדותו עם הלחץ האמריקני, ביקש שאצור קשר עם איש סודו אהוד אבריאלי ששירת אז כקונסול ישראל בשיקגו, ואתם עמו את פעילותנו. נפרדנו לשלום.

פגשתי את אבריאלי בשדה התעופה או'היייר בשיקגו. הוא פתח למעננו כמה דלתות בווישינגטון, אבל שוב, לא היה מאמץ ממוקד של הממשלה להשפיע על המדיניות האמריקנית. כמו במקרה של בן-גוריון, גם רבין לא עמד בלחץ האמריקני ונסוג תוך זמן קצר ממעברי המיתלה והגידי בסיני ומקוניטרה בגולן. התמורה היתה קטנה ביותר.

הבנתי שללא מאמץ ממשלתי תקיף ואינטנסיבי בהובלת ראש הממשלה, מסע ציבורי ישראלי באמריקה נידון לכישלון. בשנים שלפני קום המדינה יכול היה אבא לקדם מטרות ציוניות בדעת הקהל האמריקנית דווקא כי לא היתה ממשלה. הוא היה יכול לטעון שהוא מייצג את האינטרסים של הציונות כמו כל אדם אחר. אבל לאחר שקמה המדינה, ההתנהלות מול הממשל האמריקני חייבה מעורבות אישית בדרג של ראש הממשלה ונציגיו הבכירים. כשראשי ממשלת ישראל אינם מוכנים או מסוגלים לתקשר ישירות ובעוצמה עם העם האמריקני, הם עלולים למצוא את עצמם תחת לחץ בלתי נסבל מצד כל ממשל. התובנות האלה הדריכו אותי בהמשך

דרכי בהתמודדותי עם ממשלים אמריקניים שונים.

* * *

בקיץ 1974, שבו פגשתי את רבין ושיִרְתִּי במילואים, נפגשתי גם עם אברהם ארנן, מייסדה של סיירת מטכ"ל ומפקדה הראשון. הוא היה חבר של יוני ולזמן מה אף התגורר בביתנו הפנוי ברחוב הפורצים בירושלים. הפגישה עם ארנן התקיימה לא רחוק ממעיין יפהפה בעין כרם.

"ביבי", הוא אמר, "יש לי הצעה בשבילך. אני הולך להקים יחידה מיוחדת חדשה, שלא דומה לשום דבר שהיה לנו בעבר, ואני רוצה שאתה תהיה המפקד הראשון שלה".

אילו היה פונה אליי שנתיים קודם לכן, עם שחרורי מצה"ל, הייתי כנראה משיב לו בחיוב. אבל בשנתיים שחייתי בבוסטון, בפגישותיי עם אבא ובפעילות ההסברה שלי למען ישראל, נחשפתי לכמה אמיתות יסוד. החשובה שבהן היתה שישראל יכולה לנצח בשדה הקרב, ובכל זאת להפסיד במערכה המדינית.

בימים ההם אומנם לא היתה לי שום כוונה להיכנס לחיים הפוליטיים, אבל איבדתי את ההתלהבות התמימה שאפיינה אותי בחמש שנות שירותי בסיירת מטכ"ל. ידעתי שתרמתי רבות לביטחון ישראל בשירותי ביחידה ובהשתתפותי במבצעים מיוחדים. הערכתי את האומץ, ההקרבה והמסירות של חיילי צבא הקבע ומפקדיהם, אך גם בשיא השירות הצבאי שלי, כשהייתי שקוע לגמרי בהובלת חייליי למשימות ולמבצעים, לא ראיתי את עצמי בוחר בקריירה צבאית.

סירבתי בנימוס להצעתו של ארנן. הצטערתי שאני נאלץ לאכזב את הפטריוט הנפלא הזה, שהקדיש את כל חייו לתרומה יוצאת דופן לביטחון ישראל.

"יום אחד זה יועיל למדינה שלך"

1978-1976

על אף התובנה המדינית שהתגבשה אצלי בבוסטון, ואף שידעתי בוודאות שעתיד לא יהיה בקריירה צבאית, לא היה לי מושג לאן הדברים יובילו אותי. ידעתי שעלי להשלים את השכלתי. כשחזרתי לבוסטון מחופשת הקיץ בישראל התחלתי את שנת הלימודים השנייה שלי ב-MIT. אמי, שקודם לכן עודדה אותי ללמוד אדריכלות, הציעה לי להגיש את מועמדותי לבית הספר למנהל עסקים של MIT.

"אם אתה הולך להיות אדריכל, כדאי שתדע איך לנהל את העסק שלך", אמרה. כתמיד, לאמא היתה גישה מעשית. כשהיינו ילדים היא חשבה שיוני יהיה סופר, עדו פסנתרן ואני צייר. זה לא קרה בדיוק כך, אם כי יוני אכן היה לסופר כשמכתביו פורסמו אחרי מותו. עדו הפך לרופא ולמחזאי, ואילו אני אומנם מצייר לא רע, אבל לא הגשמת את תחזיותיה של אמי. קיבלתי את עצתה והגשתי מועמדות לבית הספר למנהל על שם סלואן ב-MIT. התקבלתי.

התיידדתי שם עם כמה סטודנטים ישראלים שלמדו ב-MIT, ובהם האחים לבנטר, שגם הם למדו בבית הספר למנהל עסקים. מכיוון שרצינו להרחיב את השכלתנו, לחצנו על הנהלת בית הספר שתעמיד לרשותנו שני קורסים מיוחדים, בפילוסופיה וביזמות. למרבה הפלא הנהלה הסכימה. פילוסופיה לא בדיוק היתה מרכיב עיקרי בתפריט האקדמי של MIT, ואף שקורס ביזמות נפוץ ומקובל היום, בימים ההם הוא היה חריג ביותר. אביהם של יואב ועודד לבנטר היה יזם ותעשיין, ושניהם ידעו שבלי יזמות וחדשנות אין עתיד לעסקים. התובנה הזו השפיעה עליי רבות בהמשך דרכי.

פרופ' ויליאם בוטיליה לימד אותנו פילוסופיה ואיש העסקים ארני אמסטץ לימד אותנו את עקרונות היזמות. בכל שבוע הפגיש אותנו ארני עם יזם שתיאר את שלבי הפיתוח של רעיון עסקי חדש. בייחוד זכור לי בחור צעיר ששמו ריימונד קורצווייל, אז רק בן 26. הוא הראה לנו מכונת קריאה לעיוורים שפיתח ושעתידה לחולל מהפכה עולמית. היה זה יישום מוקדם של בינה מלאכותית. המכונה של קורצווייל סרקת טקסט כתוב וקראה אותו בקול רובוטי מונוטוני. קורצווייל צפה בצדק שבעתיד נראה גם פיתוח בכיוון ההפוך, המרת דיבור לטקסט. בהמשך הפך למקדם נלהב של הסינרגיה בין בינה אנושית לבינה מלאכותית.

כך התרחשה מהפכת המידע לנגד עינינו ממש, וחלק ניכר ממנה פותח בצעדי ענק

בחברות הטכנולוגיה שסביב בוסטון. כשסיימתי את לימודי התואר השני בבית הספר למנהל עסקים ב־1976, נותרו שנתיים עד שמיקי תסיים את הדוקטורט שלה בכימיה ונחזור ארצה. שקלתי להשתלב באחת מחברות ההייטק הללו, אך יואב לבנטר יעץ לי דווקא להגיש מועמדות לחברת הייעוץ בוסטון קונסלטינג גרופ (BCG).

עד היום לא לגמרי ברור לי מדוע החליטו לקבל אותי לעבודה שם. מאחר שלא היה לי רקע עסקי כלשהו, ייתכן שריאיון הקבלה שלי הוא שהטה את הכף. המראיין שאל אותי: "ללקוח שלך יש מפעל המייצר מוצר כלשהו. גם למתחרה שלו יש מפעל כזה. מכיוון שהמתחרה אינו נסחר בבורסה, אין נתונים פומביים על הייצור שלו. איך תשיג את המידע על היקף הייצור של המתחרה?" אחרי שירות בסיירת מטכ"ל, השאלה הזאת היתה כסף קטן עבורי. "ובכן", אמרתי, "הייתי מודד את כמות העשן שיוצאת מארובות המפעל של המתחרה ומשווה אותה לזו של הלקוח שלנו". השאלות מהסוג הזה נמשכו כשעה, ובסוף הריאיון התקבלתי לעבודה ונחשפתי לעולם העסקים והכלכלה.

BCG גייסה בוגרים מהרווארד, MIT, סטנפורד ואוניברסיטאות מעולות אחרות. אחד מהם היה מיט רומני, לימים מועמד המפלגה הרפובליקנית לנשיאות. מכיוון שהייתי טירון בחברה והוא כבר היה מנהל מוערך שנכוננו לו גדולות, דרכינו הצטלבו רק שנים לאחר מכן, כשהפכתי לשר אוצר והוא נבחר למושל מדינת מסצ'וסטס. BCG שילמה ליועציה העסקיים בעין יפה, ושלחה אותם למשימות יעוץ. משימה טיפוסית כללה שלושה שלבים: חודש של איסוף נתונים על מצבה של החברה בשלושה מדדים עיקריים (עלות, מתחרים ולקוחות), חודש של ניתוח הנתונים והמרתם לגרפים, וחודש נוסף לקביעת המלצות והצגתן בסדרת שקופיות תמציתית. בשנים הבאות, כשנזכרתי בתמציתיות המדויקת של המצגות הללו, מחיתי ללא הועיל נגד שלל הנתונים הבלתי רלוונטיים וההמלצות המעורפלות במצגות הבלתי נגמרות שהוצגו בפני הממשלה. לעיתים קרובות, מרוב תסכול, הייתי קוטע את הדובר התורן ומבקש ממנו לכבות את מטול השקפים. "מה אתה מנסה לומר? תגיד לי במשפט אחד", הייתי מטיח בו, בהשפעתם המשולשת של אבא, סיירת מטכ"ל והחברה בבוסטון. "אדוני ראש הממשלה", באה התשובה הרגילה, "זה מסובך יותר ממשפט מסכם קצר".

"אני יודע שזה מסובך, אבל נסה בכל זאת", הייתי מתעקש. בעיני פקידים ואנשי צבא רבים שרגילים לכסח את עצמם בהמלצות מרובות

ולעיתים אף סותרות, גישתי נראתה אכזרית. אבל היא נבעה מהרגל בריא שספגתי ב־BCG. בניגוד לממשלות, חברות פרטיות לא מוכנות לממן מצגות מעורפלות שאינן מקדמות יעדים מוגדרים ואינן מוסיפות ערך כלשהו.

הצגת רעיונות בבהירות ובפשטות היא אתגר אינטלקטואלי קשה. רק לעיתים רחוקות הפקדתי את המשימה הזו בידי זרים. בין שהצגתי את התוכנית הכלכלית לישראל כשר האוצר ובין שחשפתי את תוכנית הגרעין של איראן כראש הממשלה, תמיד הקפדתי להכין בעצמי את המצגות. השתדלתי לפעול לפי כלל פשוט: אמור דבר ברור — או אל תאמר דבר.

ביום העבודה הראשון שלי ב־BCG זומנתי למשרדו של ברוס הנדרסון, היו"ר המבריק והאקסצנטרי של החברה, שהיה גם מייסדה. הנדרסון היה אז בעשור השמיני לחייו. שנים קודם לכן, רעיונותיו החדשניים חוללו מהפכה בעולם הייעוץ האסטרטגי. במלחמת העולם השנייה הוא עבד בייצור מטוסים וראה במו עיניו את עקומת הלמידה בפעולה: ככל שהחברה ייצרה יותר חלקי מטוסים, כך ירדה עלות הייצור של החלק הבא.

אבל הנדרסון הרחיק לכת עוד יותר. יתרון תחרותי, הוא אמר, אפשר להשיג דרך הגדלת נתח השוק של החברה. נתח השוק משקף את הניסיון המצטבר שהשיגו חברות בהפחתת עלות הייצור והשיווק של המוצרים והשירותים שלהן. כשחברות מורידות מחירים בעקביות, ובמקביל מורידות את עלויות הייצור והתפעול, הן דוחקות את המתחרים שלהן ומוציאות אותם מהשוק. כשהשווקים שבים ומתייצבים, החברה הדומיננטית שהצליחה לשרוד הופכת למה שהנדרסון כינה "פרת מזומנים" — חברה שהכנסותיה מוזרמות לפיתוח מוצרים חדשים ומבטיחים בשווקים חדשים. הניתוח הזה, המכונה "המטריצה של BCG", וכן מושגים יצירתיים אחרים, נדחו תחילה בידי רבים, אך בסופו של דבר הוכחו כיעילים מאוד והפכו את BCG ל"סיירת מטכ"ל" של עולם הייעוץ.

כשנכנסתי למשרדו, הנדרסון ביקש שאסגור מאחוריי את הדלת.

"אני יודע שיום אחד תחזור הביתה לישראל", אמר, "ולכן עצתי לך: למד כאן כל מה שאתה יכול. יום אחד זה יעזור לארצך".

לא היה לי מושג על מה הוא מדבר, אבל התברר שהוא צדק. ב־BCG הבנתי לראשונה כיצד חברות עסקיות משיגות יתרון תחרותי. התועלת בתובנה הזאת התבררה לי כשהתחלתי לנווט את הכלכלה הישראלית לעבר עקרונות השוק החופשי, שנתן יתרון תחרותי לא רק לחברות הישראליות אלא גם למדינה, בתחרותה הכלכלית מול מדינות אחרות.

מסיבה שאינה ברורה לי עד היום גילה בי הנדרסון עניין מיוחד. בפגישה אחרת

שלנו הוא העניק לי את ספרו של אנתוני קייב בראון, Bodyguard of Lies. הספר מתאר את מאמציו של צ'רצ'יל להגן על סודותיה המודיעיניים של בריטניה במלחמת העולם השנייה, ובראשם פיצוח קוד האניגמה. הלקחים הביטחוניים שעלו מן הספר התבררו גם הם כרלוונטיים בשנים הבאות, כשהפכתי לראש הממשלה. בזמן הקצר שעשיתי ב־BCG הספקתי לקלוט את הרעיונות רבי הערך שטופחו שם. אך עבודתי בחברה נקטעה באירוע ששינה את חיי לצמיתות.

יגון

1976

הימים שלפני 4 ביולי 1976, במלאות מאתיים שנה לעצמאות ארצות הברית, היו גדושי ציפייה. התאריך ציין בשבילי, כמו בשביל רבים, את הולדת החירות בעולם המודרני. ספינות מפרש מעוטות כדוגמת הספינות של המאה ה־18 הפליגו לנמל בוסטון. משפחות תכננו לבלות את סוף השבוע הארוך בחיק הטבע.

זה היה אמור להיות יום חג גם לנו, הסטודנטים הישראלים ב־MIT. אבל העיבו עליו החדשות בדבר מטוס אייר פראנס שהמריא שבוע לפני כן מתל־אביב לפריז ונחטף לאחר עצירת ביניים באתונה. המחבלים הנחיתו אותו באנטבה, נמל התעופה הראשי של אוגנדה. בחדשות דווח על משא ומתן שהתנהל בין ממשלת ישראל ובין המחבלים כדי להביא לשחרור החטופים, וכן על שיחות עם נשיא אוגנדה, הרודן אידי אמיין.

ואז, בבוקר 4 ביולי, חדשות מרעישות סחפו את העולם כולו: במבצע הצלה נועז חילץ כוח ישראלי את בני הערובה והטיס אותם בחזרה לישראל. בשולי הדיווח צוין: "קצין אחד נהרג".

התרוממות הרוח שחשתי לנוכח החילוץ המופלא נקטעה בפתאומיות. למה אמרו "קצין"? בדרך כלל פשוט היו אומרים "חייל".

שלפתי אטלס מהמדף וחישבתי את המרחק מישראל לאוגנדה: 3,550 ק"מ. חילוץ במרחק כזה מצריך שימוש במטוסי הרקולס, ואם נלקחו בין שלושה לחמישה מטוסים, הרי שהם נשאו בין 150 ל־200 לוחמים. לפחות רבע מהם יהיו קצינים שהתעקשו להשתתף במבצע. מה הסיכוי שיוני נפגע? אחד לחמישים. אם מחשבים לפי מספר הקצינים המשווער, הסיכוי נמוך למדי. אבל לא יכולתי להירגע. לא היה לי ספק שיוני, וסיירת מטכ"ל בפיקודו, הם שביצעו את החילוץ. השאלה המשיכה לכרסם בי: למה הם אמרו "קצין"? האם ה"קצין" הזה היה בתפקיד מיוחד? התקשרתי לעדו בירושלים.

"יוני חזר?" שאלתי.

"עוד לא", השיב עדו. "הם יודיעו לי כשינחתו".

אבל עדו אמר לי שהוא מרגיש שמשהו אינו כשורה. ככל שנקפו השעות, מפלס החרדה שלי עלה.

התקשרתי שוב לעדו. אין חדש. שוב ניסיתי להרגיע את עצמי ללא הצלחה. לבסוף, כעבור שעות אחדות, צלצל הטלפון.

"זה עדו", אמרתי למיקי. "הוא הולך לומר לי שיוני נהרג".
הרמתי את השפופרת.

"ביבי", אמר עדו בשקט, "יוני נהרג".

אי אפשר לתאר את הדממה הנוראה והמיוסרת שהשתררה משני צידי הקו.
באותם רגעים של הלם מוחלט הצלחתי לחשוב רק על הורינו.
"אלך לאבא ואמא", אמרתי לעדו, קולי נשנק. "שלא יקבלו את הבשורה בטלפון".
עדו הסכים.

הנסיעה מבוסטון לאית'קה ארכה שבע שעות ארוכות של ייסורים שלא יתוארו.
צביקה ורותי ליבנה התנדבו להסיע את מיקי ואותי. כשהגענו לאית'קה צעדתי לבדי
בשביל המוביל לביתם הצנוע של הוריי, ליד אוניברסיטת קורנל.
התקרבתי אליו וראיתי את אבא מבעד לחלון הקדמי. הוא פסע אנה ואנה, שקוע
במחשבות, ידיו שלובות מאחורי גבו.

לפתע הסתובב והבחין בי.

"ביבי", הוא חייך בהפתעה, אבל בראותו את ארשת פניי הנפולה הבין מיד. הוא
זעק זעקה איומה שלא אשכח לעולם, כקולה של חיה פצועה.
שמעתי את אמי צורחת.

אם היה בחיי רגע נורא יותר מקבלת הידיעה על נפילתו של יוני, היה זה
כשנאלצתי לבשר על כך להוריי. הרגשתי כמו אדם שאיבריו נקרעים ממנו בזה אחר
זה.

איך אוכל להמשיך לחיות?

איכשהו, אזורנו כוח כדי להגיע לנמל התעופה קנדי בניו־יורק. בטיסה הארוכה
הביתה ישבנו מתייפחים בדממה, ליבנו נקרע מייסורים.

הוריי נשאו את יגונם באצילות מדהימה. ניסיתי לשאוב מהם כוח. הרגשתי
שלמענם ולמען יוני אסור לי להישבר, ובכך שחזיקתי את עצמי, חזיקתי אף אותם.
רבים באו לחלוק ליוני כבוד אחרון. ההלוויה בהר הרצל היתה עמוסה במנהיגי
ישראל, בחבריו של יוני מהיחידה ומשירותו הצבאי, ובאזרחים מכל השורות. שר
הביטחון שמעון פרס נשא הספד בלתי נשכח:

"יונתן היה מפקד למופת. בעוז רוחו יכול היה לאויביו. בתבונת ליבו הוא כבש את
לב חבריו. מסכנות לא נבהל, וניצחונות לא הגביהו את ליבו. הוא הרבה לדרוש
מעצמו, ואילו לצה"ל הוא העניק את חריפות שכלו, את כישרון פעולתו, את חריצות
הקרב שלו.

"באוניברסיטה הוא למד פילוסופיה. בצבא הוא לימד התנדבות. לפקודיו הוא נתן
חום אנושי, ובקרוב הוא השרה קור רוח.

"אדם צעיר זה היה בין המפקדים של מבצע שהיה נקי מכל משגה, אך לצערי הרב, כרוך בקורבן מכאיב מאין כמוהו — הראשון בין המסתערים, הראשון בנופלים. בזכות מעטים נושעו הרבים, ובזכות הנופל קמה מחדש קומה עמוסה לעייפה.

"ועליו, ועליהם, אפשר לומר בלשון דוד: מנשרים קלו מאריות גברו... יהונתן על במותיך חלל. צר לי עליך אחי יהונתן... נעמת לי מאוד.

"המרחק שבשטח שבין אנטבה לירושלים קיצר לפתע את המרחק שבזמן שבין יהונתן, בנו של שאול, לבין יהונתן, בנו של בנציון.

"אותה הגבורה שבאיש. אותה הקינה שכלב העם".

ב־8 ביולי 1976, יומיים לאחר הספד מופלא זה ובשיא האבל והיגון, שלח אבא מכתב לפרס:

"מר פרס היקר,

"אף על פי שעומק הכאב שאני שרוי בו עדיין מונע ממני למצוא את המילים הנאותות להבעת רגשותיי ומחשבותיי בשעה זו, לא אוכל עוד לדחות אף ליום נוסף אחד את ביטוי הערכתי ורחשי תודתי העמוקה על ההספד הכביר שנשאת על יוני.

"היה בנאומך גילוי מהתעלות הרוח, שבה נחוננו בחירי מנהיגינו מאז ומתמיד. מיצית בו את הרגשת העם כולו ואת רגשות שוחרי החופש בעולם. העלית בו על נס את גבורת צבאנו, שאין מעל לו בצבאות העמים, ותיארת בו בקווים בולטים ואדירים את דמותו הנהדרת, הבלתי נשכחת, של יוני אהובנו, שהוא היום אהוב העם כולו. הקמת בנאומך את המצבה ואת הכתובת, והדי דבריך יישמעו לעולם בשירות בנינו על גיבוריהם בדורות הבאים.

"קבל נא את הבעת הערצתי העמוקה".

לימים, גם כשפרס ואני ניצבנו משני צידי המתרס הפוליטי, לא שכחתי את ההערכה לפרס שביטא אבא במכתבו. המחלוקות הפוליטיות בין פרס וביני לא היו מסוגלות למחוק את הכרת הטוב שזכרתי לו מימי אבלי.

ישבנו שבעה בביתם של עדו ודפנה בשכונת בקעה בירושלים. ראש הממשלה רבין, ראש האופוזיציה בגין והרמטכ"ל מוטה גור היו בין האלפים שהגיעו לנחם אותנו.

בימי השבעה עמוסי המנחמים, שמרנו כולנו — אמא ואבא, עדו ואני — על מראית עין של שליטה עצמית. לילותינו היו טרופים וחסרי שינה. איבדתי את חוש הטעם. לא ידעתי אם אוכל להמשיך לחיות ואיך אחיה. טבעתי ביגוני.

אך במהלך השבעה קרה דבר שהזכיר לי את היד שהצילה אותי מטביעה במי תעלת סואץ שנים קודם לכן.

אִישָׁה צַעִירָה בַּת שְׁלוּשִׁים בָּאָה לְנַחֲמָנִי. הִיא הִיתָה נִשְׁוָאָה לְאַחַד מִחֻבְרֵי שֵׁל יוֹנִי, שְׁנַפְטָר כְּמָה שְׁנַיִם קוֹדֶם לָכֵן. אֶת יוֹנִי הִכִּירָה כְּשֶׁהָיוּ שְׁנֵיהֶם בְּנֵי 17. הֵם מַעֲוֹלָם לֹא הָיוּ בְּנֵי זֶגֶד, וְיוֹנִי עֲדִינָן לֹא הִתְפָּרַסָם. אֲךָ כְּעֹבֹר 13 שָׁנָה הִיא הֵבִיֵּאָה אֵלֵינוּ מִכְּתָבִים שִׁיּוֹנִי כָּתַב לִבְעֵלָה עוֹד בְּנַעֲוִירֵיהֶם.

לְבַקֶּשֶׁת הָעִיתוֹנָאִי אֹרִי דָן, הָעֵבְרָנוּ לוֹ כְּמָה צִיטוֹטִים מִמִּכְתָּבִים שִׁיּוֹנִי שִׁלַּח לָנוּ וּלְחֻבְרֵי, וְהוּא שִׁילַב אוֹתָם בְּכֹתֵבָה שֶׁהֵכִין עַל יוֹנִי וּפּוֹרְסָמָה בְּעִיתוֹן מַעֲרִיב. אֶחָד הָעִיתוֹנִים הַמִּתְחַרְרִים הִתְרַשַּׁם מִקְטַעֵי הַמִּכְתָּבִים וּבִיקֵשׁ לְפָרֶסֶם מִקִּבֶּץ מִכְתָּבִים שֶׁל יוֹנִי, שְׁנִיאוֹת לְמַסּוֹר לוֹ. הַמִּכְתָּבִים הַסְּפוּרִים שְׁפוֹרְסָמוּ בּוֹ הִתְקַבְּלוּ בְּהִתְלַהּבוֹת בִּקְרֵב הַקּוֹרְאִים. כְּשֶׁשָּׁמַע שְׁלוֹם רוֹזֶנְפֶּלְד, עוֹרֵךְ מַעֲרִיב שֶׁהִיָּה מִכָּר וְתִיקָ שֶׁל אַבָּא, שֶׁבְּכוּנָתָנוּ לְפָרֶסֶם אֶת מִכְתָּבֵי שֶׁל יוֹנִי כְּסֹפֶר, הִצִּיעַ לְהוֹצִיאוֹ לְאוֹר בְּהוֹצָאת הַסְּפָרִים שֶׁל עִיתוֹנוֹ.

הִשְׁבַּנוּ בְּחִיּוֹב. אַבָּא וְעַדוֹ אִסְפוּ בְּסִיוְעֵי מֵאוֹת מִכְתָּבִים שֶׁל יוֹנִי וְקִיבְּצוּ אוֹתָם לְכַדִּי סֵפֶר. רִצָּף הַמִּכְתָּבִים תִּיעַד אֶת חֵייו מִגִּיל 17, כְּשֶׁהִיָּה נֶעַר יִשְׂרָאֵלִי בְּאֻמְרִיקָה מִיּוֹסֵר מַגֶּנְעוּעִים לְאַרְצָן, וְעַד יָמִים סְפוּרִים לְפָנַי שְׁנַפֵּל בְּאַנְטֵבָה.

הַמַּהְדוּרָה הָרִאשׁוֹנָה שֶׁל **מִכְתָּבֵי יוֹנִי** אֲזֻלָּה בְּתוֹךְ יָמָיו. מֵאִזְ נַעֲשֶׂה הַסֵּפֶר מִקּוֹר הַיִּשְׂרָאֵלִי לְדוֹרוֹת שֶׁל צַעִירִים וְצַעִירוֹת בְּיִשְׂרָאֵל וּלְמִשְׁרָתִים בְּצֶה"ל. כִּבֵּר לְמַעֲלָה מֵאַרְבַּעִים שָׁנָה הוּא מִמְשִׁיךְ לְהִימָכֵר וּלְהִיקָרָא.

הַסּוֹפֵר הָאֻמְרִיקָנִי הַמְּפוֹרְסָם הָרַמָּן וּוֹק, חֻבְרוּ שֶׁל יוֹסִי בֶן־חֲנָן שִׁיּוֹנִי חִילֵץ בְּתֵל שֶׁמֶס, כָּתַב הַקִּדְמָה לְמַהְדוּרָה הָאֻנְגֵּלִית:

"הַקּוֹרָא אוֹחֵז בִּידֵיו יִצִּירֵת סְפָרוֹת יוֹצֵאת דוֹפָן, אוֹלֵי אֶחָד הַמִּסְמָכִים הַגְּדוֹלִים שֶׁל זְמָנָנוּ. כְּמוֹ יוֹמֵנָה שֶׁל אָנָּה פֶּרֶנֶק, גַּם זֶה הִיא יִצִּירֵת אֲמִנוֹת מִקְרִית שֶׁלֹּא נּוֹצְרָה בְּמַחֲשָׁבָה תַּחֲלִילָה. מִכְתָּבֵי שֶׁל יוֹנִי הֵם רִשְׁמוֹת אִקְרָאִיוֹת שֶׁנִּכְתְּבוּ בְּחוֹפְזָה. הֵם מֵהוּיִם דִּיוֹקָן אֲמִיתִי וְנִשְׁגָּב שֶׁל גִּיבּוֹר, הַדִּיוֹקָן הַיִּחִיד הַמִּשְׁכָּנֵעַ שֶׁאֵינִי מִכִּיר בְּסִפְרוֹת הָאֻנְטִי־גִיבּוֹרִים שֶׁל יָמֵינוּ. הָעוֹלָם הַחוֹפְשִׁי זָקוֹק לְאַנְשִׁים כְּאַלָּה, לְפַחוֹת עַד הַיּוֹם שֶׁבּוֹ נוֹרִיד אֶת אַחֲרוֹן מִשְׁטְרֵי הַטְּרוֹר. יוֹנִי מַעֲוֹרֵר בְּנוֹ הַיִּשְׂרָאֵלִי, מְרוֹמֵם אֶת נַפְשָׁנוּ וּמְפִיחַ בְּנוֹ תְּקוּוּהָ. זֶהוּ הַטוֹב בִּיּוֹתֵר שֶׁאֲמִנוֹת יִכְוֹלָה לְשֹׁאֵף אֵלָיו."

בְּמִכְתָּבֵי נָתַן יוֹנִי בִּיטוֹי לְצַפּוֹנוֹת נַפְשׁוֹ, וְתִיֵּאֵר אֶת חֵייו וּמַחֲשָׁבוֹתָיו בְּכֹתִיבָה תְּמַצִּיתִית שֶׁל סוֹפֵר טַבְּעִי וְרַב עוֹצְמָה. בְּהִתְחַשֵּׁב בְּכָךְ שֶׁרַבִּים מֵהַמִּכְתָּבִים הִלְלוּ נִכְתְּבוּ לְאוֹר נֵר בְּאוֹהֵלֵי סִירִים אוֹ בְּשֹׁדָה לְאַחֵר יוֹם מִפֶּרֶךְ, הַדְּבָר מִפְּלִיא שְׁבַעֲתִיִּים.

הַנִּיּוֹ־יֹרֵק טִיִּימָס קִבַּע שֶׁהַסֵּפֶר הוּא "תִּיֵּאֵר מִשְׁכָּנֵעַ שֶׁל אָדָם מוֹכֶשֶׁר וְרִגִּישׁ שִׁידַע שֶׁהַטוֹב לֹא יוֹכֵל לְנַצַּח אֶת הָרַע לִלֵּא הַכּוֹחַ לְהִגָּן עַל עֲצָמוֹ". בְּבוֹסֶטוֹן גִּלּוֹב נִכְתַּב שֶׁ"הַתִּיֵּאֵרוֹת הַבִּלְתִּי יוֹמְרָנִיִּים שֶׁל יוֹנִי עַל הַיִּשְׁגָּיו, שֶׁפִּשְׁטוֹתָם רַק מִגְבִּירָה אֶת גְּדוֹלָתָם, הוֹפְכִים אוֹתוֹ לְגִיבּוֹר הַמִּשְׁכָּנֵעַ שֶׁהוּא הִיָּה, וְגוֹרְמִים לָנוּ לְרִצּוֹת שִׁיְהִיו בִּינֵינוּ

עוד אחרים כמוהו". כתב העת של הצבא האמריקני, מיליטרי ריוויו, כתב שמדובר ב"מצבה מפוארת לגיבור אנטבה, המכילה 'אני מאמין' מנהיגותי בעל איכות שאין שנייה לה".

אני מוצא לנכון להביא את חוות הדעת הללו לא רק כדי לעודד אחרים לקרוא את מכתביו של יוני ולגלות בעצמם מי הוא היה, אלא משום שבמובנים רבים מכתבים אלה הצילו אותי.

פרסום מכתביו של יוני היה עבורנו יותר מאשר תרפיה. היתה זו דרך להקים לו גלעד שנחצב במילותיו שלו. בהתייחסו למוטיבים מן הספרות היוונית הקלאסית, כתב על הספר הפובליציסט האמריקני ג'ורג' ויל: "יונתן היה לא רק אכילס; עכשיו, באמצעות מכתביו, הוא נעשה ההומרוס של עצמו".

מובן מאליי שמכתבי יוני לא כללו את אנטבה. במהלך השבעה נודע לנו חלק ממה שאירע שם. שנים אחר כך השלים עדו את הפער. הוא ערך ראיונות עומק עם אנשים רבים, כולל מרבית חיילי הכוח המסתער של היחידה. לאחר מכן הוא כתב את הספר הממצה הקרב האחרון של יוני על חלקה של היחידה באנטבה, ומאוחר יותר פרסם ספר נוסף, סיירת מטכ"ל באנטבה, המכיל קטעים רבים מן הראיונות המוקלטים עם מי שנטלו חלק במבצע ובהכנתו, המתעדים את האירועים.

בחיפוש חסר הפשרות אחר האמת ובקפדנותו היתרה על הדיוק העובדתי, הביא עדו לידי ביטוי לא רק את ניסיונו כחייל קרבי, את יכולותיו כסופר ואת מתודולוגיית האבחון המשמשת אותו כרופא. היה כאן משהו נוסף.

הוא הזכיר לי את אבא.

אנטבה

4 ביולי 1976

ב־27 ביוני 1976 המריא מטוס אייר פראנס מישראל בדרכו לפריז עם 248 נוסעים. בעצירת ביניים באתונה עלו עליו ארבעה מחבלים, ולאחר ההמראה השתלטו על המטוס. החוטפים, שזכרו היטב את מבצע החילוץ המוצלח של "סבנה", נמנעו מלנחות בישראל ופנו אל עבר אפריקה. הם הנחיתו את המטוס השכם בבוקר המחרת, יום שני, 28 ביוני, בנמל התעופה של אנטבה באוגנדה המרוחקת.

אל ארבעת החוטפים, שני גרמנים ושני ערבים, הצטרפו באוגנדה כמה מחבלים פלסטינים. בני הערובה נלקחו לבניין הטרמינל הישן של נמל התעופה באנטבה, שלא היה בשימוש, והוחזקו שם בידי החוטפים שנעזרו בצבא אוגנדה. במדינה שלט אז הדיקטטור האכזרי אידי אמין, ששיתף פעולה עם המחבלים.

החוטפים דרשו את שחרורם של יותר מחמישים מחבלים, שמרביתם היו כלואים בישראל ומקצתם במדינות אחרות. זמן פקיעת האולטימטום נקבע ליום חמישי. ישראל הוזהרה שאם לא תיענה לדרישותיהם, יתחילו המחבלים להוציא להורג את בני הערובה. המחבלים חילקו את הנוסעים לשתי קבוצות נפרדות: האחת של בעלי דרכון זר והאחרת של בעלי דרכון ישראלי וכמה בעלי דרכון זר שנראו יהודים. ביום רביעי שחררו המחבלים את בני הערובה הזרים והם הוטסו לפריז. קברניט המטוס מישל בקוס וצוותו גילו אומץ לב וסירבו לעזוב. במקום נותרו בסך הכול 106 נוסעים ואנשי צוות שהוחזקו כבני ערובה.

סלקציית היהודים לצורך חיסולם עוררה זיכרונות מחרידים מהסלקציות שעשו הנאצים רק שלושה עשורים קודם לכן במחנות ההשמדה באירופה. אחד מבני הערובה היה ד"ר יצחק הירש, מניצולי מחנה ההשמדה בירקנאן, שכל בני משפחתו נרצחו בו. "החוטף צעק בגרמנית, אותה גרמנית ששמעתי במחנה", נזכר הירש לאחר מעשה. "אלה היו צרחות איומות שהחזירו אותי בבת אחת שלוש שנה אחורה".

בבוקר יום חמישי, שעות ספורות לפני פקיעת האולטימטום, החליטה ממשלת ישראל להענות רשמית לדרישות החוטפים. בתגובה דחו החוטפים את המועד האחרון לשחרור האסירים ליום ראשון, 4 ביולי, בשעה 12:00 בצהריים.

בלילה שבין שלישי לרביעי דנו בקרייה בתל־אביב באפשרות של חילוץ בני הערובה. הדיונים הללו לא הבשילו לכדי תוכנית מעשית. אולם לאחר שחרור החטופים הזרים נוצרה האפשרות לקבלת מידע מודיעיני חיוני על הנעשה בטרמינל

הישן באנטבה, שהיה יכול לאפשר תכנון ממשי של פעולת חילוץ. וכך, בלילה שבין רביעי לחמישי התבקש יוני, שפיקח אז בסיני על מבצע של היחידה, להגיע בהקדם האפשרי לקריה, למקרה שהמודיעין שיתקבל אכן יאפשר מבצע הצלה כמקווה. בשלב זה, ביום חמישי, התוכנית העיקרית שהוצעה היתה הצנחת סירות גומי וחיילים באגם ויקטוריה, ששדה התעופה של אנטבה שוכן על גדותיו. אך בתרגיל שנערך התרסקו הסירות במפגשן עם המים. כישלון ההצנחה, לצד החשש מכך שאגם ויקטוריה שורץ תנינים, הוריד תוכנית זו מהפרק. בערב קיבל יוני פקודה רשמית להכין את סיירת מטכ"ל לפשיטה על נמל התעופה באנטבה.

למפקד המבצע מונה קצין חי"ר וצנחנים ראשי, תא"ל דן שומרון. תחת פיקודו יהיו צנחנים שיצטרפו לכוח החילוץ של חיילי היחידה במטוס הראשון, ותפקידם יהיה להאיר את מסלולי הנחיתה עבור המטוסים שיבואו בעקבותיהם ולהשתלט על הטרמינל החדש. מטוס אחר יישא חיילים מגולני שיסייעו להוביל את בני הערובה המשוחררים אל מטוס הפינוי, וכן צוות רפואי. על סיירת מטכ"ל, בפיקודו של יוני, הוטל לב המשימה: להסתער על הטרמינל הישן, לחסל את המחבלים ועוזריהם האוגנדים, לשחרר את בני הערובה ולהשמיד את מטוסי המיג שחנו בסמוך כדי שלא יוכלו לתקוף את מטוסי צה"ל לאחר המראתם הביתה. שומרון וצוות הפיקוד שלו יתמקמו באזור הטרמינל החדש בשלב הראשון, בשעה שיוני יוביל את חיילי הסיירת אל הטרמינל הישן.

בשעה 22:00 כינס יוני בלשכתו כמה קצינים מהסיירת, ואחרי שעות אחדות של סיעור מוחות התגבשו יסודות תוכנית הפעולה של כוח היחידה.

בתוכנית הצה"לית הכוללת, כ־60 לוחמי סיירת מטכ"ל וכ־80 צנחנים יוטסו לאנטבה בשלושה מטוסי הרקולס סי־130. מטוס רביעי יישא כוח של גולני וצוותי רפואה. המטוס הראשון ינחת שבע דקות לפני השני, כדי לאפשר ליוני וללוחמיו שהות להגיע לטרמינל הישן בלי שיתעורר חשדם של האוגנדים והמחבלים שנערכת פשיטה צבאית בשדה. רק לאחר מכן ינחתו שאר המטוסים, בזה אחר זה.

לפי תוכנית היחידה, אחרי נחיתתו ועצירתו של המטוס הראשון יצאו ממנו 33 לוחמי הסיירת, לבושים מדים וכומתות של חיילים אוגנדים, וייסעו לטרמינל הישן במכונית מרצדס ובשני ג'יפים של לנדרובר, מהסוג ששימש את צבא אוגנדה. למרצדס ישוו מראה של רכב נשיאותי של אידי אמין.

אנשי היחידה קיוו שהשומרים האוגנדים המקיפים את הבניין יניחו שהשיירה המרוחקת שמתקרבת אליהם היא השיירה האוגנדית, שמלווה את הנשיא בביקוריו אצל בני הערובה, ולא יפתחו עליה באש עוד מרחוק. במקרה הטוב השומרים יניחו

למרצדס ולג'יפים לחלוף על פניהם. אך אם יסמנו לכלי הרכב לעצור כדי לבדוק את זהות הנוסעים, הכוח יחסל אותם.

לאחר שיחלפו על פני השומרים ימשיכו כלי הרכב אל הטרמינל הישן. החיילים ירדו מהם וינועו במהירות אל הכניסות לטרמינל. כמה חוליות הוקצו לשני האולמות המרכזיים בקומת הקרקע, שלפי המידע המודיעיני, החטופים הוחזקו בהם. זה יהיה החלק המסוכן ביותר במבצע. בחזית האולמות היו חלונות זכוכית גדולים ורחבים, שהמחבלים יוכלו לראות דרכם את חיילי היחידה המסתערים ולירות לעברם עוד לפני שיוכלו להיכנס פנימה ולחסל אותם.

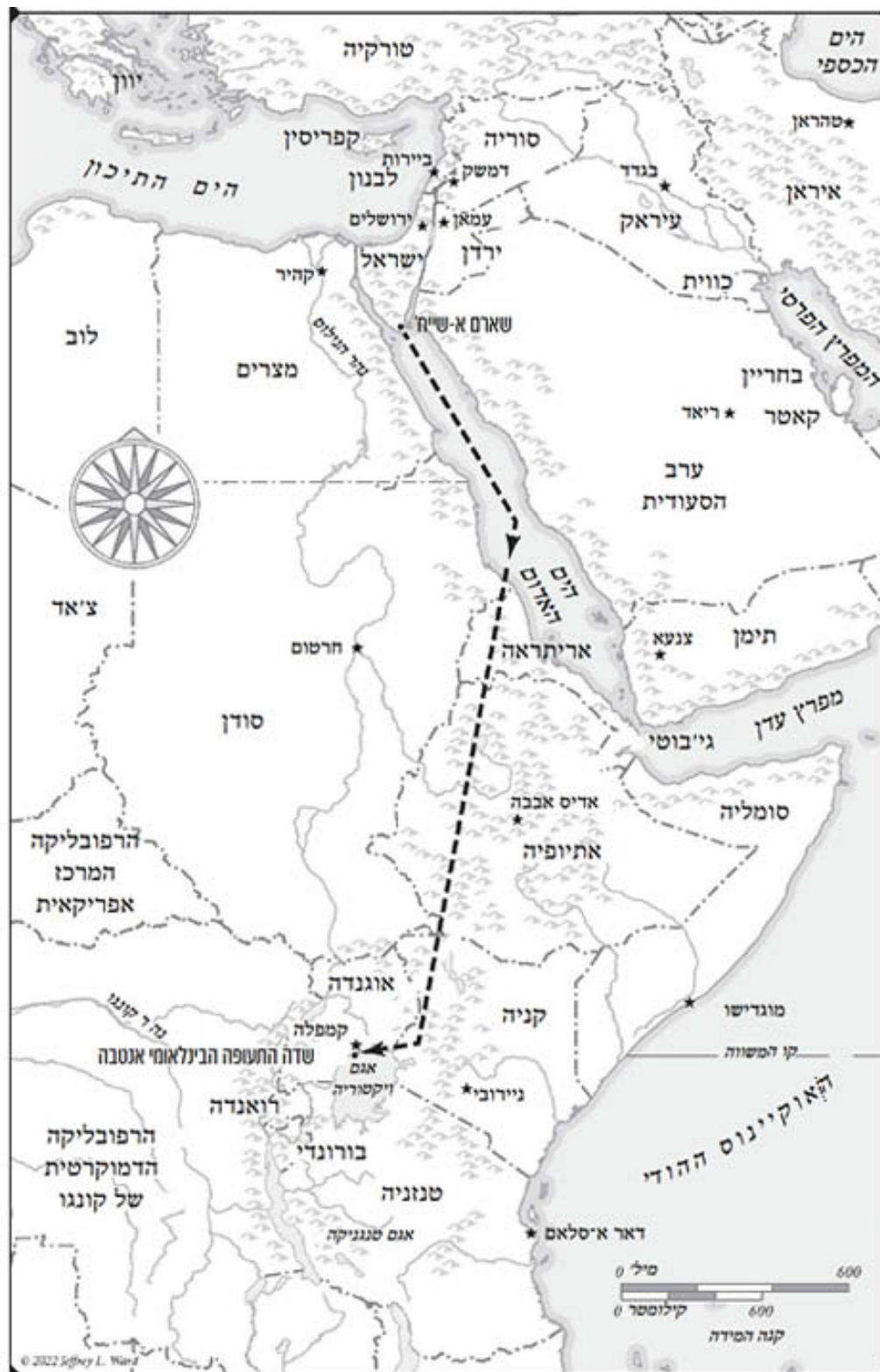
חוליות אחרות יטהרו את החלקים הנותרים של קומת הקרקע ממחבלים ומחיילים אוגנדים, ואת הקומה העליונה מן החיילים האוגנדים הנוספים ששהו בה בלילות. חוליה קטנה תיתן חיפוי מפני האש שעלולה להיפתח מגג הטרמינל הישן וממגדל הפיקוח הצמוד לו. יוני וחוליית הפיקוד שלו יתמקמו מחוץ לכניסה הראשית, כדי לשלוט משם על כל החוליות ולכוון את החיילים הפורצים פנימה. אם משהו בפנים ישתבש, יסתערו גם הם אל תוך המבנה. כאמור, כל זה היה מתוכנן להתבצע בידי 33 חיילים בפיקודו של יוני.

כוח אחר של היחידה, ובו כשלושים לוחמים נוספים בפיקודו של שאול מופז, סגנו הקודם של יוני, ינחת במטוסים השני והשלישי, שבע וארבע־עשרה דקות לאחר נחיתת המטוס הראשון. הלוחמים ינועו בארבעה נגמ"שים ויקיפו את הטרמינל הישן בטבעת אבטחה כדי להגן עליו מפני התקפה אפשרית של צבא אוגנדה. מלבד הכוח האוגנדי שהוצב בטרמינל עצמו, היו ידיעות על כוח נוסף בבסיס חיל האוויר האוגנדי, כ־200 מטר מן הטרמינל, וכן על כוח משמר הנשיא שהוצב בראש גבעה סמוכה. כוח הנגמ"שים יצטרך גם להשמיד את מטוסי המיג שחנו סמוך לטרמינל הישן.

אחרי חצות לקח יוני פסק זמן מן התכנון וערך תדריך לקצינים אחרים ביחידה. הוא סיפר להם על המבצע ונתן להם הוראות ראשוניות להיערכות.

"יוני היה עייף מאוד", נזכר מוקי בָּצָר, שהיה סגנו בעת המבצע. "ראית את זה כשהסתכלת עליו. בעצם גם שאר אנשי היחידה והמפקדים היו יגעים מכל השבוע הקודם, ולכן הצעתי בשלב מסוים שנעצור את עצמנו ונלך לישון. יוני הסכים והאנשים התפזרו. אחר כך התברר שהוא נשאר לבדו והמשיך לתכנן בעצמו את כל הפרטים האחרונים. ובאמת, כשהציג את התוכנית בשבע בבוקר, לאחר שישן לכל היותר שעה־שעתיים, זכרתי את התוכנית כפי שהשארנו אותה, ונוכחתי לדעת שיוני הוסיף לה הרבה פרטים שלא חשבנו עליהם. בבוקר הוא הציג את התוכנית המלאה, מושלמת ומפורטת".

מבצע יונתן: נתיב הטיסה מישראל לאנטבה

ככל שזרם עוד ועוד מידע מודיעיני שינה יוני את התוכנית המקורית בהתאם. ביום שישי הוא תדרך את החיילים והקצינים בתוכנית המעודכנת, פיקח על חלק מן האימונים, נפגש עם מפקד טייסת ההרקולסים יהושע "שיקי" שני ואנשי מטהו, וכן נסע כמה פעמים לקריה לצורך פגישות ותדריכים.

פגישתו החשובה ביותר בקריה היתה עם שמעון פרס, שר הביטחון. פרס התחבט בשאלה המכרעת: האם ימליץ לראש הממשלה רבין לצאת למבצע? לשם כך הוא התייעץ עם הרמטכ"ל ושר הביטחון לשעבר, משה דיין, שלא מילא באותה העת תפקיד ממלכתי.

בפגישה ביניהם, העיד דיין, הוא הציע לפרס לסמוך על המלצותיהם של מפקד חיל האוויר בני פלד ושל יוני.

פרס רצה לשמוע ישירות מיוני. בפגישתם הסביר לו יוני בפרוטרוט את מהלכי המבצע. התוכנית מצאה חן בעיני שר הביטחון. "ההרגשה שקיבלתי היתה של דייקנות ודמיון. ובנוסף — ביטחון עצמי גמור של יוני", הוא אמר. לדברי פרס, הביטחון הזה של יוני "במאה אחוז" השפיע עליו. הטרידה את פרס העובדה שהמודיעין היה מועט, אבל יוני השיב לו: "האם אתה מכיר מבצע אחר שנעשה שלא בחצי עיוורון? כל מבצע הוא עיוור למחצה".

בלילה ערכו סיירת מטכ"ל והכוחות האחרים תרגיל מודל כללי בנוכחות הרמטכ"ל מוטה גור. "עשינו תרגיל לפי התוכנית", אומר מוקי בצר. "הצבנו חביות ומטרות דמות, עם שני חיילים שביימו את השמירה על המסלול עצמו, ונתקלנו בהם. זאת אומרת, הם עצרו אותנו. יוני 'ירד' עם משתיק הקול במטרות, והמשכנו הלאה לכיוון הטרמינל". בהזדמנות אחרת הסביר מוקי ש"בהכנות למבצע חזה יוני מצב שבו אנו נתקלים בשני שומרים אוגנדים, ותרגל אותם, כשתגובה במקרה כזה היא חיסול השניים באקדחים עם משתיקי קול".

אחרי חיסול השומרים, על הפעולה לעבור לפסים מהירים. הכוח יצטרך להגיע לפתחים מהר ככל האפשר, לפני שהמחבלים יבינו מה קורה ויתחילו לרסס את החטופים באש אוטומטית.

עם סיום התרגיל נפגש הרמטכ"ל עם המפקדים וביקש לשמוע את דעתם על סיכויי ההצלחה של המבצע. את השיחה הארוכה ביותר ניהל עם יוני.

"כולנו מבינים שחוות דעתו ומוצא פיו של אדם אחד יקבעו אם יש סיכוי לביצוע ... ובמקרה הזה כולם חיכו למוצא פיו של יוני", אמר מופז, שלימים כיהן כרמטכ"ל ושר הביטחון. "היה ברור לכולנו שהמלצותיו ישפיעו בצורה מכרעת על קבלת ההחלטה. האחריות שנשא על כתפיו היתה אדירה".

"יוני אמר למוטה שיש לו את כל הסיבות להאמין שאם אכן החטופים ימצאו שם

... [הדבר] יעבור בהצלחה", מספר מוקי. "בסיכומי של דבר, יוני אמר לו: 'זה ניתן לביצוע'. ראיתי את התגובה של מוטה, ואני משוכנע שהמילים האלה נתנו את הביטחון לדרג הצבאי ולרמטכ"ל להמשיך ולהשיג את האישור המדיני".

לאחר השיחה עם יוני, עם דן שומרון וקצינים אחרים, אמר מוטה גור לנוכחים שהחליט לאשר את המבצע, ושימליץ עליו בפני ראש הממשלה רבין ושר הביטחון פרס.

שעות אחדות לאחר מכן נסע יוני לביתו לשינה קצרה. בשעת בוקר מוקדמת בשבת, 3 ביולי, נפרד מחברתו ברוריה ומיהר לחזור ליחידה. הוא ערך לאנשיו מסדר ביקורת אחרון, ואחר כך נפגש עם קציניו לדיון טקטי שנמשך כשעה. לאחר מכן נסע ללוד כדי להשתתף בתדריך הצה"לי המקיף.

לפני שיצא מבסיס היחידה אמר פתאום יוני למי שעמד להסיעו ללוד: "תקשיב, ישראל, אני הולך להצדיע לדגל. פעם בחיים צריך להצדיע לדגל". וכך, יוני נעמד לרגע מול הדגל שליד לשכתו ו"הצדיע לו", מספר ישראל.

בצהריים המריאו ארבעה מטוסים (ומטוס דורבי) לשארם א־שייח', בקצה הדרומי של חצי האי סיני. שם הם ימתינו לקבלת האישור מן הממשלה.

בשארם התאספו החיילים לשמוע את התדריך האחרון של יוני. "התדריך של יוני היה מעולה שבמעולים. ממוקד, תמציתי וצופה היטב את ההתרחשויות שאכן אירעו בפועל", כתב ארבעים שנה לאחר מכן אמיר עופר, ראשון הפורצים לאולם החטופים. "רושם מיוחד השאירה עליי יכולתו להתעלם מכל היבט אישי של סיכון ולתדרך אותנו בקור רוח של קצין מטה הנשאר מאחור, ולא של אדם שבעוד שעות ספורות יוביל לקרב בארץ רחוקה כוח קטן ומבודד במשימה מורכבת מאין כמוה".

חבר אחר ביחידה, אלכס דויד, אמר: "דבריו לא יישכחו מלב כל מי שהיה נוכח. היו אלו דברים של מפקד בוגר לחייליו היוצאים למקום שממנו איש לא יודע איך והאם יחזור: עידוד ושכנוע כי אנו הכוח החזק ביותר והמאומן ביותר, לצד אמונתו ביכולותינו". "הוא עודד אותנו", אמר אלכס בהזדמנות אחרת, "הפיח בנו ביטחון שאנחנו יכולים לעשות את זה. המנהיגות שלו ויכולת ההשפעה שלו עלינו היו מעל ומעבר".

ואומנם החיילים אכן היו זקוקים לעידוד זה. הם עמדו לבצע פעולה שלא היתה כדוגמתה. למקרה שהמבצע ייכשל, ניתנו להם מפות מילוט שהועתקו מאטלס. במפות הופיעה אוגנדה במרכז וקניה במזרח. כולם הבינו מה משמעות הדבר, אם אכן יזדקקו להן.

ישיבת הממשלה נמשכה שעות ארוכות בלי שהוחלט בה דבר. ראש הממשלה רבין היה בעד, אך השרים התייסרו בהתלבטותם אם לאשר את המבצע. אבל אם

יוחלט על ביצוע פשיטה, יהיה על המטוסים להמריא משארם כבר עכשיו. הטיסה לאנטבה תימשך שמונה שעות, וההערכה היתה שהעיתוי הטוב ביותר לנחיתה ולביצוע הפעולה היה חצות. המטוסים יטוסו בגובה נמוך מעל ים סוף כדי להימנע מזיהוים במכ"ם מצרי או סעודי, ובנקודה מסוימת יתרוממו ויפנו דרום־מערבה לכיוון אוגנדה. פירוש הדבר הוא שההחלטה הסופית תינתן כשהמטוסים יהיו באוויר בדרכם לאנטבה. אם הממשלה תחליט לא לאשר את הפעולה, ישוב הכוח על עקבותיו באמצע הדרך. בינתיים נשאר האולטימטום של המחבלים כפי שהיה: הם יתחילו להוציא להורג את בני הערובה למחרת בצהריים.

במטוס המוביל שררה צפיפות רבה. מלבד חיילי הכוח המסתער של היחידה הכיל המטוס את שלושת כלי הרכב של היחידה, וכן כוח צנחנים שתפקידו לסמן את המסלול למטוסים הבאים ולאחר מכן להשתלט על הטרמינל החדש.

יוני ומוקי ישבו עם עמוס גורן, חייל מהיחידה שהועבר בעת עצירת הביניים בשארם מכוח האבטחה ההיקפי של הנגמ"שים לכוח הפריצה. עמוס מילא את מקומו של חייל מכוח הפריצה שחלה במהלך הטיסה לשארם, וחש שאינו מסוגל להשתתף בפעולה. יוני שרטט לעמוס על שקית הקאה את מבנה הטרמינל ואת תוכנית ההסתערות, וסימן לו את הפתחים השונים ואת משימתה של כל חוליה, כולל של חולייתו של עמוס.

"בדיוק באותם רגעים שיוני הסביר לי את זה", מספר עמוס, "נודע לנו שניתן אישור של הממשלה — שאנחנו הולכים לעשות את זה. ... יוני היה לגמרי שקט... והסביר לי את התוכנית כאילו הולכים לעשות תרגיל".

נותרו שעות אחדות עד ההגעה לאנטבה. יוני ישב במרצדס וקרא בספר. לאחר זמן, מאחר שלא ישן כמעט כבר כמה לילות, הוא נכנס לתא הטייס, נשכב במיטת השדה מאחורי קברניט המטוס יהושע "שיקי" שני, ושקע בשינה עמוקה. שיקי היה מופתע כשראה אותו ישן כך. "מנין קור הרוח הזה שלו?" הוא תהה. "אתה הולך עוד מעט לקרב, ופה אתה ישן כאילו דבר לא קורה!" עוד לפני כן התרשם שני עמוקות מיוני: "הוא הצטייר לי כמו אחת מן הדמויות הכבירות מעברנו".

חצי שעה לפני הנחיתה העירו את יוני. החיילים שמו על עצמם את חגוריהם וכל אחד ישב במקומו בכלי הרכב. יוני עבר ביניהם.

"היה אור אדמדם, ואני זוכר שראינו את הפנים שלו", סיפר שלמה רייזמן, אחד החיילים. "הוא היה בלי כומתה ובלי חגור ונשק. הוא דיבר עם כל האנשים, חיך אליהם, זרק כמה מילות עידוד לכל אחד. זה היה כאילו הוא נפרד מאיתנו, כאילו ידע מה יקרה לו. הוא לא נתן פקודות מבצעות לאנשים, אלא רק רצה להשרות עליהם ביטחון. אני זוכר שלצעיר ביותר בכוח שלנו — זה היה בוכריס — הוא גם

לחץ את היד. ... הוא התנהג יותר כמו חבר. ... חשתי שהוא מרגיש שמרגע זה והלאה העניינים, או חלק גדול מהם לפחות, עוברים לידיים של החיילים. ... הוא היה די משופשף בקרבות, ואילו רבים מהחיילים שם לא היו מנוסים כלל, או היו מנוסים הרבה פחות ממנו. ואני זוכר אותו עובר, קצת מתבדח, מנהל מעין שיחה ומשחרר את האנשים לפני הפעולה".

המטוס נחת באנטבה באורות כבויים. לאחר העצירה נפתחה הדלת האחורית והמרצדס הגיחה ממנה. יוני והנהג ישבו מלפנים, שלושה חיילים ישבו במושב האמצעי ועוד ארבעה מאחור. בעקבות המרצדס, שדגל הנשיאות של אידי אמין התנוסס עליה, נסעו שני לנדורברים עמוסים חיילים חמושים.

כשכלי הרכב התקרבו אל הטרמינל הישן הופיעו מתוך החשכה שני שומרים אוגנדים, בדיוק במקום שבתרגיל המודל הציב יוני שני "שומרים", וקראו להם בצעקות לעצור. אחד מהם כיוון את נשקו לעבר השיירה ודרך אותו. זה היה הנוהל השגרתי באוגנדה. לוחמי היחידה היו מוכנים לכך.

המכונית התקרבה באיטיות אל השומר. כשהגיעו לטווח אש ירו בו יוני וג'ורא זוסמן, הקצין שמאחוריו, באקדחים מצוידים במשתיקי קול. השומר נפגע, התקפל לאחור והתנדנד, אך לא נפל.

באותו רגע נשמע קול ירי רועש, שלא ברור מה היה מקורו. לפי עדויות חלק מהחיילים, אחד משני השומרים האוגנדים הוא שירה; לעומתם, חיילים שישבו במרצדס התרשמו שהיריות הגיעו מכיוון הג'יפים, ואחדים מן החיילים שישבו בג'יפים סברו שהירי הגיע מהמרצדס. כך או אחרת, מרגע הישמע הירי ירו החיילים שבג'יפים אל השומרים האוגנדים וחסלו אותם.

מחשש שמרכיב ההפתעה נפגע, פקד יוני לדהור במהירות אל מגדל הפיקוח. למרבה המזל, הטרוריסטים לא הבינו את משמעות הירי שנשמע במרחק 200 מטרים מהם. הכול היה שקט. החיילים ירדו מכלי הרכב והלכו במהירות ובדממה לעבר פינת הבניין שבני הערובה הוחזקו בו. ברגע שיגichו מעבר לפינה הם יהיו חשופים מול חלונות הזכוכית של הטרמינל.

מוקי, שהוביל כמתוכנן את הכוח, פתח פתאום באש ושבר את הדממה. כשהגיע לפינת הבניין הוא לפתע נעצר, והמשיך לירות מן הפינה לאורך חזית הטרמינל. הכוח נעצר מאחוריו. "האנשים לא הבינו מה קרה שם, למה מוקי נעצר", סיפר עמוס. "הם נעצרו מאחוריו. יוני צעק לרוץ קדימה".

אלכס דויד סיפר: "יוני צעק, 'בָּצָר, קדימה!'"

יוני ידע שהמחבלים יבינו בתוך שניות שהם תחת מתקפה, ויתחילו בחיסול בני הערובה. אבל כל עוד מוקי תפס מחסה בפינת הבניין וירה משם בנשקו, החיילים

בכוח לא היו יכולים לעבור אותו בלי להיכנס לקו האש שלו. יוני ראה שמוקי אינו מגיב לפקודותיו. וכך, ברגע שמוקי הפסיק לירות, נטל יוני את ההובלה וצעק לכוח להסתער. "יוני רץ קדימה ... ועבר את מוקי. מי שבא ראשון מאחורי הפינה היה יוני", מספר עמוס.

ההסתערות חודשה. החיילים רצו עכשיו במקביל לחזית הטרמינל מול דלתות הזכוכית, חשופים למחבלים שבתוך האולם. לפתע נפתחה אש בצרורות. מישהו צעק "יוני נפגע!" אבל הכוח המשיך בהסתערות לפי הוראותיו המוקדמות של יוני, שיש לטפל בפצועים רק לאחר שחרור החטופים.

בעוד אמיר רץ אל עבר הכניסה השנייה של אולם החטופים, המחבל הגרמני שהיה בפנים ירה בו מבעד לדלת הזכוכית והחטיא. אמיר השיב באש תוך כדי ריצה והרג אותו במקום. כשנכנס פנימה, הבין אמיר שהוא פרץ ראשון לאולם. מפקדו אמנן פלד נכנס פנימה בעקבותיו. אמנן הבחין בשני מחבלים, גבר ואישה, כורעים ברך ומכוונים את כלי נשקם אל אמיר. הוא ירה בהם והרג אותם. אחריהם נכנסו פנימה מוקי ועמוס. עמוס סרק את החדר בחיפוש אחר מחבלים נוספים. "כשנכנסתי, דבר ראשון ראיתי את אמנן", מספר עמוס. "הסתכלתי שמאלה וראיתי שני מחבלים שוכבים שם פגועים. ... פתאום התרומם מחבל משמאל, עם נשק, ויריתי בו. כדור ראשון פגע בנשק שלו, עבר דרך גליל הגזים ונכנס לחזה שלו. יריתי בו שלושה כדורים".

בכך חוסלו ארבעת המחבלים שהיו באולם המרכזי וסוכל האיום המיידי על חיילי בני הערובה. חיילים אחרים פרצו פנימה לחלקים אחרים של הטרמינל, והרגו שלושה מחבלים נוספים וכן חיילים אוגנדים. מרבית החיילים האוגנדים ברחו. בני הערובה ההמומים שוחררו והובילו כעבור זמן בידי חיילי היחידה וחיילי גולני למטוס הפינוי.

יוני שכב על האספלט. הוא עדיין נשם, אך איבד דם במהירות מן הפגיעות בחזהו ובזרועו.

"בגמר הלחימה מיישהו בא לעזור לי להעלות אותו על האלונקה", מספר רופא היחידה, "ואז חזרה אליו ההכרה... כנראה שהתעוררו בו רפלקסים חייליים. היה הרבה מאוד ירי לכיוון המגדל, שעשה רעש, וליוני היתה מין תגובה של 'לקום'". יוני הועבר בג'יפ למטוס הפינוי שהגיע סמוך לטרמינל הישן. צוות הרופאים ניסה נואשות להציל אותו בפעולות החייאה, אך אלה לא צלחו. המפקד שהוביל את אחת ממשימות החילוץ הנועזות והמוצלחות בהיסטוריה — נפל.

ארבעים שנה לאחר מכן סיכם אמיר עופר את חלקו של יוני במבצע: "יוני תפקד לעילא ולעילא. בכל ההכנות שהשתתפתי בהן הוא הוביל את התהליך. הוא זה

שתדריך אותנו, והוא זה שעמס על כתפיו את כובד האחריות להגיד לדרגים הבכירים ביותר (וגם למפקדי המשנה שלו) 'אנחנו נעשה את זה', כשמסביבו היו לא אחד ולא שניים שלא היו בטוחים בכך. התדריך שהוא נתן לנו בשארם א־שייח' היה מלאכת מחשבת ... הטוב ביותר ששמעתי. ההוראות שנתן שם הן אלו שהנחו אותי כשאבד לי קשר העין עם [מפקדי] אמנון.

"גם תפקודו במהלך המבצע היה מעולה. הוא קיבל את ההחלטה הנכונה לירות בשומרים; הוא קיבל את ההחלטה הנכונה להאיץ את כלי הרכב; הוא קיבל את ההחלטה הנכונה לפרוק מהם מעט לפני המקום המתוכנן והוא זיהה את העצירה של מוקי וקרא את הפקודות הנכונות כדי לפתור את הבעיה. מבחינת תוצאותיה, זאת היתה אולי הדקה הדרמטית ביותר והחשובה ביותר בתולדות צה"ל. חיים של מאה בני ערובה היו מוטלים על הכף ונותרו להם בשעון החול שניות בודדות. ... ההשלכות של כישלון שם היו הרבה מעבר לאובדן חיי בני הערובה והחיילים. ... את הנזק המדיני והנזק ליכולת ההרתעה של צה"ל במקרה כזה אי אפשר לאמוד. מול כל אלה עמד כוח קטן ונחות משמעותית במספרו מהאויב [כולל הכוחות האוגנדיים], כוח שהיה אמור לפתור את הבעיה בעזרת הפתעה ויתרון איכותי. ויוני — שכל האחריות הנוראה הזו ישבה על הכתפיים שלו ורק על הכתפיים שלו, ובמצב של הלחץ הכי קיצוני שאפשר לחשוב עליו — היה באותה דקה ממוקד, תכליתי, קורא היטב את המצב ומגיב בדיוק כנדרש. מפקד אמיתי".

* * *

בנושאו את בני הערובה יחד עם גופתו של יוני, המריא מטוס הפינוי מאנטבה. מתוך 106 בני הערובה, שלושה נפגעו מידי ומתו מפצעייהם (ז'אן ז'אק מיימוני, אידה בורוכוביץ' ופסקו כהן). כל השאר חולצו בריאים ושלמים, למעט בת ערובה שלא היתה נוכחת בבית הנתיבות: דורה בלוך, בת 74, שעלתה אל הטיסה בדרכה לחתונת בנה. לפני הפשיטה היא נלקחה לטיפול רפואי דחוף בבית חולים בקמפאלה. בבוקר המחרת היא נרצחה בדם קר בהוראתו של אידי אמין, כנקמה על הפעולה הישראלית.

בין הצנחנים שנשלחו לאבטח את הטרמינל החדש היה סורין הרשקו האמיץ, שנורה בידי שוטר אוגנדי כשטיפס בגרם מדרגות חיצוני. הוא נפצע קשה בעמוד השדרה ונותר משותק לצמיתות.

בדרכם הביתה נחתו המטוסים לפי סיכום מוקדם בניירובי, בירת קניה הסמוכה, לצורך תדלוק.

"במטוס כבר היו פטפוטים ודיבורים בלי סוף", סיפר שלמה, "וכל אחד התחיל

לספר על החוויות שלו. נדמה היה שהכול הולך יפה, שהצלחנו. בשלב זה נכנס מישהו ואמר שיוני נפטר... שהוא איננו. ואז, בבת אחת, כאילו כיבו את כל האווירון. האנשים כולם השתתקו. ... ניתכה עלינו מכה, וכל אחד התכנס בתוך עצמו".

"ראיתי את בני הערובה שהיו בפנים המטוס", סיפר מתן וילנאי, מפקד כוח הצנחנים וסגן מפקד הפעולה, "והם היו המומים לגמרי — בקושי צלם אנוש, מדוכאים. ומה שהכה אותי אז היתה איזו תחושה — שהיא, לאיש צבא כמוני, חסרת כל היגיון — תחושה, שאם יוני נהרג, אז כל העניין לא היה שווה את זה...".

כשעזבו המטוסים את קניה זמן קצר אחר כך, עדיין לא הגיע לארץ כל דיווח על הרוגים בין החיילים. "כשהמטוס האחרון המריא מניירובי", סיפרה רחל רבינוביץ', מזכירתו של הרמטכ"ל, "השמחה היתה גדולה מאוד. הנהג של הרמטכ"ל הביא בקבוקי שמפניה מהיכן שהוא, וכולם שמחו ולבסוף התפזרו. היה כבר שקט, ומוטה נשאר לבד בחדר עם הרל"ש שלו, חגי רגב. הלכתי למטבח כדי להכין קפה. פתאום באו הבנות, תפסו אותי ואמרו לי: יוני נהרג... עזבתי הכול והלכתי לחדר של הרמטכ"ל. פתחתי את הדלת של החדר, שלפני שתי דקות עזבתי אותו כשהיה מלא שמחה ואושר על הצלחת המבצע ... וראיתי את הרמטכ"ל יושב עם פנים נפולות, עם עצב נורא. וחגי ישב בכלל עם הראש באדמה. ברגע אחד כל השמחה נמחקה. היה זה כאילו כלום לא היה חשוב... הכול קיבל כבר פרופורציה אחרת".

גור הלך למשרדו של פרס, שבו שכב שר הביטחון לנוח, כדי להודיע לו על מותו של יוני. פרס מספר ביומנו: "בארבע לפנות בוקר נכנס מוטה גור ללשכתי, ואני חש שהוא נרגש מאוד. 'שמעון, יוני איננו. כדור פגע לו בלב'... פעם ראשונה במשך השבוע המטורף הזה, שאינני יכול לעצור בעד הדמעות".

המטוסים שנשאו את החיילים נחתו בבוקר בארץ, בבסיס חיל האוויר בתל-נוף. רבין ופרס היו שם כדי לקבל את פניהם. היה שם גם תא"ל ינוש בן-גל, שיוני פעל תחת פיקודו במלחמת יום הכיפורים ברמת הגולן. ינוש, בין המפקדים המוערכים והאמיצים שהיו לצה"ל, אמר על יוני, שהיה צעיר ממנו בעשר שנים ובעל דרגה נמוכה ממנו, שיוני היה איש הצבא היחיד שהוא, ינוש, הרגיש שהוא מעליו.

"איך יכולתם לתת לזה לקרות?" הוא בא בביקורת לקציני היחידה.

כשמוקי יצא מן המטוס, פנה אליו פרס ושאלו: "כיצד זה קרה שיוני נפגע?"

"הוא הלך בראש, הוא נפל ראשון", השיב מוקי.

טרור

1980-1976

משפחות שכולות רבות מוצאות נחמה בהנצחת הבן או הבת שנפלו. כך גם משפחתי. אבל במקביל למאמץ שעשינו לאסוף את מכתביו של יוני ולפרסמם, בתוך זמן לא רב היו מעיינינו נתונים לעניין נוסף. יוני אמנם נפל במסגרת המלחמה הצבאית נגד הטרור, אבל הוא מעולם לא חשב שהמאבק בטרור הוא בעל ממד צבאי בלבד. הוא ראה בו גם מערכה פוליטית ומוסרית בין התרבות לברבריות — ולמערכה זו התמסרתי כעת.

שנות השבעים של המאה ה־20 סימנו את ראשיתו של גל טרור בינלאומי, ששוטף את העולם המערבי מאז ועד היום. המחבלים זנחו כל גורמה מוסרית ותרבותית שאימץ העולם הנאור אחרי מלחמת העולם השנייה. הם ראו באזרחים תמימים יעד לגיטימי להתקפה. רצחונותם לא פסחה על איש. כמו חיות פרא, שיחרו הטרוריסטים לטרף ביבשה, באוויר ובים, הפציצו אנשים חפים מפשע בבירות מערביות שונות, חטפו כלי טיס, השתלטו על ספינות ואפילו ניסו להתנקש בחיי האפיפיור.

רבות מהתקיפות הללו בוצעו בידי מחבלים פלסטינים. הם פוצצו שלושה מטוסים במדבר הירדני ב־1970, תקפו מטוסים ישראליים בשווייץ ובקפריסין וחטפו את מטוס סבנה לתל־אביב ואת מטוס אייר פראנס לאנטבה. הם השתלטו על ספינת התענוגות אַקילה לאורז והשליכו לים נוסע יהודי נכה, ליאון קלינגהופר. מחבלים פלסטינים הגיעו בסירות גומי לחוף תל־אביב ולקחו בני ערובה במלון סבוי. בפעולת החילוץ נהרג עוזי יאירי. הם רצחו ילדי בית ספר במעלות וטבחו ב־11 ספורטאים ישראלים באולימפיאדת מינכן.

מבצעי החילוץ של חטופי סבנה ואנטבה הבהירו לטרור הבינלאומי שממשלות מסוגלות להגיב בנחישות לחטיפת מטוסים. בעקבות זאת, ובשל אמצעי הבטיחות שנקטו בתעופה האזרחית, חיקו טרוריסטים ברחבי העולם דפוסי פעולה אחרים של הטרור הפלסטיני ואף המציאו סוגי פיגועים חדשים משל עצמם. בעשורים שלאחר מכן טרוריסטים גרמנים הניחו מטען חבלה במועדון לילה בברלין, טרוריסטים איטלקים חטפו ורצחו את ראש ממשלת איטליה אלדו מורו, טרוריסטים יפנים פיזרו גז עצבים קטלני דרך פתחי האוורור של הרכבת התחתית של טוקיו, טרוריסטים צרפתים פוצצו מטענים בפריז, טרוריסטים באסקים חטפו ורצחו חפים מפשע במדריד וטרוריסטים אירים פוצצו מטענים בלונדון ובוועידת

המפלגה השמרנית בראשות מרגרט תאצ'ר בעיר ברייטון.

ההתקפות הללו גבו אומנם מחיר דמים קטן מזה שנגבה בשדות הקרב, אך לעיתים האימה שהן זרעו במערב היתה גדולה יותר. התחושה היתה שאיש אינו חסין מפני פגיעה. אוטובוסים מלאים בילדים עלולים היו להתפוצץ, ואכן התפוצצו. מטוסים עלולים היו להתפוצץ במרומי השמיים, ואכן מטוס בטיסה 103 של פאן אמריקן התפוצץ מעל לעיירה לוקרבי בסקוטלנד. החשש במערב גבר: מה יקרה אם הטרוריסטים ישיגו נשק קטלני בהרבה מזה שהיה ברשותם עד עכשיו?

היו שהצדיקו את מעשי הרצח הזדוניים הללו בטענה ש"טרוריסט בעיני אחד הוא לוחם חופש בעיני אחר". אם המטרה שלהם צודקת, אמרו, אזי גם האמצעים להשגתה מוצדקים. הטרור, כך נטען, הוא תגובה טבעית ובלתי נמנעת של המדוכאים נגד מדכאיהם החזקים מהם בהרבה. האין הצעירים הנואשים במילאנו, בביירות ובפון פשוט מגיבים לשורה ארוכה של חוליים חברתיים ופוליטיים, שהם שורש הבעיה של הטרור? אם חוליים אלה יפתרו, טענו המסנגרים, הטרור יעלם מעצמו. עוד טענו שאם ממשלות ינסו להגיב בכוח נגד הטרור, הן רק ידחפו את הטרוריסטים לזרועות הייאוש ובכך יחמירו את המצב.

הטענות הללו, שנשמעו ללא הרף מפי אינטלקטואלים ומפי התקשורת במערב, הפכו ל"אמיתות מוצקות" שאין עליהן ויכוח.

גישה זו הביאה את הדמוקרטיות המערביות להגיב ברפיון ובבלבול לאיום הגובר של הטרור. היו מדינות שביקשו להגיע לעסקאות נפרדות משלהן עם הטרוריסטים. היו גם מקרים של השבת מלחמה שערה, כמו ההסתערות הגרמנית על חוטפי המטוס הגרמני במוגדישו בסומליה ב־1977, שנעשתה בהשראת מבצע יונתן. אבל מרבית התגובות היו רופסות ומבוהלות. כתוצאה מכך, הטרור המשיך להתעצם.

כיוון שהטרור הפך לתופעה בינלאומית, היה הכרח להילחם בו במאמץ בינלאומי. כדי להביס את הרעה, נדרשה תגובה מוסרית, מדינית וצבאית אחידה של מדינות המערב. אך על אף שהטרור היכה בהן ללא הפסק וללא רחמים, לא היתה למדינות המערב מדיניות מוסכמת להתגוננות מפני טרור או למלחמה בו. המקום הראשון שהיה צריך לחולל בו שינוי היה בשדה הקרב המכריע ביותר — בזירה הרעיונית. האם ניתן בכלל להגדיר מהו טרור, או שההגדרה בעצם תלויה רק בעיני המתבונן? האם הטרור הוא אכן תגובה לבעיות חברתיות ופוליטיות, או שמא, כפי שהאמנתי, הוא תוצאה של הלך רוח טוטליטרי שמצא לו דרך ביטוי חדשה? מהם ומי הם הכוחות המסתתרים מאחורי הפיגועים הללו? האם יש להם מכנה משותף? מהן נקודות התורפה של הטרוריסטים? האם אפשר להילחם בהם ביעילות?

בשאלות הללו דנתי עם אבא ארוכות לאחר נפילתו של יוני. אנטבה היתה נקודת

מפנה במאבק נגד הטרור הבינלאומי. ישראל התגברה על טרוריסטים גרמנים ופלסטינים שפעלו במדינה רחוקה תחת חסותו של דיקטטור אפריקני אכזר.

האם נוכל לנצל את התהילה שמבצע החילוץ זכה לה בעולם כדי לחולל שינוי בתפיסה לגבי גישת העולם הדמוקרטי למאבק בטרור?

זה בדיוק מה שהחלטנו לעשות. לא היו אלה חלומות באספמיה. כבר הכרתי את הכוח שיש לבהירות ולחדות המחשבה של אבי וליכולתו לראות את הנולד. ידעתי שרעיונותיו רבי העוצמה יכולים לשמש מנוף להנעת תהליכים בקנה מידה עולמי.

ועדיין, ההצלחה לא היתה מובטחת כלל וכלל. היה עלינו להקים ארגון שינחיל גישה חדשה למאבק בטרור בדעת הקהל המערבית ובקרב המנהיגים הבולטים של המדינות הדמוקרטיות. אבא הציע לערוך בירושלים כנס בינלאומי בנושא הטרור ב־4 ביולי 1979, יום השנה השלישי למבצע יונתן. בכנס זה נתקוף אחת לאחת את הטענות המצדיקות את הטרור ונציע גישה חדשה למלחמה בו.

אף שידעתי שארגון הכנס יפול על כתפיי, ואולי דווקא בשל כך, המשימה קסמה לי. היא היתה בעיניי מימוש מורשתו של יוני, והזדמנות להעביר את המערכה שבה נלחם ונפל אחי לזירות גדולות ומכריעות יותר.

אומנם לחמתי במחבלים כחייל והערכתי את תעוזתה של ישראל ואת הצעדים החדשניים שפיתחה במלחמתה בטרור, אבל גם ידעתי שהצבנו לעצמנו יעד שאיש לפנינו לא הציב — רתימת העולם החופשי ככוח פוליטי מאוחד נגד הטרור הבינלאומי. האם נצליח?

אבי היה בן 29 כשנסע לראות את ז'בוטינסקי בלונדון. כעת הייתי בערך באותו גיל. אבא נשען אז בעיקר על חריפות שכלו ועל חזונו. לי עמדה לא רק תבונתו של אבא, אלא גם מורשתו של יוני. ידעתי שגם אם לא אצליח, לפחות אכשל בניסיון לשרת מטרה נעלה. החלטתי להרים את הכפפה.

אחרי התייעצות משפחתית, הקמנו ב־1977 את "מכון יונתן" לחקר הטרור, שיקדם את שינוי המדיניות של המערב כלפי הטרור הבינלאומי. אבא גייס למכון ועד מנהל מרשים שכלל את השופט מאיר שמגר (לימים נשיא בית המשפט העליון) ואת אליהו לנקין, עורך דין ירושלמי מוערך שהיה מפקד הספינה "אלטלנה".

"אלטלנה" נשאה ציוד צבאי ורפואי מאירופה עבור היישוב העברי הנצור במלחמת השחרור. לאחר כישלון המשא ומתן בין הנהגת האצ"ל בראשות מנחם בגין לנציגי ממשלת ישראל בעניין המטען, הורה בן־גוריון לחיילים בפיקודו של יצחק רבין להפגז את הספינה. אלטלנה, שעגנה מול חופי תל־אביב, עלתה בלהבות. 16 לוחמי אצ"ל נהרגו, חלקם בעודם במים, ועשרות נפצעו. בין ההרוגים היה אברהם סטבסקי, שהואשם והועמד לדין על לא עוול בכפו ברצח ארלזורוב. נטען שבן־גוריון

חשש שכלי הנשק שעל הספינה ישמשו לחימוש מיליציה עצמאית ולהפיכה נגד הממשלה שלא מכבר הוקמה. אך אין ראיות לכך שהיה לחשש זה יסוד כלשהו. עם הספינה ירד למצולות מטען יקר ערך שהיה יכול לשנות את מהלך מלחמת השחרור. מנחם בגין, שהיה על הסיפון, ניחן בתודעה היסטורית חזקה שהושפעה מן השואה שממנה נמלט. הוא אסר על אנשיו לצאת לפעולת תגמול. "לא תהיה מלחמת אחים", פסק במילים אלמותיות.

לנקין היה אחד האנשים האצילים והעדינים ביותר שפגשתי. הוא דיבר על הטרגדיה של "אלטלנה" בכאב עמוק, וגם עם חלוף השנים התקשה להבין כיצד יהודים היו יכולים לנהוג כך כלפי אחיהם.

חבר אחר בוועד המנהל של המכון היה פרופ' עזרה זהר, שכקצין רפואה ראשי של צה"ל הביא לביטול "משמעת המים" וללא ספק הציל בכך חיילים לא מעטים ממוות בהתייבשות. בהמשך כתב זהר ביקורת נוקבת על הפקידות הסוציאליסטית בישראל בספרו "בצבת המשטר", שהשפיע עליו רבות.

הוועד המנהל ביקש שאמלא את תפקיד מנהל המכון. ביקשתי וקיבלתי חופשה בת כמה חודשים מ־BCG, כדי להתפנות לעבודת המכון. ברוס הנדרסון הסכים באדיבות להמשיך לשלם את משכורתי גם בזמן החופשה. בכל מקרה, לא התכוונתי למשוך משכורת מהמכון. לאחר מכן, המשכתי בעבודתי ב־BCG לשנה נוספת, אך תשומת ליבי האמיתית היתה נתונה למחוזות אחרים.

* * *

המשימה המיידית שעמדה בפניי היתה גיוס כספים עבור המכון, ולשם כך התרכזתי בעיקר בארצות הברית. סיפורו של יוני זכה לתהילה עולמית, ותהילה פותחת דלתות. אך פתיחת ארנקים היא כבר עניין אחר. למרות זה, תוך כמה חודשים, עם עזרה מאבי, גייסתי סכום שהספיק להשקת המיזם הראשון של המכון — עריכת כנס ירושלים על הטרור הבינלאומי.

לא תמיד הצלחתי בגיוס כספים, ובתחילת הדרך הייתי מתאכזב עמוקות מכשלונות. היו פעמים ששאלתי את עצמי: האם האנשים שפניתי אליהם אינם מבינים שאנו נחושים לשנות את גישתו של העולם המערבי לטרור, ושאנו פועלים רק כדי להנציח אח וכן שנפל בקרב? ובכן, רובם לא הבינו זאת. ומדוע שיבינו? הייתי צעיר המונע מתחושת שליחות, אך מי היה יכול להתייחס ברצינות למטרה שאפתנית כל כך? היו מי שסייעו מתוך כבוד ליוני. אבל, כפי שגיליתי בהמשך, כשהקדשתי זמן לדיונים רציניים עם האנשים שפגשתי בנושאים שהמכון עסק בהם, רבים מהם פתחו לא רק את ארנקם, אלא גם את ליבם ומוחם.

הראשון שנתן תמיכה כספית ניכרת היה ג'ייק פלדמן, תעשיין יהודי עשיר וטוב לב מטקסס, שהכיר לי שר הביטחון דאז שמעון פרס. הוא חתם מיד על המחאה על סך 100 אלף דולר — סכום עתק בשנות השבעים. ג'ייק סיפר לי מה עשה סבו כשהגיע לטקסס כמהגר יהודי חסר כול במאה ה־19: הוא היה עומד במרכזה של עיירת ספר וצועד ממנה קדימה, עד שאחרון הבתים נעלם מן העין. באותו מקום היה קונה אדמות ריקות, שערכן האמיר ככל שהעיריה גדלה.

סיפור זה עמד לנגד עיניי כשאישרתי, ב־2003 כשר האוצר וב־2009 כראש הממשלה, השקעות מסיביות בכבישי ישראל וברכבות, כדי לאפשר למשפחות רבות לפרוץ את גבולות אחרון הבתים של מרכז הארץ. כשאנשים יוכלו להתנתק מהמרכז הצפוף, הם יחיו וישקיעו ביישובים שבסמוך לכבישים המהירים.

האמנתי שתחבורה מהירה תתניע מהפיכה חברתית וכלכלית, ושהחיבור המהיר למרכז יסייע להפוך עיירות פיתוח מנומנמות ונחשלות מבחינה כלכלית ליישובים משגשגים. ואכן, כך בדיוק קרה בקריית־גת, באור־עקיבא, ביקנעם ובעוד עשרות יישובים בארץ לאחר שהממשלות בראשותי חוללו מהפכה בתשתיות התחבורה בעשור שבין 2010 ל־2020. תקצבתי כ־30 מיליארד שקל לחידוש תשתיות התחבורה, ושר התחבורה הנמרץ ישראל כ"ץ הוביל את הביצוע. ממשלתנו שינתה את פני ישראל לבלי הכר, עם כבישים מהירים, מסילות רכבת, מנהרות וגשרים — ותחילתה של המהפכה הזאת היתה בדברים שחלק עמי ג'ייק פלדמן שנים קודם לכן.

התרומות שאספתי מפלדמן ומנדבנים אחרים נתנו לי את הביטחון שאפשר להתקדם בארגון כנס ירושלים. המשימה הראשונה היתה לוודא שהמסר של הכנס יהיה חד ומלוטש.

לגמרי במקרה פגשתי באותו זמן בבוסטון את פיטר לובין, סטודנט מבריק בהרווארד. פיטר, שוולדימיר נבוקוב בכבודו ובעצמו ציין את כישרון הכתיבה הגדול שלו, ניהל אורח חיים של מעין אינטלקטואל גולה בליבה של קיימברידג'. חמיו, רוברט פיצג'רלד, חיבר את אחד התרגומים הקלאסיים להומרוס, ומשפחתו כולה היתה ספוגה בספרות ובתרבות גבוהה. חשוב מכך, פיטר ואני ראינו עין בעין את המאבק בטרור כמאבק של התרבות האנושית, בנוסף להיותו מאבק צבאי.

המחבלים רמסו את יסודות דיני המלחמה ומחקו את ההבחנה בין לוחמים לבלתי מעורבים. הם שיבשו את המצפן המוסרי הטבעי של בני האדם, כשהרגילו אותם לרעיון שמטרותיו הצודקות לכאורה של הטרור מצדיקות רצח המונים. אבא המשיך את קו המחשבה: לא זו בלבד שמטרותיהם של המחבלים לא הצדיקו את דרכם הרצחנית, הוא טען, אלא שעצם דרכי הפעולה שבהן בחרו להשתמש חשפו את

מטרותיהם האמיתיות, ואלו ודאי אינן חופש או זכויות אדם. אנשים שמפוצצים בדם קר אוטובוסים מלאים בילדים או מרסקים גולגולת של תינוקת אינם מתכוונים לייסד דמוקרטיה. דרך מחשבתם היא טוטליטרית ודוגלת בהפעלת כוח בלתי מרוסן. כשהטרוריסטים עולים לשלטון, הם בהכרח מקימים דיקטטורות המהלכות אימים על נתיניהן. בחירת האמצעים, אם כן, מעידה על המטרות האמיתיות. אמת יסודית זו מתגלית פעם אחר פעם — מהקמר רוז' בקמבודיה, דרך הטליבאן באפגניסטן ועד לחמאס בעזה.

לבקשתי, גיבש פיטר רעיונות אלו בחוברת קצרה ששלחנו למוזמני הכנס. סגנון כתיבתו היה מקורי ועוצמתי. פיטר נתן לי עותק של ספר נפלא מ־1925 על יסודות הסגנון, כדי שבאמצעותו אשחז את כתיבתי, והוסיף: "ככל שתקפיד יותר על שמירת הכללים האלה, כן תוכל מדי פעם לשבור אותם". בכל מה שקשור לכתיבה — זו העצה הטובה ביותר שקיבלתי.

* * *

אבל היכן מתחילים? את מי להזמין קודם? לפיטר לא היו היסוסים: "לפני שאתה הולך לפוליטיקאים, לך לאינטלקטואלים". האדם הראשון שהוא הציע לי לפגוש היה הסופר וההיסטוריון האנגלי הנודע פול ג'ונסון. ג'ונסון ערך במשך שנים את הניו סטייטסמן, אחד מכתבי העת הפוליטיים והתרבותיים המשפיעים ביותר בבריטניה. ביקרתי את ג'ונסון בלונדון בביתו המקסים, שנבנה במאה ה־17. שיערו הג'ינג'י שיקף את מזגו הסוער. כן, הוא ישמח להגיע לכנס. כן, הוא היה משוכנע שאפשר להיאבק בטרור ולהביסו, אבל ניצחון כזה ידרוש בהירות אינטלקטואלית חדה כתער. ידעתי שהוא ואבא יסתדרו מצוין כבר מן הרגע הראשון.

כמו אישים אחרים שהקריירה האינטלקטואלית שלהם התחילה בשמאל, פנה ג'ונסון ימינה בשנות השבעים. הוא הכיר מקרוב את האייקונים האינטלקטואליים של השמאל כמו פרנץ פֶּנוֹן, שהעניק הכשר רעיוני לטיעונים המופרכים שהטרוריסטים העלו. אנשים כמו פֶּנוֹן התייחסו באפולוגטיות ואפילו באהדה לטרוריסטים, כיוון שהללו תקפו את החברות המערביות הליברליות שכלפיהן הם עצמם חשו סלידה. אחרי ג'ונסון, הלכתי לפגוש את נורמן פודהורץ, העורך רב ההשפעה של הירחון קומנטרי. פודהורץ עבר באמריקה תהליך דומה לזה שעבר ג'ונסון בבריטניה. כן פגשתי את בייארד רסטין, המנהיג האפרו־אמריקאי שהתפרסם בזמן המאבק לשוויון זכויות. הוא דחה לחלוטין את הטענה שהטרוריסטים נלחמים למען זכויות אדם.

הבא בתור היה הפובליציסט זוכה פרס הפוליצר ג'ורג' וויל, שאישר מיד את

הגעתו. המלומד הנודע ריצ'רד פייפס, חוקר ברית המועצות, אישר גם הוא את הגעתו. הוא התכוון להציג את השורשים הפילוסופיים של התמיכה הסובייטית בטרור ואת הסיוע המעשי שברית המועצות נתנה לו. נושא זה קיבל תהודה נוספת מוולדימיר בוקובסקי, מתנגד המשטר הסובייטי שחשף את השימוש שעשה המשטר במחלקות פסיכיאטריות, ככלי במאבק נגד דיסידנטים כמותו. בוקובסקי שוחרר זמן קצר קודם לכן מן הכלא הסובייטי ויצא למערב, בתמורה לשחרור מרגל רוסי. הוא יהיה קול חשוב בהבחנה בין לוחמי חופש אמיתיים למתחזים.

לא כל האישים שאליהם פניתי יכלו להגיע לכנס, אבל נהניתי מפגישותי עמם. ברומא פגשתי את הסופר האיטלקי הנודע לואיג'י ברזיני, שתיאר לי את שיטות הטרור ששימשו את הפשיסטים האיטלקים ומבשריהם, כפי שפירט אותן בספרו **האיטלקים**. בלונדון פגשתי את המלומד הגדול של העולם הערבי, אלי כדורי שגם הוא לא יכול היה להגיע. ובכל זאת מרבית אלה שפניתי אליהם, כמו החוקר הבריטי בריאן קרוזייר, הבטיחו להשתתף. כך גם פרופ' אנני קריגל מפרז, שביקשה לחשוף את סוד כוח־המשיכה שיש לטרור על אינטלקטואלים במערב אירופה. כדי לדון בצילו המאיים של הטרור הגרעיני, הזמין אבי לכנס את פרופ' אדוארד טלר, אבי פצצת המימן. בריאותו הרופפת לא איפשרה לו לבוא, אבל הוא שלח לכנס דברים כתובים.

הזמנו גם את הכלכלן הפוליטי וחתן פרס נובל פרופ' תומס שלינג מהרווארד, מחבר הספר **אסטרטגיות של עימותים**, שיוני ואני קראנו בעניין רב. דוקטורנט ישראלי של שלינג, מיכאל הנדל, שהתיידד עם יוני כשלמד בקורס הקיץ בהרווארד, הציע ליוני לקחת את שלינג לרמת הגולן כשהלה ביקר בישראל ביוני 1976. שלושה שבועות לפני המבצע באנטבה ערך לו יוני סיור פרטי בגולן שנמשך 16 שעות תמימות.

באופן ברור, הושפע שלינג מנימוקיו של יוני לצורך שבהישארותנו בגולן. כמה ימים אחרי הסיור, בהרצאה בכנס בירושלים על "סיום המלחמות", אמר שלינג: "אם הייתי סורי, גם אם הייתי מהסס לוותר על הגולן תמורת שלום עם ישראל, הייתי מבין שאין שום סיכוי לייצב את המצב במזרח התיכון ללא ויתורים טריטוריאליים. איש אינו יכול להבטיח שוויתור כזה יביא להסדר מדיני, אבל חיוני שתופיע 'יונה' סורית שתוכל להתעלות לדרגה כזו של אומץ והקרבה עצמית, שבלעדיהם אי־אפשר לסיים מלחמות". במילים אחרות, שלינג הפך את המשוואה על פיה. לא ישראל היא זו שצריכה לערוך ויתורים טריטוריאליים למען השלום, אלא סוריה. יוני שכנע אותו שאם ישראל לא תחזיק ברמת הגולן, כל הסכם שלום שיושג לא ישרוד.

שלינג הסכים מיד להגיע לכנס.

כדי להשפיע על מדיניותם של מנהיגים ממערב אירופה כלפי הטרור, נעזרתי בשמעון פרס, אז ראש האופוזיציה. פרס הציג אותי בפני שורה של מנהיגים פוליטיים אירופים בעבר ובהווה, החל במדינאי הצרפתי ז'אק סוסטל, המשך בראש נאט"ו לשעבר, וכלה במנהיגים, הן סוציאליסטים והן שמרנים, מגרמניה, הולנד, איטליה, אירלנד ובריטניה. היה חשוב לנו להציג קשת פוליטית רחבה ככל האפשר. בהתאם לכך, הזמנו הן את ראש הממשלה מנחם בגין והן את שר הביטחון לפתוח את הכנס. בנוסף, הזמנו את ראשי המודיעין הישראלי לשעבר וחוקרים מובילים של העולם הערבי כדי לתאר את תמיכתן של מדינות ערביות בטרור, ואת תפקידו של אש"ף כזרוע הארוכה של הטרור שהתפשט בעולם.

התלבטנו בשאלה, אילו מנהיגים פוליטיים מארצות הברית יש להזמין. הבחירה הראשונה שלי היתה הסנטור הדמוקרטי המוערך הנרי ג'קסון, אביר זכויות האדם שהחוק שהעביר הפעיל לחץ על ברית המועצות לאפשר ליהודים להגר ממנה. הבחירה השנייה שלי היתה ג'ורג' וו. בוש, ראש ה־CIA, ששמו הוזכר במקומות רבים כמועמד לנשיאות בבחירות הקרובות. כמו כן הזמנו את הסנטור ג'ון דנפורט ממיזורי ואת חבר הקונגרס ג'ק קמפ מניו־יורק.

אבל איך מגיעים אל האנשים האלה? לאבא היתה הברקה. הוא נסע לפגוש את אקסל שפרינגר, המו"ל הגרמני רב ההשפעה שתמך בישראל ללא סייג. אבא השקיף יחד עמו מחלון משרדו שבמערב ברלין. שפרינגר הצביע על החומה ואמר: "כאן נגמר החופש. הבן שלך מת למען החופש, ואתה נלחם למען החופש. אני אעזור לך". קשריו של שפרינגר פתחו לנו דלתות רבות, כולל אל רבים מאלה שכבר ציינתי. בסך הכול קיבלנו התחייבות לבוא לכנס מכחמישים משתתפים מכובדים משמונה מדינות. הכנס בירושלים יהיה מפגן כוח מרשים.

אם הם יגיעו. ככל שהתקרב מועד הכנס הלך חששו של אבא וגדל. "אתה בטוח שכל האנשים האלה יגיעו לירושלים?" הוא שאל אותי. "האם העיתונות הבינלאומית תגיע? יהיה מספיק קהל?" הרגעתי אותו.

"אבא", אמרתי, "כשהיית מבוגר מעט יותר ממני, פגשת את מנהיגי אמריקה. פגשת את אייזנהאואר. אני בסך הכול הולך בעקבותיך. אל דאגה. הם יגיעו, והכנס יהיה הצלחה גדולה".

* * *

וכך היה.

במשך שלושה ימים נשמעו בירושלים הרצאות מצויינות מפיהם של חמישים אישים בעלי שם. הכנס היווה מתקפה פוליטית, אינטלקטואלית ומוסרית על הטרור הבינלאומי, שכמוה לא היתה מעולם.

הכנס קידם שלוש תובנות יסוד. הראשונה: הגדרת הטרור כ"התקפה מכוונת על חפים מפשע במטרה להטיל אימה לצורך השגת מטרות פוליטיות". אפשר להחליף את המילה "פוליטיות" ב"אידאולוגיות", ואת הביטוי "חפים מפשע" ב"לא לוחמים" או "אזרחים", אבל הרעיון ברור: הטרור אינו פגיעה בלתי מכוונת באזרחים, כמו זו שמתרחשת בכל מלחמה, אלא התקפה שיטתית ומחושבת נגד אזרחים, המונעת ממניעים פוליטיים. הטרור הוא פשע מלחמה מובהק. ההגדרה הזו לא התבססה על המניעים המוצהרים של הטרוריסטים אלא על האמצעים שבהם נקטו.

התובנה השנייה היתה שמתקפות הטרור הבינלאומיות אינן מבוצעות בידי בודדים מתוסכלים או קבוצות שוליים, אלא בידי מדינות. בהכנות לכנס ביקשנו פיטר ואני מהמשתתפים להתייחס לנושא של "טרור מדינתי", מונח שחלק מהעיתונאים שנכחו בכנס חלקו עליו בחריפות. כיום כולם יודעים שמדינות ערביות כמו לוב וסוריה תמכו בטרור הערבי ומדינות הגוש הסובייטי תמכו בקבוצות טרור אירופיות. אך באותם ימים הדברים לא היו ברורים כלל וכלל. למעשה, עיתונאים רבים התנגדו בתוקף לקביעה שקיים טרור בעידוד מדינות, עד כדי כך שכתבת הוול סטריט ג'ורנל ציינה בכתבתה ש"רבים מהכתבים המסקרים את הכנס התרגזו מאוד". נדרש מאבק ארוך וממושך כדי להחדיר לעולם את הרעיון החשוב שהטרור אורגן ומומן על ידי מדינות. רק בשנים האחרונות חזינו בארגונים כמו דאעש שצמחו ללא סיוע של מדינות, אך גם דאעש ניסה לבסס לעצמו שטחים ריבוניים כדי להעצים את פעולתו.

משתתפי הכנס סיפקו עדויות משכנעות לכך שמדינות ערב וברית המועצות תמכו בארגוני טרור רבים שתקפו את הדמוקרטיות במערב; הדוברים הראו כיצד הן סיפקו להם מחסה, נשק, כסף ואימונים, ולעיתים קרובות מאוד הנחו אותם ישירות כיצד לפעול. הסובייטים שאפו לערער את היציבות במערב אירופה, ואילו מדינות ערביות שאפו לערער את היציבות במקומות נוספים. לא בקשנו לטעון שיש תיאום מלא בין ברית המועצות למדינות ערב בנושא זה. לפעמים התקיים תיאום כזה ולפעמים לא. הטיעון שלנו היה שללא התמיכה והגיבוי של מדינות ריבוניות, הטרור הבינלאומי יקרוס. כיוון שהיה קל למדינות תומכות טרור להכחיש את מעורבותן ולטשטש את עקבות פעילותן, הן השתמשו בטרור ככלי לניהול מלחמה בתנאים נוחים, תוך הפחתת הסיכון שהן נוטלות לתגובה מצד המערב.

מכאן נגזרה גם התובנה השלישית של הכנס: כיוון שטרור בינלאומי הוא נשק בידי

משטרים טוטליטריים נגד הדמוקרטיות, קיים הכרח שמדינות דמוקרטיות יתאחדו ויטילו סנקציות צבאיות, מדיניות וכלכליות לא רק נגד השליחים, אלא גם נגד המדינות המשלחות אותם.

השפעתו של הכנס היתה רבה. הוא זכה לסיקור עיתונאי מקיף באמריקה, באירופה, בדרום אמריקה ובאסיה. הרעיונות ששתלנו התחילו לחלחל אל השיח הציבורי ומצאו את ביטויים בשינוי מדיניותן של ממשלות רבות.

אך ההשפעה הגדולה ביותר של כנס ירושלים היתה ההתקפה הבהירה על יומרותיהם המוסריות כביכול של הטרוריסטים ותומכיהם. פול ג'ונסון ביטא זאת בנאום רב עוצמה שנשא במושב הפתיחה של הכנס, "שבעת החטאים הקטלניים של הטרור".

בין החטאים הללו הוא מנה את קידום הטוטליטריות ("הטרור מסייע באופן פעיל ובשיטתיות להתפשטות המדינה הטוטליטרית"), הניצול לרעה של החרות ("הטרור מנצל את החופש הקיים בחברות ליברליות ובכך מעמיד אותו בסכנה"), והחטא הקטלני מכול — החלשת כוח העמידה של הדמוקרטיה ("הטרור מחליש את רצון של חברות תרבותיות להגן על עצמן").

על אף היותו נוצרי אדוק, מתח ג'ונסון ביקורת נוקבת על האפיפיור יוחנן פאולוס השני על כך שנפגש עם יאסר ערפאת, בכנותו את המפגש שהתקיים ביניהם כמפגש בין "הוד קדושתו להוד סיאובו".

לא נשאתי דברים בכנס. מאחורי הקלעים דאגתי לכך שהכנס יתנהל כשורה, ובחודשים שלאחר מכן ערכתי ופרסמתי את תכני הכנס בספר **טרור בינלאומי — אתגר ומענה**, ובו כללתי סיכום קצר משלי:

"הגידול העצום שחל לאחרונה בטרור הבינלאומי, העלייה ביוקרתם של טרוריסטים ואפילו החשש מפני מתן חסות בינלאומית למדינות טרור — כל אלה הם תוצאה ישירה של תמיכתן של מדינות בארגוני טרור. האיום הנוכחי יהפוך בלתי נסבל כשידם של הטרוריסטים תשיג נשק להשמדה המונית, או כשהם יתפסו את הגה השלטון במדינות ויהפכו אותן, בפועל, למדינות טרור".

עבודתי במכון הסתיימה לעת עתה. הכנס התניע מסע הסברה עולמי נגד הטרור והצליח לזרוע את הזרעים הרעיוניים להגדרה מדויקת יותר של הטרור הבינלאומי ושל הדרכים להילחם בו.

הדבר היחיד שהתחרטתי עליו הוא שלא קיבלתי את עצתו של אבא להזמין לכנס את רונלד רייגן, שהתמודד אז לנשיאות ארה"ב ודשדש מאחורי מועמדים אחרים.

"רייגן?" אמרתי לאבא, "הוא שחקן".

"הוא איש עקרונות", השיב אבא. "תזמין אותו".

אבא כמובן צדק. אלא שכבר הזמנתי את ג'ורג' בוש האב, וסברתי שהזמנת שני מועמדים לנשיאות, ועוד מאותה המפלגה, תגדיש את הסאה. לצערי, היה זה מקרה מובהק של נצחון העלומים על תבונת המבוגרים. יחלפו עוד חמש שנים, וכנס נוסף של מכון יונתן, עד שהרעיונות שלנו יחלחלו במלוא עוצמתם גם לנשיא רייגן. אילו הקשבתי אז לקולו של אבא, ייתכן שהתהליך היה מתקצר בכמה שנים. מכל מקום, כעת יכולתי לשוב לחיי הפרטיים.

עסקים

1982-1980

ב־1978, שנה לפני הכנס של מכון יונתן בירושלים, סיימתי את עבודתי ב־BCG. מיקי השלימה את עבודת הדוקטורט שלה ונולדה לנו בת, נועה. אחרי שנה התגרשנו. היא היתה אמא נפלאה לנועה ושנינו תמיד רצינו בטובתה. במהלך השנים היא מונתה למנכ"לית המשרד להגנת הסביבה ולחברה בוועדה לאנרגיה אטומית. גירושין תמיד מותירים צלקת בילדים, אך נועה הקימה משפחה לתפארת עם בעלה דני ויחד הם מגדלים חמישה ילדים נפלאים. הם מנהלים אורח חיים חרדי. נועה עבדה במשך כמה שנים בארגון הג'וינט וסייעה לאוכלוסיות במצוקה. אחרי הגירושין שבו מיקי ונועה לארץ ועברו לגור בירושלים. מכיוון שלא רציתי להתפרנס מהמכון שהוקם לזכרו של יוני, ורציתי להיות קרוב לנועה, חיפשתי מקומות עבודה בעיר.

בירושלים היו אז משרות רבות במגזר הציבורי אך מעט מאוד בתעשייה ובחברות הייטק, שני תחומים שעדיין היו בחיתוליהם בישראל והתרכזו בעיקר באזור תל־אביב. אחת החברות העסקיות הבולטות בירושלים היתה רים תעשיות, יצרנית הרהיטים המובילה בישראל, שייסדה משפחת איזון שעלתה לארץ מפנמה. הגשתי מועמדות לתפקיד מנהל השיווק ברים, והתקבלתי.

התמסרתי לחלוטין לתפקיד. כדי לחסוך כסף גרתי במוסך שהוסב לדירת חדר צנועה במושב בית זית ליד ירושלים. מלבד ניהול הפרסום והנעת אנשי המכירות, תרומתי העיקרית לחברה היתה ביישום חלק מהעקרונות שלמדתי ב־BCG. השתמשתי ביתרון הגודל של החברה כדי להוזיל את עלויות השיווק ולהגדיל את נתח השוק שלה. היו אלה שנים של אינפלציה גואה בישראל, אך ניסיתי בכל זאת להוריד מחירים, או לפחות להעלותם בקצב יותר מתון מהמתחרים. התעקשתי ליישם רעיון שבשנת 1980 היה עדיין מוזר בעולם הקמעונאות הישראלי: כל אחד ממאות אנשי המכירות בחברה קיבל יעד מכירות יומי והגיש דו"ח ביצועים ממוחשב המפרט את נתוני המכירות של כל מוצר ומוצר. בהתאם לנתונים תכננתי את אסטרטגיית השיווק. נתח השוק של החברה זינק, וכך גם רווחיה.

בתקופת עבודתי ברים נשאתי לאישה את פֶּלֶר קייטס, שהכרתי בבוסטון. פלר נולדה בבריטניה אחרי שמשפחתו של אביה ברחה מגרמניה הנאצית והתיישבה בלונדון. היא היתה בוגרת אוניברסיטת קיימברידג' ובית הספר למנהל עסקים של הרווארד, ועבדה גם היא ב־BCG. לאחר נישואינו הגיעה לישראל ועבדה בחברת

סאיטקס, מחלוצות ההייטק בארץ, אך עד מהרה חזרה לארצות הברית כדי לעבוד אצל החברה המתחרה ב־BCG.

אחרי השנה הראשונה ברים הודעתי למנכ"ל, רולנדו אייזן, שבכוונתי לעבור לבוסטון. פלר התגוררה שנה בישראל וכעת הגיע תורי לעבור לשנה בבוסטון. רולנדו הפתיע אותי בהצעה לא צפויה. "למה שלא תהיה שבועיים כאן ושבועיים בבוסטון?" אמר לי.

"אבל לא אוכל לעבוד בשבילך משם", השבתי.

רולנדו אמר שאם אהיה בישראל שבועיים בחודש זה יספק אותי, והוא אפילו יגדיל את שכרי. זאת היתה הצעה שאי אפשר לסרב לה. כשהגעתי לבוסטון ביליתי שעות על גבי שעות בספריית בית הספר למנהל עסקים של הרווארד וקראתי עשרות ספרים בנושאי שיווק, דיוור ישיר, פרסום ומנהל עסקים. בגיחותיי ארצה בחנתי את הרעיונות החדשניים שגיליתי שם, מאמץ את אלו שעבדו וזנח את אלו שלא צלחו.

ואז, בתחילת 1982, קיבלתי שיחת טלפון ממשה ארנס, יו"ר ועדת החוץ והביטחון של הכנסת. ארנס היה בנעוריו בניו־יורק חבר בית"ר, תנועת הנוער שהקים ז'בוטינסקי, כשאבא מילא את שליחותו הציונית באמריקה בזמן מלחמת העולם השנייה. הוא סיפר כיצד ליווה את אבי לעצרות שארגן, ופעם אחת אף רכש לו חולצה. אחרי שסיים את לימודיו כמהנדס אווירונאוטיקה במכון הטכנולוגי של קליפורניה, עלה ארנס לישראל. ביום נישואיו לאשתו מיוראל הוא נתקל במקרה באבי בירושלים והזמין אותו לחתונתו.

פגשתי את ארנס לראשונה ב־1974, כשהגעתי עם אבא לפגישה עם רבין במטרה לסייע למאמצי ההסברה של ישראל בארצות הברית. ארנס, שהצטרף לליכוד, היה אז חבר כנסת מן המניין, והבין מיד כיצד אנו מתכוונים להתמודד עם הלחץ המדיני האמריקני.

בסיום הפגישה שאלתי אותו: "אתה מכיר את אחי יוני?"
הוא השיב בשלילה.

בדרכנו החוצה אמרתי: "כדאי שתכיר אותו. יום אחד הוא יהיה אדם חשוב".
כעת, שמונה שנים לאחר הפגישה, נבחר ארנס בידי ראש הממשלה בגין לכהן כשגריר ישראל בארצות הברית. שוחחנו בסלון הספרטני שלו באחד הבתים הצנועים המעטים בסביון, וארנס אמר לי שהוא מצפה שבקרוב ניאלץ לפעול נגד מובלעת הטרור של אש"ף בלבנון.

הוא ידע על מה הוא מדבר. כיו"ר ועדת החוץ והביטחון, הוא קיבל דיווחי מודיעין מפורטים לא רק על הפיגועים הרבים שיצאו ממפקדות אש"ף מלבנון, אלא גם על

אלה שהיו בקנה. "במוקדם או במאוחר", אמר, "לא יהיה מנוס מלפעול נגד הארגון". פעולות ישראל יגרו בהכרח תגובה שלילית בארצות הברית, והוא חיפש מיישהו שיסייע לו במערכה על דעת הקהל האמריקנית כשיפתחו שערי הגיהנום. ארנס השתתף בוועידת מכון יונתן למאבק בטרור הבינלאומי, ודיבר על השפעתו הרבה על דעת הקהל ועל מדינאים במערב. כעת, כשנודע לו שאני הוא מארגן הכנס, הוא יצר איתי קשר ושאל אם אסכים לשמש כסגנו בשגרירות ישראל בושינגטון.

חשבתי מהר. ארנס כיבד מאוד את אבא, התלווה אליו בנעוריו בפעילותו הציבורית באמריקה והיה תלמידו של ז'בוטינסקי. לראשונה יהיה למדינת ישראל בושינגטון שגריר שיבין כיצד מנהלים קרב על דעת הקהל האמריקנית. חיבבתי את ארנס. הוא היה ישר כסרגל. מה שהוא סיפר על העימות הממשמש ובא בלבנון נשמע לי הגיוני. יכולתי לעזור למדינה, ולעבוד תחת אדם שאני מכבד אותו וסומך עליו.

"למה לא?" ענית. "Let's do it".

דיפלומט

1984–1982

בדיוק כפי שחזה ארנס, המלחמה עם ארגוני הטרור בלבנון, מבצע שלום הגליל, פרצה ב־6 ביוני 1982. כמה ימים קודם לכן ניסו מחבלים פלסטינים להתנקש בחייו של שגריר ישראל בלונדון, שלמה ארגוב. ארגוב שרד אך נפצע קשה ונותר משותק לצמיתות. עבור ישראל היה זה הקש ששבר את גב הגמל.

לאחר שנים של התקפות טרור בלתי פוסקות מלבנון, צה"ל נשלח לדרום לבנון — האזור שאש"ף השתלט עליו והפך אותו למינ־מדינת טרור נגד ישראל. צה"ל הגיע עד לשערי ביירות והטיל מצור על הנהגת אש"ף שהתבצרה שם. יאסר ערפאת וצמרת אש"ף נאלצו לעזוב את ביירות לתוניס. הלחימה שככה לאחר שלושה חודשים ורוב כוחות צה"ל שבו הביתה, אך כוחות חיזבאללה המשיכו לזנב בחיילים שנותרו בדרום לבנון.

בשבועות שלפני פרוץ המלחמה ביקרתי במשרד החוץ, ששכן אז בכניסה לירושלים בצריפים שהזכירו קיבוץ. הדיפלומטים המקצועיים תדרכו אותי על הדמויות שאפגוש במחלקת המדינה, משרד החוץ האמריקני. מכיוון שכבר היתה לי היכרות מוקדמת בתחום מימי עבודתי עם ממשלת רבין ומכון יונתן, ידעתי שהתדריכים הללו מדויקים, אך דבר אחד תמיד חסר בהם. הם עסקו בדמויות מפתח כאלו ואחרות בממשל האמריקני, אך לא עסקו כלל בשאלה איך משפיעים על דעת הקהל — הכוח האמיתי שיכול להשפיע, לטוב ולרע, על מדיניותה של ארצות הברית כלפי ישראל.

מכיוון שידעתי שארנס ואני רואים את הנושא עין בעין, שתקתי. מיד כשפרצה המלחמה החל הסיקור השלילי בעיתונות האמריקנית להמיט נזק רב על מעמדה של ישראל. אפילו נשיא אוהד כרונלד רייגן השתכנע לעצור את מכירות מטוסי האֶף־16 לישראל, בניסיון ליצור מנוף לחץ שיאלץ את ישראל לרסן את כוחותיה בלבנון.

כניסתי לשירות החוץ נתקלה במחאה ציבורית. אחד הפובליציסטים הבכירים בישראל כתב טור זועם על השערורייה שבמינוי "טירון פוליטי בראשית דרכו" — ועוד "איש מכירות של רהיטים" — לתפקיד רגיש של ציר מדיני בווינגטון. זו היתה המתקפה התקשורתית הראשונה שהופנתה נגדי. הטרור עצמו היה קטנטן, גדול אך מעט מבול דואר, אבל הוא הטריד אותי במשך ימים רבים. במשך השנים פיתחתי עור עבה יותר.

ארנס התחפר בעמדתו והתעקש שאקבל את התפקיד, וכך היה. לפני צאתי

לוושינגטון, ביקשתי לראות במו עיני את פריסת כוחות צה"ל ליד ביירות. כשחציתי את גבול לבנון נזכרתי בדרך ההפוכה שעשיתי עשר שנים קודם לכן, כשחציתי את הגבול לכיוון הבקו"ם ביום האחרון לשירותי בצה"ל.

נסעתי במכונית בהרים המשקיפים על ביירות והתבוננתי בארזי הלבנון, העצים מעוררי ההוד ששימשו לבניין בית המקדש הראשון בידי שלמה המלך. לאחר מכן נפגשתי עם כמה ממנהיגי העדה הנוצרית, בעלי בריתנו, ומשם יצאתי לוושינגטון. נחתי היישר אל תוך סערה תקשורתית משתוללת, שהיתה גרועה משציפיתי. ישראל ספגה ביקורת חריפה בעיתונות האמריקנית שזעמה על הפלישה ללבנון. התקשורת הבינלאומית התעלמה לחלוטין מהפיגועים שקדמו לפלישה, והבליטה רק את הנזק הפיזי שגרם צה"ל. רשתות הטלוויזיה דיווחו מדי לילה בדרמטיות על מספר ההרוגים הלבנונים.

ארנס עמד בפרץ והופיע לעיתים קרובות בערוצים האמריקנים כדי להסביר את מעשיה של ישראל. הוא דיבר בהיגיון ובדייקנות שגרמו לשומעיו לכבד אותו. הוא הצליח לפתח יחסי קרבה הדוקים עם הנשיא רייגן ואנשי הממשל, ביחוד עם מזכיר המדינה ג'ורג' שולץ.

הידידות הזאת הפחיתה במידת מה את הלחץ מישראל, אך נותרה עוד עבודה רבה. למרות זאת, לפני שהספקתי להצטרף למאבק ההסברה נאלצתי להתמודד עם מאבק בירוקרטי מבית: ימים ספורים אחרי כניסתי לתפקיד הכריז ועד עובדי משרד החוץ על סכסוך שכר והורה לעובדי שירות החוץ בשגרירויות ישראל ברחבי העולם לא להגיע לעבודה. בניגוד לארנס, אותי לא פטרו מכך. התקשיתי להאמין: ישראל שקועה עד צוואר במלחמה דיפלומטית ותקשורתית, ולי אומרים לשבת בצד! לא היה שום סיכוי שאציית לכך. הודעתי שבאתי לשרת את מדינת ישראל ולא את ועד העובדים, והייתי האדם היחיד בשירות החוץ בעולם ששבר שביתה והגיע לעבודה. בתגובה הורה הוועד להשבית את המכונית והנהג ששימשו אותי. עד לסיום השביתה הלכתי ברגל.

ארנס מינה צוות של עובדי שגרירות בכירים שיעמדו בקשר קבוע עם ממשל רייגן, הקונגרס, משרד האוצר והפנטגון. דובר השגרירות היה נחמן שי המוכשר, לימים דובר צה"ל במלחמת המפרץ הראשונה.

בתוך זמן קצר התעוררה בעיה שלא הכרתי. ראש הממשלה מנחם בגין הגיע לווינגטון, והתברר שרק מספר מצומצם של אנשי השגרירות יוכל להתלוות אליו ואל ארנס לפגישתם עם הנשיא בחדר הסגלגל. בהיותי סגנו של ארנס הייתי בעמדה בכירה יותר מזו של כל השאר, וצפיתי בהשתאות כיצד כל אחד מאנשי הצוות מנסה לשכנע שנוכחותו במפגש היא אינטרס חיוני של מדינת ישראל. כדי לפתור את

בעיית הייצוג העודף, הודעתי בישיבת צוות שאני מתנדב לוותר על מקומי ולהישאר בחוץ. שתיקה המומה השתררה בחדר.

לאחר מכן, מחוץ למשרדו של ארנס, משך אותי הצידה אחד מאנשי הצוות ואמר: "ביבי, אם תמשיך כך לא תגיע רחוק".

ארנס העריך את הוויתור. לקחתי על עצמי כל דבר שהוא ביקש ממני לעשות, החל מקביעת סדר הישיבה בלימוזינות וכלה בניסוח מכתבים. אך עיקר המאמץ היה בעבודה מאחורי הקלעים: תדריך עיתונאים, שכנוע ארגונים יהודיים לתמוך בעמדתה של ישראל, פגישות עם סנאטורים וחברי קונגרס והתמודדות עם פקידי מחלקת המדינה.

הלחץ על ישראל התגבר. שר ההגנה קספר ויינברגר היה ביקורתי במיוחד כלפינו, כנראה מתוך הזדהות עם הנטיות הפרו־ערביות בממסד האמריקני, שאנשיו ראו בישראל נטל על ארצות הברית.

באחד מימי אוגוסט פורסמה בתקשורת תמונה של ילדה לבנונית שידיה נקטעו, לכאורה, בהפצצה של צה"ל. הנשיא רייגן זעם. הסתכלתי על התמונה. משהו בה נראה לי מוזר. לא היה ברור אם ידיה של הילדה אכן קטועות. ביקשתי ממשרד החוץ בישראל לבדוק את הנושא עם אמ"ן.

אחרי בירורים הם חזרו אליי עם תשובה מדהימה: הילדה בסדר. היא לא איבדה את ידיה, ופציעתה לא נגרמה מירי של צה"ל אלא מירי של מחבלי אש"ף. הצגנו את העובדות לאשורן בפני הבית הלבן ופרסמנו אותן בעיתונות כדי למזער את הנזק. המשבר המדיני נמשך גם לאחר גירוש הנהגת אש"ף מביירות והירידה בהיקף הלחימה. הערביסטים הוותיקים במחלקת המדינה הצליחו לשכנע את רייגן, שהיה פרו־ישראלי מטבעו, לקדם תוכנית שלום משלו למזרח התיכון. הוא עשה זאת בנאום ב־1 בספטמבר 1982. זמן קצר לפני פרסום התוכנית קרא לי למשרדו תת־מזכיר המדינה, לורנס איגלברגר. אחרי שאמר "כדאי שתהדק את חגורת המושב", הוא הציג לי את התוכנית.

תוכנית רייגן היתה לא יותר מאשר מחזור של תוכנית רוג'רס משנת 1969 ורעיונות דומים אחרים, שהתיימרו לפתור את "שורש הסכסוך" במזרח התיכון. לכולם היתה עמדה זהה: על ישראל להקפיא את הבניה בהתנחלויות למשך שנים, לאמץ את העיקרון של "שטחים תמורת שלום" ולאפשר לפלסטינים ליצור ממשל עצמי אוטונומי שיתפתח למדינה ריבונית מלאה בזיקה לירדן. ישראל תצטרך לסגת מכל שטחי יהודה ושומרון לגבולות שאינם בני הגנה.

אמרתי לאיגלברגר שבגין לא יסכים לכך לעולם. הבעיה המובנית בסכסוך שלנו עם העולם הערבי אינה היעדרה של מדינה פלסטינית, אלא קיומה של מדינה

יהודית. הסירוב הערבי העיקש להכיר בזכותו של העם היהודי למדינה משלו הוא שמניע את הסכסוך עוד מתחילת המאה ה־20. תוכנית רייגן לא התייחסה לנושא הקריטי הזה, ויותר מכך: בהטלת האחריות להימשכות הסכסוך על ישראל, היא עודדה את הפלסטינים ואת מדינות ערב להמשיך לדחות את עצם הרעיון של מדינה יהודית, ובכך הרחיקה עוד יותר את האפשרות לשלום בר קיימא. בגין אכן דחה את תוכנית רייגן, באומרו שזהו "היום העצוב ביותר בחיי מאז התמנית לראש ממשלה".

מנחם בגין, ראש הממשלה הראשון מהימין, שבר בסגנונו את הדפוס המקובל של רוב ראשי ממשלת ישראל. ברטוריקה יוצאת דופן שרוממה את העבר היהודי, את הנאמנות לארץ ישראל ואת זקיפות הקומה הלאומית, בגין סחף אחריו מיליוני ישראלים שחשו מנוחים ודחויים בידי הממסד שנשלט בידי השמאל. בגינוני המזרח־אירופיים ובלבושו ההדור היה בגין האנטיטזה של הצבר הטיפוסי. כמנהיג האצ"ל הוא פיקד על המרד בשלטון המנדט הבריטי, וב־1981 הורה על הפצצת הכור הגרעיני בעיראק כדי להציל את ישראל מסכנה קיומית. אך בגין היה גם מי שחתם על הסכם השלום ההיסטורי הראשון בין ישראל למדינה ערבית, שבגינו זכה יחד עם נשיא מצרים אנואר סאדאת בפרס נובל לשלום ב־1978. מול התנגדותו החריפה של בגין והסתירות הפנימיות בתוכה, תוכנית רייגן בסופו של דבר שבקה חיים ככל היוזמות הקודמות של ארצות הברית ואירופה שניסו, פעם אחר פעם וללא הצלחה, לפתור את הסכסוך הערבי־ישראלי.

* * *

הרגע המאתגר ביותר במלחמת לבנון הגיע ב־16 בספטמבר 1982. אנשי הפלנגות הנוצריות בלבנון טבחו במאות פלסטינים תושבי מחנות הפליטים סברה ושתילה ליד ביירות. ישראל ושר הביטחון אריאל שרון הואשמו בתכנון מרחץ דמים ברברי. הרבה קודם לכן, שרון חימש את אנשי הפלנגות, בני בריתה של ישראל, אך בשום צורה שהיא לא הנחה אותם לבצע טבח כלשהו.

הדיבה שמעשי הזוועה התרחשו בחסות ישראלית התפשטה ברחבי העולם כאש בשדה קוצים, והטרידה מאוד את בגין.

ימים אחדים אחרי הטבח בסברה ושתילה, בשיאה של המתקפה התקשורתית, התקשר אליי ראש הממשלה לשגרירות בושינגטון.

"מר נתניהו", אמר, "קח בבקשה עט ונייר ורשום את מה שאני אומר".

הוא הכתיב לי מודעה שביקש שאפרסם בניו־יורק טיימס, בושינגטון פוסט ובעיתונים נוספים. תחת הכותרת "עלילת דם", המודעה ניפצה את השקרים

שטפלו על ישראל את אשמת הטבח. חיילי צה"ל, הדגשנו, לא היו מעורבים באופן כלשהו בטרגדיה.

עשיתי כדבריו ופרסמתי את המודעה בשינויי ניסוח קלים. אבל הסערה המשיכה להשתולל, גם בישראל. המונים הפגינו בתל־אביב נגד שרון וכינו אותו "רוצח" ו"הקצב של ביירות". המפגינים קראו לישראל, שעדיין החזיקה רצועת ביטחון בדרום לבנון, לסגת ממנה לחלוטין. הלחץ גרם לבגין להקים ועדה לחקירת האירועים במחנות הפליטים בביירות, בראשות נשיא בית המשפט העליון יצחק כהן, כדי שתברר רשמית אם לישראל אכן היתה מעורבות בדרך כלשהי בטבח סברה ושתילה.

בעוד ועדת החקירה עושה את מלאכתה, אנו בשגרירות נאלצנו לנהל קרב בכמה חזיתות. היה עלינו לדחות את הניסיונות החוזרים ונשנים של ממשל רייגן ואחרים לכפות תנאים לא מקובלים על ישראל, ובמקביל להגן על המשך נוכחותנו ופעילותנו בלבנון. חלוקת העבודה היתה ברורה: ארנס היה מופקד על הופעות ברשתות הטלוויזיה ובעיתונים החשובים, ואני טיפלתי בכלי התקשורת המשניים שמחוץ לוושינגטון.

לעיתונים של אז, ובפרט למאמרי המערכת ומאמרי הדעה, עדיין היתה השפעה ניכרת על דעת הקהל. בדקתי מה הם חמישים העיתונים המובילים בארצות הברית. עשר הקונסוליות שלנו כיסו את כל האזורים בהם פורסמו והופצו. החלטתי שאחת לכמה חודשים, כל קונסול ימסור מאמר דעה לעיתון המקומי. כך קיוויתי לייצר מסה קריטית של מאמרי דעה שתשפיע על סנאטורים, חברי קונגרס ומקבלי החלטות אחרים.

הקמתי בשגרירות "מפעל תעשייתי" של כתיבת מאמרים אלה והפצתם. על מלאכת הכתיבה הופקדו כותבים חדי עט שגייסתי, והקונסולים של ישראל היו חתומים עליהם. אפשרתי להם להכניס בטקסט שינויים שיתאימו לקהל הספציפי שלהם. עודדתי את אלה מהם שהיו מסוגלים לשלוח מאמרי דעה איכותיים פרי עטם לעשות זאת. תוך זמן קצר הצלחנו לכסות את שווקי הדעות המרכזיים של ארצות הברית בזרם קבוע של דעות פרו־ישראליות המפריכות את ההכפשות נגדנו. שום דבר בקנה מידה כזה לא נעשה באמריקה מאז פרסם אבא את המודעות שלו במהלך מלחמת העולם השנייה.

בעיתונים וברשתות הטלוויזיה התחלנו לשמוע הדים לטיעונים ולרעיונות שזרענו בהתמדה. כשאחרים חוזרים על רעיונות שלך כאילו היו שלהם מאז ומעולם, אתה יודע שאתה בדרך הנכונה.

בפברואר 1983 פרסמה ועדת כהן את מסקנותיה. הדו"ח קבע של־ישראל לא

היתה שום מעורבות בטבח סברה ושתילה, אך הוועדה הוסיפה תוספת מדהימה: אף שאריאל שרון לא היה מעורב ישירות בטבח ולא צפה שיתרחש, הוא היה אמור לצפותו. בשל "מחדל" זה, קבעה הוועדה, יש להעבירו מתפקידו.

דעתי היתה שזו קביעה מופרכת ומסוכנת. אינך יכול לצפות ממנהיגים לחזות כל תרחיש ולהענישם על שלא עשו זאת. אמת מידה כזו שמה מכשול בפני קבלת החלטות, מדכאת לקיחת סיכונים ומשרה מנטליות "פרוטקולית", של "שב ואל תעשה". עדו פרסם באחד העיתונים מאמר חריף שתקף את המלצות הוועדה ומסקנותיה. הוא היה בין המעטים שנחלצו להגנת שרון.

השמאל הפעיל לחץ ציבורי מסיבי כדי להביא לפיטוריו של שרון, יקיר הימין באותם הימים. בסופו של דבר בגין נכנע ללחץ ומינה את ארנס למחליפו של שרון במשרד הביטחון. ארנס חזר ארצה למלא את התפקיד במאי 1983, כשנה לאחר שהגעתי לווינגטון. הייתי אמור להחליפו כשגריר בפועל במשך שישה חודשים, עד לבואו של השגריר החדש, מאיר רון.

לפני מינויו של רון ניסה ארנס, ללא הצלחה, למנות אותי לשגריר. הוא אמר לשר החוץ יצחק שמיר שאמשיך לנהל את המאבק על דעת הקהל בארצות הברית, ושזהו התפקיד החשוב ביותר של שגריר היום.

שמיר היה עיקש כפרד. כשמונה לראש הממשלה ב־1986 הוא היה מחויב לשלמות הארץ באותה עוצמה בלתי מתפשרת שהנחתה אותו בימיו במחתרת הלח"י ובשירותו במוסד. הוא לא היה איש של דיבורים. את מלחמות ההסברה הבינלאומיות להגנת ישראל העדיף להאציל לאחרים — בעיקר לארנס ואחר כך לי. ובכל זאת, שמיר לא התייחס ברצינות להמלצתו של ארנס. הוא אמר לו שבגיל 33 הייתי צעיר מדי וחסר ניסיון, ושמומחי משרד החוץ הסכימו פה אחד שבעת כזאת דרוש בווינגטון "דיפלומט מקצועי". האירוניה היא שהם אמרו זאת דווקא לארנס, שהיה אנטייתזה מובהקת להמלצה הזו.

* * *

ששת החודשים שחלפו לפני שהגיע מאיר רון לתפקיד השגריר הזניקו את הקריירה הציבורית שלי. במהלכם התקבלה בשגרירות בקשה מטעם רשת ABC News לשלוח את שגריר ישראל המכהן לעימות טלוויזיוני עם שגריר ערבי בתוכנית **נִיִּיטְלִין** בשעה 23:00. זו היתה מהדורת חדשות במתכונת חדשה, בהנחיית העיתונאי הוותיק טד קופל. בימים שטרם שידורי החדשות מסביב לשעון, נייטליין, שהתחילה לשדר אחרי ההשתלטות על שגרירות ארצות הברית בטהרן ב־1979, הגיעה לקהל רחב וקיימה דיוני עומק בנושאים גלובליים.

כשהגעתי לאולפני ABC בושינגטון שיערתי שזו יכולה להיות פריצת דרך במאמציי להשפיע על דעת הקהל. זו היתה הופעתי הראשונה בתוכנית טלוויזיה מרכזית מאז העימות שהשתתפתי בו שש שנים קודם לכן בערוץ הציבורי של בוסטון. בינתיים הספקתי לרכוש ניסיון רב.

נייטליין היתה זירת אגרוף פוליטי טלוויזיוני, וקופל היה שופט הוגן ומקצועי. השגריר הערבי ואני התגוששנו במשך 15 או 20 דקות. אינני זוכר בדיוק את הנושא, אבל זה כנראה היה "טרור", "התוקפנות הישראלית", "המדיניות האמריקנית במזרח התיכון", "הפלסטינים" או כל נושא אחר מהנושאים שהיו אז בכותרות. בסוף התוכנית חשתי שהייתי נוקשה מדי ושנצמדתי יותר מהנדרש לדפי המסרים שהכנתי מראש, אבל כשיצאתי מהאולפן ראיתי שצוותי הצילום מחייכים אליי ומניפים אגודלים זקופים. זה היה סימן טוב.

בתוך זמן קצר הזמין אותי קופל לעימותים ליליים נוספים. הרשיתי לעצמי להיות משוחרר יותר בתגובותיי ולעיתים קרובות אף שלפתי תשובות מהשרוול, אך תמיד הייתי מודע לכך שאני מייצג את מדינת ישראל ושאני צריך לברור את מילותיי בקפידה כדי שיעלו בקנה אחד עם המדיניות שייצגתי. זה לא היה קשה עבורי, כי בדרך כלל הסכמתי עם המדיניות. גיליתי שאם אני מאמין בדברים שאני אומר ומציג אותם באופן מחושב ותקיף, המסר שלי עובר בהצלחה.

נראה שגם הקהל של קופל חשב כך. כפי שקורה לכל מי שמופיע לעיתים קרובות בטלוויזיה, אנשים התחילו לזהות אותי ברחוב, בחנויות ובמסעדות. הזמינו אותי להופיע בכל שאר הרשתות — בתוכניות בוקר, בחדשות הלילה וביומני סוף השבוע. ישראל היתה ונתרה נושא מעניין לעסוק בו, אבל התחלתי להפנות את הזרקור לנושא שעניין את הציבור האמריקני עוד יותר: כיצד ארצות הברית צריכה להילחם באיום הטרור, שכבר גבה את חייהם של לא מעט אזרחים אמריקנים.

ניסיתי לדבר מהלב, לדבר מהראש, ובעיקר לדבר ברור. הקפדתי להימנע משימוש במונחים גבוהים ויומריים. מלבד **יסודות הסגנון**, פיטר לובין נתן לי גם את ספרו המשעשע של סטניסלב אנדרסקי, **מדעי החברה ככישוף**. אחרי שקראתי את ביקורתו הנוקבת על "מילוליות יומרנית מעורפלת", ברחתי ממילים כמו "פרדיגמה" או "פרמטרים", או להג ערטילאי דומה.

אם חטאתי מדי פעם באחד מהביטויים האלה, אני נותן כאן את התנצלותי המאוחרת. לאורך הקריירה הציבורית שלי ניהלתי מלחמת חורמה בז'רגון המשמש פקידי ממשל, לצערי בהצלחה חלקית בלבד. בדרך כלל יכולתי לשלוט בדברים היוצאים מפי וממשרדי, אך לא מעבר לכך.

הפכתי לדמות מוכרת בושינגטון ומחוצה לה. הסתובבתי במקומות הנכונים

והתיידדתי עם משפיענים רבים. בארוחת צהריים אחת נתן לי לאונרד גרמנט, היועץ לשעבר של ניקסון, עצה נבונה: "אל תמהר, תקשיב היטב, ותצליח". בושינגטון נפגשתי שוב עם ליין קירקלנד, היו"ר המוערך של איגוד העובדים הענק AFL-CIO, לאחר שנפגשנו לראשונה בוועידת ירושלים של מכון יונתן. הוא היה דמות רבת השפעה בקרב דמוקרטים ורפובליקנים כאחד. התיידדתי עם אינטלקטואלים ועיתונאים בושינגטון, ובהם זוכה פרס פוליצר צ'רלס קראוטהמר, בעל הטור בניו־יורק טיימס ויליאם סאפייר ואושיית הטלוויזיה דיוויד בריןקלי.

בריןקלי הזמין אותי לארוחת צהריים עם ידידו פרנק סינטרה, שכל חייו תמך בישראל. גיליתי שסינטרה הוא אדם עם שתי רגליים על הקרקע, חף מכל תחושת חשיבות עצמית מנופחת. לבקשת בריןקלי, תיארתי לסינטרה את המצב העכשווי במזרח התיכון. הוא הבין אינסטינקטיבית את הצורך של ישראל להגן על עצמה מפני מתקפות טרור מלבנון, שהזכירה לו איך הוא עצמו התמודד עם בריונים בשנות ילדותו בעיר הופקן בניו־ג'רזי. ישירותו, חיובו הרחב ועיניו הכחולות, שהיו סימן ההיכר שלו, כבשו אותי. דפוס התדריכים הבלתי רשמיים חזר על עצמו מפעם לפעם כשידידים ביקשו ממני לתדרך את חבריהם ומכריהם על האירועים המתפתחים.

הופעותיי בתוכנית נייטליין הגדילו את זרם ההזמנות שהגיעו אליי ואל פלר לארוחות ערב אצל אנשי תקשורת מובילים בושינגטון, כולל מו"לית העיתון וושינגטון פוסט קתרין גרהאם ובתה לאלי ויימאות', מנהיגים פוליטיים משתי המפלגות ופקידי ממשל בולטים.

ואז, בדיוק כשהתחלתי להרגיש שאני מוכן לדהור קדימה, הגיע לושינגטון השגריר החדש כדי להחליף את משה ארנס.

נקלעתי לעמדה לא נוחה. מאיר רוזן, מומחה למשפט בינלאומי, היה מהמשובחים שבדיפלומטים הישראלים מהזן הישן. הוא דיבר היטב את שפתם של מקביליו במחלקת המדינה, אך כמו רוב עמיתיו בשירות הדיפלומטי של ישראל הסגנון שלו לא היה מותאם לעידן הטלוויזיה. בתקשורת האמריקנית, כמו בכל מקום, ניתנת לך הזדמנות אחת להותיר רושם ראשוני. אם זה לא צלח, רוב הסיכויים שלא תקבל הזמנה נוספת.

אני מניח שגם רוזן היה במצב לא פשוט. אחרי שמונה למשרה הנחשקת ביותר בשירות החוץ הישראלי, הוא הגיע לושינגטון וגילה שסגנו הצעיר ממנו בכעשרים שנה מאפיל עליו בהופעותיו בתקשורת. מתוך כבוד לאיש ניסיתי להלך בין הטיפות. חוץ מזה, מה יועיל ירי בתוך הנגמ"ש? רוזן ואני הבנו זאת ושמרנו מרחק זה מזה מתוך כבוד הדדי.

סמוך ליום השנה השמיני למבצע באנטבה, ביקשתי וקיבלתי אישור ממשרד החוץ לערוך בווינגטון את הוועידה השנייה של מכון יונתן בנושא הטרור הבינלאומי, ב־4 ביולי 1984. סוכם שהמכון יממן את עלויות הכנס, ואני אוכל לרתום את צוות השגרירות לסיוע במאמץ ההסברה לטובת ישראל.

לעומת הניסיון הקודם, הפעם התנהלו העניינים בקלות רבה לאין ערוך. כשהתחלתי לארגן את הוועידה הראשונה בירושלים הייתי עדיין צעיר אלמוני בן 28 שנישא בעיקר על כנפי תהילתו של יוני ונעזר במוניטין ובקשרים של אבא. כעת כבר הייתי מוכר בזכות עצמי, ובניתי קשרים עם דמויות בולטות מהאליטה הפוליטית, האינטלקטואלית והתקשורתית של אמריקה. הרעיונות שהוצגו לראשונה ב־1979 בירושלים על טרור מדינתי וערוותם המוסרית של הטרוריסטים כבר הכו שורשים. הגיע הזמן, חשבתי, לא רק להדהד את הרעיונות הללו אלא להתמקד בשאלה כיצד לנצח במלחמה בטרור.

דוד בר־אילן, פסנתרן ישראלי בעל שיעור קומה עולמי וסופר מחונן שהתיידדתי איתו בניו־יורק, הצטרף לפיטר לובין, ושניהם סייעו לי בארגון הוועידה. שנים לאחר מכן היה בר־אילן העורך ראשי של ה'גרואל פוסט' וכתב טורים נשכניים ושנונים שחשפו את השקרים והעיוותים בעיתונות הישראלית.

מלבד פול ג'ונסון, נורמן פודהורץ וג'ורג' ויל, הזמנתי לוועידה גם את העיתונאי המפורסם בוב וודוורד, שיחד עם עמיתו חשף את פרשת ווטרגייט. כמו כן הזמנתי את הסנאטור הרפובליקני פול לקסאלט והסנאטור הדמוקרטי דניאל פטריק מויניהן, לשעבר שגריר ארצות הברית באו"ם. ברנרד לואיס ואלי כדורי, שני מזרחנים ששמם הולך לפנייהם בכל העולם, אישרו את בואם לוועידה לאחר שנבצר מהם להשתתף בוועידה הראשונה, ודנו בשורשי הטרור הערבי. ג'ין קירקפטריק וחוקרים מובילים של הקומוניזם עמדו על שורשי הטוטליטריים של הטרור הסובייטי. ויליאם ובסטר, ראש ה־FBI, דיבר על הלחימה בטרור בארצות הברית. משה ארנס ויצחק רבין התמקדו בצורך לרדוף את הטרור הבינלאומי. אבל ההצהרה החשובה ביותר הגיעה ממזכיר המדינה ג'ורג' שולץ, שפגשתיו כמה פעמים קודם לכן.

בראיונותיי בטלוויזיה קראתי שוב ושוב לנקוט מדיניות אקטיבית של סנקציות דיפלומטיות, כלכליות וצבאיות נגד מדינות הטרור. התעודדתי כששולץ אמר לי שהוא מתעניין מאוד ברעיונותיי. הוא הזדעזע במיוחד מפיגוע ההתאבדות במטה המרינס בבירות ב־23 באוקטובר 1983, בו נהרגו 241 נחתים אמריקנים. הפיגוע סייע לי להעביר בשיטתיות את מוקד הדיון הציבורי על הטרור מהאיומים על ישראל לאיומים על ארצות הברית. השינוי הסיט את האהדה האמריקנית מלבנון לישראל והפחית את הלחץ המדיני על צה"ל לצמצם את פעילותו בלבנון.

בשלב מסוים במהלך השנה בה אירעו הפיגועים בביירות, קרא לי שולץ למשרדו והודה שהוא מודאג מאוד מהתפשטות הטרור.

"הטרוריסטים האלה אינם בני אדם", אמר. "הם חיות".

שולץ הבהיר שהוא נחוש לחולל שינוי במדיניות האמריקנית נגד טרור: במקום הגנה פסיבית — מעבר להתקפה יזומה. הוא ביקש להעביר את המלחמה במחבלים לבסיסיים בחו"ל ולמדינות התומכות בהם, "גם אם יש מי שמתנגדים לכך" (כאן רמז בעיקר לשר ההגנה קספר ויינברגר, שהסתייג מפעילות צבאית אמריקנית נגד מטרות טרור).

שולץ הציע לנו לקיים סדרת פגישות בהן נגדיר מה על ארצות הברית לעשות, יחד עם מדינות העולם החופשי, כדי לעקור את נגע הטרור. הוא הסכים מיד לשאת דברים בוועידה השנייה של מכון יונתן.

ב־4 ביולי 1984, שמונה שנים לאחר מבצע החילוץ באנטבה, מסר שולץ את ההצהרה הבאה בוועידת מכון יונתן בווינגטון. בפני קהל של פוליטיקאים, דיפלומטים, עיתונאים ומעצבי דעת קהל מובילים:

"מדינות רבות הצטרפו לשורותיה של מה שאפשר לכנות 'ליגת הטרור', כמממנות ותומכות מלאות במעשי רצח חסרי הבחנה.

"לטרוריסטים ולתומכיהם יש מטרות מוגדרות והם משתמשים באלימות טרוריסטית כדי להשיגן.

"האם אנו כמדינה רשאים, האם קהילת האומות החופשיות רשאית, להסתפק במגננה ולהמשיך לספוג מהלומות מטרוריסטים? אני חושב שלא. מבחינה מעשית, הגנה פסיבית בלבד אינה מספקת די הרתעה נגד טרור ונגד המדינות המפעילות אותו. הגיע הזמן לחשיבה רצינית על התגוננות פעילה יותר — באמצעות פעולות מנע או פעולות מקדימות נגד קבוצות טרור".

כולם הבינו שהרוביקון נחצה. האדריכל של מדיניות ארצות הברית התייצב על הבמה וקבע שהמעצמה הגדולה בעולם אינה צריכה להסתפק בתגובה על פיגועי טרור ספציפיים אלא להתמקד בפעולה מונעת. היה ברור שהוא מכוון את דבריו אל המדינות שמפעילות ונותנות חסות לטרור.

כמו ועידת ירושלים שקדמה לה, לוועידת ווינגטון היו השלכות עצומות. בוועידה בירושלים הוכרזה מלחמה על היסודות האינטלקטואליים של הטרור. בוועידה בווינגטון הונחו היסודות למדיניות אמריקנית חדשה נגד הטרור הבינלאומי.

גם הפעם ערכתי את דיוני הוועידה בספר, שכותרתו **הטרור: כיצד יוכל המערב לנצח**. מי שעודד אותי לעשות זאת היה רוג'ר שטראוס מבית ההוצאה היוקרתי פרר, שטראוס וג'ירו. בניגוד לספר הקודם, שבו כתבתי הקדמות קצרות לכל פרק וערכתי

את דבריהם של אחרים, הפעם כתבתי בעצמי הקדמה וסיכום ארוכים, ופירטתי כיצד יכולות המדינות הדמוקרטיות להביס את הטרור הבינלאומי. את הספר חתמתי במילים הבאות:

"אתגר הטרור מחייב תשובה. הברירה היא בין חברה חופשית המבוססת על חוק ואנושיות ובין ברבריות בשירות העריצות והכח הגס, הפושה כנגד. מבוכה וחולשה איפשרו את עלייתו של הטרור. בהירות ואומץ לב יבטיחו את מפלתו".

הספר השיג שתי תוצאות חשובות. ראשית, הוא הפיץ ברחבי העולם את הרעיונות המרכזיים שעלו בוועידה, בין השאר הודות לכתבה ארוכה שפורסמה עליו בטיימס, שנחשב אז לשבועון המשפיע בעולם.

התוצאה השנייה היתה השפעתו הישירה של הספר על מקבל ההחלטות העיקרי במאבק נגד הטרור: הנשיא רונלד רייגן.

כפי שכתב לי שולץ כשנתיים לאחר הוועידה, ב־2 במאי 1986: "הבוקר, בטיסה הארוכה מושינגטון לבאלי (בדרך לפסגת מדינות ה־G7) הבחנתי שהנשיא קורא את ספרך. במהלך הטיסה הוא ניגש אליי כמה פעמים במקום מושבי והעיר על קטעים שונים בספר תוך שהוא מקריא לנו אותם בקול. ... הוא נתן לי את העותק שלו, אמר שאני חייב לקרוא אותו והוסיף: 'אני רוצה אותו בחזרה'".

מה שהחל כרעיון שהגה אבא לאחר נפילתו של יוני באנטבה הגיע לשיאו בתוך פחות מעשור, בגישה חדשה ואגרסיבית למאבק בטרור הבינלאומי בהובלת ארצות הברית.

תחת הנהגתם של רייגן ושולץ הטילה ארצות הברית סנקציות דיפלומטיות וכלכליות על מדינות תומכות טרור, ובכללן לוב, סוריה ואיראן. אמריקה חתרה בנחישות ללכוד את המתנקש מארגון אש"ף שהשליך את ליאון קלינגהופר מעל סיפונה של האקילה לאורו. היא איתרה את המטוס שבו נמלטו מחבלים בשעה שהיה מעל הים התיכון ואילצה אותו לנחות בבסיס נאט"ו בסיציליה, שם נעצרו המחבלים בידי משטרת איטליה.

מעל לכול, רייגן ושולץ שלחו מסר רב עוצמה לטרוריסטים באשר הם, כשיחד עם ממשלת בריטניה בהנהגת מרגרט תאצ'ר הם הפציצו את לוב בפשיטה שכמעט הרגה את הרוזן מועמר קדאפי. לאחר ההפצצה בלוב, עיתון כווייטי ייחס לי את השינוי שחל במדיניות האמריקנית ביחס לטרור הבינלאומי. אני גאה להודות באשמה.

ההצלחות עודדו את ממשל רייגן לפעול לשינוי כולל בעמדת המערב כלפי הטרור. ב־1986 כינסה ארצות הברית בטוקיו פסגה של מנהיגי המערב, שבה התקבלו החלטות גורפות הקוראות להתגוננות מערבית פעילה נגד הטרור הבינלאומי.

ב־1987 העביר הקונגרס את החקיקה התקיפה ביותר נגד הטרור שהתקבלה עד אז, והורה על סגירת כל משרדי אש"ף בארצות הברית. לאחר עשרים שנה שהטרור הבינלאומי בהנהגת אש"ף נהנה מחופש פעולה בלתי מוגבל כמעט, החל המערב סוף־סוף להפנים את העיקרון: ארגוני הטרור והמדינות המעניקות להם חסות לא יוכלו עוד לחמוק מעונש על מעשיהם.

* * *

מאבקו של המערב בטרור לא היה חף מכישלונות. לקראת סוף כהונתו ביקש ממשל רייגן לקיים "דיאלוג" עם אש"ף, ושקל להכיר בו כגוף פוליטי לגיטימי. תאוריית "שורש הסכסוך" מרימה מדי פעם את ראשה אפילו בקרב המנהיגים והוגי הדעות המפוכחים ביותר.

כישלון נוסף אירע בנובמבר 1986.

בשעה שארצות הברית הסלימה את מאבקה בטרור, חלק מפקידי ממשל רייגן ניהלו משא ומתן עם טרוריסטים לבנונים המופעלים בידי טהרן בנוגע לשחרור בני ערובה אמריקנים שהוחזקו בידי איראן. במשא ומתן סודי הם הסכימו לשלוח נשק אמריקני למשטר האיראני כדי להשיג את השחרור. שולץ זעם. בזיכרונותיו הוא כתב: "כל עיקרון שהנשיא שיבח בספרו של נתניהו על הטרור ספג מכה איומה בעקבות הסיכום". למרבה המזל, מאמציו העיקשים של שולץ להרחיק את ארצות הברית מקיום מגעים עם איראן לבסוף השתלמו. תוך כמה שבועות הוא הצליח להשתלט מחדש על המדיניות האמריקנית במזרח התיכון, וממשלת ארצות הברית חזרה למסלול שהתווה הנשיא רייגן.

למרות כמה כישלונות, המדיניות של רייגן ושולץ נגד הטרור בשנות השמונים נחלה הצלחה כוללת. הטרור הבינלאומי ספג מכה קשה. המדינות התומכות בו נחשפו, והטרוריסטים הוקעו. הצעדים הפוליטיים, הכלכליים והצבאיים החריפים שנקט המערב נגד נותני החסות של הטרור גרמו לכך שמדינות אלה הפסיקו את תמיכתן בטרור וריסנו את הטרוריסטים שפעלו משטחן.

הרס תשתית אש"ף בלבנון במהלך מלחמת שלום הגליל שלל מטרוריסטים ממדינות רבות שטח היערכות שימושי ביותר ליציאה לפעולות טרור נגד העולם הדמוקרטי. ציר הטרור הסובייטי־ערבי עמד על סף הכחדה, וכך גם ברית המועצות עצמה. נתיבי התעופה, הערים והאזרחים במערב שבו ליהנות מביטחון יחסי. לאחר כמעט עשרים שנה של זוועות מתמשכות, נראה שהטרור הבינלאומי חוסל והאיום הנשקף ממדינות טרור הוסר.

* * *

האומנם?

שנים לפני ה־11 בספטמבר יכולתי כבר לראות ענני סערה מתקרבים עם עליית האסלאם הקיצוני. כאז כן היום, האמנתי שהסכנה הגדולה ביותר בטרור היא הופעתן של מדינות טרור אסלאמיות העלולות לייצא פנאטים דתיים למערב. גרוע מכך, הן מסוגלות להשיג נשק גרעיני ואמצעים לשגרור. עם נשק להשמדה המונית, הן יעברו מהטלת אימה על אזרחיהן ושכנותיהן לאיום על העולם כולו. "הסכנה המטרידה ביותר", כתבתי ב־1985, "הוא השגת נשק להשמדה המונית בידי מדינות הטרור העיקריות במזרח התיכון — איראן, לוב וסוריה". כמה שנים לאחר מכן, כל השלוש ינסו לפתח נשק גרעיני. לוב ויתרה על כך בעקבות האיום בהתערבות צבאית אמריקנית. גם סוריה הוסגה לאחזק כשצה"ל תקף מן האוויר, בתמיכת ארצות הברית, את הכור הגרעיני הסורי בדיר א־זור. רק איראן נותרה.

שגריר

1988-1984

כשהתכנסה הוועידה למאבק בטרור בוועינגטון כבר החלפתי תפקיד. בהמלצתו של משה ארנס, שמיר העלה בשיבת הממשלה את מועמדותי לשגריר ישראל באו"ם. פרס היה אז ראש הממשלה, שמיר שר החוץ, רבין שר הביטחון, וארנס שר ללא תיק שהשתתף בשיבות הקבינט.

קודם לכן, לאחר הבחירות לכנסת ה־11, לא הצליחה מפלגת "העבודה" להקים קואליציה בלי "הליכוד". הפתרון היה הקמת ממשלת אחדות לאומית על בסיס רוטציה. פרס יכהן ראשון כראש הממשלה במשך שנתיים, ולאחר מכן יתחלף עם שמיר.

האם תאשר ממשלת האחדות את המינוי?

בניגוד לניסיון הקודם למנות אותי לשגריר ישראל בארצות הברית, הפעם לא היו התנגדויות. ההסתייגות היחידה הגיעה מכיוונו של אחד השרים (דווקא ממפלגת "העבודה")! שהקשה: "אבל מי יוכל להיכנס לנעליו של ביבי בוועינגטון?" פרס אישר את המינוי, אף שידע כמובן שאני משתייך לצד הימני של המפה הפוליטית. גם כשהפכנו בהמשך ליריבים פוליטיים מרים, תמיד שמרנו על ערוצים פתוחים בינינו.

זכרתי לטובה את יחסו אליי ואל משפחתי לאחר נפילתו של יוני. במילים ובמעשים, שמעון תמיד היה אדיב ונדיב כלפינו.

סיום תפקידי כציר בוועינגטון ותחילת שירותי כשגריר ישראל באו"ם השלימו רצף של קדנציות בנות שנתיים. אחרי חמש שנים בצה"ל למדתי שנתיים לתואר ראשון ב־MIT ושנתיים לתואר שני במנהל עסקים בבית הספר סלואן, עבדתי שנתיים ב־BCG (עם חופשה לצורך הקמת מכון יונתן) ושנתיים נוספות כמנכ"ל המכון, ושירתי שנתיים כציר בוועינגטון.

אל כל אחת מהתחנות הללו נכנסתי בזכות המלצות שנתנו לי אחרים: לסיירת מטכ"ל בהמלצת חברו של יוני; ללימודי אדריכלות ומנהל עסקים ב־MIT בעידודה של אמי; לעבודה ב־BCG בהמלצתו של יואב לבנטר; ולתפקיד ציר ישראל בוועינגטון לבקשתו של ארנס, שרצה אותי כסגנו. את כל ההחלטות הללו קיבלתי בגישת "ננסה, מה יכול להיות", אבל פה היה משהו חדש: את התפקיד באו"ם **ממש רציתי**. האמנתי שהאו"ם יכול לשמש זירה אידיאלית לקידום מעמדה של ישראל בעולם.

נזכרתי בנאומי הבלתי נשכח של שגריר ישראל באו"ם חיים הרצוג ב־1975, כשקרע על הבמה את נוסח ההחלטה שהשוותה את הציונות לגזענות. זכרתי גם את נאומי התקיפים של השגריר יוסף תקוע, ואת הנאומים חוצבי הלהבות של שגרירי ארצות הברית דניאל פטריק מויניהן וג'ין קירקפטריק, שנחלצו תמיד להגנתה של ישראל. התכוונתי לנקוט גישה דומה של תקיפות שאינה מרכינה ראש. הסגנון הזה לא רק התאים לי היטב: ידעתי שזאת הגישה היחידה שתצליח.

פלר ואני השתכנו בשדרה החמישית במנהטן, במעון הרשמי של שגריר ישראל באו"ם. כמה קומות תחתינו התגורר ארתור (פאנץ') סולצברגר, מו"ל הניו־יורק טיימס, והתיידדתי איתו. אבל חברינו הקרובים ביותר לא היו עיתונאים או פוליטיקאים אלא האחים ג'יי ויג ו־קס, שני יזמים בעסקי הפיננסים שגרו בהמשך הרחוב, ומשפחת זמיר שהגיעה מאיראן.

לשם התעמלות, הייתי הולך ברגל ממשכן הקונסוליה הישראלית סמוך למטה האו"ם ברחוב 42 ועד לדירתנו ברחוב 82 פינת השדרה החמישית. אנשים שזיהו אותי מהופעותיי בטלוויזיה עצרו אותי לא פעם בדרך, כמעט תמיד כדי להביע תמיכה. השירות החשאי האמריקני הקצה לי שומרי ראש, אך נאלץ להחליף אותם לסוכנים צעירים יותר שיצליחו להדביק את קצב ההליכה הנמרץ. כדי ללכת מהר, ללא עצירה, הייתי חוצה את השדרות מערבה בכל צומת שבו ההליכה ישר דרשה ממני לעצור ברמזור אדום. כאילו הייתי לוחם צעיר ביחידה, ביקשתי לקצר את זמן ההליכה בכל צעידה כזאת. הרגלים ישנים לא נעלמים כל כך מהר.

בין האנשים הראשונים שפגשתי בתפקידי החדש היה הנרי קיסינג'ר. הוא הזמין אותי לארוחת צהריים במסעדת מלון ארבע העונות היוקרתית בניו־יורק. קיסינג'ר, שהיה מזכיר המדינה ב־1973, היה מודע לביקורת שהופנתה נגדו על שערכב אספקת משלוחי נשק לישראל במלחמת יום הכיפורים, והבטיח לי שהיה ועודנו מחויב לביטחונה ולעמידה של ישראל. נפגשנו כמה פעמים במהלך שהותי בניו־יורק ואחריה, והתרשמתי מעצותיו המנוסות ומהפרספקטיבה ההיסטורית שלו.

מעולם לא סיפרתי לו את הבדיחה ששמע כבר בוודאי מפני אחרים: באחד מביקוריו בירושלים מבקר קיסינג'ר בגן החיות התנ"כי. הוא מצליח לחולל שם נס — כלוב שבו חיים יחדיו בשלום אריה וכבש. העיתונות העולמית בהלם.

"ד"ר קיסינג'ר", קוראים העיתונאים בהתרגשות, "איך עשית זאת?" "פשוט מאוד", משיב קיסינג'ר, "אתה לוקח כלוב, שם בתוכו אריה, ובכל יום מכניס פנימה כבש חדש..."

שנים לפני פגישתנו אמר קיסינג'ר: "בחיים הציבוריים אתה שואב מההון האינטלקטואלי שצברת לפני שנכנסת אליהם". אבל גם אחרי כניסתי לחיים

הציבוריים עשיתי הכול כדי לחדש ולרענן את ההון האינטלקטואלי שלי. המשכתי ללא הרף לקרוא — והרבה.

אף שאני מכור לספרי היסטוריה ולביוגרפיות פוליטיות — הספקתי לקרוא ספרים רבים כל כך על צ'רצ'יל, אחת הדמויות הנערצות עליי, שאני מיד מדלג על אלו שלא נכתבו בסגנון מרתק וסוחף — אני מקפיד להעמיק את הידע שלי בנושאים שאני עוסק בהם. למשל, כשעבדתי ב־BCG ובחברת רים, ולאחר מכן כשכיהנתי כשר האוצר, הרביתי לקרוא ספרים על כלכלה וטכנולוגיה; כשביקשתי להפוך את ישראל למעצמת סייבר קראתי ספרים על קיברנטיקה, וכן הלאה. ספרים צריכים לומר משהו מהותי — ולומר זאת היטב. ספרים טובים הם המפלט שלי מעבודה קשה, וספרי היסטוריה כתובים היטב מאירים את ההווה לא פחות מאשר את העבר.

הפגישה הזכורה לי ביותר מהחודשים הראשונים באו"ם לא היתה עם אחד מעמיתי הדיפלומטים אלא עם רב דגול. זמן קצר אחרי שהגעתי למנהטן הודיעה לי מזכירתי באינטרקום שבחור ששמו שמריה, הטוען שהיה פקודי בצבא, ממתין מחוץ למשרד ומבקש לראותי. כשנכנס פנימה לא זיהיתי אותו. הוא היה עטור זקן ארוך ולבש חליפה חסידית שחורה.

"ביבי", הוא אמר, "זה אני, שמריה".

שמריה הראל! הייתי המפקד שלו בסיירת מטכ"ל. התברר שלאחר שחרורו מצה"ל יצא לטייל בעולם, עבד בעבודות מזדמנות ולבסוף מצא שלוה וייעוד בחסידות חב"ד. הוא הזמין אותי להגיע בערב שמחת תורה למרכז העולמי של חב"ד בברוקלין, בכתובת המוכרת — 770 איסטון פארקוויי.

רבי מנחם מנדל שניאורסון, הרבי מלובביץ', היה סטודנט מבריק למתמטיקה, פיזיקה ופילוסופיה באוניברסיטת ברלין, ואף הוסמך למהנדס חשמל בבית הספר המיוחד לעבודות ציבוריות בפרז (ESTP), לפני שקיבל עליו את המנהיגות הרבנית. בהובלתו הפכה חסידות חב"ד לתנועה עולמית שמקרכת יהודים למורשת ומפיחה בהם אהבה ליהדות ולעם ישראל.

כשהגעתי עם שמריה למקום מושבו של הרבי היה האולם עמוס אלפי חסידים. הם שרו ורקדו על הרצפה ועל גבי טריבונות שנבנו במיוחד כדי להכיל את אלפי המשתתפים, ויצרו הרים וגבעות אנושיים. הרבי ניצב על בימה קטנה בקצה האולם, בגבו אליהם. הוא התנועע קדימה ואחורה בקריאת פסוקי התורה.

"גש אל הרבי עכשיו", דחק בי שמריה.

"אבל הוא עסוק בקריאת התורה!" ניסיתי למחות.

"עכשיו!"

מאחר שלא הכרתי את מנהג המקום, עשיתי כדבריו. טיפסתי על הבימה

והתקרבותי בזהירות אל הרבי.

הוא לא הבחין בי.

נגעתי בעדינות בכתפו.

"רבי", אמרתי באנגלית, "באתי לראותך".

"רק לראות?" אמר בחיור, מביט בי בעיני הלייזר הכחולות שלו, "לא לשוחח?" התחלנו לשוחח בעברית. הרבי דיבר במבטא אשכנזי כבד. המולת השירה והריקודים סביבנו החרישה אוזניים, אך המסר של הרבי עבר בקול צלול וברור. "אתה הולך לבית החושך והשקר, בית השקר הנצחי", אמר לי בהתייחסו לאו"ם. "זכור שגם באפלה הגדולה ביותר, כשאתה מדליק נר אחד של אמת — הוא מפיץ אור יקרות שנראה למרחקים". אין מילים מדויקות מאלו לתאר את הדרך שבה ראיתי את תפקידי כשגריר באו"ם.

שיחתנו התארכה. חלפו עשר דקות. עשרים. שלושים. הרבי דיבר על עם ישראל, ארץ ישראל ותורת ישראל. מרגע לרגע חשתי שהחסידים מאבדים את סבלנותם. התחלתי לשמוע רחש עולה מהקהל. הם באו להיות עם הרבי, והנה זה בא וגזול אותו מהם.

לבסוף, אחרי ארבעים דקות, הסתיימה השיחה. הרבי חזר אל החסידים והוביל אותם בשירה שהפכה לשאגה. אחר כך ירד מהבימה למרכז האולם ופתח בריקוד עם גיסו, כשבחיקם ספרי תורה. כשראיתי את שני הרבנים הקשישים האלה, בשנות השמונים לחייהם, אווזים בספרי תורה ורוקדים במעגל בעיניים עצומות, חשתי שהמורשת היהודית העתיקה שלנו היא שרוקדת לפני באור החיזור. קשה לי לבטא במילים עד כמה ריגש אותי המעמד.

במהלך שנותיי באו"ם הקפיד הרבי לשלוח לי בקביעות הודעות עידוד ותמיכה באמצעות כמה מחסידיו, לרבות שמריה ודוד נחשון, שהפכו לידידי הקרובים. לאחר נאום הבכורה שלי באו"ם ב־1984, הוא שלח לי הודעה בזו הלשון: "נתת לנו הרבה נחת בנאום הראשון שלך. אם ירצה ה' תמשיך בדרך זו".

את נאומי הראשון באו"ם נשאתי בפני העצרת הכללית. הקדשתי אותו להדיפת הניסיון השנתי של מדינות עוינות לישראל, בדרך כלל ארצות ערב ואיראן, להעביר בפתח העצרת החלטה הקוראת לגרש את ישראל מחברות באו"ם.

באותה תקופה קראתי ספר על ההיסטוריה היוונית, ובו צד את עיני סיפור האוסטוקרון, אמצעי פוליטי שנוצר באתונה העתיקה כדי לגרש מתנגדים פוליטיים מהאספה האתונאית. מיקדתי את הנאום בכך. ברוב נאומי באו"ם ניסיתי לדבוק בכמה כללים בסיסיים: היה תמציתי. הימנע מז'רגון. שכח מדקויות דיפלומטיות. התייחס לאינטרסים רחבים יותר. הדגש נקודה מרכזית אחת.

הנה עיקרי הדברים שאמרתי בנאום הבכורה:
"ציפיתי שנאומי הראשון בבית הזה יוקדש להגנה על מולדתי. לא ציפיתי שאאלץ
להגן על האו"ם עצמו.

"הניסיון שראינו זה עתה לשלול מישראל את חברותה בארגון איננו עוד מתקפה
בסדרת ההתקפות על ישראל. הוא מתקפה על האו"ם עצמו.

"למרות חסרונותיו, האו"ם העניק מקום מפגש לכל עמי תבל. הרס עקרון
האוניברסליות יהיה מכה אנושה לאומות המאוחדות.

"זהו העיקרון שהנחה את המודל שעוצבו בדמותו כל הפרלמנטים המודרניים:
הדמוקרטיה העתיקה של אתונה. הזרעים הראשונים לשקיעתה נטמנו כשפלג אחד
של אתונאים, שהיה נחוש לסלק את יריביו ללא הצדקה, עשה זאת באמצעות
שימוש באוסטרקון, חרס שנכתב עליו שם המגורש. עם השנים התברר שזו שיטה
מפתה שקשה לעמוד בפניה: תחילה גורש חבר אחד, אחר כך עוד אחד, ואז הפך
טפטוף הגירוש לשטף גדול. האימוץ הנרחב של האוסטרקון ככלי פוליטי ערער את
יוקרתה של האספה האתונאית ואת התמיכה העממית בה עד כדי כך שהמיט חורבן
על סמכותה המוסרית והפוליטית.

"הסירו את עמוד החברות האוניברסלית ומגדל הזכויות הזה [מטה האו"ם] ייחרב
גם הוא.

"כולנו צריכים להחליט. אפשר כמובן להמשיך לגלות סובלנות כלפי הניסיונות
להפוך את הגוף הזה לפרודיה על עצמו, שתגרום לו להידמות לפרלמנטים
המגוחכים בדמשק, בטרפולי ובטהרן, שנציגיהם עמדו מאחורי הצעת ההחלטה
שנידונה כאן היום.

"או שנבחר לומר להם: רבותי, השאירו את הקנאות שלכם בחוץ! מי שנכנס לבית
הזה חייב להסכים לחיות לפי כללי הבית — והראשון שבהם הוא עקרון היסוד של
האוניברסליות".

מאותו יום ואילך, נציגים רבים ששמרו בדרך כלל על פנים חתומות הקפידו לבוא
לישיבות המליאה ולהקשיב לנאומי, כשעל פניהם עולים מדי פעם צל של חיוך או
עווית של ביקורת, תלוי במדינה שייצגו.

התיידדתי עם נציגים רבים באו"ם, חלקם ממדינות שלא היו להן קשרים עם
ישראל. ב־1988 הצטרפתי לשמיר כשפגש את שר החוץ הרוסי אנדריי גרומיקו,
ופגשתי גם את שגריר סין כשארצו פתחה בגישושים ראשונים לקראת כינון יחסים
דיפלומטיים עם ישראל.

אבל ההד הגדול ביותר לפעולותיי נוצר עקב הופעותיי בתקשורת האמריקנית
בניו־יורק. נפגשתי באופן קבוע עם עורכי העיתונים הגדולים ורשתות הטלוויזיה,

והופעתי בתוכניותיהן אינספור פעמים. כתבתי מאמרים לניו־יורק טיימס, לוויל סטריט ג'ורנל ולווינגטון פוסט.

ב־1985 טסתי למטה CNN באטלנטה, כשרשת החדשות היתה עדיין בחיתוליה. המילה "מטה" מופרזת במקצת: CNN שכנה אז במבנה צנוע שהזכיר לי מלונת קטנה וסגפנית. חשבתי שלשידורי חדשות סביב השעון יש פוטנציאל גדול, והתחלתי להופיע בתוכניותיה של CNN בקביעות.

כמה שנים אחר כך התלוויתי לטד טרנר, מייסד הרשת, בביקורו בישראל. טסנו במסוק מעל שמי הארץ. כמו רבים אחרים בביקורם הראשון אצלנו, טרנר הופתע לגלות עד כמה הארץ קטנטנה. הוא הרבה לדבר על הצורך במציאת מקורות מים נוספים, ואכן הממשלות בראשותי הקימו בהמשך חמישה מפעלים גדולים להתפלת מי ים — באשקלון, באשדוד, בפלמחים, בשורק ובחדרה.

באמצע שנות התשעים החלה לשדר גם רשת פוקס ניוז, שהשפעתה על דעת הקהל גם היא היתה גדולה, והרביתי להופיע גם אצלה. הבעלים פורץ הדרך של פוקס ניוז, רופרט מרדוק, הפך לידיד קרוב. מרדוק היה תמיד תומך מושבע של ישראל, וראה בה, כמוני, את עמוד התווך של העולם החופשי במזרח התיכון. למדינת ישראל לא היה חבר טוב ממנו.

בכל הופעותיי בתקשורת הדגשתי את הצורך במלחמה נחושה בטרור. במאי 1985 דיווחו העיתונים בישראל שממשלת פרס מתכננת עסקת חילופי שבויים עם החזית העממית לשחרור פלשתינ, ולשחרר יותר מאלף מחבלים תמורת כמה חיילים ישראלים שהוחזקו כבני ערובה בידי מנהיג הטרור אחמד ג'יבריל.

העסקה המוצעת היתה סטירת לחי מצלצלת לכל הרעיונות שהטפתי להם באמריקה, ולעמדות שגובשו בשתי הוועידות הבינלאומיות למלחמה בטרור של מכון יונתן.

אף שידעתי שהיה רק סיכוי קלוש לשנות את דעתו של שמיר, הזמנתי את עצמי לריאיון טלפוני בחדשות הבוקר של רשת ב'. ידעתי ששרי הממשלה יקשיבו לתוכנית בדרכם לישיבת הממשלה שההחלטה הסופית בעניין תתקבל בה. ערב לפני התוכנית, קראתי למשרדי את אנשי הצוות הבכיר שלי באו"ם.

"אני עומד למתוח ביקורת על החלטת הממשלה", אמרתי, "ואני מוכן לשלם על כך במשרתי. כל מי שבא איתי — כדאי שיתכונן גם הוא לעזוב".

פרס זעם על הריאיון וביקש לנזוף בי. שמיר לא אמר דבר. אבל פרס צדק. אי אפשר לייצג ממשלה ובו בזמן לנקוט עמדה ציבורית שמתנגדת לה. בארבעים שנותיי בממשלה ובכנסת נהגתי כך רק פעם אחת נוספת, שנים לאחר מכן, כשהצבעתי כסגן שר בליכוד בניגוד לעמדת "הליכוד" לגבי החוק לבחירה ישירה של

ראש הממשלה. גם אז ידעתי שאני מסכן את עצמי ואת מקומי ברשימת "הליכוד" בפריימריז הבאים.

אף שהתכוונתי נפשית לאפשרות שאפוט מתפקידי כשגריר באו"ם, פרס הסתפק בנוזיפה. אני מציין זאת מפני שבהמשך גיליתי שיש כמה חברי כנסת ושרים שלא רק שאינם מצביעים עם תנועתם אלא גם דורשים במצח נחושה לא להיענש על כך — לאכול את העוגה ולהשאיר אותה שלמה. בניגוד להם, הייתי מוכן לשלם את המחיר הפוליטי של העמידה על עקרונותי ואמונותי אם מצביעי "הליכוד" או הממונים עליי בממשלה היו מחליטים לגבות אותו.

אחרי חודש, ביוני 1985, אירע מקרה נוסף שנגע לתפיסותי, ובו בא לידי ביטוי עומק שיתוף הפעולה המתעצם בין ישראל לארצות הברית בכל הנוגע למלחמה בטרור.

מחבלים ערבים חטפו מטוס נוסעים של TWA בדרכו מקהיר לסן־דייגו והסיטו אותו לביירות. הם דרשו לשחרר מחבלים שהיו כלואים בישראל ובכוויית, וכדי להוכיח את רצינות כוונותיהם רצחו בדם קר נוסע אמריקני והשליכו את גופתו אל מסלול ההמראה. מחשש שכוחות אמריקניים יסתערו על המטוס פיזרו המחבלים את בני הערובה ברחבי ביירות, וכך למעשה הורידו מהפרק אפשרות לחילוץ בסגנון אנטבה.

עם תחילת המשבר הוקם ערוץ תקשורת מיוחד בין ג'ורג' שולץ, ראש הממשלה פרס ושר החוץ שמיר.

במהלך המשבר העביר שולץ מסרים רגישים לשמיר באמצעות לשכתי. עוזרו של שולץ, צ'רלי היל, התקשר אליי מדי יום כדי לתדרך את ממשלת ישראל על ההתפתחויות ולהתייעץ איתנו בשאלה כיצד על ארצות הברית לנהוג.

רייגן ושולץ ניהלו את הדברים היטב. למן הרגע הראשון המלצתי להם לחמוק מהמלכודת בכך שארצות הברית תודיע חד־משמעית שלא תיכנע לדרישות המחבלים. אך לאחר שפוזרו בני הערובה ברחבי ביירות, איימו המחבלים שהם יתחילו לרצוח אותם מיד אם דרישותיהם לא ייענו. ביום שהוצב האולטימטום התקשר אליי היל לשאול מה לדעתי צריכה להיות התגובה האמריקנית.

"הציבו להם אולטימטום נגדי", אמרתי לו. "הבהירו למחבלים שאם תיפול ארצה שערה אחת מראשו של אחד החטופים, תצאו למצוד אחריהם, ולא תנוחו עד שתחסלו את האחרון שבהם".

היל הבטיח להעביר את ההודעה לשולץ. לאחר כמה ימים הוא התקשר שוב כדי להודיע שהמלצתי התקבלה ושהתוצאות היו חיוביות.

בימים הבאים האמריקנים לא הורידו את הלחץ על המחבלים. בסופו של דבר

המחבלים מיתנו את תביעותיהם והמתח החל להתפוגג. לבסוף הושגה פשרה ובני הערובה שוחררו.

בראשית 1986 גונבה לאוזניי שמועה שבארכיון האו"ם קיים תיק ובו עדויות על כך שקורט ולדהיים, מזכ"ל האו"ם לשעבר ומועמד לנשיאות אוסטריה, היה פושע מלחמה נאצי. שמועות על עברו הנאצי של ולדהיים תמיד הסתובבו בחלל האוויר, אבל תיק בארכיון האו"ם היה דבר חדש.

"יש אצלכם תיק כזה?" התעניינתי במזכירות האו"ם.

"איננו יודעים", ענו לי.

"למה לא?" הוספתי לשאול.

"כי אסור לנו לפתוח את הארכיון".

במהלך מלחמת העולם השנייה הקים צ'רצ'יל טריבוטל המורכב מנציגיהן של 16 ממשלות, חלקן גולות, שעסקו בתיעוד פשעי מלחמה של הנאצים במטרה להעמידם לדין בסוף המלחמה. הממצאים הועברו לידי האו"ם עם הקמתו, והתיקים אוחסנו באחד מבנייני האו"ם בניו־יורק.

ביקשתי להיכנס לארכיון.

"אתה לא יכול", הסביר לי אחד מפקידי מזכירות האו"ם. "כשהארכיון הופקד באו"ם, הוסכם שהוא יפתח רק בהסכמה פה אחד של כל 16 המדינות".

"מה לעזאזל...?" פלטתי.

לנוכח האטימות העיקשת הזאת פתחתי במסע הסברה שארך שנה, במטרה לשכנע את 16 הממשלות להסכים לפתיחת הארכיון. למסע התגייסו גם אדגר ברונפמן ועוזרו ישראל זינגר מהקונגרס היהודי העולמי.

פתיחת הארכיון היתה משולה לקילוף של בצל דיפלומטי, קליפה אחר קליפה, עד שלבסוף הודיעו כל המדינות על הסכמתן. המנעול נפתח.

כשנכנסתי לארכיון גיליתי שורות־שורות של קופסאות קרטון ובהן תיקים מצהיבים. לקחתי קופסה המסומנת באות "W", והתחלתי לבחון תיק אחר תיק. לבסוף הגעתי לתיק שנכתב עליו "ולדהיים, קורט". המסמכים בו פירטו את מעשי הרצח המחרידים של יחידה בפיקודו של קצין נאצי אוסטרי זה.

מסמכים שנחשפו שנים אחר כך הראו שמאז 1945 ה־CIA היה מודע לחלק מהפשעים הללו בעברו של ולדהיים. המידע הזה לא פורסם. וולדהיים הצליח להיבחר לתפקידו הבכיר כמזכ"ל האו"ם ולזכות לכבוד מלכים בכל רחבי העולם.

במסיבת עיתונאים שקיימתי באו"ם חשפתי לעין כול את פשעי המלחמה של ולדהיים. אף שלאחר מכן הוא בכל זאת נבחר לנשיא אוסטריה, שמו הוכתם לנצח והוא הפך לאישיות בלתי רצויה בארצות הברית ולדחוי בכל המדינות כמעט,

להוציא את העולם הערבי.

חשוב לא פחות, הארכיון סיפק מידע חדש על פשעים רבים אחרים שביצעו הנאצים ועוזריהם.

משנה לשנה, במהלך כהונתי באו"ם הלכה וגברה חשיבות מאבקם של יהודי ברית המועצות. מתנגדי משטר יהודים קראו בגלוי תיגר על המשטר הסובייטי, התבטאו נגד האיסור ללמוד תורה ועברית ומעל לכול יצאו נגד מניעת זכותם של יהודים לעלות לישראל.

בנאום בפני ועדת האו"ם לזכויות אדם ציינתי שרוב מדינות העולם מקימות גדרות כדי למנוע ממהגרים בלתי חוקיים להיכנס לשטחה, אך ברית המועצות מקימה גדרות כדי למנוע מאזרחיה לצאת ממנה. עבור אזרחיה היהודים הפכה ברית המועצות לבית כלא עצום. מנוף הלחץ היעיל ביותר על ברית המועצות אז היה התיקון לחוק הסחר של ארצות הברית, שנקרא על שם מחבריו הסנאטור הנרי ג'קסון וחבר בית הנבחרים צ'רלס ואניק. התיקון משנת 1979 הטיל מגבלות על קשרי סחר מיוחדים עם מדינות המגבילות הגירת אזרחים משטחיהן. החוק התנה מכירת תבואה אמריקנית לרוסיה בפתיחת שערי ההגירה ליהודים. למרות זאת, עד 1984 שחררו הסובייטים פחות מאלף יהודים. השאלה הגדולה היתה כיצד לפרוץ את מסך הברזל ולשחרר מיליוני יהודים.

בשלבם הראשונים של המאבק, עיקר הלחץ המדיני על ברית המועצות הגיע מארגונים יהודים בארצות הברית, ובהם הקואליציה לשחרור יהודי ברית המועצות והוועדה הלאומית ליהדות ברית המועצות בקונגרס היהודי העולמי. הארגונים הללו עשו עבודה מצוינת ביצירת מודעות ציבורית למצוקת אחיהם שמעבר למסך הברזל, תוך גיוס מתנדבים לקידום הנושא בקונגרס, בממשל האמריקני ובעיתונות.

השתתפתי בעצרות שהם ארגנו, כולל אחת המרכזיות שבהן, שהתקיימה ב־1985 מול שגרירות ברית המועצות באו"ם. הצטרפתי שם לשגרירה ג'ין קירקפטריק, לסנאטור דניאל פטריק מויניהן, לראש עיריית ניו־יורק אד קוץ' ולמנהיגים יהודים בדרישה לפתוח את שערי העלייה. כיוון שבאותה עת ישראל לא הצטרפה רשמית למאבק, והשתתפתי בכנסים מיוחדים.

חיפשתי ללא הרף מנופי לחץ נוספים על ברית המועצות. פתאום הבחנתי בתופעה מוזרה כשהתבוננתי מקרוב בנציגים הסובייטים באו"ם: בכל פעם שהוזכרה יוזמת ההגנה האסטרטגית (SDI) של הנשיא רייגן, המוכרת בכינוי "מלחמת הכוכבים", הם נכנסו להתקף חרדה. הם היו מעלים את הנושא לעיתים מחוץ להקשרו ותוקפים את התוכנית כ"מערערת יציבות" ו"מאיימת על שלום העולם". היה ברור שהאפשרות שטילי הגנה אמריקניים יירטו טילים גרעיניים סובייטיים

מדאיגה אותם מאוד. יתרון אמריקני כזה יבטל את מאזן ההרתעה בין שתי מעצמות העל לטובת ארצות הברית.

אחרי כמה עשורים פיתחה ישראל את מערכת כיפת ברזל, גרסה ישראלית של אותו רעיון, שהצליחה ליירט בהצלחה מסחררת אלפי טילים ששוגרו לעבר ישראל. בשנותיי באו"ם, הטכנולוגיה שהיתה דרושה כדי לממש את מלחמת הכוכבים היתה עדיין חזון רחוק: עוד בשירותי כציר ישראל בווינגטון ידעתי שיוזמת ההגנה האסטרטגית של רייגן היא פרויקט שהיתכנותו רחוקה מאוד, ותהיתי מדוע הסובייטים מבוהלים כל כך בעניין. כנראה הם הניחו שארצות הברית מתקדמת יותר משהיתה בפועל. ייתכן שהם גם סברו שלא יוכלו עוד להתחרות בטכנולוגיה האמריקנית בשום תחום.

היה ברור לי שהנציגים הסובייטים באו"ם מודעים היטב לתפקוד הלקוי של הכלכלה הסובייטית. אם מלחמת הכוכבים תצא לפועל, נחיתותה הטכנולוגית והכלכלית של ברית המועצות תיחשף לעין כול. התפנית תאיים על הדימוי של ברית המועצות כמעצמה בלתי מנוצחת.

הנשיא רייגן היה נחוש להמשיך בתוכניתו. הוא כינה את ברית המועצות "אימפריית הרשע", ואף שהתקשורת האמריקנית התייחסה לכך בזלזול, הכינוי עורר הדים בציבור האמריקני.

חשבתי שיש כאן סדק שאפשר להרחיבו. אם נעלה מדרגה בהסברה שלנו בארצות הברית נגד שלילת זכויות האדם בברית המועצות, הסובייטים יחפשו דרכים למתן את תדמיתם כאימפריית רשע, וכך להפחית את המוטיבציה האמריקנית לפתח את הטיילים נגד טילים. הדרך הזולה ביותר מבחינת הסובייטים לרכך את תדמיתם בדעת הקהל האמריקנית היתה לפתוח את השערים ולאפשר למאות אלפים לעלות לישראל. בלאו הכי הם התייחסו ליהודים כ"אלמנט זר" שנאמנותו לברית המועצות מוטלת בספק. באופן פרדוקסלי העיקרון שטבע ז'בוטינסקי — הפעלת לחצי דעת הקהל על ממשלות דמוקרטיות — יכול כעת בהפוך על הפוך לגרום דווקא למשטר הסובייטי לשנות את מדיניותו כלפי בני עמנו.

כדי לעודד את הסובייטים לחשוב בכיוון, וידאתי בדרכים עקלקלות שהנציגים הסובייטים באו"ם יהיו אכן מודעים לשיקול זה. בכל מגע אפשרי עם מנהיגים ומעצבי דעת קהל אמריקנים, ביקשתי ליצור זיקה בין המשא ומתן האמריקני-סובייטי בתחומים שונים ובין מחוות של רצון טוב מצד ברית המועצות כלפי חופש העלייה. במקביל זרעתי בכל הזדמנות את המספר 400 אלף. זה חייב להיות המספר המינימאלי של יהודים שיש לאפשר להם לצאת לחופשי כבר בשלבים הראשונים.

ביקשתי מהארגונים היהודיים שנלחמו למען יהודי ברית המועצות לחזור על הדרישה, במקביל לדרישתנו לשחרורם המידי של אסירי ציון בולטים. האמנתי שזהו הוויתור הקל ביותר מכל הוויתורים שהסובייטים יידרשו לעשות, ולא היה לי ספק שעם מעט לחץ נוסף — הם יתקפלו.

אביטל שרנסקי, רעייתו של אסיר ציון נתן שרנסקי, נפגשה איתי כשהיא מלווה באבי מעוז, אז פעיל בולט למען יהודי ברית המועצות. אמרתי לה שאני משוכנע שנצליח לשחרר את נתן, והצעתי שהיא תוסיף להיפגש עם מנהיגים אמריקנים בשעה שאנו נמשיך במאבק על דעת הקהל. אביטל הסכימה, אבל היו גם מי שחשבו שאני טועה.

יָלְנָה בּוֹנֶר, אשתו היהודייה של פעיל זכויות האדם המפורסם אנדריי סחרוב, הגיעה לניו־יורק ואמרה לי: "הסובייטים לעולם לא ישחררו את סחרוב. הוא ימות בכלא".

"לא נראה לי", השבתי לה. "למעשה, אני בטוח שהם ישחררו אותו בקרוב". סיפרתי לה על האסטרטגיה שלי.

"אתה לא מכיר את ברית המועצות", היא אמרה בפסקנות.

שרנסקי שוחרר מהכלא הסובייטי בפברואר 1986; סחרוב שוחרר ממעצר בית בדצמבר 1986. אף שלא היה יהודי, סחרוב העניק השראה רבה ליהודים מתנגדי המשטר בברית המועצות. אחרי שחרורו יצאו לחופשי פעילים יהודים בולטים רבים. שערי הכלא הסובייטי החלו להיסדק, וכעבור זמן קצר הם נפתחו לרווחה.

ועדיין, בימי המאבק לא כולם הבינו את הכוחות הפועלים. מנהיגים ישראלים רבים נזהרו מלבקש הפעלת לחץ אמריקני על ברית המועצות ("למה להכניס את עצמנו לצרה הזאת?" הם שאלו), והם גם לא הבינו את ההזדמנות שמלחמת הכוכבים זימנה לנו. ב־1988, כשהתמודדתי ברשימת "הליכוד" לכנסת ה־12, התעמתי עם שר "העבודה" ומפקדי לשעבר מוטה גור. הוא טען שישקול בחיוב להחזיק ביהודה ושומרון אם תהיה עלייה המונית של יהודים מברית המועצות והמאזן הדמוגרפי ייטה לטובת ישראל. מצידי טענתי שהעלייה הזו נמצאת ממש מעבר לפינה, ונימקתי מדוע.

גור דחה בביטול את דבריי. "אתם הרוויזיוניסטים תמיד מתמכרים לחלומות באספמיה".

אבל לא היתה זו משאלת לב כלל וכלל.

יהודי ברית המועצות אכן שוחררו בתוך זמן קצר, מפני שהכלכלה הסובייטית היתה מרוסקת. מסקנתי שהדבר יקרה התגבשה בשיחות שקיימתי במשך עשור.

בוועידה הראשונה של מכון יונתן בירושלים, ב־1979, שוחחתי עם מתנגד

המשטר הסובייטי ולדימיר בוקובסקי.

"בנימין", אמר, "תבין בבקשה: המשטר הסובייטי נואש. שום דבר לא עובד שם. הכול רקוב מבפנים. מה שמחזיק את המשטר שלא יתמוטט הוא רק מראית עין של מעצמה בלתי מנוצחת שמפיקה בכל שנה מצעד של טילים גרעניים בין־יבשתיים בכיכר האדומה". בוקובסקי חזה שברית מועצות כפי שהכרנו אותה תתפרק בתוך עשור. התחזית שלו התקיימה בדיוק נבואי.

שיחה נוספת שקיימתי ב־1984 חידדה את התובנה הזו עוד יותר. סגן שגריר ארצות הברית באו"ם הֶרֶב אוקון הגיע לניו־יורק לאחר שירותו כשגריר ארצות הברית במזרח גרמניה הקומוניסטית. "איך החיים שם, הֶרֶב?" שאלתי אותו.

"לא משהו", הוא ענה. "המזרח־גרמנים גרים בדיור רעוע, נוהגים במכוניות טראבנט קטנות ומצחיקות, שותים כל היום וודקה, וצופים שמונה שעות ביום בטלוויזיה מערב־גרמנית".

"מה?" לא האמנתי למשמע אוזני. "מה אמרת כרגע?"

"הם רואים תוכניות טלוויזיה שמשודרות מגרמניה המערבית, ואז דופקים את הראש עם אלכוהול עד שהם נרדמים", הוא חזר על דבריו. "אתה בעצם אומר לי שלצפייה בתוכניות טלוויזיה ממערב גרמניה אין שום השפעה עליהם?" שאלתי בספקנות. "לפחות לא כזו שיכולתי לזהות", ענה אוקון.

"הֶרֶב", אמרתי, "זה בלתי אפשרי. זו רק שאלה של זמן עד שהסדקים יופיעו". השיחה הזכירה לי ניסוי שעשינו בקורס בהנדסה ב־MIT: בנינו דגם קטן של גשר והעמסנו עליו עומסים גדלים והולכים. צילמנו את כל התהליך. הגשר החזיק מעמד עד שקרס פתאום בבת אחת — או לפחות כך זה נראה בעין בלתי מזויינת. בחינה מדוקדקת ומוגדלת של הצילום הראתה שסדקים זעירים התפשטו בגשר הרבה לפני שהתמוטט.

חמש שנים לאחר מכן, ב־1989, כשעזבתי את האו"ם ומוניתי לסגן שר החוץ, השתתפתי בסמינר שארגן המשרד בנושא מזרח גרמניה. המומחים שהוזמנו הסבירו שבמזרח גרמניה המתחדשת מתגבשת "מנהיגות רפורמיסטית צעירה". פרופסור ידוע מהאוניברסיטה העברית המתמחה בגרמניה הסביר בכובד ראש שגרמניה המזרחית וגרמניה המערבית יוסיפו להתקיים זו לצד זו כשתי ישויות נפרדות בעשרות השנים הבאות.

רבים מעמיתיי הנהנו בהסכמה. חלקתי על הערכתם. זכרתי היטב את שיחותיי עם ידידי הֶרֶב, והאמנתי שגרמניה המזרחית תתמוטט בקרוב. חודשים ספורים

לאחר מכן חומת ברלין נפלה ושתי הגרמניות אוחדו.

זו לא היתה הפעם היחידה שהבעתי את דעתי על ההשפעה של תקשורת חופשית על נתינים של משטרים דמוקרטים, המערערת את תפיסת המציאות שהנחילו להם. ב־4 בספטמבר 2010 ראינה אותי ענת בָּרקו לעבודת הדוקטורט שכתבה על מחבלים מתאבדים. דיברתי עמה על ההשפעה הצפויה של הרשתות החברתיות בעולם הערבי.

"החברה הערבית", אמרתי, "מתחילה לבוא במגע עם רשתות מידע שנפתחות ללא הרף. זו תופעה שיהיה לה אפקט של כדור שלג, וכוחה יגדל מעבר לכוחם של המסגדים והמשטרים. מהפכת המידע היא סופת טייפון עולמית שתערער את היציבות בחברות, ממשלות ותרבויות. זו סדרת פעולות שמתרחשות בזו אחר זו באופן אוטומטי. ישראל מוכנה לקראתה, אך היא תאיים על המשטרים הערביים".

שלושה חודשים אחר כך, ב־17 בדצמבר 2010, רוכל תוניסאי ששמו מוחמד בועזיזי הצית את עצמו במחאה על שהמשטרה סגרה את דוכן הירקות שלו. מחאת היחיד שלו הבעירה אש ברשתות החברתיות הערביות והובילה ל"אביב הערבי", שגלי ההדף שלו ניכרים עד היום. המאבק בין כוחות הריאקציה לכוחות המודרנה מתנהל עד היום ברחבי המזרח התיכון. לעת עתה נותר רק לקוות שידם של השליטים הדוגלים במודרניזציה תהיה על העליונה. אך חשוב להדגיש: דמוקרטיה ליברלית, כמו זו שהעולם המערבי נהנה מפירותיה, היא עדיין חלום במזרח התיכון.

ב־1988, קריסתה הממשמשת ובאה של ברית המועצות האיצה את התהליך ההיסטורי של קריסת מסך הברזל. בשנתיים שלאחר מכן התירה ברית המועצות את יציאתם של מאות אלפי יהודים. בסופו של דבר הגיעו לישראל יותר ממיליון יהודים, ששינו את פני המדינה ואת מהלך ההיסטוריה. כל זה החל במאמצים לשחרר את אסירי ציון הבולטים, ובהם נתן שרנסקי.

שרנסקי תיאר מאוחר יותר כיצד שאב השראה ממבצע החילוץ באנטבה כשהיה אסור בבית הסוהר. הוא גזר תמונה של יוני מעיתון ותלה אותה על הקיר מעל מיטתו. "בתשע השנים שלי בכלא, בכל פעם שראיתי מטוס בשמיים חשבתי על אנטבה", אמר שרנסקי, "ובכל פעם ידעתי שגם אליי יגיע מטוס ישראלי וייקח אותי הביתה".

הוא צדק לגבי המחויבות הבלתי מעורערת שלנו להביא לשחרורו ולשחרורם של שאר יהודי ברית המועצות. שרנסקי גם הכיר מאוחר יותר בתרומתו של מסע הלחץ על הסובייטים באמצעות מלחמת הכוכבים.

אך משהושגה המטרה ונפרצו שערי ברית המועצות, צצה מיד בעיה חדשה: לאן ילכו יהודי ברית המועצות? שמיר, שהיה אז ראש הממשלה, עמד על כך שהם יגיעו

תחילה לישראל. אחרי הכול, זכותם לשוב למולדתם ההיסטורית היתה השיקול שהוצג בפני הסובייטים כדי להביא לשחרורם.

כשיגיעו לישראל, טען שמיר, הם יוכלו לבחור מרצונם החופשי אם להישאר בה או להגר לארצות הברית; עלייתם ארצה תאפשר לנו לפחות למלא את אחת המשימות החשובות של מדינת ישראל — קיבוץ גלויות.

בעולם היהודי נחלקו הדעות בסוגיה, אך לג'ורג' שולץ לא היו שום ספקות: כמי שזכויות אדם היו נר לרגליו הוא עמד על כך שהיהודים בעצמם יחליטו לאן פניהם מועדות עוד בהיותם בברית המועצות.

שמיר ביקש מארנס וממני לסייע לשכנע מנהיגים יהודים לתמוך בעמדתנו — ובמיוחד את שולץ הלא יהודי, שהעריך אותי. ואכן, שולץ שינה לבסוף את דעתו. עקשנותו של שמיר הצליחה להביא ארצה גל עצום של עולים. הוא מעולם לא זכה לקרדיט שהיה ראוי לו על כך.

רבים מיהודי ברית המועצות שבחרו להישאר בארץ התערו במהירות בכל תחומי החיים ובלטו כאקדמאים, מדענים, טכנולוגים, ספורטאים, מוזיקאים, סופרים ואמנים, ובכך סייעו להבטיח את עתידה הדמוגרפי, הכלכלי והתרבותי של המדינה. לאריאל שרון, אז שר השיכון, מגיע הקרדיט על המבצע הלוגיסטי האדיר שהוביל לבניית דיור למאות אלפי עולים, מספר עצום ביחס לאוכלוסיית ישראל באותה תקופה.

ככל שהתפשטה השמועה על פעילותי באו"ם, כך זרמו מרחבי העולם ההזמנות לדבר בפני קהלים יהודיים ולא יהודיים. ביקרתי באוסטרליה, ברזיל, ארגנטינה, קולומביה, פרו ומדינות אירופיות רבות. דמויות ידועות כמו הנסיכה מרגרט, ג'קי קנדי וידוענים נוספים הזמינו את פלר ואותי לארוחות פרטיות.

ניסיתי להיענות להזמנות ככל האפשר, בתנאי אחד: שלא אצטרך ללבוש טוקסידו.

"אני לא פינגווין", מחיתי בפני עובדי לשכתי.

באירועים הללו דיברתי בדרך כלל ללא הכנה, והכנתי פתקים עם ראשי פרקים כשהזמן אפשר זאת.

כמה ספרים ומאמרים נכתבו במשך השנים בניסיון לחשוף את "הסודות" המקצועיים שלי להופעה מול קהל. אף אחד ממחבריהם לא טרח לראיין אותי לפני כן. היו שטענו שעברתי חודשים של אימונים אינטנסיביים בארצות הברית שהכינו אותי להופעותי בטלוויזיה. למעשה, ה"הדרכה" היחידה שקיבלתי, אם אפשר לקרוא לזה כך, היתה שני מפגשים בני 45 דקות עם ליליאן ויילדר, מאמנת תקשורת מנוסה, וגם הם התקיימו ביוזמתה. היא פנתה אליי לקראת תום כהונתי באו"ם

וביקשה להיפגש.

"צפיתי בקלטות של ההופעות שלך", אמרה ליליאן. "בניגוד ללקוחות אחרים שלי, אין לי מה ללמד אותך".

"אז למה ביקשת לפגוש אותי?" התפלאתי.

"רק כדי לחזק את מה שאתה כבר יודע", אמרה ליליאן. "מקור העוצמה שלך הוא ביכולת שלך לדבר מתוך שכנוע פנימי. תמשיך להבהיר את האמת שלך בתמציתיות בשלב מוקדם של הריאיון, והיצמד אליה. כל השאר פחות חשוב".

היא הראתה לי כמה קלטות: בחלקן עשיתי בדיוק כפי שהציעה; באחרות — לא נהגתי כך. חוץ מזה לא שמעתי ממנה אף מילה על תנועות ידיים, זוויות מצלמה, תאורה או מה שנחשב למפתח לתקשורת אפקטיבית — שפת גוף.

הטיפ היחיד שקיבלתי אי פעם בנושא הגיע אחרי שנים, כשפגשתי בביקור בצרפת את השחקן הנודע שון קונרי.

"פשוט שב זקוף", אמר קונרי. חיבבתי אותו מיד בזכות גישתו הישירה והלא מתיימרת.

מכיוון שיש לי נטייה להישען קדימה ולצדדים בראיונות שמתקיימים בישיבה, זו היתה הצעה חשובה — אם כי לפעמים אני עדיין שוכח לקיים אותה.

בתום הקדנציה שלי החלטנו פלר ואני להיפרד. היא נשארה בארצות הברית ואני חזרתי לישראל. אני מדבר במשורה על סיומם של שני הנישואים הראשונים שלי. כל מי שעבר דברים כאלה יודע שהם אף פעם לא קלים.

פלר הפכה ליועצת עסקית מצליחה והמשיכה לתמוך בישראל מכל הלב. העובדה שנפרדנו בידידות ושהיא ומיקי הקפידו להדוף ניסיונות חוזרים ונשנים של התקשורת הישראלית לחלץ מהן רכילות עסיסית על מערכות היחסים שלנו מעידה כאלף עדים על האופי והישרה של שתיהן.

אחרי ארבע שנים באו"ם הייתי צריך להחליט מה לעשות הלאה.

כניסה לחיים הפוליטיים היתה אפשרות מובנת מאליה. פוליטיקאים ועסקנים מישראל ביקרו לעיתים קרובות באו"ם. חברי "הליכוד" שבהם שאלו אותי אם בכוונתי להצטרף למפלגה ולהתמודד בפריימריז לקראת הבחירות לכנסת ב־1988. רובם שאלו זאת בתקווה שאשיב על כך בחיוב; מעטים עשו זאת בתקווה הפוכה. המעטים הללו ניסו לשכנע אותי לעמוד בראש הסוכנות היהודית, שעיקר תפקידה טיפול ביהדות התפוצות.

"תחשוב על זה", אמרו לי, "אתה יכול לתפוס את מקומו של הרצל כמנהיג העם היהודי!"

הודיתי להם על דאגתם למצוא לי תעסוקה הולמת. הסוכנות הוקמה ב־1929,

כשני עשורים לפני קום המדינה, ועד אז תפקדה כממשלה הזמנית של העם היהודי. אבל חשיבותה פחתה מאוד אחרי הקמת המדינה. עם כל ההערכה שהיתה לי לסוכנות, גורל העם היהודי ייקבע במדינת ישראל, אמרתי, לא בתפוצות.

החלטתי לחזור לישראל ולנסות את מזלי כמועמד ברשימת "הליכוד" לכנסת. אך לפני כן היתה לי עוד מחויבות אחת למלא: הלכתי לפגוש שוב את הרבי מלובביץ'. עברו יותר מארבע שנים מאז פגישתנו הראשונה, ובאתי להיפרד. זה היה ביום הושענא רבה, היום השביעי של חג הסוכות. להפתעתי הרבי לא היה מרוצה מהחלטתי וניסה להניא אותי ממנה, תוך שהוא מצר על המצב בישראל. "אין בשורות טובות מישראל", אמר הרבי. "העיקר הוא המעשה, ואין מעשה. אבל אולי אתה, מכאן, יכול להשפיע על ההנהגה שם." "אני מתכוון לחזור לארץ בזמן הקרוב, להיאבק על העניינים שם ולנסות להשפיע", עניתי.

הרבי התעקש: "אבל יש עוד הרבה מה להשפיע מכאן [מהא"ם]... מצוותו של היהודי — להשפיע על הגויים, וזה תפקיד שאותו צריך לעשות". התחמקתי בדיפלומטיות.

"לא שכחתי את פגישתנו הראשונה", אמרתי. "פעלתי לפי מה שהרבי אמר לי, ועמדתי גאה וחזק. אך אני משרת כאן כבר (כמעט) חמש שנים".

ניכר כי תקופת השירות הזאת לא הרשימה את הרבי. "אתה יכול להמשיך לשרת מעכשיו ועד ביאת משיח צדקנו", אמר.

אבל עמדתי על שלי. הודיתי לרבי על העידוד שזכיתי לו ממנו, ואמרתי שאני מקווה לראותו שוב בקרוב.

"אני עדיין בתחילת הדרך שלי, וגם אתה", הוא אמר, והוסיף משפט שלא אשכח לעולם:

"אתה תצטרך להיאבק עם 119 אנשים. בוודאי לא תתרשם מזה, כיוון שהקדוש ברוך הוא בצד הזה". הוא התכוון לצד ששומר על ארץ ישראל.

119? חשבתי. לא יהיה לי אפילו בעל ברית אחד? בטח הוא מגזים. כעבור כמה שבועות, בתגובה למכתב הפרידה שלי, שלח לי הרבי מכתב חם הממוען אליי כמי ש"עוסק בצורכי ציבור באמונה ובמיוחד בהגנה על ארץ ישראל ועם ישראל באו"ם". הרבי הביע את משאלתו כי "עלייתך לישראל תהיה עלייה במלוא מובן המילה ותמשיך לנצל את כישרונותיך למטרה נעלה זו".

זה נתן לי תקווה. אולי בכל זאת אמצא כמה בעלי ברית.

פוליטיקה

1993–1988

כששבתי לישראל קבעתי ריאיון אצל יורם רונן בתוכנית הטלוויזיה הפופולרית מוקד. הודעתי שם על כוונתי להיכנס לחיים הפוליטיים ולהשתלב ברשימת "הליכוד" לכנסת. ישראל חייבת להיות חזקה מבית ומחוץ, אמרתי, אני מאמין שאני יכול לקדם זאת.

רק למחרת הבנתי שהטלתי פצצת עומק. בידיעות אחרונות פורסמה קריקטורה גדולה שכותרתה "כוכב נולד". הופיע בה קן ציפורים עם שלושה גוזלים קטנים, ואפרוח ענק שזה עתה בקע. שלושת הגוזלים הקטנים סימלו את שלושת נסיכי "הליכוד" — דן מרידור, אהוד אולמרט ורוני מילוא. שלושתם היו מקורבים לשמיר והתחרו ביניהם על הובלת "הליכוד" אחריו. השם "נתניהו" הודבק לאפרוח הענק. הנסיכים לא היו היחידים שחשו מאוימים מכניסתי לזירה הפוליטית. יוסי שריד, ממנהיגי השמאל, אמר שבקרוב אגלה שישראל איננה אמריקה, וניבא שאהיה תופעה קצרה וחולפת בפוליטיקה הישראלית. שריד עשה יד אחת עם יריביי בליכוד והסביר שאני "רדוד", "איש של סאונד־בייטים", "עטיפה ללא תוכן". הוא הבטיח: "בקרוב הוא יתאדה מחיינו".

נסיכי "הליכוד" סמכו על כך שעיתונאי השמאל הרבים — מה שנכון גם היום, אחרי יותר משלושים שנה — יעזרו להחדיר את המסרים שלהם לציבור. העיתונות בישראל היתה מאוזנת למדי בשנים הראשונות של המדינה. מפלגת "העבודה" שלטה אומנם בקול ישראל (אומרים שבן־גוריון עצמו הכתיב את כותרות החדשות), אך שלושת העיתונים הגדולים — מעריב, ידיעות אחרונות והארץ — הציגו קשת רחבה של דעות מימין ומשמאל.

כל זה החל להשתנות ב־1966, כשרשות השידור הממלכתית החלה לשדר גם תוכניות טלוויזיה. היה אז רק ערוץ אחד, והוא עקף בהדרגה את העיתונים כמקור המידע והבידור העיקרי לציבור.

הטלוויזיה היתה במידה רבה קליקה סגורה של השמאל, ושימשה בית גידול לאנשי תקשורת שאיישו את הערוצים המסחריים שנפתחו בהמשך. החקיקה הפכה לבלתי אפשרית את הפעלתם של גופי שידור נוספים ולמעשה מנעה הקמת ערוצי חדשות מתחרים.

גם ברוב הדמוקרטיה במערב התקשורת המרכזית נשלטת בידי השמאל. ההבדל הוא שפועלים בהן גם ערוצי תקשורת נוספים, כמו תחנות רדיו וטלוויזיה בכבלים,

המגיעים לחלקים גדולים באוכלוסייה. דבר מכל אלה כמעט לא קיים בישראל. רוב הישראלים ניזונים רק משלושה ערוצי טלוויזיה הנוטים באופן מובהק שמאלה. החנק המונופוליסטי על שוק הדעות והמידע החל להתרופף רק לאחרונה, עם התפשטות הרשתות החברתיות ועלייתו של ערוץ 14 ורדיו גלי ישראל המאפשרים לשמוע ולהשמיע קולות אחרים.

אף שתמיד היו בארץ עיתונאים ימנים, רוב שדרני החדשות, העורכים ומפיקי התוכניות הגיעו מהשמאל. האוליגרכיה התקשורתית השלטת ביקשה לשמר את כוחה באמצעות חסמי כניסה חקיקתיים בטלוויזיה וברדיו — תופעה שהתגברה במיוחד אחרי עליית "הליכוד" לשלטון בבחירות ההיסטוריות של 1977. בכירי התקשורת בישראל רואים בהעברת דעת הקהל שמאלה את שליחותם האישית. הם אינם יכולים להסתיר את שמחתם כשהשמאל מרכיב ממשלה, ומתקשים לכבוש את חמיצותם כשהימין עולה לשלטון.

רבים באליטה התקשורתית מתקשים לקבל את הבחירה הדמוקרטית של אזרחי ישראל. חצי מאה כמעט אחרי הניצחון הראשון של "הליכוד" הם עדיין רואים בו גזילה של השליטה הטבעית והראויה של השמאל במדינה.

אין דבר שמבטא זאת טוב יותר מריאיון שקיים אילן לוקאץ' עם חיים יבין ב־2022, לציון 45 שנים ל"מהפך".

בשנים 1968–2008 נהנה יבין ממעמד בלתי מעורער כ"מר טלוויזיה" — מגיש החדשות הבכיר ביותר בפריים־טיים של ערוץ הטלוויזיה הממלכתי של ישראל. הנה לפניכם הדיאלוג הבלתי נתפס, מילה במילה:

יבין: "זה לא היה מהפך, זו היתה מֶה־פֶּכֶה. יש פה הבדל גדול מאוד. כלומר, תפסיקו להגיד 'מהפך' כי זה יותר ממהפך. זאת מהפכה. ואכן, לפי דעתי מדינת ישראל עברה מהפכה באותו לילה של 17 במאי 1977. כולם ידעו, היו משוכנעים, שאנחנו הולכים לתבוסה איומה של מפלגת 'העבודה'. אבל לא היינו מוכנים... איש לא היה מוכן למה שאנחנו קוראים היום 'המהפך'".

לוקאץ': "מה היתה המחשבה? שמפלגת 'העבודה' תאבד מנדטים אבל תישאר בשלטון?"

יבין: "בדיוק. בדיוק זה. תישאר בשלטון, אבל תנחל תבוסה איומה. לפני השידור אומר לי הסטטיסטיקאי חנוך סמית: 'תשמע, יש פה הפתעה גדולה מאוד. בגין יהיה ראש הממשלה'. אני חשבתי שתוקף אותי השבץ. בגין יהיה ראש ממשלת ישראל? תשמענה אוזניך מה שפיר מדבר. יכול להיות דבר כזה? מפא"י שלטה במשך שנים. בא "הליכוד", הפך את העניינים, גרם לאותו מהפך, למהפכה, ותפס את השלטון. אין לך ביטוי יותר מתאים. תפס את השלטון".

לוקאץ: "הוא לא תפס את השלטון".

יבין: "הוא תפס".

לוקאץ: "הוא קיבל את השלטון בבחירות דמוקרטיות".

יבין: "נכון, אבל אני קורא לזה 'תפס'. למה? כי מפלגת 'העבודה' ותומכיה, המונים,

לא השלימו — ועד היום לא משלימים — עם המהפך הזה, עם המהפכה הזאת".

אחרי שניצחתי בבחירות פעם אחר פעם, הייתי מטרה של מסע תקשורת אובססיבי שהלך והחריף ככל שהעיתונות, למרות מאמצי הכבירים, לא הצליחה לבלום את ניצחונותיי בקלפי ואת כהונותיי כראש הממשלה. עוינותו של הממסד התקשורתי הפכה בסופו של דבר לאופוזיציה העיקרית שלי.

ברגע שחזרתי לישראל והתמודדתי לרשימת "הליכוד" לכנסת בבחירות 1988, הסיקור האוהד של התקשורת את כהונתי כשגריר ישראל באו"ם התהפך. התקשורת מיהרה להדהד את התקפותיהם של יריביי הפוליטיים, כולל ההאשמה שאני "רדוד" — לא יותר מקליפה ריקה.

הופעותיי הפומביות התכופות טיפלו בטענה זו. משם עברה התקשורת לטענה חדשה: ביבי לא באמת ישראלי, הוא "ייבוא" מאמריקה. עובדה: רוב שנותיו הוא חי שם. טכנית, זה היה כמעט נכון. הייתי אז בן 38, ועד אז חייתי 18 שנה בארצות הברית.

יריביי שכחו כמובן להזכיר שמתוך השנים הללו, שש שנים התלוויתי להוריי כקטין, ארבע שנים למדתי באוניברסיטה אמריקנית כמו ישראלים רבים אחרים, שנתיים עבדתי ב־BCG, ועוד שש שנים הקדשתי לתפקידים דיפלומטיים בשירות המדינה.

איזו אירוניה! סבא רבא שלי היה בין היהודים הספורים שעלו ארצה מאמריקה במאה ה־19. אמי נולדה ב־1912 בפתח־תקוה. אבי הגיע ליפו בשנת 1920. שני אחיי ואני שירתנו בסירת מטכ"ל, יוני נפל במבצע אנטבה ואני עצמי לחמתי במלחמת יום כיפור ונפצעתי במבצע סבנה.

נוסף לכך, הייתי האדם הראשון ואולי היחיד בהיסטוריה שוויתר על אזרחותו האמריקנית פעמיים. עשיתי זאת לראשונה כשהתגייסתי לצה"ל ב־1967. בהמשך פסק בית המשפט העליון בארצות הברית שאין לבטל אזרחות אמריקנית בגלל גיוס לצבא זר, והאזרחות האמריקנית הושבה לי. ויתרתי עליה מרצוני שוב לפני שמוניתי לציר מדיני של ישראל בווייטנאם. רציתי שיהיה ברור: אני מייצג את ישראל ומחויב רק לה.

על אף כל זאת, העיתונות בישראל הדהדה את הספין של יריביי הפוליטיים, כאילו אני "לא מספיק ישראלי".

הברווז העיתונאי קרס סופית שמונה שנים לאחר מכן, בתקרית שאירעה אחרי שנבחרתי לראשות הממשלה. המקומון הירושלמי כל העיר של רשת שוקן פרסם חשיפה סנסציונית: ביבי הוא לא רק אמריקני — הוא סוכן של ה־CIA, וקוראים לו בכלל ג'ון סאליבן!

השטות הזאת נולדה מתוך תחקיר מיוחד על "עברי הסודי", שמפלגת "העבודה" ערכה במהלך הבחירות. הם הצליחו להשיג את מספר הזיהוי שלי בביטוח הלאומי האמריקני (Social Security Number), וגילו שהוא שייך לאמריקני ששמו ג'ון סאליבן. מכיוון שלא הצליחו לאתר אותו, המסקנה היתה שאין אדם כזה במציאות, ולכן אין מנוס מהקביעה שזו זהות בדויה שה־CIA יצר לצרכיו.

ה"חשיפה" היתה של "טובי התחקירנים והעורכים" (עיתונאי השמאל בישראל אוהבים לקשור כתרים זה לזה), ששאלו בטון דרמטי: האם ישראל בחרה לראשות הממשלה שתול של ה־CIA?

חברת כנסת ממפלגת "העבודה" אף עלתה על דוכן הכנסת להטיח בי ישירות: "מי אתה, ג'ון סאליבן?"

הפארסה הזאת החזיקה מעמד כמה חודשים עד שעיתונאי ישראלי עצמאי, מהמעטים שאינם חלק ממקהלת השמאל, איתר את ג'ון סאליבן האמיתי. הוא היה דוור בפנסיה שהתגורר בוורמונט. מתברר שתקלה בירוקרטית נדירה גרמה לכך שהביטוח הלאומי בארצות הברית "החנה" את שני השמות שלנו באותו המספר. מיותר לציין שהעיתונות הישראלית בקושי ציינה את התפנית המפתיעה בעלילה.

הקריירה שלי ב־CIA הסתיימה בקול דממה דקה. פוליטיקה היא מקצוע אכזרי בכל העולם, אבל הפוליטיקה הישראלית אכזרית במיוחד. זה טבעי. שום פוליטיקאי אינו צריך להיות פטור מביקורת מדוקדקת, אבל מה שהופנה נגדי בהדרגה היה מסע הכפשות שיטתי, ולא ביקורת עניינית. נושא המתקפה השתנה כל הזמן: "חלול" פינה את מקומו ל"שתול" שהתחלף ב"לא ישראלי מספיק" שהפך ל"שקרן".

הטכניקה תמיד היתה זהה: מפמפמים בעיתונות טענה מפוקפקת, וכשהעובדות מפריכות אותה — מתעלמים מהן או לכל היותר מפרסמים "הבהרה" קטנטנה בעמוד 17 בתחתית העמוד. בסופו של דבר, משהו מכל השקרים האלה ידבק בך.

לקמפיין ה"שקרן" היו שני ציוני דרך בולטים ששימשו במשך השנים כדי לחזק את אמינותן של האשמות קטנות יותר. הראשון התרחש מיד אחרי הפיאסקו של ג'ון סאליבן. בספטמבר 1996, שלושה חודשים אחרי שנבחרתי לראש הממשלה, הוריתי לפתוח פתח יציאה ממנהרת הכותל כדי להקל על תנועת המבקרים במקום. החלטתי לעשות זאת רק אחרי שראש השב"כ עמי איילון עודד אותי לעשות זאת

בהבטיחו שאין בכך סיכון ניכר. האירועים הוכיחו מיד שאיילון שגה. ערפאת הפיץ טענה שקרית שאני חופר מנהרה כדי לערער את יסודות מסגד אל־אקצה, והפציר בפלסטינים "להציל" את האתר הקדוש. קרבות קשים פרצו בין כוחותיו לחיילינו, וגבו קורבנות משני הצדדים. בעקבות התפרצות האלימות נשאלתי אם התייעצתי עם ראש השב"כ לפני פתיחת המנהרות. השבתי בחיוב ואמרתי שפתיחת המנהרות נעשתה בעידודו של איילון. אבל איילון, שניסה בהמשך להתמודד על ראשות מפלגת "העבודה", הכחיש את דבריי.

התקשורת חגגה. הוצגתי מיד כשקרן. עשרים שנה לאחר מכן, בריאיון ב־2016, אמר ישראל חסון, שהיה מפקד מרחב ירושלים בשב"כ: "איילון לא אמר את האמת על פתיחת המנהרה. הוא המליץ לנתניהו לפתוח אותה". תמלילים מהשיחה שהתקיימה ביני ובין איילון שבועיים לפני פתיחת המנהרה פורסמו כעבור עשרים שנה.

"אין בעיה", אמר איילון. "אנחנו צריכים למהר. אני אומר כבר הרבה זמן שאנחנו צריכים לעשות את זה [לפתוח]".

סיפור מפוברק נוסף על "חוסר האמינות" שלי הופיע ב־2006, לאחר ריאיון שלי לגדי בלום במוסף 7 ימים של ידיעות אחרונות. סיפרתי כיצד כילד קטן טיילתי עם אמי ברחוב עין גדי בירושלים וראיתי חיילים שהתאמנו במחנה אלנבי, מתקן צבאי שהשאירו אחריהם הבריטים לאחר שעזבו את הארץ.

עורכי העיתון שיבשו את דבריי כאילו אמרתי שראיתי "חיילים בריטים", ומאחר שנולדתי אחרי שאלו עזבו את הארץ זה כמובן היה בלתי אפשרי.

לאחר שיועץ התקשורת שלי דאז, אופיר אקוניס, מסר במכתב למערכת העיתון שלא היו דברים מעולם, פרסם העיתון "הערת מערכת" מזערית בהמשך למכתב. היו שם ארבע שורות: "מבדיקה חוזרת של תמליל הריאיון עולה כי בנימין נתניהו אכן דיבר על 'חיילים שהתאמנו במתקנים בריטיים' — ולא אמר 'חיילים בריטים' או 'שוטרים בריטים'".

ההקלטה המדויקת של הריאיון המקורי היתה בידי מערכת העיתון כל הזמן, אבל שלושת השבועות שחלפו מאז פרסום הדברים אפשרו לתקשורת להפיץ את הברווז העיתונאי ש"ביבי שוב שיקר".

גם היום, הרבה אחרי שהאמת יצאה לאור, יריביי ממשיכים להדהד את שני השקרים הללו כהוכחה "נחרצת" לכך שאינני דובר אמת.

לקראת הפריימריז ב־1988 נפגשתי עם רבים מ־2,500 חברי מרכז הליכוד שבחרו את רשימת מועמדי המפלגה לכנסת. מקום מיוחד נשמר במרכז "הליכוד" לקבוצת המייסדים, זקני המפלגה, שרבים מהם היו לוחמים אמיצים באצ"ל ובלח"י. כולם

היו חסידי בגין וז'בוטינסקי. אחד מראשיהם, אברהם אפל, לקח אותי תחת חסותו. נהניתי מאוד להשתתף במפגשים השבועיים של הגווארדיה הוותיקה שהתקיימו בימי שישי בקפה אביבית, בתחנת דלק בתל-אביב. ותיקי "הליכוד" היו זהב טהור, חפים כמעט לחלוטין מהתככים הרגילים של יריבות וקנאות פוליטית.

יצרתי קשר גם עם חוגים אחרים בליכוד. הם העריכו את שירותי באו"ם, אבל רבים מהם היו שקועים עמוק בקרבות הפנימיים. המפלגה חולקה אז לארבעה מחנות: מחנה שמיר-ארנס, מחנה דוד לוי, מחנה אריק שרון ומחנה משה קצב. כל אחד מהם שאף להנהיג את המפלגה.

השתייכתי למחנה שמיר-ארנס המוביל, אך שמרתי על קשר טוב גם עם שרון, לוי, קצב ואנשיהם. בגיל 38 נזכרתי בעיקרון המנצח שגיליתי בבחירות לוועד הכיתה בגיל 12: תהיה נחמד לכולם. גיבשתי קבוצה מסורה של פעילי ליכוד מרחבי הארץ שהתנדבו לעזור לי להיבחר. סייעה גם העובדה שהמייסדים תמכו בי ללא סייג. אף שהיו מזוהים עם מחנה שמיר-ארנס, זקני המפלגה זכו להערכה רבה מכל חברי "הליכוד" בזכות מסירותם האמיתית לערכי התנועה.

ההצבעה לרשימת "הליכוד" לכנסת התקיימה ביוני 1988 בקאנטרי קלאב בהרצליה. ניהלתי קמפיין ממש עד הרגע האחרון, ובגלל החום הכבד והלחות החלפתי חולצות בזו אחר זו. חברי מרכז "הליכוד" דירגו את חמישים המועמדים המועדפים עליהם מתוך רשימה של 104 מועמדים. הצפי היה ש"הליכוד" יקבל 35 מנדטים.

הגעתי למקום הראשון. משה קצב הגיע למקום השני ובני בגין לשלישי. בגלל התחרות החריפה ביניהם, ראשי המחנות הגדולים ארנס, לוי ושרון הגיעו למקומות נמוכים יותר.

אבל זה היה רק השלב הראשון בהתמודדות. סבב ההצבעה השני והמכריע התקיים אחרי שבוע. הפעם, מועמדים שהגיעו לארבעים המקומות הראשונים בסיבוב הראשון היו צריכים להגיש את מועמדותם למקום ספציפי ברשימה הסופית. התעלמתי מעצות שנתנו לי פעילים ותיקים וכיוונתי למקום החמישי בשביעייה הראשונה — אחרי ארנס, שרון, לוי וקצב, אבל לפני בכירים אחרים. אסטרטגיית ההצבעה לסיבוב השני היתה מסובכת עד כדי כך שכמעט דרשה הבנה בתורת המשחקים. אחסוך מהקוראים את הפירוט הטרחני — בסופו של דבר זכיתי בדוחק במקום החמישי בהפרש של שישה קולות, אבל הרבה לפני נסיכי "הליכוד" שהתחרו על ההנהגה העתידית של המפלגה.

שמיר ללא ספק הושפע מנסיכי "הליכוד", שראו בי מי שמנסה לגנוב להם את ההצגה ולהקדימם בקבלת תפקיד שר בממשלה הבאה. הוא הודיע מיד שללא קשר

למקום הגבוה שנבחרנו אליו, בגין ואני לא נכהן כשרים אם הוא יקים את הממשלה הבאה — אולי כסגני שרים. בדיעבד אני יכול להעריך את רגישותו לכך שהצלחתי הבלתי צפויה ועזעה את הסדר המסורתי במפלגה.

"הליכוד" זכה במספר המנדטים הגדול ביותר בבחירות 1988, מה שאפשר לשמיר להקים ממשלת ימין. ארנס מונה לשר החוץ וביקש שאכהן כסגנו. הסכמתי ברצון לעבוד עם הבוס הוותיק שלי מושינגטון. חזרתי לצריפים הרעועים של משרד החוץ בירושלים, מילאתי מטלות שונות עבור ארנס ועסקתי בפוליטיקה הפנימית בליכוד.

כפי שלמדתי על בשרי בארבע השנים הבאות, תפקיד סגן שר איננו חלומי של אף אחד. במערכת הפוליטית בישראל יש אחריות מיניסטריאלית: החוק מחייב את השר לחתום אישית כמעט על כל מה שעושה הסגן, וכמעט כל סגני השרים מתלוננים שאין להם סמכויות ותחומי פעולה של ממש. למרות זאת, מצאתי דרכים אחרות למלא את זמני. הנה לדוגמה, לוח הזמנים שלי בספטמבר 1990:

ארוחת צהריים בלונדון עם סגן שר החוץ הבריטי.

ארוחת ערב בפרז עם סגן שר החוץ הצרפתי.

ארוחת בוקר בבוסטון ב-MIT.

ארוחת צהריים בניו־יורק עם ארגונים יהודיים.

כל זאת — במהלך 48 שעות!

היה ברור שסגני השרים שפגשתי היו במצוקה דומה, שכן כולם הסכימו מיד להיפגש איתי.

* * *

רוב השירות שלי כסגן שר החוץ היה חסר אירועים מיוחדים — מעבר הכרחי בדרך לתפקיד עתידי כשר. עם זאת, שני אירועים בולטים התרחשו בתקופה הזו: מלחמת המפרץ וועידת השלום במדריד.

ב־1991 פלש סדאם חוסיין לכווית. כשארצות הברית שלחה כוחות כדי לסלקו משם, ירה סדאם 41 טילי סקאד לעבר ישראל. מחשש למתקפה כימית, הורתה הממשלה הורתה לאזרחים להישאר בחדרים אטומים ולעטות מסכות גז.

במהלך המלחמה הופעתי עשרות פעמים בערוצי טלוויזיה אמריקניים ואירופיים. במהלך אחד הראיונות נשמעה לפתע אזעקה. הצעתי לכתבת CNN לינדה שרזר שבמקום להפסיק, נמשיך לקיים את הריאיון כשעל פנינו מסכות גז.

"זו הדרך הכי משונה לנהל ריאיון", אמרתי, חצי משועשע.

האירוע הטלוויזיוני זכה לתהודה עולמית, וכך גם ריאיון נוסף ב־CNN שבו הצגתי מפה גדולה של המזרח התיכון. "הלכתי" באצבעותי על המפה ממרוקו עד למדינות

המפרץ, ולבסוף כיסיתי את ישראל באגודל.

זו היתה הפתעה מהממת לצופים המורגלים לראות את מפת ישראל ממלאת את המסך כ"גוליית" ישראלי המדכא את "דוד" הפלסטיני. התברר שישראל היא דוד בסיפור הזה, לא גוליית. זו היתה הדרך הטובה ביותר להסביר שהעולם הערבי גדול פי מאה מישראל.

הראיונות שלי זכו לפעמים לצופים לא צפויים. הזמר האמריקני הידוע פרי קומו ביקר ביפן באותה שנה, ושירי הממשלה היפנית שאלו אותו כיצד אפשר לשפר את תדמיתה של יפן בארצות הברית. הוא הציע להם לשכור את שירותיי.

לפני מלחמת המפרץ, כשהצבא האמריקני וכוחות הקואליציה נערכו לסלק את כוחותיו של סדאם מכוויית, נכנס ארנס שוב לתפקיד שר הביטחון ודוד לוי מונה לשר החוץ. ארנס לחץ על שמיר לשלוח כוח של צה"ל לעיראק כדי לנטרל את משגרי הסקאדים של סדאם. איך נשב בשקט כשמטחי טילים נוחתים על ערינו?

שמיר התנגד. הוא החליט להיענות לבקשת ארצות הברית שלא להגיב, מאחר שהצבא האמריקני כבר היה עמוק בתוך הלחימה. האמריקנים חששו שאם ישראל תצטרף למלחמה הדבר יפרום את הקואליציה הבינלאומית נגד סדאם, שהורכבה בעמל רב. חשבתי שהחשש הזה מופרז ושהימנעות מתגובה תשחק את כוח ההרתעה של צה"ל. למרות זאת, מהר מאוד הגעתי למסקנה ששמיר קיבל את ההחלטה הנכונה.

בניגוד למה שקרה בהמשך עם תוכנית הגרעין של איראן, ארצות הברית לא ישבה בצד בתקווה שהדיפלומטיה תבלום את סדאם. היא פלשה לעיראק והרסה את צבאה. לא היה לי ספק שהם ינטרלו במהירות גם את החוליות העיראקיות במערב עיראק ששיגרו טילים לעבר ישראל.

זה לא שצה"ל לא היה מוכן למשימה. היינו יותר ממוכנים לתרום את חלקנו למאמץ המלחמתי. אך מה הטעם לשלוח את כוחותינו אם אחרים מוכנים לעשות את העבודה, ובייחוד אחרי שביקשו מאיתנו במפורש לא להתערב?

נישאים על גלי ההצלחה של הבסת סדאם, האמריקנים האמינו שיוכלו עכשיו להתביית על משימה חדשה: להביא את ישראל, סוריה, ירדן והפלסטינים לשולחן המשא ומתן. ארצות הברית ביקשה לעצב מזרח תיכון חדש שתחילתו בפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני וביישוב הסכסוך עם סוריה.

מאחר שישראל סירבה לשיחות ישירות עם אש"ף, ארגון הקורא להשמדתה, רקחו אדריכלי ועידת מדריד נוסחה מפותלת שלפיה פלסטינים שאינם חברים רשמיים באש"ף יתאגדו למשלחת ירדנית-פלסטינית משותפת, שישראל תסכים לדבר איתה (אף שהיה ברור שאש"ף קובע מי יהיו חברי המשלחת). שמיר ביקש

ממני להצטרף למשלחת הישראלית ולטפל בהסברה. שר החוץ דוד לוי חש שהוא נדחק הצידה והחליט לא לנסוע למדריד.

כפי שדיפלומטים נוהגים לומר כשאין להם משהו אחר לומר, חשיבותה של ועידת מדריד היתה בעצם קיומה: אם מיישמו ציפה ששיבה משותפת סביב שולחן המשא ומתן לעיני כל העולם תגרום לקירוב לבבות, המציאות טפחה על פניו במהירות. כצפוי, כל אחד מהצדדים דיבר אל הקהל שלו. הנאומים היו ברובם צפויים ורדודים. הוועידה הסתיימה בהחלטה משותפת להמשיך בשיחות בין המשלחות בווינגטון. בחלק מהשיחות הללו השתתפתי, וגם הן לא הגיעו רחוק.

במהלך ועידת מדריד ישבתי בשורה שמאחורי המשלחת הישראלית, מקשיב בפנים חתומות לשטף הקלישאות. בהפסקה ניגש אליי שמיר מאחור והניח את ידו על כתפי. התמונה פורסמה בעיתונות הישראלית ועוררה סערה פוליטית נוספת. "מומחים" פירשו זאת כאות לכך ששמיר מסמן אותי כיורש. כמובן, לא היו דברים מעולם.

במהלך הוועידה ניהלתי עם הדוברת הפלסטינית חנן עשראווי עימותים טלוויזיוניים ששודרו ברחבי העולם. היא ייצגה בלהט את הטיעונים הפלסטיניים. שלושים שנה לאחר מכן התפטרה עשראווי מתפקידה ברשות הפלסטינית והסבירה: "זו לא שאלה של שלום. זו שאלה של דמוקרטיזציה ושל ממשל תקין". אחרי שהלינה על כך שלא התקיימו בחירות לפרלמנט הפלסטיני זה יותר מ־15 שנים, היא נשבעה: "יותר לא אהיה חלק מזה". הרשות הפלסטינית היתה ונתרה רודנות מושחתת.

תוך כדי ההתכתשויות הצפויות במדריד, חשבתי שאפשר לעשות משהו חדש בתחום. ארגנתי מסיבת עיתונאים והזמנתי אליה את כל העיתונאים הערבים שסיקרו את הוועידה. זה היה צעד חריג לחלוטין אז. רוב העיתונאים אכן הופיעו, ואפשרתי להם לתקוף אותי בשאלות עוינות. הם ירו בזה אחר זה את ההשמצות הרגילות, והפרכתיות אותן בסבלנות באמצעות טיעוני נגד עובדתיים. ניסיתי לעשות זאת בטון לא לוחמני.

כמי שפגש בעבר דיפלומטים ערבים באו"ם, נזכרתי בהלם שחשתי כשהתגלתה בפניי האמת הפשוטה: הם לא הכירו אפילו את העובדות הבסיסיות ביותר על תולדות הסכסוך, או על הקשר ההיסטורי של היהודים לארץ ישראל. במשך עשרות שנים הם ספגו את שקרי התעמולה הערבית והאמינו בנכונותם בלי להטיל בהם שום ספק.

התעמולה הרדודה נתפסה כאמת צרופה בגלל מה שדיפלומטים אמריקנים אוהבים לכנות "הבדל בנרטיבים" בין ישראל לפלסטינים — עוד ביטוי חלול

שמתיימר לומר שאין אמת אובייקטיבית העומדת במבחן העובדות. גם בכנסת התלקח לא פעם שיח ה"נרטיבים". בדיון שנערך בשעת לילה מאוחרת ב־2013 התעמת ח"כ ג'מאל זחאלקה עם חבר כנסת מ"הליכוד" בשאלה איזה עם ישב קודם בשטח שהיום הוא מדינת ישראל.

האמת ההיסטורית היא שאין ויכוח, משום שיהודים התיישבו בארץ כבר לפני 3,500 שנה, והערבים כבשו אותה רק במאה השביעית לספירה, כאלפיים שנה אחר כך.

בשתיים לפנות בוקר, אחרי דיון אינסופי, זחאלקה סיכם את נאומו בהתרסה: "אנחנו היינו כאן לפניכם ונישאר כאן אחריכם".

סבלנותי פקעה. ניצלתי את זכותו של ראש הממשלה לשאת דברים לפני הצבעה, ונאמתי את נאומי הקצר ביותר בכנסת: "אדוני היושב ראש, לא התכוונתי לדבר, אבל שמעתי את אמירתו של ח"כ זחאלקה, 'היינו כאן לפניכם ונישאר כאן אחריכם'.

"החלק הראשון לא נכון, והחלק השני לא יהיה". המליאה פרצה בצחוק.

יכולתי להזכיר לזחאלקה עובדות היסטוריות נוספות שפעם היו ידועות לכל תלמיד בית ספר, הושכחו ועוותו על ידי תעמולה אנטי־ישראלית.

* * *

ההיסטוריה של העם היהודי נמשכת 4,000 שנה כמעט. התנ"ך מתעד את אלפיים השנים הראשונות בערך, ונסמך חלקית בממצאים ארכיאולוגיים ותיעודים היסטוריים של עמים אחרים.

ככל שמתקדמים בציר הזמן, המיתוסים הקדומים מפנים את מקומם לעובדות מוצקות, והאמת ההיסטורית מתחדדת.

כבר בשיעורי התנ"ך בכיתה ב' ראיתי בדמיוני את אברהם ושרה במסעם הארוך מאור כשדים לארץ כנען, לפני כמעט 4,000 שנה. אברהם מגיע למסקנה שקיים אל אחד, בלתי נראה, שנמצא בכל מקום. הוא קונה מעפרון החתי בכסף מלא מערת קבורה בחברון ומוריש את האדמה לצאצאיו.

צאצאי נכדו יעקב יורדים מצרימה בעקבות רעב כבד ומשתעבדים שם מאות שנים עד שמשה מוציא אותם לחירות. הוא מוביל אותם במדבר אל הארץ המובטחת במשך ארבעים שנה, שבמהלכן הם מקבלים את עשרת הדיברות ואת התורה, הקוד המוסרי שישנה את העולם.

הושע, לוחם אמיץ העשוי ללא חת, כובש את ארץ כנען, דוד רב התחבולות

מקים את ממלכתו בירושלים ושלמה החכם בונה בה את בית המקדש הראשון. ממלכתו מתפלגת לשתיים: ממלכת ישראל וממלכת יהודה.

ממלכת ישראל בצפון נחרבת. עשרת שבטיה נפוצים לכל עבר. ממלכת יהודה בדרום נכבשת בידי הבבלים, מקדש שלמה נחרב, ובמשך דור יושבים היהודים על נהרות בבל ובוכים בזוכם את ציון. בשנת 538 לפני הספירה מתיר להם כורש מלך פרס לשוב לארצם ולבנות מחדש את בית המקדש.

את מקומם של השליטים הפרסים תופס אלכסנדר מוקדון, שאחד מצאצאיו מבקש למחות את היהדות מעל פני האדמה, וגזרותיו מעוררות את מרד המכבים. המדינה היהודית העצמאית שהם מכוננים מתקיימת כשמונים שנה. על ארץ ישראל משתלטת המעצמה העולה רומא, תחילה באמצעות שליחים, שהבולט בהם הוא הורדוס. הוא מחדש את בית המקדש בירושלים והופך אותו לאחד מפלאי העולם העתיק.

בחצרות המקדש השוקקות הופך רב יהודי מהגליל, ישוע מנצרת, את שולחנותיהם של חלפני כספים, ומתחיל שרשרת אירועים ששיאה בצליבתו ובהולדת הנצרות.

כשהיהודים מורדים בשלטון הרומי, רומא מחריבה את ירושלים ואת בית המקדש בשנת 70 לספירה. מצדה, מעוז המורדים האחרון, נופלת גם היא כעבור שלוש שנים. למרות ההרס והחורבן, 62 שנה לאחר מכן היהודים מתמרדים שוב, הפעם בהנהגתו של בר כוכבא, ושוב נוחלים תבוסה — מרה וקשה מקודמתה. הקיסר הרומאי אדריאנוס מגרש את היהודים מירושלים ומשנה את שמה של המדינה מיהודה לפלשתינה — על שם הפלשתים היוונים שנעלמו מעל בימת ההיסטוריה עוד בימי הכיבוש הבבלי.

בניגוד להם, היהודים אינם נעלמים. תחת שלטון רומא הם משגשגים ובונים את חייהם במישור החוף ובגליל — ביבנה, בני ברק, צפת, טבריה וציפורי. בשל האיסור הרומי לבנות שוב מקדש מרכזי, היהודים בונים בכל מקום בתי "מקדש מעט", הלא הם בתי כנסת. חכמי ישראל נמצאים בקשר רצוף עם הישיבות הגדולות בבבל ובתימן, ועם ישיבות אחרות שהתפשטו ברחבי מזרח הים התיכון ובאזורים אחרים בעולם.

בניגוד לדעה הרווחת, הרומאים לא מחסלים את הקהילה היהודית בארץ ישראל ואוכלוסיית הארץ נותרת יהודית ברובה. בשנת 212 מעניק אנטונינוס קיסר ליהודים אזרחות רומית, שכן הם נחשבים ל"עם החי בארצו".

רומא, והביזנטים ששלטו בארץ אחריה, מעניקים ליהודים אוטונומיה. ב־300 השנים הבאות חותמים גדולי ישראל את המשנה ושני התלמודים, הירושלמי בארץ

ישראל והבבלי בבבל. למרות מאות שנים של שליטה רומית וביזנטית, כיסופי עם ישראל לעצמאות מדינית לא פסקו, ובשנת 351 נכשל ניסיון יהודי נוסף למרוד ברומאים.

לא ייאמן, אך גם בשנת 614 יהודי הארץ עדיין נלחמים על חירותם. הם מקימים צבא שמצטרף לצבא הפרסי בכיבוש ירושלים ומסייעים לדחוק את הביזנטים מהארץ. במצור על צור לבדה משתתפים יותר מ־20 אלף לוחמים יהודים.

אבל בשנת 636 מתרחש מפנה היסטורי המשפיע באופן טרגי על נוכחותנו במולדתנו. הערבים פולשים ארצה מחצי האי ערב, לאחר שקודם לכן השמידו את הקהילות היהודיות שם. שלטונם של הביזנטים אומנם היה לעיתים קשה ליהודים, אך השלטון הערבי היה קשה ממנו, והנוכחות היהודים בארץ מידלדלת עד שהם הופכים לבסוף למיעוט חסר חשיבות.

מספר מצומצם של יהודים ממשיכים לחיות בארץ לאורך הדורות הבאים, אך העם היהודי חדל להיות כוח לאומי בעל משמעות כלשהי בארצו במהלך מאתיים השנים הראשונות של השלטון הערבי.

הירידה היהודית מארץ ישראל נבעה מכמה גורמים, ובהם הפיתוי הכלכלי של קהילות יהודיות במזרח הים התיכון. אבל תורמת לכך רבות תופעה אחרת שמעולם לא התרחשה קודם לכן בהיסטוריה היהודית: בניגוד לכובשים קודמים, הערבים מזרימים זרם קבוע של מתיישבים, לרוב גדודים צבאיים ובני משפחותיהם, כדי להפוך את הארץ לערבית. הם מפקיעים את רכושם ובתיהם של היהודים וגוזלים מהם גם את פרנסתם. כך מצליחים הערבים להשיג את מה שנבצר מרומא האדירה: עקירתו הסופית של האיכר היהודי מעל אדמתו.

לא היהודים עושקים את הארץ מידי הערבים, אלא הערבים הם שגוזלים את הארץ מידי היהודים.

התעמולה האנטי־ישראלית מציירת תמונה הפוכה, אבל האמת זועקת לשמיים: היהודים הם בני המקום ובעלי הבית המקוריים. הערבים הם הקולוניאליסטים. השלטון הקולוניאלי הערבי מותיר את פלשתינה חרבה. במשך אלף השנים הבאות, השליטים הערבים מתחלפים בצלבנים, שבתורם נדחקים בידי המוסלמים בראשות צלאח א־דין. את מקומם של המוסלמים תופסים הממלוכים, ואחריהם העות'מאנים, עד שגם הם מתחלפים כעבור 400 שנה במנדט שקיבלה בריטניה לשלוט בארץ ישראל בתום מלחמת העולם הראשונה.

לאורך כל התקופה הזאת, במשך מאות שנים, שום עם לא טוען לבעלות על הארץ מלבד היהודים. רק הם נכספים לירושלים, בירתם הנצחית, ומכריזים מדי שנה: "לשנה הבאה בירושלים".

אף שהיהודים מפוזרים בארבע כנפות תבל במשך יותר מאלף שנה וסובלים רדיפות יותר מכל עם אחר, הם מעולם לא מאבדים תקווה לשוב לארצם. יהודים יחידים ממשיכים להגיע אליה לאורך הדורות, מצטרפים לקהילות היהודיות הזעירות שלא עזבו מעולם. לקראת סוף המאה ה־19 הטפטוף הופך לזרם הולך וגובר של שיבת ציון.

מאה שנה לאחר מכן, התעמולה הערבית מציירת תמונה אחרת. היא מתארת את ארץ ישראל במאה ה־19 כגן עדן שופע שמשגשגת בו אוכלוסייה ערבית גדולה. "הפלישה היהודית החלה ב־1881", אומר ערפאת ב־1974 בנאומו באו"ם. "פלסטין היתה אז אזור מוריק". שקר.

הצליין הבריטי המפורסם ארתור סטנלי מבקר בארץ הקודש בשנת 1881, והוא שב ומאשר את דיווחו של מארק טוויין, שביקר בארץ 14 שנה לפניו: "לא יהא זה מוגזם לומר כי ביהודה לא ראינו סימן כלשהו לחיים או מגורים של בני אדם במרחבים השוממים לעייפה".

במחצית השנייה של המאה ה־19, העלייה היהודית מחזירה את הצבע והחיים לאדמה השוממה. היהודים בונים חוות חקלאיות, נוטעים מטעים ומקימים מפעלים. מקומות העבודה החדשים מושכים הגירה ערבית מהמדינות השכנות, המצטרפת לאוכלוסייה הערבית הקטנה שכבר קיימת בארץ. משנת 1860 ואילך רוב תושבי ירושלים הם יהודים.

ובכל זאת, עד תחילת המאה ה־20 האוכלוסייה בארץ הקודש מונה פחות מ־400 אלף איש — פחות מ־4 אחוזים מאוכלוסיית ישראל כיום. כפי שמציין הקייזר הגרמני וילהלם השני בביקורו ב־1898, "יש כאן מקום לכולם".

עם הופעת הציונות יוצאת קריאה להקים מדינה יהודית במולדת האבות. קריאה זו מקבלת משקל מוסרי נוסף לאחר שהיהודים מסייעים לבריטים לסלק את העות'מאנים ב־1917. בהצהרת בלפור מתחייבת בריטניה לראות בעין יפה "הקמת בית לאומי לעם היהודי בארץ ישראל (פלשתינה)".

אך הבריטים מתנערים מהבטחתם בין שתי מלחמות העולם בשל הלחץ הערבי, ומונעים מיהודים לעלות לארצם. נעילת השערים בפני יהודים גוזרת את דינם של מיליונים שנלכדים באירופה ונספים בשואה.

ב־1947 מחליט האו"ם על תוכנית חלוקת הארץ. היהודים מסכימים, הערבים מסרבים. חמישה צבאות ערביים פותחים במלחמה כדי לחסל את המדינה היהודית שזה עתה הוכרזה בהסכמה בינלאומית. למרות נחיתות מספרית עצומה בנשק ובלוחמים, היהודים נלחמים בחירוף נפש, ובגמר מלחמת העצמאות ידם על

העליונה. מדינת ישראל היהודית קמה מחדש במולדת האבות. לאחר שאויבי ישראל נכשלו שוב ושוב בניסיונם להשמיד את מדינת ישראל, כעת הם מבקשים לשלול את הלגיטימציה לקיומה באמצעות סילוף שערורייתי של ההיסטוריה. לא, הערבים לא היו כאן לפנינו. לא, הפלשתים אינם הפלסטינים. לא, הרומאים לא חיסלו את הנוכחות היהודית בארץ. הערבים הם שכבשו את הארץ ונישלו ממנה את היהודים אחרי אלפי שנות התיישבות יהודית. כעת, בחוצפה שאין כדוגמתה, תועמלנים אנטי־ישראלים טוענים שלעם היחיד שדבק בארצו במשך יותר מ־3,000 שנה אין זכות לחיות בה במדינה ריבונית משלו. זו הסיבה לכך שבשעה שתיים לפנות בוקר באותה ישיבה בכנסת קמתי ואמרתי "עד כאן".

* * *

בעולם הערבי וגם במערב יש מי שמוסיפים להתעלם מאמת היסטורית זו. בהיפוך גמור של המציאות, היהודים מואשמים בתקיפת הערבים. בוועידת מדריד עמדתי מול עיתונאים ערבים שהיו למעשה מפיצי־על של השקרים הללו. כשעמדתי מולם נזכרתי ב"שיעור הבייגל" שלמדתי בנאומי הראשון בבוסטון. אף שהגבתי לכל טענה, מטרתי האמיתית היתה לזכות בהערכתם של העיתונאים הערבים ולזרוע בליבם ספק בכך שישראל היא אכן השטן שהם רגילים לדמיין. השתדלתי להתייחס בכבוד לכל אחת משאלותיהם. נמנעתי מניסוחים נדושים ומדי פעם הפתעתי אותם במידע חדש שלא הכירו. אינני מספר זאת כדי לומר שהצלחתי לשנות את עמדותיהם באותו יום. זה לא קרה. אבל פה ושם החל להופיע סדק קטן. שנים אחר כך, במגעים שקדמו להסכמי אברהם, העיר אחד מבני שיחי הערבים שהוא זוכר לטובה את אותה מסיבת עיתונאים ב־1991 במדריד. אף שהוועידה הסתיימה ללא תוצאות ממשיות, פעולתי במדריד התקבלה באופן חיובי בישראל. העיתונות סיקרה את רוב הופעותיי, והן זכו לשבחים. בישיבת הממשלה הבנתי שלא אוכל להישאר עוד זמן רב במשרד החוץ תחת דוד לוי, הסדר שמיצה את עצמו. בהתערבות של ארנס עברתי לתפקיד סגן שר במשרד ראש הממשלה כדי למנוע חיכוכים מיותרים. מלחמת המפרץ וועידת השלום במדריד היו האירועים הגדולים ביותר שאירעו בזמן כהונתי כסגן שר החוץ, אך היו גם כמה אפיזודות מעניינות אחרות. הראשונה שבהן היתה בוועידת האו"ם בז'נבה ב־1990, כשהתייצבתי מול ערפאת והפרכתתי את שקריו.

ערפאת היה ממייסדי אש"ף אף שנולד בכלל בקהיר. הוא קנה את עולמו בסירובו העיקש להכיר בזכות קיומה של ישראל ובדבקותו בהכחדתה. הוא הוביל את המאבק הפלסטיני נגד ישראל ממדינות שכנות וגורש פעמיים משטחיהן — מירדן ב־1970 ומלבנון ב־1982. העובדה שערפאת היה מאבות הטרור המודרני, בין הראשונים שהפעילו בשיטתיות חטיפות מטוסים ופיגועי התאבדות, לא מנעה מהאז"ם להאדיר אותו ולציירו כגיבור אנטי־קולוניאליסטי. במציאות היה רודן אכזר שהנציח חברה פלסטינית חשוכה ונחשלת.

לערפאת היתה נטייה להופעות דרמטיות רצופות דברי רהב ושקר. הוא לא הסתיר את אופיו הלוחמני, תרתי משמע. על דוכן הנואמים באז"ם הוא לבש מדי צבא וחגר אקדח בשעה שהפיץ ארס אנטישמי.

בז'נבה הוא הציג את תמונת גבו של מטבע עשר האגורות הישראלי, וטען שמאחורי ציור המנורה שעליו הוטבעה צורת "מפה סודית" שחושפת את "תוכנית ההתפשטות" האמיתית של ישראל, הכוללת את סיפוח ירדן, עיראק ומצרים. למחרת הפרכת בדיה מגוחכת זו והסברתי ש"המפה הסודית" שהציג ערפאת אינה אלא קווי המתאר של מטבע עברי בן אלפי שנים שנחשף בחפירות ארכיאולוגיות, ומשום שהוא עתיק צורתו אינה עגולה.

הקהל גיחך. אפילו בפורום מוטה כמו זה של האז"ם יש לפעמים גבולות לאבסורד.

* * *

בראשית תקופתי כסגן שר החוץ אירע אירוע שני, שריגש אותי מאוד. ב־1989 ביקשתי לבקר באנטבה. מכיוון שלא היו לנו אז יחסים דיפלומטיים עם אוגנדה, המוסד ארגן את הביקור. ביקשתי מעדו ומבתי נועה, אז בת 13, להצטרף אליי.

בטיסה מניירובי לאנטבה גאו בנו ההתרגשות והחשש: התרגשות — משום שבמשך שנים התעמקנו, עדו ואני, בהכרת נמל התעופה באנטבה והכרנו בו כל פינה; וחשש — מעצם הביקור במקום שבו איבדנו את אחינו יוני. בטיסה מעל נמל התעופה באנטבה יכולנו לזהות בבירור את המסלול, הטרמינל החדש והטרמינל הישן שבו נפל יוני.

כשירדנו מן המטוס ליד הטרמינל החדש, פגש אותנו חייל אוגנדי. הוא החזיק דף נייר ועליו מילה אחת בכתב יד באנגלית: "יוני".

ביקשנו שיסיעו אותנו לטרמינל הישן. הנהג לא ממש ידע איך להגיע לשם. כיוונו אותו דרך החיבור בין שני המסלולים. כשעברנו ליד הטרמינל החדש של שדה התעופה, ראינו גרם מדרגות חיצוני.

"הנה, כאן נפצע סורין", ציינו לעצמנו. סורין הרשקו, גיבור ישראלי, אדם

שאצילותו מעוררות השראה, הפך לידיד אמת של משפחתנו. הוא מקפיד להגיע בכל שנה לאזכרה של יוני ליד קברו.

כשהתקרבו לטרמינל הישן הופתעתי מגודלו ומגובהו של מגדל הפיקוח. הוא היה גדול ומאיים מכפי שהצטייר בתמונות. על קירותיו ניכרו הרבה מסימני הקליעים מהקרב האחרון של יוני.

עם אחי עדו שחזרתי את צעדיו האחרונים של אחינו. כאן ירו יוני ואנשיו בשומר, כאן נעצר הכוח, כאן הוביל אותם יוני מפינת הבניין והציל את המבצע, וכאן נפל יוני. לרגע ארוך עמדנו במקום בדממה.

ביקרתי באנטבה פעמיים נוספות מאז. ביקורי השני היה בשנת 2001, כשהנשיא יוֹרִי מוֹסוֹוִי הזמין אותי, את שרה ואת הילדים לטקס לציון 25 שנה למבצע באנטבה. עדו לא היה יכול להגיע, אבל אשתו דפנה ובנו יואב הצטרפו אלינו. מוֹסוֹוִי היה ממנהיגי המרד שהפיל את אידי אמין.

החיילים האוגנדים ערכו טקס זיכרון מרגש לחברים שנפלו. הפעם הוא יוחד ליוני. על מגדל הפיקוח הודבק לוח מתכת לזכר המבצע עם שמותיהם של הישראלים שנהרגו בו.

אחרי הטקס ציינתי בפני מוֹסוֹוִי שזו מחוה יוצאת דופן, שהרי יוני ושאר המשתתפים במבצע היו חיילים זרים שהפרו את ריבונותה של אוגנדה והרגו חיילים אוגנדים במהלך הפשיטה.

"בנימין", הוא אמר, "אתה מוכרח להבין. הפשיטה על אנטבה לא היתה רק מכה לטרור הבינלאומי. היא היתה מכה גם לאידי אמין. זו היתה הפעם הראשונה שתדמיתו כמנהיג בלתי מנוצח התנפצה. הוא רצח מאות אלפים מבני עמנו. נלחמנו בו והתחבאנו בג'ונגל. כששמענו על המבצע ידענו בפעם הראשונה — אנחנו יכולים להפיל אותו".

אמא ואבא מעולם לא הצטרפו אליי לביקורי באנטבה. אינני מצטער על כך, וקיבלתי בהבנה את החלטתם. כמה כאב הם מסוגלים לסבול?

כשנכנסתי לפוליטיקה השתדלתי לבקר אותם לעיתים קרובות ככל האפשר בביתם ברחוב הפורצים. אמא היתה עד יומה האחרון אישה פעילה שניהלה את הבית ביד רמה, נפגשה עם חברים ובני משפחה וסייעה לאבא בעבודתו המחקרית. לפעמים היתה נחה מעיסוקיה ומתיישבת על הספה הגדולה בסלון, משקיפה על דלת הכניסה לבית. בעיניה היה מבט הצופה למרחקים.

"אמא, על מה את חושבת?" שאלתי אותה יום אחד.

"אני חושבת על יוני'לה שלי" ענתה. "יש לי רק זיכרונות טובים".

לקראת בחירות 1992 נראה "הליכוד" כמפלגה בלתי מנוצחת שניצחונה מובטח.

אבל כצל עובר, הגורל הפוליטי יכול להשתנות בהרף עין. התבוסה שנחל "הליכוד" בקלפי כעבור חודשים ספורים נבעה משלושה גורמים. הראשון, המלחמות הפנימיות בין המחנות בליכוד. השני, ירידה קשה בתחושת הביטחון בעקבות פיגוע דקירה בטיילת בבת־ים, שבו רצח מחבל פלסטיני את הנערה הלנה ראפ. השלישי, עלייתו של מנהיג חזק למפלגת "העבודה", יצחק רבין. פרס הסיר את מועמדותו לראשות הממשלה כדי לפנות את מקומו ליריבו המושבע רבין, שהיה פופולרי ממנו במפלגה ובציבור הרחב. כך, בשעה ש"הליכוד" הלך והתפצל, מפלגת "העבודה" הציגה מפגן של אחדות.

רבין הבטיח שלא ייקח את המדינה שמאלה. להפך, הוא ירסק את "גל הטרור" השוטף את המדינה". שתי ההבטחות לא יתממשו.

"הליכוד" הזהיר את הציבור שהאג'נדה של מפלגת "העבודה", אפילו בראשות הרמטכ"ל הנערץ רבין, תביא לגלי טרור אמיתיים, בניגוד לפיגוע היחיד בבת־ים שנפח בתקשורת. אנשי מפלגת "העבודה" לעגו לאזהרותיו, וכך עשו גם רוב העיתונאים שתמכו בהם. "הליכוד" עייף ומושחת, הם טענו, והוא צריך לפנות את מקומו לדם חדש.

מסע הבחירות של מפלגת "העבודה" כלל סיסמה מוצלחת: "מושחתים — נמאסתם!" אף ששמיר היה ישר כסרגל, החזרה המתמדת על שקר ה"שחיתות" קיבעה לליכוד ולהנהגתו דימוי זה בדעת הקהל. בהמשך נפלתי גם אני קורבן להאשמות שקריות דומות.

ככל שהתקרב מועד הבחירות, התמודדתי עם דילמה נוספת. הגעתי למסקנה שהמערכת הפוליטית בישראל איננה מתפקדת, בדגש על התחום הכלכלי. גם ראש ממשלה שמאמין בצורך ברפורמות כלכליות יגלה שידי קשורות, כי קבוצות אינטרסים יכולות בקלות לגייס כמה חברי כנסת ולהפיל בכל עת את הממשלה. האמנתי שהפתרון נעוץ בשינוי שיטת הבחירות מהשיטה הפרלמנטרית הקיימת לבחירה ישירה של ראש הממשלה, שינוי שישחרר את מי שייבחר מהצבעות אי־האמון בכנסת.

גם רבין חשב כך. פגשתי אותו כמה פעמים כדי לקדם את הצעת החוק לבחירה ישירה של ראש הממשלה. תשעה חברי ליכוד נוספים הודיעו על תמיכתם ביוזמה. מהר מאוד נתקלנו בבעיה: שמיר וכל בכירי "הליכוד" התנגדו להצעה, כנראה מחשש שהמרוויח הגדול ממנה יהיה רבין, שנהנה אז מאהדה ציבורית גדולה. חברי כנסת אחרים חששו שהחוק יפקיע מהם את היכולת להפיל ראש ממשלה מכהן, מנוף רב עוצמה בפוליטיקה הישראלית.

מרכז "הליכוד" התכנס כמה שבועות לפני ההצבעה המתוכננת בכנסת על הצעת

החוק. בהחלטתם הזהירו חברי המרכז: כל חבר כנסת שיצביע בעד הצעת החוק יימחק מרשימת "הליכוד". תשעת הח"כים שהודיעו קודם לכן על תמיכתם בחוק התאיידו במהירות. כל העיניים הופנו אליי.

האמנתי באמת ובתמים שללא הרפורמה הפוליטית הזו תסבול כלכלת ישראל מקיפאון שיימשך עשרות שנים. ח"כים ממפלגת "העבודה" הקניטו אותי ואמרו שיאכלו את הכובע אם אצביע בעד החוק. אבל עשיתי זאת. וכאילו לא די בכך, הקול שלי הטה את הכף. זו היתה הפעם היחידה שהצבעתי נגד מפלגתי שלי. בשיטה פרלמנטרית שבה לממשלות כמעט תמיד יש רוב דחוק, זהו מעשה קיצוני. חיי הפוליטיים היו כעת בסכנה. עמדו לרשותי שלושה שבועות להציל אותם לפני שמרכז "הליכוד" יתכנס שוב לבחור את מועמדיו לרשימה לכנסת. בגלל קוצר הזמן, לא פניתי לתומכים מובהקים ולא בזבזתי זמן על מתנגדים. התרכזתי במתלבטים. מיון ראשוני הותיר כאלף חברי מרכז מתוך כ־3,000 שהייתי צריך לפגוש ולשכנע בתוך עשרים יום. נפגשתי עם רבים ככל שיכולתי, פנים אל פנים או במפגשים קבוצתיים. ספירת הקולות גילתה שהגעתי למקום השני, אחרי משה קצב. שרדתי, ואף יותר מכך.

אני אישית הצלחתי להיחלץ מתבוסה, אך "הליכוד" ספג מפלה קשה בבחירות 1992. רבין הקים במהירות ממשלה בראשות מפלגת "העבודה". חבריי לכנסת ושרי "הליכוד" היו מדוכדכים, אך לא נתתי לייאוש להשתלט עליי. לא קל להפסיד בבחירות, אבל זה גם לא אסון. הכול נכנס לפרופורציות כשאתה זוכר שניצלת ממוות כמה פעמים, והתמודדת עם טרגדיות אישיות גדולות לאין שיעור. ציפיתי שארנס יודיע שיתמודד מול רבין על הנהגת המדינה כמועמד "הליכוד" בבחירות הבאות, והתכוונתי לתמוך בו מכל הלב, אבל ארנס הפתיע. הוא הודיע על התפטרותו מהכנסת. שמיר עשה זאת גם כן.

רק אחרי שהתברר ששמיר וארנס לא מתכוונים להמשיך להוביל את המפלגה הרמתי אני את הכפפה. הודעתי שאתמודד על ראשות "הליכוד" והנהגת האופוזיציה, ובהמשך על תפקיד ראש הממשלה.

סבא

כמי שגדל על ברכי המורשת שהנחיל סבי, הרב נתן מיליקובסקי, כניסתי לחיים הפוליטיים היתה כמעט גֵזֶרֶת גורל. את השפעתו המעצבת של נתן על חיי הבנתי רק בדיעבד. הוא גם העניק למשפחתנו את שמה: כשעלה לארץ אחרי שנים רבות בשירות הציונות הוא עִבְרַת את שמו לנתניהו.

סבי נולד בכפר קריבו בבלארוס בשנת 1879, וסבתי שרה נולדה בכפר שְדוּבָה שבליטא הסמוכה בשנת 1885. הקהילה היהודית בוויילנה, בירת ליטא, היתה מרכז רוחני יהודי חשוב שחיו בו תלמידי חכמים, אנשי רוח ואינטלקטואלים, ולא בכדי זכתה לכינוי "ירושלים דליטא". במלחמת העולם השנייה הושמדה הקהילה בידי הנאצים כמעט כליל. משפחתי נמלטה מן הגורל המר הזה כתוצאה מהחלטה שקיבל סבי שנים קודם לכן.

נתן, בנו של חקלאי, סומן כבר בילדותו כבעל כישרון יוצא דופן. בגיל 18 הוא נשלח ליישיבת וולוז'ין המפורסמת, שבין בוגריה היו חיים נחמן ביאליק והרב אברהם יצחק הכהן קוק, ושם החלו לצמוח בו ניצני הציונות. כבר בגיל עשרים הוא נשא נאומים נלהבים בפני קהילות יהודיות ברחבי אירופה כדי לעודד יהודים לארוז את חפציהם ולעלות לארץ אבותינו, ארץ ישראל.

השפעתו של סבא היתה גדולה עד כדי כך שהפך לאחד הנואמים המבוקשים ביותר בעולם היהודי. הוא הפיץ את בשורת הציונות במאות קהילות יהודיות בפולין ובמדינות אחרות במזרח אירופה, בבריטניה ובארצות הברית. אפילו לסיביר הרחוקה הגיע.

כשנפטר בטרם עת ממחלת הטיפוס בשנת 1935, והוא רק בן 55, ספד לו עיתון **הארץ** במלאות שלושים למותו במאמר ארוך שכותרתו "חולם ולוחם". במאמר הובא תיאורו של עיתונאי יהודי אמריקני, ד"ר ב' גיטלין, שהתלווה אל סבא בנאומיו בפולין.

"מי שאינו יודע מה שנתהווה בפולין באותם הימים לא יוכל לתאר לעצמו את עוצם השפעתו של מיליקובסקי", תיאר גיטלין. "קשה היה למצוא אולם גדול למדי, שיכיל את כל הקהל הגדול שהיה בא לשמוע את נאומו. בני אדם היו שוברים את הדלתות, מתפרצים דרך החלונות, נלחמים עם הסדרנים — ובלבד שיוכלו לשמוע מילה מפיו של הנואם המפורסם. פעמים היה הכרח להפסיק את האספות מחמת התפרצויות אלו".

סופר הארץ ציין שמסעות ההסברה היו מלווים לא פעם בהרפתקאות: "באחת מן האספות כוון אליו רובה באמצע ההרצאה. כל הקהל היה נסער; הוא

הרגיע אותו והמשיך לשאת דבריו בשלווה. אחר כך הוא נאסר. בגליציה הלשינו עליו שהוא מסית למרד והוא חצה את הגבול על עגלת סוסים בלילה בעת סופת חורף. הוא אף עבד בתנאים המסוכנים ביותר. אולם כשעזב את פולין אחרי 12 שנה ידע שהציונות בפולין היא נחלת המונים רחבים ושיש לו חלק גדול בדבר. שמו היה מפורסם אף בפינות הרחוקות ביותר של היהדות הפולנית.

ההספד בהארץ ציטט תגובות נלהבות דומות של הקהל היהודי האמריקני להופעותיו של נתן בארצות הברית בשנות העשרים ובתחילת שנות השלושים: "הרב מיליקובסקי סיים זה עכשיו את סיורו השני בארצות הברית. בתקופת סיורו זה הוא נאם ב־770 אספות לערך. הרבה עשרות אלפים של יהודים הקשיבו מתוך התפעלות לדבריו ונעשו בהשפעתו מעוניינים בבניינה של ארץ".

עד סוף שנות השישים אנשים רבים עוד ניגשו אליי כשגילו מי היה סבי וסיפרו לי שעלו לארץ ישראל בעקבות נאומיו.

את תשוקתו של נתן לציונות עורר מי שעתיד לעורר השראה גם בבנו: בנימין זאב הרצל. כשאני מכנה את הרצל "משה רבנו של דורנו" אני מפרז במאומה. הרצל הציל את עמו ושינה את פני ההיסטוריה. הצורך הדחוף בפתרון למצבם העגום של היהודים הובהר לסבא בשנת 1905, בתקרית שכמעט עלתה לו בחייו. בעומדו בתחנת רכבת בעיר הומל בבלארוס עם אחיו הצעיר יהודה, כנופיית חוליגנים אנטישמיים שעברה לידם זיהתה מיד את לבושם היהודי.

"ז'ידים!" הם שאגו והסתערו עליהם בחמת רצח.

"רוץ, יהודה, רוץ!" קרא סבא.

נתן רצה לתת לאחיו זמן לברוח ולהציל את עצמו, והתייצב לבדו מול הפורעים. הם הכו אותו באלות ברזל והשאיירו אותו במקום בחושבם שהוא מת. לאחר מכן תיאר את מחשבותיו בשעה ששכב בשלג ובבוץ ליד פסי הרכבת, מתבוסס בדמו, לפני שאיכד את הכרתו: "איזו בושה! האם זה מה שנותר מצאצאי המכבים? אם אשאר בחיים אקח את משפחתי לארץ ישראל, ושם נבנה מחדש את חיינו כעם חופשי וגאה".

את נדרו הוא מימש אחרי 15 שנה. בינתיים נשא סבא ברחבי העולם נאומים בשבח הציונות ועבד כמנהל לימודי היהדות בגימנסיה היהודית היוקרתית בוורשה. שם נולד אבי, בנו הבכור בנציון, בשנת 1910, ואחריו נולדו עוד שבעה בנים ובת אחת.

על סבתא שרה עברו שנים ארוכות ללא ילדים, והיא קיבלה את שנות עקרותה המוקדמות באותו שקט נפשי שבו קיבלה את שפע הצאצאים שהתברכה בהם בהמשך. היא היתה אישה אדוקה ואינטליגנטית ביותר, שקראה בתנ"ך מדי יום.

בשנותיה האחרונות חיה סבתא אצל משפחת בתה היחידה, דודתי מירי. במפגשים משפחתיים גדולים הקיפו אותה נכדיה הרבים והאווהבים.

"תאכלו ילדים, תאכלו", היא היתה מעודדת אותנו.

"ומה איתך, סבתא?" היינו שואלים.

"אל תדאגו לי, ילדים", היתה עונה תמיד. "אכלתי בילדותי".

כשהלכה לעולמה ב־1970, ליבי נחמץ משום שנבצר ממני להשתתף בהלווייתה בגלל פעילות מבצעית בסיירת מטכ"ל. היא נטמנה לצד סבא בבית העלמין העתיק במורדות הר הזיתים. יוני ועדו הגיעו מהצבא וכיסו בעפר את קברה. בני דודים אחרים הצטרפו גם הם, ולא נותר לאנשי החברא קדישא דבר לעשות.

בביתם בוורשה הקפידו נתן ושרה לדבר עם ילדיהם אך ורק בעברית, שקמה לתחייה כשפת יומיום רק כמה עשורים קודם לכן אחרי כמעט אלפיים שנה. לתחייה לשונית זו אין אח ורע בדברי ימי האומות. היא התחילה בזכות גאונים כפרופ' יוסף קלאוזנר ובראש ובראשונה אליעזר בן־יהודה, שנכדו היה אחד מחבריי לכיתה בירושלים.

תקומת עמנו הושגה דרך מהפכות פוליטיות, תרבותיות ולשוניות שהתרחשו בו־זמנית בתוך זמן קצר להפליא.

אבל מה שהיה חסר לעם היהודי יותר מכול היה מדינה משלו. הדרך למדינה נחסמה בידי העות'מאנים בתחילת המאה ה־20, כשסירבו לאפשר הגירה חופשית של יהודים לארץ ישראל. נתן ביקש לקדם את מטרות הציונות באמצעות נאומיו ובאמצעים נוספים.

השגריר הגרמני בפולין כנראה שמע על השפעתו העצומה של סבא על יהודי פולין, והרשויות הגרמניות שלחו לו הצעה: גרמניה תבריא אותו בסתר בצוללת לארצות הברית (כפי שהבריחה בשעתו את לנין לרוסיה בקרון רכבת), וכשיגיע לאמריקה הוא יסחוף את הקהילה היהודית לא רק בעד הציונות אלא גם נגד רוסיה הצארית. הגרמנים קיוו שהדבר יפעיל לחץ על דעת הקהל האמריקנית, וימנע מארצות הברית להצטרף למלחמה נגדם.

בתמורה הם הבטיחו שגרמניה תשתמש בהשפעתה כדי לשנות את מדיניותה של בעלת בריתה טורקיה לגבי הקמת מדינה יהודית. כתמריץ נוסף, הם הציעו לנתן סכום כסף. הוא לא הגיב להצעה הכספית. במקום זאת הוא התעקש על ערבויות יצוקות בבטון לדרישותיו הציוניות. בתגובה, הגדילו הגרמנים את ההצעה הכספית.

"הקייזר אמר שהוא ניסה להשפיע על הסולטן הטורקי", כתב הארץ, "אך הסולטן סירב".

סבא דחה את ההצעה.

אני מאמין שגם אילו הסכימו הגרמנים לתנאים שהציב, העסקה לא היתה יוצאת לפועל. ספק אם סבא היה מאמין שהם יעמדו בתנאים שדרש, ובכל מקרה היתה לו רתיעה בסיסית מסיוע לגרמניה נגד מדינות ההסכמה.

ב־15 באוגוסט 1915 צעד הצבא הגרמני לתוך ורשה. משפחת מיליקובסקי גרה בבניין דירות גדול, ובנציון, אז בן חמש, עמד בחלון עם אחיו הצעיר וראה את החיילים הגרמנים בוזים את החנויות ברחוב. פתאום הם ראו את אביהם מתקרב אל המפקד הגרמני.

"אתה שייך לאומה שיצאו ממנה גְּתָה ושיִלָּר. איך אתה יכול לאפשר לברבריות הזו להימשך?" הוא נוף בו.

הקצין הגרמני, שכנראה היה אדם משכיל ביותר, הושפע מהדברים. אף שהיה זה חריג ביותר שיהודי יגער כך בקצין גרמני, תקיפות הדברים עשתה את שלה. הקצין מיהר להתנצל וריסן את חייליו.

סבא לא הזדהה עם אף אחד מהזרמים הפוליטיים בעולם היהודי באותה התקופה. הוא היה תלמידו של הרצל ולא של מנהיגי הפלגים השונים שביקשו להגשים את חזונו.

למורת רוחו, הוא בכל זאת נאלץ להיכנס פעם אחת לשדה הפוליטי ולקרוא תיגר דווקא על הגיבור שלו, הרצל עצמו. זה קרה ב־1903. לאחר שהרצל הבין שאינו יכול לפרוץ את ההתנגדות הטורקית להקמת מדינה יהודית, הוא היה מוכן לשקול הצעה בריטית לאוטונומיה יהודית באוגנדה. כשאיש לא ראה זאת, הרצל חזה את החורבן הממשמש ובא על יהדות אירופה. הוא ראה באוגנדה "תחנת לילה", כלשונו — מקלט זמני שבו יוכל העם היהודי למלט את עצמו מהשמדה, ואז להמשיך משם לארץ ישראל.

ראיית הנולד של הרצל ביחס לשואה ארבעים שנה לפני התרחשותה היא לא פחות מנבואית. אבל הוא לא הצליח לגייס תמיכה מספקת ליישום תוכנית אוגנדה. בדיעבד אפשר להבין את השקפתו הרציונלית של הרצל, שלפיה נחוץ מקלט, כל מקלט, כדי להציל את יהודי אירופה. שני שיקולים כבדי משקל עמדו על כפות המאזניים: מצד אחד, בריחה אפשרית מהתופת של אירופה היתה עשויה להציל את חייהם של מיליוני יהודים. מצד שני, אוגנדה היתה עשויה להתגלות כמבוי סתום שבו ידשדש העם היהודי בארץ לא לו. זיקתו של העם היהודי לארץ ישראל היא שהכריעה בסופו של דבר. רק בכוחה היה לרתום את ההמונים היהודיים לתנועה פוליטית מאוחדת.

כשזאב ז'בוטינסקי הצביע נגד תוכנית אוגנדה, הוא הודה במפורש שאינו יכול לנמק מדוע עשה זאת. זה היה "אחד מאותם דברים 'פשוטים' המהווים משקל נגד

לאלפי טיעונים".

סבא כן נימק את התנגדותו לתוכנית, ודווקא עזר להוריד אותה סופית מסדר היום בקונגרס הציוני. שנים אחר כך, כשהיחסים בין בריטניה לתנועה הציונית הידרדרו, שאל אבא את סבא אם ההתנגדות לתוכנית אוגנדה הושפעה מהאמונה שהיא אינה מעשית ושהבריטים לא יקיימו אותה כפי שהבטיחו. הוא זכר בבירור את תשובתו של אביו:

"להפך", אמר נתן. "האמנו שהבריטים יעמדו בהבטחתם. אנגליה נהנתה בימים ההם ממוניטין רב בקרב היהודים. אבל דווקא משום שהאמנו שאפשר להוציא את הפרויקט לפועל התנגדנו לו ביתר שאת. במשך מאות רבות הקריב העם היהודי קורבנות רבים למען הארץ הזאת. שפכנו את דמנו עבודה, התפללנו לחזור אליה במשך אלף שנה, קשרנו את תקוותינו הכמוסות ביותר לתחייתה — חשבנו שזה בלתי נתפס שכעת נבגוד בדורות של יהודים שלחמו ומסרו את נפשם למען מטרה זו. קבלת תוכנית אוגנדה היתה הופכת את כל ההיסטוריה היהודית לחסרת משמעות. היינו חייבים להתנגד לה".

עוד לפני שנגנזה תוכנית אוגנדה באופן רשמי חידש הרצל את שבועת האמונים שלו לירושלים ונשבע בפני הקונגרס הציוני: "אם אשכחך ירושלים תשכח ימיני". לא פעם חשבתי על הדילמה הזו של הרצל. יותר מכל אחד אחר, ולפני כמעט כל אחד אחר, הוא ראה את השואה המתקרבת. ההבנה הזו התחדדה אצלו כשסיקר בצעירותו בפרז' את משפט דרייפוס למען העיתון הווינאי נוֹיֶה פֶּרְיֶה פֶּרְסֶה. אף שבסופו של דבר זוכה דרייפוס מאשמת השווא של בגידה בצרפת, הגיע הרצל למסקנה בלתי נמנעת: אם אנטישמיות בוטה כל כך יכולה להופיע בפרז', פסגת תרבות המערב, היא יכולה להופיע בכל מקום — ויהיו לה השלכות טרגיות בלתי נתפסות לעם היהודי.

בשנת 1937, עוד לפני השואה, כשהוא בן 27, כתב אבא על הרצל: "הרצל ידע שאילו גם היתה אפשרות להכין תוכניות הצלה שמימושן מצריך מאות שנים, הרי אין ברשותה של היהדות מאות שנים. הוא שמע את דרדור הרעמים של סופת השנאה ליהודים שהולכת וקרבה. ברור היה לו שימי הביניים הולכים ומתחדשים על היהודים בכל ארצות אירופה, וחזר על הכרה ודאית זו פעם אחר פעם. הוא ראה ש'האבן מתגלגלת במורד' ההר' והוא ידע להיכן תגיע: 'למטה, לגמרי למטה! כלום תהא זו הפקעה בכוח מהפכה? כלום תהא זו החרמה בכוח ריאקציה? כלום יגרשונו? כלום ירצחונו? אני משער את כל הצורות הללו ועוד אחרות'.

"הוא ראה", כתב אבא בן ה-27, 3 שנים לפני השואה, "שהגחלים הלוחשות של אש — השנאה הקדומה ליהודים, שהקיפה בעבר את כל ארצות אירופה, עתידות

להתלקח מחדש ושאלו זו עתידה להתפשט שוב באותו ההיקף העולמי העצום שהיה לה בעבר".

הנבואה הקודרת סתרה לחלוטין קולות בולטים בעולם היהודי שטענו שהיהודים יתקבלו בסופו של דבר בחברה האירופית, ושאל זה לא יקרה, אזי התפשטות הסוציאליזם והקומוניזם בעולם, שמביאים לדעיכת התודעה הדתית והלאומית, תביא ממילא לפתרון "הבעיה היהודית".

הרצל האמין ששורשי האנטישמיות עמוקים עד כדי כך שלא הסוציאליזם ולא הקומוניזם יפתרו את הבעיה. במקום זה הוא הציע להקים מדינה יהודית עצמאית שכל היהודים יוכלו להגיע אליה אם יבחרו לעשות זאת.

הוא היה הראשון שהציע תוכנית ממשית למדינה יהודית, הכוללת מוסדות פוליטיים ופיננסיים. ברומן האוטופי שחיבר, **אלטנוילנד** ("ארץ עתיקה־חדשה"), הציג הרצל חזון מפורט של אומה יהודית מודרנית ומפותחת מבחינה טכנולוגית ומדעית.

"שוב יקומו המכבים", כתב ב־1896, בראשית המערכה שלו למען הציונות. "יהודים המבקשים מדינה ישיגו את מבוקשם. סוף־סוף נחיה כבני חורין על אדמתנו. העולם ישתחרר בזכות חירותנו, יתעשר בזכות עושרנו, יגדל בזכות גדולתנו. וכל מה שנשיג שם לרווחתנו יועיל לאנושות כולה".

באוגוסט 1897, בעקבות הקונגרס הציוני הראשון שכינס בבאזל שבשווייץ, כתב הרצל ביומנו: "ייסדתי את מדינת היהודים. לו אמרתי זאת היום בפומבי, היתה התגובה צחוק מכל עבר. אולי בעוד חמש שנים, לכל היותר בעוד חמישים שנה, יכירו בכך הכול".

הרצל היה המדינאי היהודי הראשון בעת החדשה שפעל אך ורק למען העם היהודי. הוא נאם בפני המונים, יהודים ושאינם יהודים, כדי להפוך את הציונות מרעיון עממי לתנועה פוליטית. הוא טען בפני ראשי מדינות שהקמת מדינה יהודית תשרת את האינטרסים הלאומיים שלהם.

באופן מפתיע, בתחילה הוא מצא אוזן קשבת לרעיון המדינה היהודית דווקא בקרב גורמים לא יהודיים. הוא הצליח לרתום לרעיון את קייזר גרמניה וילהלם השני, כשהסביר לו שהציונות לא רק תמתן את הלהט של כמה מהקיצונים הצעירים בגרמניה שהקייזר רצה להיפטר מהם, אלא תיצור גם מדינת חסות יהודית שתהיה בעלת בריתה של גרמניה במזרח התיכון. בשנה שלאחר הקונגרס הציוני הראשון נפגש הרצל עם הקייזר שלוש פעמים.

גם את הסולטן העות'מאני בקונסטנטינופול ניסה הרצל לרתום לטובת הציונות על בסיס זהות אינטרסים. במאי 1901 היה הסולטן קרוב לפשיטת רגל. הרצל פנה אליו

והזכיר לו את הסיפור היווני הידוע "אנדרוקלס והאריה": אנדרוקלס היה עבד נמלט שברח מאדוניו ומצא מקלט במערה. בערב נכנס למערה אריה פצוע כשבכפו קוץ. אנדרוקלס שלף את הקוץ מכפו של האריה הזועק מכאב, וזו היתה ראשיתה של ידידות מופלאה בין השניים. הנמשל היה ברור. כפי שאמר הרצל לסולטן המרושע: "הוד מלכותו הוא האריה, אני אולי אנדרוקלס, ואפשר שיש קוץ שצריך לשלוף. הקוץ, כפי שאני רואה זאת, הוא החוב הכספי של הסולטן".

הרצל הציע "להסיר את הקוץ" בעזרתם של בעלי ההון היהודים, אך במהרה התאכזב מתגובתם. בניגוד ליהודי רוסיה ומזרח אירופה, יהודי מערב אירופה לא מיהרו לאמץ את הציונות, והעשירים שבהם תמכו בהתבוללות והאמינו בליברליזם האירופי בתור הדרך לפתרון הבעיה היהודית.

לאחר שנכשל במאמציו לפתוח את שערי ארץ הקודש בפני הציונות, ובחששו לגורל יהדות אירופה אל מול האנטישמיות הגואה, הציע הרצל את הקמתו של מקלט יהודי זמני באוגנדה.

אילו הייתי חי כשנביא גדול כמותו הציע את תוכנית אוגנדה, מה הייתי עושה? מצד אחד, מקום מפלט אפשרי מהתופת של אירופה היה עשוי להציל מיליוני יהודים. מנגד, אוגנדה היתה עשויה להפוך לדרך ללא מוצא, שבה העם היהודי ייתקע ללא ארץ משלו.

הרצל אמר גם שלאחר שחרור היהודים הוא יפנה לשחרור העמים השחורים של אפריקה.

"זכרו את תועבות סחר העבדים", אומר שטיינצק, אחד מגיבורי אלטנוילנד. "בני אדם, רק בגלל צבע עורם, נחמסו, נשבו, נשכרו ... אחרי שזכיתי לראות שיקום היהודים, אפנה גם לשיקום השחורים".

כמעט מאה שנה לאחר מכן, מבצע ההצלה של יהודי אתיופיה בידי מדינת ישראל הוכיח שהציונות היא התנועה היחידה בהיסטוריה שהוציאה שחורים מאפריקה לא כדי לשעבדם אלא כדי לשחררם. זה כמובן לא מנע מהאוי"ם לקבל החלטה הזויה ומקוממת הקובעת ש"ציונות היא סוג של גזענות ואפליה גזעית" — בשעה שהתנועה הציונית היתה עיוורת צבעים מלידתה.

אף שתוכנית אוגנדה נועדה לספק רק מקלט זמני, היא מן הסתם היתה מציבה את הפליטים היהודים בעימות מול האוכלוסייה המקומית במדינה, מפני שלא היתה לפליטים היהודים כל זיקה או תביעה היסטורית עליה. ארץ ישראל היתה הארץ היחידה שהיינו קשורים אליה במשך אלפי שנים וחזרנו אליה תמיד.

קרוב לוודאי שהייתי מצדד בסבא בהתנגדותו לתוכנית.

הרצל, מגדולי הנפילים בהיסטוריה, הלך לעולמו ב־1904 בגיל 44 בלבד. בשמונה

השנים האחרונות לחייו הוא שינה את מהלך הגורל היהודי כשהניח תוכנית סדורה ומוסדות ממשיים שיסייעו לבני עמו להגיע לגאולה לאומית לאחר אלפיים שנה של פוגרומים ונדודים בלתי פוסקים. חסידי המשיכו את חזונו, וחמישים שנה לאחר שכתב ש"גם אם יעברו חמישים שנה — המדינה היהודית קום תקום" — נתקבלה ההצעה באומות המאוחדות בעד תוכנית החלוקה. חודשים אחדים לאחר מכן הוקמה מדינת ישראל.

* * *

ארבע שנים לאחר מותו של הרצל, נתן, רק בן 29, היה אחד מחמישים הצירים בישיבת הקונגרס הציוני השמיני בהאג שבהולנד.

בתצלום קבוצתי של הצירים הוא נראה יושב בין המנהיגים הגדולים של התחייה היהודית המודרנית, ובהם חיים ויצמן, לימים הנשיא הראשון של ישראל, ז'בוטינסקי, ורבים אחרים ששמותיהם מעטרים היום רחובות ושדרות בישראל.

בשנת 1920, בהיותו בן ארבעים, קיים סבא את נדרו ועלה עם משפחתו המתרחבת לישראל. לאחר ארבע שנים בצפת עברה המשפחה לירושלים. אבא למד באוניברסיטה העברית, הכיר את אמי והחל בפעילות פוליטית בתנועה הרוויזיוניסטית של ז'בוטינסקי.

אך לא כן סבא. הוא שמר על יחסי ידידות עם ז'בוטינסקי וחבריו בציונות הרוויזיוניסטית, אך זכה גם ליחס אוהד מבן־גוריון וממנהיגים אחרים בשמאל הסוציאליסטי.

פרשת ארלזורוב אילצה את סבא לנטוש את העמדה הניטרלית שלו. בליל 16 ביוני 1933 נרצח חיים ארלזורוב, ממנהיגי היישוב וראש המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, בחוף הים בתל־אביב. למחרת האשימו דוברי מפא"י את הרוויזיוניסטים במעשה הרצח. אבא פגש שניים מהנאשמים מוקדם יותר באותו יום בכיכר ציון בירושלים. הוא ידע שחברו אב"א אחימאיר, אחד מהנאשמים ברצח, הוא אדם ללא רבב, שלא יעלה על הדעת שיבצע פשע כזה. בנוסף, הוא ידע שמבחינה מעשית לא היה סיכוי שאחיאמאיר ושני הנאשמים האחרים, אברהם סטבסקי וצבי רזנבלט, היו יכולים להיות בזירת הרצח בזמן שהתרחש.

אבא הלך לסבא כדי לשכנע אותו שההאשמה הזו היא עלילת דם — חיסול חשבונות של השמאל נגד התנועה הרוויזיוניסטית.

אבי דחק בסבי לבדוק לעומק את נסיבות הרצח. ואכן, סבא השתכנע שזו עלילת שווא. הוא פנה לרב הראשי של ארץ ישראל, הרב אברהם יצחק הכהן קוק, כמוהו בוגר ישיבת וולוז'ין. הרב קוק זכה לאהדה חוצת מחנות. סבא הפציר בו לצאת נגד

"ציד המכשפות", והרב עשה זאת ויצא נגד "העוול הגדול". בעקבות זאת, דעת הקהל עברה לתמוך בצד הנאשם. אף שהורשעו כבר, רוזנבלט וסטבסקי ערערו לבית המשפט העליון המנדטורי וזוכו.

כעבור קצת יותר משנה, ב־1935, נפטר סבא נתן ממגפת הטיפוס. רבים ביישוב התאבלו עליו והלכו אחר מיטתו. הרב קוק נשא הספד נרגש בנאום שתיאר את הטלטלה הנפשית שעבר סבא, תוך התייחסות מרומזת למשפט ארלוזורוב.

"המנוח היקר הזה הרב נתן מיליקובסקי ז"ל שמותו פצע את לב כולנו, כל אוהביו ומכבדיו הרבים, הוא לנו אבידה נוראה. נשבר לנו עצם חזק מעצמותיה של אומתנו. לב מלא עוז וחיים, שתוכנו היה אהבת ישראל אהבת ארץ ישראל, אהבת תורה אהבת כבודה, חונן האיש החביב והיקר הזה בלב מלא רעיונות נכבדים פוריים ובמתנת קסם של שפה בתור מטיף נפלא ומצוין... אני ידעתי את מכאובי נפשו לעומת כל הופעה שראה בחיינו, שהכיר בה משום זרות והתנכרות לקודשיו של העם".

כעבור חמישים שנה כמעט, כששירתי בשגרירות ישראל בווינגטון, הורה לי ראש הממשלה דאז מנחם בגין להדוף את עלילת הדם נגד ישראל בטבח בסברה ושתילה. הוא בוודאי ידע היטב שכבנו של בנציון נתניהו, פרשת ארלוזורוב ודאי מוכרת לי על בוריה.

אף שחלפה חצי מאה מאז ניקה בית המשפט העליון המנדטורי את הנאשמים מכל אשמה, הקים בגין ב־1982 את "ועדת בכור" לחקר פרשת ארלוזורוב כדי לטהר לחלוטין את הימין הציוני מהאשמות השווא.

בגין הבין היטב את ההשפעה המתמשכת של עלילות המשמשות להכפשת מחנה פוליטי שלם. למרבה הצער, הכפשה ארסית היתה טכניקה שהשתמשו בה במשך השנים שוב ושוב כלפי אנשי ימין. היא הגיעה לממדים שערורייתיים כשב־1995 האשימו אותי בהסתה שהובילה לרצח רבין.

ראש האופוזיציה

1996-1993

עם כניסתי לחיים הפוליטיים נתקלתי בשנאה עזה, דומה לזו שסבי התמודד עמה חמישים שנה קודם לכן. שלוש שנים בלבד אחרי שהפכתי לראש האופוזיציה, הוטחו בי האשמות שווא איומות, ובראשן ההאשמה השקרית כאילו עודדתי את ההתנקשות המחרידה בראש הממשלה יצחק רבין. טרם כניסתי לזירה הפוליטית, לא יכולתי לשער שאעמוד בפני משטמה כזאת.

אולי משום כך, כשסיפרתי לאבא שאני מתכוון להתמודד על ראשות הממשלה, הוא כלל לא התלהב.

"אתה באמת חושב שתוכל לנצח?" שאל.

"אני מאמין שכן, אבא", עניתי.

"אולי", הוא השיב. "אבל גם אם תנצח, השמאל לא ייתן לך להישאר. הם יעשו הכול כדי להפיל אותך".

ידעתי שהתודעה שלו בעניין נצרבה בפרשת ארלוזורוב, אבל הרי זו התרחשה יותר מחצי מאה קודם לכן. לבטח הזמנים השתנו, חשבתי.

התעלמתי מהאזהרה של אבא והסתערתי קדימה. שאבתי את תחושת השליחות ממעיינות עמוקים: הערכים שקיבלתי מהסבים ומהסבתות, מהוריי ומאחיי, ובראשן ובראשונה המחויבות המוחלטת שלהם לאידיאל המדינה היהודית. כניסתי לחיים הציבוריים היא המשך טבעי למורשת המשפחתית.

כל זה התרחש במקביל להקמת משפחה משלי. ב־1988 טסתי כסגן שר החוץ מארצות הברית לישראל. בעצירת ביניים בנמל התעופה סכיפהול באמסטרדם הלכתי לקנות גבינת גאודה, וכך עשתה גם מי שעתידיה היתה להיות רעייתי, שרה. היא היתה סטודנטית לפסיכולוגיה, וכדי לממן את הלימודים עבדה כדיילת באל־על. אך בטיסה זו היא לא היתה בתפקיד.

כשנפגשנו בחנות הגבינות בנמל התעופה, גילינו ששנינו אוהבים לא רק אותה גבינה אלא גם דברים רבים נוספים. רשמתי את מספר הטלפון שלה והתקשרתי אליה יום לאחר שנחתנו בארץ.

"בת כמה את?" שאלתי, ונשמתי לרווחה כשענתה לי. היא נראתה צעירה בעשור לפחות מגילה האמיתי.

גיליתי שבשירותה הצבאי היא ערכה מבחנים פסיכוכנניים ליחידות מובחרות, כולל סיירת מטכ"ל.

"איזה מזל שהגעתי תשע שנים לפניך", אמרתי לה. "אני לא בטוח איזה ציון היית נותנת לי".

היא צחקה. שמחתי גם לגלות שדעותיה הפוליטיות דומות לשלי. היא תמיד שזרה בהן רגישות מיוחדת וחמלה עמוקה. אף שהיתה סטודנטית מוכשרת לפסיכולוגיה, היא כמעט נכשלה באחד הקורסים שלקחה שנתיים קודם לכן, כי התווכחה עם המרצה שתיאר את האקלים הפוליטי בישראל כ"רווי פשיזם".

המרצה זימן אותה לשיחה ואמר לה: "יש לך עתיד מזהיר כפסיכולוגית. אל תהרסי אותו בהשמעת עמדות בעייתיות כאלה".

שרה דבקה באמונותיה. היא סיימה בהצטיינות.

באחד הטיולים הראשונים שלנו סיירנו בחורבות גמלא בגולן. היה יום חם במיוחד, ושרה טיפסה ללא מאמץ על המדרונות התלולים. שחינו בכנרת כדי להתקרר. שאלתי את שרה אם היא בסדר, והיא אישרה שכן. כמובן, אני הוא זה שבסופו של דבר קיבל מכת שמש, וזה לא בדיוק תאם את תדמית המאצ'ו שרציתי לשדר לה.

ביקרתי בקריית־טבעון, בבית הצנוע שבו גדלה. הוריה, חוה ושמואל בן־ארצי, הזכירו לי בכמה דברים את הוריי: אב משכיל, אם מעשית שהחזיקה את המשפחה ושלשה אחים מחוננים — פרופסור למתמטיקה, יזם הייטק ודוקטור לחינוך ולמחשבת ישראל.

הוקסמתי מהנוף הנשקף מחלון חדרה של שרה. נראו בו קברי הסנהדרין בבית־שערים, שנחשפו אחרי אלפיים שנה. הלכנו לשם ברגל ועלינו לגבעה שניצב עליה פסלו של אלכסנדר זייד, השומר המיתולוגי. שישים שנה קודם לכן הוא הקים על הגבעות הללו, שנקראו שייח' אבריק, את כוח המגן העברי בארץ ישראל. זהו המקום שכמה שנים לאחר מכן ביקשתי בו את ידה.

בננו יאיר נולד ב־1991, ושלוש שנים אחריו נולד בנו אבנר. כך, כשאני אב צעיר למשפחה מתרחבת, יצאתי לקרוא תיגר על ממשלת רבין.

אבל לפני כן רציתי להכין את עצמי נפשית. שאלתי את אבא מהי לדעתו תכונה הכרחית למי שמבקש לכהן בתפקיד הזה.

"ומה אתה חושב?" השיב לי בשאלה.

"צריך חזון ברור לאן אתה רוצה להוביל את המדינה, מחויבות איתנה לחזון, אבל גם יכולת להתגמש בדרך להגשמתו", עניתי בביטחון.

להפתעתי, אבא דחה את התשובה.

"כל מה שאמרת נחוץ לכל תפקיד הנהגה. נשיא אוניברסיטה, מנכ"ל חברה או מפקד בצבא — כולם יענו אותה תשובה".

סקרנותי גברה. "אז מהו לדעתך המרכיב הייחודי שבלעדיו אי אפשר למלא את

התפקיד הזה?" שאלתי.

הוא שתק לרגע, ואז אמר משהו שהפתיע אותי.

"השכלה. השכלה רחבה ועמוקה. אחרת תהיה נתון לחסדי הפקידים שלך".

רבע מאה לאחר מכן צפיתי בפרק של "הכתר", סדרת טלוויזיה ששרה אוהבת במיוחד. המלכה הצעירה אליזבת חשה מנותקת מהמתרחש בעולם, ומחליטה להרחיב את השכלתה. היא שוכרת לעצמה מורה פרטי מאוניברסיטת קיימברידג', פרופ' הוג, שמיינץ לה כיצד להתנהל עם המומחים לקראת ביקורו הקרוב של הנשיא אייזנהאואר בבריטניה.

"הם משכילים הרבה יותר ממני. בכל ויכוח הם חושבים ומתמרנים טוב ממני", אומרת דמותה של המלכה אליזבת באחת הסצנות הדרמטיות.

"גברתי", משיב לה פרופ' הוג. "למדת במשך שנים את כל הדקויות של החוקה הבריטית. את מכירה אותה טוב ממני, טוב יותר מכולנו. יש לך די והותר השכלה בנושא היחיד החשוב באמת".

אף שהסצנה הזאת בדיונית, היא היממה אותי. היא נגעה בשאלת ההשכלה שהעלה אבי, אך בהבדל גדול אחד: מלכת בריטניה אולי יכולה להסתדר עם השכלה טובה במשפט חוקתי בלבד; ראש ממשלת ישראל לא יכול להסתפק בתחום צר זה או אחר. מי שמכהן בתפקיד חייב לדעת יותר. הרבה יותר.

במהלך השנים סיפרתי על תשובתו של אבא פעמים רבות. הוא צדק כמובן. ללא הבנה בסיסית בכלכלה, בענייני צבא, בטכנולוגיה ובמדע, ראש ממשלה נעשה חסר אונים לנוכח ה"מומחים".

אבל יש תחום שחשיבותו רבה אף יותר מאלה. העיתונאי האמריקני הוותיק דן ראת'ר הגיע לישראל ב־2018 ונכנס אליי לביקור עם נכדו, סטודנט צעיר בקולג' יוקרתי. הנכד שאל אותי מה לדעתי המקצוע החשוב ביותר ללמוד כדי להתחיל בקריירה פוליטית.

"יש בעצם שלושה", אמרתי. "הראשון הוא היסטוריה".

"והשניים האחרים?" שאל הסטודנט.

"היסטוריה. ועוד היסטוריה".

עד היום אני נהנה לקרוא ספרי היסטוריה. הם מספקים לי מפלט מהנה מהלחץ ומאפרוריות היומיום, ומציידים אותי במפה ובמצפן הכרחיים כדי לנווט את ישראל בנתיבה בין האומות. איך תוכל לדעת להוביל מכאן אם אינך יודע אפילו כיצד הגעת הנה?

ההיסטוריה לימדה אותי שהתחזיות הפוליטיות יכולות להתהפך בן רגע כתוצאה משילוב של אירועים חיצוניים ופעולות ממוקדות שלך או של יריבך. אבל איך

יכולתי להביא לשינוי ניכר במצב "הליכוד" אחרי התבוסה המדהדת בבחירות 1992? ההפסד הותיר את התנועה על הקרשים. וכפי שקורה לעיתים קרובות בנסיבות כאלה, הסכינים נשלפו והשתרר ייאוש גדול.

היתה זו עכשיו מפלגת "העבודה" שנתפסה כבלתי מנוצחת. רבין היה מנהיג פופולרי ו"מר ביטחון". הבטחתו לא לסטות יותר מדי שמאלה עם ויתורים טריטוריאליים נשמעה לרבים כצפירת הרגעה. הוא טען מעל כל במה שרק הוא יוביל את דרכה של הממשלה. "אני אנווט", הבטיח בקולו הסמכותי.

הוא לא ידע שבאותה שעה ממש פתחו "נערי פרס" במגעים חשאיים עם אש"ף. מגעים אלה הובילו בתוך זמן קצר להסכמי אוסלו, שיאפשרו ליאסר ערפאת ולהנהגת אש"ף להשתלט על פרוורי ירושלים ועל הגבעות המשקיפות על תל־אביב. גם אני לא ידעתי דבר על כך. משימתי הראשונה היתה לזכות בהנהגת "הליכוד". לשם כך היה עליי להפסיק את הקרבות ההרסניים בין המחנות בליכוד, ולקיים פריימריז ארציים הפתוחים לכלל מתפקדי המפלגה. בעיני רוחי ראיתי 250 אלף מתפקדים שיבחרו את הנהגת המפלגה ורשימתה לכנסת, במקום 2,500 חברי המרכז — פי מאה יותר! בדרך כלל, ככל שהגוף הבוחר גדול יותר, כך התוצאות בבחירות טובות יותר.

אלא שכאן נתקלתי במכשול בלתי עביר. בכירי המפלגה — לוי, שרון וקצב — התנגדו בתוקף לשיטת הפריימריז. כמו רבים אחרים במרכז "הליכוד", הם ידעו שפריימריז ארציים יפגעו בכוחם ובמעמדם. איך גורמים לחתול לוותר על השמנת? באמצעות דעת הקהל, כמובן.

למען ההגיונות יש לומר שבשלב זה מספר לא מבוטל של חברי מרכז "הליכוד" כבר היו פתוחים לשינוי, בהבינם שהוא חיוני כדי ש"הליכוד" יחזור לשלטון. בחירת נציגים בידי מאות אלפי מתפקדים נתפסה כדרך הטובה ביותר להזרים לליכוד דם חדש עם מועמדים שזוכים לתמיכה רחבה בשטח.

מעבר לעצרות השגרתיות ולפגישות עם חברי המפלגה, יזמתי מהלך נוסף שבסופו של דבר הטה את הכף לטובת קיום פריימריז. עם קבוצה מתרחבת של אנשי ליכוד מסורים שאימצתי בחום, גייסתי מתנדבים ברחבי הארץ וביקשתי מהם לאייש מאות דוכנים שבהם הציבור יוכל להתפקד לליכוד. המתנדבים הקימו מאות דוכנים כאלה במרכזי קניות, באצטדיונים ובמקומות בילוי נוספים. על הדוכנים התנוססה תמונתי, כדי שיהיה ברור למתפקדים מי עומד מאחורי הקמפיין.

בתוך חודשים ספורים תפח מספר המתפקדים לליכוד לרבע מיליון, בדיוק כפי שקיוויתי. ההתלהבות הציבורית במחנה הימין למראה התפקדותם של מצביעים חדשים רבים כל כך לליכוד עזרה לי להתגבר על ההתנגדות לפריימריז מתוך

המפלגה. מרכז "הליכוד" הצביע בעד הפריימריז וקבע שהם יתקיימו ב־24 במרץ 1993. במירוץ התמודדו עמי לוי, קצב ובני בגין. ניצחתי בהפרש גדול, ובקשתי לקיים פריימריז גם למועמדי המפלגה לכנסת אושרה אף היא זמן קצר לאחר מכן.

הקשר הישיר שלי עם מצביעי "הליכוד" הפך לבסיס כוחי הפוליטי מאז ועד היום. אילו גורלי היה נותר בידי הפוליטיקאים בצמרת, ספק אם הייתי הופך לראש הממשלה או נשאר בשלטון זמן רב. זו דרכו של עולם, וזה מה שקרה במפלגות אחרות. זה לא קרה בליכוד משום שהמתפקדים שמשקפים את רצונם של מאות אלפי בוחרים הם שקבעו מי ינהיג אותם.

עם זאת, אחרי שנבחרתי להנהיג את "הליכוד", הייתי צריך, כעצתו של צ'רצ'יל, להיות אדיב יותר בניצחון. אומנם לא פגעתי בוותיקים כמו שרון ולוי, אבל לא חלקתי להם את הכבוד הראוי להם כבכירי המפלגה, וגם לא התייעצתי מספיק עם זקני השבט שמיר וארנס. הם כבר לא היו מעורבים בחיים הפוליטיים, אך היו יכולים להעניק לי עצות נבונות. זה לא נעשה מתוך אטימות לב. פשוט הייתי אדם צעיר שממהר למטרה הבאה.

למרות העיסוק בפוליטיקה, לא זנחתי את המדיניות. במהלך מסע הבחירות לראשות "הליכוד", התחלתי לכתוב את ספרי "מקום תחת השמש" על עליית הציונות, ובו ניסיתי להפריך את כל ההשמצות המוכרות נגד מדינת ישראל. שרטטתי גם חזון של "שלום בר קיימא", השם שנתנו המוציאים לאור לספר במהדורות הבאות באנגלית. אף שהסתמכתי במידה רבה על נאומי באו"ם ובמקומות אחרים, מלאכת כתיבת הספר כללה גם מחקר נרחב שערך יורם חזוני. הכתיבה תפסה את כל זמני. ביום טוב הכתיבה מאלצת אותי לזקק רעיונות, לערוך אותם באופן הגיוני ולהפיח בהם חיים באופן בלתי צפוי. מבחינתי, אין פעילות אינטלקטואלית מספקת יותר.

אבל כתיבה גם מצריכה זמן. לכן מעולם לא יכולתי לכתוב אף אחד מספריי כשהייתי בתפקידים ביצועיים כראש הממשלה או שר האוצר.

"מקום תחת השמש" ראה אור ב־1993, זמן קצר אחרי קבלת הידיעות הראשונות על הסכם אוסלו הממשמש ובא. בימים ההם, לפני שתקשורת המיינסטרים הבינלאומית איבדה את חוש המידה בכל הקשור בליכוד או בי, הספר זכה לביקורות מחמיאות רבות בחו"ל.

ספרים פולמוסיים כאלה זוכים בדרך כלל לבחינה מדוקדקת ולביקורת קטלנית מצד יריבים פוליטיים. מערך שלם של בודקי עובדות סורק דף אחר דף בניסיון לאתר מטרות נוחות לתקיפה — כאן טעות עובדתית, שם ניסוח מגושם. לא היתה שום ביקורת כזו מצד מבקרי הספר במהדורה האנגלית שלו, ושום טיעון עובדתי לא

הופרך.

אבל כשהספר יצא לאור בעברית, התגובה מהעיתונות הישראלית היתה... דממה! העיתונאים פשוט התעלמו ממנו, ורק לעיתים רחוקות ניסו להתמודד עם הטיעונים שהעליתי שהפריכו לחלוטין את העמדות הפוליטיות של יריביי.

זה היה טוב ורע בעת ובעונה אחת. טוב — משום שהיתה זו הוכחה נחרצת לכך שהמחקר שקדם לכתיבת הספר היה קפדני ומדויק. וזה היה רע כי מאבק אינטלקטואלי ואידיאולוגי היה עוזר להפיץ את הרעיונות שהעליתי בספרי. מהו הבסיס המוסרי של הציונות? האם גזלנו אדמה של עם אחר או שהשבנו לעצמנו את אדמתנו שנגזלה מאיתנו? כיצד נגיע לשלום אמת עם שכנינו? האם השלום יתאפשר כתוצאה מוויתורים מרחיקי לכת, מוויתורים מזעריים או ללא ויתורים כלל? ואילו סידורי ביטחון ישמרו את כוח ההרתעה שלנו?

הוויכוח האידיאולוגי לא היה תיאורטי. הוא היה מעשי לגמרי. מיד אחרי כניסתו של רבין למשרד ראש הממשלה, התלקח בינינו ויכוח לגבי עתיד רמת הגולן. הממשל של ביל קלינטון יצא מגדרו כדי לעודד את ממשלת רבין לסגור עם נשיא סוריה חאפז אל-אסד עסקה הכוללת נסיגה ישראלית מהגולן כולו.

ממשלים אמריקניים, שניזונו במשך עשרות שנים מתיאוריית הוויתורים הטריטוריאליים, לא היו מסוגלים לחשוב על אפשרות אחרת. מבחינתם, רק נסיגה מ"השטחים הכבושים" יכולה להוביל לשלום. הגמישות היחידה שגילו היתה בשאלה מאלה שטחים בדיוק ישראל צריכה לסגת בשלב הראשון.

מאחר שרבין היה מודע לחשיבות האסטרטגית של יהודה ושומרון, הוא כנראה חשב שיש להתחיל בנסיגה מרמת הגולן. הדעה הרווחת היתה שסוריה היא גורם מרכזי במזרח התיכון. אם ישראל תעשה שלום עם סוריה, ההסכם בוודאי יסלול את הדרך לשלום גם עם הפלסטינים. איש בממסד האמריקני לא פקפק בכך. מחיר השלום חייב להיות נסיגה ישראלית מלאה מרמת הגולן.

אצל האמריקנים איש לא העלה בדעתו, כפי שהסביר יוני בזמנו לפרופ' שלינג, שפגיעותה הטריטוריאלית של ישראל תזמין מתקפה סורית שתמוטט את השלום.

פקידי הממשל האמריקני לדורותיו גם לא הביאו בחשבון אפשרות ששינויים פוליטיים טקטוניים יתרחשו במדינות ערב ויגבירו עוד יותר את הסיכון לישראל. זה קרה בסוריה כשדאעש השתלט על חלקים מהמדינה במהלך מלחמת האזרחים, במצרים עם עליית האחים המוסלמים לשלטון ובעזה עם עליית חמאס.

מצדדי הנסיגה טענו שכדי "לעשות שלום" חייבים לקבל תנאים שבפועל יגדילו את המוטיבציה והיכולת של סוריה לצאת למלחמה. בניגוד לשלום עם מצרים, שהותיר את חצי האי סיני כאזור חיץ מפורז בין מצרים לישראל, לרמת הגולן לא

היה עומק אסטרטגי — רוחבה הוא 12 ק"מ בממוצע. אך לגולן המתנשא לגובה שבין 300 ל־1,100 מטרים מעל הכנרת יש גובה אסטרטגי. אילו ויתרנו על יתרון הגובה, צבא סוריה היה מתייצב על גדות הכנרת עם יכולת לאיים על מאגר המים המרכזי של המדינה כשלא עומד בפניו שום מכשול טופוגרפי שימנע ממנו לפלוש לגליל.

איש כמעט לא נתן את דעתו לאופיו האכזרי של המשטר הסורי ולאפשרות שישתמש ביתרונותיו האסטרטגיים כדי לשפר עמדות לקראת מלחמה עתידית. הדעה הרווחת היתה שעצם החתימה על הסכם שלום תבטיח את עמידותו — תפיסה אבסורדית, בהתחשב בכך שמלחמות רבות מתחילות בהפרה של הסכמי שלום קיימים.

הסכם מינכן ב־1938 הוא הדוגמה המפורסמת ביותר לכך. למען שלום עם גרמניה, ראש ממשלת בריטניה נוויל צ'מברליין נענה לדרישת היטלר למסור לו את חבל הסודטים ההררי בצ'כוסלובקיה. מרגע ששלט ברכס ההרים האסטרטגי, קרע היטלר את הסכם השלום לגזרים וצעד אל תוך פראג בלי לירות ירייה אחת.

ב"מקום תחת השמש" הבחנתי בין שני סוגי שלום: שלום עם דמוקרטיה ושלום עם דיקטטורות. למעט במקרים חריגים, דמוקרטיה נוטת לשלום. ממשלות לא ייבחרו מחדש אם הן פותחות במלחמות בלי סוף ושולחות את בניהן ובנותיהן למות בשדות קרב זרים. דיקטטורות, לעומת זאת, מגיעות לשלטון באמצעות הפעלת אלימות נגד בני עמם. מה ימנע מהן לתקוף גם את שכנותיהן?

התשובה היא — שום דבר, חוץ מכוח ההרתעה של הצד המותקף. שלום עם דיקטטורה, או לפחות הסכם אי לחימה עמה, מושג לא בויתורים המחלישים אותך, אלא מתוך הרתעה רבת עוצמה.

הדיקטטורה שהדאיגה אותי יותר מכול דווקא לא היתה סוריה. ב־19 בפברואר 1993 פרסמתי מאמר שבו טענתי ש"הסכנה הגדולה ביותר לקיומה של ישראל אינה נמצאת במדינות ערב, אלא באיראן".

במשך השנים טענתי בעקביות שעלינו לפעול בתקיפות כדי למנוע מאיראן לממש את שאיפותיה הגרעיניות.

טיעונים אלה, המבוססים על ראייה היסטורית ועל שכל ישר, נדחו בידי האליטות שהופקדו על מדיניות החוץ בירושלים ובוושינגטון. עלייתו של רבין לשלטון נתפסה בעיניהן כהזדמנות לשבור את המבוי הסתום במזרח התיכון ולכונן שלום היסטורי — כשסוריה היא רק הצעד הראשון.

אבל קודם היה מכשול אחד שצריך להסיר. ממשל פורד חתם על התחייבות לישראל שרמת הגולן תישאר בידינו. מזכיר המדינה וורן כריסטופר נשלח לישראל

כדי לשנות זאת.

הוא גיבש הסכם חשאי חדש, שלפיו ישראל תפקיד בידי ארצות הברית "פיקדון" — הבטחה מראש לוותר על רמת הגולן בתמורה להסכם שלום עתידי. הפיקדון נדרש כי אסד התעקש לקבל התחייבות ישראלית מוקדמת לנסיגה לפני שישקול אם להתקדם במשא ומתן מדיני כלשהו. כפי שהתברר מאוחר יותר, לאסד לא היתה כל כוונה לכוון שלום, אך ממשלת רבין הסכימה בכל זאת לרדת מהגולן בתמורה להסכם איתו.

חשבתי שזו תהיה טעות חמורה. האמנתי שישראל חייבת להישאר ברמת הגולן בכל עסקה עתידית. כל עוד נחזיק בשטח אסטרטגי זה, נוכל להגיע בקלות לדמשק, אם יתברר שסוריה מפירה את ההסכם.

ידיעות על משא ומתן כלשהו על הגולן החלו לדלוף לציבור. אף שהפרטים על ה"פיקדון" הנדרש לא דלפו, הציבור הבין שהגולן עומד על הפרק. הדבר עמד בסתירה מוחלטת להבטחותיו של רבין לפני הבחירות. ב־10 ביוני 1992, כשבועיים לפני קיומן, אמר רבין בעצרת לציון 25 שנות התיישבות ישראלית בגולן: "לא יעלה על הדעת שגם בשלום נרד מרמת הגולן. מי שיעלה על הדעת לרדת מרמת הגולן יפקיר — יפקיר! — את ביטחון ישראל".

מיד אחרי הבחירות הוא הפר את הבטחתו, והחל במשא ומתן חשאי. עמדתו נותרה עקבית, לפני הבחירות ואחריהן. בספטמבר 1992 הדגשתי בריאיון עיתונאי: "התנאי הראשון לשלום בין ישראל לכל מדינה ערבית הוא למנוע מהצד הערבי אפשרות לצאת למלחמה. למען שלום אמיתי ויציב, על ראש הממשלה לדרוש מהסורים לוותר על רמת הגולן".

ממשלת רבין המשיכה להכחיש את קיומו של משא ומתן, בזמן שנציגים מטעמה כבר עסקו בכך במלוא המרץ. אבל השמועות לא פסקו, והולידו תנועת מחאה עממית שכללה גם תומכי מפלגת "העבודה" בעבר. "העם עם הגולן" היתה סיסמה שהניעה רבים, לרבות במקומות לא צפויים.

יום אחד ב־1995 צלצל אליי גורם ממשלתי שרצה לפגוש אותי בדיסקרטיות. נפגשנו בחשאי בדירת. מדובר באיש מקצוע מכובד שהיה חבר בצוות המשא ומתן של הממשלה עם סוריה.

"אני יודע שאני לוקח סיכון אישי גדול", הוא אמר לי, "אבל אני מרגיש שאינני יכול עוד להיות חלק מההונאה הזאת. קח את המסמך הזה, ועשה בו מה שאתה חושב לנכון". הוא שלף מסמך סודי והראה לי אותו.

"ברור לך שתהיה חקירה ברגע שזה יצא, נכון? אתה מוכן לקחת את הסיכון הזה?" שאלתי.

"כן", הוא אמר בשקט. "חשבתי על זה הרבה. המצפון שלי אומר לי שזה משהו שאני חייב לעשות. אני לא יכול להיות שותף להטעיה הזאת". המסמך כלל את נקודות התדריך לרמטכ"ל לקראת פגישה עם מקבילו הסורי. מהמסמך עלה שישראל נכנעה בשלושה תנאים ביטחוניים שרבין התחייב לעמוד עליהם: החרמון לא יהיה עוד בשליטה ישראלית; צבא סוריה לא יצומצם; והאזורים המפורזים משני צדי הגבול העתידי יהיו זהים בגודלם. בהתחשב בעובדה ששטחה של ישראל קטן בהרבה משטחה של סוריה, לפירוז הסימטרי היתה משמעות חמורה לישראל.

בדיון שנערך כעבור כמה ימים בכנסת נפתחו שערי הגיהנום. תגובת הממשלה כללה סתירה פנימית. בעודה מכחישה את תוכן המסמך, היא האשימה אותי שאני מסכן את ביטחון המדינה בעצם חשיפתו. השבתי שהוויתורים המתוכננים של נציגי הממשלה הם אלה שמסכנים את ביטחון ישראל, ושחשיפת המסמך דווקא משרתת את הביטחון.

במקביל פעלתי לגייס תמיכה ציבורית למאבק על הגולן. כינסתי את ועידת "הליכוד" בגולן כדי להדגיש את התנגדותנו לעזיבת הרמה. נפגשתי בקביעות עם אנשי המועצה האזורית גולן, ותיאמתי איתם את הקמפיין הציבורי. לצד סירובם העיקש של הסורים לויתורים כלשהם, הפעילות הזאת הורידה בסופו של דבר את העיסקה מהפרק. ב־1996 הגולן ניצל, לפחות באופן זמני.

אלא שבאותה עת כבר היתה תשומת ליבה של הממשלה נתונה לדבר אחר. שנה קודם לכן גילה רבין שזמן קצר אחרי השבעת ממשלתו ב־1992, עוזרו של שמעון פרס יוסי ביילין ניהל משא ומתן חשאי עם נציגי אש"ף באוסלו. כשנודע לרבין על כך, הוא כתב מכתב זועם לפרס. רבין התלונן שהשיחות באוסלו יפגעו בסיכוי להתקדם במשא ומתן שהתקיים במקביל עם המשלחת הפלסטינית שהשתתפה בוועידת מדריד ועדיין נפגשת מפעם לפעם עם צוות המשא ומתן בושינגטון.

רבין טען שפרס מחליף את הפלסטינים המתונים יחסית ממדריד באלמנט הקיצוני ביותר בחברה הפלסטינית — הנהגת אש"ף, שגלתה לתוניסיה לאחר סילוקה מביירות במלחמת לבנון הראשונה.

למרות זאת, רבין הסכים לחתום על הסכם אוסלו עם ערפאת. טקס החתימה התקיים ב־13 בספטמבר 1993 באירוע מפואר שערך הנשיא קלינטון על מדשאת הבית הלבן. ההסכם אפשר לערפאת להקים רשות פלסטינית ביהודה ושומרון ולמעשה מיקם את הנהגת אש"ף בשטח השולט על מרכז הארץ, סמוך לאזורים המאוכלסים ביותר בישראל.

הסכם אוסלו עבר בכנסת על חודו של קול. ח"כ אלכס גולדפרב, שערק ממפלגתו תמורת תפקיד סגן שר ומכונית המיצובישי שבצדו, הצביע בעד ההסכם. הסכם אוסלו היה למעשה סדרת הסכמים שנועדו להעניק לפלסטינים אוטונומיה שתלך ותתרחב עם הזמן. כולם הבינו שההסכם אמור להתפתח בסופו של דבר למדינה פלסטינית במלוא מובן המילה. אך האם הוא יוביל לשלום עם ישראל? ב־10 במאי 1994, חודשים אחדים לאחר חתימת הסכמי אוסלו, נאם ערפאת בגילוי לב ביוהנסבורג. "בעיניי אין הסכם זה שונה מההסכם שעליו חתם הנביא מוחמד עם שבט הקורייש", הוא אמר.

הקהל המוסלמי ירד מיד לסוף דעתו. בני שבט הקורייש, שחיו בחצי האי ערב, התנגדו לבשורת האסלאם של הנביא מוחמד. כשהבין שלא יוכל להביסם בשדה הקרב, חתם מוחמד על הסכם שלום עמם, ואחרי שצבר כוח צבאי גדול — נטש את ההסכם והשמיד את השבט.

שלא כערפאת, בכירים אחרים בציבור הפלסטיני היו בדרך כלל זהירים יותר בשפתם. הם הקפידו להיצמד לעצתו של פייסל חוסייני, שאמר באוניברסיטת ביר־זית ב־22 בנובמבר 1995: "כל מה שאתם שומעים ורואים היום נובע מסיבות טקטיות ואסטרטגיות". אבל היו גם מנהיגים פלסטינים שקרעו מעת לעת את מסכת ההונאה והשמיעו הצהרות שחשפו כוונתם האמיתית. למשל, "האורות המאירים מעל עזה ויריחו יגיעו גם לנגב ולגליל"; "עלינו לזכור שהאויב העיקרי של העם הפלסטיני, עכשיו ולתמיד, הוא ישראל"; "אנחנו חוזרים לפלשתינ, ועוברים מהג'יהאד הקטן לג'יהאד הגדול".

ערפאת עצמו התבטא לעיתים בגילוי לב גדול אף יותר. ב־30 בינואר 1996 הוא אמר בפגישה סגורה עם ארבעים דיפלומטים ערבים במלון גרנד הוטל בשטוקהולם: "אנחנו מתכוונים להשמיד את ישראל ולהקים מדינה פלסטינית טהורה. ... נמרר את חיי היהודים וניקח מהם הכול. ... אני לא צריך שום יהודים".

בנאום רדיו בקול פלשתינ ב־11 בנובמבר 1995 אמר: "המאבק ימשך עד לשחרור פלשתינ כולה".

וכדי שלא יהיה ספק שכשהוא אומר "פלשתינ כולה" הוא לא מתכוון רק ליהודה, שומרון ועזה אלא למדינת ישראל כולה, הוא הצהיר בערבית חודשיים אחר כך, ב־7 בספטמבר: "הו לוד, הו חיפה, הו ירושלים, אנחנו חוזרים, אנחנו חוזרים".

נאמן לאופיו המתעתע, ערפאת נזהר לא לומר את הדברים בפני קהלים במערב. בנוכחותם הוא נמנע מלהזכיר מקומות כמו חיפה ולוד, שהיו תחת ריבונות ישראל עוד לפני מלחמת ששת הימים, וכביכול לא נכללו בתוכניתו להקים מדינה פלסטינית עצמאית.

ב־13 בספטמבר 1993, ביום שחתם על הסכמי אוסלו, הוא השתמש בשפה מרומזת יותר כשהסביר לקהל פלסטיני שההסכם הוא לא יותר מ"תוכנית השלבים" של אש"ף להשמדת ישראל. התוכנית אומצה בידי אש"ף ב־1974 והציבור הפלסטיני הכיר אותה היטב, בלי צורך להיכנס לפרטים מיותרים.

אש"ף לא טרח כמעט להסתיר את משנתו החותרת לחיסולה של ישראל, שכמובן סתרה לחלוטין את מסר השלום והפיוס של הסכמי אוסלו. גם לאחר החתימה, בכירים ברשות הפלסטינית המשיכו להטיף לדה־הומניזציה של יהודים, להשוות אותם לחזירים, ולחנך דורות של תלמידים להעריך ולהאדיר מחבלים מתאבדים.

כרגיל, רק מעט מכל זה טפסף לשיח הבינלאומי או גרם לממשלות לחשוב שוב על טיבם של הסכמי אוסלו. בין ממשלת רבין לאש"ף היה כביכול ירח דבש; רבין וערפאת, יחד עם פרס, זכו במשותף בפרס נובל לשלום ב־1994 "על מאמציהם לכוון שלום במזרח התיכון". הקהילה הבינלאומית סירבה להכיר בכך שחתן הפרס ערפאת מרמה את כולם.

כמובן, כל מי שהיתה לו ראייה מפוכחת היה יכול להבין שזה בדיוק מה שקורה. אבל מה שכתב יוני שנים קודם לכן היה תקף גם עכשיו: "הם רוצים להאמין, אז הם מאמינים. הם רוצים לא לראות, אז הם מעוותים".

ממשלת רבין והקהילה הבינלאומית בהנהגת ארצות הברית דחפו במרץ ליישום הסכם אוסלו, בהתעלמות מוחלטת מכך שאש"ף הפר את ההסכם כשהמשיך להסית ללא הרף להשמדת ישראל.

אוסלו היה אמור להתקדם בשלבים. בפעימה הראשונה, "עזה ויריחו תחילה", נמסרו השטחים האלה לשליטה פלסטינית. כוחות הביטחון של הרשות הפלסטינית קיבלו רובים — שוב, בסתירה מוחלטת להבטחת הבחירות של רבין "להוציא את עזה מתל־אביב".

בדיון בכנסת ב־11 במאי 1994 פניתי לרבין: "הכנסת את עזה לכל נקודה במדינת ישראל. אל תגידו בקריית־גת ואל תבשרו בחוצות אשקלון שניצי הפת"ח יגוננו עלינו מפני הקטיושות של חמאס".

בדיון בוועדת הכנסת שהתקיים שמונה ימים לאחר מכן, דחה רבין את אזהרותיי. "סיפורי הבלהות של 'הליכוד' מוכרים. הרי הבטיחו לנו גם קטיושות מעזה", הוא לעג. "לא היתה עוד אף קטיושה ולא תהיה קטיושה. כל הדיבורים האלה נשמעים כי 'הליכוד' פוחד פחד מוות מהשלום. פחדני השלום".

הפרשנים בתקשורת צידדו כמובן ברבין. כדרכם של פרשנים, רק לעיתים רחוקות הם טורחים לבחון אם התחזיות שהשמיעו בעבר עמדו במבחן המציאות, אבל במקרה הזה ברור מי צדק ומי טעה. כפי שחזיתי, פת"ח לא נלחם בחמאס אלא

הצטרף אליו לא פעם בביצוע פיגועים. ב־1994, זמן קצר אחרי שערפאת נכנס לעזה, גל חסר תקדים של פיגועי התאבדות שטף את ערי ישראל.

אחרי נסיגת צה"ל מרצועת עזה, פת"ח קרס מול חמאס. מאז ועד היום שיגר חמאס יותר מעשרת אלפים רקטות לעבר אזרחי ישראל.

באזורים שנשארו בשליטת הרשות הפלסטינית המצב לא היה טוב יותר. ערפאת עבר מעזה לרמאללה ב־1995. כוחות הרשות הפרו את ההתחייבויות שנתן ערפאת באוסלו — להילחם במחבלים. הוא הנהיג את מדיניות הדלת המסתובבת, שלפיה השוטרים הפלסטינים כלאו מחבלים ושחררו אותם בתוך זמן קצר, כדי לשמור על מראית עין של קיום ההסכם. רוב הזמן פת"ח וחמאס שיתפו פעולה בפיגועי הטרור, ובעיקר פיגועי ההתאבדות, שהלכו והתרבו.

בשנים 1995–1996 — ומאוחר יותר בין 1999 ל־2002 — גבה הטרור הפלסטיני את חייהם של יותר מאלף ישראלים. מתוך אטימות מוסרית ופוליטית, כינו רבין והשמאל את הנרצחים בכינוי "קורבנות השלום".

שלטון הרשות הפלסטינית לא היטיב גם עם התושבים הפלסטינים עצמם. מתנגדים ומבקרים הושתקו, נכלאו ובמקרים מסוימים גם נרצחו. ערפאת עמד בראש שלטון מושחת. אנשיו העבירו סכומי כסף עצומים שהתקבלו כסיוע מחו"ל היישר אל כיסם הפרטי. כמובן, בשטחי הרשות לא היה זכר לשוק החופשי שהנהגנו באותה עת בישראל, מה שדיכא יוזמות והשקעות בצד הפלסטיני.

על אף המחלוקות החריפות בינינו בעניין הגולן והסכמי אוסלו, תמכתי ברבין בלב שלם כשהביא את הסכם השלום עם ירדן ב־1995. ההסכם היה כרוך בווייתורים טריטוריאליים לא גדולים. הוא ביטא באופן פורמלי שלום דה־פקטו שכבר התקיים במשך עשרות שנים בין ישראל לממלכה ההאשמית.

ובכל זאת, כדי לקבל את אישור "הליכוד" להסכם נאלצתי לכנס פגישה רשמית של הלשכה המדינית של "הליכוד". הסברתי שהקשר ההיסטורי שלנו לעבר הירדן יישאר בליבנו לנצח, אך עלינו לוותר על תביעות מעשיות בחבל ארץ זה. לא היה זה דבר של מה בכך עבור ותיקי "הליכוד", תומכיי המושבעים, שחרתו על לוח ליבם את שירו של ז'בוטינסקי "שתי גדות לירדן — זו שלנו, זו גם כן". ידעתי היטב שעבר הירדן היה חלק מן הטריטוריה שהקהילה הבינלאומית העניקה לציונות בוועידת סן־רמו ב־1920. אך כיוון שהגדה המזרחית של נהר הירדן מאוכלסת בארבעה מיליון ערבים, אמרתי, אין מנוס מהכרה בכך שבאופן מעשי שאיפת הדורות להתנחל בחבל ארץ מאוכלס זה לא תתקיים. "הליכוד" תמך בי.

הקונצנזוס הלאומי על הסכם השלום עם ירדן היה יוצא דופן. במקרה אוסלו, כמו במקרה של הגולן, קמה תנועת מחאה נגד ההסכם, שהלכה וצברה תאוצה. בחלק

מעצרות המחאה השתתפו רבבות, ובאחת מהן מאות אלפים. כמו בכל העצרות של הימין, העיתונות גימדה את מספר המשתתפים, בדיוק כפי שהאדירה אותו בהפגנות המחאה של השמאל לאורך השנים.

בעצרת מחאה המונית נגד אוסלו שהתקיימה בכיכר ציון בירושלים שמעתי את הקריאות "רבין בוגד!" הזדעזעתי. יצאתי נגדן בתוקף, ומן המרפסת במלון רון אמרתי למפגינים: "לא עם הקריאות האלה. תירגעו! לא עם הקריאות האלה". באירוע מחאה אחר הבהרתי: "לא, הוא לא בוגד. הוא טועה. הוא טועה בגדול. והוא גם יפנה את דרכו. אבל הוא איננו בוגד. יש לנו כאן עסק עם יריבים פוליטיים, לא עם אויבים. אנחנו בני עם אחד".

רבין היה פטריוט אמיתי. על אף המחלוקות המרות בינינו, ראינו עין בעין בסוגיות רבות, כמו סכנת ההתגרענות האיראנית והצורך בגבולות בני הגנה בחזית המזרחית. עם זאת, החלטתו של רבין להכניס ללב הארץ את ערפאת ואת אש"ף, שמעולם לא השלימו עם קיומה של מדינת היהודים, נידונה לכישלון. במקום להביא שלום — ההחלטה האומללה הביאה טרור.

התקפות הטרור מהאזורים בשליטת הרשות לא פסקו לרגע, ואף הלכו והסלימו. כשרבין לחץ את ידו של ערפאת בטקס חתימת הסכמי אוסלו בבית הלבן, ניכר היה שאינו חש בנוח. הטרור המתגבר גם הטיל צל כבד על הטקס שבו קיבלו רבין, פרס וערפאת את פרס נובל לשלום באוגוסט 1994.

הפרס איבד מערכו כשחתנו, הארכי־טרוריסט ערפאת, המשיך לחולל טרור גם אחרי אוסלו. בכל שנותיי כראש ממשלת ישראל, כשמישהו היה מעלה את הפיתוי של קבלת פרס נובל תמורת ויתורים שאעשה, דחיתי אותו על הסף. בכל הקשור למשפט ההיסטורי, עדיף להשאיר את השיפוט לדורות הבאים ולא לועדה בסקנדינביה המחויבת לאופנת הרגע ולתקינות הפוליטית.

הקריסה הביטחונית בארץ אחרי ההסכם העניקה לי בסקרים יתרון בולט על פני רבין. בסקר ערוץ 2 בתחילת פברואר 1995 זכיתי לתמיכה של 52 אחוזים לעומת 39 אחוזים לרבין. סקר של אוניברסיטת תל־אביב באמצע מרץ הגדיל את הפער ל־60 אחוז לעומת 40 אחוז.

חודשיים קודם לכן דיווח הושינגטון פוסט שממשל קלינטון מתגייס לעזור לרבין לנצח בבחירות הקרובות, בהסבירו שרבין הוא התקווה הגדולה של הממשל להשיג "שלום במזרח התיכון".

בסיועם של קלינטון ודובריו הפער בינינו הצטמצם, אך לנוכח ההתנגדות העזה של דעת הקהל למדיניותו והירידה בפופולריות שלו, רבין חיפש דרך לסגור את הפער. הוא ופרס החליטו לקיים עצרת תמיכה בממשלה. בכיכר מלכי ישראל.

ציבור גדול הגיע לעצרת. בסיומה הצטרף רבין לפרס בשירה משותפת של המנון השמאל, "שיר לשלום". בצאתו מהעצרת נורה רבין פעמיים בידי הרוצח יגאל עמיר. הוא נפטר זמן קצר לאחר מכן בבית החולים איכילוב.

העולם כולו הוכה בהלם, ואני בתוכו.

כשקיבלתי את הבשורה בדירה הקטנה ששרה ואני שכרנו בירושלים, עברה בי צמרמורת אמיתית של אימה ואבל.

איך אפשר לעשות מעשה מטורף כזה?

רבין היה גיבור ישראל. כקצין צעיר במלחמת השחרור הוא הוביל את חטיבת הראל בפריצת הדרך לירושלים הנצורה. כרמטכ"ל הכין והנהיג את צה"ל לקראת הניצחון הגדול במלחמת ששת הימים. כראש הממשלה, הוא נשא באחריות העליונה להחלטה לצאת למבצע החילוץ באנטבה.

על אף חילוקי הדעות הפוליטיים בינינו, מעולם לא שכחתי את כל אלה. נזכרתי בפגישה הראשונה שלי איתו ועם אבא כעשרים שנה קודם לכן, ואת ביקור התנחומים שלו כשישבנו שבעה על יוני. מפגשים נוספים בינינו חלפו במוחי.

רצח רבין היה טרגדיה בממדים היסטוריים. לא מפני שהרצח "הרג את השלום" — את זאת עשו המפגעים הפלסטינים ושולחיהם בגלי הטרור ששטפו את הארץ — אלא מפני שבפעם הראשונה זה דורות, מנהיג יהודי נרצח בידי יהודי.

הרצח הפוליטי האחרון קרה לפני כמעט אלפיים שנה, בשנת 70 לספירה, כשכיתות יהודיות נלחמו זו בזו על חומות ירושלים בזמן שהרומאים צרו על העיר לפני שהחריבו אותה.

בגין עצמו הבין היטב את סכנת הגלישה למלחמת אחים, כשמנע מכוחות האצ"ל תחת פיקודו להגיב בירי על הטבעת הספינה אלטלנה, ש־16 מחבריהם נהרגו בה. החלטתו של בגין, שנבעה מתודעה היסטורית מפותחת ויכולת איפוק מפליגה, מנעה מלחמת אחים שהיתה עלולה להיות הרת אסון ולחסל את המדינה היהודית שזה עתה קמה.

הימים שאחרי רצח רבין היו עמוסים רגשות קשים. שועי עולם הגיעו לחלוק לו כבוד אחרון. הנשיא קלינטון נשא הספד מרגש. טקסים רבים נערכו לזכרו. בכל ההתכנסויות הללו תמיד היה מי שטרח במרומז להאשים את הימין הדתי ואותי ברצח רבין.

יריביי הפוליטיים התעלמו לחלוטין מהקריאות החוזרות ונשנות שהפניתי לתומכיי לפני הרצח, שלא לראות ברבין אויב אלא ידיב פוליטי טועה שיוחלף בבחירות.

עבורם הייתי "אויב השלום" ו"מסית לאלימות פוליטית". הטענות המקוממות הללו חזרו על עצמן בלי סוף והתקבלו בידי האליטות בישראל ומחוצה לה כאמת

מובנת מאליה.

והנה, היתה לכך אפילו הוכחה ניצחת — באירועי כיכר ציון. בהפגנת מחאה לילית נגד הסכמי אוסלו בכיכר, כחודש לפני הרצח, עמדתי במרפסת של מלון רון לצד כמה ממובילי המחאה ונשאתי נאום בפני המפגינים. חמישים מטר משם לכל הפחות, עמוק בתוך ההמון, עמד אדם ששמו אבישי רביב ובידו דף נייר בגודל 22 על 28 ס"מ, שהודפס עליו פוטו־מונטז' של רבין במדים נאציים. רביב נתן את הפוסטר המתועב לאחד המפגינים. מצלמות הטלוויזיה עטו על המציאה בשידור חי. הרושם שהתקבל אצל מיליוני צופים הוא שכל הנוכחים בהפגנה, ואני בתוכם, ראו את הדף. זה כמובן לא היה ולא נברא.

נסו לצייר משהו על גיליון בגודל כזה ובדקו אם אתם יכולים לזהות פרט כלשהו ממרחק של חמישים מטר, או אפילו חמישה מטרים. לא תוכלו. לחורשי רעתי לא היה אכפת מעובדה פשוטה זו, וגם לא מכך שבהמשך התברר שאבישי רביב, שחילק את הכרזה, היה סוכן שב"כ שהוטל עליו להסית את מפגיני הימין הדתי לקיצוניות פוליטית בשיטות כאלו בדיוק, כדי לאפשר לשב"כ לזהות קיצונים אלימים פוטנציאליים.

איזה אבסורד: הואשמתני בהסתה נגד ראש הממשלה באמצעות כרזה ביתית שהדפיס השב"כ הכפוף לראש הממשלה, ושלא יכולתי לראותה כלל. זמן קצר לאחר העצרת, בישיבה שנערכה בכנסת בשעת לילה מאוחרת, גיניתי באופן חד־משמעי את השימוש שנעשה במדי הנאצים כדי לתקוף את רבין, והסברתי שוב שיש לנו ויכוח עם יריבים פוליטיים — לא עם אויבים או בוגדים. רוב הספרים שחוברו עליי נכתבו בידי עיתונאים שמאלנים שמחזרו ללא בושא את השקר כאילו הובלתי "הסתה ימנית קיצונית נגד רבין", או שלא עשיתי דבר נגדה.

פה ושם יש מי שחרג מן הקו הזה. ביוגרף אחד, שעוין אותי בדרך כלל, הודה באורח לא אופייני בספרו: "ההאשמה ש[נתניהו] הוביל את ההסתה הפכה לאמת מקובלת. אך נתניהו לא השתמש בשום שלב באוצר המילים של הימין הקיצוני נגד רבין ושריו. הוא לא הצטרף למקהלה שקראה להעמיד את 'פושעי אוסלו' לדין על בגידה. הוא התעמת עם מי שקראו 'רבין בוגד', ונוף בהם: 'הוא לא בוגד', [אבל] הוא עושה טעות גדולה".

יוסף (טומי) לפיד, עיתונאי מוערך שכיהן לימים כשר המשפטים, אביו של יאיר לפיד, הרחיק לכת עוד יותר. בעימות עם אחד משרי השמאל אחרי הרצח הוא אמר: "יש אנשים בשמאל שעושים שימוש ציני ברצח הזה כדי לעשות ממנו רווח פוליטי ולהוקיע את 'הליכוד', וזה מעשה מכוער שכל אדם הגון צריך לגנות אותו.

"אם נתניהו כל פעם הוקיע את האלימות המילולית הזאת וכל פעם קרא לא לעשות אותה, אתם לא יכולים להאשים אותו על מה שאתם חושבים שהוא חושב, אלא אתם יכולים לדבר רק על מה שהוא אמר. והוא באופן עקבי גינה את האלימות הזאת. למה אתם עושים מזה הון פוליטי?"

בחודשים שאחרי הרצח כל ביקורת על אוסלו תויגה כ"הסתה" ו"ניסיון לחסל את מורשת רבין". ולא חשוב שה"מורשת" הזאת שינתה בהדרגה את פניה והפכה לפנטזיה שעיוותה את תפיסתו של רבין בעודו בחייו. למרות כל המחלוקות שלי איתו, רבין לא היה בשום אופן מה שהשמאל עשה ממנו.

בנאומו האחרון בכנסת, חודש לפני שנרצח, הוא דיבר נגד הקמת מדינה פלסטינית עם סמכויות מלאות בהסדר שלום סופי, ואמר במפורש: "אנו רוצים שתהא זו ישות [פלסטינית] שהיא פחות ממדינה והיא תנהל באופן עצמאי את חיי הפלסטינים הנתונים למרותה. גבולות מדינת ישראל לעת פתרון הקבע יהיו מעבר לקווים שהיו קיימים לפני מלחמת ששת הימים. ...לא נחזור לקווי 4 ביוני 1967.

"ואלה הם עיקרי השינויים. ...גבול הביטחון להגנת מדינת ישראל יוצב בבקעת הירדן, בפירוש הנרחב ביותר של המושג הזה; יבוצעו שינויים שיכללו את צירוף גוש עציון, אפרת, ביתר ויישובים אחרים שרובם נמצאים באזור מזרחית למה שהיה הקו הירוק לפני מלחמת ששת הימים".

כל זה רחוק מאוד מהסיפור שתומכי אוסלו מנסים לספר. לטענתם, אם רבין לא היה נרצח הוא היה מקדם את הקמתה של מדינה פלסטינית בריבונות מלאה הכוללת כמעט את כל שטחי יהודה ושומרון, ובירתה מזרח ירושלים. זה פשוט לא נכון. מבחינות רבות, החזון של רבין לא תאם את עקרונות השמאל. חסידי אוסלו לעולם לא יודו בכך, אך לפני הרצח היו עמדותיו של רבין קרובות יותר לעמדותיי מאשר לעמדותיהם.

נוח להם לשכוח שהחלום הוורוד שהם דמיינו על שלום ישראלי-פלסטיני לא התפוצץ אחרי רצח רבין אלא הרבה לפניו, בגל פיגועי ההתאבדות שיצאו מהשטחים שמסרנו לשליטה פלסטינית.

למה בדיוק הם ציפו? מי שמפקיד בידי ארגון טרור, המחויב להשמדת ישראל, את השליטה הביטחונית באזורים העוטפים ערים ויישובים ישראליים, לא יכול לקבל תוצאה אחרת.

טענת תומכי אוסלו שהשלום היה בהישג יד אך נגדע באיבו בגלל הטרגדיה הלאומית, רצח רבין, היא אשליה. הסכם אוסלו קרס הרבה לפני הירצחו.

ממרחק הזמן, רוב הישראלים מבינים זאת. אבל אחרי הרצח כל ביקורת עניינית על אוסלו הושלכה הצידה ואצבע מאשימה הופנתה בזעם כלפי כל מי שהעז לבקר

את ההסכם.

מה שאירע בעקבות הרצח היה היפוך הנורמות הדמוקרטיות. מעשה רצח נתעב של פושע אחד הפך לכלי לדה־לגיטימציה למחנה שלם בציבור הישראלי. בדמוקרטיה מותר להתווכח ולהתפלמס בלי סוף, אבל אסור לחצות את הגבול למעשי אלימות או איום באלימות. מי שנוהג כך מבצע פשע ופוגע פגיעה קשה בדמוקרטיה. מה שלא פחות ברור הוא שהניסיון להשתיק ציבור שלם בגלל מעשה של רוצח בודד גם הוא אינו מתיישב עם העקרונות של דמוקרטיה בריאה.

האבל על רצח רבין, שחצה את כל המחנות, הפך לנשק פוליטי נגד מתנגדיו. רבים ממתנגדי אוסלו חשו שמאשימים אותם אישית בשותפות לרצח. הגינוי הגורף לימין כולו הרחיק חלק עצום מהציבור הישראלי, ובסופו של דבר הביא להפלת ממשלת השמאל.

באופן טבעי, שמעון פרס נבחר בידי הממשלה להחליף את יצחק רבין בראשות הממשלה. מובנת פחות היתה החלטתו התמוהה לא לקיים את הבחירות מיד אלא להמתין שישה חודשים. פרס תמיד האמין שהפסיד את הבחירות ב־1981 משום שבגין הפציץ במכוון את הכור הגרעיני בעיראק זמן קצר לפניו. הוא היה נחוש להוכיח שהוא יכול להיבחר בכוחות עצמו, ולא כמי שנישא על גלי ההדף של רצח רבין. אם רק יאפשרו לאזרחי ישראל לבחור, בלי התערבות של אירועים דרמטיים חיצוניים, הם לבטח יבחרו בו, כך האמין.

למרבה הפלא, עד יומו האחרון הוא אמר לי ולאחרים שהחלטה להפציץ את הכור היתה מוטעית והתקבלה אך ורק משיקולים פוליטיים. במידה מסוימת הוא צדק: אחרי שנים הודה בגין שהחליט על הפצצת הכור העיראקי מפני שהיה משוכנע שאם פרס ייבחר לראשות הממשלה, הוא לעולם לא ייתן הוראה לעשות זאת, אף שסדאם חוסיין התקרב במהירות להשגת יכולת להמיט שואה נוספת על מיליוני היהודים בישראל.

משוכנע בצדקתו, עשה פרס טעות חמורה נוספת כשדחה את הבחירות. הסקרים באותה עת העניקו לו יתרון עצום של כ־35 אחוזים ביחס אליי. מה כבר יכול לקרות בדחייה של כמה חודשים?

הרבה.

ראשית, ההאשמות הבלתי פוסקות נגד הימין ברצח רבין יצרו אפקט בומרנג והניעו אנשים להצביע נגד טופלי ההאשמות. מלבד זאת, זה אומנם לקח לי קצת זמן, אבל התאוששתי מהלם הרצח ותוצאותיו, והתחלתי לארגן את מסע הבחירות שלנו. השאלה האמיתית שעמדה בפני הבוחרים היתה מי יעמוד טוב יותר בלחצים הבינלאומיים לוותר על ביטחון ישראל, וימנע הקמת מדינה פלסטינית חמושה

בפאתי תל־אביב. הבאתי מאמריקה את ארתור פינקלשטיין, יועץ פוליטי ממולח. הוא היה אופטימי מהרגע הראשון, כשנפגשנו לראשונה במסעדה ביפו. "אני אוהב את מה שאני רואה", אמר פינקלשטיין. "מה אתה רואה?" שאלתי.

"אותך. נכנסת למסעדה ואיש לא נשאר אדיש אליך. אני עובד לעיתים עם פוליטיקאים שאף אחד לא שם עליהם קצוץ. כשהם נכנסים למסעדה, איש לא מסובב את הראש לעברם".

"אוקיי, ארתור", אמרתי, "סיימנו עם הקומפלימנטים. עכשיו תאמר לי איך אנחנו מנצחים בבחירות האלו".

ארתור היה חתול רחוב שגדל בברונקס. הוא ניתח סקרים באזמל חד ואכזרי. הוא קבע כמה כללים לקמפיין שהיו חדשים לי ולכל מי שעסק עד אז בתחום בישראל. ראשית, הוא אמר, חدد את המסרים החיוביים והשליליים שלך לכמה סיסמאות פשוטות. במקרה שלנו זה היה "נתניהו יביא שלום בטוח" לעומת "פרס יחלק את ירושלים".

הכלל השני של פינקלשטיין היה להרחיק פוליטיקאים מניהול תחומים מקצועיים כמו עריכת סקרים, כתיבת מסרים והחלטות על פרסום. אפשר להתייעץ איתם, אבל בשום אופן לא לתת להם עמדות ניהוליות בתחומים אלה. הכלל השלישי היה פרסומי בחירות בטלוויזיה שחוזרים על המסרים שלך "עד שהם יצאו מהאף".

הכללים של פינקלשטיין אומצו מאז בידי רוב המפלגות בישראל. הוא עצמו יעץ בהמשך גם לפוליטיקאים אחרים. אבל בשותפות הראשונית שלנו היו משהו חדש ומרענן, לעומת הדרך הארכאית שבה ניהלו המפלגות את מסעי הבחירות שלהן עד אז.

זה עבד.

ככל שהפער בסקרים הצטמצם בחודשים שלפני הבחירות, כך גדל חששו של ממשל קלינטון שאנצח.

לביל קלינטון ולי היתה מערכת יחסים קורקטית. פגשתי אותו ואת הילרי לראשונה בביקור במלון מדיסון בווינגטון לפני הבחירות ב־1992. הם ביקשו שאתדרך את שניהם על המצב במזרח התיכון. רשמתי לעצמי את הדגש על "שניהם". הם בהחלט התעניינו בהתפתחויות באזורנו, ומן הסתם גם היו סקרנים לשמוע את התדרוך שלי בגלל המעמד המיוחד שהיה לי באמריקה אצל יהודים ולא יהודים.

פגשתי את קלינטון שוב בטקס החתימה על הסכם השלום עם ירדן במסוף

הערבה בגבול ישראל-ירדן ב־1995. באותה שנה שלחתי לו גם את ספרי השלישי על הטרור, "מלחמה בטרור", והוא שלח לי מכתב לבבי. למרות נימוסיו הטובים, ידעתי שהממשל בראשותו יעשה הכול כדי להביא לתבוסתי בבחירות. וכך היה. ממשל קלינטון היה מחויב לחלוטין לרעיון של מדינה פלסטינית עצמאית, אף שרבין, שהם האדירו, התנגד לכך. כדי לסייע לפרס להטות את הכף שלח קלינטון צוות מרשים שכלל את אסטרטג הקמפיינים הבכיר שלו ג'יימס קארוויל, הסוקר הראשי שלו סטן גרינברג ומומחים נוספים.

דניס רוס, שהיה אז המתאם האמריקני לענייני המזרח התיכון, הודה מאוחר יותר: "עשינו הכול כדי לעזור לפרס". גם היועץ לביטחון לאומי של קלינטון, סנדי ברגר, אמר בגילוי לב אחרי שנים: "אם אי פעם ניסינו להשפיע על הבחירות בישראל, זה היה לטובת פרס ונגד נתניהו".

בדרך כלל, התערבות שערורייתית כזו בבחירות של מדינה דמוקרטית אחרת, ובפרט בעלת ברית מרכזית כישראל, אמורה לעורר מחאה נמרצת מצד התקשורת בשני הצדדים: בישראל ובארצות הברית כאחת. אבל העיתונות, שהיתה מגויסת לחלוטין למען פרס בארץ ובארצות הברית, לא אמרה מילה. למרות הכוחות הגדולים שהתגייסו נגדנו, לא התרגשנו. "לגבי קארוויל", אמר ארתור, "אנחנו יכולים לנצח אותו".

קלינטון ופרס ארגנו ועידת שלום בינלאומית בשארם א־שייח' כמה שבועות לפני הבחירות. פרס, קלינטון, מובארק, חוסיין וערפאת הגיעו לשארם ומילאו את תפקידיהם בהצגה. אך כמה חודשים קודם לכן, זמן קצר אחרי שפרס תפס את מקומו של רבין כראש ממשלה, שלח לי המלך חוסיין הזמנה סודית להיפגש בחשאי עם אחיו, יורש העצר חסן, בלונדון.

בדירת המפגש בלונדון נוצרה כימיה מיידית בינינו. חיבבתי מאוד את הנסיך חסן, איש משכיל עם חוש הומור בריא. הוא דיבר בגילוי לב על דאגתו מפני ניצחון אפשרי של פרס. אף שלא יודו בכך בפומבי, הנסיך חסן ובכירים ירדנים רבים שפגשתי במשך השנים היו מוטרדים מכך שמדינה פלסטינית חמושה עלולה להפיל את המשטר ההאשמי ולהשתלט על ירדן.

ועידת השלום בשארם עניינה את הציבור בישראל כקליפת השום. מחבלים מתאבדים המשיכו להתפוצץ בחוצות הערים. הפער בין פרס וביני הצטמצם עוד יותר, אבל עדיין היה רחב ועמד על 10 אחוזים. הכול היה תלוי בעימות הטלוויזיוני בינינו שייערך שלושה ימים לפני הבחירות. פינקלשטיין החזיק אצבעות שפרס יסכים לקיים את העימות. הוא הסכים.

ערכנו סימולציה מהירה עם כמה חברי כנסת של "הליכוד" שגילמו את פרס בעימות, אבל הרגשתי שלא הייתי במיטבי. הסתגרתי עם ארתור ושרה בסוויטה במלון המלך דוד בירושלים במשך שלושת הימים לפני העימות. עברנו על כל השאלות האפשריות והתכוננו גם לשאלות מפתיעות. מנחה העימות יהיה דן מרגלית, ופרס ואני נשב זה מול זה בשולחנות נפרדים. הכנתי פתקים שאוכל להניח על השולחן לפניי. כשהגיעה השעה לצאת נישקתי את שרה ולחצתי את ידו של ארתור.

ידעתי שזה להיות או לחדול.

כשנכנסתי לאולפן הטלוויזיה, התעלמתי מהעוינות המופגנת של העיתונאים שהמתינו שם. פרס היה מנהיג פוליטי מנוסה ומוערך. אני הייתי טירון. העיתונאים ציפו לראות טבח, ואני הייתי אמור להיות הקורבן. העימות החל.

הייתי ממוקד וצייתי לדיבר ה־11: התמקד במסר. פרס לא היה במיטבו. ייתכן שהתמרמר על כך שנאלץ להתעמת מול פני האומה עם טירון כמוני. הוא ודאי זכר את פגישתנו הראשונה, כעשרים שנה קודם לכן, כשהייתי צעיר בן 27 והוא כבר שר ביטחון.

כשהמנחה שאל את פרס אם הוא רוצה לשאול אותי משהו, פרס הגיב בביטול: "אין לי מה להגיד לך".

באותו רגע הבנתי שניצחתי בעימות. גם פינקלשטיין היה מרוצה. הבחירות יתקיימו יומיים אחר כך, ותוצאות העימות עשויות להכריע את הכף. "אם היו לנו עוד יומיים", אמר ארתור, "האפקט המתגלגל של העימות היה נותן לנו ניצחון ברור. זה יהיה קרוב".

בליל הבחירות התמקמנו בסוויטות במלון הילטון בתל־אביב. לקראת השעה עשר בלילה, מועד סגירת הקלפיות והצגת מדגם הטלוויזיה, המתח הרקיע שחקים. בעשר בלילה הוכרזו התוצאות. הן היו קשות. מדגמי הבחירות בכל הרשתות הצביעו על ניצחון של פרס. אנחת אכזבה נשמעה מכל תומכיי. נכשלנו למרות הכול.

התקשרתי לארתור.

"מה אתה חושב?" שאלתי.

"אני מסתכל על המספרים. התוצאה יכולה להשתנות בכל רגע, אבל זה יהיה על הקשקש", הוא ענה.

מאחר שלא ישנתי כבר כמה לילות, עזבתי את שרה ואת קבוצת תומכיי והלכתי לנמנם בחדר הסמוך.

בשתיים לפנות בוקר התעוררתי לקול צהלות שמחה. יעקב אילון הודיע: "גבירותיי ורבותיי, אם חשבתם שהלילה הזה הוא דרמטי, אני יכול לומר לכם שהדרמה רק מתחילה. ולפי העדכון של מדגם ערוץ 2 לראשות הממשלה — שינוי במגמה!"
התחלתי להוביל, ונשארתי בהובלה עד תום ספירת הקולות. ניצחתי את פרס על חודו של אחוז וזכיתי ב־50.5 אחוזים מהקולות.
בגיל 46, כמעט עשרים שנה אחרי נפילתו של יוני באנטבה, הפכתי לראש ממשלת ישראל.

חלק שני

הרים

ראש הממשלה

1999-1996

אחד הטלפונים הראשונים שקיבלתי אחרי ניצחוני בבחירות היה מנשיא ארצות הברית ביל קלינטון.

"ביבי, אני חייב להסיר בפניך את הכובע", הוא צחק. "עשינו כל מה שיכולנו כדי להפיל אותך, אבל ניצחת אותנו בגדול".

קלינטון מזוקק, חשבתי. הוא לא גילה לי שום דבר שלא ידעתי, אבל בכל זאת, השתאיתי מכך שנשיא ארצות הברית מודה בלי להניד עפעף בהתערבות בוטה בבחירות של מדינה אחרת. גילוי הלב המרענן של קלינטון היה ההפך מתקינות פוליטית, דוגמה מובהקת לקסם הקלינטוני המפורסם שחילץ אותו מאינספור שדות מוקשים בעבר. שמת ביצד את התערבותו למען פרס ואמרתי לו שאשמח לעבוד איתו.

עם פרסום הידיעות על ניצחוני, תדרך הבית הלבן את הכתבים שקלינטון אומנם מאוכזב, אך ימשיך לחתור לשלום בין ישראל לפלסטינים. אחרי הכול, השלום ההיסטורי בין ישראל למצרים נחתם בידי ראש ממשלה מ"הליכוד".

מעשי כתמיד, הוא הזמין אותי לבית הלבן שלושה שבועות בלבד אחרי הבחירות. במהלך מערכת הבחירות מתחתי ביקורת נוקבת על הסכמי אוסלו. עכשיו עמדתי בפני דילמה לא פשוטה. מצד אחד הרציפות השלטונית מחייבת כיבוד הסכמים בינלאומיים שנחתמו בידי ממשלות קודמות. מנגד, הסכמי אוסלו היו פגומים במהותם ופגעו בביטחון ישראל.

פתרתי את הדילמה בכך שאמרתי שלמרות הסתייגויותי החמורות, אכבד את ההסכמים בשני תנאים: עמידה על כיבודם ההדדי על ידי הפלסטינים ושמירה על ביטחון ישראל.

מכיוון שהסכם אוסלו היה אמור להתבצע בפעילות, הודעתי שאתקדם לפעילה הבאה — הסכם חברון — רק אם הפלסטינים יקיימו את הצד שלהם בעסקה, ובראש ובראשונה יסכימו לסידורי ביטחון שדרושים לישראל בחברון. התעקשתי גם שיעמדו בהבטחתם לרסן את הטרור ולכלוא את מחבלי חמאס. אם יקיימו את חלקם, אמלא גם אני את התחייבותה של הממשלה הקודמת. סיכמתי את מדיניותי במשפט קצר וממצה:

ייתנו — יקבלו. לא ייתנו — לא יקבלו.

למעט הימין הקשה שרצה שאתנער מהסכם אוסלו לחלוטין, רוב מצביעי הימין

והמרכז הסכימו עם מדיניות זאת. לישראלים רבים נמאס ממחוות חד־צדדיות של רצון טוב כלפי הפלסטינים, כאשר מה שקיבלנו בתמורה היו פיגועים וטרור. לפי ההסכם שחתם ראש הממשלה הקודם, שמעון פרס, חיילי צה"ל יתפנו מהשכונות הערביות של חברון ויישארו ברובע היהודי ובמזרח המכפלה. עכשיו משנפלה בחלקי ירושה לא רצויה זו, היה עליי לכבד את ההסכם ולהסיג את כוחות צה"ל מחברון, היישוב היהודי העתיק בהיסטוריה, שיהודים חיו בו כמעט ברציפות אלפי שנים עד הטבח והגירוש של שנת תרפ"ט. צאצאיהם של מגורשי חברון היו בין מחדשי היישוב היהודי בעיר אחרי מלחמת ששת הימים.

הסברתי את כל זה לקלינטון כשנפגשנו בבית הלבן, והוא שאל אותי אם אני מתכוון לכבד את הסכם חברון. הוא בוודאי צפה את תשובתי. כשאמרתי שאעשה זאת בכפוף להדדיות ולשמירה על האינטרסים הביטחוניים של ישראל, הוא לא שלל זאת. כלומר, המדיניות העקרונית שקבעתי התקבלה — לפחות בשלב זה, הוספתי לעצמי.

שרה ואני הבאנו איתנו לווינגטון את יאיר ואבנר. הם כבר לא היו תינוקות, ומשום כך לא רצינו שיהיו בלעדינו שבוע שלם.

קלינטון קיבל אותנו בלבביות ואירח אותנו בבית ההאריסון הרשמי בלייר האוס, הצמוד לבית הלבן. ב־15 שנותיי כראש הממשלה התארחתי שם 11 פעמים. בעת ביקורנו האחרון שם ב־2020 יאיר ואבנר כבר התבגרו, אך חלק מאנשי הצוות המקוריים שעדיין עובדים בבלייר האוס זכרו אותם מביקורנו הראשון, 24 שנים קודם לכן.

קלינטון תמיד היה אדיב כלפי משפחתי. בתקופת נשיאותו הבאנו איתנו את יאיר ואבנר לווינגטון פעם אחת נוספת. באותו ביקור היתה שרה בדרכה לאירוע שנקבע מראש באחד מבתי הספר היהודים בווינגטון. לפתע פנה אליה שומר הראש שלה מהשירות החשאי האמריקני: "גברתי, הנשיא מזמין אותך ואת הבנים לחדר הסגלגל".

"אבל יש לי אירוע מתוכנן בבית ספר", אמרה שרה.

"גברתי, כשנשיא ארצות הברית מזמין אותך, אני חושב שאת צריכה ללכת", יעץ לה הסוכן.

שרה הסתובבה במהירות, אספה את הבנים והגיעה לבית הלבן. קלינטון היה מארח אדיב. יאיר, אז בן חמש, הבחין בשרביט צבעוני על השולחן ושאל: "מה זה המקל הזה?"

"זה שרביט של צ'יף אפריקני", ענה הנשיא.

"מה זה צ'יף?"

"זה כמו אבא שלך", הסביר קלינטון.

אבנר, אז בן שנתיים, לא טמן את ידו בצלחת. הוא זרק את כריות הספה על הרצפה וקיפץ עליהן כמו בטרמפולינה.

"בדיוק כמו האחייך שלי בן השנתיים", צחק קלינטון.

בביקורנו הראשון בווינגטון ערך לכבודנו סגן הנשיא אַל גור קבלת פנים גדולה בהשתתפות מנהיגי הקהילה היהודית בארצות הברית.

"ביי, חקרת קצת עליך", הכריז גור. "גיליתי שבקבוצת הכדורגל שלך בתיכון שיחקת קיצוני שמאלי". האורחים פרצו בצחוק.

"נכון, אל", ענית, "אבל תמיד בעטתי ימינה!" עוד גל צחוק.

כשתדרכת את מנהיגי הקונגרס, קלינטון הזמין את שרה לסיור בחדר הסגלגל. בפגישותינו הוא נראה לי לבבי וידידותי. רק מאוחר יותר נודע לי שהוא נעלב מדברים שאמרתי או מאופן אמירתם במהלך הופעותינו הפומביות המשותפות. הוא חש שלא נהגתי בו בכבוד הראוי לנשיא ארצות הברית.

השמועות אמרו שהוא רטן בפני עוזריו: "לעזאזל, מי כאן המנהיג ה... של העולם החופשי?!"

ברור מאליי שלא רציתי לפגוע בנשיא, ובמבט לאחור לא הייתי משנה מילה ממה שאמרתי, אבל ייתכן שהגזמתי בטון הדיבור בתגובה ללחץ הפוליטי שהופנה כלפי מצד הבית הלבן במשך כל הביקור.

קלינטון רצה שאמשיך בשני מסלולים מדיניים, הפלסטיני והסורי, ושאעשה ויתורים מרחיקי לכת בשניהם. הצוות שלו תדרך את העיתונות הישראלית באמירה ברורה: "לא נקפיא את המשא ומתן עם סוריה".

עמדתי היתה שסוריה תצטרך לפרק תחילה את ארגוני הטרור הרבים בדמשק, בדיוק כפי שהרשות הפלסטינית תצטרך להילחם ולכלוא את מחבלי חמאס, לבטל את אמנת חמאס הקוראת לחיסול ישראל ולהפסיק את האידוקטרינציה האנטישמית הנוראה של תלמידים פלסטיניים שחונכו בבתי הספר של הרשות שעליהם להשמיד את ישראל.

לצערי, דווקא נקודה זו, שמבהירה בצורה הטובה ביותר מדוע הסכסוך הישראלי-פלסטיני עדיין לא נפתר, אינה מוצגת בכלי התקשורת ובדיונים של האליטות במערב על הסכסוך.

הדרישות שהצבתי בפני הפלסטינים בהחלט היו ברוח הסכמי אוסלו, אך הן לא היו מה שמארחי האמריקנים קיוו לשמוע. לכן הם בחרו פשוט להתעלם מהן. במקום זאת הם התמקדו בציפייה שאפגוש את ערפאת בהקדם האפשרי "כדי

ליישר את ההדורים", בלי להיכנס לתוכן הדברים.

עזבתי את הבית הלבן בידיעה שאני מתמודד עם ממשל אמריקני שהתמסר לגמרי למיתוס של מרכזיות הסוגיה הפלסטינית. מיתוס זה קושר בין השגת שלום ויציבות במזרח התיכון ובין פתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני, שהוא כביכול לב ליבו של "הסכסוך במזרח התיכון", תוך התעלמות מהעובדה שכמעט לכל הסכסוכים במזרח התיכון אין דבר וחצי דבר עם ישראל.

הנחת היסוד של פקידי הממשל היתה שהפלסטינים לא יחתמו על הסכם שלום בלי נסיגה ישראלית מלאה מיהודה, שומרון ועזה, ושסוריה לא תעשה זאת בלי נסיגה מלאה מהגולן. מסקנתם היתה פשוטה: יש לאגף את ישראל לסגת מכל השטחים הללו, ונסיגה כוללת זו תביא שלום למזרח התיכון.

פקידי הבית הלבן פשוט סירבו להאמין שההפרות הפלסטיניות של אוסלו מקורן בסירוב היסודי של הפלסטינים להכיר בישראל. במקום זאת הם סברו שהסרבנות הפלסטינית נטועה בהתנחלויות, ושסוריה עוינת את ישראל בגלל נוכחותה בגולן. תפיסותיהם לא עמדו במבחן המציאות. הסרבנות הערבית נגד ישראל לא נבעה משליטתנו בשטח זה או אחר. עובדה, מדינות ערב והפלסטינים תקפו את ישראל מהגולן, מיו"ש ומעזה בזמן שהיו בידיים ערביות. ההתנגדות שלהם היתה לעצם קיומה של ישראל, בגבולות כלשהם.

באופן בלתי נתפס התעקשו דיפלומטים אמריקנים במשך עשרות שנים לא להבין אמת פשוטה זו. כדי להתנער ממנה היה עליהם לנטוש את המשוואה המקודשת של "שטחים תמורת שלום", וביחוד "שטחי יהודה ושומרון תמורת שלום". ברגע שמדינה ערבית זנחה את היעד של השמדת ישראל, השלום הפך לאפשרי. זה קרה עם מצרים וירדן, אבל זה לא קרה עם הפלסטינים.

בניגוד לנשיא סאדאת ולמלך חוסיין, הם מעולם לא קיבלו את קיומנו כאן. העובדה שהפלסטינים הצליחו לתעתע בקלות רבה כל כך בקהילה הבינלאומית היתה הישג משמעותי לתועמלנים שלהם, ובהם חנאן עשראוי וסאיב עריקאת. הם הצליחו להסוות את השאיפה הפלסטינית להשמידנו בטיעון הומני, ושכנעו רבים שהמחסום היחיד בפני התקדמות לשלום הוא היעדר נסיגה טריטוריאלית של ישראל.

הנרטיב הפלסטיני זכה לרוח גבית סוחפת מהשמאל ומהתקשורת בישראל. הדבר יצר בעיה הסברתית קשה. אם הישראלים עצמם מסכימים לטענת הפלסטינים, מדוע ששאר העולם לא יתמוך בה גם כן?

לא צריך להיות גאון כדי להבין שכל עוד הפלסטינים וגורמים אחרים דבקים באידיאולוגיה שמטרתה להשמידנו, נסיגות ישראליות לא יקדמו את השלום. להפך,

מהלכים כאלה ישיגו דווקא את התוצאה ההפוכה. במבחן הזמן, נסיגות ישראליות תחת לחץ הטרור רק הגבירו את הטרור. על השטחים שפינינו השתלטו כוחות המחויבים להשמדתנו, והם השתמשו בהם כבסיסים קדמיים להתקפות נגדנו.

אף אחת מעובדות ברורות אלה לא הפילה את האסימון למומחי מדיניות החוץ לדורותיהם באמריקה ובאירופה. עתה הגיע תורם של אנשי קלינטון, רובם יהודים, שאימצו בשקיקה את מה שהשליח האמריקני אהרון מילר כינה "המשימה" — הבאת השלום ההיסטורי.

הם לא נתנו לעובדות להפריע להם. לדידם, הסיבה לכך שהנסיגות הישראליות לא הביאו שלום לא היתה השאיפה הפלסטינית הבסיסית לחסל את ישראל, אלא העובדה שלא היו מספיק נסיגות. מכאן הגיעו למסקנה הבלתי נמנעת: כדי לקבל יותר נסיגות הם היו צריכים להתגבר על המכשול האמיתי לשלום, ואני הייתי המכשול הזה.

המדיניות האמריקנית נועדה להפעיל עליי לחץ מרבי לשם השגת אחת משתי מטרות: לסגת מהשטחים או להביא להפלתי כראש הממשלה. אף שלא הצליחו להפיל אותי בבחירות שזה עתה הסתיימו, ידעתי שהם ינסו שוב בפעם הבאה.

קו חשיבה זה לא השתנה גם לאחר שעזבתי את תפקיד ראש הממשלה. שלושת ראשי הממשלה שכיהנו בין כהונתי הראשונה לשנייה — ברק, שרון ואולמרט — הציעו לפלסטינים ולסוריה ויתורים מפליגים, אפילו יותר ממה שהציעו לפניי רבין ופרס. מיותר לציין שגם הם לא הצליחו להשיג שלום.

גם אז לא נפל האסימון אצל הדיפלומטים המשיחיים בווינגטון. הם לא הבינו שאש"ף, הפלג הפלסטיני המתון כביכול, לא ויתר על מטרת־העל שלו לגבי ישראל: הוא שאף לגרום לה תחילה לסגת תחת לחץ אמריקני ובינלאומי לגבולות שאינם בני הגנה, ובכך לסלול את הדרך להשגת המטרה הסופית — מחיקה מוחלטת של המדינה היהודית.

ה"מתונים" של אש"ף אותגרו על ידי ה"קיצונים" בראשות חמאס, שלדידם תורת השלבים — והדיפלומטיה שהיא מצריכה — מיותרות לחלוטין, שכן לשיטתם הטרור לבדו ישיג את מטרת החיסול. התפיסה שלהם זכתה לפופולריות רבה בקרב הציבור הפלסטיני, בייחוד כשישראל המשיכה ליישם את הסכמי אוסלו בלי לדרוש עצירה מלאה של פיגועי הטרור. בשנים שאחרי החתימה על הסכמי אוסלו, הגיעו הפלסטינים למסקנה שהטרור משתלם.

אחת המטרות המרכזיות בקדנציה הראשונה שלי כראש הממשלה היתה לשנות את המשוואה הזאת שהתקבעה אצל הפלסטינים. היה עליי להוכיח להם שהטרור לא משתלם. לכן עמדתי אֵיתן על קיום תנאי הביטחון וההדדיות. הייתי פתוח

לוויתורים מדודים שלא סיכנו את ביטחון ישראל, אבל התעקשתי ששום ויתור לא ייעשה בעקבות פיגועי טרור, ובלי תמורה מתאימה.

השגיאה היסודית ביותר של המתווכים האמריקנים היתה שהם האמינו שישראל היא הבעיה באזור. במציאות, ישראל היא הפתרון. הטכנולוגיה המתקדמת שלנו יכולה להאיץ את המודרניזציה של העולם הערבי, לו רק יכירו מנהיגיו בזכות הקיום של ישראל ובתנאים הביטחוניים הדרושים לה כדי להבטיח את קיומה.

במשך שנים רבות המתינו מנהיגים ערבים שהפלסטינים יואילו לעשות שלום עם ישראל. זאת היתה המתנה חסרת תוחלת. הזנב הפלסטיני הסרבן כשכש בעולם הערבי כולו והוביל אותו לשיתוק מדיני, בניגוד לאינטרסים של מדינות ערביות רבות. לעיתים קל לשכוח שהפלסטינים מעולם לא רצו מדינה עצמאית לצד ישראל. הם רצו מדינה פלסטינית במקום ישראל. כשהתנועה הציונית הסכימה לתוכנית החלוקה, שקראה להקים מדינה יהודית לצד מדינה ערבית, הפלסטינים דחו את התוכנית ויצאו למלחמה להשמיד את המדינה, הרבה לפני שנולד המושג "קווי 67". פעם אחר פעם הם דרבנו את העולם הערבי לצאת למערכה נגד ישראל. אחרי סדרת מלחמות שבהן הבסנו את שכנינו, החלו מדינות ערב לחתום על הסכמי שלום נפרדים עם ישראל — תחילה מצרים ב־1979 ואחר כך ירדן ב־1994. במקביל, מדינות ערביות אחרות קיימו איתנו קשרים הדוקים באופן בלתי רשמי.

ניתוח זה הוביל אותי למסקנה מרחיקת לכת. הדרך לשלום כולל בין ישראל לעולם הערבי אינה עוברת דרך המוקטעה ברמאללה. היא עוקפת אותה.

עוד בשנות התשעים השתרשה בי ההבנה שכדי להשיג שלום כולל עלינו לפנות ישירות לבירות ערב. היה לי ברור שהניסיון להסיר תחילה את הווטו הפלסטיני על השלום עם מדינות ערביות מוביל למבוי סתום. הפוליטיקה הפלסטינית שקועה ללא תקנה בפנטזיה הקיצונית שלה על השמדת ישראל, ותמיד ימצא הפלג הפלסטיני התורן המעוניין להצטייר כקיצוני אף יותר מחמאס כדי לזכות באהדת ההמון.

עבור קלינטון ומקורביו, אסטרטגיית השלום החלופית שקידמתי היתה בגדר כפירה בעיקר. הם סברו שאני רק מנסה להערים תירוצים ומכשולים בדרך לשלום עם הפלסטינים.

למרבה הפלא, גם לאחר שממשלתי הצליחה לחתום, בעזרת ממשל טראמפ, על ארבעה הסכמי שלום היסטוריים עם איחוד האמירויות, בחריין, מרוקו וסודן, חוגים מסוימים ממשיכים להתכחש לאסטרטגיה היחידה שהביאה תוצאה של ממש.

נשגב מבינתי כיצד אנשים נבונים בדרך כלל יכולים ליפול למלכודת הפלסטינית ולקנות את הנרטיב הכוזב שלה. הם עדיין מסרבים להכיר בכך שהגורם האמיתי ל"בעיה הפלסטינית" הוא... הפלסטינים עצמם! סירובם המתמשך לקבל מדינה

יהודית היה ונותר לב הסכסוך.

אני מתעכב על כך כאן משום שכל הממשלים האמריקניים בזה אחר זה, וגם יריביו בשמאל הישראלי, סימנו אותי כבר מביקורי הראשון בווינגטון כאויב מושבע של השלום — האויב, בה"א הידיעה — אף שבכהונתי כראש הממשלה אני עתיד לעשות שלום עם לא פחות מארבע מדינות ערביות.

ביום האחרון לביקורי הראשון בווינגטון ישבתי לבד בשעת לילה מאוחרת בספרייה המרשימה של בלייר האוס. נשאתי את מבטי אל פסליהם של פרנקלין, ווינגטון, המילטון, ג'פרסון ולינקולן שמעטרים את המקום. חשבתי לעצמי באותו רגע שמי שבחר דווקא בפסלים האלה בחר היטב. אלה היו מנהיגים שכל אחד מהם עיצב את המדינה האמריקנית הצעירה ובכך גם את ההיסטוריה העולמית. חשבתי ארוכות על הדרך שעליי ללכת בה כדי להבטיח את עתידה של ישראל לנוכח האתגרים הצפויים לי.

הבנתי שאצטרך להתמודד עם ממשל אמריקני החולק על תפיסתי המדינית. אוכל להסכים להצעות אמריקניות מסוימות שלא יסכנו את ישראל, אך עליי להתנגד לאלה שכן יערערו את ביטחוננו. אנעשה זאת כשבמקביל אדגיש שזכותנו ההיסטורית — ולא רק כוחנו הצבאי — היא העומדת בבסיס תביעתנו על ארץ ישראל.

מעבר לטקטיקה מול ארצות הברית, עמדה לנגד עיניי משימה אחת: אחתור לבנות את הכוח הכלכלי, הצבאי והדיפלומטי של ישראל, כדי להבטיח את עתידה וכדי להשיג שלום אמיתי עם אלה משכנינו שבאמת מעוניינים בשלום עמנו. בהתחשב באי יציבותו של המזרח התיכון, השלום שנשיג — אם יושג — יצטרך תמיד להישען על עוצמתנו הצבאית וכוח ההרתעה שלנו.

ההשקפה הביקורתית שלי על מדיניות החוץ האמריקנית במזרח התיכון אינה מגמדת את הערכתי העצומה לתפקידה של ארצות הברית בעולם.

לרוע מזלנו, ולרוע מזלה של האנושות כולה, ארצות הברית לא היתה המעצמה העולמית המובילה במחצית הראשונה של המאה העשרים. למזלנו, היא הפכה למעצמת העל החזקה בתבל במחצית השנייה של המאה.

לא במקרה התאפיינה המחצית הראשונה של המאה העשרים בחולשת המערב ובטרגדיה הגדולה ביותר שהתרחשה לעמנו, השואה; ואילו המחצית השנייה התאפיינה בעוצמה אמריקנית. ארצות הברית הפכה למגינת החירות בעולם ולתומכת איתנה במדינת היהודים שקמה מחדש.

כאומה שנוסדה על ערש רעיון החירות בארץ המובטחת החדשה, לארצות הברית היתה זיקה טבעית לתקומת העם היהודי בארץ המובטחת המקורית. בעיני רוב

האמריקנים נתפסה ישראל כדמוקרטיה קטנה ואמיצה בלב המזרח התיכון, שותפה נאמנה לערכיהם ונכונה להילחם עליהם.

בהדרגה העניקה ארצות הברית סיוע צבאי חיוני לישראל, בייחוד לאחר הניצחון המרשים במלחמת ששת הימים, לצד גיבוי מדיני בפורומים בינלאומיים. יומים אמריקנים היו הראשונים מחוץ לישראל שזיהו את הפוטנציאל הטכנולוגי העצום של ישראל, והיו גם ראשוני המשקיעים בו.

כתוצאה מכך, ישראלים מכל גווי הקשת הפוליטית בישראל היו אסירי תודה לארצות הברית ותמכו בה ללא תנאי, גם כשדעת הקהל העולמית פנתה נגדה בעת מלחמת וייטנאם.

בדומה לגולדה מאיר, שגדלה גם היא בארצות הברית בשנים המעצבות של חייה, תמיד היו שמורות בליבי הערכה, הערצה וחיבה עמוקה לאמריקה ולעם האמריקני. חילוקי הדעות שלי עם נשיאים אמריקנים על מדיניות החוץ במזרח התיכון היו כמו ויכוחים בתוך המשפחה, וכידוע, משפחה לא מחליפים.

תמיד ראיתי בארצות הברית בעלת הברית החיונית לישראל, והתגאיתי בכך שכל שכוחנו גדל — כך הפכנו גם אנו עבודה לבעלת ברית יקרת ערך.

בנאומו הראשון בקונגרס הבלטתי מסר זה. בית הנבחרים — אז בשליטת הרפובליקנים — הזמין אותי לנאום במושב משותף של הקונגרס והסנאט ב־10 ביולי 1996, שם זכיתי לקבלת פנים אוהדת משני צידי הבית.

בנאום, שכותרתו היתה "שלושת נדבכי השלום", הדגשתי את חשיבות הביטחון בחיזוק השלום ובמלחמה בטרור, את הצורך לטפח ערכים דמוקרטיים כדי להתמודד עם התפשטות הרדיקליות במזרח התיכון, ואת הדחיפות שבעצירת תוכנית הגרעין של איראן.

כדי לחסום את זרימת הטכנולוגיה הקטלנית שתאפשר לאיראן לעשות שימוש צבאי בגרעין, נפגשתי עם נשיא סין ג'יאנג דזה־מין ונשיא רוסיה בוריס ילצין. חזרתי בפניהם על מה שאמרתי באותו יום בפני הקונגרס האמריקני: "המשטר המסוכן ביותר הוא איראן, שבה עריצות אכזרית מתחברת לקיצוניות חסרת מעצורים. אם המשטר הזה ישיג נשק גרעיני, עלולות להיות לכך השלכות אסוניות לא רק עבור ישראל והמזרח התיכון, אלא עבור האנושות כולה".

הדגשתי שהקהילה הבינלאומית חייבת לבודד משטרים כאלה ולמנוע מהם השגת נשק להשמדה המונית.

נגעתי גם בנושא חיוני נוסף להבטחת עתידה של ישראל — רפורמה כלכלית נרחבת במשק. ישראל לא תוכל לבנות את עוצמתה הצבאית בלי להפוך לעצמאית מבחינה כלכלית. ומהפך זה יתאפשר רק דרך זניחת המבנה הסוציאליסטי שכלכלת

ישראל מיוסדת עליו לטובת אימוץ עקרונות השוק החופשי. עצמאות כלכלית מחייבת גם שחרור הדרגתי מהתלות בסיוע החוץ של ארצות הברית, שהפך בעיניי למעין קצבת סעד. "ישראל התבגרה דיה כדי להתחיל להסתמך על עצמה", אמרתי.

בניגוד לעצת רוב יועציי הכלכליים, התחייבתי בנאומי שבתוך עשר שנים נפסיק ביוזמתנו לקבל את כספי הסיוע האזרחי האמריקני, שהסתכם ב־1.2 מיליארד דולר לשנה, בניגוד לסיוע הצבאי בסך 2.2 מיליארד דולר, ששירת אינטרסים אסטרטגיים אמריקניים וישראליים כאחד במזרח התיכון.

מאחר ש־76 אחוזים מכספי הסיוע הצבאי לישראל יועדו לרכישת מוצרים תוצרת ארצות הברית, ההשקעה האמריקנית בביטחון ישראל לא היתה רק בגדר סיוע לישראל, אלא גם השקעה עקיפה בתעשייה האמריקנית עצמה.

מבקריי רטנו שוויתרתי כביכול על הון עתק "בתמורה ליחסי ציבור". זה לא היה נכון. שלא כמו הסיוע הצבאי, שהיה הכרחי לשמירת היתרון האיכותי של צה"ל ושנהגה מתמיכה רחבה בקונגרס, הסיוע האזרחי לישראל לא זכה לאותה התמיכה ולא ניתן היה להצדיקו מבחינה כלכלית.

ישראל לא היתה עוד קרובת משפחה ענייה של אמריקה. רבים בקונגרס פקפקו בצורך להמשיך להקצות סכומים עצומים לבעלת ברית שמצבה הכלכלי השתפר למדי. חלקם שאלו אם ייתכן ש"קצבת הסעד" הזאת מונעת מישראל לבצע את הרפורמות במגזר הציבורי שהיא היתה צריכה ליישם כבר מזמן. חברי קונגרס רבים חשבו שהתשובה לכך חיובית, וכך גם אני.

המחויבות הציבורית שלי להפסיק בהדרגה את הסיוע עד שפסק כליל, הביאה סוף לשיח זה. במשך העשור הבא, עד שנת 2007, פחת הסיוע האזרחי בהדרגה. כלכלת ישראל לא ניזוקה מכך — להפך, כלכלנים רבים הגיעו למסקנה שהגמילה דווקא תרמה לפיתוחה.

עם חזרתי ארצה הכתיר אותי הימין כ"קוסם" — מי שנכנס לגוב האריות בושינגטון ויצא ממנו ללא פגע. לא סטייתי מהתחייבויות שנתתי במערכת הבחירות ולא ויתרתי כמלוא הנימה על מדיניות ההדדיות מול הפלסטינים.

אך היתה זו רק תחילת הדרך. הייתי צריך כעת להתרכז בהובלת הממשלה שזה עתה הקמתי. בין לבין מצאתי זמן לפגישה אחת, בלתי נשכחת ומעוררת השראה. זמן קצר אחריה פקד אותנו אסון לאומי גדול.

ב־3 בפברואר 1997 ביקרנו שרה ואני בוותיקן. לאחר שחלפנו על פני המשמר השווייצרי המרשים של האפיפיור הובלנו למסדרון ארוך, ובקצהו המתין לקבל את פנינו האפיפיור יוחנן פאולוס השני, יליד פולין. הצגתי בפניו את שרה, ובראותו אותה

אמר לה: "פולסקה! את נראית כמו נערה פולניה".

"אבא שלי הגיע מפולין", חייכה שרה.

האפיפיור גילה בנו עניין אמיתי. הוא אחז בידי שנינו ואמר, "אתם כל כך צעירים, ועם זאת אתם מנהיגים את עם ישראל".

כשדיבר על הקרבה העמוקה בין הנצרות ליהדות, הוא אמר בחום: "אתם אחינו הגדולים".

אף שהיה כבר כפוף קומה והגיל החל לתת בו את אותותיו, האפיפיור היה זקוף קומה מבחינה רוחנית. אי אפשר היה לא להתרשם מהכריזמה והאמונה שלו, מהלהט שלו לכבוד האדם, ומהנצנוץ החיוני בעיניו.

שוחחתי איתו על יחסי יהודים-נוצרים, כפי שעשיתי בהמשך עם יורשיו — האפיפיור בנדיקטוס בביקורו בישראל, והאפיפיור פרנציסקוס בוותיקן. שלושתם תמכו תמיכה אמיתית בהתקרבות שהתפתחה בין יהודים לנוצרים במאה האחרונה. שלושתם גם הכירו את ספרו של אבי על האינוקוויזיציה הספרדית, ובו השקפה היסטורית חדשה על התפקיד שמילאה הכנסייה באותו פרק היסטורי סוער.

הזמנתי את האפיפיור יוחנן פאולוס השני לבקר בישראל. הוא הגיע לירושלים בשנת 2000 והטמין בין אבני הכותל פתק שבו כתב: "ליבנו דואב מאוד על התנהגותם של אלה שבמהלך ההיסטוריה גרמו סבל רב לבניך. מתוך בקשת סליחה כנה זו אנו מבקשים להתחייב לאחזה אמיתית עם בני בריתך".

שבתי ארצה מהוותיקן, ולמחרת חזרתי לעבוד כרגיל. במהלך ישיבת הממשלה נכנס פנימה בחיפזון קצין צעיר מהמזכירות הצבאית שלי וקטע את הדיון.

"ראש הממשלה, היתה תאונה נוראית. שני מסוקים התנגשו באוויר ליד גבול לבנון. הם התרסקו על הקרקע עם עשרות חיילים בתוכם".

הייתי המום. באולם הישיבות השתררה דממה מעיקה.

"באיזה גובה הם טסו?" שאלתי, נאחז בשכיב של תקווה.

"בגובה רב, אדוני".

73 חיילים ואנשי צוות אוויר איבדו את חייהם באותו יום באסון האווירי החמור ביותר שהתרחש בשמי ישראל. הכרזתי על שלושה ימי אבל לאומי והורדת הדגלים לחצי התורן. ביקשתי משרים וחברי כנסת מכל המפלגות להשתתף בהלוויות. ליבי, כמו לב כל העם, יצא אל 73 המשפחות. ידעתי היטב שחייהן לעולם לא ישובו עוד להיות כשהיו.

רפורמות ראשונות

1996–1999

הרפורמה הראשונה שלי כראש הממשלה עסקה בנושאי לחם וחמאה, פשוטו כמשמעו.

כשנכנסתי לחדר ישיבות הממשלה בפעם הראשונה נדהמתי לראות את שולחן הדיונים הענק עמוס בארוחת בוקר מפנקת: חביתות, גבינות, לחם משלל סוגים, חמאה, עגבניות, מלפפונים, ריבות ועוגיות למכביר.

שרי הקבינט כבר היו עמוק בתוך הנשנוש, והעבירו ביניהם קערות עם סלטים וביצים קשות. כל הסצנה הזכירה לי את "מועדון שבת בבוקר" ליד בוסטון.

"מה זה הדבר הזה?" שאלתי המום את מזכיר הממשלה.
"ראש הממשלה", הוא השיב, "ככה זה מתנהל כבר שנים".
"התנהל", השבתי.

שבוע לאחר מכן, כשהשרים הגיעו לישיבת הממשלה הבאה, הם מצאו מזנון צנוע יותר — ובמבואה. עליי לציין בסיפוק שהרפורמה הקולינרית שהנהגתי מחזיקה מעמד כבר רבע מאה.

מהר מאוד עמדתי כמובן בפני אתגרים גדולים יותר. כשנכנסתי לתפקיד, כלכלת ישראל היתה עדיין ריכוזית ברובה, למעשה סוציאליסטית למחצה. כאילו לא די בכך, היא גם היתה שבויה בידי קומץ מונופולים חזקים. מטבע החוץ היה נתון לפיקוח, ואת השערים קבע בנק ישראל. ישראל השתרכה אחרי כל מדינות מערב אירופה בתוצר הגולמי לנפש.
הייתי נחוש בדעתי לשנות זאת.

אחת הרפורמות הראשונות שלי היתה לקיים את הבטחת הבחירות שלי בדבר צמצום מספר השרים ל־18, בדומה למה שנהוג בארצות הברית.

גם כך, מספר זה של משרדי ממשלה היה מנופח בשביל ניהול מדינה קטנה — למעשה, כל מדינה — ובשלוש שנות כהונתי הקפדתי לא לחרוג ממנו.

לכאורה הגבלת מספר השרים היא הגיונית וסבירה, אבל בפועל היא התגלתה כטעות. בכנסת המונה 120 חברים בלבד, די בחבר כנסת ממורמר אחד או שניים כדי להפיל את הממשלה. למדתי לדעת שהגבלת מספר השרים, גם אם היא תאמה את הכוונה שלי לצמצם הוצאות, לא היתה ישימה לטווח הארוך. אי אפשר היה להתמיד בה בממשלות שבאו אחר כך, משום שמינוי שרים רבים שומר על יציבות הקואליציה. אומנם תוספת שרים עלתה במיליוני שקלים, אך בפועל היא חסכה

מיליארדי שקלים בהעברה יעילה של תקציב המדינה ואפשרה את השגת הרוב הדרוש כדי להעביר את הרפורמות המבניות הנחוצות לכלכלה.

הרפורמה השנייה שהעברתי היתה הפרטה. ממשלת ישראל שלטה במגוון עצום של נכסים כלכליים או החזיקה בבעלות עליהם, לעיתים קרובות תחת הסדרים מונופוליסטיים בזבזניים שגבו מן הצרכנים מחירים גבוהים ונתנו שירות גרוע. כמעט הכול הסכימו שיש צורך להפריט חברות ממשלתיות, אך איש לא עשה דבר בנידון. בדרך כלל, שר כלשהו היה מסכים שחברות ממשלתיות אכן צריכות לעבור הפרטה, אבל בתנאי שהן לא החברות שתחת סמכות משרדו.

מנקודת מבטם של השרים היה בכך היגיון, שכן חברות ממשלתיות נותנות לשר כוח פוליטי. השר יכול למנות לדירקטוריון את מקורביו, ואלה מצידם יפעלו לקדם את עתידו הפוליטי. חילוץ החברות הללו מן השליטה הממשלתית ידרוש עקשנות רבה, מצרך שהיה לי בשפע.

בתום הקדנציה הראשונה שלי כראש הממשלה הגיע סך הנכסים שהפרטנו לכדי 16 מיליארד ש"ח, סכום גבוה בהרבה מסך ההפרטות בכל שנות קיומה של המדינה עד אז. הנכסים הללו כללו את בנק הפועלים, ספינת הדגל של מפלגת "העבודה", שהיה סמל לכלכלה הישנה. העברתו לבעלות פרטית היתה קו פרשת המים במעבר של ישראל לכלכלת שוק.

"להפריט את בנק הפועלים בישראל זה כמו לפתוח סניף של מקדונלד'ס בכיכר האדומה", התבדח אחד מעמיתיי.

בניסיון להסביר את המדיניות הכלכלית שלי, התייחסתי פעמים רבות לעובדה שישראלים רבים מצליחים דווקא בחו"ל.

"איך זה שיהודים מצליחים באופן בלתי רגיל בחוץ לארץ ואילו בישראל רק מעטים מצליחים כלכלית? האם בישראל קיבלנו את כל הלא יוצלחים, ודווקא יהדות התפוצות קיבלה את המוכשרים? הרי אנחנו יודעים שאין זה כך. עובדה היא שכאשר ה'לא יוצלחים' האלה עוזבים את ישראל, הם מסתדרים יפה מאוד בחוץ. אם כך, זה לא בגלל איכות האנשים אלא בגלל השיטה הכלכלית הנהוגה פה, שחייבת להשתנות".

ללא ספק, הרפורמה החשובה ביותר שביצעתי בקדנציה הראשונה שלי כראש הממשלה היתה הסרת הפיקוח על מטבע החוץ. בתחום הזה דמתה ישראל של 1998 למדינת עולם שלישי. על אזרחי ישראל נאסר להוציא לחו"ל יותר מ־7,000 דולר ללא אישור מיוחד מבנק ישראל, ובחזרתם ארצה נצטוו להפקיד בבנק את מטבע החוץ שהיה עמם ולהצהיר עליו.

הדרישות הללו הפכו כל עסקה בינלאומית, ולו הפשוטה ביותר, לגיהינום

בירוקרטי. חבר סיפר לי פעם איך נאלץ לקבל אישור מיוחד מבנק ישראל כדי לשלם בדולרים על מנוי לשבועון ניוזוויק...

רבים כבר שכחו שתופעות אבסורדיות כאלו נמשכו אל תוך שנות התשעים, בזמן שהכלכלה העולמית כבר היתה בעיצומו של מעבר מהיר לכלכלת כפר גלובלי. בזמן שסחורות, כספים ושירותים הועברו בלחיצת מקלדת מצד אחד של כדור הארץ למשנהו, ישראל השתרכה מאחור בגלל מגבלות מיושנות על מטבע החוץ שלה.

למרבה האירוניה, חברות ישראליות רבות פיתחו טכנולוגיות אינטרנט עדכניות ביותר לצורך אבטחה והעברה של כספים. אלו שימשו אזרחים של מדינות אחרות, אבל על המפתחים עצמם נאסר להשתמש בהן.

כמאמין גדול בכלכלת שוק, נטייתי הטבעית היתה לבטל לחלוטין את ההגבלות המיושנות הללו. צעדים לליברליזציה של מטבע החוץ נעשו אומנם עוד לפני כניסתי לתפקיד, אך נדרשו רבים אחרים. כצעד ראשון ביקשתי לשחרר את רצועת הניוד ("האלכסון") שכפה בנק ישראל על שער החליפין של המט"ח. הרצועה נועדה לשמור את ערך השקל בטווח שנקבע מול מטבעות אחרים. בכל פעם ששער החליפין של השקל חרג מהגבולות שנקבעו לו, בנק ישראל היה מתערב במסחר ומוכר או קונה דולרים.

מי שדחף שוב ושוב לבטל את הנוהג הזה היה פרופ' יעקב פרנקל, נגיד בנק ישראל דאז, אולם הוא נתקל בהתנגדות חריפה של שר האוצר שמינתי, דן מרידור. מרידור ורבים אחרים באוצר טענו שללא תמיכה ממשלתית, ערך השקל יתדרדר במהירות. החששות לא היו לגמרי חסרות יסוד, אבל בוויכוח על התרת רצועת הניוד צידדתי בפרנקל, שכן היה זה צעד ראשון בתוכנית הגדולה להסיר את כל המגבלות על מטבע החוץ. החלטת זו היתה אחד הגורמים שהביאו להתפטרותו של מרידור.

במקומו מינתי לשר האוצר את פרופ' יעקב נאמן, מעורכי הדין המובילים בישראל בתחום המשפט העסקי. לראשונה בתולדות המדינה מונה שר מקצועי שלא היה מעורב בפוליטיקה לעמוד בראש משרד ממשלתי ראשון במעלה.

נאמן ופרנקל איחדו כוחות והאיצו בי להשלים את הסרת הפיקוח על מטבע החוץ בצעד דרמטי אחד. ראשי ממשלות לפניי שקלו לעשות זאת, אך איש מהם לא העז ללכת בדרך זו בגלל הסיכון שהיה כרוך בה.

"זה יכול להביא לקריסת המטבע, כפי שקרה במקסיקו", הזהירו אותי מומחי כלכלה, בהתכוונם לקריסת הפסו שאירעה לאחר שממשלת מקסיקו הסירה בדצמבר 1994 את הפיקוח על המטבע המקומי.

"הר של מטבע חוץ יברח מישראל והשקל יהפוך לחסר כל ערך", הם התרו בי. שקלתי בתשומת לב את דברי המומחים, אבל הייתי משוכנע שישראל לא תוכל

להתקדם לעבר שנת 2000 בלי שחרור המטבע.
"אתה מאמין בשוק חופשי או לא?" שאלתי את עצמי. "אם כן, שחרר את השקל".

החלטתי להסתכן ולשחרר.
בפברואר 1997 התחלתי בצעדי ליברליזציה של המט"ח, וכשנה אחר כך, ביום העצמאות החמישים של מדינת ישראל, הסרתי כמעט את כל ההגבלות על מטבע חוץ.

תחילה לא אירע דבר. נשמתי לרווחה. ואז החלה תזוזה עצומה של כסף — אך לא מישראל החוצה, אלא להפך, פנימה. השווקים הבינלאומיים התייחסו בחיוב למדיניות הליברלית שהנהגנו, וערך השקל התייצב.

כך, בהחלטה תקדימית, ממשלתנו הביאה לקיצן חמישים שנות אומללות בירוקרטית למיליוני ישראלים. יותר לא יצטרכו להחביא דולרים במזרונים ומתחת לבלטות. מכאן והלאה לא יחולו עליהם מגבלות בביצוע עסקאות בינלאומיות. הם חיו במדינה חופשית, והיו רשאים לעשות בכסף כאוות נפשם.

השקל הפך למטבע כשאר המטבעות במערב, חף מהתערבות ממשלתית, שאפשר לסחור בו בכל מקום בעולם. לראשונה מקום המדינה, אזרחי ישראל הורשו להוציא את כסףם לחו"ל כרצונם.

המהלך עתיד לעזור לישראל להתמודד עם סערות כלכליות שיפקדו אותה בהמשך. חברות ישראליות רבות יפתחו סניפים ויחדרו לשווקים בחו"ל, וכך יתחזקו מספיק כדי לשרוד את המשברים הכלכליים של התרסקות הנאסד"ק ב־2001 ושל האינתיפאדה השנייה.

בשנת 2004, כשכיהנתי כשר האוצר, הסרתי את החסם האחרון על מטבע החוץ. אז השתלבה ישראל באופן מלא בכלכלות המתקדמות.

פעלתי לפי עקרון פשוט: הסרת חסמי סחר היכן שרק אפשר. ככלל, כסף, סחורות והשקעות זורמים אל הכלכלות החופשיות ומתרחקים מהכלכלות הריכוזיות — וכך גם הלקוחות, הנהנים מירידת מחירים כתוצאה מתחרות.

הדבר הוכיח את עצמו כשפתחנו לתחרות את תחום השיחות הקוויות לחו"ל. היה זה זמן קצר לאחר שנכנסתי למשרד ראש הממשלה. בתוך שבוע ירד מחיר השיחות לחו"ל ב־80 אחוזים, ומאז הוא נשאר נמוך. הירידה במחיר השיחות הביאה לצמיחה עצומה במספר המשתמשים. פתאום גם אנשים מהעשירונים התחתונים ומעירות הפיתוח היו יכולים להתקשר בקלות לקרובי משפחה ולחברים בניו־יורק או בלוס־אנג'לס. בכל פעם שעלתה התנגדות להפרטה מצד ארגוני העובדים או תומכיהם באקדמיה, הייתי מציג כדוגמה את יתרונות ההפרטה בשיחות

הבינלאומיות (ובשוק הסלולר בהמשך), כדי להדוף את הטענות. השגנו תוצאות דומות כשהכנסנו בתחילת הקדנציה תחרות בשוק התחבורה הציבורית, ואפשרנו לחברות אוטובוסים פרטיות להתחרות באגד. במשך חמישים שנה שלטה אגד, שנהנתה מסבסוד ממשלתי בשוק המקומי. הנוסעים בחברות הפרטיות החדשות הללו שילמו פחות ונהנו משירות משופר. כעת התמקדתי בהגדלה מואצת של מספר המהנדסים והטכנאים בתחום ההייטק. פוטנציאל הצמיחה של תעשיית ההייטק בישראל לא היה מוגבל אז בשל היעדר מימון אלא בגלל מחסור בהון אנושי. האוניברסיטאות, שהיו בשליטת המדינה, פשוט לא הכשירו מספיק מדענים, מתמטיקאים ומהנדסים. בהיעדר רפורמת שוק חופשי בהשכלה הגבוהה, רק התערבות ממשלתית היתה מסוגלת לשנות את המצב העגום.

כינסתי את ועדת ההיגוי שהורכבה מוועד ראשי האוניברסיטאות ושר החינוך. ביקשתי מאלישע ינאי, יו"ר מוטורולה ישראל, להציג תוכנית להגדלה מהירה של מספר בוגרי לימודי ההנדסה בישראל. אחריו דיברתי אני.

"רבותי, אין לי שום רצון להתערב בדרך כלשהי בחופש האקדמי", אמרתי. "אני בא ממשפחה אקדמית ויש לי כבוד מיוחד למדעי הרוח. אך אם במצב הנוכחי של הכלכלה העולמית, הברירה היא בין מימון ממשלתי של חקר שירה טיבטית מן המאה ה־17 ובין לימודי מיקרו־אלקטרוניקה, אזי ההשקעה הנכונה היא במיקרו־אלקטרוניקה".

יחד עם ראשי האוניברסיטאות יזמנו תוכנית שהגדילה את מספר בוגרי המדעים והמתמטיקה ב־50 אחוזים בתוך שש שנים, כולל בוגרי מכללות פרטיות שממשלתי זירזה את ההכרה האקדמית בהן.

חלק ניכר מהבוגרים הללו הגיעו מיחידות המודיעין והטכנולוגיה של צה"ל, שהתנסו במהלך שירותם בפתרון מהיר של בעיות, באלתור ובחדשנות. בעוד שאר העולם הטכנולוגי שיחק שחמט, בישראל שיחקנו שחמט מהיר. כתוצאה מכך, היזמים שלנו הצליחו למצוא נישות ייחודיות בשוק הטכנולוגיה העולמי. היה כאן פתח ליצירת עושר כלכלי עצום בישראל.

כמה וכמה מהיזמים באו מתוכנית תלפיות של צה"ל, שגייסה לשורותיה בכל מחזור צעירים וצעירות מבריקים. לאחר שהכשירה אותם הם נשלחו לשרת בצוותי חשיבה באמ"ן, במוסד ובזרועות נוספות של מערכת הביטחון. בן דודי בנג'י מכנס (עוד בנימין במשפחה, גם הוא טייס לשעבר בחיל האוויר) היה ממייסדי התוכנית.

הוא ואחרים לא התקשו לגייס את תמיכתי בהרחבת התוכנית כדי לעודד מיזמי ביטחון חשובים. בנוסף לחשיבותה לצה"ל ולזרועות הביטחון, ראיתי פוטנציאל יזמי

שגלום בתוכנית. אבל ידעתי שמימוש מלא של הפוטנציאל הטכנולוגי של ישראל יהיה כרוך בשינויים כלכליים גדולים שעדיין המתינו להבשלה. כמו בקווי האוטובוסים, כך בתחומים רבים אחרים, צריך היה להנהיג רפורמות לרוחב ולעומק הכלכלה כולה כדי להביא למהפכה כלכלית אמיתית.

לכאורה הנתונים הכלכליים נראו סבירים. ההשקעות הזרות בישראל הגיעו לכ־25 מיליארד דולר במהלך כהונתי הראשונה כראש הממשלה, מספר חברות הסטארטאפ החדשות בתחום ההייטק התקרבו לאלף מדי שנה, והגירעון רוסן מ־26 מיליארד ש"ח כשנכנסתי לתפקידי בשנת 1996 ל־9 מיליארד ש"ח ב־1998. יתרות המט"ח טיפסו לרמות חסרות תקדים — מ־35 מיליארד ש"ח ל־90 מיליארד ש"ח בסוף 1998.

אך למרות מספרים אלה, כלכלת ישראל עדיין לא עברה את המהפכה המבנית שרציתי בה. הדבר חייב השקעה של מירב זמני ומרצי, אך לא יכולתי להתפנות לכך מכיוון שעד סוף כהונתי נאלצתי להקדיש את רוב תשומת ליבי להדיפת הלחצים המדיניים של ממשל קלינטון.

בהדרגה התחוויר לי שמהפכת השוק החופשי שחלמתי עליה תדרוש מאמץ מרוכז ובלתי מתפשר מצד שר האוצר, בגיבוי מלא של ראש הממשלה. חשבתי בליבי שאם אבחר שוב לראשות הממשלה ייתכן שאצטרך לקחת על עצמי גם את תפקיד שר האוצר. אבל את המחשבות הללו שמרתי לעצמי.

זירוז המעבר של כלכלת ישראל משוק נשלט לשוק חופשי היה אחד משני השינויים הגדולים במעמדה העולמי של ישראל שיזמתי בכהונתי הראשונה במשרד ראש הממשלה. השינוי השני היה בהרחבת הקשרים הבינלאומיים שלנו מעבר לארצות הברית ולמערב אירופה, שינוי שהשלמתי בכהונות הבאות שלי.

למען הסר ספק: שום מערכת יחסים בינלאומית אינה יכולה להחליף את הברית החיונית של ישראל עם ארצות הברית. זו שותפות אמיצה שמקורה בערכים משותפים של תרבות ומסורת. אולם אין פירוש הדבר שארצות הברית צריכה להיות בעלת בריתנו היחידה. וכך, בקדנציה הראשונה שלי שאפתי לטפח את היחסים עם שתי מעצמות עולמיות אחרות, סין ורוסיה.

לאחר קבלת אישור אמריקני, הסכימה ישראל לספק מערכות אלקטרוניות למטוסי AWACS רוסיים שיימכרו לסין והודו. בהמשך חזרו בהם האמריקנים מהסכמתם, וכך נאלצנו לבטל את הפרויקט. היה זה הנושא הראשון שהעליתי עם נשיא רוסיה בוריס ילצין כשביקרתי במוסקבה ב־1998. בחלקה השני של השיחה ביקשתי להבטיח שרוסיה לא תספק לאיראן טכנולוגיה גרעינית או טילים. הסברתי שזהו לא רק האינטרס של ישראל אלא גם של רוסיה, כי בסופו של דבר מעצמה

אסלאמיסטית שכנה החמושה בנשק גרעיני תאיים גם על רוסיה. ילצין היה ידידותי (ובאותו יום גם פיכח) אבל חסר אנרגיה. יכולתי לראות שמבחינתו, רוסיה היא מעצמה בדעיכה, רחוקה מן היכולת להתחרות במערב. המעון הרשמי שהמשלחת שלנו התארחה בו במוסקבה הדגים זאת היטב. במעון, שריד מהתקופה הקומוניסטית, עמד מקרר ענק ועתיק משנות החמישים שהיה ריק לגמרי, מלבד צנצנת קוויאר ובקבוק וודקה (שאינני שותה).

מכיוון שאני סובל מכאבי גב — תוצאה של המשקלים המופרזים שסחבתי עם חבריי בסיירת מטכ"ל — הצוות המקדים של משרד ראש הממשלה היה נוהג, לקראת ביקוריי בחו"ל, לבקש בשבילי מזרן קשיח. למקרה שאין בנמצא מזרן כזה, הצוות היה מבקש שיוכנס קרש מתחת למזרן. המזרן הוא הדבר הראשון, ובדרך כלל היחיד, שאני בודק כשאני נכנס לחדר במלון.

וכך היה במוסקבה. ישבתי על המזרן בחדר השינה. הוא היה קשה כאבן. נשכבתי על המיטה.

"זו המיטה הכי קשה ששכבתי עליה אי פעם", אמרתי לשרה. למען האמת, קשה מדי. כשהרמתי את המצעים גיליתי את הסיבה. החדרניות הרוסיות הניחו את הקרש מעל המזרן ולא מתחתיו.

הסיפור לא נועד ללעוג לרוסיה, אלא לשקף את האווירה הכללית של ירידה במעמדה הבינלאומי, שחשתי במהלך השעות במוסקבה. המעבר מברית המועצות של מיכאיל גורבצ'וב לרוסיה של ילצין חשפה את הפיגור הרוסי כמעט בכל תחום. וזה היה בדיוק מה שהמנהיג הבא של רוסיה, ולדימיר פוטין, היה נחוש בדעתו לשנות מן הקצה אל הקצה.

מרוסיה המשכתי לביקור ידידותי בסין. נשיא סין, ג'יאנג דִּזְהָ־מִין, קיבל אותי בחום. הוא גילה עניין אמיתי בתולדות העם היהודי ומדינת ישראל, שזכתה אז להערכה גדולה בארצו על תרומתה לחקלאות הסינית. הנשיא הביע בפניי את הערצתו הגדולה למורשת העם היהודי שהצמיח גאונים כאלברט איינשטיין.

"העם היהודי והעם הסיני הם שניים מהעמים העתיקים בעולם, שקיימים כבר אלפי שנים", הוא אמר.

הסכמתי לדבריו, והוספתי גם את הודו לרשימה. "אבל יש הבדל אחד או שניים בינינו", ציינתי. "למשל, כמה סינים חיים היום

בסין?"

"1.2 מיליארד", השיב הנשיא.

"וכמה הודים חיים בהודו?"

"בערך מיליארד".

"וכמה יהודים יש בעולם?" שאלתי.

ג'יאנג שתק.

"בערך 12 מיליון. בעולם כולו", אמרתי.

יכולתי לראות כמה לסתות סיניות נשמטות בפליאה. 12 מיליון? זהו פרוור של בייג'ינג, פחות או יותר.

"אדוני הנשיא", אמרתי, "העם היהודי קיים כבר אלפי שנים, ובכל זאת הוא קטן ביותר. אבל לפני אלפיים שנה היינו עשירית מאוכלוסיית האימפריה הרומית. על פי כל חשבון, היינו צריכים למנות היום 200 מיליון".

"מה קרה?" שאל נשיא סין.

"הרבה דברים", עניתי. "אבל כולם מסתכמים בדבר אחד גדול. אתם, הסינים, שמרתם על סין; ההודים שמרו על הודו; אבל אנחנו היהודים איבדנו את ארצנו והתפזרנו לארבע קצוות תבל. זהו שורש כל האסונות שפקדו אותנו, שהגיעו לשיאם באסוננו הגדול ביותר, השואה. זו הסיבה לכך שבאלפיים השנים האחרונות פעלנו להחזיר לעצמנו את מולדתנו ולכונן בה מחדש מדינה עצמאית".

כל זה היה הקדמה לבקשה שלי מההנהגה הסינית להימנע מאספקת טכנולוגיית נשק גרעיני לאיראן. אספקה כזאת תסכן לא רק את מדינת ישראל המודרנית אלא גם את התרבות העתיקה שהנשיא העריך כל כך.

ג'יאנג הבטיח לי שסין אינה מוכרת טכנולוגיית טילים וגרעין לאיראן — משהו שווידאתי אחר כך, ליתר ביטחון.

יחסינו עם סין ורוסיה היו אז רק בראשיתם. ממשלותיהן עדיין לא תפסו את מלוא הפוטנציאל הטכנולוגי שלנו, שכן הוא טרם מומש. הפריצה קדימה בתחום הטכנולוגי הגיעה רק אחרי עשרות רפורמות מרחיקות לכת שהובילתי כשר האוצר חמש שנים אחר כך. אולם כבר אז, בסוף שנות התשעים, נראו הניצנים.

דיברתי על היכולות הללו גם בביקוריי ביפן ובדרום קוריאה. גם בשתי המדינות המפותחות האלה, שנמצאו בחזית הטכנולוגיה העולמית, ובפרט ביפן, הפוטנציאל הטכנולוגי של ישראל כבר עורר עניין.

בדרכי חזרה מאחד הביקורים באסיה קיבלתי ממנהיג אזור בייג'אן, חיידר אַלִיב, הזמנה לעצור בבאקו הבירה. הודעתי שנוכל לעשות זאת רק באחת לפנות בוקר.

"זה בסדר גמור", אמר אלייב. "נאכל ארוחת בוקר מוקדמת ואראה לכם את השמש זורחת מעל הים הכספי".

בבית הארחה נוסף מהעידן הסובייטי, על שפת הים הכספי, כיבד אותנו אלייב בארוחת בוקר בת 12 מנות. לפני הגשת כל מנה חדשה הוא הרים כוסית ל"שרה האנום" (גברת שרה). כשהשמש זרחה סוף־סוף מעל הים הכספי, יצאנו למרפסת.

כמי שהורגלו לראות את השמש שוקעת באופק הים התיכון, מראה השמש הזורחת מן הים היה מעורר השתאות. גם אם היה זה מראה רצוי, סיימנו באנחת רווחה את ארוחת הבוקר הארוכה ביותר שהשתתפנו בה.

25 שנה לאחר מכן ביקרתי שוב באזורבייג'אן. עמדתי עם בנו ויורשו של חיידר, אילהם אָלֵיב, על המרפסת בבית אירוח מודרני ונוצץ שנבנה לצד המבנה הישן. בפרק זמן זה, היחסים בין ישראל לאזורבייג'אן עברו מהפך, כמו יחסינו עם מדינות רבות אחרות. ישראל הזעירה דורגה כעת בין תריסר המדינות החזקות בעולם. הנוסחה שהביאה לכך היתה פשוטה בתכלית: העוצמה מושכת, החולשה דוחה. לא תמיד ברור לאנשים כיצד התחולל שינוי כזה, אבל הוא היה תוצאה של אסטרטגיה סדורה שהנחתה אותי מיומי הראשון כראש הממשלה.

עוצמתה של ישראל בזירה הבינלאומית ברורה היום לכול, אך בשנים ההן היו רק הבהובים ראשונים לכך. אחד מהם הגיע בשנת 1998 ממקור בלתי צפוי.

בתחילת 1998 הטיל סדאם חוסיין מגבלות על פקחי האו"ם שתפקידם היה למנוע ניסיונות לחדש את תוכנית הגרעין העיראקי. התלקחה מתיחות בין ארצות הברית לעיראק, וגבר החשש שסדאם יפציץ שוב את ישראל כנקמה על פעולה צבאית אמריקנית. הנחיתי את צה"ל להיערך הגנתית והתקפית לאפשרות כזאת.

בסוף ינואר הגיע אליי סגן שר החוץ הרוסי עם הודעה מהרודן העיראקי. "סדאם ביקש ממני להעביר לך מסר שאין לו תוכניות לתקוף את ישראל", אמר.

השבתי בקיצור נמרץ ומחודד: "אמור לו שזה מעיד על תבונה רבה מצידו". ללא קשר לסדאם, תשומת ליבי בכהונתי הראשונה כראש הממשלה היתה נתונה לשני נושאים מרכזיים: הלחצים האמריקנים לוותורים מסוכנים מצידנו, ועלייתה של איראן ככוח שמאיים על קיומנו. לאלה נוסף רצף של הטרדות אינסופיות מצידה של העיתונות.

שרה

מיומי הראשון כראש הממשלה תקפה אותי התקשורת על כל צעד ושעל. המתקפות הסלימו עוד יותר כשהתברר למעצבי דעת הקהל שאין לי שום כוונה להרכין ראש בפני "מורשת רבין" כפי שהם פירשו אותה, ולאפשר את הקמתה של מדינה פלסטינית. מהר מאוד הם הבינו שאיני מתכוון לעשות את מה שהם ציפו ממני: להיות ראש ממשלה מהימין שמבצע את המדיניות של השמאל. להפך. התעקשתי בכל תוקף על הדדיות והסדרי ביטחון, והתנגדתי ללחצים אמריקניים שדחפו לנסיגה שתסכן את ישראל.

לאחר שהוטחה בי ההאשמה המופרכת שריסקתי את מורשת רבין ואת התקווה לשלום, הוטלה עליי האחריות גם לייאוש שפקד את תומכי אוסלו ולסבלה של משפחת רבין. ההאשמות הללו סיפקו הצדקה לכל ההתקפות עליי, שכוונו גם לבני משפחתי.

אף שלשרה ולי היו שני בנים קטנים ויפים, ואני כיהנתי כראש הממשלה הראשון שהיתה לו משפחה צעירה כל כך — זה לא עצר את התקשורת מלנסות לקעקע את תדמיתנו.

הסיקור התקשורתי השלילי נגדנו היה מוטה עד כדי כך שאפילו ברחבי העולם הוא עורר גיחוך. נוצרים אוונגליסטים בארצות הברית, מגדולי התומכים בישראל ובי, התבדחו שגם אם אלך על המים בכנרת (כמו ישו הנוצרי), העיתונות הישראלית תצא למחרת בכותרת ראשית: "נתניהו לא יודע לשחות!"

זמן קצר לפני הבחירות סיימה שרה תואר שני בפסיכולוגיה חינוכית, והשעתה את הקריירה שלה כשנבחרתי לראשות הממשלה. כרעיית ראש הממשלה היא פעלה במסירות לטובת ארגוני צדקה שונים, וביקרה משפחות שכולות, שעמן פיתחה מערכת יחסים אמיתית ועמוקה, ועוד. כל זה לא זכה להד כלשהו בתקשורת. האמפתיה שלה לסבלם של אחרים, התפקוד המופתי שלה כאם וכרעיה, ומסירותה המוחלטת להוריה המבוגרים לא זכו לשמץ אזכור.

נראה כאילו התקבלה הוראה מלמעלה: מעשיה הטובים של שרה הם "גון ניוז" — מלבד בהקשרים שליליים וכוזבים כמוכן. הכתבים, העורכים והמפיקים בתקשורת הפנימו מהר את "רוח המפקד". הם דובבו עובדים ממורמרים שעזבו או פוטרו מהמעון הרשמי בבלפור. בתוך זמן קצר צוירה שרה כאישיות חסרת לב המתעמרת בעובדיה. האשימו אותה בהשלכת נעליים — איטלקיות, לא פחות! — על העוזרת, ושאר הבלים ושקרים מסוג זה שעשו לה רצח אופי של ממש.

עם הזמן ההשמצות הללו הפכו לתעשייה שלמה של הכפשות שקריות, שנוהלה

על ידי התקשורת בשיתוף כמה משרדי עורכי דין, שהתמחו בתביעות משפטיות נגד שרה.

עובדים לשעבר זכו לראיונות מפרגנים כל עוד שירתו את האג'נדה — להכפיש את משפחת נתניהו. הם זכו לייצוג משפטי חינם ולעיתים קרובות אף קיבלו סיוע כספי. חלק מעובדי משק הבית שלנו גויסו להשחרת שמנו הטוב בעודם עובדים במעון ראש הממשלה.

ההשמצות רק הלכו והתעצמו. הן נמשכו גם שנים אחר כך, אפילו לאחר ששרה חזרה לעבוד כפסיכולוגית ילדים מומחית בעיריית ירושלים, אשת ראש הממשלה היחידה מאז קום המדינה שעבדה במשרה אמיתית ולא בתקן מכובד שנוצר במיוחד עבורה כפי שנעשה עבור כמה מקודמותיה. שלוש פעמים בשבוע היא התייצבה בבתי ספר חרדיים כדי לעזור לילדים ולמשפחותיהם. לא פעם היו אלה משפחות הרוסות וילדים בסיכון עם קשיים רגשיים. בקהילה הסגורה של ההורים והילדים קראו לה "שרה הפסיכולוגית", דמות נערצת שכולם ביקשו את קרבתה, מלאך של נחמה ותבונה. שרה הקפידה על קוד הלבוש החרדי בעבודה, הביאה כריכים מהבית ועמדה בתור לקולר ולקפה כמו כולם.

אחד הממונים עליה, פסיכולוג בכיר ומוערך, העיד עליה כך: "היא היתה פסיכולוגית יעילה, מקצועית ומסורה מאוד. היא התנהלה בכבוד ובצניעות. הייתי בהלם כשקראתי את המתקפות הלא מדויקות והבלתי ראויות נגדה בעיתונות". לעיתים קרובות, כשחזרה הביתה מאירוע צדקה או מעבודה עם ילדים, שרה היתה מדליקה את הטלוויזיה ולומדת על ה"פרשייה" האחרונה שטפלו עליה. עננת "פרשיות" כבדה הצטברה מעלינו, שכל מטרתה היתה להכפיש אותה ובכך לפגוע בי.

בסופו של דבר, אחרי שנים של הכפשות בלתי פוסקות באמצעי התקשורת המסורתיים ועם עליית הרשתות החברתיות שפרצו את השערים וחשפו את האמת, החל חלק ניכר מהציבור להבין שמדובר בקרקס של בדותות. אזרחי ישראל נחשפו לצדדים האמיתיים של שרה שהתקשורת הסתירה מהם במשך 15 שנה: האנושיות והחמלה העמוקה שלה, אומץ ליבה המופלא והחוסן הנפשי שעזר לה לעמוד בעשרות שנים של זלזול, הקטנה, והכפשה, משהו שרק בנות זוג מעטות של אנשי ציבור, אם בכלל, סבלו ממנו במשך תקופה ארוכה כל כך.

אנשים התחילו לומר שהם מעריצים את שרה בגלל תעצומות הנפש שלה. הם העריכו את התמסרותה למשפחתנו, לתלמידי בית הספר שטיפלה בהם, לחיילים הבודדים, לניצולי השואה ולמשפחות השכולות שסעדה. עדויות רבות החלו לצוץ, ותמונה אחת עקבית עלתה מהן: אין דבר רחוק מהמציאות יותר מהדמות המרושעת

והנלעגת שהודבקה לה בתקשורת ובתוכניות הסאטירה.

הנה דוגמה אחת שתבהיר על מה אני מדבר — סיפור שהתקשורת בישראל התעלמה מקיומו במשך שנים, ואילו היה מדובר ברעיית איש ציבור מהשמאל היה זוכה לסיקור אינסופי. באחד מביקוריה אצל ילדים חולי סרטן התיידדה שרה עם מיקה, ילדה מחוננת בת עשר. בעשור שחלף מאז היא חגגה איתה ימי הולדת, הכירה את הוריה, סייעה להם, חיבקה את המשפחה ויעצה לה. במהלך השנים מיקה הפכה לאורחת אישית של שרה במעון ראש הממשלה בחגיגות יום העצמאות ובאירועים נוספים.

במהלך ביקורי במוסקבה ב־2018 התקיים ברוסיה טורניר גביע העולם בכדורגל. שרה ואני הוזמנו ליציע הכבוד לחצי גמר המונדיאל, ונאמר לנו שאנחנו יכולים להביא שני אורחים נוספים. השאלה היתה את מי לקחת: את שני בנינו (אבנר הוא חובב כדורגל מושבע) או את אנשי הצוות שלנו, שחשקו במושבים הנכספים בתחרות הכדורגל החשובה בעולם.

שרה פסלה מיד את שתי האפשרויות. "אנחנו לוקחים את מיקה וילד חולה סרטן נוסף שאוהב כדורגל", פסקה.

מיקה התרגשה מאוד. כך גם אלון, בן 13 שעבר קודם לכן השתלת לב בקרואטיה, והוזמן להצטרף אלינו למשחק חצי הגמר בין קרואטיה לאנגליה. אלון עבר כימותרפיה והשתלולת בישראל, והיה מרותק לכיסא גלגלים ומחובר למחולל חמצן. דחפתי את כיסא הגלגלים במעלה הכבש אל האצטדיון ויחד עם שרה ומיקה שמנו פעמינו ליציע האח"מים.

כשקרואטיה ניצחה, אלון שאג משמחה. הוא התלהב עד כדי כך שקפץ מכיסא הגלגלים כשידיו מונפות. שרה לקחה את אלון ומיקה לפגוש את נשיא קרואטיה, שישב איתנו ביציע. הם קיבלו ממנו צעיפים של נבחרת קרואטיה.

אלון הודה לנו וכתב: "הענקתם לי מתנה שגרמה לי להרגיש אפילו יותר טוב משאני מרגיש עם אנשי הצוות הרפואי הנפלא שלי. כשהייתי איתכם באיצטדיון, הרגשתי שאתם דואגים לי כמו אמא ואבא. טסתי איתכם במטוס של ראש הממשלה ונסעתי במכונית שלו, פגשתי מנהיגים של מדינות חשובות בעולם וצפיתי באחד המשחקים הגדולים אי פעם. אלו היו הרגעים המאושרים בחיי".

לדאבון ליבנו, אלון נפטר כעבור כמה חודשים. שרה ואני בכינו עם בני משפחתו. סיפור אנושי זה, דוגמה אחת מרבות, לא מיתן כלל את ההשתלחות השיטתית של התקשורת בשרה. העיתונות גם לא דיווחה על משלחת ישראלית של משרד החוץ שטסה לגואטמלה בהובלתה של שרה כדי לסייע לאחר רעידת אדמה חמורה שפקדה את המקום. זה היה ביקור ראשון מסוגו של רעיית ראש ממשלה ישראלי

באזור מוכה אסון במדינה זרה. מטרת המשלחת היתה להביא תרופות מצילות חיים לילדים ולתת מענה לזיהום המים שפשט בגואטמלה בעקבות רעידת האדמה, וכן להביא תרומות לבני כפר קטן בשם "ירושלים החדשה". אחרי קבלת פנים חמה ונלהבת של התקשורת והממשלה שם, שקיבלו אותה ואת המשלחת שהובילה בכבוד ובהערכה עמוקה, חזרה שרה לישראל למסע השמצות שרק הלך והתגבר. למרות המאמצים הגדולים של התקשורת להתעלם מפועלה, ההערכה הציבורית כלפיה רק גדלה. במשך השנים החלה להתבלט תכונה נוספת שלה: יכולתה להריח זייפנים מקילומטרים, ולרדת לאופיים האמיתי של אנשים שהיא פוגשת. ההערכה הציבורית לחוש השישי הזה שלה גדלה עם השנים, לאחר שהערכותיה המוקדמות לגבי פוליטיקאים מסוימים התבררו כמדויקות והם אכן בגדו באמון בוחריהם, כפי שהיא צפתה.

"שרה צדקה" היה משפט שחזר על עצמו שוב ושוב ברשתות החברתיות. דמותה של רעייתי הצעירה, אם ובת מסורה, הושחרה כדי לפגוע בי, אך עם השנים הפכה לדמות שישראלים רבים העריצו וכיבדו. הם לא הלכו שולל אחר מסעות ההכפשה השקופים, חקירות המשטרה ההזויות והאשמות השווא האבסורדיות, עליהן אספר עוד בהמשך. לאנשים רבים פשוט נמאס. כל מתקפה חדשה פעלה כבומרנג שאישה את הדעה הרווחת וגילתה את האמת ששרה היא קורבן תמים לציד מכשפות בלתי פוסק שמכוון למעשה להפיל אותי. לא רק שרה ספגה את האש האכזרית הזו. המתקפות המכוערות הופנו גם נגד ילדיי, ובפרט נגד יאיר.

בתחילת הקדנציה הראשונה שלי בראשות הממשלה העסיקה שרה מטפלת הולנדית שסייעה לטפל ביאיר ואבנר הקטנים. המטפלת ויאיר הפכו בתוך זמן קצר לדמויות נלעגות בתוכנית הסאטירה "החרצופים", שהתעלמה לחלוטין מהכלל המקובל שילדים הם מחוץ לתחום. בעקבות המערכון הפוגעני הסתתר יאיר בן החמש מתחת לשולחן בגן במשך שבוע. לאחר פנייה למועצה הלאומית לשלום הילד בבקשה שתתערב בנושא, השיב מנכ"ל המועצה בגסות: "לילד של נתניהו לא מגיעה הגנה".

ספק אם במדינה דמוקרטית כלשהי היתה שבירת כללים כזו. וכאילו לא די בכך, יאיר היה נתון להתעללות אינסופית מצד ילדים אחרים. "אבא שלך רצח את רבין", היו מטיחים בו באכזריות.

אין פלא שבכל פעם שנרדפנו בידי עיתונאים וצלמי פפראצי, יאיר היה תופס מחסה וצועק לעברם: "לכו מפה!"

המחיר שמשפחתי נאלצה לשלם על היותי ראש הממשלה היה ונותר כבד

מנשוא. ההתקפות הבלתי פוסקות נגדם היו ונותרו כדקירות סכין בליבי. הבחירה להיכנס לפוליטיקה היתה שלי, אבל את המחיר המלא שילמו הם.

אך ביחסי התקשורת עם משפחתי היו פה ושם גם כמה מקרים יוצאי דופן. יום ראשון אחד ב־1998, בזמן ישיבת הממשלה, קיבלתי פתק דחוף: אבנר (אז בן ארבע) נעלם מהגן ולא מצאו אותו בשום מקום. עצרתי את הישיבה. המשטרה עודכנה מיד ופתחה בסריקות גדולות. שרה ואני לא ידענו את נפשנו מרוב דאגה.

בדיקה מהירה העלתה את העובדות הידועות: הגננת אמרה לילדים להיכנס לכיתה כדי לאכול פירות. "אבל אני לא אוהב פירות", התעקש אבנר ונשאר לשחק בחצר.

כשאמא אחת באה לאסוף את בנה, היא השאירה את שער החצר פתוח. המאבטח הצמוד של אבנר בדיוק יצא לסיוור אבטחה בחלק אחר של הגן. אבנר יצא מהשער הפתוח כשתיקו על גבו, לחפש את יעקב, הנהג שאמור היה להסיע אותו הביתה כעבור כמה שעות.

אבל מאחר שזאת לא היתה שעת האיסוף הרגילה, יעקב לא היה בסביבה. אבנר המשיך לחפש אחריו. הוא הלך בכביש המתפתל מטה בתוך מבנה חניון סמוך. למרבה המזל לא היו שם מכוניות, כי סביר להניח שנהג לא היה מבחין בילד קטן בסיבובים החדים. אבנר הגיע כבר לקצה הפיתולים ועוד רגע עמד לעלות לכביש הראשי שמוביל ליציאה מירושלים לתל אביב.

אבל בדרכו היתה עמדת השמירה בשער החניון.

"לאן זה, ילד?" שאלו השומרים.

"אני מחפש את יעקב".

"מי זה יעקב?"

"יעקב זה יעקב".

"מי זאת אמא שלך?" הם שאלו.

"אמא", ענה אבנר.

"ומי זה אבא שלך?"

"ביבי".

השומרים נכנסו להלם. עוד רגע יאשימו אותם בחטיפת בנו של ראש הממשלה... הם צלצלו מיד למשטרה.

שרה ואני נאנחנו אנחת רווחה גדולה כשחיבקנו את הבן האובד העצמאי שלנו. באופן חד־פעמי, העיתונות הישראלית נשמה גם היא לרווחה.

"הבת שלכם היא כמו הבת שלי"

בשנה הראשונה של הממשלה החדשה הכין לנו חמאס שני אירועים קטלניים: פיגוע התאבדות בשוק מחנה יהודה ב־30 ביולי 1997 שבו נרצחו 16 בני אדם, ופיגוע התאבדות נוסף במדרחוב בן־יהודה בירושלים ב־4 בספטמבר שבו נרצחו חמישה בני אדם.

היה לי ברור שעליי להבהיר לארגון הטרור שהכללים השתנו. רצף הפיגועים שהוא ביצע תחת ממשלות רבין ופרס לא יוכל להימשך.

החלטתי להשיב מלחמה שערה, ולעשות זאת בעוצמה. הדרך היעילה ביותר להכות בחמאס היתה לפגוע במנהיגי הארגון שיזמו את הפיגועים. רובם ישבו במדינות זרות, חלקן לא ערביות, ובכך חשבו לקנות לעצמם חסינות.

ביקשתי מהמוסד לגבש רשימה של בכירי חמאס שהובילו את מסע הטרור. הבולט שבהם היה חאלד משעל, שמעמדו בחמאס הלך והתחזק באותם הימים. משעל לא היה נגיש במדינה שקל לבצע בה משימות מן הסוג הזה — כלומר שסוכני המוסד יכולים לנוע בה בחופשיות ושאם המבצע ישתבש נוכל בנקל להתגבר על התסבוכת המדינית. המוסד המליץ על ירדן, שהתקיים בה התנאי הראשון אך לא השני. נתון זה רק הגביר את הצורך בתוכנית מבצעית שתאפשר לסוכני המוסד לצאת מירדן בזריזות לאחר הביצוע.

הוחלט לחסל את משעל באמצעות חומר כימי בעל השפעה מיידית. טפיחה קלה על עורפו עם החומר תביא למותו בתוך שעות. סיבת המוות לא תתגלה במהרה, אם בכלל. כך יתאפשר לנו להיפטר ממחבל מסוכן, בלי לתת לאויבינו "אקדח מעשן" שיחייב אותם להגיב. המבצע נועד להתקיים בעמאן, בירת ירדן. שאלתי לגבי תוכנית המילוט ונאמר לי שהיא מוכנה ושהיא תאפשר את יציאת אנשינו בזמן. אך אז הכול השתבש.

סוכני המוסד זיהו את משעל כשהתקרב לבניין משרדים בעמאן. הם מרחו את החומר על עורפו, אך בניגוד למתוכנן, הפעולה היתה רחוקה מלהיות פשוטה. מאבטחיו של משעל הבינו מיד שזהו ניסיון התנקשות ורדפו אחרי לוחמי המוסד. הלוחמים נעצרו בידי משטרת ירדן במרחק שני רחובות משם. משעל נלקח לבית החולים, כשהירדנים עדיין לא מבינים מה בדיוק קרה.

ראש המוסד דני יתום בישר לי על התסבוכת כשהייתי במטה המוסד. יתום, המבוגר ממני בכמה שנים, שירת כמוני כקצין בסיירת מטכ"ל. בהיותו אלוף בצה"ל הוא היה מזכירו הצבאי של יצחק רבין, ואחר כך מונה לראש המוסד בידי שמעון פרס כשהוא כיהן כראש ממשלה.

אף שעמדנו משני צידי המתרס הפוליטי, ודני כיהן לאחר מכן כחבר כנסת בסיעת "העבודה", שמרנו על הכבוד ההדדי שאפיין באותם ימים את יוצאי היחידה. "ראש הממשלה, יש לנו כשל מבצעי", הוא אמר בפשטות.

לאחר שדנו באפשרויות שעמדו בפנינו, הנחיתי אותו לטוס לעמאן, מרחק חצי שעת טיסה במסוק, כדי לעדכן בדחיפות את המלך חוסיין בהשתלשלות האירועים. ידעתי שחוסיין יכעס מאוד. אבל העדפתי שישמע את הדברים ישירות מנציג שלי מאשר בכל דרך אחרת.

יתום עמד לצאת לעמאן. עצרתי אותו ליד המעלית.

"דני, לא שכחת משהו?"

"מה?" הוא תהה.

"את תרופת הנגד".

אף שמדענים ישראלים פיתחו נוגדן לחומר שנמרח על משעל, הנוגדן מעולם לא עמד במבחן. החלטתי לתת אותו לירדנים. זו היתה הדרך היחידה להתחיל להוציא אותנו מהסבך המדיני שנקלענו לתוכו.

ידעתי שאם משעל ימות בעמאן, המשבר יצא מכלל שליטה. הייתי צריך להשיג שלושה יעדים: להחזיר את סוכני המוסד ארצה, להציל את חייו של משעל ולפתור את המשבר עם מלך ירדן.

* * *

המשבר התרחש דווקא כשהיחסים בין חוסיין וביני היו מצוינים. אחרי שנכנסתי לתפקיד ראש הממשלה, חוסיין הזמין את שרה ואותי לסוף שבוע סודי בביתו, בפרוור מהודר של לונדון.

זו היתה פגישתי הסודית השנייה בלונדון עם נציג בית המלוכה הירדני. לפני הבחירות נפגשתי עם אחיו של חוסיין, נסיך הכתר חסאן, ועכשיו, אחרי הבחירות, הייתי בדרכי להיפגש עם המלך עצמו. אך במהלך הטיסה החשאית ללונדון, שרה ואני התבשרנו שהמלך לא חש בטוב ונאלץ להתאשפז. המטוס שב לישראל.

הפגישה המתוכננת התקיימה זמן קצר לאחר מכן, כשחוסיין התאושש. שוב טסנו בסתר במטוס חכור של המוסד אל ביתו הנאה של חוסיין. הצוות שלו דאג לספק לנו ארוחת ליל שבת כשרה, ולמחרת בבוקר חוסיין ואני נפגשנו לראשונה.

אני מניח שחוסיין ביקש להכיר אותי אישית באופן דיסקרטי ולוודא שנוכל לפעול יחדיו לפני שנקיים פגישות מתוקשרות.

נוצר בינינו חיבור מידי. אמרתי לו שאני רואה בהמשך קיום הממלכה ההאשמית אינטרס ישראלי חיוני, ואם יהיה בכך צורך לא אהסס להתערב צבאית כדי להבטיח

את המשך קיומה.

ישראל נערכה לעשות זאת ב־1970, כשאש"ף איים להשתלט על ירדן וסוריה התכוונה לפלוש אליה. כמה שנים קודם לכן החל אש"ף להציף את הממלכה באנשיו ולארגן משטחה פיגועי טרור נגד ישראל, מה שגרר תגובות נגד ישראליות כמו פעולת כראמה ופעולות רבות נוספות.

אך סבלנותו של חוסיין פקעה. הקש ששבר את גב הגמל היה האירוע שבו חטפו מחבלי החזית העממית לשחרור פלסטין שלושה מטוסי נוסעים ופוצצו אותם בלב המדבר הירדני. חוסיין הכריז על משטר צבאי ושלח את חייליו להילחם באש"ף. בין 17 ל־27 בספטמבר 1970, כוחותיו של חוסיין השתלטו על האזורים שהיו בשליטה פלסטינית והרגו אלפי פלסטינים. האירוע נודע כ"ספטמבר השחור", וכמעט הוביל למלחמה אזורית בין סוריה, ירדן, עיראק וישראל.

כשסוריה איימה להצטרף ללחימה כדי לסייע לאש"ף, ישראל ריכזה כוחות ברמת הגולן והזהירה את סוריה לבל תתערב. האזהרה עשתה את שלה.

בזמן המתקפה שלוחת הרסן של חוסיין, פלסטינים רבים ביקשו לחצות את הירדן ולמצוא מקלט בישראל. זו היתה הצבעה ברגליים שהעידה כאלף עדים מה הם חשבו באמת על ישראל ה"אכזרית". אבל הרוב המוחלט של מחבלי אש"ף ומנהיגיו נמלטו לביירות ושם הקימו בסיס טרור חדש נגד ישראל. הוא פעל עד 1982 כשצה"ל גירש את אש"ף מביירות במלחמת לבנון הראשונה.

על אף הכישלון הצורב של אש"ף, תוכניתו להשתלט על ירדן לא ירדה מהפרק. כ־70 אחוזים מהאוכלוסייה הירדנית הם פלסטינים, אך הממלכה ההאשמית לדורותיה העניקה את רוב תפקידי השלטון המרכזיים דווקא לשבטי הבדואים של ירדן. האמנתי שאם חוסיין יודח, ירדן תהפוך למדינה פלסטינית עוינת שתנצל את הגבול הארוך בינינו כדי להוציא לפועל מתקפה כוללת להשמדת ישראל. מדינה פלסטינית בירדן לא היתה מפסיקה את הקריאות לשחרור שאר "פלסטין הכבושה" אלא מגבירה אותן, ויוצרת בסיס עוצמתי ומאיים להמשך המלחמה לחיסול ישראל בתנאים מסוכנים בהרבה.

זהו מקור אמירתי הגורפת לחוסיין על האינטרס המשותף בקיום הממלכה. רציתי גם להפיג את חששו שאפעל לממש תוכנית שיוחסה לי בתקשורת הבינלאומית להפוך את ירדן למדינה פלסטינית. הבהרתי לו שעוד בהיותי יו"ר האופוזיציה מטעם "הליכוד" שללתי את האפשרות הזו כשתמכתי בהסכם השלום עם ירדן.

אחרי ארוחת צהריים הפגיש אותנו חוסיין עם הנסיך חמזה, בנו הראשון מאשתו הרביעית, המלכה נור. ברור היה שהוא מטפח את הנער הזה כיורשו העתידי. אך

כמו אחיו של חוסיין, נסיך הכתר חסן, חמוזה עתיד להידחק הצידה. מי שיזכה במלכות יהיה בנו הבכור של חוסיין, עבדאללה. סוף השבוע ההוא שביליתי עם המלך בלונדון סימן את תחילתו של קשר חם ונינוח בינינו, ששירת היטב את האינטרסים של שתי מדינותינו.

תיאמנו פגישה נוספת בלונדון בדרכי ארצה מביקור בארצות הברית. הפעם בהשתתפות המלכה נור. היא למדה אדריכלות בפרינסטון, וייתכן שהמלך חשב שהעובדה שגם אני למדתי אדריכלות תתרום לחיזוק הקשר בינינו.

משום מה נור לא ידעה שגם שרה תצטרף לפגישה ושכבר היינו במעונם. המלכה ירדה אלינו בשיער פזור וללא איפור — התחלה לא מבטיחה. המצב החמיר עוד יותר כשנור ציינה בפנינו שהסיבה לכל הבעיות באזור היא שישראל כובשת את אדמת הפלסטינים.

"זו לא האדמה שלהם", השיבה לה שרה. "זו האדמה שלנו כבר יותר מ־3,000 שנה".

מעולם לא התגאיתי יותר באשתי.

העימות בין הרעיות לא פגע במאומה ביחסים. חוסיין ואני דילגנו על האירוע בקלילות מתוך רצון משותף לקדם את הברית הבלתי־כרוחה בינינו. הקשר בין ירדן לישראל המשיך להתנהל על מי מנוחות והגיע לשיאים חדשים של שיתוף פעולה בחודשים הבאים.

ואז, ב־13 במרץ 1997, אירע אסון בלתי צפוי.

חייל ירדני פתח באש לעבר קבוצת תלמידות צעירות מבית־שמש וקטל שבע מהן. זה קרה ב"אי השלום", שטח ישראלי על גדת נהר הירדן. בהתאם להסכם השלום בין המדינות, חיילים ירדנים שמרו על האזור וחקלאים ישראלים המשיכו לעבד את הקרקע. תלמידי בתי ספר ישראליים רבים היו מגיעים לטייל במקום כדי להתרשם מפירות השלום.

מיד לאחר הרצח הנורא התקשר חוסיין וביקש לבוא איתי לנחם את המשפחות. ב־16 במרץ, כמה ימים אחרי הרצח, הוא התנצל בפומבי על הזוועה. יום לאחר מכן הגענו יחד לביקור תנחומים אצל המשפחות שישבו שבעה בביתהן.

האירוע זעזע את חוסיין. הוא אמר לכל אחד מהורי התלמידות: "בתכם היא כמו בתי. האובדן שלכם הוא האובדן שלי". שבע פעמים כרע המלך ברך לפני ההורים, עיניו דומעות.

תגובתו נגעה לליבי ולליבם של כל אזרחי ישראל. היא עמדה בניגוד חריף לחגיגות הפלסטיניות שהתקיימו בפומבי אחרי כל אירוע טרור, ולתגובה המקוממת של המנהיגים הפלסטינים לרצח ישראלים. בדרך כלל הם היו משבחים את המעשה, או

משחררים הצהרה רפה שהם "מגנים אלימות משני הצדדים". תגובתו האנושית של חוסיין לאסון חיזקה עוד יותר את הקשר בין ישראל לירדן. עד שהתקרית עם חאלד משעל התפוצצה לנגד עינינו.

* * *

המלך חוסיין חש נטוש ונבגד. האם לא יכולנו לבחור מקום אחר למבצע? ואם הוא ישחרר את סוכני המוסד, האם לא יואשם בשיתוף פעולה עם ישראל? הוא הרגיש בצדק שהכנסנו אותו למצב בלתי אפשרי כמעט.

נדרש כאן תמרון מהיר כדי להיחלץ מהמשבר, שהיה עלול להידרדר עוד יותר אם משעל ימות. הצעד הראשון היה להציל את חייו, יעד ביזארי תחת כל נסיבות אחרות. כשדני יתום חזר מעמאן הוא קישר בין הרופאים הירדנים למומחית הישראלית שהדריכה אותם כיצד להשתמש בתרופה.

עברנו לילה ארוך וסוריאליסטי, שבו ראש ממשלת ישראל, ראש המוסד ושאר גופי הביטחון הישראליים קיבלו דיווח שעתיד על מצב בריאותו של ארכי־מחבל בתקווה שלא ימות. משעל פרפר בין חיים למוות במשך שעות, אך לבסוף, לקראת הבוקר, התבררנו שהתרופה עבדה.

היעד הראשון הושג.

על אף השפעת והחום הגבוה שסבלתי מהם באותו הלילה, שמרתי על קור רוח ומיקוד במשימה. אך יש להודות שההחלטה הראשונית לבצע את הפעולה בירדן היתה מוטעית, והייתי צריך להבין זאת. עדיף להימנע ממלכודות מלכתחילה מאשר להיחלץ מהן אחר כך.

וכעת ליעד השני. כדי לשכך את כעסו ותסכולו של המלך ביקשתי מאפרים הלוי, בכיר במוסד שהיה לו קשר מיוחד עם חוסיין, שיעזור ביישור ההדורים בין שתי המדינות. הלוי הציע עסקת חליפין: ישראל תשחרר מהכלא את המנהיג הרוחני החולה של חמאס, שייח' אחמד יאסין, ובתמורה תשחרר ירדן את סוכני המוסד.

רוב בכירי מערכת הביטחון טענו ששחרורו של שייח' יאסין היו בכל מקרה צעד מתבקש. במצבו הבריאותי הרעוע הוא היה עלול למות בכלא הישראלי, ואין ספק שבמקרה זה הפלסטינים יאשימו אותנו במותו — דבר שיגרור התלקחות אלימה ומיותרת. לכן המליצו רוב ראשי המערכת לשחרר את יאסין. כך נשיב לישראל את לוחמי המוסד, וחוסיין יקבל את הקרדיט על שחרור יאסין.

אשרתי את העסקה. החילופין התקיימו ב־7 באוקטובר 1997. לוחמי המוסד חזרו לארץ ויאסין שוחרר לביתו בעזה. היחסים עם ירדן שבו בסופו של דבר למסלולם. יאסין לא מת ממחלתו, וב־2004 חוסל מן האוויר בהוראת ראש הממשלה שרון.

לאחר גל נוסף של פיגועי טרור של חמאס.

ידעתי שאצטרך להתמודד עם ביקורת ציבורית על עסקת השחרור עם ירדן, אך זכרתי את הלקח החשוב שלמדתי במבצע הראשון שפיקדתי עליו: כשאתה נמצא בשדה מוקשים, צא ממנו במהירות האפשרית. קבל את ההחלטות הנחוצות, סיים את המשבר ואז תתפנה להתמודד עם הביקורת. בסוף גם היא תעבור. אך היא לא עברה בקלות. השבועון הבריטי **אקונומיסט** פרסם כתבת שער שעסקה ב"הכותרת היתה "הפשלונר הסדרתי של ישראל". הכתבה תיארה את פרשת משעל ומתחה ביקורת על התנהלותי.

אקונומיסט, שמעת לעת דווקא יודע לראות את הנולד, צפה שאהיה כישלון מוחלט. השבועון היה מוטה נגדי עד כדי כך שבשנים מאוחרות יותר, כשהובלתי את מהפכת השוק החופשי בישראל שהפכה דוגמה ומופת לכלכלות רבות, השבועון בקושי התייחס להצלחה הישראלית האדירה. כשהיא בכל זאת הוזכרה פה ושם, הכתבות נערכו במגמתיות כך שלא אוזכר בהן. לא היתה כאן טינה אישית או חוסר הבנה בשינויים שהובלתי בכלכלת ישראל. עבור עורכי ה**אקונומיסט**, איתם נפגשתי מעת לעת, הייתי ונותרתי המכשול לשלום במזרח התיכון. כמו רבים אחרים באליטה האינטלקטואלית הבריטית, גם הם קנו לחלוטין את הנרטיב הפלסטיני, ובלעו אותו על קרבו ועל כרעיו, בלי לשאול שאלות.

ההתנגשות הראשונה

1996

התקרית בירדן לא היתה המשבר הראשון שהתמודדתי איתו כראש ממשלה. ב־23 בספטמבר 1996, חודשיים אחרי ששכתי מן הביקור הראשון שלי כראש ממשלה בווינגטון, החלטתי לפתוח את מנהרת הכותל. עשיתי זאת בעידודם של ראש העיר החדש של ירושלים, אהוד אולמרט, וראש השב"כ עמי איילון.

המנהרה, שנבנתה על ידי החשמונאים לפני 2,200 שנה, נמשכת לאורך הסוללה שבנה המלך הורדוס כדי לחזק את הר הבית. המנהרה נשקה לאבני הכותל הענקיות, כמעט במרחק נגיעה מהמקום בו עמד בית המקדש. רוחב המנהרה הספיק למעבר אדם אחד בלבד. המבקרים נאלצו ללכת בטור עד קצה המנהרה, להסתובב ולחזור חזרה. ידעתי שאם אפתח פתח יציאה מן המנהרה, אפשר יהיה להכפיל את מספר התיירים שעוברים בה: הם יוכלו להיכנס מן הצד האחד ולצאת מן הצד השני בתנועה רציפה וללא צורך בהפסקות. שינוי זה גם יבטיח קהל לקוחות גדול יותר לחנויות הערביות בווייה דולורוזה, הרחוב אליו נפתחה המנהרה.

כך יוכלו גם עולי רגל נוצרים לבקר בקלות בכותל המערבי ומשם ללכת בעקבותיו של ישו בתחנות הצלב בווייה דולורוזה בדרכם לכנסיית הקבר. במסלול הליכה אחד הם יוכלו לסייר בערש התרבות היהודית־נוצרית.

כל מה שנדרש לחולל שינוי מבורך זה הוא לפתוח פתח בגודל של דלת בקצה הצפוני של המנהרה, וזה מה שאישרתי לעשות.

בבוקר לאחר פתיחת המנהרה, טסתי לפגישה בפרזי עם נשיא צרפת, ז'אק שיראק. בתחילה לא ארע דבר. המשכתי אחר הצהריים לבון לפגישה שנקבעה עם קנצלר גרמניה, הלמוט קוהל. בניגוד לשיראק, שהיה תוקפני ועוין, קוהל היה ידידותי וחם. שנה קודם לכן, כשעדיין הייתי ראש האופוזיציה, הוא הזמין אותי בצעד חריג לבקר בבון. ההזמנה כללה גם את שרה ואת יאיר בן ה־5. בצעד אופייני לבני התרבות הגרמנית, הצוות שלו דאג ללו"ז מפורט עבור יאיר.

"שרה, את מוכרחה לראות את זה", אמרתי כשראיתי את הלו"ז.

"9:05 במפעל השוקולד, 9:09 טעימת שוקולדים!"

קוהל היה מנהיג סמכותי משכמו ומעלה, תרתי משמע. כשנפגשנו בפעם הראשונה הוא הניח את ידו על כתפי ואמר לי, "איש צעיר, כשתהפוך להיות ראש ממשלה — אל תדאג לגבי אירופה. אני אטפל בה בשבילך". וכך היה.

אך הביקור השני שהיה צריך להתקיים באותו אחר הצהריים נקטע עוד לפני

שהחל. כבר עם הגיעי לפריז קיבלתי דיווחים ראשונים על התלקחות של הפרות סדר מצד הפלסטינים. ערפאת הפיץ שקרים שלפיהם אני חופר תחת מסגד אל־אקצה כדי למוטט אותו, והבלים נוספים מסוג זה.

זו לא היתה הפעם הראשונה, וגם לא האחרונה, בה הפיצו הפלסטינים שקרים בנוגע להר הבית במטרה להצית מלחמת דת. יחד עם אנשי הוואקף המוסלמי שתפקידם לשמור על ההר, הם ניסו למחוק את ההיסטוריה על ידי השמדתם של ממצאים ארכיאולוגיים שמוכיחים את קיומם של שני בתי המקדש.

בשנת 1991 בוצעו שיפוצים על הר הבית במתחם 'אורות שלמה'. במהלך השיפוצים נתפסו אנשי הוואקף כשהם מוציאים מן ההר משאיות עפר מלאות ממצאים מתקופת המקדש, בניסיון נוסף להשמיד פריטים היסטוריים מהאתר הארכיאולוגי הרגיש ביותר בעולם. מאז הם המשיכו במאמץ, לעיתים בסתר.

הממשלה בראשותי החליטה לשים סוף לדבר. בסיועה של קרן פרטית שסיננה בעמל רב את כל העפר, הצלחנו לאתר ולשמר ממצאים יקרי ערך רבים.

כשהגעתי לבון, השקר השערורייתי כאילו אנחנו חופרים מנהרה מתחת לאל־אקצה כבר התפשט בקרב הפלסטינים והוביל לתקרית אש קטלנית. שוטרים פלסטינים ירו בחיילים ישראלים שאיתם יצאו לסירים משותפים רק כמה שעות קודם לכן.

מיד עם הגעתי ללשכת הקנצלר בבון התנצלתי בפני קוהל והסברתי לו שאני מוכרח לחזור לישראל בדחיפות. הרוטורים של המסוק שהביא אותי לבון עדיין הסתובבו כשחזרתי אליו.

כשנחתנו בנתב"ג ביקשתי מהצוות שלי לתאם לי שיחת טלפון דחופה עם ערפאת. בדרך לירושלים הוריתי לשר הביטחון להנחות את צה"ל להעמיד טנקים בכוננות מול מוקדי המהומות הפלסטיניות.

כשהגעתי למשרד שוחחתי בטלפון עם ערפאת.

"אדוני היושב־ראש", פתחתי, על פניו בנימוס.

"זוהי שעת משבר ולכן אהיה קצר ותמציתי. יש לך בדיוק 30 דקות להנחות את הכוחות שלך להפסיק מיידית את הלחימה. אם לא תעשה זאת, אשלח את הטנקים להרוס את שלטונך".

שתיקה.

רגע לאחר מכן, ערפאת הגיב: "אני מבין".

השיחה הסתיימה.

בדיוק 30 דקות מאוחר יותר, הלחימה נפסקה.

17 חיילי צה"ל וכ־80 שוטרים פלסטינים נהרגו במהומות מנהרת הכותל. הכעס

שלי על הפגיעה בחיילנו היה עצום. ערפאת הבין שההדדיות שאני דורש אינה מוגבלת רק ליחסים מדיניים, אלא גם לטרור ואלימות. על מתקפות אלימות נגיב בכל הכוח.

השקט הושב.

קלינטון מיד חזר ללחוץ עלי שאפגש עם ערפאת. נפגשנו ב־7 באוקטובר 1997, במעבר ארז בין עזה לישראל. כפי שציפיתי, ערפאת היה ערמומי ומחושב. עם זאת, הופתעתי מהנטייה שלו לברוח למחוזות צדדיים, כשעוזריו נאלצים פעם אחר פעם להשיב אותו אל קרקע המציאות.

איני מתכוון להתקפי הזעם הטקטיים שלו. אלה לא עשו שום רושם עלי ועל מנהל צוות המו"מ שלי, יצחק מולכו. באחת הפעמים, לאחר שערפאת נעלב לכאורה ממשהו שאמר שאול מופז, אז ראש אג"ם, הוא נעמד על רגליו בדרמטיות.

"אתם מדברים עם ערפאת!" הוא צעק ואיים לצאת החוצה. אחרי שהופצר בו שיירגע הוא חזר והתיישב במקומו.

כשהוא רצה לדון על חלוקת ירושלים, הפעם אני הייתי זה שאיימתי לצאת, והפלסטינים היו צריכים להרגיע אותי. זה היה משחק צפוי ששני הצדדים הכירו היטב. הותרנו את המשך הדיונים לצוותי המו"מ שלנו — מולכו בצד הישראלי ונביל אבו רודיינה וסאייב עריקאת בצד הפלסטיני.

מולכו הוא עורך דין ירושלמי ותיק ומוערך, מומחה למשא ומתן. הלבביות שלו ביחסי אנוש הסתירה קשיחות פנימית. הכרתי אותו מאז שנות נעוריי כשהוא יצא, ואחר כך התחתן, עם בת דודתי השנייה שלומית. סמכתי על כושר השיפוט, המקצועיות והדיסקרטיות שלו. מוצאם של בני מולכו הוא במשפחה מכובדת של יהודים שגורשו מספרד ב־1492. לעיתים קרובות הייתי מקניט את איציק וקורא לו "הידלגו" — כינוי לאריסטוקרטים ששימשו כאנשי החצר אצל מלכי ספרד, עליהם הרבה לכתוב אבי.

מולכו סייע מאוד במשאים ומתנים שניהלתי עם פלסטינים, ירדנים, אמריקנים ומאוחר יותר גם אמירתיים וסעודים. הוא אפילו פיתח קשר טוב עם ערפאת. כמה חודשים אחרי ששככה המהומה על מנהרת הכותל, פנה מולכו לעראפת.

"אדוני יושב הראש, מה גרם לך לטעון שאנחנו מנסים למוטט את מסגד אל־אקצה?"

"אתה לא יודע שזה המקום בו אל־בוראק [סוסו המיתולוגי של הנביא מוחמד] עלה לשמיים?" השיב ערפאת.

"אבל אדוני", מחה מולכו. "הדלת שנפרצה במנהרה נמצאת במרחק מאות מטרים מהמסגד. הרי אל־בוראק לא יכול היה לעלות לשמיים מתוך מנהרה".

"טוב, אולי הוא זו הצידה כמה מטרים", אמר ערפאת, בניסיון לעקוף את הקושיה. בשיחות הממושכות שלי עם הפלסטינים הדגשתי את דרישתי הבלתי־מתפשרת, שהרשות הפלסטינית תמנע פעולות טרור נגד ישראל. הבהרתי שאם היא לא תעשה זאת, אשקול להשתמש לא רק בכוח צבאי אלא גם באמצעים כלכליים שיכולים לפרק את שלטון אש"ף.

ערפאת ככל הנראה קלט את המסר, כי מספר פיגועי ההתאבדות ירד באופן חסר תקדים. המדיניות שלי הביאה לרמת הטרור הנמוכה ביותר בעשור שאחר הסכמי אוסלו: שלושה פיגועי התאבדות רצחניים בשלוש השנים שבין השנים 1996-1999, לעומת עשרה פיגועים בשלוש השנים שקדמו לכהונתי, ומאה ושלושה פיגועים בשלוש השנים לאחריה.

בספטמבר 2001 כתב ירון לונדון, עיתונאי שדעותיו רחוקות מעמדותי: "כהונתו השנייה של יצחק רבין כראש ממשלה ארכה 39.5 חודשים, ובזמן הזה נרצחו 178 ישראלים בישראל ובשטחים, ממוצע של 4-5 בחודש. פרס כיהן כראש ממשלה במשך 7.5 חודשים וממוצע הנרצחים היומי היה בסביבות תשע. אהוד ברק כיהן 20 חודשים ובתקופתו נרצחו שלושה ישראלים בכל חודש. בנימין נתניהו היה הכי חסכוני במובן הזה: הוא כיהן כראש ממשלה במשך למעלה מ־36 חודשים, כשבממוצע נהרג ישראלי אחד בכל חודש".

אחרי שהתחלתי לייצב את המצב הביטחוני יכולתי להפנות את תשומת ליבי להסכם חברון. מימוש הסכם חברון היה ההתחייבות המדינית הקונקרטית היחידה שהצגתי לבוחרים במסע הבחירות שלי. הימין כעס עליי על כך שלא הפרתי את הבטחתי, אך קיבלתי את המנדט מהבוחרים כדי שאעמוד בהתחייבויות שלי, לא כדי שאפר אותן.

לאחר שתיקנתי את סעיפי הביטחון של ההסכם, מימשתי את ההתחייבות שנתתי. חלק מציבור המתנחלים האשים אותי בנטישתו של אחד האתרים ההיסטוריים היקרים לנו ביותר. זו היתה האשמת שווא. יותר מרבע מאה אחר מימוש ההסכם, היישוב היהודי בחברון ומערת המכפלה התחזק, ושני המקומות נשלטים היטב על ידי ישראל. היישוב הסמוך לחברון, קריית ארבע, הכפיל את עצמו מאז.

בהסכם חברון איש לא נעקר מביתו. דרכי הגישה והאבטחה הוסדרו עבור ישראלים ופלסטינים כאחד. דוגמה זו עמדה לנגד עיני בגיבוש תוכנית השלום של הנשיא טראמפ יותר מ־20 שנה מאוחר יותר.

הסכם חברון פתח ירח דבש קצרצר עם ממשל קלינטון. קלינטון שלח לי מכתב שמעלה על נס את ה"אומץ" שלי לקבל החלטה קשה. הוא שלח מכתב דומה

לערפאת. מוזר, חשבתי. ה"אומץ" היחיד שערפאת נדרש לו הוא האומץ לקבל לידי את השכונות הפלסטיניות שהעברנו לשליטתו; אבל היה ברור לי שזה המקסימום שנוכל לקבל מקלינטון.

"נתניהו וערפאת הם בני־ברית של ארצות הברית", תדרך הבית הלבן את העיתונות הישראלית.

זה היה בלתי נתפס. הנשיא האמריקאי בחר להשוות בין המנהיג הנבחר של בת הברית הנאמנה ביותר של ארה"ב לבין מנהיגו של ארגון טרור שאחראי לרציחתם של מאות אזרחים אמריקנים. זה היה הלך הרוח הדיפלומטי בווישינגטון באותם ימים.

הממשל סבל מקוצר ראייה כפול. ראשית, הוא מיאן לראות ששורש הסכסוך עם הפלסטינים היה סירובם העיקש להכיר במדינה יהודית בגבולות כלשהם. שנית, הוא סרב להפנים שממשלת ישראל תלויה בשיטה פרלמנטרית בה ראש הממשלה יכול להיות מופל בכל רגע על ידי רוב קטנטן.

אנשי הממשל ניסו כל הזמן לקדם תפיסה משיחית ושגויה, שלפיה ניתן להשיג "שלום" אם רק ינקטו צעדים "אמיצים" מצד מנהיגי ישראל, גם במחיר של התאבדות פוליטית. האם היו נשיאים אמריקנים שהיו מוכנים לנקוט צעדים "אמיצים" כמו ויתורים מרחיקי־לכת לברית המועצות, אם הקונגרס היה מסלקם מתפקידם עוד באותו היום? מובן שלא.

כל זה לא מנע מנשיאים ושגרירים אמריקאים לנסות ל"חנך" את ראשי ממשלות ישראל, ביחוד אותי, בדבר הצורך ב"אומץ" וב"מנהיגות". קיבלתי הרצאות על אומץ מאנשים שמעולם לא סיכנו את חייהם בשדה הקרב או אפילו את עתידם הפוליטי בשדה הציבורי. כשלא גיליתי את ה"מנהיגות" הראויה, הם ראו זאת כעדות ניצחת לכך שאני פוליטיקאי ציני שמעוניין אך ורק בטובתו האישית.

הקונפליקט בין צורך לאומי לשרידות פוליטית עתיק כימי הדמוקרטיה עצמה, אך הוא לא היה תקף במקרה זה. מה שמנע ממני להסכים לווייתורים שהאמריקנים רצו בהם היה קודם כל אמונתי שוויתורים אלה יסכנו את ביטחון ישראל. אפשרות זו חמקה לחלוטין מעיניהם של מבקרי בווישינגטון. אינני יודע אם הם שמו לב שכשכן שנדרשו צעדים מנהיגותיים ואמיצים בנושאים שראיתם כחיוניים לעתיד ישראל, לא היססתי לבצעם.

כך היה כשהצבעתי בעד בחירה ישירה של ראש הממשלה, וכשביצעתי רפורמות כלכליות נועזות כשר האוצר. שני הצעדים הללו היו בגדר התאבדות פוליטית. אך מאחר שהאמנתי שהם הכרחיים להבטחת עתידנו, לא נתתי לשום שיקול של תועלת אישית לעמוד בדרכי.

מיד לאחר יישומו של הסכם חברון הזמין אותי קלינטון למפגש חגיגי בבית הלבן. אנשי הסגל שלו האמינו ש"אולפתי", ושכעת אפשר להוליך אותי לקראת הקפאת התנחלויות ונסיגות משמעותיות, הן בחזית הפלסטינית והן בחזית הסורית.

ירח הדבש שלנו נקטע באיבו כשהחלטתי לבנות את שכונת הר חומה בדרום-מזרח ירושלים. קיבלתי את ההחלטה בגלל תנופת הבנייה הפלסטינית הלא חוקית שהלכה ונגסה בבירתנו. בנייה פלסטינית לא-חוקית גלשה מפאתי בית לחם, בניסיון לחדור לירושלים מכיוון דרום ולחסום את המשך התרחבותה של העיר.

החלטתי לשים לזה סוף על ידי אישור תוכניות הבנייה במה שהיה אז הר טרשים שומם מול בית לחם. עוד בתקופתו של רבין הוכנו תוכניות ראשונות לבניית הר חומה, אך רבין לא נתן להן את האישור הסופי.

לתוכניות לא מאושרות אין שום משמעות. הוריתי לאשרן.

שכונת הר חומה נמצאת בתוך התחום העירוני של ירושלים, ששורטט מיד אחרי מלחמת ששת הימים. ישראל מעולם לא קיבלה על עצמה הגבלות לגבי בנייה בשטח המוניציפאלי של העיר, גם לא בהסכמי אוסלו. על אף זאת, ההחלטה לבנות את הר חומה נתקלה בהתנגדות פלסטינית עזה ובגינוי בין-לאומי חריף. ערפאת דרש שאבטל את האישור. לא הסכמתי לכך.

כצפוי, ההתנגדות הקולנית התגברה. שר החוץ הבריטי ג'ק סטרו הגיע לארץ ושילב ידיים, פשוטו כמשמעו, עם המנהיג הפלסטיני פייסל חוסייני, בצעדת מחאה פלסטינית נגד בניית הר חומה. הוא היה אמור לסעוד איתי ארוחת ערב באותו יום. ביטלתי אותה מיד.

ההתנגדות שככה עם הזמן, והחדירה הפלסטינית לדרום ירושלים נבלמה. כיום חיים בהר חומה 40,000 תושבים, עיר בתוך עיר. ב־2021 אישרתי את בניית גבעת המטוס הסמוכה שתאוכלס בעוד עשרות אלפים. השער הדרומי של ירושלים לא יאותגר יותר.

אחרי אישור הר חומה קלינטון רתח. עבורו, העובדה שראש ממשלה מטעם "הליכוד" הוציא לפועל את הסכם חברון, שהיה מורכב ומלא סיכונים, היתה מובנת מאליה. אבל העובדה שהעזתי לבנות שכונה יהודית חדשה בעיר הבירה שלנו — זו כבר היתה שערורייה של ממש.

בניית הר חומה נתנה לערפאת פתח מילוט מדברי ביקורת מצד ארה"ב. אמנם מלכתחילה נמתחה עליו ביקורת זו רק לעיתים רחוקות, כשהאמריקנים לא יכלו להמשיך להתעלם מטענותינו שהוא לא עוצר את ההסתה הפלסטינית לטרור והפרות נוספות של הסכמי אוסלו. כעת הוא טען שאין התקדמות במו"מ בגלל הבנייה בהר חומה והתוקפנות הישראלית שהיא כביכול מסמלת. הממשל האמריקני

הוסיף לתדרך את התקשורת נגדי, בניסיון ללחוץ עליי לעשות צעדים ויתורים ומחוות לערפאת. לחץ זה היה במוקד הביקור הבא שלי בארצות הברית.

כשנחתי בווינגטון בסוף 1998 התכוננתי לסבב שיחות נוסף עם הנשיא. אך מתוך צפי לבאות קיימתי את פגישתי הראשונה דווקא עם הכומר האוונגליסט ג'רי פאלוול, תומך נלהב של ישראל. בערב הגעתי לכירה, ארגן פאלוול עם נציגי ארגונים אוונגליסטים קבלת פנים לכבודי באחד המלונות בווינגטון.

הלכתי קודם לאירוע האוונגליסטי הנלהב כי ידעתי שאין לישראל ידידים טובים יותר מהם. תמיכתם היא עמוד השדרה של התמיכה האמריקנית בישראל, ולאחרונה היא מגיעה גם ממדינות נוספות, מברזיל וניגריה ועד לדרום קוריאה. האוונגליסטים הולכים עם ישראל באש ובמים כיון שהם רואים את תקומת ישראל כהתגשמות נבואות התנ"ך.

לתמיכה זו שורשים היסטוריים עמוקים. ברברה טוכמן תיעדה את הקשר היהודי-נוצרי בן אלפי השנים בספרה "התנ"ך והחרב". מהמאה ה-19 ואילך הלך קשר זה והתהדק, עם עלייתה של הציונות הנוצרית בבריטניה ובארה"ב. במחצית השנייה של המאה ה-20 נעשה המחנה האוונגליסטי לבן ברית פוליטי ומוסרי חשוב של מדינת היהודים.

קלינטון לא רווה נחת שהשתתפתי במפגן תמיכה זה לפני שפגשתי אותו, והוא טרח לומר לי זאת. אך בדיוק באותם רגעים רשתות התקשורת דיווחו על פרשת אהבים שהנשיא קיים לכאורה עם אחת המתמחות בלשכתו, מוניקה לוונסקי. כמה לשונות רעות אף טענו שלוונסקי היהודייה היא סוכנת מוסד שנשתלה על ידי בבית הלבן כדי להביך את הנשיא. אין גבול לבדותות.

פגישתי עם קלינטון עסקה בעיקר בסוגיה הפלסטינית, אך העליתי גם את נושא איראן ואת מאמצי הקונגרס להטיל סנקציות על חברות רוסיות שמספקות לאיראן טכנולוגיה לייצור טילים בליסטיים.

קלינטון הציע להמשיך את הפגישה בערב, הפעם בקומת המגורים בבית הלבן. שוחחנו על האפשרות להקים ברית הגנה אמריקנית-ישראלית. אמרתי שאני מוכן לשקול זאת, בתנאי שיישמר לישראל חופש הפעולה המוחלט להגן על עצמה מול כל איום. האפשרות של ברית כזאת עוררה שאלות מורכבות וכבדות משקל: למשל, האם חיילים ישראלים יידרשו להילחם עבור אינטרסים אמריקנים ברחבי העולם? האם לארה"ב יהיו בסיסים צבאיים בישראל?

לא עלה בידינו להעמיק בנושאים אלה. מעת לעת נאלץ קלינטון לצאת לכמה דקות מן החדר. אף שהנחתי שהוא עוסק בפרשת לוונסקי, לא אמרתי מילה בנושא, אך השתדלתי לקצר בדבריי כדי שהנשיא יוכל לסיים את הפגישה במהירות ולחזור

לענייניו. הערכתו מאוד את המאמץ שהוא עשה לקיים את שיחתנו בעיצומו של משבר פוליטי פנימי. סיימנו את הערב מוקדם.

יום לאחר מכן, התפוצצה הפרשה בכל עוצמתה. הממשל האמריקני לא עסק בשום נושא אחר. זה היה האות לסיום הביקור שלנו.

ביקשתי מאנשי הצוות שלי להכין חומר רקע על האפשרות של הקמת ברית־הגנה ישראלית־אמריקאית, אבל לא שבנו לדון בנושא. בחודשים שלאחר מכן קלינטון היה שקוע בניסיון לחלץ את עצמו מתסבוכת לווינסקי. כפי שקרה מאוחר יותר גם עם הנשיא טראמפ, חשבתי שהניסיון להדיח נשיא מכהן ממניעים פוליטיים מפוקפקים מסכן את הדמוקרטיה.

אך בניגוד לישראל, חוקת ארצות הברית אינה מאפשרת לפרקליטות, שיכולה להיות מוטה פוליטית, להדיח את מי שנבחר על ידי האזרחים להנהיג את המדינה.

פסגת וואי

1998

סערת מוניקה לוינסקי לא הפחיתה את התסכול של הממשל האמריקני מהיעדר ההתקדמות שהוא ציפה לה כל כך בתהליך השלום. למעשה, ייתכן שהתסכול אפילו גבר.

לקראת סוף 1998 ביקרתי שוב בארצות הברית, הפעם לרגל המפגש השנתי של הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה שהתקיים באינדיאנפוליס. מאחר שקלינטון סירב לפגוש אותי, דילגתי על וושינגטון וטסתי ישירות לוועידת הפדרציות. משם המשכתי ללוס־אנג'לס, לכנס תמיכה בישראל שארגן ידידי המפיק ההוליוודי מֶרֶב אדלסון, בהשתתפות כוכבי הוליווד ותיקים כמו קירק דאגלס.

כשביקרתי בלוס־אנג'לס בעבר כסגן שר החוץ, אירח מרב סעודת תמיכה בישראל והושיב את השחקן גרגורי פק ליד שרה. פק סיפר לה שאמו תמיד רצתה שהוא יהיה רופא או עורך דין, ושהוא תמיד אמר לה: "את רואה, אני כל מה שרצית שאהיה! אני יכול לגלם רופא, עורך דין וכל מה שתרצי!"

בימים ההם הוליווד עדיין אהדה את ישראל במוצהר וללא סייג. אך האירוע בלוס־אנג'לס עמד בצילה של "הפגישה שלא התקיימה", משום שקלינטון ואני שהינו בעיר באותו זמן. עיתונאים ישראלים דיווחו בהנאה שהייתי קרוב לקלינטון רק כשמתווספו חנו זה לצד זה במל התעופה של לוס־אנג'לס.

סמוך לביקורי בארצות הברית התקשר אליי רון לאודר, בנה של אסתי לאודר, שלימים מונה לנשיא הקונגרס היהודי העולמי. התיידדתי איתו בכהונתי כשגריר ישראל באו"ם. לאודר סיפר לי שפנה אליו מתווך לבנוני מטעם הרודן הסורי חאפז אל־אסד, במטרה להתחיל מו"מ חשאי בין ישראל לסוריה. הוא שאל אם אסכים לשלוח אותו כנציג לא רשמי לדמשק.

אמרתי לו שכן, בתנאי שישאיר את ארצות הברית מחוץ לתמונה. לאודר דילג כמה פעמים בין משרדי בירושלים לארמונו של אסד בדמשק. הוא הצליח לשעשע את אסד בהומור היהודי הניו־יורקי שלו. אסד מצידו העביר דרכו את המסר שהוא יהיה מוכן לעשות שלום עם ישראל בתמורה לנסיגה ישראלית מלאה מרמת הגולן.

לאודר חזר אליו ומסר לו את דרישתי שבכל הסכם שלום ישראל חייבת להישאר על רמת הגולן. אסד דחה אותה לחלוטין.

"לסוריה יש צבא חלש וישראל היא מעצמת־על. ממה אתם מודאגים?" הוא

שאל.

לא השתכנעתי. אחרי דין ודברים נוספים, ועוד כמה ביקורים של לאודר, הצלחתי להביא את אסד להסכים להסדר שבמסגרתו ישראל תישאר בגולן. קו הגבול בין ישראל לסוריה יעבור ברמה ולא למרגלותיה על חופי הכנרת. כך תוכל ישראל לשמור על יתרון הגובה, וגם תהיה במרחק תקיפה מדמשק למקרה שהשלום יתנפץ. עד היום אינני בטוח מה הביא את אסד לנהל איתי מו"מ חשאי. ספק אם רצה שלום, אך גם הוא היה תחת לחץ אמריקני כבד להגיע להסכם עם ישראל. גם סביר שידע שאהיה נושא ונותן קשוח הרבה מקודמי. ייתכן שהגיע אליו מידע שהתעקשתי, באחד מצעדיי הראשונים כראש הממשלה, שמזכיר המדינה האמריקני וורן כריסטופר יבטל את הפקדון שנתן רבין לארה"ב לנסיגה ישראלית מרמת הגולן. במקום זאת דרשתי שארה"ב תחדש רשמית את ההכרה האמריקנית בחשיבותו של הגולן לביטחון ישראל שבוטאה במכתב של הנשיא פורד משנת 1975.

לבקשתי כתב המזכיר כריסטופר מכתב רשמי ברוח זו. אף שהממשל האמריקני ביקש שהדבר לא יפורסם, המכתב של כריסטופר היה הישג דיפלומטי חשוב. ייתכן שלאסד נודע על התחייבות אמריקנית מחודשת זאת ממקורותיו שלו. אני משער שהוא נרתע ממשא ומתן בתיווך ארצות הברית, שעליה לא סמך. אולי חשב שאם אני יכול לעמוד בפני הלחץ האמריקני בנוגע לגולן, אין שום סיבה לנהל את המשא ומתן דרכם. ואולי אמר לעצמו: "נראה מה אני יכול להשיג מהישראלים בעצמי. הם בכל מקרה אלה שמקבלים את ההחלטות". מהר מאוד הוא גילה שלא יקבל שום דבר בקלות.

האינטרס האמיתי שלי במשא ומתן עם סוריה היה למצוא חלופה סבירה ללחץ האמריקני הבלתי מתפשר לווייתורים מרחיקי לכת בחזית הפלסטינית, שהיו מצמצמים את ישראל לרצועת חוף ברוחב 12 ק"מ עם הגב לים. חשבתי שאם אוכל להשיג הסכם מדוד עם סוריה — עם מינימום נסיגות ישראליות ומקסימום ביטחון — תקבל ישראל את האשראי הפוליטי לעמוד בפני הלחץ האמריקני לנסיגות מסוכנות וחסרות אחריות ביהודה, שומרון ועזה.

זו היתה סיבה נוספת לכך שהסתרתי מהאמריקנים את דבר המשא ומתן עם אסד. הנחתי שהמודיעין האמריקני מודע לקיומו, אך לשליחיו של קלינטון לא אמרתי דבר.

העסקה עם סוריה לא יצאה אל הפועל מעולם. אסד הציג את המתווה לרמטכ"ל החדש שלו, דרוזי שהגיע לדרגה הבכירה ביותר בצבא סוריה. כנראה הוא הרגיש שעליו להיות יותר סורי מהסורים.

"איך אנחנו יכולים לקבל כזו כניעה?" הוא רתח על הבוס שלו. מכיוון שהרמטכ"ל הסורי התנגד בתוקף לקבל את התנאי המקדים שלי שישראל תישאר על רמת הגולן, אסד דחה את העסקה. עצרתי כל משא ומתן נוסף. עכשיו היה עליי להתמודד עם הלחץ האמריקני בחזית הפלסטינית. הבית הלבן, מחלקת המדינה והנשיא עצמו הצהירו מעת לעת שההתנחלויות הן "מכשול לשלום". למרות מחאותיי החוזרות ונשנות, הם לא אמרו דבר כמעט על ההפרות הפלסטיניות המתמשכות של הסכמי אוסלו, ועל ההסתה הבלתי פוסקת של מוסדות הרשות, שקראו ללא הרף להשמיד את ישראל ועודדו צעירים פלסטינים לרצוח יהודים באשר הם.

אמירות כאלו הציפו את התקשורת הפלסטינית שנשלטה על ידי הרשות הפלסטינית, את בתי הספר, ולמעשה את כל שאר המוסדות והארגונים שנשלטו בידי הרשות. ממשלתו של ערפאת קראה לכיכרות ולבנייני ממשלה על שמם של מחבלים שרצחו יהודים. ככל שרצחו יותר יהודים, כך קיבלו כבוד רב יותר. האמריקנים לא ראו בכך מכשול לשלום, וגם לא במדיניות "הדלת המסתובבת" שאימץ ערפאת, כשכלא מחבלי חמאס ושחרר אותם אחרי זמן קצר.

ממשל קלינטון הגיב לכל אלה במחאה קלושה ביותר, אם בכלל. מאמצי לגרום לו להגיד משהו שלילי על הרשות הפלסטינית דמו לניסיון לעקור שן סרבנית. במקום זאת, הממשל פרסם ללא הרף הצהרות מוטות שהטילו על ישראל, ועליי אישית, את האשמה בחוסר ההתקדמות בתהליך השלום. ערפאת מעולם כמעט לא נדרש לתת דין וחשבון לאמריקנים על אמירותיו ומעשיו.

הוא עמד בראש ארגון טרור שקרא בגלוי להשמדת ישראל, שוחרר בקביעות מחבלים מהכלא והחדיר במוחם של ילדים פלסטינים שרצח יהודים יביא להם תהילה. לאיש הזה ציפו ממני למסור שטחים!

רוב הציבור בישראל חלק איתי תפיסה אחרת לגמרי בנוגע לשלום. הישראלים השתוקקו באמת ובתמים לסיום הסכסוך עם הפלסטינים, אך בניגוד לפקידי הממשל בווינגטון עיניהם לא טחו מראות את המציאות הביטחונית והמדינית סביבנו.

למען ההגנות, איך היה אפשר לצפות מאנשי קלינטון להיות יותר פרו־ישראלים מחבריהם באליטה הישראלית, שעמדו עמם בקשר רצוף? התקשורת הישראלית האשימה אותי ללא הרף בשותפות ברצח רבין ובטרפוד השלום שהיה ממש מעבר לפינה. לאה רבין אירחה את ערפאת בביתה וכינתה אותו "גיבור השלום".

השמאל הישראלי והשמאל האמריקני הזינו זה את זה באשליות שבמבט לאחור נראות בלתי נתפסות, אך בימים ההם של תחילת כהונתי היו בגדר תורה מסיני.

קלינטון שיגר סדרת שליחים מטעמו למזרח התיכון, לרבות דניס רוס, מרטין אינדיק ואהרון מילר. מזכיר המדינה וורן כריסטופר, שנחשב לא תקיף דיו, הוחלף ב־1997 בידי מדלן אולברייט. הציפייה היתה שהיא תהיה קשוחה יותר כלפיי. נפגשנו כמה פעמים בירושלים, בוועידות ובלונדון.

אולברייט כתבה לאחר מכן בזיכרונותיה שהמשא ומתן איתי היה משול ל"עיניים". ראיתי בכך מחמאה גדולה. הגנתי על המדינה היהודית. ידעתי שלא תהיה לעמנו הזדמנות נוספת לתחייה לאומית. יש גבול למספר הניסים שהגורל יכול להקצות לעמים, והעם היהודי זכה בתקומתו לניסים מעל ומעבר.

השלמתי עם הידיעה שעמדתי הבלתי מתפשרת, שנועדה להבטיח את הישרדותה של ישראל, תהיה כרוכה בהשמצות פוליטיות ואישיות בלתי פוסקות מהעיתונות והשמאל בישראל ומן הממשל האמריקני.

בדרך כלל התייחסתי לכך בשוויון נפש. אך מדי פעם פקעה סבלנותי מול ההתקפות האישיות האלה. לפני אחת הפגישות עם אולברייט בלונדון, התקשורת הבריטית — שתודרכה בבירור בידי אנשי הממשל האמריקני — פרסמה כותרות דרמטיות כמו "ספירה לאחור לשלום", עם הסבר ש"השלום במזרח התיכון" תלוי בתוצאות הפגישה שלי עם מזכירת המדינה האמריקנית. כרגיל, המסר הגלוי והסמוי היה שהתממשותו של השלום תלויה אך ורק בנכונותי לעשות את הוויתורים ה"נדרשים".

הפגישה שלי עם אולברייט התקיימה באחד המלונות בלונדון. מיד עם תחילתה היא הציבה לי אולטימטום. היה עליי לקבל סעיף כלשהו שהתנגדתי לו במשא ומתן עם הפלסטינים.

"יש לך שעתיים להחזיר לי תשובה", היא אמרה לי. "אם תסרב, ארד לעיתונאים שמחכים בלובי ואגיד להם מי אחראי לכישלון השלום".

זעמתי בתוכי. עד כאן!

"גבירתי מזכירת המדינה", אמרתי. "אני לא צריך שעתיים. אני אפילו לא צריך דקותיים. בואי נסיים את הפגישה עכשיו ונרד שנינו לדבר עם התקשורת העולמית. את תאמרי להם מה שאת רוצה. אני אומר להם שכראש ממשלת ישראל, לא אסכן את המאבק היהודי בן אלפי השנים למקום משלנו בין העמים בכך שאכנע לתנאים שמסכנים את המדינה היהודית האחת והיחידה".

לא ירדנו ללובי.

הפגישה בלונדון היתה חלק מקרב ההתאגרות האיסופי שלי עם ממשל קלינטון. בכירי הממשל שאפו בכל ליבם להשיג "פריצת דרך לשלום" ולקבל פרס נובל משלהם. הם ניסו להשיג שלום עם סוריה ונכשלו. הם ניסו להשיג שלום עם

הפלסטינים ונכשלו. הם היו מוכרחים להשיג פריצת דרך כלשהיא, ומבחינתם, אם המשמעות היתה לרמוס אותי — אדרבא. אאלץ להשיב מלחמה שצרה.

כשארצות הברית הגבירה עוד יותר את הלחץ לויתורים ישראלים, פניתי לקהילות יהודיות ואוונגליסטיות כדי לגייס לחץ נגדי על הממשל. נפגשתי גם עם אנשי הקונגרס משתי המפלגות ושטחתי בפניהם את עמדותיי. אך הלחץ נמשך. באופן פרדוקסלי, העובדה שמדיניות ההדדיות שלי עצרה כמעט לחלוטין את גלי פיגועי ההתאבדות אפשרה לצוות של קלינטון להחיות את המאמצים לחידוש המשא ומתן שהחל באוסלו.

הסכמי אוסלו קבעו מתווה שבו ישראל תמיר חלק משטחי C שביהודה ושומרון, שטחים בשליטה ישראלית מלאה, לשטחי B, שטחים בשליטה פלסטינית חלקית. חלק מהשטח נועד גם להפוך לשטח A בשליטה פלסטינית מלאה. לפני שיערכו השינויים, דרשתי שהרשות הפלסטינית תתנער רשמית מהאמנה הפלסטינית הקוראת להשמדת ישראל, ושהיקף השטח המועבר אליה יצומצם למינימום. שינוי מעמד השטחים ייעשה בכמה פעימות, אך ורק אם הפלסטינים ימלאו לפני כל פעימה תנאים ביטחוניים מסוימים.

כדי לדון בסוגיות אלה ובסוגיות אחרות כינס קלינטון מפגש פסגה באחוזת נהר וואי שבמרילנד ב־23 באוקטובר 1998. קלינטון הביא לשם מבית חולים אמריקני את המלך חוסיין, שהיה בעיצומם של טיפולים במחלת הסרטן שפקדה אותו. חוסיין התחנן בפניי שאגיע להסכם עם הפלסטינים. אף שלא הסכמתי עם הנחות היסוד שלו, הוא נגע לליבי. האיש בא ממיטת חוליו, כשהוא מתמודד עם מחלה קשה שזמן קצר אחרי כן תגבה את חייו.

סיפרתי לו שבני יאיר דואג לשלומו. באחת מפגישותינו, כשנתיים קודם לכן, חוסיין חצה את מפרץ אילת מעקבה וביקר אותי ואת משפחתי במלון אורכידאה באילת. יאיר בן השש פתח את הדלת והשתומם לראות את המלך לבוש בבגדי יום יום.

"אתה באמת מלך?" הוא שאל בעברית.

"כן, הוא באמת מלך", עניתי במקום חוסיין.

"אז איפה הכתר שלו?" יאיר התעקש.

"הוא מלך גם כשהוא לא חובש אותו", אמרתי.

הפגישה הותירה ביאיר רושם עמוק. כשנודע לו שנתיים לאחר מכן על מחלתו של חוסיין, הוא צייר ציור קטן של חיזור שהגיע לכדור הארץ עם תרופת קסם. את הציור הוא הקדיש ל"מלך הטוב", כפי שקרא לחוסיין, ובכתב ידו הוסיף: "תבריא מהר".

שלחתי לחוסיין את הציור בערוצים הדיפלומטיים, וכנשפגשנו בוועידה בוואי שאלתי אם הוא קיבל אותו. חוסיין השיב שלא. הוא ביקש משרה, שהתלוותה אליי לפסגה, לשלוח לו עותק, וכך עשינו. סיפרו לי שהוא שמר אותו בחדרו.

הבאתי איתי לוואי את אריאל שרון, אז שר התשתיות, במטרה להשיג הסכמה רחבה ככל האפשר בממשלה לכל החלטה שאקבל. מועצת יש"ע שיגרה אף היא משלחת לוואי כדי לעודד אותי לעמוד מול הלחץ האמריקני. מכיוון שנאסר עליהם להיכנס לשטח המתחם, יצאתי לפגוש אותם בחוץ. "אעשה כמיטב יכולתי", אמרתי להם.

זה לא ממש סיפק אותם.

ועידת וואי לוותה במשברים האופייניים למפגשי פסגה. בשלב מסוים, כשזוות המשא ומתן האמריקני לא הצליח לספק ערבויות מסוימות שהובטחו לנו, הוריתי לחברי המשלחת הישראלית להתחיל לארוז. אף שהאמריקנים לעגו ל"טקטיקה" הזאת לאחר מעשה, בזמן אמת הם התייחסו לדבריי ברצינות וסיפקו את הערבויות הנדרשות. מבחינתם הם קיבלו החלטה נכונה — ללא קבלת הערבויות באמת הייתי עוזב.

אחת הדרישות של ערפאת היתה שאשחרר אסירים שהיו מעורבים בפעולות טרור. אמרתי שאשקול לשחרר כמה מהם אם נשיא מצרים חוסני מובארק ישחרר במקביל את האזרח הישראלי עזאם עזאם, שהיה כלוא במצרים באשמת שווא של ריגול. התקשרתי מוואי ישירות למובארק, אך הוא סירב. הסברתי לקלינטון שלנוכח הסירוב לא אוכל להיענות לדרישה הפלסטינית. להפך, דרשתי מערפאת שיעצור את הרוצחים המסוכנים שמתהלכים חופשי ברשות הפלסטינית. קלינטון התפוצץ מכעס ועזב את הישיבה בסערה, תוך שהוא מאשים אותי שאני מסרב להתעלות להזדמנות היסטורית.

השתיקה המתוחה בחדר הופרה כשמדלן אולברייט נזפה בי כאילו הייתי תלמיד בית ספר: "תראה מה עשית! הכעסת את נשיא ארצות הברית!"

הרגשתי כאילו אני בשידור חוזר של הפגישה שלי איתה בלונדון.

אלא שהפעם שלטתי בעצמי קצת יותר. הסברתי לאולברייט שלא היתה לי שום כוונה לפגוע ברגשותיו של קלינטון. לא מדובר כאן ברגשות האישיים של אף אחד, אמרתי. מדובר בביטחון ישראל ובעתידה, ועל כך לא אתפשר.

כשראיתי שהגענו למבוי סתום הצעתי שערפאת ואני ניפגש בארבע עיניים. ביקשתי ממנו לרשום את שלושת הנושאים החשובים ביותר עבורו, וכך אעשה גם אני. הנושא הראשון שלו היה שינוי הגדרת השטחים. הנושא הראשון שלי היה ביטחון, ואחריו שליטה ישראלית מלאה בבקעת הירדן. הצלחנו להסכים על

הפעילות לשינוי הגדרת השטחים ועל סידורי הביטחון שיידרשו לביצועם. השטחים שהגדרתם תשתנה הסתכמו בסופו של דבר ב־13 אחוזים משטחי יהודה ושומרון, אך רק 3 אחוזים היו אמורים להימסר לשליטה פלסטינית מלאה.

קלינטון היה מרוצה. קודם לכן הבטיח לי שאם העסקה תצא לפועל הוא ישחרר את ג'ונתן פולארד, שעד אז ריצה כבר 13 שנה בכלא האמריקני. ישראל הפסיקה את כל פעילות הביון בארצות הברית לאחר לכידתו ב־1985. פולארד כבר שילם די והותר והגיע הזמן שיהיה אדם חופשי.

ביום מעצרו של פולארד ב־1985 התלוויתי ליצחק רבין למסעדה בניו־יורק. הוא ביקר אז בארצות הברית כשר הביטחון ואני הייתי השגריר באו"ם. במהלך הארוחה הגיעה אלינו שמועה שאזרח אמריקני ניסה לקבל מקלט בשגרירות שלנו בווינגטון, אך השגרירות סירבה להכניסו והוא נעצר בידי המשטרה. זו היתה הפעם הראשונה ששמעתי על פולארד. לא היה לי ברור אם רבין יודע במה מדובר.

חשבתי שריגול על אדמת ארצות הברית, גם אם היעד המודיעיני הוא לא ארצות הברית עצמה, הוא מעשה איוולת. האחריות לשגיאה הזאת היתה מוטלת על ממשלת ישראל. ממשלות קודמות התלבטו אם לקבל באופן גלוי אחריות על הפעלתו של פולארד. לי כראש הממשלה לא היו שום היסוסים בנידון. הודעתי שפולארד הופעל בידי זרוע של המודיעין הישראלי שפעלה באופן עצמאי ושגוי. פולארד ריצה בכלא הפדרלי מאסר ארוך בהרבה מזה של מרגלים סובייטים שבאמת פגעו בביטחון ארצות הברית. אמרתי לקלינטון ששיחרורו יהיה מעשה הומניטרי שיסגור את הפרשה הכאובה הזאת ויקנה לו אהדה רבה בציבור הישראלי. קלינטון הסכים לשחרר את פולארד בימים שקדמו לוועידת וואי, כתמריץ מיוחד עבורי להגיע לפסגה. כעת, בשעותיה האחרונות של הוועידה, כשהצוותים כבר ניסחו את הטיוטות האחרונות, הוא ביקש להיפגש איתי.

"ביבי", אמר קלינטון, "אני מצטער שאני מפיל את זה עליך, אבל אני לא יכול לשחרר את פולארד. הפנטגון וה־CIA עומדים על הרגליים האחוריות. ג'ורג' טנט [ראש ה־CIA] איים להתפטר. אני פשוט לא יכול לעשות את זה". הייתי המום.

נשיא ארצות הברית, שאנשיו נזפו בי ללא הרף על שלא היה לי אומץ לקבל החלטות מדיניות וביטחוניות קשות שעלולות להפיל את ממשלתי, חוזר בו ממחויבות מוצקה שנתן בגלל מכשול בירוקרטי שבשום צורה שהיא לא היה איום על נשיאותו!

פרשתי לחדרי. שקלתי ברצינות רבה אם עליי לפוצץ את ההסכם, בעיקר בגלל הפגיעה באמון בהבטחות של הצד האמריקני.

בסופו של דבר החלטתי להישאר. הסכם וואי היה הסכם מינימליסטי. לא ויתרנו על שטחים בהיקף ניכר ולא על אזורים בעלי חשיבות אסטרטגית או היסטורית. ידעתי שאם ההסכם לא יחתם יגביר הממשל האמריקני את הלחץ על ישראל וידרוש ויתורים גדולים בהרבה, וספק אם אוכל להשיג תנאים טובים יותר.

חרקתי שיניים והמשכתי הלאה. ב־23 באוקטובר 1998 חתמתי על ההסכם. פולארד נותר בכלא עוד עשרים שנה. במהלך כהונתי כראש הממשלה פעלתי ללא הרף לשחררו ולהעלותו לישראל. לאחר סיום כהונתי הראשונה כראש הממשלה, הלכתי כאזרח לבקרו בכלא. התחבקנו. הוא עשה עליי רושם של אדם שקול, נעדר מרירות, פטריוט יהודי. גמרתי אומר לעשות הכול כדי להביאו הביתה. למרות מאמציי, נאלצנו להמתין להשלמת מאסר העולם שלו, שנמשך שלושים שנה, הרבה יותר מעונשים שהושחו על מרגלים סובייטים שריגלו בפועל נגד אמריקה. רון דרמר, שלימים מיניתי לשגריר בווינגטון, שמר על קשר קבוע עם פולארד.

ב־2021 קיבלתי את פניו של פולארד כשחזר סוף־סוף הביתה. הוא נחת בנתב"ג וירד מהמטוס לצד אסתר אשתו, שהיתה חולה בסרטן סופני ונפטרה כמה חודשים לאחר מכן. שניהם כרעו ברך ונישקו את אדמת המולדת. התחבקנו בחום.

עם שובי ארצה מוועידת וואי חיכתה לי סופה פוליטית. אף שהסכם וואי אושר בכנסת ב־17 בנובמבר ברוב של 75 מול 19 מתנגדים, המפלגות הדתיות מימין לליכוד איימו להפיל אותי מראשות הממשלה בהצבעת אי־אמון. מפלגת "העבודה", שהבטיחה רשת ביטחון פרלמנטרית נגד הצבעת אי־אמון אם אחתום על ההסכם, חזרה בה מיד מהבטחתה. אחרי ההצבעה על הסכם וואי הם חזרו לפעול להפלת ממשלתי. כשהבנתי שהממשלה עומדת ליפול, פיזרתי את הכנסת וב־21 בדצמבר הודעתי על הקדמת הבחירות. בראשות מפלגת "העבודה" עמד אז אהוד ברק, שמולו אתמודד בבחירות לראשות הממשלה.

המשימה הראשונה שלי היתה לגבש את תמונת הכוחות מימין לליכוד. לשם כך נפגשתי עם הרב אברהם שפירא, ראש ישיבת מרכז הרב הקרויה על שם הרב אברהם יצחק הכהן קוק, ישיבת הדגל של הימין הדתי. הרב שפירא הכיר היטב את ההספד הנפלא של הרב קוק על סבי נתן. הוא קיבל את פניי בשאלה: "סבא שלך, רבי נתן, דיבר תמיד בתשוקה גדולה על קדושת ארץ ישראל. מה הוא היה אומר על הסכם וואי?"

"אינני יודע", עניתי בכנות. "הוא נפטר ב־1935, הרבה לפני שנולדתי".
הרב שפירא לא הסתפק בתשובתי. "אז שאל את אביך מה רבי נתן היה אומר".
שח־מט.

הלכתי לראות את אבא וסיפרתי לו על השיחה.
"מה להשיב לרב? מה סבא היה אומר?" שאלתי.
אבא חשב לרגע. אף שבאופן אמוציונלי התנגד להסכם וואי, הוא הבין את ההשלכות של קריסת הממשלה.
"תגיד לרב שסבא שלך היה יהודי חכם מאוד", אמר אבא, "והוא היה אומר שעדיף להקריב 3 אחוזים מאדמת המולדת מאשר לאבד את כולה, וזה מה שיקרה אם ברק ינצח בבחירות".

מפלגות הימין לא שעו לעצה הטובה של אבא.
הבעיה שלי לא הצטמצמה למצביעי הימין, אלא התרחבה למצביעי המרכז. באופן פרדוקסלי, העובדה שהמציאות היומיומית היתה טובה מדי פגעה בנו. הטרור פסק, והנושא הביטחוני שבדרך כלל הכריע לטובת "הליכוד" לא היה רלוונטי. ב־1996, 67 אחוזים מהמצביעים ציינו את השיקול הביטחוני כמרכיב החשוב ביותר בהחלטה עבור מי הצביעו. ב־1999 רק 40 אחוזים אמרו שינהגו כך. נפילתי קורבן להצלחתי שלי.

עם זאת, הבעיה העיקרית היתה אובדן הלכידות בימין, שפתח פתח למסע בחירות יעיל של "ישראל אחת", השם החדש שקבע אהוד ברק למפלגת "העבודה". בהתבטאות לא זהירה במהלך הקמפיין אמר ברק שאילו היה נולד פלסטיני, גם הוא היה מצטרף לארגון טרור. כשתקפתי את האמירה האומללה הזאת, ברק השיב בהתקפה אישית ארסית: "ביבי, יוני היה מתבייש בכך!"

נדמה שאי אפשר לדדת נמוך יותר. אבל שנים אחר כך ברק הצליח בכל זאת. הוא הציג את עצמו כממשיך דרכו של רבין, גנרל ביטחוניסט שיחתור לשלום בלי לפנות יותר מדי שמאלה. "הסכם אוסלו מחורר כמו גבינה שווייצרית", הוא טען. אבל הוא לא סיפר שלאחר שיבחר הוא יכלה את רוב הגבינה שנותרה וישאיר את ישראל עם הסכם מחורר עוד יותר.

ברק הקים מערכת עמותות מפוקפקות שהעבירו עשרות מיליוני דולרים לקמפיין הבחירות של "ישראל אחת". פעולתן של העמותות מעולם לא נחקרה כראוי. הקמפיין עתיר התקציבים של המפלגה — בהנחיית סוללת יועציו הקרובים ביותר של קלינטון, ג'יימס קרוויל, סטנלי גרינברג ודיוויד שרום — תקף את "הליכוד" על "תקציבי עתק להתנחלויות על חשבון הזקנה במסדרון בבית החולים בנהריה". בקמפיין מהוקצע הבטיח ברק שממשלה חדשה בראשות "ישראל אחת" תתקן את המצב.

שוב התערב קלינטון בבחירות כדי להטות את כף המאזניים בישראל.
הממשלה בראשותי הפסיקה את הטרור, השיבה את הביטחון, כפתה את מדיניות

ההדדיות על הפלסטינים, והנהיגה רפורמות כלכליות חסרות תקדים. אלא שחלק ניכר מהציבור התייחס למצב הביטחוני המשופר כמובן מאליו. השאיפה לחתום מהר על הסכם שלום סופי עם הפלסטינים עדיין היתה בשיאה, בניגוד לגישה ההדרגתית והזהירה שלי. שאיפה אוטופית לשלום בכל מחיר הכריעה את הכף. שלושה חודשים לפני הבחירות אמרתי לארתור פינקלשטיין, שבא שוב לייעץ לי, שגנור עליי להפסיד.

"לפחות נפסיד בכבוד", אמרתי לו.

אהוד ברק הביס אותי ב־56 אחוזים מהקולות לעומת 44 אחוזים. מרווח הניצחון ניתן לו על ידי הקול הערבי, שזיכה את ברק בתמיכה של 95 אחוזים לעומת 5 אחוזים שתמכו בי. הקולות בציבור היהודי התחלקו כמעט שווה בשווה. זמן קצר אחרי פרסום המדגמים הודעתי על התפטרותי מראשות "הליכוד" ומהכנסת. אריאל שרון נבחר לראשות "הליכוד" והנהיג את האופוזיציה. לא חלף זמן רב עד שהטלפון צלצל. על הקו היה ביל קלינטון. בדרכו השרמנטית ביקש לנחם אותי על ההפסד שהוא עמל למענו קשה כל כך.

"אתה תחזור", הוא אמר.

שרה הסכימה עם הקביעה. אני עצמי פקפקתי בכך. הייתי בן חמישים. מבחינתי, עתידי הפוליטי כבר היה מאחוריי. על אף חתירתו הבלתי נלאית להפיל אותי מכס ראש הממשלה, לא יכולתי שלא לחבב את קלינטון באופן אישי. גם במפגשים הקשים היה בעיניו ניצוץ שובב שלא אפשר לבן שיחו להיות תוקפני מדי כלפיו. הוא היה פוליטיקאי מלידה, ברוך כישרונות, לא אידיאולוג אלא פרגמטיסט שרצה לפתור בעיות באמצעות מציאת העמק השווה.

חיפושו אחר דרך האמצע הוא שעמד בבסיס מדיניותו הכלכלית והחברתית כשהעביר את הסכם הסחר החופשי של צפון אמריקה (NAFTA) בדצמבר 1993, ואת רפורמות הרווחה הנרחבות שהעלו אותו על מסלול התנגשות עם האגף השמאלי במפלגה הדמוקרטית. בשיחות שניהלנו התרשמתי משליטתו בנושאים כלכליים.

קלינטון מטבעו גם אהד את ישראל. בנאומו בכנסת ב־1994 הוא סיפר על דברים שאמר לו הכומר שלו כשליווה אותו בביקורו הראשון בארץ: "אם תיטוש את ישראל, אלוהים לעולם לא יסלח לך".

בעיניו ובעיני אנשיו המשמעות היתה לא פעם שצריך "להציל את ישראל מעצמה", שכן פעם אחר פעם הבוחרים הישראלים הוכיחו שכנראה לא ידעו מה טוב עבורם. אחד ממקורביי הגיב על כך באירוניה: "אחרי הכול, מה אנחנו יודעים?

אנחנו בסך הכול חיים כאן". אם עבור קלינטון הצלת ישראל חייבה התערבות בוטה בבחירות הפנימיות שלה, לא היה לו היסוס ליזום התערבות כזאת. פעמיים הוא שלח את יועציו הפוליטיים לישראל כדי לסייע לפרס ולברק בבחירות נגדי. בפעם הראשונה הוא התוודה על כך בפניי כשנכשל, ובפעם השנייה חגג בגלוי את ניצחונו כשהצליח. באופן אירוני, האנשים שהאשימו אותי לשווא בהתערבות בבחירות בארצות הברית הם שהתערבו בבחירות בישראל כדי להפיל אותי. קלינטון העריץ את רבין. ההספד שנשא בהלווייתו ומטבע הלשון שטבע, "שלום חבר", נגעו בלבבות.

הוא ללא ספק האמין שהסכמי אוסלו קרסו בגללי — אותם הסכמים שהוא חגג עם ערפאת, פרס ורבין על מדשאות הבית הלבן. העובדה שההסכמים קרסו בסדרת פיגועי התאבדות רצחניים שערפאת הוציא נגד ישראל, הרבה לפני רצח רבין ובחירתי לראשות הממשלה, נעלמה מעיניו.

אם רק תסכים ישראל לווייתורים נוספים, סבר קלינטון, הפלסטינים יעשו שלום. כשביקר בישראל אחרי ועידת וואי, בדצמבר 1998, הוא נסע לעזה ונאם בלהט בפני חברי הוועד הפועל של אש"ף מתוך אמונה נאיבית שפנייתו הרגשנית תכבוש את ליבם. כשלא סיפקתי את הווייתורים מרחיקי הלכת שהיו לדעתו תנאי מקדים לחתימת הסכם שלום סופי, הוא שם את כל יתרונו על ברק ועזר לו להביס אותי. זמן קצר לאחר ניצחונו של ברק, הזמין אותו קלינטון לארוחת ערב חגיגית בבית הלבן, שם התחבקו בחום מול המצלמות. אחד הנוכחים נשבע ששמע אותם אומרים, "עשינו את זה". כל האורחים היו שותפים לשמחה. הם האמינו שהמכשול הוסר ושהשלום בהישג יד.

זמן לא רב לאחר מכן נפגשו השניים בקמפ דייוויד והסכימו על הצעד הבא שלהם. לקלינטון נותרה קצת יותר משנה בתפקיד. הוא היה נחוש לחקוק את שמו בהיסטוריה בהשגת הסכם קבע לשלום בין ישראל לפלסטינים. הדרך נסללה עתה לפסגה ההיסטורית — פסגת קמפ דייוויד.

ביוני 2000 חיבק קלינטון גבה הקומה את כתפיהם של ערפאת וברק, בזמן שהובילם לבקתות הכפריות של קמפ דייוויד.

ואז, לעיני העולם כולו, התחולל פיאסקו. ברק הציע ויתורים גורפים שכללו 92 אחוזים מיהודה ושומרון ומדינה פלסטינית שבירתה מזרח ירושלים. ערפאת דחה את ההצעה.

היה לו קל יותר להגיע לירח מאשר לחתום על הסכם שיסיים את הסכסוך עם ישראל. אחרי הכול, התנועה הלאומית הפלסטינית שהוא הוביל במשך עשרות שנים התבססה כולה על חיסולה של ישראל.

העובדה שגם קלינטון וגם ברק היו עיוורים לאמת הפשוטה הזו היא בלתי נתפסת. מסווגורים מרדיפת התהילה מתוך תקווה לזכות בפרס נובל לשלום, קלינטון וברק צללו למחילת הארנב של הבטחות השלום של הפלסטינים וגילו שאין בהן שום דבר. לאחר מכן היתמם ברק וטען שמטרתו האמיתית בקמפ דייויד היתה לחשוף את המדיניות של ערפאת ולהראות לעולם של ישראל "אין פרטנר". איש לא קנה הסבר זה.

קלינטון לפחות הודה שהוא מאוכזב. הוא באמת ציפה להשיג הסכם היסטורי אחרי שהמכשול לשלום (כלומר, אני) סולק. כשמגדל הקלפים הזה קרס הוא הטיל במרומז את האשמה על ערפאת.

אבל גם אז הוא הסביר את הכישלון כטעויות טקטיות. הנשיא וצוותו פשוט סרבו להודות ששאיפתם להשיג את השלום המיוחל התבססה על הנחת יסוד כוזבת. הבעיה לא היתה הסרבנות הישראלית או היעדרה של מדינה פלסטינית. הבעיה היתה סרבנות פלסטינית וקיומה של מדינה יהודית.

בעקבות הכישלון בקמפ דייויד, ערפאת החרף את הטרור נגד ישראל, בהאמינו שלחץ הפיגועים יכריע את ישראל. אך גם בעיצומו של גל טרור פלסטיני רצחני, ברק וקלינטון לא נתנו לעובדות להפריע להם.

רגע לפני שקלינטון סיים את הקדנציה השנייה שלו כנשיא, הוא וברק עשו ניסיון נואש נוסף. הם נפגשו ב־19 בדצמבר 2000, בתקופת המעבר שבין נשיאי ארצות הברית, וסיכמו שפגישה נוספת בין משלחת ישראלית למשלחת פלסטינית תתקיים בטאבה ב־21 בינואר. מכיוון שהתאריך חל יום אחד בלבד לאחר השבעתו של ג'ורג' בוש הבן לנשיאות, נציג אמריקני לא נכח בפגישות שם.

בטאבה הגדיל ברק עוד יותר את הצעתו מקמפ דייויד. הוא הוסיף לה 4 אחוזים, ובכך הציע לפלסטינים ויתור טריטוריאלי כולל על 96 אחוזים משטחי יהודה ושומרון. הוא אפילו הציע לתת לפלסטינים דריסת רגל בהר הבית. ערפאת עדיין סירב.

הוויתורים השערורייתיים הללו לא רק שלא מיתנו את הטרור, הם החרפו אותו. פיגועי הטרור בניצוחו של ערפאת הלכו והחריפו. יותר מ־25 ישראלים נרצחו בשבועות שלאחר קמפ דייויד. ב־7 במרץ 2001 קרסה הקואליציה של ברק. הוא הודח מתפקידו ונכנס להיסטוריה כראש הממשלה בעל הקדנציה הקצרה בתולדות ישראל, שנמשכה עשרים חודשים בלבד. יעברו עשרים שנה עד שמיישהו ישובור את השיא המפוקפק הזה.

קלינטון היה מלא כוונות טובות. ההישג הגדול במדיניות החוץ האמריקנית שהוא חתר אליו היה מעבר להישג ידו, והוא מעולם לא הבין מדוע. ההנחה שלו

שהפלסטינים יעשו שלום עם ישראל תמורת המחיר ה"נכון" התעלמה מן העובדה
הפשוטה שהתנועה הלאומית הפלסטינית חרתה על דגלה את חיסול המדינה
יהודית. זהו שורש הסכסוך, ואם לא מטפלים בו אי אפשר להביא לסיומו.

במדבר

2002–1999

בליל הבחירות, במלון הילטון בתל־אביב, הכנתי מראש את נאום ההפסד שלי. בקטע הנאום שבו הודעתי על התפטרותי שיתפתי רק את שרה. כשהודעתי שאני מתפטר רבים בקהל נאנחו בצער. חלקם אף פרצו בבכי. הודיתי להם על תמיכתם וצעדתי אל עבר השקיעה.

בעת ההיא היו בבעלותנו דירה ברחוב עזה בירושלים, דירה קטנטנה של שרה בגבעתיים ושום דבר אחר מעבר לכך. עיתונאי אחד ציין בחדווה: "ערפאת יוצא מעזה, נתניהו נכנס לעזה".

ב־20 באוקטובר 1999, בשעה 11:00 בבוקר, דפקו שוטרים בדלת דירתנו ברחוב עזה. העיתונות קיבלה התראה מראש, וצוותי צלמים כבר היו ערוכים מול הכניסה לביתנו. בהמשך נודע לי שקצינת המשטרה שפיקדה על המבצע השכימה קום ולרגל האירוע התייצבה מוקדם בבוקר אצל הספר כדי לסדר את התסרוקת.

"יש לנו צו חיפוש מבית המשפט", אמרה.

"תוכלו לחזור יותר מאוחר?" שאלה שרה.

"לא, זה חייב להיות עכשיו. נא לזוז הצידה".

שרה עיכבה אותם עד שעורך הדין שלנו הגיע.

השוטרים סרקו את הדירה, שהיתה עמוסה בארגזים שלא הספקנו לפרוק אחרי שלוש שנים במעון ראש הממשלה בבלפור.

כמה ימים קודם לכן פרסם העיתון "ידיעות אחרונות" תחקיר שקרי שלפיו לקחנו הביתה מתנות רשמיות ויקרות ערך שניתנו לראש הממשלה אך היו רכוש המדינה.

על סמך "תחקיר" הזוי ערכה המשטרה חיפוש משפיל ומתוקשר בביתנו. הם סרקו כל חלק בדירה, רוקנו ארונות ומדפי ספרים ולא פסחו על דבר.

הם לא מצאו דבר, מלבד קופסה מצופה אמייל בחדר העבודה שלי.

"מה זה?" שאל אותי אחד הקצינים.

"זו קופסה", השבתי.

"אני יודע שזו קופסה", רטן הקצין, "אבל מה יש בה? תכשיטים?"

"אם אתה באמת רוצה לדעת, יש בה רחת לוקום שהביא לי שליח שביקר בדמשק".

"אז איפה הלוקום?"

"אכלתי אותו".

הדברים אולי נשמעים משעשעים עכשיו, אבל שרה ואני לא הרגשנו כך באותו הבוקר. חשנו מבוזים, והעלבון בעבע בתוכנו ואיים לפרוץ החוצה. איכשהו הצלחתי לשמור על קור רוח וכך גם נהגה שרה, אף שידעתי שהיא רותחת מבפנים.

השוטרים התגודדו סביב כספת באחד החדרים. עכשיו, הם בוודאי חשבו, נגלה חבילות של מזומנים. במקום זאת הם מצאו שם רק אקדח שקיבלתי למזכרת מהמלך חוסיין. הם לקחו איתם כמה פתקים ומכתבים בכתב ידה של שרה. חוץ מזה לא מצאו דבר. בכך תם העניין או לפחות כך קיוויתי.

אך זאת היתה רק ההתחלה.

למחרת פורסמו בתקשורת כותרות מפוצצות על "מתנות יוקרה רבות" שהתגלו בדירה, המניחות בסיס לפתיחת חקירה פלילית מלאה. החקירה ארכה שנה שלמה. בכל פעם שהתייצבנו בתחנת המשטרה המתינו לנו שם מצלמות הטלוויזיה שהזמינו החוקרים מראש.

מהר מאוד הבנתי שהעיתונות ומשתפי הפעולה שלה בפרקליטות ובמשטרה היו נחושים לוודא שפרישתי מהחיים הפוליטיים תהיה סופית ולא זמנית. זה היה שיעור מבוא בשבילי על חוסר הגינותם של החוקרים והפרקליטות והקשר הסימביוטי שלהם עם התקשורת.

"פרשת המתנות", כפי שנקראה, היתה תוצאה של "פרשת ההובלות" שקדמה לה. קבלן הובלות שעבד איתנו בעבר באופן פרטי העביר את חפצינו גם כשעזבנו את בלפור. הקבלן הגיש למשרד ראש הממשלה חשבוניות מנופחות שקיבלה כביכול את אישורי. העיתונות חגגה בהאשמות שהחשבון המנופח הזה הוא תחבולה שבאמצעותה כיסיתי את עלויות ההובלה הפרטיות הקודמות שלי. זה היה שקר. שילמתי למוביל את המגיע לו על ההובלה הפרטית שעשה בשבילנו, אבל בשום אופן לא הסכמתי שמשרד ראש הממשלה ישלם את החשבון המנופח שהגיש למדינה על העברת החפצים מבלפור.

ההאשמה התמוססה כי כמה אנשים נכחו בלשכת ראש הממשלה כשדווח לי על החשבון המנופח. הם סיפרו שאמרתי מיד "אל תשלמו לו אפילו שקל אחד". בהמשך נודע לנו שבהזדמנות אחרת המוביל הגיש חשבון מנופח דומה לאחד הבנקים הגדולים שעבורם ביצע עבודות. גם שם סירבו לשלם לו.

המשטרה זימנה אותנו לחקירות על החשבוניות המנופחות שהגיש והחלה ללחוץ עלינו. מן הסתם נאמר לו לספק חומר מפליל עליי. בצר לו הוא טען בפני החוקרים שבזמן העברת החפצים שלנו מבלפור, הוא ראה שחלק מהארגונים הכילו מתנות רשמיות שקיבלתי כראש ממשלה. הטענה הודלפה לתקשורת, והביאה מיד לחיפוש שנערכו בביתנו. שיתוף הפעולה השקוף בין התקשורת לחוקרים הוא

שיצר את "פרשת המתנות".

בחודשים הבאים עברנו שרה ואני מאות שעות של חקירות צולבות במשטרה. נחקרנו על כל רמז, כל קטע וידאן, כל פיסת נייר או כל דבר אחר שאולי היה יכול להוכיח שעזבנו את מעון ראש הממשלה עם שלל יקר ערך ששייך לממשלת ישראל.

לדאבונם של החוקרים לא נמצא דבר, מהסיבה הפשוטה שלא לקחנו דבר. כמעט כל המתנות הרשמיות נרשמו, סווגו ונשמרו במרתף במשרד ראש הממשלה. חלקן אוחסנו במחסן ממשלתי ולא היו ברשותנו. מעט המתנות שכן היו ברשותנו היו מותרות על פי התקנות, כי עלו פחות ממאה דולר. הן כללו כובעי קש מפנמה ומגיני עץ שקיבלנו ממנהיגים אפריקנים שביקרו בישראל.

העיתונות והמשטרה גם יחד הסתירו את המידע הזה מהציבור. במקום זאת, התקשורת דיווחה ללא הרף שהמשטרה חוקרת את ה"פרשה" לעומקה ושבקרו צפויים גילויים מרעישים נוספים...

כשנכנסתי לחקירה הראשונה ביחידה הארצית לחקירות הונאה (יאח"ה) נזכרתי בסדרת שבי שעברתי כלוחם בסירת מטכ"ל. לוחמי היחידה, הקומנדו הימי וטייסי חיל האוויר עוברים קורס מיוחד בן שבוע ימים שמכין אותם למקרה שייתפסו בידי האויב.

כלל ראשון: הישארו בחיים! כלל זה נקבע לאחר שחייל צה"ל אורי אילן נלכד בידי הסורים במהלך מבצע מודיעיני ב־1955 והתאבד כדי לא לחשוף בפני שוביו את המשימה הסודית שהשתתף בה. למדנו מגוון טכניקות שיאפשרו לנו להערים על שובינו.

כלל שני: אם מענים אתכם, השתדלו לא למסור מידע מבצעי, כדי לאפשר לשאר הכוח די זמן לחצות את הגבול בחזרה לישראל. אבל גם כאן, דאגו להישאר בחיים. במהלך סדרת השבי, הצוות שלי "נתפס" בעיצומו של מסע אלונקות מפרך שבו סחבנו לאורך קילומטרים רבים חייל "פצוע" על אלונקה. ה"שובים" כיסו את עינינו, כבלו את ידינו והשליכו אותנו לצינוק ללא מיטות או מזרונים. נאלצנו לישון על הרצפה ליד דליי שתן. זימנו אותנו בזה אחר זה לאינספור חקירות.

חשבתי לעצמי: זה רק תרגיל. מה הם כבר יכולים לעשות לי? להרוג אותי?

אבל זה לא היה פשוט כל כך.

"חושב שאתה חכם גדול, נכון?" שאג עליי החוקר. "שים את כיסוי העיניים שלך. אני שואל אותך שוב, לאיזו יחידה אתה משתייך?"

"בנימין נתניהו, מספר אישי 2030233", עניתי, מסגיר את המידע המותר ואותו בלבד. פתאום הרגשתי בעיטה חדה בירך מעל הברך. היא לוותה בכאבי תופת.

"אני שואל אותך שוב", נבח החוקר. "מה שם היחידה שלך?"
אותה תשובה.

ספגתי מטר של בעיטות. על סף עילפון, איכשהו הצלחתי להחזיק את עצמי.
אחרי עשר בעיטות החוקר עצר.
"אתה יכול ללכת", אמר.

נאנק מכאבים בתא המצחין, עיסיתי את המקום בו הנעל המחודדת של החוקר
הלמה בי שוב ושוב. אבל נצמדתי לדברים שהייתי אמור לומר ועברתי את המבחן.
אחרי 25 שנים, בהיותי ראש הממשלה, השתתפתי בעצרת של תומכי "הליכוד"
בפרדס־חנה. הצפיפות באולם היתה גדולה והמשתתפים נדחקו להתקרב וללחוץ
את ידי. פתאום הבחנתי באחד האורחים שבניגוד לשאר הקהל נסוג לאחור. נראה
שהוא מנסה לא למשוך תשומת לב, אך הוא איחר את המועד: ראיתי את פניו.
"היי, אני מכיר אותך!" אמרתי.

הוא התקרב אליי וזיהיתי אותו בבירור: זה היה לא אחר מאשר החוקר בעל נעלי
השפיץ.

"זה בסדר", הרגעתי אותו. "עשית מה שהיית צריך לעשות".
לא שיתפנו את הקהל בסוד הקטן שלנו.

נזכרתי בתרגיל השבי במהלך חקירותיי במשטרה. ידעתי שהחוקרים אולי לא
יהרגו אותי, אבל הם בהחלט יכולים לחסל את המוניטין הציבורי שלי, וזה יתחיל
בניסיון שלהם לעשות הכול כדי לערער את הביטחון העצמי שלי.

מה אתה יכול לעשות מול האבסורד הקפקאי הזה? שאלתי את עצמי.
זה משחק פסיכולוגי. תחשוב!

הושיבו אותי מאחורי שולחן קטן. מולי ישבו ארבעה חוקרים חמורי סבר שהחלו
להפגין אותי בשאלות.

לפתע קמתי על רגליי. המשכתי להשיב לשאלותיהם אבל עשיתי זאת בעמידה
זקופה, כשאני מתהלך בחדר החקירות אנה ואנה ומביט עליהם מלמעלה.

"אדוני, אתה לא יכול לעשות את זה!" הם אמרו.

"למה לא? איפה זה כתוב?" השבתי.

וכך זה נמשך.

שרה ואני נחקרנו בזמנית כאילו היינו חלק ממשפחת פשע. באחת הפעמים
הציגו לכל אחד מאיתנו סרט וידאו שצולם בטקס בבורסת היהלומים ברמת־גן. שרה
קיבלה שם סיכה מאת בתו של יו"ר התאחדות היהלומנים.

"איפה הסיכה הזאת?" תבעה החוקרת לדעת.

"אין לי מושג", ענתה שרה. "אבל זו היתה רק סיכה טקסית רגילה".

"את רוצה להגיד לנו שהבת של יו"ר התאחדות היהלומנים נתנה לאשת ראש הממשלה סיכה חסרת ערך?"
"זה בדיוק מה שאני אומרת", השיבה שרה.
"את יודעת שזה היה תכשיט מזהב ויהלומים. תודי בזה!" התעקשה החוקרת.
כשחזרנו הביתה אחרי החקירה צץ במוחי רעיון.
"שרה", אמרתי, "אולי תוכלי למצוא את הסיכה הזאת?"
"אני לא יודעת. אחפש אותה", היא אמרה.
למרבה הפלא, היא מצאה את הסיכה הקטנטנה בין כל הארגזים בדירה העמוסה לעייפה.

היא היתה עשויה מאלומיניום.
ביקשתי מיד מעורך הדין שלנו להביא שמאי מומחה, יהודי חרדי מבורסת היהלומים. הוא בחן את הסיכה בזכוכית מגדלת של תכשיטן.
"אז כמה היא שווה?" שאלתי.

"5.95 שקלים" אמר. "אכתוב לך הערכת שמאי רשמית על כך".
בחקירה הבאה שלי הקדמתי את החוקרים: "לפני הכול, אני חייב לכם משהו. רציתם לדעת על הסיכה. הנה הסיכה, והנה הערכת שמאי על שווייה".
החוקרים ניסו לשמור על פנים חתומות, אבל יכולתי לראות את הסדקים בבטחונם העצמי.

פריט נוסף שהמשרה חקרה אותנו לגביו היה פתק ששרה העבירה למזכירתה אחרי ביקורנו הרשמי בבייג'ינג.

"אנא הודי בשמי לעובדי השגרירות שלנו בבייג'ינג על ציפור הבננה", נכתב בפתק.
"איפה ציפור הבננה?" תבעו החוקרים לדעת. "ממה היא עשויה? זהב? תכשיטים? יהלומים? איפה החבאת אותה?"

"אין לי מושג על מה אתם מדברים" אמרה שרה.

"אבל יש כאן פתק בכתב ידך" אמר החוקר הראשי.

"אפשר לראות את הפתק?" ביקשה שרה.

"הנה הוא!" הגיש לה החוקר את הפתק בחדוות ניצחון.

שרה הציצה בפתק ופרצה בצחוק.

מתברר שהחוקרים פשוט לא פענחו נכון את כתב ידה של שרה וקראו את המילים "ציפוי בננה" כ"ציפור בננה". כששהינו בבית ההארחה הרשמי של ממשלת סין בבייג'ינג, מצאה חן בעינינו מנה של בננות מטוגנות בציפוי פירורי לחם. אחת מעובדות השגרירות שלנו בבייג'ינג העניקה לשרה שתי חבילות של פירורי הלחם הנחשקים. שרה רשמה למזכירתה פתק להודות לצוות השגרירות על המחווה.

כשראיתי גם אני את הפתק הבנתי מיד למה היא צחקה. עם שובנו הביתה חיפשה שרה ומצאה את שתי חבילות ציפוי הבונה, שהיו עדיין באריזותיהן המקוריות. החוקרים ניסו שוב להסתיר את מבוכתם כשהראינו להם את האריזות בחקירה הבאה.

נראה לי שהחוקרים הזוטרים הרגישו לא בנוח, אבל הממונים עליהם דחקו בהם להמשיך בחקירה. "פרשת המתנות" כבר התבררה כפארסה, אבל עברו עוד כמה חודשים עד שהסתיימה לגמרי.

וכשהתיק בסופו של דבר נסגר, העיתונות כמוכן לא דיווחה על כך כמעט. היא גם לא דיווחה על הפרטים האבסורדיים שהתגלו בחקירות והביאו לקריסתן. להפך, אף שתיק המתנות נסגר, העיתונות המשיכה לטעון שההאשמות לא התפוגגו לגמרי. "ענן של חוסר תקינות עדיין מרחף מעל ההתנהלות המפוקפקת של ראש הממשלה לשעבר ורעייתו חובבת המתנות". זה היה הקו השליט בתקשורת.

למעשה, ההפך היה הנכון. מבקר המדינה, שופט בית המשפט העליון לשעבר אליעזר גולדברג, כתב בדו"ח מ־2001 שראש הממשלה הראשון שנהג באופן מסודר במתנות — פירושן, רישומן, והפקדתן אצל הרשות המוסמכת — הייתי אני. זו לא היתה הפעם הראשונה שהייתי נתון לציד מכשפות מסוג זה. במהלך הקדנציה הראשונה שלי כראש הממשלה נחקרתי בלשכתי ב"פרשת בר־און חברון".

טענו נגדי שביקשתי למנות ליועץ המשפטי לממשלה את רוני בר־און, עורך דין ירושלמי, כדי לרצות את מנהיג ש"ס אריה דרעי שהיה אז תחת חקירה — ובתמורה, דרעי יצביע בעד הסכם חברון.

מלכתחילה הטענה היתה מגוחכת. לא היתה לי שום כוונה למנות את בר־און לתפקיד היועץ המשפטי. המועמד שלי היה דן אבי־יצחק, עורך דין ירושלמי הידוע בדעותיו השמרניות. כמה ימים לפני ישיבת הממשלה שבה התכוונתי להודיע על מינויו של אבי־יצחק ביקשתי מצחי הנגבי, שר המשפטים, להודיע לפרקליטת המדינה על החלטתי. צחי חזר ואמר שאבי־יצחק עצמו מצוי — שלא בידיעתו — בחקירה בעקבות עסקאות עם בנק פולני. בסופו של דבר תיק זה נסגר, אך מכיוון שהחקירה היתה עדיין בעיצומה, לא יכולתי לספר לאבי־יצחק מדוע שמו הוסר מרשימת המועמדים.

בהיעדר מועמד אחר, ובהמלצת צחי הנגבי שעבד כמתמחה במשרד עורכי הדין של רוני בר־און, התקשרתי לבר־און והצעתי לו את התפקיד. טעיתי בכך שלא הודעתי קודם לכן לאבי־יצחק שאני מסיר את מועמדותו לתפקיד. הוא שמע על כך בתקשורת שלושה ימים לפני ישיבת הממשלה שבה אודיע על המינוי. מאחר שלא

ידע על החקירה המתנהלת בעניינו, הוא בוודאי נתמלא בכל מיני השערות על סיבת השינוי המפתיע בהחלטתי.

הבדיה של "בר־און תמורת חברון" היתה התאוריה השקרית העיקרית, אם כי לא היחידה, שריחפה באוויר כהסבר לכך שהחלטתי למנות את בר־און. הסיפור הגיע לידיה של איילה חסון, שהיתה כבר אז עיתונאית אמינה ומוערכת, והיא פרסמה אותו בטלוויזיה.

התקשורת איבדה את העשתונות. הכותרות זעקו ש"נתניהו הורס את הדמוקרטיה בישראל", ו"נתניהו הורס את מערכת המשפט שלנו". והשיא: "השערורייה החמורה ביותר בתולדות הדמוקרטיה בישראל". רפיק חלבי, עורך החדשות הכול יכול של הערוץ הראשון, אמר שזה "תיק של בטון יצוק" שיחסל את הקריירה הפוליטית שלי.

לצורך ייצוגי לקחתי את עו"ד אמנון גולדנברג, משפטן מוערך ומנוסה. אחרי ששמע את דבריי הוא אמר: "אין פה כלום. התיק ייסגר, כי עדת ההגנה הראשונה שלך תהיה פרקליטת המדינה עדנה ארבל. היא תיאלץ להעיד שהתכוונת למנות את אבי־יצחק ולא את בר־און, ושהיא זו שהסירה מהשולחן את מועמדותו של אבי־יצחק. איך יכולת לסגור עסקה על חברון תמורת מינוי בר־און אם ברור כשמש שלא היתה לך כוונה למנות אותו מלכתחילה? עוזב את זה בשקט, זה יעבור". נשמתי לרווחה.

"חוץ מדבר אחד", הוסיף גולדנברג.

מה עכשיו? חשבתי.

"אל תיפגש בארבע עיניים עם אף אחד מהמעורבים בתיק, אחרת ינסו לתפור לך ניסיון להדחת עדים ושיבוש מהלכי חקירה".

בשלושת החודשים הבאים הקפדתי תמיד שיהיה לפחות אדם אחד נוסף בפגישותיי עם שר המשפטים ועם בעלי תפקידים אחרים הקשורים לתיק. כצפוי, התיק נסגר מחוסר ראיות בידי היועץ המשפטי לממשלה אליקים רובינשטיין, אך העיתונות השמאלנית לחצה עליו לפרסם באופן תקדימי "דו"ח ציבורי" שכלל באופן בלתי מוסבר התייחסות מעורפלת ל"מניעים נסתרים" של ראש הממשלה. ההנחה היתה שפרסום הדו"ח נועד לרצות את השמאל. איש מעולם לא טרח לפרט מהם אותם "מניעים נסתרים" שייחס לי הדו"ח. זה היה הניסיון הראשון לייצר סביבי ענן משפטי עכור במטרה לקבע בתודעה הציבורית תדמית בעייתית. ניסיון ראשון, ולצערי לא האחרון.

צלחתי את "פרשת בר־און חברון" ו"פרשת המתנות" שבאה אחריה, אם כי הם גזלו שנה ורבע מחיינו. השארתי את האבסורד מאחוריי והמשכתי הלאה.

במהלך שנת החקירות המייגעת הזו, הוריי לא הסגירו דבר ממה שעבר עליהם. הם אומנם אמרו שפרשיות אבסורדיות כאלה היו צפויות, אך ידעתי שהן בכל זאת מסבות להם סבל נפשי. ועדיין, בכל פעם שנפגשנו הם היו חזקים ותומכים מתמיד. באחד הימים בקיץ 1999 ביליתי עם שרה והבנים בחופשה בכנרת, וקיבלתי טלפון דחוף מדפנה, רעייתו של עדו.

"ביבי", היא אמרה, "צילה עברה שבץ מוחי. תגיע מהר".

בלב הולם מיהרתי לבית החולים הדסה בירושלים. אמא התאוששה. היא לא סבלה מנזק קוגניטיבי והיתה ערנית ותוססת כרגיל. רגלה הימנית היתה משותקת והיא נזקקה לטיפול פיזיותרפיה אינטנסיבי וממושך. ביקרתי אותה כמעט מדי יום. בתוך שבוע היא הצליחה לשבות בקסמיה את כל צוות המחלקה, אחיות ורופאים כאחד.

"אמא שלך היא דבר שלא ייאמן", אמרה לי האחות הראשית. "היא כמו אחת מאיתנו. תמיד מחייכת וחמה".

זה היה אופייני לאמא. קשה היה למצוא מישהו שלא התאהב בה. משבוע לשבוע מצבה השתפר, והיינו מעודדים. אבל חמישה שבועות אחרי השבץ הראשון היא עברה שבץ נוסף ואיבדה את הכרתה. היא מעולם לא התעוררה.

אבא, עדו ואני, יחד עם שרה ודפנה, התחלפנו בינינו ליד מיטתה. הרופאים הסבירו שאפסה התקווה. כשחיברו אותה למכונת ההנשמה, חלק מהרופאים אמרו במפורש שאין טעם להמשיך. אבל לא יכולנו לקבל זאת. היינו מוכנים לעשות הכול כדי להותיר את אמא בחיים. בעוד אנו עומדים סביב מיטתה, חייה אזלו ממנה אט־אט, עד שהמוניטורים הראו את הקו השטוח הנורא. פרצנו בבכי.

"אמא, אמא שלי", לא יכולתי לעצור את הדמעות. הייתי חייב כל כך הרבה לאישה המופלאה הזאת שנתנה לי חיים ותמיד היתה לי לעוגן, בעיתות שמחה ועצב כאחד.

כשיוני נהרג, ובכל פעם שהשתתפתי בלוויות של חברים שנפלו, חשבתי שכשהוריי ילכו לעולמם אקבל זאת יותר בקלות, כשהורים קוברים את ילדיהם זהו עיוות של דרך הטבע, ואילו ההפך הוא דרכו של עולם. חשבתי שכשזה יקרה לי זה יהיה בסדר. אבל אמא נפטרה, וזה לא היה בסדר.

עד היום אני מתאבל עליה.

אבא, אז בן תשעים, היה שרוי באבל עמוק. איך יחיה עכשיו בלעדיה? על המצבה שהקמנו חרוז לה אבא שיר אהבה:

תפארת משפחתה ומסד כל הישגיה,

בחן הליכותיה, יפי תוארה,
ישרה וחוכמתה שבתה לב כל יודעיה,
בגבורת רוחה ואהבת מולדתה
שימשה מופת ומקור השראה לבניה.
בגאון ובהדר נשאה את יגוניה
בנפול בנה יונתן, מאצילי גיבוריה
של מדינת ישראל בכל מלחמותיה.
סגולה ומופלאה היתה עד אחרית ימיה.

ההלוויה התקיימה ב־2 בפברואר 2000 בהר המנוחות, בית הקברות הגדול המשקיף על הכניסה לירושלים. אלפים הגיעו לחלוק לה כבוד אחרון. אנשים מכל סוג, כולל המוני בחורי ישיבה, גדשו את בית העלמין. חלקם הכירו את אמי, רבים אחרים רק שמעו עליה, ורבים עוד יותר שמעו על אבא.

אבל היה הסבר נוסף לנוכחות העצומה במסעה האחרון של אמא. אנשים רבים כציד פשוט הזדהו איתי ועם בני משפחתי, וביקשו להביע תמיכה בעיצומו של מה שהם ראו בציד מכשפות פוליטי. רבים מהמנחמים אמרו זאת בפירוש במהלך השבעה בביתנו ברחוב הפורצים, שהיה צר מלהכיל את המון המנחמים.

כשקמתי מהשבעה התפנית לדאוג כלכלית למשפחתי. בדימוי הציבורי הצליחו פרשיות הסרק לקשור לי ניחוח של שחיתות; בפועל, בקושי הצלחתי להתפרנס בכבוד ולסגור את החודש. אחרי כמעט עשרים שנה בחיים הציבוריים, קיבלתי קצבה חודשית של כ־3,000 שקל אחרי מס. הייתי חייב למצוא דרך לפרנס את משפחתי, ומהר.

ידידי מרב אדלסון, המפיק ההוליוודי, קישר אותי עם הסוכנות של הארי רודס בושינגטון, המייצגת נואמים. נואמים בשכר של מנהיגים פוליטיים לשעבר לא היו רעיון מוכר עדיין בישראל, אבל באמריקה הם היו עסק משגשג.

הנאום הראשון שתוכנן עבורי התקיים בעיר טמפה בפלורידה. אלפי אנשים הצטופפו באצטדיון הוקי קרח והקשיבו לסוללה ארוכה של נואמים שעלו לנאום בפניהם בזה אחר זה. מחיאות הכפיים בסוף כל נאום הבהירו למארגנים את מי כדאי להזמין לאירוע הבא ואת מי לא. נואמים שזכו למחיאות כפיים קלושות ייאלצו לחפש פרנסה במקום אחר.

זה היה שוב "מועדון שבת בבוקר" בבית־הכנסת שליד בוסטון — על סטראידיים! אין כמעט נאום שהתכוננתי אליו יותר מאשר נאום הבכורה שלי בפלורידה. הפרנסה של משפחתי היתה תלויה בו.

"בעוד עשרים דקות בדיוק נדע אם אנחנו שוחים או טובעים" אמרתי לשרה, שבאה איתי.

"אתה תהיה מעולה", היא עודדה אותי, כהרגלה.
"את זה נדע רק אם אצליח להעמיד אותם על הרגליים".
כעבור חצי שעה האולם רעש מתשואות הקהל. שרה עמדה לידי עם דמעות בעיניים. נישקתי אותה וחייכתי.

"OK", "בסדר", אמרתי.
אנשים עמדו בתור כדי ללחוץ את ידי ולבקש את חתימתי (זה היה לפני עידן הסלפי). נעניתי ברצון. אחרי הכול, הם שילמו מכספם כדי לשמוע אותי, והגיע להם הכבוד הראוי.

זרם ההזמנות להרצאות גבר. חרשתי את ארצות הברית לאורכה ולרוחבה. פעם אחת, כשנאמתי בעיר נשוויל בטֶנְסִי, אמרה לי שרה שכדאי שנלך ל"גראנד אול אופֶּרִי", היכל ההופעות המפורסם של מוסיקת הקאנטרי והדיקסי.
"אבל אני לא אוהב קאנטרי", ניסיתי למחות.

"אי אפשר לבקר בנאשוויל בלי ללכת ל'גראנד אול אופרי'!", היא התעקשה.
בסופו של דבר היינו האחרונים לעזוב את המופע, מהופנטים מהאמוציות, מהזמרים והזמרות ומהמוזיקה המלודית. החוויה חזרה על עצמה כמה שנים לאחר מכן, כשקיבלנו הזמנה למופע בלט במהלך ביקורי במוסקבה כשר החוץ.
"אבל אני שונא בלט" אמרתי לשרה.

היא חזרה על טיעון המחץ: "ביבי, אי אפשר להיות במוסקבה בלי לראות בלט".
"בסדר", אמרתי, "אבל את זוכרת את שייע גלזר?"

גלזר היה מגדולי הכדורגלנים בארץ בשנות החמישים. אני עוד זוכר את נחמיה בן אברהם האגדי משדר בהתרגשות את המשחק בו שיחק גלזר, כשחברו לנבחרת נחום סטלמך הכניע את השוער האגדי לב יאשין.

גם הפסד 2-1 מול רוסיה האדירה היה הישג מכובד לכל הדעות. עוד קודם לכן הגיעה נבחרת ישראל למשחק הראשון במוסקבה, והשחקנים הגיעו כמתחייב למופע של בלט בולשוי.

כמה דקות אחרי שהתחילו הפירוואטים והספירלות האוויריות, גלזר קם לצאת.
"למה אתה יוצא, שייע, זה רק התחיל", התפלאו שאר השחקנים.
"תפסתי את הפרינציפ", גלזר ענה.

אותי התשובה הזאת שעשעה מאוד. את שרה זה לא הרשים.
"ביבי, אתה לא יוצא מהבלט! אין מצב! אתה לא יכול לעשות את זה למארחים שלנו!"

"בסדר, שרה'לה", השלמתי עם רוע הגזרה. "אבל אני אקח את הכיסא לאחור לחלק החשוך בתא, ואנמנם בזמן שאת תיהני מהמופע".

מיקמתי את הכיסא במקום אפלולי ושקעתי בשנת ישרים. תוך כמה דקות התעוררתי. נפעמתי מהביצוע של "אגם הברבורים" ונשביתי בקסמו. אחרי ההופעה נפגשנו שרה ואני עם הרקדנים והרקדניות מאחורי הקלעים והחמאתי להם על הביצוע המרהיב.

כמו בנאשוויל ובמוסקבה, גם בווינגטון גררו אותי בניגוד לרצוני לאירוע שלא עניין אותי במיוחד — משחק פוטבול בין הווינגטון רדסקינס למיאמי דולפינס. אני אוהב כדורגל, וזו היתה הפעם הראשונה שצפיתי במשחק פוטבול. בסוף המשחק כבר עמדתי על רגליי ושאתי כמו כולם.

אף שהוזמנתי לנאום בכל קצווי תבל והגעתי לאירופה, מקסיקו ואוסטרליה, רוב נאומיי היו בארה"ב. בביקורים רבים התלווה אליי ספנסר פרטרייך, יהודי אמריקני שפגשתי לראשונה ב־1999 בארוחת ערב שערך חברנו המשותף, פרופ' אליעזר רחמילביץ'.

ספנסר הגיע ממשפחה יהודית ענייה בדטרויט, למד משפטים והפך לאיש עסקים מצליח בתחום הבנייה הטרומית. הפכנו מיד לחברים קרובים. בטחתי לגמרי בשיקול דעתו ובתבונתו. ספנסר שילב חוכמת רחוב עם תחכום קוסמופוליטי ועם חוש הומור מתגלגל. לא פעם היינו מתפקעים מצחוק מאיזו סיטואציה אבסורדית שרק שנינו הבנו.

אחת ההצעות העסקיות הרבות שהגיעו אליי לאחר עזיבת תפקיד ראש הממשלה היתה הצעה מצבי מרום, מייסד חברת BATM הישראלית שייצרה נתבים לתשתיות אינטרנט. הוא הציע לי לעבוד כ"פותח דלתות" לחברות בחו"ל.

התחברתי מיד עם צביקה. הוא היה אדם דעתן ועצמאי, ובעל ידע עצום בטכנולוגיה ובמדע. נסענו יחד לתערוכות דיגיטליות בהלסינקי ובז'נבה ולמתקנים כמו מאיץ החלקיקים הענק CERN בשווייץ, שם חיבר המדען הבריטי טים ברנרס־לי כמה מחשבים יחד, באחד המאמצים החלוציים שהזניקו קדימה את האינטרנט.

בנסיעות הללו למדתי ממקור ראשון על הכלכלה הדיגיטלית המתפתחת. יכולתי לראות את האפשרויות האנסופיות לשיפור החיים שהציעה מהפכה זו, ואת ההזדמנויות שנפתחות בפני ממשלות, תעשיות וחברות המבקשות לאחוז באמצעותה בעתיד.

זה השתלב היטב עם התפיסה שהתגבשה אצלי עוד מימי MIT על השילוב העוצמתי בין טכנולוגיה לשוק חופשי.

אבל גם כוחות השוק יכולים לטעות עד שהם מתאפסים. בתחילת שנת 2000 השווקים הטכנולוגיים נסקו. אנשים האמינו שהם עדים לחוקי טבע חדשים, ושכלכלת האינטרנט משוחררת מכוח המשיכה של הכלכלה הישנה, המחייבת חברות להרוויח יותר ממה שהן מוציאות. במפגש של חברת הון־סיכון שהשתתפתי בו בעיר סאן ואלי באיידהו, כותרת ההרצאה המרכזית היתה: "נאסד"ק — לקראת מדד של 30,000". מדד הנאסד"ק הגיע ל־5,048 נקודות ב־10 במרץ 2000. אבל במקום להמשיך לדהור לעבר 30 אלף נקודות, הוא התרסק ל־1,114 בתוך שנתיים ושבעה חודשים.

בתקופת עבודתי עם צביקה, קדחת ההשקעות והמיזוגים אחזה בעולם הפיננסי. חברות הטכנולוגיה בלעו זו את זו בתיאבון בלתי נלאה, ושילמו מחירים דמיוניים, תוך התעלמות משיקול זניח כביכול כמו רווח והפסד בהווה ובעתיד. בישראל הדבר התבטא בזרם אדיר של השקעות זרות. למשל, חברת ההזנק "כרומטיס" נרכשה תמורת 4.8 מיליארד דולר בידי "לוסנט". המשקיעים הזניקו את הנאסד"ק האמריקני, הפוטסי הבריטי ומדדי טכנולוגיה אחרים לשיאים חדשים. קצב הצמיחה הכלכלית של ישראל זינק ל־6.4 אחוזים בשנת 2000. עולם חדש של שגשוג מופלא היה בהישג יד.

שמרתי את הספקות שלי בעיקר לעצמי. דחיתי מה שנראה לי כהצעות עסקיות מופרכות והערכתי שהשווקים לא יוכלו להחזיק ברמות המחירים הגואות לאורך זמן. חברות רבות זכו להערכות שווי גבוהות ששום חישוב ריאלי של רווח עתידי לא יכול היה להצדיק.

"זוהי הטוליפ־מאניה בשידור חוזר", אמרתי לחבר בבלגיה כשביקרתי שם בפברואר 2000. התייחסתי לקריסת השווקים הבינלאומיים שסחרו בפקעות פרח הצבעוני במאה ה־17 בהולנד. בשיא המסחר הגיע מחירן ליותר מפי עשרה מהכנסתו השנתית של בעל מלאכה מיומן. כשהבועה התפוצצה אחרי שנתיים, פקעות הצבעונים הפכו להיות שוות כקליפת השום.

שמרתי מרחק ממלכודות השוק והצלחתי לפרנס היטב את משפחתי. אף ששווקי המניות בעולם ובישראל התרסקו, יכולנו שרה ואני להרשות לעצמנו לרכוש בית נופש בקיסריה, לא רחוק מהנמל שבנה הורדוס. הבית ישמש אותנו כמקום מפלט משפחתי — מקום להירגע בו, לשחות בבריכה או לטבול בים. הורדוס, אחד הבנאים הגדולים של העת העתיקה, בהחלט ידע לבנות מקומות טובים להירגע בהם, אם כי ככל הנראה הוא עצמו נרגע רק לעיתים רחוקות, אם בכלל.

החיים מחוץ לפוליטיקה היו טובים. בכהונתי הראשונה כראש הממשלה נהגתי

מעט לעת להגיע עם שרה לאסיפת ההורים של הבנים. עכשיו, כשהיה לי יותר זמן להקדיש למשפחתי, הצטרפתי מדי פעם גם כהורה מלווה לטיולים כיתתיים. פעם אחת, כשאבנר היה בן שמונה, ליוויתי אותו בטיול כיתתי לדיונות החול ליד אשדוד. כמו עופרים קטנים וזריזים טיפסו הילדים לראש דיונה תלולה במיוחד. טיפסתי אחריהם. כשהגעתי לראש הגבעה, אחת הילדות אמרה לאבנר: "אבא שלך מטפס טוב לגילו!"

"למה, בן כמה את חושבת שאני?" שאלתי אותה.

"לא יודעת, זקן", היא אמרה. "אולי בן שלוש?"

לא רע, חשבתי. מתי הטיול הבא?

אחרי שעזבתי את תפקיד ראש הממשלה נהניתי מתחושת החופש. הפוליטיקה לא חסרה לי. רק חקירות המשטרה הבלתי פוסקות העיבו על חיינו, אבל למדנו לחיות איתן.

על מדינת ישראל העיבו דברים אחרים. עם כניסת ברק לתפקיד ראש הממשלה הגביר ערפאת את הטרור. בתגובה הציע ברק ויתורים נוספים, שבתורם רק הזמינו עוד יותר טרור. המסעדה ששרה ואני פקדנו בקיסריה התרוקנה, וכך היה בכל חלקי הארץ. זרם התיירות הפך לטפטוף.

"בבקשה תחזור", הפצירו בי ישראלים שפגשו אותי ברחוב.

לא היתה לי כל כוונה לעשות זאת. באחד הראיונות הפומביים המעטים שנתתי, אמרתי שאני מדבר כ"אזרח מודאג" לנוכח החולשה שהפגינה ממשלת ישראל. ככל שעבר הזמן, הקולות שקראו לי לשוב הלכו וגברו. עניתי ששיבתי בלתי אפשרית מבחינה חוקית. החוק מחייב שראש הממשלה יהיה חבר כנסת, ואני הרי התפטרתי. "לא משנה", אמרו תומכיי בכנסת. "נחוקק 'חוק ביבי' מיוחד שיאפשר למי שאינו חבר כנסת להיות ראש הממשלה".

למרות מחאותיי, הצעת החוק אכן עברה.

"עכשיו, כשהעברנו את 'חוק ביבי', אתה מוכרח לחזור", לחצו עליי חבריי.

הסקרים הראו שהתמיכה בברק צנחה לשפל. התמיכה בי, לעומת זאת, זינקה. כמעט כל הסקרים הראו שאם אתמודד, אביס אותו ביחס של 70:30. נדחקתי לפינה. הודעתי שאשקול כניסה מחודשת לחיים הפוליטיים, אך רק אם הכנסת תתפזר.

הבחירות הקודמות התקיימו ב־1999, והרכב הכנסת שיקף דעת קהל שנטתה אז שמאלה. לא יכולתי לקדם את המדיניות שרציתי עם קואליציה צרה כל כך המוטית נגד השקפותיי. מה הטעם לחזור ללשכת ראש הממשלה אם לא אצליח לשנות דבר?

ידעתי שהסיכוי שחברי הכנסת יסכימו לפטר את עצמם שואף לאפס, אבל עמדתי על כך. החשבון שלי היה פשוט: במקרה הבלתי סביר שהם ייענו לדרישה — לא תהיה לי ברירה אלא לחזור לתפקיד ראש הממשלה. אך לפחות אם אדרש לכך אוכל לעשות דברים של ממש.

עמדתי על התנאים הבלתי אפשריים האלה מסיבה נוספת: לא באמת רציתי לחזור.

בפעם הראשונה בחיי הבוגרים נהניתי מהחירות. שרה ואני יכולנו לבלות עם הבנים, לטייל בעולם, לחיות. לא הייתי מוכן עדיין לקפוץ בחזרה לביצה הפוליטית. מובן שאיש לא האמין לי. המערכת הפוליטית והעיתונות היו בטוחים שאני מתחנחן. ההנחה היתה שמיד אחרי העברת "חוק ביבי" אודיע על חזרתי לפוליטיקה ואתמודד בבחירות ישירות לראשות הממשלה ברגע שממשלת ברק תיפול.

והיא אכן נפלה, ובמהירות מדהימה. ברק לא הצליח לחתום על הסכם עם ערפאת גם אחרי שהציע לו ויתורים ששום ראש ממשלה לא הציע לפניו. הוא נכשל גם בערוץ הסורי. משגרר את המדינה למבוי סתום אל מול טרור משתולל, הוא איבד את הרוב בכנסת והתפטר ב־9 בדצמבר 2000.

התקשורת היתה כמרקחה.

שאלה אחת נשאלה שוב ושוב באולפנים: האם אעמוד בהבטחתי להתמודד על ראשות הממשלה רק בתנאי שהכנסת תפזר את עצמה? חברי כנסת מ"העבודה" אמרו שהם יאכלו את הכובע אם לא ארוץ.

אני מקווה שהיה להם משהו אחר לאכול, משום שזה בדיוק מה שעשיתי. כשהכנסת הודיעה שהיא לא תתפזר, הודעתי שלא אתמודד. במחנה שרון היתה אנחת רווחה גדולה. אף שהוא עמד אז בראשות "הליכוד", היה ברור לכולם שאם אתמודד מולו הוא יפסיד בפריימריז. תומכיו לא האמינו שהסכמתי לוותר בקלות כזאת על מושכות ההנהגה.

אף פעם זה לא קל לצאת מהחיים הפוליטיים ולחזור אליהם אחר כך, אבל מורכב הרבה יותר לחזור לכס ראש הממשלה. כששנתיים אחר כך החלטתי לחזור לפוליטיקה, ישבתי שמונה שנים באופוזיציה עד שהציבור שוב נתן בי את אמונו ובחר בי להנהיג את המדינה.

בבחירות לראשות הממשלה שהתקיימו ב־2001 הביס שרון את ברק בהפרש גדול והושבע לראש ממשלת ישראל ב־7 במרץ 2001.

בזמן הקצרצר שלפני תום הבחירות והקמת הממשלה החדשה, ביקרנו שרה ואני באירוע של תנועת חב"ד במוסקבה. נשיא רוסיה החדש ולדימיר פוטין, שנבחר לתפקיד בשנת 2000, נכח שם גם הוא. פוטין התייחס בלבביות רבה לקהילה

היהודית ברוסיה. סופר שבילדותו בסנט־פטרבורג הוא התיידד עם משפחה יהודית והתאמן בג'ודו אצל אחד מבניה. כשהסתיים האירוע, ניגש פוטין לשרה.
"אפשר לשאול את בעלך לרבע שעה?" שאל.

"ודאי", ענתה שרה. לאחר מכן אמרה לי, ספק בצחוק, "איך יכולתי לסרב?"
הלכנו לחדר צדדי ודיברנו שלוש שעות. כשסיימנו כבר עזבו כולם את המקום, מלבד שגריר ישראל במוסקבה, שאירח לשרה לחברה. היא לא עשתה מזה עניין.
היה ברור שזאת פגישה חריגה למדי. הייתי ראש הממשלה לשעבר, שוויתר על ההזדמנות המובטחת שהיתה לו לחזור לשלטון. רבע שעה של שיחת נימוסין היתה הדבר הטבעי לעשות, על אחת כמה וכמה בשעת לילה מאוחרת שכזו.
אבל פוטין הקדיש שלוש שעות לפגישתנו. הוא לא היה יכול לדעת שבעוד שמונה שנים אחזור לשלטון, ושניפגש אחת לכמה חודשים ונדבר בטלפון מדי כמה שבועות.

על מה דיברנו בשלוש השעות הללו? על רוסיה, ישראל, אמריקה, על העולם בכלל, ועל יחסו החיובי של פוטין לקהילה היהודית בארצו. אבל מה שחשוב הוא לא רק על מה דיברנו — אלא איך דיברנו. קלטתי את פוטין מהרגע הראשון. הוא היה חכם, ממולח וממוקד לחלוטין במטרה אחת: להשיב את רוסיה לגדולתה ההיסטורית. לא שהיו לי אשליות בקשר למנהיגי רוסיה. ידעתי איך מגיעים לשלטון שם ואיך שומרים עליו. אבל בדיוק משום שהערכתי שיש לי כאן עניין עם אדם שאי אפשר "לעבוד" עליו — החלטתי לנהוג בו בישירות ובכנות.

לא יכולתי לדעת זאת אז, אבל הפגישה ההיא בבית הכנסת במוסקבה תתגלה כעבור שנים כבעלת חשיבות מכרעת לביטחון ישראל במאבק שניהלנו, ועודנו מנהלים, נגד ניסיונות איראן לבסס נוכחות צבאית בסוריה.

אזרח נגד הטרור

2002–2001

שבתי ממוסקבה ארצה. ישראל דיממה מגל בלתי פוסק של פיגועים רצחניים, וככל שגאה טרור המתאבדים כך דעכה הפופולריות של שרון.

האינתיפאדה השנייה היתה מסע טרור מתוזמן היטב שהצית ערפאת בספטמבר 2000, לאחר הפסגה הכושלת בקמפ דייוויד בחודש יולי. היא הלכה והחריפה לאחר שערפאת דחה את הצעתו המסוכנת של ברק לויתורים נוספים. גם לאחר החלפתו של ברק בשרון כראש הממשלה, לא פסק הטרור.

מסיבה לא ברורה, שרון בחר תחילה לא להגיב כמעט לגל הטרור. "איפוק הוא כוח", הוא אמר.

לא נכון. איפוק אינו כוח מול פיגועי התאבדות באוטובוסים, במסעדות, במועדונים ובבתי מלון.

לבסוף, בעקבות הפיגוע המזעזע במלון פארק בנתניה בליל הסדר בשנת 2002, שנרצחו בו שלושים יהודים ונפצעו 140, החליט שרון לפעול. הפיגוע ההמוני חתם את חודש מרץ העקוב מדם באותה השנה, שבו רצחו מחבלים פלסטינים יותר מ־135 ישראלים.

שרון שלח את צה"ל לפרק את קיני המחבלים במחנות הפליטים בשכם ובג'נין, ולאחר מכן בערים נוספות.

חיילי צה"ל פעלו בתחכום, ובמקום לנוע בגלוי ברחובות כשהם חשופים לאש האויב, הם פוצצו את קירות הבתים ועברו דרכם. את השיטה שכלל האצ"ל כחמישים שנה קודם לכן, בקרב על שחרור יפו.

בעולם כמה סערה עצומה. ב־6 באפריל, כמה ימים לאחר תחילת המבצע, דרש נשיא ארצות הברית ג'ורג' בוש הבן משרון להפסיק "מיד" את הלחימה.

יומיים לאחר מכן הוא שב והזהיר: "התכוונתי למה שאמרתי לראש ממשלת ישראל. אני מצפה שתהיה נסיגה ללא דיחוי. אני חוזר ואומר: התכוונתי למה שאמרתי". דובר הבית הלבן תדרך ש"מיד" פירושו "ממש עכשיו, היום".

לא יכולנו לקבל מסר בוטה יותר מוושניגטון.

התקשרתי לשרון.

"אריק, אני חושב שאני יכול לעזור לך", אמרתי.

"איך?" הוא שאל. יכולתי לשמוע את החשד בקולו. הוא אף פעם לא הצליח לקרוא אותי נכון.

"אסע לושינגטון ואדבר בקונגרס ובתקשורת. אבל אעשה זאת רק באישורך", עניתי.

שרון הסכים. במצבו הקשה, מה היה לו להפסיד? לקחתי עמי את רון דרמר. רון עלה לא מכבר מארצות הברית לישראל, ושימש במשך שנים אחדות כאסטרטג מפלגת ישראל בעלייה, בראשות נתן שרנסקי. שרנסקי שלח אותו אליי לפני בחירות 1999, עם נתוני סקרים של העולים מרוסיה. רון אמר לי שאני עומד להפסיד.

"אני יודע", אמרתי.

"אז מה תעשה?" הוא שאל.

"אפסיד".

לאחר הפגישה הקצרה נפגשנו שוב כעבור שנה, ונוצרו בינינו קשרי עבודה וידידות קרובים ביותר. רון היה בוגר בית הספר למנהל עסקים וורטון, מהמובילים בעולם בתחומו, ואוניברסיטת אוקספורד. הוא רכש השכלה עמוקה ורחבה והבין את הפוליטיקה האמריקנית כפי שמעטים הבינו אותה. אף שהכיר את כתבי ז'בוטינסקי, לא היה לו צורך בכך; הוא הבין היטב את תורת הלחץ על דעת הקהל.

רון, בחור גבוה ואתלטי, ספורטאי בעברו, הוא אדם ממולח ביותר שפיו וליבו שווים — שילוב נדיר למדי. בדרך כלל אנשים ממולחים מאוד אינם בהכרח כנים וישרים, אבל לא רון. תמיד יכולתי לסמוך על המילה שלו ועל כך שעצותיו באו ממקום אמיתי ונקי משיקולים זרים, מתוך הפטריוטיות הציונית שהניעה אותו. למרות זאת, בשנותינו הראשונות יחד עדיין גיליתי בו נאיביות מסוימת כלפי ההתנהלות המקיאווליסטית הנהוגה בפוליטיקה הישראלית.

על אף נטייתי להיות ממוקד במשימות שעל הפרק, מעת לעת מצאתי לעצמי מפלט מהמולת הרגע בשיחות עמוקות עם רון על פילוסופיה והיסטוריה.

כשהגענו לושינגטון ב־10 באפריל 2002, יומיים לאחר שהנשיא בוש חזר על דרישתו החד־משמעית מישראל להפסיק לאלתר את מבצע חומת מגן, התייצבתי בפני קבוצה גדולה של סנאטורים משתי המפלגות.

"אני מודאג", אמרתי, "מכך שבשעה שטרור מופנה נגד ישראל, הבהירות המוסרית החיונית לניצחון על הטרור מתעוותת לבלי הכר.

"במקום לפעול כדי להביס את הטרור בכל מקום, יש מי שמבקש להותיר על כנו את המנוע העיקרי של הטרור הפלסטיני.

"מדינת ישראל, שבמשך עשרות שנים עמדה באומץ בחזית המלחמה בטרור, נאלצת להתמודד מול מכבש לחצים לחדול ממאמציה בדיוק כשהיא על סף עקירה מן השורש של מוקד הטרור הפלסטיני".

עכשיו כיוונתי את חץ הביקורת שלי הישר אל הממשל האמריקני, שדרש למרבה הפלא שישראל תפסיק להילחם בטרור ותחזור לשולחן המשא ומתן עם ארגון המחויב להשמדתה.

לאחר הנאום הגיע שלב השאלות והתשובות עם הסנאטורים, ובו קראתי להפסקת הלחץ על ישראל ולשינוי מידי בעמדת ארצות הברית. במהלך 24 שעות ביקורי בוושिंगטון התראיינתי ביותר מעשרים תוכניות טלוויזיה ורדיו. מכיוון שחלק מהראיונות הללו הוקלטו מראש, יצא שהופעתי בארבעה או חמישה ערוצים במקביל.

כנראה שהמסר הגיע ליעדו, כי למחרת היום כבר תדרך ממשל בוש את הכתבים של ישראל הזכות להגן על עצמה ולהשלים את טיהור מעוזי הטרור באזורים שבשליטת הרשות הפלסטינית.

חשבתי שצריך להדגיש מסר זה אצל קהלים גדולים, וביקשתי מהארגונים היהודים לארגן הפגנות ענק בוושिंगטון ובלונדון, בהם הייתי הנאום המרכזי. ב־15 באפריל 2002, שבוע בלבד לאחר נאומי בפני הסנאטורים, נערכה בוושिंगטון עצרת הזדהות אדירה עם ישראל. למרות גל חום קיצוני שפקד את העיר באותו יום, יותר מ־150 אלף איש התייצבו והפגינו. זאת היתה העצרת הפרו־ישראלית הגדולה ביותר בתולדות ארצות הברית.

מיקדתי את דבריי בנושא שאליו התייחסתי רק בקצרה בנאומי הקודמים — שורש בעיית הטרור. בנאום הזכרתי את הכומר מרטין לותר קינג הבן, שהיה תומך גדול בציונות, ושנאם את נאומו ההיסטורי "יש לי חלום" ליד המקום שעמדנו בו. "אל תלכו שולל אחר מצדיקי הטרור", אמרתי. "הם אומרים לנו שכדי לסיים את הטרור יש לפייסו ולהיכנע לדרישותיו, כי לדבריהם הסיבה העיקרית לטרור היא דיכוי זכויות לאומיות ואזרחיות.

"אם אלה היו פני הדברים, היינו מצפים לראות באלפי הסכסוכים והמאבקים למען זכויות לאומיות ואזרחיות בעידן המודרני אינספור מקרים של טרור. אך לא ראינו זאת.

"מהטמה גנדי לא השתמש בטרור כשלחם למען עצמאות הודו. עמי מזרח אירופה לא פנו לטרור כדי להפיל את חומת ברלין. ומרטין לותר קינג לא פנה לטרור במאבק למען שוויון זכויות לכל האמריקנים. כשהוא נאם במקום הזה ממש לפני ארבעים שנה הוא הטיף להפך הגמור מטרור, לא־אלימות.

"מדוע כל האנשים האלה חתרו להשיג את מטרותיהם בלי להזדקק לטרור? "כי הם האמינו בקדושת חיי האדם. כי הם היו מחויבים לאידיאלים של החירות. כי הם דגלו בערכי הדמוקרטיה. כי הם היו דמוקרטים — לא רודנים.

"הסיבה העיקרית לטרור היא דוקטוריות טוטליטריות ששוטפות את מוחותיהם של משרתה ועוקרת כל עכבה מוסרית ואנושית אצל חסידיה. מי שמשיגים שלטון באמצעות הטרור גם שולטים כטרוריסטים ומקימים את הדיקטטורות האפלות ביותר — בעיראק, באיראן, באפגניסטן או בערפאטיסטן.
"לאנטישמים בעולם אנו שולחים מכאן מסר של התרסה: העם היהודי אינו מפחד מכם. נהדוף את ההתקפות הברבריות נגדנו ונעמוד באומץ מול אויבינו.
"ידידי ישראל, עמדו איתן ועמדו גאים. אנו ננצח במלחמה הזאת, נגן על מדינתנו ונשמר את חירותנו".

ב־6 במאי, שלושה שבועות לאחר העצרת בווינגטון, התאספו כ־50 אלף מיהודי בריטניה בכיכר טרפלגר בלונדון כדי להזדהות עם ישראל. כמו באמריקה, האירוע נרשם כעצרת הפרו־ישראלית הגדולה בתולדות בריטניה.
בלונדון השוויתי בין פיגועי הטרור הפלסטיני נגד ישראל למאבקם של לוחמי המחתרות לעצמאות מהמנדט הבריטי כחמישים שנה קודם לכן — מאבק שרבים בבריטניה תייגו גם אז בטעות כטרור. הסברתי מדוע אין שום קשר בין השניים.
המחתרות העבריות ביצעו מאות פעולות נגד השלטון הבריטי לפני קום המדינה. רק בקומץ מהן נפגעו אזרחים. לעומתם, הארגונים הפלסטינים ביצעו אלפי פעולות נגד מדינת ישראל, ורק בקומץ מהן לא נפגעו אזרחים.
"השאלה כעת אינה אם ישראל תילחם — כי אין לנו ברירה אלא להילחם — אלא אם ישראל תיאלץ להילחם לבדה", אמרתי בלונדון. "האם מדינות העולם החופשי יתמכו בדמוקרטיה הנלחמת בטרור, או שייכנעו לדמגוגיה המתחכמת של מצדיקי הטרור?"

"העם הבריטי הבין שהדרך לשלום עם גרמניה לא עברה דרך משא ומתן עם היטלר אלא דרך רמיסתו. היה צורך לפרק את המשטר הנאצי כדי לייצר תקווה אמיתית לשלום. גם אנחנו היהודים יודעים היטב שהדרך לשלום עם הפלסטינים לא עוברת דרך ערפאת. הוא היה ותמיד יהיה טרוריסט. הדרך לשלום אמיתי מחייבת את פירוק משטר הטרור של ערפאת".

אלה לא היו דברים תיאורטיים. במהלך מבצע חומת מגן מצא השב"כ מסמכים מפלילים המעידים על כך שערפאת פיקד אישית על רבים מפיגועי הטרור וההתאבדות שבגללם יצא המבצע לדרך.

"עם משטר רצחני ונכלולי כמו זה של ערפאת אי אפשר לעשות שלום", אמרתי. "רק עם הנהגה פלסטינית חדשה, שתזנח את דרך הטרור ואת החזון להשמדת ישראל, נוכל לנהל משא ומתן אמיתי לשלום שכולנו נכספים אליו".

שלושה חודשים לאחר שקרא לישראל לסגת לאלתר מהערים הפלסטיניות, קרא

הנשיא בוש לפלסטינים "לבחור מנהיגים חדשים שידיהם לא הוכתמו בטרור". הפעילות הציבורית הנמרצת שלי ושל רבים אחרים סייעה לבלום את הסחף. תורת הלחץ הציבורי שוב הוכיחה את עצמה. חזרתי ארצה לחיי הפרטיים. אחרי שחיסל את מעוזי הטרור של חמאס בשכם, ג'נין, בית-לחם וערים אחרות, ולכד שם גם מחבלים של אש"ף, שב צה"ל ונטל לידי אחריות כוללת למניעת טרור במובלעות הפלסטיניות. המדיניות הצליחה לצמצם את הטרור במשך שלוש שנים עד לנסיגתו החד-צדדית והרת האסון של שרון מגוש קטיף. לאחר מבצע חומת מגן, הטרור דעך והפופולריות של שרון נסקה. הוא ביסס את אחיזתו בהנהגת המדינה ובליכוד. אך למרות שסייעתי לו בושינגטון להפחית את הלחץ המדיני מעל ישראל בעת המבצע, הוא תמיד ראה בי מי שנושף בעורפו. מדי פעם הייתי מבקר אותו במעון ראש הממשלה ברחוב בלפור. באחת הפעמים אמרתי לו: "אריק, יש איום הרבה יותר גדול על ישראל מאשר הפלסטינים — איום זה הוא איראן. אתה חייב למקד את המאמץ הלאומי בלמנוע ממנה להשיג נשק גרעיני".

שרון הסכים שזו מטרה ראויה, אבל כשתיארתי את הצעדים הצבאיים והמדיניים הדרושים לשם כך ראיתי שאין לו כל כוונה לעשותם. הוא פשוט לא היה שם. בייאומי השתמשתי בקלף האחרון שהיה לי, ששוחחתי עליו קודם לכן עם רון דרמר. אמרתי לשרון: "אם תפעל בעניין איראן, אתן לך התחייבות בכתב שלא אתמודד מולך כל עוד תבחר להישאר בתפקיד".

גם זה לא עבד. אי אפשר היה להזיז את הלוחם הוותיק מעמדו. הייתי מודאג מאוד: המקורות שלי בממשלה דיווחו לי על התקדמות תוכנית הגרעין האיראנית, אך הממשלה התמקדה בנושא הפלסטיני.

אפשר היה להבין את שרון. ממשל בוש נטל על עצמו את תפקיד המושיע התורן שישכין שלום במזרח התיכון, וכמו קודמיו לחץ על ישראל לעשות ויתורים לפלסטינים.

אין הוכחה טובה יותר להתמסרות הממשלים האמריקניים לנרטיב הפלסטיני מאשר העובדה שההתמקדות של ממשל בוש בנושא הפלסטיני באה זמן קצר אחרי מתקפת הטרור הנוראה ב־11 בספטמבר. כשדווח על הרס מגדלי התאומים, הפלסטינים תועדו רוקדים בשמחה על הגגות בעזה וברמאללה. ישראל התאבלה. אפילו זה לא חדר את מעטפת העוורון של רוב הדיפלומטים "המומחים" שהיו מחויבים לשלום נוסח פלשתיין. באותו היום ישבתי במשרדי עם האחראי על שגרירות מצרים בישראל. הוא נשלח אליי מטעם נשיא מצרים מובארק, שהייתי עמו ביחסי ידידות, עם מסר שמפציר בי לעשות ככל יכולתי לקדם הסכם עם

הפלסטינים, כולל עם חמאס.

עוד אנו מדברים ומזכירתי פרצה לחדר בבהילות עם דיווח על מטוס שהתרסק לתוך מרכז הסחר העולמי.

"זה נראה לי כמו מתקפת טרור", אמרתי.

"אתה באמת חושב כך?" שאל הדיפלומט המצרי.

חלפו דקות אחדות עד שהתרסק גם המטוס השני, ולא נותר מקום לספקות. "מסור בבקשה לנשיא שלך", אמרתי, "שהעולם השתנה ברגע זה. הוא ושאר מנהיגי ערב חייבים להתייצב בתוקף נגד הטרור בכל מקום. אי אפשר לסגור עסקאות נפרדות עם פראי האדם האלה, כולל חמאס. אם זה רק יתאפשר להם, הם יחסלו את כולכם".

הדיפלומט המצרי החוויר. הוא רשם כל מילה והלך לדרכו. כמה שנים לאחר מכן התברר שניבאתי ולא ידעתי מה ניבאתי: הוא מונה לשליח מצרים בעיראק, ושם נרצח בידי טרוריסטים אסלאמים. נאמר לי שהם ערפו את ראשו.

הימים שלאחר 11 בספטמבר היו הימים היחידים שבהם הצטערתי שלא חזרתי לתפקיד ראש הממשלה שנה קודם לכן, כשיכולתי בנקל לעשות זאת. מעמדה זו הייתי יכול להשפיע ישירות על האמריקנים לסכל את תוכנית הגרעין של איראן, שמסכנת את ארה"ב לאין ערוך יותר מההתקפות הרצחניות של אל-קאעידה.

נאלצתי להסתפק בערוצי השפעה אחרים. תשעה ימים אחרי 11 בספטמבר הוזמנתי לנאום בפני ועדה של הקונגרס האמריקני על ידי חבר הקונגרס האמריקני דן בורטון, יו"ר הוועדה לרפורמה בממשל.

הזכרתי את מה שכתבתי כבר ב־1995 על כך שטרוריסטים אסלאמים יבקשו להפיל את מגדלי התאומים. "ובכן, הם לא השתמשו בפצצה גרעינית", אמרתי כעת לחברי הוועדה. "הם השתמשו בשני מטוסי סילון במשקל 150 טונות, עמוסים בדלק. אבל האם יש למישהו ספק שאם יתאפשר להם הדבר, הם ישליכו פצצות גרעיניות על אמריקה ובעלות בריתה?"

"ב־11 בספטמבר קיבלנו קריאת השכמה מהגיהנום. עכשיו השאלה הפשוטה: האם נשתמש בזמן העומד לרשותנו כדי להביס את הרוע הזה, או שנלחץ על כפתור היקיצה המאוחרת ונמשיך כרגיל?"

"הזמן לפעול הוא עכשיו."

"היום לטרוריסטים יש שאיפה להשמיד אותנו אבל אין להם יכולת לעשות זאת. אין ספק שכיום בכוחנו לגבור עליהם. זה הרגע להראות להם ולעולם שאנו נחושים לעשות זאת. ברגע שחוליה כלשהי בשרשרת הטרור העולמית תניח את ידה על נשק גרעיני, המשוואה הזו תשתנה מן היסוד ואיתה גם ההיסטוריה האנושית. זהו

הציווי ההיסטורי שניצב בפנינו".

ב־2003, כמה שבועות לפני פריצת המלחמה בעיראק, נפגשתי עם שר ההגנה של ארצות הברית, דונלד רמספלד. היה ברור שארצות הברית תפלוש לעיראק תוך זמן קצר. ישראל לא היתה יכולה לאשש או לשלול את האפשרות שסדאם שואף לפתח נשק גרעיני. ההתמקדות העיקרית שלי היתה בנושא אחר. שאלתי את רמספלד על איראן. כשהוא דיבר על הקושי בהקמת קואליציה רחבה נגד מדינות טרור כמו איראן, אמרתי לו שהמשימה חייבת לקבוע את הרכב הקואליציה ולא להפך. רמספלד הסכים עמי.

בשיחות בלתי רשמיות עם ידידים אחרים בממשל בוש־נגטון הייתי ישיר יותר. עודדתי את בני שיחי להשתמש בניצחון על סדאם חוסיין כדי להציב לאיראן אולטימטום: בטלו את תוכנית הגרעין שלכם או שגורלכם יהיה דומה לזה של סדאם. חשבתי שזו תהיה התוצאה המועילה ביותר של המלחמה. הפלת משטר סדאם היתה מטרה ראויה כשלעצמה, אבל הימנעות ממינוף הניצחון כדי להשיג מטרה גדולה יותר תהיה בזבוז של הזדמנות אסטרטגית בעלת חשיבות עולמית.

שנים לאחר מכן פרסם הניו־יורקר כתבה ביקורתית על הניאו־שמרנים שניהלו את המדיניות האמריקנית כלפי עיראק. המאמר האשים אותי שניסיתי לכוון את הנושא האיראני לסכסוך עם עיראק. זה היה נכון, אבל לצערי עצתי לא התקבלה. ממשל בוש הסתפק בניצחונו המהיר על סדאם, והדבר האחרון שעניין אז את מקבלי ההחלטות האמריקנים היה לעצור גם את השאיפות הגרעיניות של איראן.

בתחילה האיראנים לא הבינו זאת. מחשש שארצות הברית תעביר את הלחימה גם אליהם, המשטר בטהרן הכניס להקפאה זמנית את תוכנית הגרעין. כעבור שנה, כשהאיראנים הבינו שלא מרחף מעליהם איום צבאי אמריקני, הם חידשו את תוכנית הגרעין בכסות של "מחקר אזרחי". ב־2017 קיבלנו הוכחה מוחשית ומפלילה לתכסיס זה, אחרי שהמוסד הביא ארצה בשלמותו את ארכיון הגרעין הסודי של איראן.

בעשרות השנים האחרונות, הפעם היחידה שבה הקפיאה איראן את תוכנית הגרעין שלה היתה בשנה ההיא אחרי מלחמת המפרץ השנייה. בהיעדר איום אמין בפעולה צבאית, איראן המשיכה באין מפריע בתוכנית הגרעין.

עם הזמן התחוור לי יותר ויותר: רק פעולה צבאית נחושה תעצור את הדהירה של איראן אל הפצצה.

החזון

2002

מתי החלטתי לחזור לפוליטיקה?

אחרי ההפסד בבחירות 1999 לא הייתי בטוח שאחזור אי פעם. למרות זאת, בנאום ההתפטרות שלי השארתי זאת כאפשרות פתוחה. "יש לי עוד הרבה מה לתרום למדינה שלנו", אמרתי. "אבל אני מאמין שעכשיו הגיע הזמן לקחת פסק זמן". פוליטיקאים רבים השתמשו לאחר מכן בביטוי זה כשעמדו במצב דומה.

לא היה ספק לגבי היכולות שלי לחזור מתישהו. הנוכחות הבולטת שלי בפוליטיקה הישראלית נשמרה. גם אחרי ששרון קיבל על עצמו, באמצע שנות השבעים לחייו, את השליטה בממשלה ובמפלגה, נחשבתי בבירור למועמד הטבעי ביותר לרשת אותו.

אבל בכל זאת שאלתי את עצמי: לחזור למה? כוח פוליטי כשלעצמו לא עניין אותי. לכוח אין שום משמעות ללא מטרה ברורה. תמיד הצבתי לעצמי יעדים ברורים בחיים הציבוריים: לגייס את העולם החופשי למלחמה בטרור הבינלאומי, להגן על ישראל מפני איומים מדיניים וצבאיים, להנהיג רפורמות כלכליות, לחזק את האמונה בצדקת הדרך ובזכותנו על ארץ אבותינו.

עכשיו, כאזרח פרטי, היה לי זמן לחשוב. לכל קווי הפעולה הללו היה מכנה משותף אחד: רציתי להבטיח את עתידה של ישראל. אין בתולדות העמים אף ערובה לאריכות ימים של מדינה. כנגד כל הסיכויים הצלחנו לכונן מחדש את הריבונות היהודית, אבל המדינה שהקמנו עדיין נשארה מאוימת על ידי כוחות המבקשים לחסלה. הכוח הראשי שחותר להשמדינו לא היה עוד העולם הערבי, אלא המשטר האסלאמיסטי באיראן. חתירתו להתחמש בנשק גרעיני מאיימת לא רק על ישראל אלא על העולם כולו.

כיצד יכולה אומה קטנה לעמוד על נפשה מול איום מסוג זה ולהמשיך לשגשג? תשובתי היתה שעלינו להתחזק יותר, הרבה יותר. עוצמתנו תאפשר לנו לזכות בריאות, והן בתורן יהיו מכפילי כוח. כל האומות זקוקות לבריאות, כולל מעצמות העל — על אחת כמה וכמה מדינה קטנה שנאבקת באינספור אתגרים. בעודי מהרהר בשאלות הללו, החלה להתגבש במוחי תוכנית ברורה. המפתח להבטחת עתידה של ישראל במאה העשרים ואחת מותנה בקפיצת מדרגה בעוצמתה של ישראל.

האמנתי שיש דרך ברורה להשיג את הכפלת הכוח הזו — דרך שתקפיץ את ישראל לקדמת הבמה של מדינות העולם.

בפגישתי השנייה עם רון דרמר במאי 2000, פרסתי בפניו את החזון שלי. "מהו התנאי הראשון של עוצמה לאומית?" שאלתי.

"כוח צבאי" הוא השיב.

"נכון" אמרתי. "אבל מטוסי קרב, טנקים, מל"טים, צוללות ומודיעין עולים הרבה כסף. אי אפשר לבנות כוח צבאי מבלי לבנות קודם כוח כלכלי, והמפתח לכך הוא אימוץ כלכלת שוק חופשי לצד פיתוח טכנולוגיה מתקדמת. המסר ההכרחי הראשון הוא עוצמה כלכלית שיושג באמצעים אלה. השילוב של עוצמה כלכלית ועוצמה צבאית יעניק לנו עוצמה מדינית. מדינות רבות, כולל בעולם הערבי, יהיו מעוניינות לקשור איתנו קשרים כשנהפוך לכוח מוביל בעולם בטכנולוגיה אזרחית ובמודיעין צבאי. אם נשלב את כל אלה עם היכולת שלנו להשפיע על מדיניות ארה"ב באמצעות דעת הקהל, נטפס במהירות בסולם האומות. נתהלך בין הענקים." זה היה החזון שלי על קצה המזלג. מקורות הכוח מזינים זה את זה, אך לחזון יש בסיס אחד ברור — כוח כלכלי.

כל זה נגד לגמרי את התפיסה הרווחת בקרב נציגי האליטות בישראל ובמערב לגבי הדרך להבטחת עתידה של ישראל. הם האמינו שהשלוש יביא את העוצמה. אני האמנתי שהעוצמה תביא את השלוש.

ככל שהתעמקתי יותר בהכרח לבנות את כוחה של ישראל בין העמים, כך גבר בי הביטחון שהדבר בר־ביצוע. הבנתי גם שאצטרך לצלול חזרה לחיים הפוליטיים כדי להוביל שינוי כזה.

אף מנהיג פוליטי מלבדי לא דגל בחזון זה באותו להט, ולאיש לא היתה היכולת להוציא אותו אל הפועל. ידעתי שאצטרך להילחם בציפורניים כדי לסלול את דרכי חזרה במסלול המכשולים של הפוליטיקה. ההצלחה היתה רחוקה מלהיות בטוחה.

"כמה זמן לקח לרבין לחזור לתפקיד ראש הממשלה?" שאלתי את רון. "חמש־עשרה שנה", הוא ענה.

"נכון", השבתי. "זה יכול להיות סיפור ארוך, וגם אז שום דבר לא מובטח".

אבל לפחות עכשיו היתה לי תכלית ברורה ומגובשת שיכולה להצדיק את המאבקים והקורבנות האינסופיים שהחיים הפוליטיים תובעים. האם הייתי מוכן לזה? לא מייד. עובדה שסרבתי להיכנס ללשכת ראש הממשלה אחרי שהתברר שממשלת ברק קורסת.

אבל אחרי שנתיים שבהן נהניתי מהחופש כאזרח פרטי, חשבתי על כך יותר ויותר. הפוליטיקה צריכה לספק חיים של ייעוד, והיה לי ייעוד — למעשה, שניים:

להעצים את כוחה של ישראל ובכך לתרום להבטחת עתידה, ולהדוף את איום ההתגרענות של איראן שיסכן את ישראל ואת העולם כולו.

בינתיים אגרת כוחות וטיילתי בעולם עם שרה והבנים שלנו. לקחנו אותם ליורודיסני בפריז, ל"מלך האריות" בברודווי בניו־יורק ולדיסנילנד בלוס־אנג'לס.

באוסטרליה טיפסנו על גשר נמל סידני, על סלע האולורו המופלא שבלב היבשת. יאיר, רק בן עשר, הפגין נחישות בלתי רגילה כשהצטרף אליי בטיפוס על צלע ההר הנגיש היחיד לפסגה, כשהוא נאחז בשרשראות הברזל שלאורך המדרון התלול. לפתע נשבה רוח חזקה מאוד שכמעט העיפה אותו לתהום. מי שהצילו אותו היו המאבטחים שליוו אותי. לא יכולתי לסלוח לעצמי. האם שכחתי — דווקא כשהייתי עם בני שלי שנשבעתי שלעולם לא לסכן חיים שלא לצורך?

"יתכן שתחושת אשמה זו הובילה אותי לעימות לא נעים עם אחד הנוסעים כשטסנו הביתה דרך בנגקוק.

המטוס נקלע למערבולת אוויר. אבנר החל לבכות כשכפית שהחזיק פגעה בעינו כתוצאה מהטלטולים הקשים.

"גברת, את לא יכולה לסתום לו את הפה?" הטיח בשרה נוסע זועם.

"הוא רק ילד קטן", היא מחתה. "אין לך ילדים משלך?"

"גם לי יש בנים אבל הם לא מתנהגים כך. פשוט תסתמי לו את הפה!"

זה הגדיש את הסאה.

קמתי ממקומי, ניגשתי אל הנוסע ותפסתי אותו בצווארון הז'קט שלו.

"תקשיב טוב, זה הבן שלי והוא נפצע. עכשיו סתום את הפה ה... שלך!"

הנוסע נכנס להלם. הוא זיהה אותי קודם לכן ואף שלח לי פתק ברכה בתחילת הטיסה. כך לא מתנהג מנהיג פוליטי, הוא ודאי חשב לעצמו. אבל כך אני התנהגתי. לא שמענו עוד תלונות במהלך הטיסה.

כשנשקפה סכנה לבני משפחתי, תמיד התעורר בי רגש קמאי לגונן עליהם בכל מחיר. את הברירה בביתנו בקיסריה הקפתי בגדר מתכת מכוערת במיוחד כדי לשמור על הבנים עד שילמדו לשחות.

נסענו לטיולים נוספים לפוּיטנו באיטליה ולמונטה קרלו בריביירה הצרפתית עם חברנו הטוב מאיר חביב. מאיר, שנולד בצרפת להורים יוצאי תוניסיה, למד בטכניון והפך לאיש עסקים מצליח. מאוחר יותר נבחר לפרלמנט הצרפתי והגן בלהט על ישראל. אבל באותם ימים חסרי דאגות, ללא עולה הכבד של אחריות ציבורית, נהנינו מהחופשות עם נשותינו וילדינו הקטנים.

החופשות הממושכות הללו היו הסחות דעת נפלאות, אבל זה בדיוק מה שהן היו — הסחות דעת. האם הייתי בנוי באמת לצאת לפנסיה מוקדמת בגיל חמישים

ושתיים? בוודאי לא אחרי שנרקם אצלי החזון והבטחת עתידה של ישראל. החלטתי שוב לצלול לפוליטיקה. ב־6 בנובמבר 2002 מינה אותי שרון לשר החוץ, בידיעה שאתמודד מולו על ראשות "הליכוד" בפריימריז לקראת בחירות 2003. שנינו ידענו שככל הנראה אפסיד, וגם הסקרים הצביעו על כך. הבטחתי לתמוך בו אם ינצח ולהשתתף במסע הבחירות של "הליכוד".

אף שידעתי שלא אנצח, התמודדתי מתוך חישוב ארוך טווח של חיזוק בסיס התמיכה שלי במפלגה. כמתמודד יחיד מול שרון ביססתי את מעמדי כממשיכו הטבעי — בדיוק כפי שהוא היה מחליפי הטבעי קודם לכן. הצלחתי להגיע להישג מכובד: 40 אחוזים מהקולות, ומקום שני ברשימת "הליכוד". היעד שהצבתי הושג. כפי שהבטחתי, תמכתי ללא סייג בשרון במהלך מסע הבחירות שלו. באחת העצרות התפאר שרון בצוות של מנהיגים פוליטיים צעירים ומנוסים שהיו לצידו. "גם ביבי! גם ביבי!" זעק הקהל. תחילה העמיד שרון פנים שאינו שומע את הקריאות, וכשכבר אי אפשר היה להתעלם מהן הוא אמר בנימת זלזול — "כן, גם ביבי. גם ביבי".

"אתה קוצר את מה שזרעת", חשבתי כששמעתי זאת. בזמנו העברתי לשרון את השלטון על מגש כסף, ובתמורה קיבלתי עכשיו כפיות טובה מיותרת. אבל כהרגלי, קול פנימי אחד גבר על כל השאר: חיך והמשך הלאה. וזה בדיוק מה שעשיתי.

משבר

2003

אריאל שרון ניצח את הבחירות בקלות והציע לי את תפקיד שר האוצר. זו היתה הפתעה מוחלטת.

ב־2003 היתה ישראל שרויה במשבר הכלכלי העמוק ביותר מזה עשורים. בהתחשב בגודל האתגר של חילוץ המדינה מתוהו ובוהו כלכלי, היה עלי לשקול עתה הצעה שעלולה להתברר כבית הקברות הפוליטי שלי.

האינתיפאדה והתפוצצות בועת הדוט־קום נתנו את אותותיהן. הצמיחה במשק נעצרה במשך שנתיים רצופות, האבטלה זינקה והשכר הממוצע צנח ב־6% ב־2002. ההשקעות הזרות בישראל הלכו ופחתו במהירות.

נגיד בנק ישראל, ד"ר דוד קליין, הזהיר מפני קריסה צפויה של בנק מרכזי, שעלולה להפיל את המערכת הבנקאית כולה. חסכוניותיהם של מיליוני אזרחים היו בסכנה. ישראלים רבים איבדו את מקום עבודתם ואת מקור פרנסתם, ורמת החיים שלהם התדרדרה.

הממשלה הקודמת ניסתה לעצור את ההתרסקות באמצעים שונים, אך אף אחד מהם לא צלח. בין היתר היא הכריזה על רפורמה במבנה המיסוי בישראל, אך מאחר שהיישום העיקרי שלה נדחה היא לא הביאה לצמיחה שתצמצם את הגירעון התופח.

בתגובה לגירעון זה, העלה בנק ישראל את ריבית הפריים ליותר מ־11%, צעד שחנק עסקים קטנים ובינוניים שקרסו בהמוניהם. בתי קפה, מסעדות ומרכזי קניות התרוקנו מלקוחות, ומוסדות ותיקים רבים נסגרו.

המסעדה הירושלמית המיתולוגית 'פינק' נסגרה לי אחרי 73 שנות פעילות. מולי עזריאלי, בעלי המקום וחתנו של המייסד, אמר בעצב: "שרדנו את מלחמת העצמאות, את הצנע בשנות החמישים, את המיתון של 1966, אפילו את השפל הנורא של מלחמת יום הכיפורים ואת אמברגו הנפט. אבל מה שקורה עכשיו זה כבר יותר מדי. אנחנו פשוט לא יכולים להחזיק מעמד יותר".

לצד האתגר המיידי של קריסת העסקים הקטנים, אתגר מטריד לא פחות היה האיום ארוך־הטווח על הפנסיות של מאות אלפי עובדים שהופקדו בקרנות הפנסיה הוותיקות של ההסתדרות.

קרנות אלו היו בגירעון כבד, ולמעשה בפשיטת רגל אקטוארית. המשמעות היתה פשוטה: החוסכים אמנם קיבלו התחייבויות כתובות מהקרנות שיקבלו את קצבאות

הפנסיה שלהם בגיל הפרישה, אך להתחייבויות הללו לא היה שום בסיס כספי. הקרנות עמדו בפני חדלות פירעון והחסכונות הפכו להיות חסרי ערך כמעט לחלוטין.

חלק מהקרנות הללו בעצם כבר קרסו, ורק הזרמה תקופתית של מזומנים מאוצר המדינה סיפקה להן הנשמה מלאכותית.

אך בעוד משבר הפנסיות איים להקריס את כלכלת ישראל בעתיד, היו משברים דחופים יותר שהכבידו על הממשלה כבר באותה עת. בראשם עמדה מערכת הרווחה הסוציאלית הנדיבה של ישראל, שגם היא ניצבה בפני קריסה, אבל הרבה יותר מיידית, כי הממשלה לא הצליחה לגייס כסף בשווקים הפיננסיים בחו"ל זו השנה השלישית ברציפות.

מאוחר יותר התברר לי שכמה בנקים בינלאומיים יעצו לפקידי משרד האוצר בדיסקרטיות — "אל תבקשו מאיתנו אשראי. כך אף אחד לא ידע שדחינו את בקשתכם".

האפשרות היחידה שנותרה לממשלת שרון לגייס כסף היתה לנסות לעשות זאת מהציבור. לשם כך היא נאלצה להציע ריביות גדולות והולכות על איגרות החוב ארוכות הטווח שלה, ולשלם ריבית אסטרנומית של 11% לעשר שנים (לשם השוואה, ממשלת ארה"ב שילמה באותה תקופה ריבית של 4.5% על האג"ח ארוך הטווח שלה).

בכירים בממשלה החלו להתלחש על השבתת משרדי ממשלה ועיריות למשך כמה ימים בשבוע ואפילו על קריסה אפשרית של מערך הביטוח הלאומי. היה חשש אמיתי שיהיה צריך לבצע קיצוץ דרמטי מהקצבאות המשולמות על ידי הביטוח הלאומי — מקור הכנסה עיקרי בחייהם של ישראלים רבים.

ניר גלעד, החשב הכללי ויד ימינו של שר האוצר סילבן שלום, חשף לימים בראיון עיתונאי את גודל המשבר הכלכלי שפקד את המדינה בימים ששרון הציע לי לקבל את האחריות על הכלכלה.

אף על פי שלא הייתי מודע לדיונים הסודיים הללו, ראיתי שהממשלה עושה מאמצים רבים לבלום את הוצאותיה. קיצוץ בהוצאות הוא אכן הכרחי למניעת קריסה כלכלית, אך הוא לבדו לא יוצר צמיחה כלכלית — וללא צמיחה, הכלכלה תמשיך להידרדר.

בעיצומו של הכאוס הכלכלי הזה, הצעתו המפתיעה של שרון שאשמש כשר האוצר נתפסה ע"י רבים כמהלך פוליטי מבריק. אם אתפתה לקבל על עצמי את התפקיד, אמרו הפרשנים, סביר להניח שאכשל בו. כך אחסל במו ידיי את הקריירה הפוליטית שלי ואסיר את מועמדותי להנהגה העתידית של המדינה. ואם יקרה

הבלתי ייאמן ואצליח בתפקיד, הם הוסיפו, ממשלתו של שרון תינצל והוא ייקח את הקרדיט.

שרון היה אדם ממולח ושנון, בעל חוש הומור עוקצני שכוון לעיתים קרובות כלפי יריביו. הוא נתפס כמוקצה מחמת מיאוס בשמאל מאז טבח סברה ושתילה, אך שב והתקבל על ידיו בזרועות פתוחות כשהחליט לסגת מרצועת עזה ב־2005. הרגשתי שעמוק בלב הוא מעולם לא באמת הרגיש בנוח עם חיבוק הדוב של אנשי השמאל, וחש צורך תמידי להפיס את דעתם כלפיו.

שרון זיהה היטב את הלהט הפנימי שלי לשיקום כלכלת ישראל. הוא העריך שאהיה שקוע במשימותי הכבדות כשר אוצר ולא אעסוק בתחבולות פוליטיות נגדו. אני משער שגם הוא הניח שיקרה אחד מהשניים: או שאציל את הכלכלה, או שאכשל בכך ואביא במו ידיי לסוף דרכי הפוליטית. לכן הוא אפשר לי ליישם את הצעדים הכלכליים האנטי־פופוליסטיים ביותר בתולדות ישראל.

"אתה חייב להילחם כדי להיות שר החוץ או לבחור משרד אחר — כל משרד אחר", יעצו לי חבריי. "אבל אל תיקח את האוצר. כך לא תפגע בסיכויים שלך לחזור יום אחד לראשות הממשלה".

פוליטיקאי נבון היה מתחשב בסיכונים ולא לוקח את התפקיד. סביר להניח שהכלכלה הקורסת תגרור אותו אל התהום. כל ניסיון לעצור את ההידרדרות ידרוש צעדים חריפים אף יותר מאלה שכבר נקטו, ואלה עלולים לפגוע קשות בפופולריות שלי בקרב בוחריו.

בצמתיים רבים בחיי הגעתי להחלטות אחר עשיית חשבון־נפש קצר וממוקד. גם הפעם התהליך היה דומה, מה גם שהיו לי רק כמה שעות לתת תשובה לשרון. נכון, יועציי צדקו. אם אתמנה לשר האוצר אעמיד בסכנה רצינית את סיכויי לחזור לראשות הממשלה. אבל מדוע רציתי לחזור לתפקיד זה מלכתחילה? בכדי להזניק את כלכלת ישראל וכדי לבלום את מאמצי איראן להשיג נשק גרעיני. גם אם אשיג רק את המטרה הראשונה — האם לא כדאי לנסות?

הפוליטיקה הישראלית אכזרית יותר מאשר ברוב המדינות והיא רבת תהפוכות. מי יכול לדעת מה צופן לנו העתיד? למה לא לנצל את ההזדמנות לעצב מחדש את הכלכלה, הזדמנות שהתאפשרה דווקא בגלל עומק המשבר שהיינו שרויים בו? החלטתי לקבל את הצעתו של שרון.

השמן והרזה

2005–2003

בשנת 2005 כתב חתן פרס נובל לכלכלה מילטון פרידמן את הדברים הבאים בהתייחס למצוקתה של ישראל:

"ישראל היא אומה עם פוטנציאל כלכלי גדול, אך באופן ברור התפתחותה הכלכלית נעצרה. ההון האנושי והמיקום הגיאוגרפי של ישראל בלב המזרח־התיכון היו צריכים לייצר מזמן כלכלה מצליחה ומשגשגת. ישראל יכולה להיות ההונג קונג של המזרח התיכון אבל הפוטנציאל שלה נבלם כבר עשרות שנים.

"מה בולם אותה? התערבות ממשלתית מרחיקת לכת ונוקשה בכלכלה, מדיניות סוציאליסטית, ובעלות מיותרת של המדינה על אמצעי ייצור קריטיים.

"ישראל יכולה לשנות את כל אלה אם תאמץ מדיניות נרחבת של שוק חופשי. "למרבה המזל, שר האוצר בנימין נתניהו, שהתמחה בנושאים כלכליים, מבין את הבעיה ומוכן להשתמש בהון הפוליטי שצבר כדי להביא לה פתרון".

כשפרידמן כתב את הדברים כבר היינו על מסלול ההצלחה. ב־2003 הייתי חייב לשכנע לא רק את חברי הממשלה אלא גם את הציבור הרחב שאנו מוכרחים לבצע מעבר חד לשוק חופשי.

כשר אוצר נהגתי לעיתים לפתוח פגישות עם אנשי ציבור בשאלה: "מיהו האדם העשיר בעולם?"

התגובה המיידית תמיד היתה: ביל גייטס. באותה שנה, 2003, מייסד מיקרוסופט הופיע בראש כל הרשימות שדירגו את עשירי תבל.

"ומי היה האדם העשיר בעולם לפני עשרים שנה?" הוספתי ושאלתי. לצעירים בקהל בדרך כלל לא היה מושג, אבל פה ושם אחד המבוגרים נתן את התשובה הנכונה.

"הסולטן של ברוניי".

"נכון", הייתי משיב. "הוא יושב על ים קטן של נפט. עד לפני עשרים שנה הוא הופיע בראש רשימת עשירי העולם שנה אחר שנה. ביל גייטס עקף אותו כי קניין רוחני הוא בעל ערך רב יותר מחומרי גלם. מוצרי החדשנות הטכנולוגית יכולים להפוך אותך לעשיר הרבה יותר מאשר נפט".

הקהל היה מהנהן בהסכמה.

"עכשיו, איזו מדינה מייצרת הכי הרבה קניין רוחני ביחס לגודל האוכלוסייה?"

"ישראל!" הקהל הגיב פה אחד.

"שאלה אחרונה".

כעת הקהל כבר היה דרוך.

"אם אנחנו כל כך חכמים, איך זה שאנחנו לא עשירים...?"

איך ייתכן שב־2003, ישראל — אחת המדינות המוכשרות בעולם מבחינה טכנולוגית — היתה תקועה באמצע הסולם הכלכלי העולמי ודורגה כ"כלכלה מתפתחת" עם תוצר לנפש של 17,000 דולר בלבד? ישראל התברכה באזרחים יצירתיים ומוכשרים בעלי רוח יזמות טבעית. המודיעין הצבאי שלנו גידל דורות של עובדי־ידע מוכשרים. ישראל השקיעה במחקר ופיתוח ביחס לגודל התוצר שלה יותר מכל מדינה אחרת בעולם.

מדוע אם כן לא הפכנו למדינה עשירה?

מבחינתי, התשובה היתה ברורה.

ישראל התעשרה בדברים הלא נכונים — היא התעשרה בבירוקרטיה. התעשרה בקצבאות שדיכאו יציאה לעבודה. התעשרה במיסים. התעשרה בוועדי עובדים. התעשרה במונופולים. מצד שני, היא הפכה לענייה במשאב היקר ביותר — החופש. החופש ליזום, להרוויח וליהנות מפרי עמלה של היוזמה והעבודה.

כדברי קהלת, "לא לקלים המירוץ" אלא למקומבנים מבחינה פוליטית. עבודה קשה לא זכתה לתגמול. דווקא השובתים תוגמלו. ועדי העובדים שהחזיקו את הצמתים האסטרטגיים של המדינה — נמלי הים והתעופה, הבנקים, חברת החשמל ו"מקורות" — שבתו בתדירות מדהימה, שיתקו את הכלכלה וזכו בתמורה להעלאות שכר עצומות.

בניסיון לסייע לעניים, ממשלות ישראל חילקו בזו אחר זו תקציבי רווחה ללא כל אבחנה של צורך אמיתי. מספר הזכאים להבטחת הכנסה הרקיע שחקים בין 1990 ל־2002, וגדל פי חמישה עשר לעומת קצב גידול האוכלוסייה. כדי לממן את ההוצאות הללו הטילו ממשלות ישראל מיסים כבדים על עובדים ועסקים, ובכך האטו עוד יותר את הפעילות הכלכלית במשק.

כלכלת ישראל היתה ברובה שקועה עמוק בפיצה עכורה זו, ששותקה על ידי מדיניות סוציאליסטית־למחצה ושבלמה את כוחות השוק והיזמות.

המיומנות הטכנולוגית הישראלית לא יכלה לתת מענה לתחלואים הללו. טכנולוגיה, מדע וחינוך כשלעצמם אינם הופכים אותך לעשיר. לברית המועצות היו את כל המרכיבים האלה בשפע, ולמרות זאת היא לא נמנתה עם מדינות העולם העשירות. המרכיב ההכרחי ליצירת עושר הוא שוק חופשי.

במילים אחרות: טכנולוגיה בלי שוק חופשי אינה מייצרת עושר.

שוק חופשי בלי טכנולוגיה מייצר בהדרגה עושר, ובהמשך גם טכנולוגיה. אבל השילוב המנצח הוא שילוב ב־זמני של טכנולוגיה ושוק חופשי גם יחד. לשם רציתי לקחת את כלכלת ישראל.

במדינות דמוקרטיות, רפורמות כלכליות משמעותיות לעולם אינן מבשילות בלי מוכנות של מנהיגים להקיז את דמם הפוליטי למען. הסיבה לכך היא שרפורמות כלכליות כרוכות כמעט תמיד בהתמודדות עם יריבים חזקים: ועדים רבי עוצמה, גדולות רווחה, תאגידים גדולים, פקידים סרבנים ופוליטיקאים יריבים. רוב המנהיגים מעדיפים לא לצלול לתוך מים שורצי כרישים אלה.

גם אם יש מנהיגים שמעזים להתחיל ברפורמות, רק לעיתים רחוקות הם מצליחים להתמיד בהן, שכן מהר מאוד הם נתקלים בשביתות, הפגנות, מחאות אלימות, קמפיינים שליליים והשמצות בכלי התקשורת. גרוע מכך, הם עלולים להיזרק מתפקידיהם ולסיים באבחה את הקריירה הפוליטית שלהם.

השגת מהפכה של שוק חופשי בכלכלת ישראל תדרוש השקעה כבירה של חזון, כוח פוליטי וכוח רצון אישי. בהיעדר כל אחד מהמרכיבים הללו שום רפורמה משמעותית לא יכולה להתרחש.

אבל בישראל של 2003 התקיימו כל שלושת התנאים החיוניים לשינוי. ראשית, היה לי חזון כלכלי ברור לאן אני מבקש לנווט את המדינה. שלוש השנים שבהן רכשתי השכלה, צברתי ניסיון והשקעתי מחשבה עמוקה על תהליכים אלה — כולל התקופה הקצרה בה עבדתי ב־BCG — חידדו את החזון הזה לתוכנית מפורטת המונחת על־ידי עקרונות השוק החופשי.

שנית, היה לי די כוח פוליטי לממש את חזוני. בכנסת היה רוב מוחלט של 61 ח"כים שתמכו במדיניותי — 40 מ"הליכוד", 15 ממפלגת "שינוי" בראשות טומי לפיד ו־6 מ"ישראל ביתנו" של אביגדור ליברמן.

ליברמן, עולה ממולדובה, החל את דרכו הפוליטית כעוזרי האישי ולאחר מכן מינתי אותו למנכ"ל "הליכוד" ולמנכ"ל משרד ראש הממשלה. לימים הוא הקים מפלגה משלו בעלת נטיה ימנית שפנתה בעיקר לדור המבוגר של העולים ממדינות חבר־העמים.

על סמך מעמדי האיתן בליכוד וההסכם שבשתיקה עם שרון ידעתי שאוכל להתמודד עם כל ח"כ סורר ופופוליסטי שעלול להתמרד נגד הקואליציה. חלוקת העבודה היתה ברורה: שרון ינהל את מדיניות החוץ והביטחון על־פי עקרונות "הליכוד"; אני אנווט את המשק הלאומי על־פי עקרונות השוק.

שלישית, היה לי כוח רצון אישי בשפע. הייתי נחוש בכל מאודי לבצע את מהפכת השוק החופשי בישראל ולשם כך הייתי מוכן לסכן את עתידי הפוליטי.

למדתי מניסיוןן של מדינות אחרות. ראיתי כיצד השינוי בעוצמה הכלכלית של אומות משנה את פני ההיסטוריה. ברית־המועצות איבדה את בכורתה כמעצמת־על עולמית משום שלא הצליחה לאמץ את עקרונות השוק החופשי. סין תפסה את מקומה כי השכילה לעשות זאת. אותה דינמיקה שררה גם בסינגפור ובאירלנד, מדינות קטנות שרק חמש עשרה שנים קודם לכן ההכנסה לנפש אצלן היתה נמוכה מזו של ישראל, אך באמצעות יישום רפורמות שוק מרחיקות־לכת עקפו אותנו ואף את בריטניה ויפן, תוך ביסוס מעמדן כשחקניות משמעותיות בכלכלה הגלובלית. לי קואן יו, אבי סינגפור המודרנית, ניסח את הבחירה הזאת היטב כשהסביר מדוע ניווט את ארצו לכלכלת שוק: "הקומוניזם קרס והכלכלה המעורבת נכשלה. מה עוד נשאר?"

חשבתי שאין סיבה שישראל, עם ההון האנושי המעולה שלה, לא תוכל להצטרף למעגל המדינות העשירות האלה.

המפתח היה יישום רפורמות בשוק החופשי שישחררו את היכולות, האנרגיות והיזמות העצומה הטבועה בנו. בתוך חמש עשרה שנה, האמנתי, תוכל ישראל להצטרף לרשימת עשרים המדינות עם ההכנסה לנפש ורמת החיים הגבוהות ביותר. יעד זה אכן יושג במהלך כהונתי כראש ממשלה.

אבל כשר האוצר החדש של ישראל ב־2003, ידעתי שעלי לפעול מהר כדי להניע את המהפכה. בדרך כלל מתנגדי הרפורמות מאגדים כוחות מהר מאוד ולכן הרפורמיסטים חייבים להקדימם ולהשתמש בכל חלון הזדמנויות שנקרה בפניהם. רפורמות השוק שהתחלתי בהן כראש ממשלה נעצרו לחלוטין תחת הממשלות הבאות בראשות שני הגנרלים לשעבר, ברק ושרון. איש מהם לא הוציא לדרך רפורמות כלכליות משמעותיות. ידעתי שכדי להשיג את יעדי אודקק לחופש פעולה של לפחות שנתיים כדי לבצע שורה של רפורמות שוק מרוכזות. אחרת כלכלת ישראל תמשיך לקרטע ולא תוכל להמריא.

כשעברתי למבנה הדהוי והמתקלף של משרד האוצר נזכרתי בעצה החכמה ששמעתי מפיו של יועץ ניהול בריטי. האיש ביקר בישראל ב־1980 והרצה בפני קהל של מנהלים בכירים, שרבים מהם שירתו כמוני כקצינים בצה"ל.

"קיבלתם פיקוד על טירונים חדשים וניתנה לכם משימה — לכבוש את עמדת הפיקוד של האויב. מהו הדבר הראשון שתעשו?" שאל בראשית דבריו.

התשובות הגיעו במהירות: "לסייר ולאסוף מודיעין"; "להרכיב תוכנית התקפה"; "לדאוג לחיפוי אש מספיק ולאגף"; "להמתין עד רדת החשכה ואז להתחיל לנוע".

היועץ שמע את אחרון הדוברים ואז אמר בפשטות: "כולכם טועים. הדבר הראשון שאתם צריכים לעשות הוא להקים אוהל, לבחור קצינים ולצייד את

החיילים בנשק ובציוד. הדבר השני הוא לאמן את החיילים. 'שמאלה צעד' — והם צועדים שמאלה. 'ימינה צעד', והם צועדים ימינה. רק לאחר שאיישתם את התפקידים, ציידתם ואימנתם את החיילים, תוכלו לצאת להתמודד מול האויב".

כעבור עשרים שנה, עכשיו במשרד האוצר, יכולתי לממש את העצה ההגיונית הזו רק באופן חלקי. כדי להקים את 'אוהל הפיקוד' שלי הזמנתי למשרדי את רחל ברנן, ידידת המשפחה ומעצבת פנים ידועה.

"זה הכל בידייך", אמרתי לה. "עשי במקום מה שנראה לך. רק דבר אחד: אל תוציאי אפילו שקל אחד".

רחל נדהמה. מה היא כבר יכולה לעשות בלי תקציב? אחרי שהזיזה כמה תמונות על הקיר היא הפצירה בי — "לפחות תן לי לתקן את החור המכוער הזה בשטיח".

"ממש לא", ענית.

החור בשטיח יתגלה כבעל ערך רב במשא ומתן על התקציב מול שרי הממשלה. כיצד יוכלו הם, ששוכנו לאחרונה במשרדים חדשים ומפוארים, להציב דרישות מוגזמות לאוצר המדינה כשפקידי האוצר עצמם מסתפקים בשטיחים בלויים כאלה? הכסאות והשולחנות במשרד חרקו מזקנה וגם הם גויסו למערכה. הם החזיקו מעמד לעוד שלושה תקציבים, עד שקרסו.

עתה פניתי לאיוש התפקידים. אין ספק שהייתי מעדיף תהליך ממושך וקפדני לבחירת אנשי המפתח במשרד לפני שאצא לקרב. אבל ידעתי שעוצמת המשבר הכלכלי בישראל פשוט לא מאפשרת את הפריבילגיה של מינוי בעלי תפקידים תחילה וכניסה לפעולה רק אחר כך. לכן החלטתי להרכיב את הצוות שלי תוך כדי תנועה.

באוצר כבר שירתו רבים מהמוחות הטובים והמבריקים בממשלה, ודאגתי למנות למשרות מרכזיות אנשים שהלהט לרפורמות בער בהם כפי שבער בתוכי. השארתי את אורי יוגב כממונה על אגף התקציבים, גייסתי כמנכ"ל המשרד את יו"ר בנק דיסקונט יוסי בכר — בגיל ארבעים ושמונה, הוא היה המבוגר בחבורה, צעיר רק ממני — והבאתי את ירון זליכה לתפקיד החשב הכללי. מלבד היותם צעירים, מסורים ומנוסים, כמעט לכולם היה מאפיין משותף אחד בקורות החיים: הם עשו שנים במגזר הפרטי, ולכן ידעו איך מתנהלים עסקים.

לימים שכנעתי את שרון למנות לנגיד בנק ישראל את פרופ' סטנלי פיישר, ששימש כסגן יו"ר קרן המטבע הבינלאומית וסגן יו"ר הפדרל ריזרב. פיישר אמר על קבוצת המנהלים שמיניתי שהיא הצוות הטוב ביותר שראה בממשלה כלשהי בעולם.

עבדנו בקדחתנות, לעיתים שמונה עשרה שעות ביממה ואף יותר. בקושי הצלחנו לישון. תוך שלושה שבועות הצגנו לממשלה תוכנית חירום כלכלית. כעבור שלושה

חודשים העברנו אותה בכנסת — זו היתה התוכנית הכלכלית המהפכנית ביותר בתולדות ישראל שפתחה חלקים נרחבים של הכלכלה לתחרות. היא כללה קיצוצים דרמטיים בתקציב הממשלה, הפחתה חסרת תקדים בשכר ובתקציבי הרווחה, הפחתה משמעותית בשיעורי המס, השקעות בתשתיות, העלאת גיל הפרישה והפרטת חברות ממשלתיות.

כדי להעביר את התוכנית בכנסת השתמשתי ללא בושה ב"גזר" שהיה ברשותי: הממשל האמריקני דן עם שרון על מתן ערבויות לאיגרות־חוב של ממשלת ישראל בהיקף של תשעה מיליארד דולר. ישראל תנפיק אגרות חוב שלה בארה"ב וכך תגייס אשראי. האמריקנים התנו את מתן הערבויות הללו ביישום של רפורמות כלכליות בישראל.

הפקידים האמריקנים טענו, ובצדק, שאינם רוצים לבזבז דולרים יקרים כערבות שתדר לטימיון אם ישראל לא תחזיר את האג"ח לבעלי החוב שלה במקרה שכלכלתה תקרוס. לכן הם התנו את מתן הערבויות בהגעה ליעדי ביניים כלכליים. קיבלתי את ההתנייה הזאת בשמחה.

העניין שלי בהלוואות אלו היה יותר פוליטי מאשר כלכלי. האמנתי שלא באמת נזדקק להן אם ניישם את התוכנית שלי, אך בעניין זה הייתי בדעת יחיד. מצד שני, כיוון שבניגוד לדעתי היתה תמימות דעים שאין מנוס מקבלת הסיוע האמריקני, יכולתי להשתמש בתנאים שהציבו האמריקנים למתן הערבויות כמנוף להנעת הרפורמות שלי. חוץ מזה, אשראי זול אף פעם לא מזיק, והריבית ששילמנו על אגרות חוב ממשלתיות מגובות בערבות של ממשלת ארה"ב היתה נמוכה מהריבית על האשראי שגייסנו בכוחות עצמנו.

בערבויות של ממשלת ארה"ב היתה אפוא תועלת כפולה: הן הגבילו את הבזבזות הממשלתית והזרימו למשק חמצן נוסף בדמות אשראי זול וזמין. בתחילה הצוות האמריקני בראשות סגן שר האוצר ג'ון טיילור בחן בדקדקנות את הביצועים החצי־שנתיים שלנו, אך עם הזמן בדיקה זאת הפכה למיותרת. הצלחנו לעבור כמעט תמיד את היעדים שהצבנו לעצמנו ואפילו הוספנו מיוזמתנו רפורמות שאפתניות לרשימה שאיתה יצאנו לדרך.

בגלל המשבר הכלכלי הגדול של 2002, רוב המשקיעים הזרים נטשו את ישראל ולא ראו סיבה לחזור. בחודשים הראשונים שלי כשר האוצר הכנתי מצגת עבורם. הצלחתי לאסוף רק קומץ משקיעים אירופים, או יותר נכון כאלה שנרתעו מלהשקיע בארץ אבל היו מוכנים לשמוע אותי בכל זאת. אמרתי להם שלמרות קריסת בועת ההיי־טק והתמשכות האינתיפאדה, הכלכלה שלנו תתאושש בגלל הרפורמות הכלכליות המאסיביות שהתכוונתי להעביר.

כרבע שעה אחר תחילת המצגת המבט בעיניהם השתנה. הם התחילו להאמין שאני רציני.

"במה לדעתך כדאי להשקיע?" שאלו.

"אני לא ברוקר השקעות אבל אתן לכם טיפ אחד". עכשיו כולם הקשיבו בדריכות. "תשקיעו בחניון בתל־אביב. תשקיעו בכל דבר — כי הכל בישראל עומד לעלות". אינני יודע אם הם קיבלו את עצתי, אבל אם מיישמו מהם עשה כדבריי — אני בטוח שאינו מתחרט על כך היום.

אף שהכנתי בקפידה את תוכנית החירום הכלכלית שלי, ידעתי שההתאוששות בפועל תתחיל לא כשהשווקים יאמינו לכוונות שלי לבצעה, אלא כשתהיה להם הוכחה מספקת ליכולת שלי לעשותה. לשם כך הייתי צריך להתחיל להזיז דברים במהירות.

כדי לצאת לדרך חיפשתי דימוי אחד — תמונה, סיפור או איור — שבעזרתו אסביר לציבור מה אנו עומדים לעשות. איך להעביר בתמציתיות את המסר שתוכנית ההבראה מטרתה לא רק לחלץ את ישראל מהמשבר הנוכחי, אלא גם לטפל בבעיה הכרונית של העדר תחרות, שמונעת מכלכלת ישראל לשגשג כמו כלכלות אחרות במערב.

לו הייתי צריך להסביר זאת בארצות הברית, זה היה עסק יותר קל. כל אמריקני מכיר, לפעמים מניסיון אישי, את הדוגמה של ילדים שמאיישים דוכני לימונדה שמתחרים זה בזה. אבל בישראל לא גדלנו על אתוס של תחרות כמו בארצות הברית אלא של שיתוף. ומה היה משותף יותר מן השירות בצה"ל? במסיבת עיתונאים בשידור חי בטלוויזיה הצגתי את התוכנית השלמה שלי ליציאה מן המשבר.

תיארתי את המחלה הכרונית של כלכלת ישראל בסיפור מיומי הראשון בטירונות צנחנים. המ"פ הורה לנו להתייצב בשורה על מגרש המסדרים לקראת 'מירוץ הפילים'. הייתי הראשון משמאל.

"נתניהו", ציוה המ"פ, "קח את החייל מימיןך על הכתפיים. כל אחד אחריך עושה אותו דבר עם החייל מימינו". העמסתי חייל בעל משקל בינוני.

החייל הצנום מימיני היה צריך לשאת על הכתפיים את אחד החיילים הכבדים בפלוגה, ואילו החייל הגדול שמאחוריו קיבל דווקא מיישמו קל כנוצה.

כשנשמעה שריקת המ"פ התקדמתי בקושי. החייל הצנום מימיני התמוטט אחרי שני צעדים. החייל הגדול מימינו פתח בספרינט וניצח במירוץ.

כל כלכלות העולם, אמרתי, נמצאות במירוץ דומה. בכל אחת מהן יש איש שמן,

המגזר הציבורי, שיושב על כתפיו של האיש הרזה, המגזר הפרטי. המגזר הפרטי יוצר את רוב הערך המוסף בכלכלות ומשמש מנוע ליצירת מקומות עבודה וצמיחה כלכלית. הוא סוחב על גבו את המגזר הציבורי ומשלם על כך.

בלונדון שמעתי פעם מדריך טיולים מבטא את האמת הזאת בתמציתיות: הוא הצביע על הסיטי "הלב העסקי" של בריטניה, ואחר כך על וסטמינסטר, משכן הממשלה, ואמר: "כאן מייצרים את הכסף, שם — מבזבזים אותו..."

כשהמגזר הציבורי גדול מדי, המגזר הפרטי קורס תחת משקלו העודף. כדי לקיים מגזר ציבורי מנופח צריך להעלות מיסים וריביות שבתורם מעמיסים נטל נוסף על המגזר הפרטי היצרני.

ב־2003 חלקו של המגזר הציבורי בישראל עבר בהרבה את קו ה־50% מהתמ"ג, שיעור שהוא מהגבוהים בעולם המפותח. המגזר הפרטי התכווץ. המיסים היו בשמיים, ומונופולים ממשלתיים וועדי עובדים חנקו את התחרות. הכלכלה הישראלית עמדה בפני קריסה.

הדרך להתאוששות כלכלית היתה ברורה: צמצום המגזר הציבורי, חיזוק המגזר הפרטי והסרת החסמים לתחרות.

דימוי השמן והרזה הפך תוך זמן קצר נושא לוויכוח סוער. נהגי מוניות שוחחו עליו עם נוסעים, סטנדאפיסטים עשו בו שימוש בהופעותיהם, והסתדרות עובדי המדינה דחתה אותו על הסף.

ועדי העובדים הקדישו את עיקר מאמצייהם לניתוח חלקה הראשון של התוכנית שלי, הדיאטה הקשה למגזר הציבורי. באופן טבעי, נציגי המגזר הציבורי נאבקו ברעיון ששכרם יקוצץ. האיגודים מחו בטענה שעובדי מדינה מלכתחילה משתכרים פחות מעובדי המגזר הפרטי.

בפועל, זה לא היה נכון.

בישראל, עובדי המגזר הפרטי והציבורי קיבלו במשך שנים שכר כמעט זהה, דבר שהיה צריך לשמש נורת אזהרה כלכלית. אבל המצב היה עוד יותר גרוע. בעוד השכר במגזר הציבורי שמר על ערכו בשנתיים הקודמות, השכר במגזר הפרטי ירד ב־8% מאחר שעסקים שהתכווצו או קרסו פיטרו עשרות אלפי עובדים. להוסיף שמן למדורת חוסר היעילות, במהלך אחד האסונות הכלכליים הגדולים של ישראל, המגזר הציבורי דווקא גדל!

עם זאת, השכר שקיבלו רוב העובדים במגזר הציבורי לא היה בשמיים. רובם עשו את עבודתם נאמנה במערכות הבריאות, החינוך והביטחון. אבל עם הזמן הצטרפו לעובדים אלה עובדים רבים מדי, ומצבת עובדי המדינה גדלה הרבה מעבר לצורך. גידול בלתי מרוסן זה במספר העובדים פעל למעשה לרעתם של העובדים

המצטיינים, שלא יכולים היו לקבל שכר ראוי בגלל הצורך לשלם לכוח עבודה מנופח.

הפתרון שהצעתי לבעיה זו לא היה פיטורים המוניים במגזר הציבורי. האמנתי שעדיף לצמצם את כוח העבודה במגזר הציבורי על ידי אי־גיוס עובדים חדשים למשרות הרבות שמתפנות מדי שנה כשעובדים ותיקים יוצאים לגמלאות. העברתי גם חוק שמגביל את הוצאות הממשלה כדי לוודא שהתקנים המתפנים לא יאוישו מחדש.

בנוסף ביקשתי מהסתדרות עובדי המדינה שתיקח על עצמה קיצוץ משמעותי בשכר בשווי כארבעה מיליארד שקלים. ידעתי שאני מבקש מעובדי המדינה הקרבה גדולה, אבל הבטחתי להחזיר את רמת השכר לרמתה הקודמת בתוך שנתיים, מתוך הערכה, שאכן התממשה, שהכלכלה תתאושש עד אז. כמו כן, העברתי בממשלה החלטה על קיצוץ של 17% בשכר חברי־הכנסת והשרים.

הדוגמה האישית הזאת לא הזיזה את ארגוני העובדים מעמדתם הסרבנית. הם טענו שמעולם לא היתה הפחתת שכר כלשהי בשירות הציבורי.

הקפאת שכר — כן; קיצוץ בשכר — לעולם לא!

הם איימו בשביתה כללית.

ידעתי שבלי קיצוץ בשכר במגזר הציבורי לא נוכל להוריד מיסים; בלי הורדת מיסים לא תהיה צמיחה, ובלי צמיחה לא תהיה התאוששות. הבנתי שמאבק ראש בראש עם הסתדרות עובדי המדינה הוא בלתי נמנע. עמדנו בפני שביתה כללית ממושכת שעלולה לשתק את הכלכלה במשך שבועות, אולי אף חודשים.

אבל כאן הגיע אורי יוגב, הממונה על התקציבים באוצר שדיבורו הרך הסתיר לעיתים את גישתו הכלכלית הקשוחה, והציע הצעה מבריקה בפשטותה: אם שביתה כללית היא צעד בלתי נמנע בדרך להעברת רפורמה אחת, מדוע לא להעביר כמה רפורמות בעת ובעונה אחת? בדרך זו נמקסם את מספר הרפורמות פֶּר שביתה! יוגב דחק בי לבצע כמה רפורמות בו־זמנית ולא אחת אחרי השנייה. לעיתים קרובות הייתי מקניט אותו על כך בשיבות שלנו: "נו, אורי, יש עוד שדות שלא הצתת...?"

גישתו האקטיביסטית מצאה חן בעיניי. היא תאמה לחלוטין את הרוח המהפכנית שרציתי להפיח ברפורמות שלנו.

מניסיון של מדינות אחרות, כמו ניו זילנד שעברה רפורמות תחת שר האוצר רוג'ר דאגלס, התוודעתי לעיקרון חשוב נוסף: אם מבצעים במקביל כמה רפורמות שוק, אפקט הצמיחה המצטבר גדול יותר ממה שהיה מושג בהעברת הרפורמות בטור.

רפורמה אחת תומכת ברעותה — יחד הן מסירות חסמים לתחרות, מגדילות את

הפריון ושולחות מסר חזק לשווקים שכדאי להשקיע בישראל. החלטתי להסתכן בשביתה כללית ממושכת ולהעביר כמה רפורמות גדולות בבת־אחת.

הרפורמה החשובה ביותר שהוועדים התנגדו לה בתוקף היתה קשורה לקרנות הפנסיה של ההסתדרות. במשך שנים שימשו הכספים העצומים שהצטברו בקרנות אלה כמגרש משחקים עבור פוליטיקאים של ההסתדרות ומפלגת "העבודה". היה חשש אמיתי שההתנהלות המפוקפקת והניהול הכושל של מנהלי הקרן יחריבו את החסכוניות הפנסיוניים של העובדים.

כמו כל המדינות המפותחות, גם מערכת הפנסיה בישראל איבדה בהדרגה את הבסיס הפיננסי שלה בגלל העלייה בתוחלת החיים. זוהי תוצאה ישירה של ההתקדמות הדרמטית ברפואה, שהיא אחת הברכות הגדולות של העידן המודרני. אבל העלייה בתוחלת החיים קעקעה את היסודות האקטואריים שעליהם מבוססות מערכות הפנסיה.

הרעיון המקורי היה שיותר עובדים צעירים יתמכו בפחות אנשים מבוגרים שאינם עוד בגיל העבודה. כשארה"ב הקימה את תוכנית הביטוח הלאומי שלה ב־1935, ההנחה היתה שרוב הגמלאים יתחילו לקבל קצבאות זקנה בגיל 65, כשתוחלת החיים בפועל עמדה על 63. אבל פחות ממאה שנה לאחר מכן, תוחלת החיים הממוצעת בארה"ב ובישראל עמדה על כ־75 שנה.

בעוד תוחלת החיים גדלה בהתמדה, גיל הפרישה כמעט ולא השתנה. בישראל הוא עמד בתחילת שנות האלפיים על 65 לגברים ו־60 לנשים. במקום פירמידת גיל יציבה שבה דפוסי הילודה והתמותה אינם משתנים, ממשלות רבות ניצבו כעת בפני פירמידה הפוכה, עם יותר קשישים בראש ופחות ופחות צעירים בתחתית. מבחינה החיסכון הפנסיוני התוצאה היתה הרת־אסון: בקופה הצטברו כספים מעטים מדי.

כל הממשלות מודעות לפצצה המתקתקת הזאת, אך רק מקצתן אמיצות דיין לעשות משהו בנידון: הן מעדיפות לגלגל את הטיפול בבעיה האקטוארית לדורות הבאים.

הבעיה היא שלעתידי יש תכונה מגונה: הוא מגיע מהר יותר מהמתוכנן. בישראל, כבכל מדינה אחרת, חוסר האיזון האקטוארי במערכת הפנסיה היה אמור להוביל בסופו של דבר לאסון פיננסי. הכספים שהופרשו עבור הגמלאים הסתכמו במאות מיליארדי שקלים. לא היה סיכוי שיימצא להם כיסוי ללא רפורמה גדולה בשוק הפנסיה. הסכנה של גירעון אקטוארי אסוני היתה משהו ששייך לעתיד הרחוק ולא הצריך פעולה דחופה בהווה. זוהי בדיקת הסיבה שבגללה החלטתי להתמודד איתה.

ידעתי שעצם הנכונות לטפל בבעיה ארוכת טווח כמו הפנסיות היא איתות לשווקים על מחויבותנו הבלתי מתפשרת לבצע שינויים מבניים מהותיים בכלכלת ישראל.

התמקדתי בשני מסלולים: העלאה הדרגתית של גיל הפרישה מ־65 ל־67 לגברים (ומ־60 ל־64 לנשים), והצלתן ושיקומן של קרנות הפנסיה הגדולות של ההסתדרות. הודעתי לראשי ההסתדרות שמעתה לא ינהלו עוד את קרנות הפנסיה הכושלות שלהם. משרד האוצר ימנה מנהלים מקצועיים לקרנות הוותיקות ויפריט את ניהולן של הקרנות החדשות על־ידי הוצאתן למכרזים פתוחים בשוק.

הממשלה תקצה 80 מיליארד ש"ח שייפרסו על־פני 45 שנה כדי להציל את הפנסיות. נפחית באופן דרמטי את מספרן של אגרות החוב בריבית קבועה שהממשלה סיפקה לקרנות הפנסיה, שעד כה היו פטורות מהדרישה להשקיע בישראל. מעתה יידרשו הקרנות להשקיע במיזמי תשתית בארץ כגון כבישים, רכבות ומתקני מים, כמו גם בבורסה לניירות ערך ובאג"ח חברות.

במדינות המתקדמות, קרנות הפנסיה מהוות חלק ניכר משוקי האג"ח והמניות — בארצות הברית עד 50%. בישראל, לעומת זאת, כמעט ולא היה שוק לאגרות חוב מלבד אלו הממשלתיות, ושוק המניות היה דליל וחלש. העדר הרפורמה בפנסיה אולי לא היתה חלק מהבעיה הדחופה ביותר בישראל, אבל היא היתה בעיניי חלק מהפתרון המיידי שלה: על ידי אימוצה נשיג באבחה אחת כמה מטרות: נציל את הפנסיות, ניצור שוק אג"ח אמיתי ונחזק את שוק המניות.

אבל כדי שכל זה יקרה היינו צריכים להתגבר על מכשול אדיר: התנגדות הוועדים. הרפורמה המסיבית בקרנות הפנסיה עוררה זעקות מחאה מצד הוועדים. היה להם קשה מאוד לעכל את הקיצוץ הענק בשכר עובדי המדינה. מבחינתם, הרפורמה בפנסיות כבר היתה צעד בלתי אפשרי. הם עמדו על כך שגנהל עימם משא ומתן על הרפורמה הזו, דבר שהתברר מהר מאוד כחסר תוחלת.

החלטתי לכפות את הרפורמה בחקיקה. מייד לאחר שהגשתי לכנסת את הצעת חוק הפנסיה, הודיעו הוועדים על שביתה כללית במשק ב־29 באפריל 2003. המדינה שותקה במשך שבועות ארוכים אבל לא נסוגתי.

לזכותו של ראש הממשלה שרון ייאמר שהוא תמך בי באופן מלא ולא התקפל. לנוכח נחישות הממשלה שהעבירה את הרפורמה הכנסת, איגודי העובדים סיימו את השביתה ב־18 במאי. בכך הפכה ישראל לאחת המדינות הבודדות בעולם שהחלו להתמודד בהצלחה עם בעיית הפנסיה שלהן.

הרפורמה בפנסיה הניבה שלוש תועלות עצומות. ראשית, ללא הכנסה מובטחת מאגרות חוב ממשלתיות החלו קרנות הפנסיה להשקיע ישירות בתשתיות בישראל

והן הזרימו הון עתק שהיה דרוש לפיתוח ולהרחבת תשתיות תחבורה, מים ואנרגיה שנבנו עשרות שנים קודם לכן ולא התאימו לקצב גידול האוכלוסייה. התועלת השנייה: הרפורמה ייצרה שוק אג"ח לחברות פרטיות, שעד אז לא היה קיים בארץ, ועל ידי כך יצרה מקורות הון נוספים לכלכלת ישראל. התועלת השלישית: רבים מעובדי המדינה בחרו לפרוש מוקדם כדי להספיק לנצל את ההטבות שהיו עתידות להתבטל כחלק מהרפורמה. דבר זה לבדו הפחית את השכר ששילמה המדינה לעובדיה ב־2004 בשיעור מדהים של 6% — הירידה הגדולה ביותר בהוצאה על שכר מאז קום המדינה. למעשה, עד אז לא פחת מעולם סך השכר במגזר הציבורי.

כל זה היה חלק ממטרה שאפתנית שהצבתי יחד עם הצוות באוצר: להגביל בחקיקה את הגידול השנתי בהוצאות הממשלה לאחוז אחד.

מאחר שאוכלוסיית ישראל גדלה מדי שנה בכ־2%, פירוש הדבר שמדי שנה יצומצם התקציב בכ־1% ביחס לגודל האוכלוסייה. הכנסת האיש השמן לדיאטה שיטתית כזו תפחית מהר מאוד את העומס מעל כתפיו של האיש הרזה ותאפשר לו לרוץ קדימה. היא גם תביא להורדה דרסטית בחוב הלאומי האדיר של ישראל, דבר שמצדו יקטין את יחס החוב־תוצר שבו משתמשים המשקיעים כדי למדוד חוב לאומי.

כחלק מהרפורמה הפסקנו להצמיד את ההוצאות האדירות על קצבאות רווחה להעלאות שכר. במקום זאת הצמדנו אותן לאינפלציה, ובכך שברנו את מנגנון הקבע שהזניק את הוצאות הממשלה כל פעם שוועד כלשהו השיג העלאת שכר.

מנגנון אחר שהביא לאובדן שליטה בהוצאות היה יוזמות חקיקה פרטיות של חברי־כנסת. המערכת הפרלמנטרית אצלנו מאפשרת לח"כים להגיש הצעות חוק פרטיות המיטיבות עם האלקטורט שלהם אך עולות הון עתק למשלמי המיסים. תחמנו את ההוצאות הללו באמצעות חקיקה שמגבילה את העלות התקציבית של הצעות חוק פרטיות. רפורמה זו היתה אחד הכלים שבאמצעותם הצליח יו"ר הקואליציה דאז, גדעון סער, להשליט על הקואליציה משמעת ברזל שסייעה בהעברת תקציבי הממשלה והרפורמות.

לאחר שקיצצנו בהוצאות הממשלה, פנינו בתנועת מלקחיים להפחתת נטל המס. הממשלה הקודמת העבירה תוכנית לרפורמה במס שהיתה אמורה להתבצע בהדרגה עד 2009. למרות שהיו לי הסתייגויות רבות לגבי סעיפים ספציפיים בתוכנית, החלטתי לאמץ אותה כעסקת חבילה מחשש להסתבך בהתארכות תהליך החקיקה. במקום זאת, הקדמתי בשלוש שנים את מועד היעד להשלמת התוכנית ל־2006 ובכך שלחתי מסר ברור לשווקים שהמיסים עומדים לרדת — ויותר מהר

מהמצופה.

עם זאת, ביטלנו גם את מדרגת המס האישית המרבית של 65% שאותה קבעה הממשלה הקודמת. בכך תיקנו מחדל חמור שאילץ רבים מבעלי המשכורות הגבוהות לשקר למס הכנסה, לעזוב את הארץ או להפוך לתאגידים בגלל נטל מס מופרז.

הלכתי צעד נוסף. הודעתי שאם ההכנסות ממיסים בשנה הקרובה יעלו על הציפיות, נוריד שוב את שיעורי המס.

צעד אחרון זה נתקל בחוסר אמון מצד פוליטיקאים וכלכלנים. הסברתי שהפחתת שיעורי המס הגבוהים דווקא תגדיל ולא תקטין את הכנסות המדינה ממיסים.

"איך יכולה הפחתת מיסים לייצר יותר הכנסות ממיסים?" לעגו לי מבקריי. לדעתם, הפחתת מיסים תצמצם את הכנסות המדינה ממיסים ותעמיק את הגירעון, ובכך תפגע עוד יותר בשירותי הממשלה החיוניים.

"לא שמעתם על עקומת לָאפר?" שאלתי את מתנגדי בוועדת הכספים של הכנסת.

"לאופר?" שאלו בלעג. "מי זה הלאופר הזה?"

"לאפר, לא לאופר. לידיעתכם, יש בעולם גם כלכלנים לא־יהודים", עקצתי אותם בחזרה.

עקומת לאפר מציגה את הכנסות הממשלה ממיסים כפונקציה של גובה המס המוטל. הכלכלן ארתור לאפר טען שאם תגדיל הממשלה את שיעור המס מעבר לסף מסוים, הכנסותיה ממיסים יתחילו לרדת, שכן מיסוי־יתר מהווה תמריץ שלילי לעבודה. ובמהופך: אם המדינה תפחית שיעור מס גבוה היא תגדיל בכך את הכנסותיה. הוויכוח הוא מהי אותה נקודת סף נכספת. כך או אחרת, לא היה לי ספק שבמדינה עתירת מיסים כ־ישראל, הכנסות המדינה ממיסים דווקא יגדלו כשנפחית את שיעור המס.

האמנתי שככל שכמות הכסף הפנוי בידי הצרכנים והעסקים תגדל, זה יהיה הדלק למנוע־צמיחה חזק לכלכלה כולה.

באותם ימים, גישה זו סתרה את התפיסה הרווחת בקרב ישראלים רבים שהתחנכו להאמין שמנועי צמיחה הם בעיקר פרויקטים במימון ממשלתי, במיוחד בתשתיות. הסברתי שכבישים, רכבות וכו' הם פרויקטים חשובים שניתן לממן גם על ידי הון פרטי, אבל מנוע הצמיחה החשוב ביותר הוא גידול בתחרות, בפריון ובהשקעות — שכולם יהיו תוצאות ישירות של רפורמות השוק שהנהגנו.

"מה יעודד עוד יותר צמיחה?" שאלתי את מבקריי, ועניתי מיד: "הורדת מיסים,

הורדת מיסים ועוד הורדת מיסים!"

כיום קשה לשחזר את התגובה המזלזלת לה זכתה ההתעקשות שלי להפחית מיסים. כבר היו בנמצא דוגמאות רבות שהוכיחו כי מדינות עם שיעורי מס נמוכים חוו צמיחה מהירה יותר. הדבר נכון עוד יותר בכלכלה הגלובלית שבה משקיעים, צרכנים וכוח עבודה יכולים להתנייד בקלות יחסית לכלכלות עם שיעורי מס נמוכים יותר. למדינה כמו ישראל, שנטל המס בה היה מהגבוהים בעולם, לא היתה שום ברירה אלא להפחית את שיעורי המס.

מאמציי להורדת מיסים נתקלו בהתנגדות עזה ממקור בלתי צפוי נוסף — היועצים המשפטיים של משרד האוצר.

"שר האוצר, אתה לא יכול להוריד מיסים כי לא נוכל להגן עליך", אמרו המשפטנים.

"להגן עלי היכן?" שאלתי.

"בבתי המשפט".

"למה, מישהו תובע אותי?"

"עדיין לא, אבל זה יגיע. השדולה החברתית תטען שהורדת מיסים מיטיבה עם העשירים ומפלה את העניים".

"שטויות", אמרתי. "הורדת מיסים תצמיח את הכלכלה, תגדיל את ההכנסות ממיסים ותאפשר לתת הטבות נוספות למי שזקוק להן באמת".

יכולתי לראות שהם לא משתכנעים. אמרתי בתסכול: "בסדר, אל תגנו עלי. אעשה זאת בעצמי ואביא לדוכן העדים כלכלנים זוכי פרס נובל שיתמכו בטענותי". זה סיים את הוויכוח.

הרוח יצאה ממפרשיהם של היועצים המשפטיים, והם לא הציקו לי עוד בעניין זה.

בשנתי הראשונה כשר אוצר חתכנו את מדרגת המס המרבית מלמעלה מ־60% ל־49% והורדנו את מס החברות מ־36% ל־30%, ובהמשך ל־24%. הורדנו את גובה המע"מ מ־18% ל־15.5% וצימצמנו את מיסי המכס והקנייה.

כמו כן, הפחתנו את שיעורי המס התחתון של משלמי המיסים ופישטנו את מס ההשקעות כדי למשוך משקיעים ישראלים וזרים.

בעקבות צעדים אלה החלה כלכלת ישראל לצמוח במהירות. הביקורת על הורדת המיסים שככה. ככל שהורדנו את שיעורי המס כך ירד יחס החוב־תוצר: מ־102% ב־2003 ל־89% במחצית הראשונה של 2006. עשר שנים לאחר מכן הוא ירד ל־60% הודות לצמיחה חזקה והגבלות שהצבנו על הוצאות הממשלה.

בשנת 2008, לראשונה מאז קום המדינה, השמן והרזה שקלו אותו דבר.

"אל תקרא עיתונים"

2005–2003

רוב הדיונים הפוליטיים על מדיניות כלכלית מתמקדים בנושא בעל חשיבות משנית — התקציב. תקציבים בדרך כלל רק מחלקים את העוגה. הם אינם מגדילים אותה. במידה שהתקציב מנוהל נכון, הדבר רק מבטיח שהוצאות הממשלה תואמות את הכנסותיה.

ניהול אחראי של תקציב המדינה הוא תנאי הכרחי אך לא מספיק כדי להבטיח צמיחה בהכנסה הלאומית, בדיוק כפי שחשבון הוצאות אישי מאזן אינו מבטיח גידול בהכנסה אישית. לא ניתן לחיות על משיכת־יתר לאורך זמן, בין אם מדובר באדם פרטי או בממשלה. כפי שאמר בפשטות הנשיא לינקולן: "לא תוכל להימנע מצרות בכך שתוציא יותר ממה שאתה מרוויח". במוקדם או במאוחר מיישאו צריך לשלם את ההפרש.

חשבון בנק מאזן לא מבטיח התעשרות — הוא רק מונע שקיעה עמוקה יותר בחובות או פשיטת רגל. כדי להרוויח יותר, אדם חייב לעבוד יותר — או לקבל תמורה גדולה יותר עבור עמלו.

הדבר תקף גם לגבי כלכלה לאומית. כדי להביא לצמיחה כלכלית, מדינה חייבת לעודד כניסת אנשים רבים יותר למעגל העבודה והעסקתם בעבודות יצרניות יותר שמגדילות את הפריז.

אבל כדי שזה יקרה, עסקים חייבים להיות מסוגלים להתחרות ולגדול. הגברת התחרות במשק היתה סעיף מרכזי בתוכנית הכלכלית שלי. השתמשתי שוב באנלוגיית השמן והרזה כדי להדגיש את הנקודה הזו.

ההנחה הרווחת אצל אלה שהסכימו עמי לגבי משל השמן והרזה היתה שאם נזרים חמצן לריאותיו של האיש הרזה באמצעות הורדת מיסים והקצאת אשראי זמין וזול, ובמקביל נעביר את האיש השמן היושב על כתפי הרזה דיאטה קפדנית, דבר לא יוכל לעצור את האיש הרזה מלדהור קדימה. אבל זה היה רק חלק מהסיפור.

כשחברות ישראליות ניסו לדהור קדימה הן נפלו לבור של רגולציית־יתר. כשנחלצו מהבור הן פגשו בגדר. כשעברו את הגדר — הן נתקלו בקיר. אלה היו חסמים בירוקרטיים לתחרות שישראל היתה משופעת בהם. היה צורך חיוני להסיר רבים מהם כדי לאפשר לחברות ישראליות לדהור קדימה ולהתחרות ביעילות בשוק העולם.

חסם מרכזי לתחרות יעילה היה נמלי הים. ישראל נותרה אחת המדינות הבודדות במערב שבנמלי הים שלה לא היתה תחרות. לכאורה שלטה בהם המדינה, אך למעשה הם נשלטו ונוהלו על־ידי מונופול של ועדי עובדים חזקים. מאחר שכ־90% מהתמ"ג של ישראל עברו דרכם, לאיגודי העובדים היה כוח עצום לשתק את הכלכלה בכל פעם שדרישותיהם לא נענו.

התוצאה העגומה היתה פגיעה קשה בכלכלת ישראל שהתבטאה בשביתות אינסופיות במהלך שנות ה־90. בעשור זה הפכה ישראל לשיאנית העולם במספר ימי שביתה לעובד — פי ארבעה מאיטליה, שהגיעה למקום השני.

שיבושים אלו אילצו יצרנים רבים לעזוב את הארץ והבריחו מכאן משקיעים. חוסר היעילות בנמלי הים ייקר מאוד את המחיה ועלה אלפי שקלים בשנה לאזרחים שנאלצו לשלם מחירים יקרים יותר על מגוון רחב של מוצרים.

רפורמת הנמלים שקידמנו נועדה לשנות זאת. ב־2004, לאחר שנה של משא ומתן, חקיקה ושביתות, הגענו להסכם מכונן עם הסתדרות העובדים. רשות הנמלים המיושנת פורקה ובמקומה הוקמו חברות נמל ממשלתיות נפרדות. אלה בתורן היו אמורות להיות מופרטות בהדרגה — נמל אילת תוך חמש שנים, ונמלי אשדוד וחיפה תוך חמש־עשרה שנים.

למרות שהתהליך ארך בסופו של דבר עשרים שנה ולא תמיד מימש את היעדים במלואם, רפורמת הנמלים בכל זאת סיימה קיפאון של קרוב לשישים שנה, צמצמה עד למינימום את השביתות ופתחה את הדרך לאלפי ספינות ומיליוני מכולות.

אך לפני שרפורמת הנמלים עברה בכנסת היא נתקלה בהתנגדות עזה מצד הוועדים. הנמלים נסגרו למשך חודשים כתוצאה משביתות שהסבו נזק רב לכלכלה. עקב אכילס של הוועדים החזקים היה שכרם הגבוה של העובדים. מיקדתי שוב ושוב את תשומת הלב בנתון הזה. היו סוורים שהשתכרו למעלה מ־30 אלף ש"ח בחודש. עובדי נמל מיומנים הרוויחו אפילו יותר. כשהוועדים תקפו אותי על פגיעה ב"זכויות העובדים", עניתי שהם אלה שחונקים מיליוני אזרחים, גורמים לכך שרבים ישארו ללא עבודה ומשתכרים בעצמם הון תועפות.

תוך זמן קצר החלו אזרחים זועמים להעביר למשרד האוצר מידע על חגיגות השכר בוועד עובדי הנמלים. נודע לנו שאחד העובדים בנמל אשדוד השתכר שכר חודשי נאה עבור ניהול מוזיאון ימי שכלל לא היה קיים. עובד אחר נהג ביגואר ובב.מ.וו — והכל ממשכורת של עובד רציף.

בזירת האגרוף של הפוליטיקה הישראלית, ניתנה לי הזדמנות פז להנחית מכת נוק־אאוט. הכתרתתי את המערכה על הרפורמה בנמלים בשם כ"קרב על היגואר".

דימוי זה תפס והעביר את דעת הקהל לצידנו. ברגע שהיה לנו גיבוי ציבורי חזק,

ועדי העובדים לא יכולים היו להמשיך בשביתה לאורך זמן. הם נתקלו בביקורת מצד בני משפחה, שכנים וחברים, והמורל שלהם החל להישחק. ועם זאת, חלפה שנה שלמה מרגע שהרפורמה בנמלים הוצגה בממשלה עד שעברה בכנסת. במהלך שנה זו ישבנו הצוות שלי ואני לפגישות מו"מ ממושכות עם יו"ר ההסתדרות עמיר פרץ וצוותו. לרוב פרץ היה פותח ישיבות אלה במתקפה אישית חריפה נגדי, שנמשכה כרבע שעה. שמרתי על קור רוח ודבקתי בנושאים שעל הפרק, למרות שכמה מאנשי רתחו מכעס ושלחו לי פתקים שדחקו בי להשיב מלחמה.

לא ראיתי שום טעם בכך. הייתי מעוניין בתוצאות, לא בהתנצחויות. כפי שגיליתי מאוחר יותר, התקפות ההסתדרות נגדי החלו לגבות ממני מחיר פוליטי כשדוברי ההסתדרות הצליחו להסיט את הדיון הציבורי מגובה שכרם של עובדי הנמלים לפגיעה בקצבאות הרווחה של הציבור. נציגי העובדים בעלי השכר הגבוה ביותר בישראל, ששביתותיהם התכופות הביאו לאבטלה רחבה, הציגו את עצמם כמגיני החלשים תוך הכפשת מדיניות שסייעה ליצור למובטלים בישראל מאות אלפי מקומות עבודה חדשים. בהתקפות אלו הוכתרתי כ"אויב העובדים". אחד המפגשים הארוכים הללו עם הוועדים הסתיים בשתיים לפנות בוקר במלון כפר המכביה. כולנו היינו מותשים.

הסתכלתי מעבר לשולחן אל תריסר ראשי הוועדים שישבו מולי. "כולכם כאן כי אתם מנהיגים" אמרתי. "אני מכבד את היכולת האישית של כל אחד מכם ואת העובדה שנבחרתם להנהיג. אבל אני חייב לומר לכם משהו כאדם שמכבד אתכם". כולם הביטו בי.

"זה נגמר", אמרתי. "נגמרו הימים שאפשר לשתק את המדינה". דממה השתררה בחדר.

למעשה, הם כן סגרו את המדינה כמה פעמים לאחר מכן, אך למרות זאת צדקתי. עידן השביתות האינסופיות הסתיים מפני שהעברת הרפורמה בנמלים הבהירה שאנחנו נכונים להתעמת ראש בראש עם הוועדים החזקים. תדירות השביתות ירדה באופן משמעותי.

הנמלים היו אחד מכלי הנשק החשובים ביותר של הוועדים, וכלי זה נסדק במידה רבה. במסגרת ההסכם על רפורמת הנמלים הבטיחו הוועדים לא לשבות בחמש השנים הבאות. הכנסת חברות מתחרות לנמלים יצרה תמריץ לכל נמל להתחרות כדי לקבל עבודה נוספת, במקום לאחד כוחות כדי לחנוק את המשק תמורת העלאת שכר. ואכן, בעקבות הרפורמה בנמלים מספר העובדים דווקא עלה כדי לטפל

בתנועה גדולה יותר של סחורות.

בדיעבד קשה להבין איך הציבור מוכן לסבול הסדרים מונופוליסטיים כאלה לאורך זמן. לרפורמות יש אפקט אֶל־חזור: ברגע שרפורמה מתקבלת, כמו בליברליזציה של המט"ח, בטלפונים הסלולריים או בנמלים — אנשים שוכחים מהר מאוד איך נראו החיים לפנייה.

עבור מנהיג המסכן את הקריירה הפוליטית שלו כדי להעביר את הרפורמות, אלה חדשות רעות, שכן הציבור לא בהכרח זוכר מי נלחם להעבירן. אבל במובן עמוק יותר השכחה הזו היא בשורה טובה, מפני שכשאנשים מתרגלים לחופש שהרפורמות מעניקות להם הם כמעט אף פעם לא רוצים לוותר עליו. הרבה ממשלות לא מקדמות רפורמות חדשות, אבל לעיתים רחוקות מאוד הן חוזרות אחורה ומבטלות רפורמות שכבר הונהגו.

לפעמים, מה שנחשבו בעיני כאמצעים לגיטימיים להפסקת שביתה נתפסו בעיני אחרים כדרכים לא מקובלות, אפילו תמוהות. בשביתה נגד הרפורמה בפנסיה השביתו הוועדים שירותים ממשלתיים רבים, מהנפקת דרכונים ועד לאיסוף אשפה. "בסדר", אמרתי, "ננכה את ימי השביתה מהשכר שלהם".

הצוות שלי הביט בי המום.

"אבל הרי נצטרך להחזיר את הסכום שינוכה כשהשביתה תסתיים".

"למה?" שאלתי.

"כי כך עשינו תמיד".

"לא עוד", אמרתי. "יש מחיר לשביתות, והם ישלמו אותו".

לתדהמתי נודע לי שכל ימי השביתה הקודמים שולמו על ידי ממשלות ישראל.

אבל הייתי נחוש לא לשחק יותר לפי הכללים הישנים, וכך עשינו.

בהזדמנות אחרת שבתו עובדי המכס בנתב"ג ואיימו להפסיק את התנועה האווירית אל ישראל וממנה. הנוסעים הציפו את הטרמינלים ולא הצליחו להיכנס ארצה.

הוריתי לאיתן רוב, מנהל רשות המיסים, לפתוח את שערי הנוסעים הנכנסים בנמל התעופה. הוא עשה זאת, ובמשך כמה שעות נכנסו נוסעים לישראל ללא פיקוח מכס. השביתה הסתיימה כמעט באותה מהירות שבה החלה.

מקרה זה מזכיר את תגובתו של נשיא ארה"ב רונלד רייגן לשביתת פקחי הטיסה ב־1981. רייגן פיטר את כולם. אבל בישראל, בגלל עומק שליטת הוועדים על הכלכלה, המאבק עם הוועדים דמה יותר לקרבות שניהלה מרגרט תאצ'ר עם האיגוד הכל־יכול של כורי הפחם בבריטניה. עובדי המכרות השביתו את אספקת הפחם בבריטניה לזמן ממושך. תאצ'ר לא נכנעה ובסופו של דבר השביתה

הסתיימה.

באחד מביקורי בלונדון שאל אותי עיתונאי: "מי ביצע רפורמה כלכלית יותר מרשימה, תאצ'ר או רייגן?"
"תאצ'ר", השבתי.
"למה?"

"כי מבחינה כלכלית אמריקה נבנתה נכון מלכתחילה".

העיתונאי אמר שאם זהו הקריטריון, האתגר שעמד בפנינו היה קשה בהרבה מזה של תאצ'ר. בניגוד לישראל, בריטניה מעולם לא היתה סוציאליסטית.
תאצ'ר הלכה לעולמה ב־2013, והמלכה אליזבת החליטה לערוך לה הלוויה ממלכתית בקתדרלת סנט פול, כבוד שנתנה קודם לכן רק לצ'רצ'יל. בהתחשב ביחסים המתוחים בין המלכה ותאצ'ר, היתה זו הכרה של המלכה בחשיבות התפקיד שמילאה 'אשת הברזל' בבריטניה בתקופה של אחרי מלחמת העולם השנייה.

השתתפתי בטקס האשכבה, לצד ראשי מדינות נוספים. שרה ואני כובדנו בשיבה בשורה הראשונה מול ארון הקבורה. כרגיל, הבריטים התעלו על עצמם בטקסים.
"הקשיבי למזמורים הנוצריים", לחשתי לשרה. "ירושלים והשפה העברית חוזרים בהם שוב ושוב".

מאוחר יותר, בקבלת פנים עם המשפחה, פנתה אלי קרול, בתה של תאצ'ר.
"אימי באמת העריכה מאוד את כל מה שעשית למען ישראל מול התנגדות עצומה", היא אמרה.

"היתה לי דוגמה טובה ללמוד ממנה", עניתי.

סיפרתי לה על המפגש האחרון עם אמה. ב־2005, כשכיהנתי כשר האוצר, שרה ואני היינו בלונדון, ותאצ'ר הזמינה אותנו לארוחת צהריים במלון גורנינג.
למעשה, את תאצ'ר פגשתי בפעם הראשונה ב־1998, כשביקרה בכנסת אחרי שעזבה את ראשות הממשלה. תמיד הערצתי את הנחישות שלה ואת דבקותה בערכים שהאמינה בהם.

באותו אירוע, לאחר רשימה ארוכה של דוברים שכללה גם את הסנאטור ג'ו ביידן, הגיע תורה של תאצ'ר לנאום.

"מעולם לא הפסדתי בבחירות", פתחה את דבריה, "והסיבה לכך היא שאני יכולה לקרוא את הקהל. הקהל הזה רעב. לכן אני אומרת כאישה וכאם: 'הגישו כבר ארוחת ערב!'"

האורחים התפקעו מצחוק והריעו לה ממושכות.

כשהפסדתי את ראשות הממשלה ב־1999 היא כתבה לי מכתב בן משפט אחד:

"אני מצטערת שהפסדת".

כשפגשתי אותה שוב בלונדון ב־2005, אי אפשר היה להתעלם ממצב בריאותה הירוד ומההידרדרות במצבה הקוגניטיבי. למרות זאת, היא יצאה מגדרה כדי לוודא ששרה ואני, יחד עם אנשי צוותי, נזכה לאירוח כראוי. היא גם נתנה לי עצה שימושית: "אל תקרא עיתונים. אני אף פעם לא קראתי אותם".

לאחר מכן סיפרה בפירוט על הניסיון שלה עם איגוד כורי הפחם. לפני כהונתה של 'אשת הברזל' האמינו רבים שממשלות דמוקרטיות אינן מסוגלות להתמודד עם איגודים חזקים. נכונותה של תאצ'ר להתעמת עם כורי הפחם ומנהיגם חם המזג ארתור סקרגיל שברה את הדפוס הזה. זה גרם לרבים לסלוד ממנה, אך הדבר גם שימש הוכחה עבור ממשלות רבות, וגם לי, שאפשר לנצח אפילו את החזקים שבאיגודי העובדים.

"אתה מבין", היא אמרה לי, "הם היו צריכים לדעת שאנחנו רציניים. אגרנו פחם בתחנות החשמל לקראת השביתות והסברנו לציבור הבריטי שהוא נפל קורבן לאיגודים".

שאלתי אותה אם היא הבינה את ההשפעה העולמית שתהיה לעימות. "בוודאי", אמרה, "אנחנו היינו הראשונים לעשות זאת.. הקרב של רוני [רייגן] עם פקחי הטיסה היה מינורי בהשוואה למה שעשינו".

כשהזכירה את רייגן, שבהלווייתו השתתפה כמה חודשים קודם לכן, עצרה תאצ'ר את דיבורה ומבט נוגה השתרר על פניה.

"רוני היה איש טוב. היו לו את כל הרעיונות הנכונים", אמרה. עיניה התלחלו ואז הוסיפה ברכות "אבל הוא לא היה כל כך טוב עם מספרים..".

שרה ואני נפרדנו מאישה מיוחדת זו שהצילה את בריטניה מפשיטת רגל כלכלית, ושעדיין זוכה לחרפות והשמצות מאלה שאינם סולחים לה על כך שניפצה את הפנטזיה של מדינת הרווחה הנשלטת על ידי איגודים מקצועיים.

בישראל ניהלתי מאבק דומה. נכונות לסכן את הקריירה הפוליטית שלי לטובת החזון שהאמנתי בו והגיבוי שקיבלתי משרון שלחו מסר עוצמתי לאיגודי העובדים. בתסכולם הם הגבירו את ההתקפות האישיות עלי וכינו אותי "אויב העובדים".

זה בפירוש לא היה נכון. הייתי הידיד של העובדים והיריב המר של המונופולים. הללו כללו איגודי עובדים שחנקו תחרות, שלא היססתי להתעמת איתם.

ראיתי בהיעדר התחרות במשק הישראלי לא רק בעיה כרונית אלא הזדמנות לצמיחה. הפרטת חברות ממשלתיות ופירוק מונופולים סייעו ליצור מנוע צמיחה רב עוצמה. מכיוון שלעיתים קרובות החברות הממשלתיות היו בעצמן מונופולים,

נדרשנו לא רק למכור אותן אלא גם לקעקע את המעמד המיוחד שלהן בשוק, ולתת למתחרים שלהן סיכוי הוגן להתחרות על הלקוחות.

למעט כמה יוצאות מן הכלל, החברות הממשלתיות הטילו נטל כבד על הכלכלה והצריכו הזרמה קבועה של כספי משלם המיסים כדי לקיימן. הן התאפיינו בדרך כלל בכח אדם מנופח ושכר מנופח לא פחות. הפיריון שלהן היה כמעט תמיד נמוך, הן בלמו את עליית הפיריון במגזרים אחרים במשק על ידי שביטות תכופות, ונתנו שירות ירוד לאזרח.

במהלך כהונתי הראשונה כראש הממשלה הפרטנו יותר נכסים ממשלתיים מכל הממשלות הקודמות גם יחד. הכנסנו מתחרה נוסף לשוק הטלפונים הסלולריים כדי להתחרות במונופול הטלקום הממשלתי של בזק. עד אז השתמשו בטלפונים סלולריים רק קומץ ישראלים, ששילמו מחיר מנופח וקיבלו שירות גרוע.

עם החלת התחרות בשוק הטלפונים זינק השימוש בסלולרי למספר שיא של למעלה מ-7 מיליון משתמשים, טלפון סלולרי לכל אזרח. המחיר למשתמש ירד ואיכות השירות עלתה.

כמעט בן לילה הפך השימוש בשיחות סלולריות משירות מדשדש למיעוט מיוחד (בחסות מונופול ממשלתי) למצרך בסיסי של כל ישראלי, כולל בעלי הכנסות נמוכות. בעוד "בזק" קיצצה בכוח האדם שלה, מספר המועסקים בתחום התקשורת זינק באופן דרמטי.

כשר אוצר, הייתי נחוש להמשיך ביתר שאת בהפרטה. למזלי האחראי על תחום זה היה אייל גבאי, מנהל רשות החברות הממשלתיות. הוא היה צעיר מוכשר שניהל קודם לכן את התחום הכלכלי במשרד ראש הממשלה, ולאחר מכן עשה חיל במגזר הפרטי. כשעבדנו יחד במשרד האוצר החלטתי שלפני שנתמודד עם הפרטת הלווייתנים כמו הבנקים, נתחיל עם דגים קטנים יותר.

"אנחנו חייבים הישגים מהירים", אמרתי לגבאי ולאורי יוגב, הממונה על אגף התקציבים. "מה אתם מציעים?"

"מה דעתך על אל-על?" באה התשובה.

חברת התעופה הלאומית היתה מותג בעל שם בינלאומי, אך הנתונים הפיננסיים שלה היו ירודים ושיקפו את כל תחלואי החברות הממשלתיות. הפרטת אל-על תעביר מסר חיובי לשווקים. ניסיונות קודמים להפריט את החברה התנהלו בעצלותיים נוכח התנגדותם של ועד העובדים, המפלגות הדתיות שהתנגדו לטיסות בשבת, ומשרד הביטחון שהתנגד להפרטה מנימוקי ביטחון לאומי.

הבהרתי לוועד ששביתות לא יעצרו אותי. קיבלתי את הסכמתן של המפלגות הדתיות וצוות מיוחד שהקמתי מצא דרכים נאותות להבטיח תעופה אזרחית תקינה

בעתות מלחמה.

אל־על נמכרה חודשים ספורים לאחר כניסתי למשרד האוצר. תוך שבועות הוכפל מחיר המניה שלה. אף שישראל היתה שרויה במשבר כלכלי עמוק, משקיעים ברחבי העולם הבחינו בכך שהיה מי שהאמין מספיק בכלכלת ישראל כדי לרכוש את חברת התעופה הלאומית שלה.

ברגע שהוועדים הפנימו את נחישותי להפריט חברות ממשלתיות, ההפרטות עברו באופן חלק. בדרך כלל לאיגודים נותר רק להתמקח על הסדר הפיזיים של העובדים שיפוטרו. המדיניות שלי היתה לנהוג בנדיבות מירבית עם המפוטרים. זה היה אקט אנושי שגם חסך למשלמי המיסים מיליארדים בטווח הארוך.

היחסים ביני לבין ארגוני העובדים החלו להשתפר בהתמדה כשהתברר שאינני נכנע לשביתות ולהתקפות האישיות הרבות שהופנו נגדי. ראשי הוועדים הבינו בהדרגה שישראל נכנסה לעידן חדש של כלכלת שוק, ושהדבר מחייב שיתוף פעולה וגישה אחראית יותר מצידם. הערכתי זאת ובירכתי על כך. שנים לאחר מכן, כשחזרתי לכהן כראש הממשלה, נהגנו ליישב את חילוקי הדעות בינינו בדיאלוג פורה בשיטת 'השולחן העגול', לפעמים פשוטו כמשמעו — סביב השולחן הגדול בחצר המעון בבלפור. האיבה המרה התחלפה בידידות אישית ובגישה מעשית, שהועילה הן לעובדים והן לכלכלת ישראל.

הובלתי גם את הפרטתן של חברות ממשלתיות כ'צים' ו'בזק'. קודם לכן הכנסנו מפעילים מתחרים לבזק בשוק הסלולר, ואחר כך הפרטנו את החברה עצמה. בין השנים 2003-2005 הפרטנו נכסים ממשלתיים בשווי של כ־8 מיליארד ש"ח, כמעט פי שלושה מהסכום שהופרט בחמישים וחמש שנותיה הראשונות של המדינה.

הנכסים הממשלתיים המשמעותיים ביותר שהפרטנו היו שלושת הבנקים הגדולים ששלטו כמעט בכל הפעילות הבנקאית בישראל. קודם לכן, כראש ממשלה, הפרטתי את בנק הפועלים. כעת, כשר אוצר, הפרטתי את בנק דיסקונט וקבעתי את המנגנון להפרטת בנק לאומי.

כל שלושת הבנקים הולאמו לאחר משבר ויסות שערי מניות הבנקים ב־1983, שבמהלכו התערבה הממשלה כדי להציל את המערכת הבנקאית מקריסה. ועדת בייסקי שקמה לאחר מכן הציגה שורת המלצות לרפורמה בשוק ההון, בהן החזרת הבנקים לבעלות פרטית, אך אלה לא התבצעו במשך שנים ארוכות.

עבורי, הפרטת הבנקים היתה מרכיב מכריע ברפורמה של שוקי ההון בישראל. לפניו, בנק הפועלים ובנק לאומי שלטו למעשה בשני שלישים מכלל החסכונות, הציגו ריביות נמוכות לחוסכים ומנעו מישראלים רבים להבטיח לעצמם עתיד פיננסי איתן. הבנקים העבירו חסכונות אלה למימון הוצאות הממשלה, ארגוני

העובדים ומקורבים שונים, ובכך מנעו השקעות שיכלו להצמיח את הכלכלה. ריכוז הכוח הבנקאי והבעלות הצולבת הנרחבת של תעשיות ישראליות בידי קומץ משפחות עשירות יצרו עיוות בעייתי: בערך שני שלישים מההלוואות ניתנו לאחוז אחד מהלווים!

העובדה שכספי הבנקים ניתנו ברובם בהלוואה לממשלה ולמקורבים, גרמה לכך שבעלי עסקים קטנים ויזמים נאלצו ללוות אשראי בריבית גבוהה, והדבר פגע ביכולתם להצמיח את עסקיהם. הייתי נחוש לשנות זאת.

עם כניסתי למשרד האוצר ב־2003, ביקשתי ממנכ"ל המשרד ד"ר יוסי בכר להוביל את הרפורמה בשוק ההון, שמרכיב מרכזי בה היה הרפורמה בבנקים. השקעתי שנה תמימה כדי לגייס אותו ממגזר הבנקאות הפרטית.

אמרתי לו: "יוסי, אם תעשה רק דבר אחד בחייך זה חייב להיות הרפורמה הגדולה בשוק ההון. אני אקרא אותה על שמך. הנח הכל בצד, מנה במקומך שלושה סגנים לניהול השוטף של המשרד, אבל בצע את הרפורמה הזו. בלעדיה לא יהיה לישראל שוק הון מתפקד, ובלי זה לא תהיה צמיחה משמעותית. הרפורמה הזאת היא מרשם להצלחה הכלכלית של ישראל, והיא תהיה רשומה על שמך".

בהתמדה ובכישרון, בכר עשה בדיוק מה שביקשתי ממנו לעשות. עמדתי במילתי: כשיוסי נפטר באופן טראגי ממחלת הסרטן כעבור חמש־עשרה שנה, הרפורמה שהוביל נקרא בפי כל "רפורמת בכר". השלבים האחרונים של הפרטת בנק לאומי אירעו במהלך כהונתי כראש ממשלה ב־2018.

שלא במפתיע, הרפורמה בבנקים נתקלה תחילה בהתנגדות עזה של מונופול שלושת הבנקים, שנאבקו להגן על מעמדו המיוחס. למרבה המזל, כמה בעלי ברית מסורים סייעו לי במאבק הציבורי, ביניהם הכלכלן דניאל דורון, אינטלקטואל נמרץ שהרבה לכתוב מאמרים בזכות השוק החופשי, ופרופ' מרשל סרנת, מומחה בנקאות בכיר. כדי לחזק את התמיכה הציבורית ברפורמה הם גייסו סטודנטים לכלכלה וכמה עיתונאים שציידו ברפורמות.

הרפורמה כללה את הפרטת הבנקים וקרנות ההסתדרות, וחקיקת כללי ניהול פנסיה חדשים. לצד הליברליזציה במט"ח, היא היתה הרפורמה המשמעותית ביותר שהעברתי, והניבה במהירות שלושה יתרונות:

ראשית, כששללנו מקרנות הפנסיה את ההישענות על אג"ח מוגן על ידי המדינה, הרפורמה אילצה את הקרנות לחפש מקומות אחרים להרוויח, להזרים הון לעסקים פרטיים כדי לקבל תשואה מפעילותם. כך יצרנו תחרות לשני הבנקים הגדולים שעד כה חנקו את השוק בעוצמה הריכוזית שלהם.

שנית, הרפורמה שללה מהבנקים את האפשרות לנהל את קופות הגמל וקרנות הנאמנות ששלטו בשוק החסכוניות הפרטיים, והעניקה למשקי הבית מימון מוזל ותשואה טובה יותר על חסכוניהם.

שלישית, בנקים זרים יכלו מעתה גם הם להנפיק אג"ח בערכות ממשלתית, ובכך לפרק עוד יותר את המונופול הבנקאי.

בשל מורכבותה הרבה של רפורמת בכר, תהליך החקיקה שלה נמשך זמן רב יותר מכל הרפורמות הכלכליות האחרות שהובלנו. כדי להשלים אותה נאלצתי להישאר בממשלה תקופה ארוכה יותר משתכננתי. ספגתי ביקורת על כך שלא התפטרתי ממנה מוקדם יותר ושנשארת חברה עד ערב ביצוע תוכנית ההתנתקות מגוש קטיף ב־2005.

הביקורת היתה נוקבת, אבל הייתי מוכן לשלם את המחיר הציבורי בגלל החשש מאי העברת הרפורמה.

מכוניות אינן יכולות לנסוע ללא רשת כבישים יעילים, סחורות אינן יכולות לנוע ללא נמלים פתוחים, ועסקים אינם יכולים לצמוח ללא אשראי זמין. הרפורמה בשוק ההון סללה את הכביש המהיר לצמיחה — הגדלת האשראי לעסקים בתנאים נוחים.

הדבר התאים לחזון שלי ככפפה ליד: דיאטה לאיש השמן, חיזוק האיש הרוזה, והסרת החסמים שתאפשר לו לדהור קדימה ולמשוך אחריו את המשק כולו.

זהו צדק חברתי

2005-2003

רפורמות השוק החופשי שהנהגתי היו לצנינים בעיני אלה שכינו את עצמם 'הלובי החברתי'. הם האשימו אותי ב'קפיטליזם חזירי', בהעשרת העשירים וברישוש העניים.

טענתי בדיוק את ההפך: רפורמות השוק החופשי הוציאו מליארד בני אדם מעוני באסיה, בעוד שהמדיניות שקידמה השדולה החברתית, בשם הצדק החברתי, הביאה לכך שמאות מיליוני בני אדם נותרו עניים במדינות שלא אימצו רפורמות אלה.

מהו בכלל צדק חברתי?

על פי נביאי ישראל כמו ישעיהו ועמוס, צדק חברתי התבטא בסיוע ובמתן צדקה לחלשים. הפסוק המפורסם מישעיהו מבטא רעיון זה היטב: "הֲלוֹא פָּרַס לְרַעֲב לֶחֶמְךָ וְעָנִיִּים מְרוּדִים תִּבְיֵא בֵּית, כִּי תִרְאֶה עָרֹם וְכִסְיֹתוֹ וּמִבְּשָׁרְךָ לֹא תִתְעַלֵּם" — על פי מוסר הנביאים, מי שראויים לקבל צדקה הם מי שנמצאים בתחתית הסולם החברתי — העניים, הזקנים, החולים, הנכים, היתומים והאלמנות. כאלפיים שנה לאחר מכן ניסח הרמב"ם, גדול ההוגים היהודים בימי הביניים, גישה מורכבת יותר.

לשיטתו צדק חברתי הוא סדרת פעולות שנועדו לסייע לזולת. הוא דירג אותן בסדר חשיבות עולה: תרומה, הלוואה וסיוע במציאת עבודה. הרמב"ם סבר שהעזרה הגדולה ביותר שאפשר להעניק לזולת היא לעזור לו לעמוד על רגליו, או כפי שנהוג לומר בימינו: לתת לו חכה ולא דגים.

ובכן מי צדק, הנביאים או הרמב"ם? כמו בבדיחה הידועה על תגובתו של רב שהתבקש לפסוק במחלוקת בין שני בעלי דין, התשובה היא: שני הצדדים צודקים.

המפתח ליישוב הסתירה האפשרית בין שתי התפיסות הוא פשוט: הן עוסקות בשני סוגים שונים של אנשים — אלה שיכולים לעבוד ולהתפרנס ואלה שאינם יכולים לעשות זאת. מי שיכול לעבוד צריך לעבוד. למי שאינו יכול לעבוד צריך לעזור. אלה לא רק ערכי מוסר טובים; זוהי גם כלכלה בריאה.

למעשה, הדרך היחידה לעזור למי שאינו יכול לעזור לעצמו היא לעודד את הכשירים לכך לצאת לעבוד ולהשית עליהם מס מתון. אני מדגיש את המילה "מתון" כיוון שכפי שראינו, אם מטילים מס כבד מדי — מדכאים עבודה ויוזמה ונשארים עם פחות כסף כדי לסייע לנזקקים.

בישראל הבחנה זו בין שתי האוכלוסיות הללו נשחקה בהדרגה. שיעור האנשים שחיו על קצבאות רווחה והבטחת הכנסה עלה בהתמדה במשך עשרות שנים. עד שנת 2002, רק 54 אחוזים מהאוכלוסייה הבוגרת השתתפו בכוח העבודה, שיעור ההשתתפות הנמוך ביותר בעולם המפותח. בארגון ה־OECD, ישראל עדיין לא היתה חלק ממנו, הממוצע עמד על 70 אחוזים.

חלקים שלמים מהאוכלוסייה, בעיקר בחברה החרדית והערבית, סבלו מתת־ייצוג חמור בשוק העבודה. הם ואחרים נתמכו על־ידי תשלומי רווחה שגדלו משנה לשנה, הרחיקו מבוגרים כשירים מלהכנס לשוק העבודה וגבו מחיר עצום מאלה שכן יצאו לעבוד.

ללא האבחנה הנדרשת בין שני סוגי האוכלוסיות, תפחו תשלומי הרווחה לכדי 40 מיליארד שקלים בשנה עד 2002, ובכך הפכו לסעיף השני בגודלו בתקציב המדינה — שני רק לתשלומי הריבית. ארגוני רווחה ומלכ"רים רבים לחצו להגדילם עוד יותר. ידעתי שארגונים אלה יתנגדו בתקיפות לרפורמה בתחום הרווחה, אבל גם ידעתי שבלעדיה לא אוכל להחזיר את כלכלת המדינה למסלול הנכון.

סוגיית הרווחה הגדולה הראשונה שהתמודדתי איתה היתה קצבאות הילדים. קצבאות אלה ניתנות כמעט בכל המדינות המפותחות, אך בישראל הממשלה חילקה אותן באופן מוזר: ככל שמספר הילדים במשפחה גדל, כך גדלה הקצבה עבור כל ילד נוסף. על כל אחד משני הילדים הראשונים שילמנו כ־160 ש"ח (לפי השער של 2003), עבור הילד השלישי שילמנו כ־341 ש"ח, ומהילד השישי והלאה שילמנו כבר מעל 900 ש"ח עבור כל ילד נוסף!

כך יצרנו במו ידינו תמריץ כספי לילודה, בעיקר אצל משפחות חרדיות וערביות. הגדלת הילודה שם הביאה לכך שמשפחות ברוכות ילדים למעשה התפרנסו מקצבאות ילדים. מחד גיסא סבלו מגורים אלה מתת־ייצוג בשוק העבודה, ומאידך הם זכו לייצוג־יתר בתשלומי הרווחה, ונכנסו על כורחם למעגל העוני. מדיניות מעוותת זו של קצבאות ילדים מפליגות איימה למוטט את ישראל כלכלית וחברתית. היינו חייבים לפעול, ומהר.

הרפורמה שהנהגתי ב־2003 הורידה את קצבאות הילדים הנוספים לגובה התשלום עבור הילד הראשון. המעבר אפשר למשפחות תקופת הסתגלות של כמה שנים כדי להיכנס בהדרגה לשוק העבודה. אף שצעד זה גרר ביקורת עצומה שהופנתה נגדי, הרפורמה בקצבאות הילדים סייעה להבטיח את עתידה הכלכלי של ישראל.

השינוי שבא בעקבותיה היה דרמטי. רבים מהאזרחים החרדים והערבים הצטרפו למעגל העבודה, נחלצו מעוני והפכו לחלק מסיפור ההצלחה הישראלי. לאחר

חקיקת הרפורמות, שיעור ההשתתפות בשוק העבודה גדל מ־54 אחוזים ב־2003 ל־68 אחוזים ב־2018. לאחר פיגור של שנים אחרי מדינות ה־OECD, ישראל הדביקה את שאר המדינות המפותחות בעולם במדד זה.

אף שהמוטיבציה שלי בהעברת הרפורמה היתה כלכלית גרידא, היו לה גם השלכות דמוגרפיות מרחיקות לכת. ב־1996, קצב הילודה במגזר הערבי היה כפול מזה שבמגזר היהודי. יחס זה התאזן בהדרגה עד שהמגמה התהפכה וב־2018 קצב הילודה במגזר היהודי היה גבוה יותר.

כצפוי, תחילה גדל אי השוויון בהכנסות העשירונים השונים, והגיע לשיאו ב־2006. אבל ככל שגברה ההצטרפות לשוק העבודה של העשירונים התחתונים, הם הגדילו את הכנסתם מעבר למה שהיו מקבלים מקצבאות העבר. כתוצאה מכך אי השוויון ירד בהתמדה וב־2018 הגיע לרמתו הנמוכה ביותר מזה עשרים שנה.

הכלכלה החופשית שהנהגנו צמחה במהירות ועמה גדלו הכנסות המדינה ממיסים שנכנסו לקופת המדינה, כמו מן מהשמיים. כעת יכולנו לממן שירותים חברתיים שהוזנחו במשך שנים. שינוי זה אפשר לנו להגדיל את הקצבאות לזקנים, לנכים ולקבוצות רווחה נוספות.

בהדרגה התברר שלא היתה כל סתירה בין שוק חופשי לצדק חברתי. פתיחת השווקים היא שאפשרה למעשה עשיית צדק חברתי.

העומות החרף ביותר על הקיצוץ בתקציב הרווחה היה סביב הקצבאות למשפחות חד הוריות, שבדרך כלל עמדו בראשן אמהות. הביטוח הלאומי ביקש בצדק לסייע להורים יחידנים שטיפלו בילדיהם ללא עזרת בן או בת זוג. עם הזמן התרחבו קצבאות אלה עד כדי כך שהורים יחידנים לשני ילדים, העובדים במשרה חלקית שתיים עשרה שעות בשבוע, קיבלו משכורת נטו גדולה יותר מזו של הישראלי הממוצע.

מצב זה לא היה תקין בעליל. האמנתי שצריך לסייע להורים יחידנים באמצעות תוספות שכר צנועות יותר, סבסוד מעונות יום לילדים וסבסוד נסיעות לעבודה, אבל לא רציתי לתת להורים תמריץ למעט לצאת לעבודה. לכן הצענו לתת להורים יחידנים את הסכום המסובסד שהרוויחו תמורת שתיים עשרה השעות הראשונות, בתנאי שיעבדו שתיים עשרה שעות נוספות בשכר רגיל. הקמנו גם קרן שתסייע למקרי מצוקה מיוחדים שלא יוכלו לעמוד בתנאים אלה.

על הנייר זה אולי נראה פשוט, אבל קשה מאוד לבקש מאנשים שהורגלו להסתמך על קצבאות רווחה לצאת לעבוד. רפורמת ההורים היחידנים עוררה גל מחאה בכל רחבי הארץ.

גל זה תפס תאוצה ביולי 2003 כשויקי קנפו, אם יחידנית לשניים, יצאה לצעדת

מחאה מביתה במצפה רמון למשרד האוצר בירושלים. לאחר שבוע ימים של צעידה, היא הקימה מאהל מחאה מחוץ למשרד שלי והודיעה שלא תזוז משם עד שהרפורמה תבוטל.

העיתונות חגגה. מסעה של ויקי לאורך 205 ק"מ זכה לכיסוי יומיומי נרחב, והעיתונים התמלאו גם בסיפוריהן של אמהות חד-הוריות נוספות שהצטרפו אליה ממקומות שונים בארץ. אישה אחת צולמה בצילום קורע לב כשהיא דוחפת את בנה הבוגר בכיסא גלגלים. היא הודיעה שתצעד ברגל מביתה בגליל עד ירושלים. באורך פלא היא עשתה את המרחק בשלוש שעות, אך העיתונות לא טרחה לברר איך בדיוק אירע הנס.

כשויקי הגיעה לירושלים היא הניפה דגל ישראל גדול בסגנון ז'אן ד'ארק. העיתונות כינתה את האירוע 'מרד העניים' או 'מהפכת יולי'. מאהל המחאה מחוץ למשרד האוצר הוקם בסיוע ההסתדרות וארגונים שונים ששמחו להפיק ממנו תועלת פוליטית.

עד מהרה הצטרפו אנשים נוספים למאהל, שהפך למתחם שאליו הגיע למחות כל מי שהיתה לו בטן מלאה על מדיניות הממשלה. הרעש שיצרו הרמקולים מחוץ למשרד האוצר הפריע לפעמים עד כדי כך שהתקשינו לקיים פגישות בתוך המשרד. התגברנו.

ברגע שקט באחד מימי שישי אחר הצהריים, כשהעיתונאים כבר התפזרו לביתם, יצאתי לראות את ויקי. ישבנו על שפת המדרכה וסיכמנו להיפגש שוב לשיחה מסודרת על הרפורמה בחוק המשפחות החד-הוריות. גיליתי אשה נעימה ואינטליגנטית, שבאופן מפתיע היתה רגועה למדי ביחס למישהי שנקלעה פתאום לאור הזרקורים.

אולם כשנפגשנו כמה ימים לאחר מכן היא העלתה דרישה שלא יכולתי להסכים לה: כדי לדון איתה על הרפורמה, אני חייב תחילה לבטל אותה. זה נשמע לי מוכר. אין ספק, חשבתי, שהיא קיבלה תדרוך בהסתדרות.

ויקי טענה שאי אפשר לתבוע מהורים יחידנים לעבוד יותר שעות מפני שאין בנמצא עבודה. ידעתי שזו טענה לא נכונה. הממשלה הקודמת סילקה במשך שנתיים כשבעים אלף עובדים זרים בלתי-חוקיים ועל ידי כך פינתה מקומות עבודה רבים בשוק.

"אבל בעיירות פיתוח כמו מצפה רמון אין עבודה", טענה קנפו.

"בסדר", אמרתי, "הממשלה תשלם על נסיעות לבאר-שבע".

"אבל יש שם רק עבודות משפילות", מחתה.

"מהן עבודות משפילות?" שאלתי.

ציינתי שפרופסורים שעלו מרוסיה בתחילת שנות ה־90 ניקו רצפות. גם פיזיקאים וגיאולוגים עסקו בלית ברירה בעבודת כפיים. כל עבודה הגונה מכבדת את בעליה ומאפשרת שדרוג במהלך הזמן עם הכשרה מקצועית ראויה.

הערך של חשיבות היציאה לעבודה, שהוטבע בעוצמה כה רבה בחברה הישראלית בשנות ה־50 וה־60, נשחק כמעט לחלוטין בשנות האלפיים. עבור ישראלים רבים, הממשלה היתה אמורה לספק להם משרות — ואבוי לה אם הן לא יהיו משרות "טובות".

בפגישתנו השנייה דרשה ויקי לדחות את הרפורמה בשנה עד שהמצב הכלכלי ישתפר. ידעתי שאם אתפשר בשלב כה מוקדם, כל התוכנית הכלכלית שלי תקרוס. כולם ציפו לראות אם אסוג לאחור. להתעמת עם עובדי הנמלים החזקים היה קל לאין ערוך מאשר להתמודד עם אמהות חד הוריות שזכו לאהדה ציבורית גדולה. אבל אז דווקא באה לעזרתי תשובה לא מתוכננת שנתתי לשאלה מצד העיתונות. אחד העיתונאים שאל אותי מה דעתי על הצעדה בת שבוע הימים של ויקי קנפו. "מי שיכולה לצעוד מאתיים קילומטרים ברגל יכולה גם למצוא עבודה", אמרתי. אמירה פשוטה זאת הוציאה הרבה רוח ממפרשי המחאה. בסופו של דבר הכנסתי כמה שינויים קלים ברפורמת החד־הוריות אבל לא הסכמתי לבטלה או לדחות את ביצועה.

לדרישה שהממשלה תמציא מקומות עבודה היו שותפים כל המגזרים. זמן קצר אחרי שנכנסתי לתפקיד שר האוצר, הגעתי לחוג בית בהשתתפות כחמישים איש שהתקיים בגינת גג בפרבר אמיד של תל־אביב.

גבר בגיל העמידה תקף אותי בחריפות: "מה יש לך לומר לבן שלי? הוא מהנדס היי־טק שפוטר והוא לא עובד כבר כמה חודשים".

"אני יכול לומר לו שהמדיניות שלנו תחזיר את הצמיחה, והמגזר הראשון שיתאושש יהיה ההייטק, כך שהבן שלך יוכל למצוא עבודה", אמרתי.

"שטויות", הטיח בי האב. "מה אתה יכול להגיד לו עכשיו?"

הסתכלתי על בנו שישב לידו, בחור חסון בסוף שנות העשרים לחייו.

"אתה רוצה לדעת מה יש לי להגיד לבן שלך?" חזרתי על שאלתו.

"כן".

"אוקיי", אמרתי לבן, "לך תמצא עבודה! תטאטא רצפות, תמלצר, תפתח חברה

שליחויות. תמצא עבודה! כל עבודה שהיא! אבל אל תבוא אליי!"

דבריי התקבלו בשתיקה. הקהל היה בהלם. חלק מהנוכחים החלו למחוא כפיים לאות הסכמה, ואילו האחרים מחו נגדי.

"אבל אין מקומות עבודה". (לא נכון. היו.)

"אבל אתה לא יכול לצפות ממהנדס היי־טק שייעשה עבודת כפיים". (אני יכול, באופן זמני).

תמיד התחברתי לאמירה 'אין ארוחות חינם', שנצברה בתודעתי באופן הישיר ביותר. בתיכון שטפתי כלים בקפיטריה של בית הספר בתמורה לארוחת צהריים. כשלמדתי באוניברסיטה עשיתי עבודות מזדמנות, וכך אגב גם רעייתי שרה, שניקתה משרדים במשך שלוש שנים ואחר כך עבדה כדיילת כדי לממן את לימודיה בפסיכולוגיה באוניברסיטה.

לגרום לאנשים לצאת לעבוד היתה משימה לא קלה; אבל לסדר להם הסעה למקום העבודה, או לקרב אליהם מוקדי תעסוקה, אלה כבר היו בגדר קריעת ים סוף. וזה בדיוק מה שעכשיו עשיתי. בעיצומו של משבר כלכלי גדול החלטתי להשקיע השקעות ענק בתשתיות התחבורה כדי לחבר את הפריפריה למרכז.

במשך שנים סבלה ישראל מתשתיות תחבורה ירודות. כבישים במצב ירוד ומיעוט מסילות ברזל הפכו את אחת המדינות הקטנות בעולם לאחת הצפופות שבהן. התוכנית הכלכלית שהצגנו ב־2003 ושלימים התרחבה, הזניקה את התשתיות בישראל — תחילה בתחבורה ובהמשך גם באנרגיה, מים ותקשורת.

פתחנו מכרזים לסלילת כבישים מהירים, חתמנו על הסכמי מימון לרכבת קלה בירושלים, הוצאנו לפועל את תוכנית מנהרות הכרמל ליצירת כביש סובב חיפה, הארכנו את כביש חוצה ישראל צפונה, פרסמנו מכרזים לרכבת קלה בתל־אביב, והשקנו תוכנית רב־שנתית לפיתוח רשת מסילות ברזל עם תחנות רכבת בכל עיר עם חמישים אלף תושבים ומעלה. בשיא המשבר הכלכלי, בין השנים 2003–2005, התעקשתי לשלש את ההשקעה בתשתית הרכבות.

בנוסף השקנו שני מתקני התפלה חדשים באשקלון ובפלמחים. זה היה צעד חשוב במהפכת ההתפלה שהייתי עתיד להשלימה כשחזרתי למשרד ראש הממשלה ב־2009, עם הקמת מתקנים נוספים בחדרה, שורק ואשדוד. מתקנים אלה העניקו לישראל, לראשונה בתולדותיה, עצמאות מים מוחלטת.

לא הסתפקתי בזה, רציתי גם להביא את ישראל לעצמאות אנרגטית החיונית לה כל כך. תוך כשנה סיימנו בניית צינור תת־ימי לאספקת גז טבעי והתחלנו לעבוד גם על צינור יבשתי. הוצאנו את הגז מהים במהלך מהפכני ששדרג את כלכלת ישראל ואת איכות הסביבה במדינה.

מאחר שתהליך ההקמה של פרויקטים עצומים כאלה אורך שנים, לא היו טקסי גזירת סרטים ולא התכוונתי לגרוף הון פוליטי מהשקתם. בלאו הכי הציבור לא מתרשם מהתחלות פרויקטים אלא רק מסיומם.

פנינו היו לטווח הארוך, כחלק מאותו חזון של העצמת ישראל שהדריך אותי.

ופרויקטים אלו אכן שינו את פניה של המדינה מקצה לקצה — פיזית, כלכלית וחברתית. לחיבור מדינה קטנה כישראל בתחבורה מהירה ישנן השלכות כלכליות וחברתיות מהפכניות. החיבור עודד אנשים ועסקים לעבור לפריפריה ואפשר לתושבי הפריפריה לעבוד במרכז הארץ, ולצמצם פערים בין מדינת תל־אביב לשאר חלקי הארץ. כתוצאה מכך הפכו עיירות פיתוח כאור עקיבא, קריית גת, יקנעם, אשקלון ועפולה לערים מפותחות. מהפכת התחבורה עדיין לא הושלמה. היא תדרוש משאבים נוספים של רכבות, מנהרות פנים עירוניות, ומעל לכל טכנולוגיות חדשות שיעשו להנעת בני־אדם מה שהטכנולוגיה הדיגיטלית עשתה להנעת אינפורמציה. אבל אחרי חצי מאה של קיבעון מחשבתי, לא כולם העריכו את המדיניות שלי. בשנת 2006 התעמת איתי בקונגרס הציוני בירושלים אחד הצירים מוונצואלה.

"אין לך לב?" הוא מחה. "המדיניות הכלכלית שלך חשובה יותר מקצבאות זקנה או הוספת תרופות מצילות חיים לסל התרופות?"
לא היה סיכוי שאעבור על כך בשתיקה.

"התמניתי לשר האוצר באמצע 2003", השבתי. "התקציב נקבע כבר על־ידי הממשלה הקודמת. כמה כסף היא הקציבה להגדלת סל התרופות?"
שתיקה.

"אפס. כמה הוסיפה הממשלה שלנו לסל התרופות אחרי העברת תקציב 2004?"
שתיקה.

"ארבעים מיליון שקל". הצמיחה החלה.

"וב־2005?"

שתיקה.

"360 מיליון". היתה צמיחה נוספת.

"שנה לאחר מכן הגיע הסכום ל־600 מיליון שקלים. אז אתה יכול לדבר על חמלה מעתה ועד עולם, אבל אי אפשר לממן תוספות כאלה כשהקופה ריקה. גרמנו לכלכלה לצמוח ומילאנו את הקופה. זוהי חמלה! זהו צדק חברתי!"
תשואות.

"רגע, לא סיימתי. מי קיצץ ארבעה אחוזים מקצבאות הזקנה?"

מלמולים בקהל. "הממשלה הקודמת".

"נכון. אבל עם הצמיחה החזרנו תוך שנה אחת שני שליש ממה שקוצץ ב־2005. בנוסף עזרנו לעניים באמת, שהקצבאות שלהם לא קוצצו בכלל".

בשעה שתקפו את המדיניות שלי כ'קפיטליזם חזירי וחסר־לב', מדיניות זו הוציאה אנשים ממעגל העוני על ידי עידוד הצמיחה, יצירת מקומות עבודה חדשים והגדלת

ההכנסות ממיסים, שאפשרו לנו לסייע למי שאינם יכולים לעזור לעצמם. זה אפשר לנו לתת יותר תרופות, לסבסד בסכום גדול יותר את מעונות היום, ולהגדיל קצבאות זקנה והטבות סוציאליות אחרות.

אין ספק שקיצוץ מתון יותר ברווחה היה רצוי יותר עבורי מבחינה פוליטית, אבל הוא לא היה מאפשר לי לחלץ את המדינה מהמשבר הכלכלי בחלון הזמן הקצר שנדרש. עבור ישראלים רבים זו היתה תרופה כואבת אך הכרחית להצלת החולה, שבמקרה זה היה כלל המשק.

עם זאת, אין לזלזל בכוחם של תיוגי־שווא החוזרים על עצמם השכם והערב. פעיל חברתי ידוע שהשתתף פעם בכנס כלכלי נאלץ להודות שישנם אמנם יתרונות כלכליים וחברתיים בכלכלת שוק, אך מיהר להוסיף אבחנה בין מנהיגים "רחמנים" לאלו שהם "חסרי לב".

"יש קפיטליסטים כמו רייגן, תאצ'ר ונתניהו, ויש קפיטליסטים מלאי חמלה כמו קלינטון וטוני בלייר", אמר. האמנם?

הנשיא קלינטון עמד באומץ נגד תומכיו באיגודים המקצועיים כשחתם על הסכם הסחר החופשי של צפון אמריקה, ונגד תומכיו המסורתיים במפלגה הדמוקרטית שלו כשקיצץ בחצי את תקציב הרווחה של ארה"ב, צעד שאפילו הנשיא רייגן מעולם לא העז לעשות.

טוני בלייר מצדו עלה לשלטון כראש ממשלת בריטניה ב־1997 רק לאחר שהסיר מחוקת מפלגת הלייבור את סעיף 4 הידוע לשמצה שקרא להלאים את כל תעשיות המפתח. לאחר שעלה לשלטון, בלייר לא ביטל אף לא אחת מהרפורמות פורצות הדרך של תאצ'ר בתחום יחסי העבודה, ובכך הציב את עצמו נגד איגודי העובדים במפלגתו שלו.

אלו הן חלק מהסיבות לכך שבניגוד לאירופה, בארצות הברית נוצרו מיליוני מקומות עבודה בשנות ה־90, ושבריטניה הוסיפה לעמוד מעל רוב כלכלות אירופה גם לאחר עידן תאצ'ר.

ההבחנה האמיתית לא היתה בין מנהיגים רחמנים למנהיגים קשי־לב, אלא בין מי שהשמיעו סיסמאות ריקות על דאגה לעניים לבין אלו שהיו מוכנים לתרגם את החמלה שלהם לרפורמות שוק יעילות, שרק הן יצרו מקומות עבודה והעניקו הזדמנות לחיים טובים יותר לכולם.

למעט התקופה בין השנים 2005 ל־2009, ניווטתי את ספינת המשק הישראלי במשך שני עשורים — תחילה כשר האוצר ואחר כך כראש ממשלה. כך התאפשר לי להבטיח שמדיניות השוק החופשי שהובלתי תוטמע בכלכלת ישראל ובתודעתם

של ישראלים רבים.
ולא רק של ישראלים.

לפני שחוקקנו את הרפורמות הכלכליות ב־2003, היו בישראל 56 תאגידים רב־לאומיים שהחזיקו כאן מרכזי מחקר ופיתוח (מו"פ). פחות מעשרים שנה לאחר מכן, ב־2021, מספרם טיפס ל־400. עבור רבים מהתאגידים הללו, הסניף הישראלי שלהם הפך למתקן המו"פ העיקרי, שני בחשיבותו רק אחרי בסיס הבית, וישנן לא מעט חברות שבהן הוא חשוב יותר.

ב־2002 הצטמק התוצר המקומי הגולמי (תמ"ג) של ישראל ב־1.3 אחוזים, כעבור שלוש שנים בלבד הוא כבר צמח בקצב שנתי של למעלה מ־5 אחוזים. ב־2002 קצב הצמיחה של ישראל דורג בתחתית מדינות ה־OECD. תוך שלוש שנים הפכנו לאחת המדינות שצמחו בקצב המהיר ביותר בעולם המתועש. מגמה זו נמשכה גם בשני העשורים הבאים.

בשנת 1999 התמ"ג של ישראל דורג במקום ה־50 בעולם. עד 2020 הוא טיפס למקום ה־30. גם התמ"ג לנפש בישראל עשה קפיצת מדרגה עוד יותר יוצאת דופן מהמקום ה־34 ב־2009 למקום ה־19 בעולם ב־2019, תוך עקיפת בריטניה, צרפת, יפן, איטליה וספרד.

וחשוב מכל, צמיחה זו היטיבה עם האזרחים בכל רמות ההכנסה. אי השוויון בין העשירונים באוכלוסייה הצטמצם באופן דרמטי בשני עשורים אלה, בעיקר בגלל כניסתם המסיבית לשוק העבודה של מי שהיו מובטלים בעבר.

כדי להגביר את התחרות ולהוריד מחירים העברתי ב־2012 רפורמה פורצת דרך לצמצם את ריכוז החברות הדומיננטיות במשק באמצעות השטחת "פירמידות השליטה". בעלי מניות רוב בחברות אחזקות לא הורשו עוד לשלוט בעקיפין בחברות שבהן החזיקו במניות מיעוט, והם נאלצו למכור אותן. נדרשו רפורמות נוספות כדי לצמצם עוד יותר את המונופולים ולהגביר את התחרות. חלק מהרפורמות הללו הועברו בשנים הבאות, אבל המקבץ האחרון שכללתי בהצעת התקציב לשנת 2021, לא יושם במלואו מפני שממשלתי נפלה באותה שנה.

כמו דמוקרטיה רבות אחרות, ישראל סבלה באופן כרוני מאי־ביצוע של החלטות ממשלה. הרפורמות הגדולות בשוק החופשי בוצעו אך החלטות רבות אחרות נשארו על הנייר. זוהי תופעה אופיינית להרבה ממשלות וארגונים גדולים — בהם מתקבלות אלפי החלטות, אך לא תמיד יש מעקב אחר הביצוע.

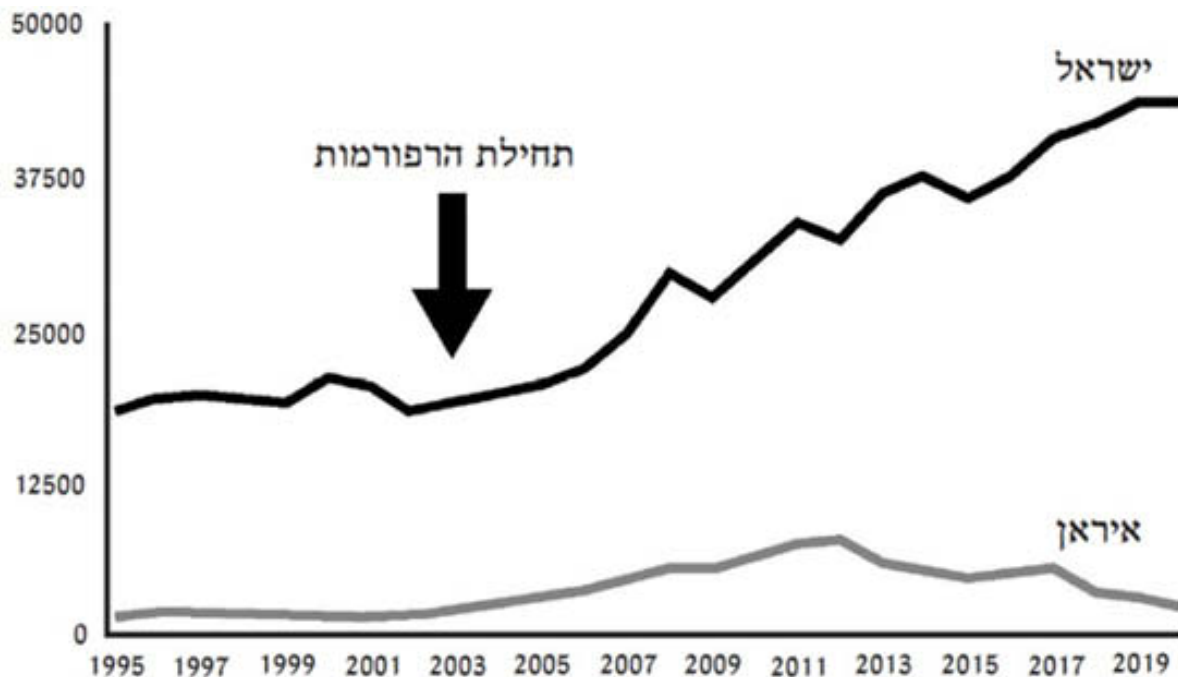
כדי לשנות זאת אימצתי ב־2015 מנגנון שהציע לי אלי גרונר, מנכ"ל משרד רוה"מ דאז, שתכליתו לעקוב אחר הביצוע בפועל של החלטות הממשלה. תוך חמש שנים אחוז ההחלטות שבוצעו הכפיל את עצמו פי 2.5, מ־30% ב־2016 ל־75% ב־2021.

עלייתה של כלכלת ישראל לבמה העולמית היתה מרכיב בהעצמת כוחה של ישראל מול המדינה האחת המבקשת את השמדתנו — איראן. כלכלה חזקה נתנה לנו את היכולת לפתח ולרכוש את כלי הנשק המתוחכמים ביותר עלי־אדמות, שפיצו על שטחה הזעיר של ישראל.

ב־2020 התמ"ג של ישראל, עם אוכלוסיה של תשעה מיליון איש, היה גדול מזה של איראן, עם אוכלוסיה של 80 מיליון. בניגוד לכלכלת ישראל, כלכלת איראן, לא עברה לכלכלת שוק שתבטיח צמיחה יציבה וארוכת טווח. היא היתה תלויה כמעט לחלוטין במחירי הנפט ובסנקציות שהוטלו על מכירתו. בלעדי היתרון של כלכלה דינמית שפיתחנו, לא היו בידינו האמצעים ההתקפיים וההגנתיים להילחם בתוכנית הגרעין של איראן ובאיומים אחרים שהיא הציבה בפנינו.

היום מתייחסים לכל התוצאות הללו כאל דבר מובן מאליו. אולם זה היה רחוק מלהיות מובן מאליו. נתקלנו בביקורת עזה ובספקנות לגבי התוכנית לבצע שידוד מערכות בכלכלת ישראל. מדי כמה שבועות הושמעו התקפות שונות נגד תוכנית הרפורמות, אך אלה נעלמו כשבנק ישראל והלשכה המרכזית לסטטיסטיקה פרסמו נתונים שהפריכו אותן. המבקרים מיהרו להביא טענות חדשות שחלקן על גבול הביזארי, עד שאלו הופרכו על ידי נתונים חדשים, וחוזר חלילה.

ישראל לעומת איראן תמ"ג לנפש

Source: The World bank

תחילה אמרו המבקרים שהתוכנית לא תביא לצמיחה. כשהתברר שהמשק אכן צומח הם טענו שאין גידול במספר מקומות העבודה. כשהתברר שנוספו מקומות עבודה למכביר הם טענו שמדובר רק במשרות חלקיות. כשהמשק המשיך להתאושש והמשרות החלקיות הפכו למשרות מלאות, הם טענו שהשכר יורד. כשהתברר שהשכר עולה, הם הודו בעל כורחם שהתוכנית הכלכלית אמנם הצליחה אבל הגידול המרשים של התמ"ג נובע רק מגידול בייצוא לכלכלות אירופיות שהן אלו שצמחו באמת. כשהתברר ששווקי הייצוא העיקריים שלנו במערב אירופה כמעט ולא צמחו, גם טיעון זה נפל.

חלק גדול מהצמיחה לא בא כתוצאה מהשגת נתח שוק גדול יותר בחו"ל, אלא דווקא מהגידול בצריכה המקומית, שנבע מהפחתות מס ורפורמות כלכליות אחרות. שנה אחרי שהעברנו את הרפורמות האחרונות ב־2005, פרסם המוסף הכלכלי של הארץ "דה מרקר", כתבות המסכמות את כהונתי כשר האוצר: "[נתניהו] קיבל בתחילת 2003 משק במשבר עמוק, לאחר שנתיים וחצי של אינתיפאדה קשה, שהבריחה תיירים, רוקנה את הקניונים וחוללה מיתון עמוק, מלווה בסגירת מפעלים, פיטורים, הורדות שכר, בלימת השקעות ואובדן מוחלט של

הביטחון הכלכלי. המשבר היה כה עמוק, שנגיד בנק ישראל הביע חשש מפני אפשרות קריסתו של בנק גדול, והחשב הכללי אמר שאי אפשר ללוות בחו"ל אפילו דולר אחד נוסף.

בתקציב היה גירעון ענקי בשיעור של 6% מהתוצר, הדולר איים לעבור את מחסום חמשת השקלים, וכל מי שהיה יכול הבריח מיליונים לחו"ל. המשק היה קרוב למשבר נוסח ארגנטינה, שמשמעותו עוני ומחסור בקנה מידה אדיר.

ברגע הקריטי הזה הגיע נתניהו. הוא הגיע במקרה. אריאל שרון ייעד לו את תפקיד שר האוצר כדי להכשילו, אבל נתניהו הצליח דווקא. הוא ביצע תוכנית קלאסית: קיצוצים בתקציב, הורדת שכר ומסים, קיצוץ בקצבאות והנהגת שורה ארוכה של רפורמות. התוכנית חילצה את המשק מהבור העמוק והובילה אותו לצמיחה של 5% ולירידה חדה באבטלה: 170 אלף ישראלים נוספו לשוק העבודה בשנתיים וחצי האחרונות."

כשהסכמתי להיכנס לתפקיד שר האוצר, יאיר — אז רק בן עשר — היה נסער. הוא חשב שאין טעם בכך.

לפני שנתמניתי לשר האוצר, צעדתי על חוף הים של תל־אביב עם בני יאיר. "אבא, תסתכל על קו הרקיע של ניו־יורק ותראה את זה של תל־אביב", הוא אמר. "להם יש גורדי שחקים. לנו אין כלום. אף פעם לא נהיה כמוהם". "אל תדאג, יאירי", אמרתי. "אבא שלך יהפוך לשר אוצר ובקרוב תראה גם כאן גורדי שחקים".

"אתה סתם אומר את זה. זה לא יקרה אף פעם", הוא התעקש. "נחיה ונראה", השבתי.

עשרים שנה אחר כך, מגדלי המגורים והמשרדים הרבים שמצופפים את קו הרקיע של תל־אביב מעידים על כוחה של מהפכת השוק החופשי שחוללנו. עם זאת, הרפורמות הללו ששינו לחלוטין את כלכלת ישראל כמעט נגדעו עקב התפתחות פוליטית בלתי צפויה במהלך כהונתי כשר האוצר. למרבה המזל אירוע זה התרחש לאחר שכבר ביצעתי את רוב השינויים המבניים במשק, אך נשארה רפורמה מרכזית אחת שעדיין לא התבצעה. נקלעתי לעימות חזיתי עם ראש הממשלה שרון שכמעט הביא לביטולה של הרפורמה החיונית בשוק ההון. עשיתי כל שביכולתי שדבר זה לא יקרה.

התנתקות

2005

כשר האוצר הייתי נחוש להתמקד במהפכה הכלכלית שראיתי בעיני רוחי. מבחינתי, מהפכה זו לא היתה רק בגדר "דבר רצוי" לשינוי מעמדה הבינלאומי של ישראל, אלא המרכיב ההכרחי בהשגת היעד. ההזדמנות ההיסטורית לשנות באופן קיצוני את כלכלת ישראל ובכך לשדרג דרמטית את מעמדה בעולם — היתה עכשיו. הייתי חייב להתמקד בה באין מפריע. אלא שבמקום זאת נאלצתי לנווט ללא הפסקה בשדה מוקשים שבו סוגיות פוליטיות היו יכולות בכל רגע לאלץ אותי להתפטר מתפקידי.

המוקש הראשון הגיע מממשל בוש, שלחץ ביוני 2003 על ממשלת שרון לאמץ את "מפת הדרכים לשלום", שכללה נסיגה משטחים החשובים לביטחוננו. ניסחתי רשימה של 14 הסתייגויות למפת הדרכים, במטרה לצמצם את רמת הסיכון. מתוך שאיפה לא לפגוע במהלכים הכלכליים, אמרתי לשרון שאם הקבינט יאשר את כל 14 הסתייגויות, אמנע מהצבעה על התוכנית במקום להצביע נגדה בקבינט. הזכרתי את תוכנית 14 הנקודות לשלום שהכין נשיא ארצות הברית וודרו וילסון בתום מלחמת העולם הראשונה, התבדחתי שאני מקווה שגורלה של התוכנית שלי יהיה מוצלח יותר.

הנחתי ששום דבר לא יצא מסבב המשא ומתן החדש הזה עם הפלסטינים, ומכאן שאין טעם לצאת נגדו בחריפות וליצור משבר שיטרפד את הרפורמות הכלכליות שלי. ההערכה הזו התבררה כנכונה, והיזומה האמריקנית, כמו קודמותיה, לא הובילה לשום מקום.

אבל אז קרה אירוע שלא יכולתי להתעלם ממנו.

ב־18 בדצמבר 2003, חצי שנה אחרי שהעברתי את תוכנית ההבראה הכלכלית שלי בכנסת, הפתיע שרון את העולם כשהצהיר בריאיון לעיתון **הארץ** על תוכנית ההתנתקות מגוש קטיף וחלקים מיהודה ושומרון. הרציונל המוצהר שלו היה שישראל חייבת להיפטר מהשליטה באוכלוסייה פלסטינית גדולה, ושהדרך לעשות זאת היא דרך ויתור מזערי על שטחים. הוא טען שהמהלך יביא לשיפור הביטחון והצהיר שאם הפלסטינים יעזו לשגר לעברנו ולו טיל אחד בודד, נכה בהם בכל הכוח ובגיבוי בינלאומי מלא.

לרוב הציבור לא היו סנטימנטים מיוחדים כלפי רצועת עזה. מרביתו היה שמח להיפטר ממנה אחת ולתמיד. המהלך של שרון עלה בקנה אחד עם הרגש הזה, אף

שהוא עמד בסתירה מוחלטת להבטחתו בבחירות כמה חודשים קודם לכן כשהכריז "דין נצרים כדין תל-אביב", ואמר שלעולם לא יעקור ולו יישוב אחד מגוש קטיף.

התפנית החדה בעמדתו עוררה מיד ספקולציות. מכיוון ששרון היה מסובך בחקירות פליליות בגין חשד לקבלת תרומות בלתי חוקיות, השתרשה בחלק מהימין הסיסמה "כגודל החקירה גודל העקירה". אנשים אף הניחו שהתפנית של שרון נעשתה כחלק ממה שהתברר בהמשך כדפוס קבוע: ראש ממשלה נחקר על כמה פרשיות, אמיתיות או מפוברקות; הוא חותך שמאלה ומציע נסיגות טריטוריאליזם; העיתונות השמאלנית והאליטות מאתרגות אותו.

לאחר פרוץ פרשת העמותות הציע אהוד ברק לערפאת ולאסד ויתורים עצומים. זה קרה אחר כך גם אצל אהוד אולמרט.

אם כוונתו של שרון היתה להיחלץ מתיקיו הפליליים בפנייה חדה שמאלה, מטרתו הושגה. הוא זכה לשבחים על תוכנית ההתנתקות כשהשווה לנשיא צרפת לשעבר שארל דה-גול, שהוציא את צרפת מאלג'יריה. המאתרגים בתקשורת כמוכּן לא הזכירו שאלג'יריה מרוחקת מאות קילומטרים מצרפת, ואילו בין עזה לישראל אין אפילו מאה מטרים. תושבי אלג'יריה גם מעולם לא ביקשו להשמיד את צרפת.

השמאל ראה בנסיגה מגוש קטיף שלב ראשון לפני הנסיגה מכל יהודה ושומרון, בייחוד כשנודע ששרון התכוון גם לסגת מארבעה יישובים בצפון השומרון.

כששמעתי על תוכנית ההתנתקות לראשונה חשבתי מיד: מי ישתלט על עזה אם נצא משם? מה יצא לנו מזה? אבל העדפתי לנהוג בזהירות, בין השאר בגלל האפשרות שהמהלך לא יצא לפועל.

"על כל צעד שאנו מתכוונים לעשות", הודעתי פומבית, "צריך לקבל משהו בתמורה".

חזרתי על מדיניות ההדדיות שדגלתי בה כראש הממשלה: יתנו — יקבלו. לא יתנו — לא יקבלו.

אבל ההצהרה לא הותירה רושם על איש. נקלענו לרעידת אדמה פוליטית. הכול השתנה, והנה אני מתעקש לחזור על הרעיונות הישנים של הדדיות וביטחון בעוד מנהיג נחוש מוביל את ישראל לעבר עתיד ורוד.

שבועיים לאחר מכן הודיע שרון רשמית על תוכניתו לפנות 25 יישובים — 21 בגוש קטיף וארבעה בצפון השומרון. שבועיים נוספים אחר כך הוא הזמין אותי לפגישה כדי לנסות לפייס אותי.

"כשאנחנו נסוגים באופן חד-צדדי אנו יודעים מה אנו נותנים. אבל מה אנו מקבלים?" הקשיתי. העליתי את החשש הסביר שחמאס ישתלט על השטחים שנפנה וישתמש בהם כבסיסי תקיפה נגדנו. משנת 2000 חוינו ירי רקטות מרצועת

עוזה, כשהיתה תחת שליטתנו. מה יקרה כשנצא משם?
שרון התייחס לדבריי בביטול. "נגיב בעוצמה כבר מהטיל הראשון", אמר.
"מי שבורח מהטרור — הטרור רודף אחריו", השבתי.

הייתי בדילמה נוראית. מצד אחד, הייתי משוכנע שנסיונות חד־צדדיות יובילו ליצירת מובלעת טרור של חמאס שתסכן בסופו של דבר את מדינת ישראל כולה. מצד שני, ידעתי שלנוכח הסנטימנט הציבורי והתמיכה העצומה בתקשורת, היו לשרון מספיק אצבעות כדי להעביר את ההתנתקות בממשלה גם אם אתפטר במחאה.

משיקולים אישיים גרידא, הדבר הנכון לעשות היה להגיש את התפטרותי. ידעתי שלא אוכל להישאר בממשלה ברגע שתחליט לעקור ישובים ולסכן את ביטחון ישראל באופן חסר אחריות כל כך.

מצד שני, אם אתפטר עכשיו מתפקידי כשר האוצר, המהפכה הכלכלית של ישראל תיתקע ואולי לא תתחדש לעולם.

החלטתי על האסטרטגיה הבאה: אמשיך לכהן כשר האוצר ככל יכולתי, ואדחה את התפטרותי לרגע האחרון לפני ההצבעות על עקירת היישובים. במקביל אנסה מתוך הממשלה לעכב את ההתנתקות, לצמצם את היקפה ולמקסם את סידורי הביטחון שנקבל בתמורה. ידעתי שבשעה שאתמרון במסלול המכשולים הפוליטי הבלתי אפשרי הזה, אצטרך לפעול בכל כוחי כדי להעביר עשרות רפורמות כלכליות מבניות במטרה לשנות את כלכלת ישראל אחת ולתמיד.

כך או כך, המשך כהונתי בממשלה היה על זמן שאול, וחלון ההזדמנויות לשנות את הכלכלה הלך ונסגר במהירות.

"אחליט על עמדתי אחרי שאראה את המרכיבים הסופיים של התוכנית, כולל התמורה שנקבל", הודעתי לשרון.

חשבתי שאפשר לכל הפחות לקבל מארצות הברית התנגדות אמריקנית לזכות השיבה והכרה באינטרסים הלאומיים שלנו ביהודה ושומרון, עמוד השדרה של ביטחון ישראל וסלע קיומנו ההיסטורי.

ב־14 במרץ 2004, שבועיים לאחר שיחתי עם שרון, כשפגשתי משלחת דיפלומטית האמריקנית, הבעתי את חששותיי מתוכנית ההתנתקות והדגשתי את הצורך בהדדיות. שלושת הדיפלומטים הבכירים במשלחת רצו להיפגש איתי בגלל מעמדי בליכוד והתנגדותי הגלויה לתוכנית.

"תוכנית ההתנתקות בעייתית", אמרתי להם. "אני לא מוצא בה את המענה לצורכי הביטחון של ישראל. ראש הזרוע הצבאית של חמאס, מוחמד דף, אמר לפני כמה ימים ש'אם ישראל תיסוג מעזה בלי לקבל דבר בתמורה, זה יהיה ניצחון

להתנגדות הפלסטינית! לכן עלינו להבטיח שישראל תצא מעזה כמנצחת ולא כמנוצחת".

כבר אז ידעתי שהסיכוי שזה יקרה הוא קלוש. אבל המשכתי לנסות לעכב את התהליך. שבוע לאחר הפגישה עם המשלחת האמריקנית אמרתי בנאום בפני איגוד לשכות המסחר בתל-אביב: "המהלך החל, אבל לא תהיה התנתקות ללא הסדרים הדדיים הולמים".

ציינתי שלושה תנאי יסוד לביצוע ההתנתקות.

הראשון — סידורי ביטחון וחופש פעולה ביטחוני, ובראשם השארת המעברים היבשתיים, הימיים והאוויריים אל עזה וממנה בשליטה ישראלית מוחלטת. אסור לנו לאפשר גבולות פרוצים שיאפשרו לטרוריסטים מכל קצווי תבל להגיע לרצועה. לשם כך יש להבטיח שבמישור הבינלאומי יתקיים חופש פעולה ישראלי מלא בסיכול הטרור. זהו תנאי שהממשל האמריקני יכול וצריך להסכים לו גם כן.

השני — השלמת בניית גדר הביטחון ביו"ש, שתעניק ביטחון לישראל. הגדר צריכה לכלול בתוכה את כביש ירושלים-תל-אביב 443, את גוש אריאל המורחב, את מעלה-אדומים ואת גוש עציון — ריכוזי רוב הישראלים ביו"ש. אלו ערים ויישובים שהם בשר מבשרה של ישראל, וקו ראשון בהגנה על נתניה ותל-אביב, כפר-סבא וירושלים. אין כאן בעיית תקציב. האוצר מעמיד עבור השלמת הגדר כל מה שיידרש עד השקל האחרון. לפני שתושלם הגדר מהגלבוע עד שיפולי הר חברון עם גושי היישובים בתוכה, אין לסגת ולו בסנטימטר אחד מרצועת עזה. זהו תנאי חיוני לבטחון היומיומי של תושבי ישראל — תנאי שהממשל האמריקני, המודע היטב לסיכונים שבטרור, יכול וצריך להסכים לו.

העמידה שלי על השלמת גדר ההפרדה התבססה על שתי סיבות. ראשית, האמנתי שהיא הכרחית מבחינה ביטחונית, כדי למנוע ממחבלים לחדור לישראל ולבצע פיגועים. גם בטרם נשלמה בנייתה היא כבר הוכיחה את עצמה כאמצעי אבטחה יעיל ביותר בהפחתת פיגועי התאבדות. שנית, השלמת הגדר תצריך זמן, ומי ידע מה יקרה עד אז?

התנאי השלישי, הוספתי, הוא התנגדות אמריקנית רשמית ופומבית לזכות השיבה, שפירושה השמדת ישראל. מחיקת זכות השיבה מעל סדר היום הבינלאומי תשלול מהפלסטינים כל סיבה לרקוד על הגנות. כשהמעצמה החזקה בעולם מתייצבת עם ישראל בעניין זה, המסר לפלסטינים ברור וחד-משמעי: הם יבינו שישראל אולי נסוגה מרצועת עזה, אבל הם יצטרכו לסגת מהפנטזיה שלהם. התנגדות אמריקנית לזכות השיבה — גם היא תנאי שהממשל האמריקני יכול וצריך להסכים לו.

רוב הישראלים מבינים שהסכמה לדרישה הפלסטינית להציף את המדינה בבני הדור השני והשלישי לפליטים היא התאבדות לאומית. מדובר גם בדרישה בלתי צודקת בעליל: לא אנו יצרנו את בעיית הפליטים — הערבים יצרו אותה כשניסו להשמיד את ישראל לאחר הכרזת העצמאות. כשלא הצליחו להביס את ישראל בשדה הקרב, מדינות ערב והפלסטינים ביקשו לעשות זאת באמצעות הצפה דמוגרפית.

יתר על כן, ההתקפה הערבית על מדינת ישראל הצעירה יצרה שתי בעיות פליטים, לא אחת: מיד אחרי הכרזת העצמאות גירשו מדינות ערב משטחן מספר דומה של פליטים יהודים, כ־800 אלף. אף שהשטח שהועמד לרשותנו לפי תוכנית החלוקה עמד על אחוז אחד בלבד משטחן של מדינות ערב, הצלחנו לקלוט בהצלחה את הפליטים היהודים ולשלבם בישראל כאזרחים שווי זכויות, אף שמספרם כמעט הכפיל את האוכלוסייה היהודית באותה תקופה.

לעומת זאת, עמי ערב על שטחיהם העצומים ומרבצי הנפט האדירים שלהם, קלטו רק מתי מעט מאחיהם הפלסטינים, נמנעו במשך עשרות שנים ממתן אזרחות להם ולצאצאיהם והנציחו את מעמד הפליטות שלהם כדי לנגח באמצעותו את ישראל.

אמרתי בפומבי שכל התנאים שהצבתי הם חבילה אחת; אי אפשר להסתפק רק באחד או שניים מהם, ואי אפשר למסמס אותם. אם שלושת התנאים לא יתקיימו במלואם — לא אוכל לתמוך בתוכנית. אין נסיגה ללא תמורה הולמת.

הטיעונים הללו דיברו ללב הציבור בישראל. שרון שינה מסלול בהתאם, וכעבור חודש, ב־15 באפריל 2004, קיבל מהנשיא בוש מכתב רשמי המתנגד לזכות השיבה וליישוב מחדש של פליטים פלסטינים בישראל. במכתב צוין גם שישראל לא תיסוג לקווי 1967. בוש הוסיף שארצות הברית מתנגדת למשא ומתן ולהקמת מדינה פלסטינית כל עוד ארגוני הטרור לא יפורקו מנשקם באזורים שיהיו בשליטה פלסטינית, כל עוד הרשות הפלסטינית לא תעבור תהליכי דמוקרטיזציה ניכרים.

אמרתי שזהו אכן צעד בכיוון הנכון, אך גם ידעתי שהוא לא היה חזק דיו לאפשר לי להמשיך לכהן בממשלה 11 חודשים נוספים — המועד האחרון להעברת תקציב המדינה הבא. תקציב 2005 היה ההזדמנות היחידה שלי להשלים את המקבץ האחרון והמכריע של הרפורמות הכלכליות שתכננתי.

איך יכולתי מצד אחד להישאר בתפקידי כשר האוצר כדי להשלים את הרפורמות החיוניות הללו, ומצד שני להדוף את תוכנית ההתנתקות, שתאלץ אותי להתפטר מהממשלה?

במובנים רבים שרון ואני הלכנו על אותו חבל דק. הוא ביקש לעקור את

ההתנחלויות בגוש קטיף לאט ובהדרגה, ואני ביקשתי להישאר בממשלה מספיק זמן כדי לסיים את העברת התוכנית הכלכלית שלי.

בשנה הסוערת עד להתנתקות שיחקנו בחתול ועכבר. שרון הסכים לדרישתי לקיים משאל בקרב מתפקדי "הליכוד" על הנסיגה החד-צדדית. כשעשה זאת, הסקרים הפנימיים בליכוד הראו שיש לו רוב גדול להתנתקות, אבל חבריי ואני שינינו זאת תוך זמן קצר. קיימנו בזו אחר זו עצרות המונים והצלחנו להפוך את הקערה על פיה ולרתום להתנגדות לה את רוב מתפקדי "הליכוד" — 59.5 אחוזים מול 39.7 אחוזים.

אחרי ששרון הפסיד, הוא הודיע מיד שהתוצאות אינן מחייבות את הממשלה. אמרתי שלאחר הפסד מכריע כזה אין לו מנדט ציבורי לבצע את תוכניתו.

אבל שרון בז ל"קטנוניות הדמוקרטית" הזאת, וכך גם רוב העיתונאים. הם מילאו פיהם מים לנוכח הרמיסה הבוטה של הנורמות הדמוקרטיות.

דחיית תוצאות משאל "הליכוד" גרמה למרד במפלגה. קבוצה גדולה של ח"כים, שכונו "המורדים", עדיין המשיכה לתמוך בממשלה אבל הצביעה נגדה בנושאים הקשורים לתוכנית ההתנתקות. בהמשך הם הצביעו נגדה גם בנושאים אחרים, אבל מבחינתי היה חשוב לעכבם מלעזוב את הקואליציה ככל האפשר. בלעדיהם לא הייתי מצליח להעביר את התקציב ואת הרפורמות הכלכליות שגלוו לחוק ההסדרים. ידעתי שהתפטרותי מהממשלה לא תעצור את תוכנית ההתנתקות, אבל באותה המידה ידעתי שהיא תעצור בוודאות את המהפכה הכלכלית שהיתה חיונית לעתידה של ישראל. לו האמנתי שהתפטרותי היתה עוצרת את ההתנתקות, האם הייתי מתפטר? מן הסתם כן. בכל מקרה, מכיוון שההצבעה בפועל על ההתנתקות נדחתה, היה לי זמן לשקול את דרכי.

הייתי נתון בהתנגשות קלאסית בין הראש ללב. ליבי היה עם מתנגדי הנסיגה, אבל במוחי ידעתי שהתפטרותי לא תעצור את הנסיגה אלא דווקא את הרפורמות שהיה לי כל כך חשוב להעבירן בכנסת.

עמדתי בלחץ של מתנגדי ההתנתקות, ולא התפטרתי. בינתיים, ב־20 באוקטובר 2004, התקיימה הצבעה בכנסת על אישור החלטת הממשלה להכין את הפיצויים במקרה שתאושר תוכנית ההתנתקות. בהצעת ההחלטה נאמר בפירוש שהיא אינה מתייחסת לפינוי יישובים — על כך יתקיימו דיון והצבעה במועד אחר — וכל מטרתה לאפשר דיון בתקצוב התוכנית ובאופן חלוקת הפיצויים לתושבים ולעסקים המיועדים לפינוי. המהלך כולו הצריך שינויי חקיקה והכנתו ארכה חודשים. בהחלטת הממשלה מ־6 ביוני 2004 נכתב במפורש: "אין בהחלטה זו כדי לפנות יישובים".

שרת הקליטה דאז ציפי לבני, שאחרי ההתנתקות עברה עם שרון מ"הליכוד" ל"קדימה", חידדה את הנקודה בדיון בכנסת: "ההחלטה היום היא אישור תהליך. נחזור ונתכנס לפני הפינוי בפועל. החלק הכואב הוא באמת תהליך הפינוי, שנצביע עליו בממשלה. נחליט עליו לפי הנסיבות שיהיו".

הדברים כווננו למורדים ובייחוד לי, במטרה להפיג את חששותיי ולמנוע את התפטרותי מהממשלה כבר אז. אילו התקבלה בדיון בכנסת החלטה על פינוי בפועל, הדבר היה מאלץ אותי להתפטר בו ברגע, ואת זה שרון רצה לדחות ככל האפשר. ההצבעה בכנסת באותו יום נועדה בבירור לספק לי סולם לרדת מעץ ההתפטרות המיידית. מכיוון שההחלטה הסופית על הפינוי עדיין לא התקבלה והמתנה להכרעה עתידית של הכנסת, יכולתי לנסות להמשיך בתפקיד עד למרץ 2005. אז אוכל להעביר את התקציב ולהמתין עוד כמה חודשים עד שגם הרפורמה המכריעה בשוק ההון תעבור. הופעל עליי לחץ ציבורי כבד להצביע כבר אז נגד הצעת החוק הראשונית והלא מחייבת הזו.

לפי הנוהג הקיים, ראש הממשלה יכול לפטר שר שמצביע נגד הצעת חוק של הממשלה, וכך אכן קרה בעבר. היה ברור שלשרון לא תהיה ברירה אלא לפטר אותי אם אצביע נגד.

על אף מקהלת המקניטים, הצבעתי בעד הצעת חוק הביניים ועוררתי נגדי גלים של לעג. כותרות כמו "נתניהו מתקפל", "איך נפלו גיבורים" ועוד מילאו את התקשורת. יריבי לא הסתירו את שמחתם; תומכיי — את דכדוכם. הסברתי להם שכשתגיע לכנסת ההחלטה הסופית על הפינוי, אצביע נגדה.

כך אכן עשיתי בסופו של דבר. ובכל זאת הטענה השקרית שמתנגדיי משמאל ומימין חוזרים עליה בלי סוף — כאילו הצבעתי בעד ההתנתקות — עדיין מושמעת היום כאמת לאמיתה.

חשקתי שפתיים והתמקדתי בהעברת תוכנית הכלכלית. אחרי ששכנעתי את סיעת המורדים בליכוד לתמוך במהלכיי, העברתי ב־13 בינואר את הצעת חוק התקציב 2005 בכנסת בקריאה ראשונה. שלושה שבועות לאחר מכן הובאה בפני הממשלה הצבעה לא מחייבת על פינוי היישובים, שאפשרה להתחיל בהכנות לוגיסטיות לקראת פינוי אפשרי. הפינוי עצמו יחייב הצבעה נוספת.

אף ששר אינו רשאי להתנגד להצעת חוק ממשלתית בכנסת, מותר לו להתנגד לכל החלטה המובאת לממשלה.

חודש לפני העברת חוק התקציב בקריאה שנייה ושלישית הצבעתי בממשלה נגד הצעת חוק ההתנתקות. התקציב עבר ב־29 במרץ, אבל עדיין הייתי במרחק של כמה חודשים מהשגת היעד השאפתני ביותר שלי: הרפורמה הגורפת בשוק ההון

שהכין יוסי בכר.

בכר נזקק לתוספת זמן כדי לסיים את הכנת החוק לחקיקה. אף שהחוק היה אמור להיכלל עם רפורמה אחרת בחוק שנקרא "חוק ההסדרים" המלווה כל תקציב, ושאותו מעבירים בהצבעה אחת כוללת ביום העברת התקציב, הכנסת התנגדה בתקיפות לכלול את חוק בכר בחוק כולל זה. היא דרשה לדון בו בדיונים נפרדים שימשכו חודשים ארוכים נוספים.

"אני צריך עוד זמן", אמר לי בכר בסוף מרץ.

"כמה זמן?" שאלתי, בידיעה שזמני בממשלה אוחל.

"אני חושב שעד יולי הצעת החוק תהיה מוכנה".

איך אצליח לעזאזל להחזיק מעמד עד יולי? הרי אם אתפטר לפני שהחוק יעבור, הרפורמה לא תצא לפועל, ולא יהיה אחר כך מי שילחם עליה.

"אוקיי יוסי, תן גז", הוא כל מה שיכולתי לומר.

לוח הזמנים זימן לי השפלה אחת אחרונה. ב־20 ביולי הצביעה הכנסת על בקשה לעכב את ביצוע ההתנתקות, שהגישו חברי כנסת בליכוד שהתנגדו לתוכנית. אף שהיה מובטח לשרון רוב מוצק נגד העיכוב, הוא הזהיר פומבית שכל שר שיצביע בעד הצעת החוק בכנסת יפוטל לאלתר.

ברור שהאיום הופנה כלפי. הוא ידע עד כמה הייתי מחויב להעביר את רפורמת בכר, ולחץ עליי בדיוק בנקודה הרגישה שלי.

נעדרתי מההצבעה. התקשורת לעגה לי שוב — וחרקתי שן פעם נוספת.

כמו רבים מתומכיי, התקשורת והציבור לא העריכו את החשיבות הגדולה של הישגותי בתפקיד שר האוצר כדי לקדם את רפורמת שוק ההון. אך היה יוצא דופן אחד בולט.

הכלכלן מילטון פרידמן, זוכה פרס נובל בכלכלה ומהוגי הדעות הכלכליים החשובים במאה ה־20, הבין זאת היטב. ב־16 ביולי, עשרה ימים לפני ההצבעה בוועדת הכספים על רפורמת בכר, הוא שיגר ליו"ר הוועדה יעקב ליצמן וליתר חבריה מכתב הדוחק בהם לאשר את רפורמת בכר:

"אני כותב כדי להביע את תמיכתי ברפורמה בשוק ההון שמציע שר האוצר בנימין נתניהו. ישראל זקוקה למערכת פיננסית תחרותית. היא זקוקה למערכת המעודדת יוזמה פרטית ויזמות בבנקאות ובכל תחום אחר, ולא למערכת נוקשה ומונופוליסטית. שחרור הכלכלה, ביטול כל ההגבלות על מחירים ועידוד התחרות, יכולים להביא לזירוז מידי של הצמיחה ולהבטיח צמיחה ארוכת טווח ובת קיימא. ... לא הכרתי תעשיית בנקאות בעולם שהיתה נתונה תחת פיקוח פרטני כל כך וכפופה לצווים ממשלתיים רבים כל כך כמו זו שבישראל".

הכלכלן דניאל דורון, שסייע רבות לקידום רפורמות מבניות במשק והיה מקורבו של פרידמן, כתב על תמיכתו של פרידמן במדיניות:
"פרידמן כתב לשר האוצר דאז בנימין נתניהו, הביע תמיכה רבה בתוכניות הרפורמה שלו ובדרך אותו על אומץ ליבו. הוא תמך במיוחד ברפורמות בשוק הפיננסי בהן נטל חלק המכון הישראלי לקדמה חברתית וכלכלית [שדורון עמד בראשו]. פרופ' פרידמן כתב: 'הרפורמות שהצעת מצוינות. אם תצליח להעביר אותן, זה יהיה נס'".
חוללנו את הנס.

רפורמת בכר שחררה את שוקי ההון באמצעות שבירת הדואופול הבנקאי ויצרה מקורות אשראי חדשים במשק. ב־25 ביולי אישרה הכנסת את הרפורמה בשוק ההון, שהזרימה הון חדש הנחוץ כל כך לכלכלת ישראל.
12 ימים לאחר מכן כינס שרון את הממשלה להצבעה סופית על ההתנתקות. לאחר אישור התוכנית בכנסת, לא תהיה עוד דרך חזרה. כ־8,600 יהודים יעקרו מבתיהם וגוש קטיף יועבר לידי הפלסטינים, ומשם מהר מאוד לשליטת חמאס. הזמן אזל.

הצבעתי נגד ההתנתקות. את מכתב ההתפטרות העברתי לשרון בעיצומה של ישיבת הממשלה ב־7 באוגוסט 2005. המכתב היה תקיף ועובדתי.
"מהשיחה הראשונה שבה הצגת בפני את תוכניתך, אמרתי לך שאני מתנגד לנסיגה חד־צדדית ללא תמורה, שלהערכתך תחזק את כוחות הטרור. כמינימום דרשתי את הכללת גושי ההתיישבות בתוך גדר הביטחון עוד לפני תחילת הנסיגה ואת שמירת ציר פילדלפי בידינו. באופן זה היינו מנטרלים את הרושם שאנחנו בורחים מן הטרור אלא בוחרים בקו ביטחוני חדש בהתאם לאינטרסים הלאומיים שלנו. בנוסף, קבענו לאחר מכן שיתאפשר לממשלה לשקול אם להחליט על הפינוי אם לאו לאור המציאות המתפתחת בשטח.
"לצערי, לא הושלמה גדר הביטחון סביב גושי ההתיישבות, ציר פילדלפי יימסר לפלסטינים, וגרוע מזה — נאפשר לפלסטינים לפתוח נמל ימי שיהיה פרוץ לספינות הטרור.

"לדאבוני, הממשלה מתעלמת מן המציאות. כפי שהתרעתי, חמאס הולך ומתחזק, הטרור נמשך, ירי הטילים והפצ"מרים על ישובינו לא פסק, וגורמי הטרור מכריזים שיעבירו את הטילים שגירשו אותנו מחבל עזה ליהודה ושומרון, ומשם עד 'לשחרורה המלא של פלשתיין'".

"אינני יודע מתי יפרוץ הטרור במלוא עוצמתו, ייתכן שזה ייקח חודש־חודשיים או שנה־שנתיים. ייתכן שהטרור יפרוץ תחילה מיהודה ושומרון. תקוותי שלא יפרוץ

בכלל. אבל כשם שהתרעתי בשנת 1993 שהסכם אוסלו יביא עמו פיגועים מיו"ש וירי טילים מעזה, כך לצערי אני משוכנע היום שהצעד הנוכחי יביא במרוצת הזמן להגברת הטרור ולא להחלשתו. כפי שידוע לך היטב, גם גורמי הביטחון מאשרים שבעקבות הנסיגה החד־צדדית הם צופים התגברות של הטרור בטווח הבינוני. "בתמצית: הולך ומתברר שהנסיגה החד־צדדית תחת אש אינה נותנת לנו דבר. להפך: היא מסכנת את ביטחון ישראל, מפלגת את העם, ומקבעת את עקרון הנסיגה לקווי '67, שאינם בני הגנה. "זו אינה הדרך להשיג שלום.

"תמיד חשבתי שהיציאה מעזה אפשרית בהסכם או עם קבלת תמורה הולמת, מה שלא מתקיים כאן. ובכן, מה אנו מקבלים תמורת הנסיגה? מה אנו מקבלים תמורת עקירת משפחות על ילדיהן, על בתיהן, ועל קבריהן? נקבל בסיס טרור אסלאמי. "אחרי פיגועי הטרור בניו־יורק, וושינגטון, מדריד, לונדון וסיני, העולם מתחיל להבין שצריך להילחם בטרור ולא לעשות לו ויתורים. הקהילה הבינלאומית מבינה יותר ויותר שאי אפשר להילחם בטרור על ידי בריחה ממנו, כי הניסיון המצטבר מראה שהטרור רק יתחזק וירדוף אותנו. ואילו ישראל, שהראתה לעולם את הדרך להילחם בטרור, הולכת עתה בכיוון ההפוך.

"בחודשים האחרונים קיוויתי שהממשלה תפקח את עיניה מול מציאות ברורה זו ותשנה כיוון. אך ההפך קרה. ממשלה מאוונת ששיקפה את רצון העם בבחירות האחרונות הפכה לממשלה שמבצעת באופן אוטומטי מדיניות שמנוגדת לעקרונות 'הליכוד' ולמנדט שקיבלנו מבוחרינו.

"אדוני ראש הממשלה, יכולת לשמור על ממשלה לאומית מאוונת. יכולת למנוע את הקרע בעם. במשך חודשים דרשתי משאל עם שהיה שומר על האחדות בממשלה ובעם. לצערי, בחרת להתנגד לכך, כפי שלפני כן בחרת להתעלם ממשאל החברים בליכוד שיזמת ושאת תוצאותיו הבטחת לכבד. עכשיו, בימים הקשים שלפנינו, הצורך באיפוק, ריסון ואחריות מצד כל חלקי העם ומצד הממשלה גדול מתמיד.

"בכל הזמן הזה נשארתי בממשלה למרות התנגדותי הגוברת לנסיגה אל מול ההתפתחויות בשטח. עשיתי זאת מתוך ניסיון למזער את הסכנות והנזקים כתוצאה מהנסיגה החד־צדדית, ניסיון שלצערי הגיע למיצוי. פעלתי באחריות בהתאם לתפקידי כשר אוצר. הייתי בעיצומה של הובלת מהפכת רפורמות והפרטות חסרות תקדים במשק, שיחזקו את מדינת ישראל וכלכלתה. בימים אלה השלמתי את שתי הרפורמות האחרונות בבנקים ובהפחתת המיסים. כמו כן, הכנתי תקציב מדינה אחראי שגיבשתי בתיאום מלא עמך.

"כשנכנסתי לתפקידי לפני שנתיים וחצי, כלכלת ישראל היתה על סף קריסה. היום זו כלכלה בריאה, צומחת ומשגשגת. אם המדיניות הכלכלית שהובלתי לא תשונה, הצמיחה תימשך ותגיע אל כל חלקי העם.

"הגענו היום לרגע האמת, יש דרך להשיג שלום וביטחון. נסיגה חד-צדדית תחת אש ללא תמורה אינה הדרך. אינני מוכן להיות שותף למהלך שמתעלם מהמציאות ומתקדם בעיוורון להקמת בסיס טרור אסלאמי שיאיים על המדינה. אינני מוכן להיות שותף למהלך חסר אחריות שמסכן את ביטחון ישראל, מפלג את העם, מקבע את עקרון הנסיגה לקווי '67, ובעתיד אף יסכן את שלמות ירושלים. "על כן אני מודיע היום על התפטרותי מהממשלה".

במסיבת עיתונאים באותו הערב הרחקתי לכת עוד יותר והזהרתי את חברי הממשלה: "ברגע שתאפשרו הקמת בסיס אסלאמיסטי בעזה, הרקטות מעזה יגיעו לאשקלון ולאשדוד".

למעשה, "אזהרות יום הדין" שלי היו מאופקות יחסית. בתוך זמן קצר החל חמאס לשגר אלפי רקטות לעבר ערי ישראל, הרבה מעבר לאשקלון ולאשדוד. בתוך פחות מעשור הן הגיעו גם לתל-אביב ולירושלים.

שמונה ימים אחרי התפטרותי, ב־15 באוגוסט, החל פינויים של כ־8,600 יהודים מיישובי גוש קטיף וצפון השומרון.

שרון, שבעבר כונה בחיבה "הבולדוזר", הוכיח שהוא ראוי לכינוי. הוא החריב את היישובים היהודיים שנבנו בעמל רב ברצועת עזה בארבעים השנים האחרונות. בתי, כנסת, מתנ"סים קהילתיים, בתי עסק, חממות — את כולם הרסו הבולדוזרים. אפילו המתים הוצאו מקברם.

רשתות הטלוויזיה סיקרו במשורה את המראות קורעי הלב של מתנחלים הנאחזים במה שנותר מהקירות או הגגות ההרוסים. העיתונות, הממסד המשפטי והאקדמיה עשו יד אחת לקדם את "משק כנפי ההיסטוריה", והמתנחלים שעולמם חרב עליהם באבחה אחת הפכו לאלה "שעמדו בדרכה של ההיסטוריה".

מכשולים משפטיים ואזרחיים בנוגע לזכויות הפרט, שבדרך כלל היו מעכבים צעד גורף כל כך, נעלמו באורח פלא. אוטובוסים שהובילו מפגינים נגד העקירה שהגיעו מכל חלקי הארץ נעצרו ללא כל עילה חוקית. חלק מהמפגינים, כולל ילדים, נלקחו למעצר בהאשמות חסרות שחר. כל זה היה חלק מהשלב הראשון והמכריע בהוצאה לפועל של הגרסה האחרונה של תפיסת "שטחים תמורת שלום".

תומכי התוכנית לא הסתירו את שמחתם: "עזה ויריחו תחילה, יהודה ושומרון אחר כך — והשלום בפתח!"

שרון היה בעננים. נישא על הערצת התקשורת בעקבות עקירת היישובים, הוא

החליט לנצל את הפופולריות שלו ופרש מ"הליכוד". ב־21 בנובמבר הוא הקים מפלגה חדשה — "קדימה".

לנוכח התעלמותו מהכרעת מתפקדי "הליכוד" שהצביעו נגד ההתנתקות, הצעד היה צפוי. במפלגתו החדשה הוא לא היה צריך לדאוג לקטנות מעין אלה. הוא הציב שם רק ח"כים צייתנים שהיו מחויבים לו לחלוטין.

ביום הקמת "קדימה" פוזרה הכנסת והוכרזו בחירות חדשות. הסקרים העניקו ל"קדימה" 42 מנדטים. "הליכוד" המפוצל צלל לתחתית.

לפני הבחירות קבעתי בחירות מקדימות לראשות "הליכוד". אף שניצחתי בהן, זכיתי רק ב־44 אחוזים מהקולות, מה שהעיד על כך שרבים במפלגה לא היו מרוצים מהצעדים הכלכליים שנקטתי כשר האוצר ומהעובדה שנשאירתי בממשלה זמן רב כל כך בלי להתפטר.

שרון היה מסובך עדיין בפרשות פליליות הקשורות לתרומות מפוקפקות שקיבל במהלך מסע הבחירות הקודם שלו. כשהחשדות לשוחד ושחיתות גברו, פרשני טלוויזיה מובילים נכנסו תחת האלונקה כדי לגנון עליו. בחדרי חדרים פרשני השמאל היו גלויים למדי. פתיחת החקירות נגדו סייעה אמנם לנתב אותו לעקירת היישובים מעזה, הם אמרו, אבל לנסות להפיל אותו כשנסיגות נוספות, גדולות עוד יותר, כבר נראות באופק? זה היה יותר מדי. לשמאל היה בולדוזר "ימני" שמקדם את האג'נדה שלו. הוא יגן עליו בכל מחיר.

הגדיל מכולם לעשות פרשן בכיר שהודה ששרון היה יקר מכדי להפיל, גם אם עבר על החוק. ובמילותיו: "צריך לשמור על שרון כמו על אתרוג. גם בקופסה אטומה, גם עם ספוגית וגם עם צמר גפן. כאן העיר כתב מ'הארץ' — 'וגם עם טלוויזיה', והפרשן אישר: 'וגם עם טלוויזיה, ודאי' כי הוא היחיד שבאמת מסוגל לבצע את הדבר הזה".

הפרשן לא פעל לבד. עיתונאים רבים עצמו עין לנוכח העננה הפלילית שריחפה מעל שרון והסתערו בשצף קצף על קומץ הקולות העצמאיים במשרד המשפטים שהתעקשו להמשיך בחקירתו.

רוחב הלב יוצא הדופן של התקשורת לנוכח חשד לקבלת תרומות בלתי חוקיות היה מנוגד לחלוטין ליחסם של עיתונאים ופקידים שביקשו להפיל אותי בהמשך על כל האשמה מופרכת שצפה בתקשורת, ברגע שנציגיה הבינו שלא אלך בדרכו של שרון.

יותר מעשור לאחר מכן, כשהייתי נתון שוב תחת חקירות מופרכות, ניסח אותו פרשן, אבי "תורת האתרוג" את הדברים ברחל בתך הקטנה: "אתם רשאים לדמיין את מצבו של נתניהו היום, לו הלך אז בנתיב האחדות (כלומר אילו הקמתי ממשלת

אחדות עם השמאל והייתי מוכן לויתורים טריטוריאליים) — אתרוג היה לימון לעומתו".

ההגנה ששרון קיבל מהתקשורת לא היתה יכולה לסייע לו מול מצבו הבריאותי הלקוי. ב־4 בינואר 2006, שישה שבועות אחרי תחילת מערכת הבחירות, הוא לקה בשבץ מוחי שהותיר אותו בתרדמת, ובמצב הזה הוא נשאר עד פטירתו שמונה שנים לאחר מכן.

אהוד אולמרט, שכיהן עד אז כשר התעשייה והמסחר, תפס מיד את מקומו. הוא עשה זאת מתוקף היותו ממלא מקום ראש הממשלה, תפקיד שביקשתי לקבל משרון כשנכנסתי לתפקיד שר האוצר. אולמרט זכה בו כפיצוי על כך שלא קיבל בעצמו את תיק האוצר.

לא היה זה תואר ריק מתוכן. ממלא המקום ממונה אוטומטית לראשות הממשלה כאשר נבצר מראש הממשלה למלא את תפקידו. אולמרט היה מ"נסיכי הליכוד" וראש עיריית ירושלים לשעבר. אף שהיה פוליטיקאי מוכשר, חד־לשון ומאיר פנים, הוא מעולם לא כבש את ליבם של נאמני "הליכוד". הם חשו שהוא מחושב מדי, ושאינו מייצג באמת את הערכים שהם האמינו בהם. אולמרט נדחק למקום ה־32 בפריימריז של "הליכוד" ב־2003, ועכשיו שובץ בתפקיד ראש הממשלה, לאחר השבץ של שרון.

הוא השתלט במהירות על הממשלה ועל "קדימה", והוביל אותה בבחירות הבאות כמועמדה לראשות הממשלה. מאחר שהציבור טרם עמד על המשמעות המלאה של העקירה מגוש קטיף, "קדימה" זכתה בבחירות ב־28 במרץ 2006, כשהיא רוכבת על "הצלחותיו" של שרון המצוי בתרדמת, אף שאיבדה מושבים רבים בכנסת. מפלגת "הליכוד" בראשותי ספגה את המפלה הקשה בתולדותיה.

"ביבי, אלה החיים שלך"

2009–2005

ההפסד שנחלנו בבחירות 2006 היה מוחץ, הגרוע בקריירה שלי. "הליכוד" הצטמק ל־12 מנדטים ואפילו בתוצאה הזאת זכינו רק בדוחק.

במהלך הספירה התנדנד המנדט ה־12 בין "הליכוד" ל"ישראל ביתנו" של אביגדור ליברמן, שהתחרתה בנו על קולות הימין. שתי המפלגות חתמו ביניהן על הסכם עודפים ולכל אחת היו כבר 11 מנדטים בטוחים. אם המנדט ה־12 יגיע לליברמן, הוא יוכתר כמנהיג האופוזיציה ואני אהפוך להערת שוליים. בסופו של דבר, קולות החיילים העניקו לי את פרס הניחומים הדל אך החיוני הזה.

גם על זה צריך להודות, אמרתי לעצמי, ויצאתי אל מטה הבחירות של "הליכוד" בגני התערוכה. המקום היה כמעט ריק מאדם. נאמתי בראש מורם, אבל לכולם — לציבור, למערכת הפוליטית ובעיקר לתקשורת — היה ברור שאני גמור.

כשחזרתי מגני התערוכה אמרתי לשרה: "הפעם זה באמת נראה כמו הסוף. אולי אני פשוט צריך להתפטר ונמשיך הלאה בחיינו".

ברגע המכריע הזה שרה עמדה כסלע איתן.

"ביבי, אלה הם החיים שלך. המדינה צריכה אותך. גם אם אתה חושב לפרוש, אסור לך לעשות זאת אחרי תבוסה משפילה כזו. תתחיל לצבור ניצחונות קטנים וכשתתחזק תחליט מה לעשות".

עשיתי כעצתה.

"הליכוד" הצטמק ל־12 מנדטים, אבל אלה היו המנדטים שלי, שקיבלתי ממצביעים שהמשיכו להאמין בי למרות התפצלות "הליכוד", התקשורת העוינת והלך הרוח הלאומי שגרס ש"יצאנו מעזה והכל הסתדר לטובה". עמדה רווחת זו עתידה להשתנות בחלוף הזמן, אך היא שלטה בסדר היום של ישראל באותם ימים. בינתיים התרכזתי בניצחונות קטנים. מדי שבוע כינסתי את הסיעה המצומקת של "הליכוד" ויחד פתחנו במלחמת גרילה בכנסת. הקואליציה הורכבה מסיעות שמשכו לכיוונים שונים והיו בה סדקים רבים שניצלנו לטובתנו. למרות מספרנו הדל, התחלנו לתמרן במיומנות בכנסת והעברנו מספר ניכר של הצבעות על הצעות חוק שלנו, תוך חסימת הצעות חוק רבות שהעלתה הממשלה. סיעת "הליכוד" אולי היתה קטנה, אבל היא בהחלט היתה חיה, תוססת ובוועטת.

דבר שהקפדתי לעשות היה להקשיב. כשהסיעה מזערית, לכל חבר בה יש משקל רב יותר. בישיבות השבועיות שקיימנו בחדר קטן במשכן הכנסת אפשרתי לכל אחד

מהח"כים להשמיע את דעתו. לא העמדתי פנים שאני קשוב; הקשבתי באמת לכל מילה. שאלתי שאלות כדי לוודא שאני מבין את העמדות השונות, וחתרתי, בדרך כלל בהצלחה, לקבל החלטות מתוך הסכמה כללית.

כמו בכל קיבוץ אנושי, גם במפלגה קטנה ביותר המאוחדת סביב מטרה משותפת, מבצבצות הקנאה, השאיפות והיצרים.

"הבנת למה הוא אמר את זה?" היו אומרים לי ח"כים בתום ישיבת הסיעה השבועית בהתייחס להערה כלשהי של אחד המשתתפים בדיון. "ברור לך שהוא מדבר מפוזציה".

"מי לא? כולנו מדברים מפוזציה", עניתי, "אבל אם אתה שומע תריסר אנשים מדברים מפוזציות שונות, תקבל בסוף החלטה נכונה".

האמנתי בזה. הניסיון לימד אותי שרוב הזמן אתה יכול לבחור את הבחירה המיטבית בין שלל האפשרויות המוצגות. מה שיכשיל אותך הוא האפשרות שלא לקחת בחשבון בכלל. הקשבה לכל חברי הסיעה הפחיתה את הסיכון הזה. הקשבה גם שידרה יחס של כבוד — דבר שכל הפוליטיקאים משתוקקים לו.

נפגשתי בקביעות גם עם ראשי ערים מ"הליכוד". כשישים מהם היו מזוהים עם "הליכוד" לפני הבחירות, ורק כתריסר נשארו בעקבותיהן. הפגישות עמם חיזקו את רוחם, והם מנגד סיפקו לי תובנות חשובות על הדופק הציבורי.

אט־אט החל "הליכוד" לזכות בתמיכת הציבור. אבל עדיין עמדה בפנינו משימה קשה־להפיל את ממשלת אולמרט, שנהנתה מגיבוי סוחף של השמאל והתקשורת. התמיכה באולמרט וההתנגדות אלי נמשכו ללא שינוי גם אחרי שהחמאס, כפי שצפינו, השתלט על עזה ב־2007. אנשי חמאס ירו בברכיהם של שוטרי הפת"ח, השליכו אותם אל מותם מבניינים בני שש קומות והקימו את חמאסטן. אחר כך התגברו התקפות טילים על ישראל והוצאת פיגועים מעזה. לאחר שכוחות צה"ל פונו ממנה, עזה הפכה במהירות למובלעת טרור עצמאית.

אולמרט, בינתיים, התיידד עם הנשיא בוש ואנשי ממשלו. יחד החלו לעבוד במרץ על מקסם השווא המתעתע של שלום ישראלי־פלסטיני.

יאסר ערפאת מת בסוף 2004, והוחלף ע"י סגנו הנאמן אבו מאזן. אבו מאזן היה נבון וערמומי כמו קודמו, אך נטול הכריזמה שהיתה לערפאת. כיוון שהשתייך לגווארדיה הוותיקה של מנהיגי אש"ף, עלייתו לשלטון שמרה על השקט ברשות הפלסטינית ומנעה מלחמת ירושה עקובה מדם בין הצעירים הטוענים לכתר. אולמרט יצא מגדרו בחיזורים אחרי אבו מאזן. הוא הזמין אותו מספר פעמים למעון ראש הממשלה בירושלים וטרח להצטלם כשזרועו מונחת בידידות סביב כתפו.

כמו ברק לפניו, גם אולמרט היה נחוש ששמו יכתב בדפי ההיסטוריה כמי שעשה

את השלום הבלתי אפשרי עם הפלסטינים. גם הוא האמין שהדבר היחיד שעמד בפני השגת השלום היה הססנות ופחדנות של מנהיגים ישראלים שקדמו לו. אולמרט האמין במיתוס של מרכזיות הבעיה הפלסטינית וראה בהסכם עימם כמפתח לפריצת השלום עם העולם הערבי. כיוון שהוא לא הבין שהתנועה הלאומית הפלסטינית אינה מעוניינת ב"שטחים" אלא במדינה שתחליף את ישראל, אולמרט המשיך להעלות את המחיר הטריטוריאלי שהיה מוכן לשלם. כמובן, בראותם זאת הפלסטינים דרשו עוד ועוד.

ההנחה של אולמרט היתה שאם רק ייתן קצת יותר, הפלסטינים יסכימו סוף־סוף לחתום על הסכם שלום. מה יהיה סופו של אותו הסכם וכיצד תוכל ישראל המצומקת להגן על עצמה בעקבותיו — אלו שאלות שפחות הטרידו את הנושאים ונותנים הישראלים ואת חבריהם האמריקנים.

אולמרט קצר שבחים נלהבים מושינגטון ומהתקשורת הישראלית. הנה סוף־סוף ראש ממשלה משמאל שיוביל אותנו אל הארץ המובטחת באמצעות "ויתור אמיץ" על חלקים ממנה...

תוך כדי המשא ומתן שניהל אולמרט עם הפלסטינים והאמריקנים, נפגשתי עמו לפגישות העדכון החודשיות בין ראש הממשלה לראש האופוזיציה. באחת הפגישות הללו העלתי הצעה לגבי איראן.

"אהוד", אמרתי, "אין בינינו הסכמה בנושא הפלסטיני, אבל לא אמורה להיות לנו מחלוקת בנוגע לאיראן".

זה היה נכון, אך רק במידה מסוימת. כמו שרון לפניו, אולמרט לא ראה עין בעין עמי את הצורך להעמיד את סיכול שאיפותיה הגרעיניות של איראן בראש סדר העדיפויות הישראלי, הרבה לפני העניין הפלסטיני, ולהדרש לו לפני ומעל כל דבר אחר. בניגוד לו, לא חשבתי שנקבל מהפלסטינים הסכם שנוכל לחיות עמו, ובודאי שלא חשבתי שהדבר יהווה תרופת פלא לאיום האיראני, כפי שרכים חשבו באותם ימים בממסד המדיני והביטחוני.

אבל היה לי רעיון מסוים שחשבתי שהוא יסכים לו, ולכן לא המשכתי לדוש בהבדלים בינינו. במקום זאת אמרתי: "איראן זקוקה להשקעות זרות. אני מאמין שיש דרך לנגוס בהשקעות באיראן".

"איך?" שאל אולמרט.

"באמצעות פנייה לקרנות הפנסיה המדינתיות בכל אחת מחמיישים המדינות של ארצות הברית", אמרתי. בדומה למה שאמרתי לשרון לפני שהלכתי לעזור לו בקונגרס האמריקני ב־2002, אמרתי עתה לאולמרט: "אעשה זאת רק באישורך".

אולמרט הסכים. לא היה בכך שום נזק, הוא כנראה חשב, ואם זה יגרום למנהיג

האופוזיציה להתעסק עם האובססיה בעניין איראן מה טוב. התחלתי את פעילותי בארה"ב בפגישות עם כמה מושלי המדינות. הראשון היה מיט רומני, מושל מסצ'וסטס. בנוסף למושלים נפגשתי עם מחוקקים רבים ככל האפשר. תוך חודשים ספורים הודיעו עשרים קרנות מדינתיות שהן יבטלו את השקעותיהן באיראן. זו היתה תחילתן של הסנקציות הכלכליות שבהמשך צברו תאוצה והביאו לשיתוק הכלכלה האיראנית. הסנקציות הללו, בצירוף החשש שאני עתיד לאשר פעולה צבאית נגד מתקני הגרעין שלהם כשאחזור למשרד ראש ממשלה, היוו שיקולים מרכזיים בהחלטת איראן להתחיל במשא ומתן עם ארה"ב על הגבלת תוכנית הגרעין.

למרבה הצער, ארה"ב ויתרה בהמשך על מנופי הלחץ שלה והסכימה לעסקה שאפשרה לאיראן להמשיך בתוכנית הגרעין שלה בחסותו של הסכם בינלאומי. אחרי שהצלחתי לעצור את ההשקעות באיראן של מספר מדינות בתוך ארה"ב, ביקשתי בתחילת 2007 לקדם העברת חוק פדרלי שימנע השקעות כאלו באופן גורף בכל חלקי ארה"ב. כדי להעניק ליוזמה זו משקל מוסרי נוסף, העברתי בוועדת החוץ והביטחון של הכנסת את "חוק איסור השקעה בתאגידים המקיימים קשר עסקי עם איראן".

זו היתה הצעת החוק היחידה שיזמתי בכל שנותי כחבר כנסת. למרות החקירות נגד אולמרט על קבלת מעטפות מזומנים וחשדות בפרשיות שחיתות אחרות שהחלו לצוף ב־2008, אחיזתו בשלטון נראתה בלתי מעורערת. התקשורת המשיכה לגבות אותו. כל עוד הוא המשיך להציע ויתורים טריטוריאליים נדיבים לפלסטינים, אולמרט היה מאותר.

מעמדו התחזק עוד יותר בזכות התפתחות ביטחונית חשובה. באחת מפגישות העדכון החודשיות שלנו הוא שיתף אותי במודיעין שלפיו סוריה, בסיוע צפון קוריאני, בונה כור אטומי בדיר אֶזֶז שבמזרח המדינה. אולמרט ביקש מהאמריקנים להשמיד את הכור. ארה"ב סירבה אך הודיעה שתתמוך בתקיפה ישראלית. אולמרט סיפר לי על כוונתו להשמיד את הכור, והשבתי שאתן לו גיבוי מוחלט על פעולה כזו. אולמרט סיפר לי אודות ויכוח שהתעורר בממשלה האם להפציץ את הכור מהאוויר או לשלוח את סיירת מטכ"ל להשמיד אותו מהקרע. אמרתי לו שאני תומך חד משמעית בתקיפה אווירית. לא ראיתי שום טעם לסכן את חיילי היחידה בשעה שכמה מטוסים יכולים לעשות את המשימה תוך סיכון קטן יחסית.

ב־7 בספטמבר 2007 השמידו מטוסי חיל האוויר את הכור הגרעיני של סוריה. ישראל שמרה על שתיקה, אבל כולם ידעו את האמת. בראיון טלוויזיוני כמה ימים לאחר מכן נשאלתי אם הייתי בסוד העניינים ופלטתי מבלי לשים לב שכן. זו היתה

אחת המעידות הבודדות שהיו לי בחמישים שנות הקריירה הציבורית. התקשורת נכנסה לאמוק. "נתניהו העמיד סוד לאומי בסכנה", זעקו הכותרות. "הוא היה חייב להראות שהוא חלק מהצלחתו של אולמרט", וכן הלאה. האמת היא שזו היתה פליטת פה שמאחוריה עמדה אך ורק הערכה כנה לפעולה החיובית היחידה שאולמרט עשה במהלך כהונתו כראש ממשלה ושבה תמכתי ללא סייג.

"תמיד תתכונן לבלתי צפוי", יעצה לי מרגרט תאצ'ר בפגישתנו בלונדון ב־2003. הבלתי צפוי אירע שלוש שנים לאחר מכן, ב־12 ביוני 2006. פעילי חיזבאללה תקפו בטילי נ"ט שני כלי רכב של צה"ל שהיו במשימת סיור בגדר המערכת בלבנון. המחבלים הרגו שלושה חיילים וחטפו שני חיילי מילואים, אלדד רגב ואהוד גולדווסר.

אף מנהיג ישראלי, כמו מנהיגים בכל העולם, איננו מעוניין להצטייר כחלש. אולמרט התהדר על היותו מנהיג החלטי. כעת נקרתה לו הזדמנות להוכיח זאת גם מבחינה צבאית. אבל דווקא כאן מוטב היה לו לחשב את צעדיו יותר בקפידה לפני תחילת הפעולה.

בהיעדר כל ניסיון צבאי אמיתי, למעט שירות מקוצר ככתב 'במחנה', נחפו אולמרט לצאת למלחמה לפני שהיתה לה תוכנית צבאית סדורה ויעדים ברורים. ייתכן שגם האמין שפעולה מידית ונחושה תקנה לו נקודות זכות כשירצה להוציא אל הפועל את תוכניות השלום עם הפלסטינים.

כך או כך, תוך ארבעים ושמונה שעות הוא יצא למבצע צבאי נרחב נגד חיזבאללה והכריז שהיעד הראשון הוא "להשיב את הבנים הביתה" — משימה בלתי אפשרית בעליל בטווח של ימי לחימה ספורים.

מה שהחל כמבצע מוגבל התגלגל למלחמה בהיקף מלא שנמשכה 34 יום. חיזבאללה שיגר קרוב לארבעת אלפים טילים לעבר יישובי הצפון, הרג 44 אזרחים ו־121 חיילים (בהם שני החטופים), והביא להרס בתים רבים. בהיעדר מטרות ויעדים ברורים מהדרג המדיני, המערכה שניהל צה"ל היתה הססנית ולא מכרעת. כדי לסיימה, הממשלה היתה זקוקה למשהו שיצדיק את גמר הלחימה. האמצעי שנבחר לשם כך היתה החלטה על הפסקת אש שהתקבלה במועצת הביטחון של האו"ם שהתקבלה ב־12 באוגוסט אשר קבעה שצבא לבנון וכוח או"ם יתפרסו בדרום לבנון במקום החיזבאללה, האיזור כולו יפורז, וההסדר יתבצע תחת פיקוח ואכיפה של כוח האו"ם הזמני בלבנון, יוניפי"ל.

למרות שהחלטת האו"ם היתה חסרת תועלת מהרגע הראשון ומעולם לא יושמה אפילו בחלקה, באותה עת היא סיפקה לממשלה סולם לרדת מהעץ ולהסכים

להפסקת אש. התקשורת אצלו התייחסה לכך כאל הישג אדיר, אף שהחיילים הנעדרים לא הושבו הביתה, ערי ישראל ספגו פגיעות קשות וצעירים רבים איבדו את חייהם.

אחד הנופלים היה מייקל לוין, לוחם בן 22. שוחחתי עם הוריו האבלים שגרו בפילדלפיה. מייקל עלה ארצה בהשראת הספר 'מכתבי יוני', התגייס לצנחנים ונפל בלבנון. מאוחר יותר הקימה משפחתו את 'המרכז לסיוע לחיילים בודדים' כדי לתת מענה לצרכים ולקשיים של כ־7,000 חיילות וחיילים שעלו בגפם ארצה כדי לשרת בצבא הגנה ישראלי. הסיפורים המרגשים של כל אחד ואחת מהם הוא ביטוי מרגש של רוח הציונות.

במהלך המלחמה נמנעתי ממתיחת ביקורת על הממשלה ותמכתי בה ללא סייג. רק עם סיומה הרשיתי לעצמי לבקר את האופן שבו נוהלה. הביקורת שלי היתה מתונה בהשוואה למחאתם של חלקים נרחבים בציבור, כולל חיילי מילואים שחשו נטושים על־ידי מנהיגים פוליטים כושלים.

ואכן, בהעדר הנחיה ברורה מהדרג המדיני, צה"ל דשדש במקום וספג אבדות מיותרות בלבנון. היה ברור שהמלחמה מתנהלת ברשלנות והעורף אינו מוגן כראוי. סקרים הראו שהתמיכה הציבורית באולמרט קרסה לשישה אחוזים בלבד.

אין זה פלא שבשלב זה פרשיותיו המשפטיות החלו לצוץ מחדש. כעת, כשהפך לפגר פוליטי, הוסרה ממנו מטריית ההגנה של התקשורת. נותר לו רק להתפטר ולהיות מוחלף באביר חדש שיוכל להוביל את האג'נדה של השמאל.

או אבירה — הפעם היתה זו ציפי לבני, שרת החוץ בממשלת אולמרט, שהניפה בהתלהבות את לפיד המשא ומתן עם הפלסטינים. במאמץ אחרון לפני שהתפטר הבין אולמרט שהזמן וההון הפוליטי שבידיו אוזל והציע לאבו מאזן את הוויתורים המפליגים ביותר שהציע ראש ממשלה עד כה, כולל שליטה פלסטינית בהר הבית. עבאס לא מצמץ. הוא דרש יותר. כנראה דברים שגם אולמרט הנואש לא יכול היה להענות להם. בסופו של דבר לא נחתמה עסקה. שותפיו של אולמרט לקואליציה, ובראשם שר הביטחון אהוד ברק, אילצו אותו להתפטר.

אולמרט נשאר ראש ממשלת מעבר עד שתוקם ממשלה חדשה בכנסת הקיימת או עד שתיבחר כנסת חדשה. את מקומו בראשות "קדימה" תפסה ציפי לבני, אך היא לא הצליחה להרכיב ממשלה חדשה עד למועד הנקוב בחוק — והוכרז על בחירות חדשות.

לבחירות אלה נכנסתי עם קואליציה פוטנציאלית שהוכנה מראש. "הליכוד" אמנם רשם התאוששות ניכרת, אך עדיין היה צריך להבטיח שלקואליציה בראשותנו יהיו 61 אצבעות.

החלטתי להימנע בכל מחיר מירי בתוך הנגמ"ש, כלומר להימנע מתקיפות שותפים פוטנציאליים לקואליציה כדי לשמור על הגוש ולהבטיח ניצחון. תוצאות הבחירות העניקו לליכוד 27 מנדטים מול 28 ל"קדימה", אבל הגוש שלנו גרף 65 מנדטים — ניצחון ברור ומכריע. תוך כמה שבועות הקמתי ממשלה. תשע שנים אחרי שעזבתי את משרד ראש הממשלה נטלתי שוב את הגה המדינה. תשע השנים הללו לא בוזו לדין. בשליש הראשון שלהן דאגתי לפרנסת משפחתי. בשליש השני הובלתי את מהפכת השוק החופשי בישראל. בשלישי נקטתי ביוזמות שהובילו לסנקציות כלכליות על איראן. הייתי כבר בן שישים, ותיק ומנוסה. עליתי מתהום הנשייה הפוליטית, אבל לא הייתי חמוש בהתלהבות הראשונית מהכניסה לתפקיד ראש הממשלה, אבל כעת הייתי חמוש במשימה ברורה: להפוך את ישראל למעצמה בין העמים. אך כמו בתקופת כהונתי הראשונה כראש ממשלה, נאלצתי שוב להתמודד עם ממשל אמריקני לעומתי שבראשו נשיא צעיר ומבריק בשם ברק אובמה.

חלק שלישי

פסגות

"להקפיא!"

2010–2009

ב־2009, לאחר הפוגה של עשר שנים, נכנסתי לכהונה שנייה כראש הממשלה. עד מהרה שמתי לב לשינוי ניכר בהתנהלותי: למרות שקצב העבודה שלי עדיין היה קדחתני, הייתי הרבה פחות תזזיתי מבעבר.

אני משתמש במילה "תזזיתי", כי לכל התפקידים שמילאתי התלוותה תזזית של פעילות נמרצת. אני מכור לעבודה, מכור לקריאה ומכור לאכילה בלתי מבוקרת. כל זה היה טוב ויפה עד שהגעתי למשרת ראש הממשלה.

לוח הזמנים של ראש הממשלה מורכב מחלונות זמן קצרים ביותר. בקדנציה הראשונה שלי הלוי היה נפרס לפעמים ממש לדקות. מלבד ישיבות ממשלה שבועיות, ישיבות כנסת ופגישות שגרתיות עם ראשי מערכת הביטחון, היומן שלי התמלא בלי הרף בפגישות עם פקידים, פוליטיקאים, עיתונאים וגורמים אחרים.

אחרי עשר שנים למדתי לרווח את היומן שלי. ויתרתי בלית ברירה על פגישות עם אנשים רבים שביקשו לשוחח איתי, ביניהם טרחנים שגזלו את זמני בלא תכלית. לעומת זאת הוספתי פגישות עם שרים וחברי־כנסת. השנים לימדו אותי להיות יותר סובלני כלפיהם. הקדשתי זמן רב יותר למפגשים של חשיבה משותפת עם אנשי מפתח בלשכתי, עם מומחים שונים ועם מובילי דעה שאתגרו דרכי חשיבה מקובעות. גם אצלי.

במישור האישי, ביליתי זמן רב יותר עם שרה והילדים בסופי שבוע בכיתנו החדש בקיסריה, והרבינו לצאת לטיולים בחוף הים. לעיתים העדפתי ליהנות מהבדידות — אם אפשר לקרוא לזה כך — כשסביבי צבא קטן של מאבטחים.

שינוי נוסף היה באופן בו התייחסתי לעוינות התקשורת. בקדנציה הראשונה שלי כראש ממשלה הגבתי לכל התקפה ולהצקות הבלתי־פוסקות מצד התקשורת. הדבר פגע לא פעם בזמן ובקשב שלי לנושאים אחרים. הגבתי על כל שטות וטרחתי להכחיש כל שקר. הדובר שלי זכה לכינוי 'המכחיש הלאומי'.

הצורך להגיב על כל דבר דעך עם השנים. כשנכנסתי לחיים הציבוריים כציר מדיני בושינגטון, ההתקפה הראשונה נגדי מצד העיתונות בישראל היתה מינורית — כמה שורות זניחות בעיתון "הארץ" — אבל אלו הטרידו אותי במשך ימים שלמים. כשהצטרפתי לעולם הפוליטי כחבר כנסת וכסגן שר החוץ, הכתבות השליליות כבר מילאו עמודים שלמים. כעת הקדשתי להן שעות, ולא ימים.

עכשיו, בגיל שישים, עשר שנים מתום הקדנציה הראשונה שלי כראש ממשלה,

הייתי הרבה יותר רגוע והרבה פחות מודאג ממה שהתקשורת כתבה או אמרה עליי. המיקוד שלי עבר מהפך. במקום להיפגע אישית, אימצתי גישה תועלתנית: האם ההתקפה גרמה לי נזק פוליטי? אם כן תתמודד עם זה עניינית, אבל אל תשקע בבזיון. תמשיך הלאה. למרות שהמתקפות נגדי הלכו וגברו יכולתי לנער אותן בקלות מעליי כמי שמנער אבק ממעילו.

אני סבור ש"עור הפיל" הזה שפיתחתי רק החמיר את המצב מול עיתונאי השמאל הרבים. הם חשו שבניגוד לפוליטיקאים אחרים בימין, המתקפות הארסיות לא הרגיעו אותי ולא הביאו אותי להתרפס בפניהם, בלשון המעטה.

ובכל זאת נדרשו עוד כמה שנים עד שפיתחתי עור עבה דיו, שבזכותו יכולתי לעמוד בהמשך הדרך במתקפות התקשורתיות משולחות הרסן נגדי. מתקפות אלו היו חסרות תקדים בעוצמתן ובאורכן. זה הזכיר לי במידת מה את העור המחוּספס בכפות הידיים שפיתחנו בעקבות הטיפוס על חבלים בסיירת מטכ"ל. אם תטפס על מספיק חבלים פוליטיים, תצמיח חוסן נפשי שרוב האנשים מתקשים להאמין שהוא אפשרי.

אבל היה יוצא מן הכלל לחספוס הזה. ההתקפות על שרה ויאיר תמיד הכאיבו לי ופגעו בי מאוד. מעולם לא השלמתי עם הסבל והצער שהיו מנת חלקם בגלל גישתה הקנטרנית, ארוכת השנים, של התקשורת. אף משפחה בישראל לא עברה מה שהם עברו, ועדיין עוברים, במשך זמן כה רב.

רעייתי ובניי עמדו בזה בגבורה. הם העניקו לי תמיכה מתמדת כדי שאוכל להתמודד עם האתגרים הגדולים שעמדו בפניי עם שובי לתפקיד ראש הממשלה: הטיפול בטרור הפלסטיני והאיום הקיומי מצד איראן.

כדי לעמוד באתגר האיראני נדרשתי למצות את האפשרות לשיתוף פעולה עם הממשל החדש של נשיא ארצות הברית ברק אובמה.

את אובמה פגשתי לראשונה במרץ 2007. הוא היה אז סנאטור צעיר מאילינוי שהתעתד לעמוד בראש המפלגה הדמוקרטית ולהתמודד לנשיאות ארצו. אני הייתי אז יושב־ראש האופוזיציה שעתיד להתמודד על ראשות ממשלת ישראל.

עמדתי לעזוב את וושינגטון אחרי נאום שנשאתי בוועידה השנתית של שדולת איפא"ק, ואובמה בדיוק חזר לבירה האמריקנית. המקום היחיד שהתאים לפגישה לפי אילוצי הלו"ז של שנינו היה נמל התעופה רייגן על יד וושינגטון. נפגשנו שם במשרדו של אחד ממנהלי השדה. אליי התלוו שלושה מעוזריי, ואילו אובמה הגיע עם מלווה אחד בלבד. אחרי חמש דקות שבהן התרשמתי מחריפותו ומהכריזמה שלו, חשבתי לעצמי שבקרוב יהיו סביבו מלווים רבים. הוא נראה לי ממוקד, קשוב ואדיב.

גם שרה, שראתה אותו כשיצאנו מהפגישה, חשבה כך. "הוא יהיה מועמד המפלגה הדמוקרטית לנשיאות", פסקה אחרי שנפרדנו ממנו. רק מעטים האמינו בכך באותה תקופה.

במהלך הפגישה הבעתי את עמדתי בעד חוק פדרלי שיחייב את כל המדינות של ארצות הברית להפסיק את השקעותיהן באיראן. אובמה אמר שהוא מוכן להעלות הצעת חוק כזאת בסנאט, ואכן עשה זאת כעבור כמה ימים.

בחנו איש את רעהו. כל אחד מאיתנו היה נטוע בצד אחר של הפוליטיקה. אובמה דגל בתפיסה סוציאל-דמוקרטית. אני הייתי שמרן כלכלי ונץ מדיני. שנינו היינו מה שהמומחים מכנים "פוליטיקאים של אג'נדה". אובמה האמין במדיניות חוץ של "עוצמה רכה" — ואילו אני הייתי חסיד של "עוצמה קשה", בייחוד בכל מה שקשור למזרח-התיכון.

ידעתי, כמובן, שלא נראה עין בעין את הנושא הפלסטיני, כפי שהיה גם עם קודמיו. אבל כל זה היה משני בעיניי לאור נכונותו המוצהרת של אובמה להגביר את הלחץ על איראן, עיקר העיקרים מבחינתי.

ברוב המדינות הדמוקרטיות, כשמנהיגים עולים לשלטון הם בדרך כלל נעשים יותר פרגמטיים. האם אובמה יהיה פרגמטיסט? קיוויתי שכן. למרות ההבדלים האידיאולוגיים הברורים בינינו הוא הצטייר ככזה, עד כדי כך שבתום הפגישה אמרתי לרון דרמר — "אוכל לעבוד איתו".

זו היתה משאלת לב יותר מאשר הערכה מוצקה. עובדות שונות שהובאו לידיעתי העידו על הלך רוחו של אובמה, ובייחוד על נטייתו הברורה לראות את העולם במשקפיים אנטי-קולוניאליסטיות. היה לי ברור שאובמה אינו מודע לעובדות ההיסטוריות שהראו בבירור שאם יש קולוניאליזם בסכסוך הערבי-ישראלי, הרי שמדובר בקולוניאליזם ערבי שהחל בכיבוש המוסלמי של ארץ-ישראל; כיבוש שבעקבותיו התרוקנה הארץ מרוב תושביה היהודים.

והיה עוד סימן מעורר דאגה: רבים מהאנשים שאובמה בחר להקיף את עצמו בהם במהלך מסע הבחירות שלו לנשיאות עבדו גם אצל קלינטון. הם היו עוינים לי ולמדיניותי.

אחד ממקורביו של אובמה, שהנשיא-לעתיד סמך יותר מכל על דעתו לגבי ישראל, היה ראש סגל הבית הלבן רם עמנואל. לפני כן שימש עמנואל גם כיועצו הפוליטי הבכיר של ביל קלינטון. למרות, ואולי בגלל, שאביו היה חבר אצ"ל ב-1948, עמנואל היה יריב מר של הימין בישראל. גם הוא סבר, כרבים אחרים, שהיעדרה של מדינה פלסטינית הוא מקור הסכסוך במזרח-התיכון. בעיניו ליבת הסכסוך הינה מפעל ההתנחלויות.

רם עמנואל התעלם מן העובדה שרבים מהמתנחלים שבו אחרי מלחמת ששת הימים ליישובים שמהם גורשו הוריהם על ידי הערבים שנים קודם לכן. כך היה בגוש עציון שנחרב ערב הקמת המדינה במחיר דמים כבד. כך אירע גם בחברון בה נטבחו עשרות יהודים במאורעות תרפ"ט. הטבח המחריד הוביל לחיסול הקהילה היהודית שהתקיימה בעיר מאות שנים רצופות.

סימן מטריד נוסף היה הסתייגותו של אובמה מבניית גדר ההפרדה שיזמה ממשלת שרון בתחילת שנות ה־2000. הוא ביטא הסתייגות זו במסע הבחירות שלו לסנאט ב־2004. תוואי הגדר עבר פחות או יותר בקווי 1967, ומטרתו היתה להגן על תושבי ישראל מפני מחבלים מתאבדים שיצאו מיישובים ערביים ביהודה ושומרון. בהיעדר מחסום פיזי, הם חדרו בקלות לערי ישראל ורצחו למעלה מאלף יהודים בין השנים 2000-2005 שבהן התחוללה האינתיפאדה השנייה.

חלק ממחנה הימין התנגד תחילה לבניית הגדר מחשש שהיא תיצור בפועל גבול־קבע, אך אני הבעתי תמיכה חד־משמעית בבנייתה. הצלת חיים עמדה אצלי בראש סדר העדיפויות.

בני יאיר התיידד בגיל אחת־עשרה עם ילדה יפהפייה בשם גלילה בוגלה. יום אחד, ביוני 2002, גלילה לא הגיעה לבית־הספר. היא נהרגה בפיגוע רצחני באוטובוס בקו 32א בירושלים. מחבל מתאבד הפעיל מטען נפץ, רצח תשעה־עשר ישראלים ופצע שבעה. יאיר וחבריו עברו זעזוע עמוק. ניסיתי לנחם אותו, וידעתי שהקמת הגדר תמנע עוד הרבה טרגדיות כאלו. כך אכן היה: גדר ההפרדה ואמצעי ביטחון נוספים הורידו דרמטית את מספר הפיגועים והקורבנות.

הרשות הפלסטינית ומקהלת שונאי ישראל התעלמו כמובן מכל זה. הם ציירו את גדר ההפרדה כ'חומת אפרטהייד'.

זה היה שקר גס.

ראשית, הגדר אינה חומה. תשעים וחמישה אחוזים ממנה הם גדר של ממש, אותה ניתן להסיר בקלות ברגע שאיום הטרור ייפסק.

שנית, הגדר אינה פוגעת בפלסטינים שוחרים שלום. קיימים בה כחמישים מעברים שדרכם נכנסים לישראל מדי יום יותר ממאה וחמישים אלף עובדים פלסטינים. העובדים הללו מגיעים להתפרנס בערינו וביישובינו, וכך הם גם תורמים לכלכלה הפלסטינית.

מי שטופלים על ישראל אשמת שווא של אפרטהייד, ביחוד פרוגרסיבים אנטי־ציונים בקמפוסים בארה"ב וארגונים רדיקלים בישראל, מתעלמים בכוונה תחילה מכך שהרשות הפלסטינית היא שמקיימת בגלוי — ומבלי להתנצל — משטר אפרטהייד.

הרשות הודיעה שלא תאפשר לאף ליהודי לחיות בשטחה כשתהפוך למדינה עצמאית. כבר כיום, פלסטיני שמוכר קרקע שבבעלותו לישראלים דינו מוות. לעומת זאת, על אזרחיה הערבים של מדינת ישראל אין כל מגבלות דומות. הם זכאים לחופש תנועה מוחלט, רשאים להתגורר בכל יישוב, יכולים לרכוש דירות בכל מקום ומסוגלים לחיות את חייהם עם אותן החירויות שמהן נהנים אזרחיה היהודים של המדינה.

ישראל היא המדינה היחידה במזרח־התיכון שמעניקה שוויון זכויות מוחלט לכל אזרחיה — יהודים, מוסלמים, נוצרים, דרוזים, ובני מיעוטים אחרים. ערביי ישראל עובדים במקצועות חופשיים. הם משמשים כרופאים, מהנדסים, עורכי־דין, שופטים, מנהלי חברות היי־טק, שרי ממשלה ושופטים בבית המשפט העליון.

זכות־היתר היחידה ששמורה ליהודים מעוגנת בחוק השבות. לאחר מאות שנים של רדיפות וגירושים, המדינה היהודית היחידה בתבל קמה כדי לשמש מקלט בטוח ליהודים מכל מקום בעולם. הם אלה שזכאים אוטומטית לאזרחות ישראלית. אבל גם לא־יהודים שמעוניינים בכך יכולים להתאזרח בהליך מסודר שקבוע בחוק. בעוד ישראל מכבדת את זכויותיהם של נשים, מיעוטים ולהט"בים, הרשות הפלסטינית ביהודה ושומרון — כמו חמאס בעזה — משעבדת נשים, מדכאת מיעוטים ורודפת להט"בים.

על כל זאת לא נשמעת ולו גם מילה אחת של ביקורת מצד תומכי השלטון הפלסטיני החשוך והמשטרים הדומים לו באיראן ובסוריה. המבקרים הללו, בצביעותם הרבה, עוסקים רק בהטלת רפש בדמוקרטיה הליברלית היחידה במזרח התיכון.

שקר נשאר שקר גם אם חוזרים עליו אלף פעמים. ישראל אינה שולטת בפלסטינים. הם שולטים בעצמם. יצאנו מרצועת עזה ב־2005 והעברנו את השליטה על שני מיליון פלסטינים שחיים בחבל זה לשלטון פלסטיני. אין נוכחות ישראלית בעזה. חמאס הוא הריבון הבלעדי שם. באופן דומה, הרשות הפלסטינית שולטת בחיי היום־יום של הפלסטינים שמתגוררים ביהודה ושומרון. היוצא מן הכלל הוא השליטה הישראלית בתחומים שקשורים לביטחון הלאומי שלנו, בראש ובראשונה למניעת טרור מצד אויבנו.

פלסטינים רבים בעזה וביהודה ושומרון מייחלים לזכויות שהאזרחים הערבים בישראל נהנים מהן. האזורים שאינם בשליטת הרשות הפלסטינית נחשבים ל"שטחים במחלוקת", שעליהם אמור להתנהל משא ומתן עתידי על הסדר הקבע. אך עד כה הפלסטינים דחו את כל הצעותיה של ישראל להסדר זה, שכן תנאי יסודי

לסיום הסכסוך הוא הכרה רשמית במדינה היהודית. בשנים האחרונות הפלסטינים אפילו לא טורחים להגיע לשולחן המשא ומתן.

אלה שמבקרים את ישראל גם מתעלמים מכך שהרשות אחראית לחילול אתרים מקודשים ליהודים ולנוצרים בשטחה. היא מונעת מיהודים להתפלל במקומות קדושים בשליטתה. שוב ושוב מחללים פורעים פלסטינים את קבר יוסף בשכם, ומשליכים אבנים על מתפללים יהודים ברחבת הכותל.

באחד המבצעים של כוחות הביטחון שלנו נגד הטרור — בשיא האינתיפאדה השנייה ב־2002 — אנשי פת"ח התבצרו בכנסיית המולד בבית לחם. מעשיהם הפכו לעיי חורבות את אחד האתרים הקדושים ביותר לנצרות.

בבית לחם, עיר שבעבר היה בה רוב נוצרי, הרש"פ מאפשרת לכנופיות אסלאמיות להלך אימים על תושבים נוצרים ולהפקיע את רכושם. אחרי השתלטות הרש"פ על בית לחם בעקבות הסכמי אוסלו, המוני נוצרים נאלצו לברוח ממנה. הרוב הנוצרי בעיר התפוגג וירד בחדות לפחות מ־20%.

הניסיון לצייר את ישראל, קולטת ההגירה, כגזענית מגוחך לגמרי. יהודים הגיעו ארצה מארבע כנפות תבל. יש בהם כה־עור יצאי אתיופיה, הודו ותימן, ובהירי־עור שבאו מרוסיה ופולין. כולם בלא יוצא מן הכלל נהנים משוויון זכויות.

ישראל נמצאת גם בחזית העזרה למדינות שמתמודדות עם אסונות טבע. איננו מבחינים בין גזעים או דתות בעת שיגור של סיוע חירום. צוותי חיפוש והצלה ישראלים יצאו למקומות שבהם התחוללו רעידות אדמה, מפולות בוץ ושיטפונות צונאמי. הקמנו בתי־חולים שדה בארמניה, טורקיה, רואנדה, סודאן, מלאווי, הרפובליקה הדמוקרטית של קונגו, צ'אד, האיטי, נפאל, מקסיקו, הפיליפינים, יפן, אוקראינה, סיריה לאון, ליבריה, גינאה, סרי לנקה, הודו, אל סלבדור וגוואטמלה. אפילו הצענו לשגר משלחת חילוץ לאיראן אחרי רעידת אדמה קשה שארעה שם. מדינות מעטות יכולות להתגאות בהתגייסות הומניטרית דומה.

אבל דבר מכל זה לא מוזכר על ידי הגורמים האנטי־ציונים — אותם אנטישמים חדשים שמכפישים בלא הפוגה את ישראל בקמפוסים בארצות הברית ובאירופה. עלילת האפרטהייד נגד ישראל היא היפוך המציאות. זהו ניסיון מכוון להכתים את המדינה היהודית בשקרים ארסיים, תוך כיבוס פשעיהם של אויביה הגזעניים והטרוריסטיים, ואף האדרתם.

שקר 'חומת האפרטהייד' שהודבק לגדר הביטחון היה חלק ממסע הכפשה נרחב של בדותות נלוזות שמטרתן אחת: לעשות דה־לגיטימציה למדינת ישראל.

על אף שהדברים הללו ידועים בחוגים הפוליטיים בארה"ב, ברק אובמה — כשהתמודד לסנאט האמריקני ב־2004 — מצא לנכון למתוח ביקורת על גדר

הביטחון. הארגון היהודי הפרוגרסיבי 'ג'יי סטריט', שלעיתים קרובות מזדהה עם הגרועים במבקריו של ישראל אפילו בנושאי קונצנזוס כמו חמאס ואיראן, מיהר לברך את אובמה וקבע שביקורתו היא "מדהימה". לצערי היתה זו קביעה נכונה — אך לא במובן החיובי.

ספקותיי לגבי יחסו של אובמה כלפי ישראל התעוררו גם בעקבות שתי תקריות נוספות שהיה מעורב בהן. בפברואר 2008, במהלך הבחירות המקדימות ('פריימריז') של המפלגה הדמוקרטית, הוא פנה למנהיגי הקהילה היהודית בקליבלנד שבאווהיו, אשר היו ידועים כתומכים נלהבים של הציונות, ואמר: "יש גישה בקרב הקהילה הפרו־ישראלית שלפיה מי שאינו מחזיק בעמדה פרו־ליכודית נחשב לאנטי־ישראלי. זה לא יכול להיחשב למדד לידידות שלנו עם ישראל".

זה היה פעמון אזהרה מהדהד.

במשך כמעט שלושים השנים של פעילותי הציבורית הקפדתי להימנע מכל התייחסות לשתי המפלגות בארה"ב, למעט בהקשר של הדגשת התמיכה הדו־מפלגתית בישראל. כמובן, נמנעתי גם מהשמעת ביקורת כלפי אחת מהן. כפי שהבריטים נוהגים לומר, זהו דבר שלא ייעשה. אך אובמה עשה זאת בלי להניד עפעף.

ארבעה חודשים אחר כך דומה היה שהוא מנסה לאזן את הרושם הקשה שדבריו הותירו. בנאומו בפני שדולת איפא"ק, אובמה הבטיח ש"ירושלים תישאר בירת ישראל, וחייבת להישאר בלתי מחולקת". אמירה זו זכתה לתשואות סוערות. אלא שההצהרה גררה מייד מחאות פלסטיניות נועזות. למחרת החל אובמה לרכך את דבריו. ארבעה שבועות אחר כך, בראיון ל־CNN, הוא נסוג מהן לחלוטין: "האמת היא שזה היה ניסוח לא מוצלח בנאומי, ומיד ניסיתי לתקן את הרושם המוטעה שנוצר".

בתגובה התחייב המועמד הרפובליקני לנשיאות, הסנאטור ג'ון מקיין, להעביר את שגרירות ארה"ב לירושלים אם ייבחר.

לאור כל סימני האזהרה שהמשיכו להצטבר אחרי פגישתנו החיובית בנמל התעופה רייגן, ובשל העוינות כלפיי מצד רוב צוותו של אובמה, תהיתי אם המחשבה שנוכל לעבוד יחד בשיתוף פעולה אינה אלא פנטזיה.

לא בהכרח, חשבתי. בקדנציה הראשונה שלי כראש ממשלה יצרתי קשרים ידידותיים עם מנהיגים סוציאל־דמוקרטים באירופה. ביניהם: ראש ממשלת איטליה רומנו פרודי, וראש ממשלת הלייבור הבריטי טוני בלייר. שנים אחר כך רקמתי יחסים חמים עם מנהיגי שמאל כנשיא צרפת פרנסואה הולנד, ואפילו עם ראש ממשלת יוון אלכסיס ציפראס שקרא לאחד מבניו ארנסטו — על שם המהפכן

המרקסיסטי ארנסטו (צ'ה) גווארה.

יכולתי ליצור קשרי ידידות אלה מפני שעמיתי ואני העדפנו להתמקד באינטרסים המשותפים למדינותינו, ולא בהבדלים האידיאולוגיים בינינו. קיוויתי ליצור שותפות פרגמטית כזאת גם עם אובמה.

שלושה חודשים לפני הבחירות לנשיאות ארה"ב ב־2008 ביקר אובמה בארץ, מן הסתם גם כדי להפיג את החששות מפני יחס עוין לישראל. הוא סייר בעיר שדרות שחוותה ירי רקטות מסיבי של חמאס, ואמר: "אם מישו היה יורה רקטות על הבית שבו שתי בנותי הקטנות ישנות, הייתי עושה כל שביכולתי לעצור אותו. גם ישראל צריכה לעשות זאת".

כשהתכוננתי עם רון דרמר לפגישתי עם אובמה במלון 'המלך דוד' בירושלים, התלבטנו איזו גישה לנקוט. אף שהייתי עדיין ראש האופוזיציה, האמנתי שאחזור בקרוב לכיסא ראש הממשלה ועל כן היה צורך אמיתי שדבריי יהיו מחושבים. "הנה מה שאני מתכוון לומר לאובמה", אמרתי לרון. "אנחנו מגיעים משני צדי המתרס הפוליטי, אבל שנינו פרגמטיסטים. אם ניבחר, אני בטוח שנמצא דרך לשתף פעולה".

הפגישה החלה בנוכחות עוזרינו, ואז ביקש אובמה להישאר איתי בארבע עיניים. לפני שהספקתי לומר משהו, הוא הוציא לי את המילים מהפה. "תראה, ביבי, אתה בא מימין, אני בא משמאל. אבל אני אדם פרגמטי וגם אתה, אז אין סיבה שלא נוכל לעבוד יחד".

"לא יכולתי לנסח זאת טוב יותר", השבתי.

מובן מאליי שאנחת הרווחה שלי תצטרך לעמוד במבחן המציאות חשבתני, וגם זה יקרה רק אם שנינו ניבחר להנהיג את מדינותינו.

ערב הבחירות בארה"ב נסעתי עם שרה לטיול בגליל. בתקופת שירותי הצבאי התאהבתי בחבל־ארץ זה, כשניווטתי בהרים ובגבעות היפהפיים בין אתרים מתקופת הבית השני.

באותו יום התארחנו במלון הסקוטי בטבריה, מבנה ששימש בעבר כבית־חולים של הכנסייה הסקוטית שבה נולדו שניים מאחיה של שרה. למזלם הם חמקו מהחולדות ששרצו במחלקות באותם ימים, ופעם אפילו טרפו תינוק בן יומו. בשטחי המלון הסקוטי המחודש שמשקיף אל הכנרת לא היה כמובן זכר לאירועים קשים אלה מימיה הראשונים של המדינה.

היה לנו יום נהדר. ביקרנו במרחצאות הרומיים בחמת גדר הסמוכה וישבנו לארוחת ערב על שפת הכנרת במסעדת 'דקס' האהובה עלינו. לפני שהלכנו לישון אמרתי לשרה, "כשנתעורר אובמה ייבחר לנשיא".

לא היה צריך להיות נביא כדי לדעת זאת. האנרגיה, המומנטום וההתלהבות היו בדם של אובמה. חלק ניכר מהציבור האמריקני השתוקק לשינוי שהוא הבטיח להביא לארה"ב. יש ניצחונות — ולחילופין הפסדים — שאפשר בקלות להריח מראש.

הדלקנו את הטלוויזיה למחרת בבוקר, ואכן צפינו באמריקה שחגגה את ניצחונו של הנשיא השחור הראשון בתולדותיה.

ב־21 בינואר 2009, יומו הראשון של אובמה בתפקיד, הוא התקשר לארבעה ממנהיגי המזרח התיכון: נשיא מצרים מובארק, מלך ירדן עבדאללה, ראש הממשלה אהוד אולמרט, ויו"ר הרשות הפלסטינית אבו מאזן.

דוברו של אבו מאזן, נביל אבו רודיינה, ציטט את אובמה כאומר: "זו שיחת הטלפון הראשונה שלי למנהיג זר, ואני מקיים אותה שעות בודדות אחרי כניסתי לתפקיד". הטלפונים למנהיגים אלה היו אינדיקציה ברורה לכוונתו של אובמה למקד את מדיניות החוץ שלו במזרח התיכון, ואם לשפוט לפי דברי אבו רודיינה — אובמה התכוון להעניק עדיפות לנושא הפלסטיני.

"זה לא יהיה קל", אמרתי לשרה.

"אתה תסתדר", היא אמרה. "אבל קודם כל אתה צריך להיבחר".

אחרי שהתאוששנו מהקטסטרופה הפוליטית שפקדה אותנו בבחירות 2006 כש"הליכוד" צנח ל־12 מנדטים, הסקרים ניבאו לנו למעלה מ־30 מנדטים. קיוויתי והאמנתי שנוכל לקבל מספר מנדטים זהה לזה של מפלגת "קדימה" בראשות ציפי לבני.

את לבני, עורכת־דין בהשכלתה, מיניתי בקדנציה הראשונה שלי למנהלת רשות החברות הממשלתיות. בהמשך כיהנה כחברת־כנסת בליכוד, עד שפרשה מהמפלגה והצטרפה לשרון כשהקים את "קדימה". אף שהוריה היו חברים בולטים באצ"ל, לבני פנתה באופן חד שמאלה ותמכה בהקמת מדינה פלסטינית. סביב עמדה זו בניתי קואליציה חוסמת שמנעה ממנה להרכיב ממשלה והביאה אותנו להתמודד זה מול זו בבחירות. קואליציה זו נשארה איתנה והיתה המפתח לכך שיכולתי להרכיב ממשלה אחרי הבחירות. אבל תחילה הייתי צריך להבטיח שאחוזי התמיכה שקיבל "הליכוד" בסקרים יתורגמו גם לתוצאות האמת.

כאן נתקלתי בפרדוקס הקטלני שאיתו נאלצנו להתמודד בכל אחת מארבע מערכות הבחירות הבאות. ככל שבוחרי "הליכוד" האמינו שאני עומד לנצח, כך קיבלנו פחות קולות. כשמצביעי "הליכוד" היו בטוחים בניצחוני, הם נשארו בבית — או העניקו את קולם למפלגות אחרות ש"יאגפו" אותנו מימין.

ככל שהתקרב יום הבחור, "הליכוד" ירד בסקרים. בימים האחרונים של הקמפיין,

כשהמירוץ ביני לבין לבני התחדד ומצביעי הימין הבינו שאני עלול להפסיד, החל שינוי מגמה.

בבחירות 2009 זכתה "קדימה" ב־28 מנדטים, ואילו "הליכוד" קיבל מנדט אחד פחות. אבל גודל הגוש הוא שהכריע — ומאחורינו עמדו 65 חברי־כנסת. לנשיא החדש שמעון פרס לא נותרה ברירה אלא להטיל עליי את המנדט להרכבת הממשלה.

על אף התוצאה החיובית ביקשתי להרחיב עוד יותר את הקואליציה שלי על ידי צירוף "קדימה" לממשלה בראשותי. שרה ואני התארחנו לארוחת ערב אצל ציפי לבני ובעלה נפתלי שפיצר, ושוחחנו על האפשרות להקים ממשלת אחדות לאומית. הצעתי ל"קדימה" תיקים נדיבים, בידיעה שאזדקק לתמיכה הציבורית הרחבה ביותר כדי להתמודד עם תוכנית הגרעין של איראן.

דילגנו מהר על שיחת החולין, וישבנו לדבר בארבע עיניים על קווי יסוד אפשריים של ממשלה כזאת. לבני הבהירה שבעיניה הנושא הפלסטיני עומד בראש סדר העדיפויות ועצירת ההתגרענות האיראנית נמצאת במקום השני.

תחילה חשבתי שלא שמעתי טוב, והיא חזרה על עמדתה. הייתי המום. עמדתי הברורה היתה שהסוגייה הפלסטינית קיימת כבר כמעט מאה שנה וייתכן שיידרשו עוד עשורים רבים עד שיימצא לה פתרון סביר. אך אם איראן תניח את ידה על נשק גרעיני, ייתכן שהבעיה הפלסטינית תיפתר מאליה כי לא תהיה עוד ישראל.

לא היה טעם להמשיך בשיחות עם לבני. לפחות פיה וליבה שווים, חשבתי. אחרי ההצעה ל"קדימה" פניתי למפלגת "העבודה" בראשות אהוד ברק. ברק אמר שהוא שותף לדאגותיי בנושא האיראני והסכים שעצירת שאיפותיה הגרעיניות של איראן צריכה לעמוד בראש סדר העדיפויות של הממשלה החדשה. צירפתי לממשלה את 13 המנדטים של מפלגת "העבודה", ומיניתי את ברק לשר הביטחון.

כפי שהבטחתי במערכת הבחירות, הכנסתי לממשלה גם את בני בגין, דן מרידור והרמטכ"ל לשעבר משה 'בוגי' יעלון. הקמתי 'מטבחון' בן שמונה שרים, שהם היו חלק ממנו. גוף זה אמור היה להתמודד עם האתגר הכפול של האיום האיראני והלחץ הצפוי מאובמה במסלול הפלסטיני.

בסוף פברואר, בעת הרכבת הממשלה, נפגשתי עם משלחת של סנאטורים וחברי קונגרס בראשות ידידי הוותיק והשקול, הסנאטור ג'ו ליברמן. נפגשנו לראשונה עשרים וחמש שנים קודם לכן כששימש כתובע הכללי של מדינת קונטיקט, ואני כיהנתי כשגריר ישראל באו"ם.

אמרתי לאורחים מארצות הברית: "בימים אלה, לראשונה בחיי, אני רואה מנהיגים ערבים שחושבים באופן אסטרטגי".

השתמשתי במילה הזאת במשורה. מונחים כמו 'פילוסופיה' או 'אסטרטגיה' איבדו בהדרגה את משמעותם עד שהפכו למטבעות לשון שחוקות שאין מאחוריהן דבר. שמעתי כבר ביטויים כמו "האסטרטגיה שלי לבחירת עוגות גבינה" או "הפילוסופיה שלי על איך להסתפר נכון". אך כאן השתמשתי במונח לפי מיטב הבנתי. זו היתה הפעם הראשונה בעת המודרנית שמנהיגים ערבים תעדפו נכון את האיומים שנשקפים להם, והם עצמם הציבו את איראן בראש הרשימה.

חשיבה אסטרטגית מעולם לא אפיינה חלק זה של העולם. במלחמת העולם השנייה תמכו מנהיגים ערבים רבים בהיטלר, שאילו ניצח במלחמה היה משעבדם או גרוע מכך. אחרי המלחמה רובם התיישרו עם ברית־המועצות, שגם היא בזה להם ורק ניצלה אותם לצרכיה.

אבל כעת הבינו מנהיגים ערבים שהם עומדים מול איום איראני עצום. הכרה זו הובילה אותם לשקול מחדש את יחסיהם עם ישראל. שינוי זה בגישתן של מדינות ערב עדיין היה נסתר ברובו מן הציבור, ונדרשו עוד כמה שנים עד שיהיה גלוי לכל. מטבע הדברים, בזמן ההכנות לפגישתי הראשונה עם אובמה כנשיא התכוונתי להתרכז באיום האיראני ובהזדמנות שאיום זה יוצר לשלום מקיף בין ישראל למדינות־ערב. ידעתי שאובמה ירצה להתמקד בנושא הפלסטיני, אך לא ידעתי עד כמה.

ב־19 במאי 2009 נפגשנו בפורום מצומצם בחדר הסגלגל בבית הלבן. אחר כך נוספו עוד אנשים לפגישה, ולבסוף נותרנו שנינו לבדנו. כל הפגישות נסבו סביב סוגיית איראן והנושא הפלסטיני.

אובמה הצהיר על מחויבותו למנוע מאיראן לפתח נשק גרעיני. הבעתי תקווה שמאמציו יוכתרו בהצלחה, אבל הוספתי שישאל שומרת לעצמה את הזכות "להגן על עצמה בכוחות עצמה". המסר היה ברור: על ישראל להיות מסוגלת לפעול באופן עצמאי נגד איראן ללא בקשת אישור מוקדם מהאמריקנים. להפתעתי הנעימה, הנשיא הודיע שהוא סומך את ידיו על עיקרון זה.

אבל כשעברנו לנושא הפלסטיני, אובמה הסיר את הכפפות. בנוכחות יועציו הוא הבהיר שארה"ב לא תסבול "תרגילי השהייה" או "הערמת מכשולים" נוספים בתהליך השלום. הנשיא הטרי לא הותיר ספק מי מהצדדים, לדעתו, אחראי להם.

כשנותרנו בארבע עיניים בחדר הסגלגל הוא היה בוטה עוד יותר. "ביבי, התכוונתי למה שאמרתי. אני מצפה ממך להקפיא מייד את כל הבנייה באזורים שמעבר לגבולות 1967. אף לא לבנה אחת נוספת!"

"ברק", פניתי אליו בשמו הפרטי, "מחצית מתושבי ירושלים חיים מעבר לגבולות 1967. כמעט מאתיים אלף איש. אתה מצפה שנפסיק לבנות בשכונות כמו גילה?

מדובר בחלקים בלתי נפרדים מירושלים, כמו שג'ורג'טאון היא חלק בלתי נפרד מווינגטון".

"לזה בדיוק התכוונתי", אמר אובמה. "אף לא לבנה אחת נוספת, בשום מקום. גם לא בגילה".

גילה היא שכונה משגשגת בת שלושים אלף תושבים בדרום ירושלים, במרחק כמה מאות מטרים מהגבול הישן שהיה קיים לפני מלחמת ששת הימים. במשך קרוב לחמישים שנה היא צמחה והתפתחה עד שיצרה רצף אורגני עם שאר חלקי העיר, והיא ממוקמת במרחק כמה דקות נסיעה מהכנסת. למעשה, אובמה ניסה להטות לאחר את מהלך ההיסטוריה.

ברור שאובמה וצוותו תכננו מראש לתת לי "טיפול בהלם", שיגרום לי לציית לתכתיבים שלהם. בעל הבית החדש השתגע. הכללים השתנו. כל הלחצים שהפעילו נשיאי ארה"ב בעבר על ראשי ממשלות ישראל יחווירו בהשוואה לאלה שיפעיל עליי מעתה אובמה.

השבתי לאובמה שאין לי כוונה לבנות התנחלויות חדשות, משהו שכבר הממשלות לפניי הבינו שאינו מעשי באקלים הבינלאומי שהיה קיים אז. הוספתי שאוריד מאחזים לא חוקיים שנבנו ללא אישור הממשלה, דבר שממילא עשינו מעת לעת. אבל סירבתי להתחייב להקפאת הבנייה בתוך ההתנחלויות עצמן או בירושלים. "אי־אפשר להקפיא את החיים", אמרתי. "אנשים מתחתנים, ילדים נולדים, משפחות מתרחבות. הם צריכים קורת־גג".

לא רק שלא האמנתי שההקפאה תקדם את השלום; האמנתי שהיא תיצור אפקט הפוך לגמרי. כשהפלסטינים יראו שישראל נלחצת לווייתורים חד־צדדיים בעוד הם אינם נתבעים לתת דבר בתמורה, הם רק יקשיחו עוד יותר את עמדותיהם. המסלול שהתווה אובמה עמד בניגוד גמור למדיניות ההדדיות שהנהגתי בקדנציה הראשונה שלי כראש ממשלה. במקום האמירה "יתנו — יקבלו" שהפניתי לפלסטינים, אובמה בעצם אמר עכשיו לישראל: "תנו — ותמשיכו לתת".

בניסיון להטות את השיחה לכיוון יותר חיובי, אמרתי לאובמה: "אני מוכן להיכנס עם הפלסטינים לשיחות שלום באופן מיידי וללא תנאים מוקדמים".

גם זה לא הניח את דעתו. אובמה רצה ויתורים ישראליים קונקרטיים שיוכל להציג לפלסטינים בנושא ההתנחלויות, מתוך אמונה שויתורים אלה יחזירו אותם לשולחן המשא ומתן.

כמו פקידי הממשל שלו, גם אובמה האמין שעצירה מוחלטת של הבנייה בהתנחלויות תמנע את "השתלטותנו" על יהודה ושומרון; זאת למרות שהשטח הבנוי של ההתנחלויות הסתכם בפחות משני אחוזים מכלל הקרקעות ביהודה

ושומרון. רוב ההתנחלויות מרוכזות בשלושה גושי יישובים במערב השומרון וסביב ירושלים, והנשיאים קלינטון ובוש הבן הבהירו שאלה יישארו תמיד חלק מיישראל. תוספת בנייה במשך שנה אחת בכל ההתנחלויות הללו היא טיפה בים ביחס לשטח הכולל של יהודה ושומרון.

יתרה מכך, רוב שטחי יו"ש הם שטחים שוממים שמעמדם שנוי במחלוקת בין ישראל לפלסטינים. אם אובמה כל כך מודאג מקומץ יישובים יהודיים מחוץ לגושי ההתנחלויות הגדולים, הוא יכול להציע מגוון דרכים יצירתיות לטפל בנושא זה מבלי לנסות להפוך את חיי התושבים לבלתי אפשריים או לערער את הצמיחה הטבעית ביישובים שבכל מצב יישארו בריבונות ישראל בכל הסדר קבע. מבחינה גיאוגרפית, אובמה הפך את עכבר ההתנחלויות להר, ולא סתם הר — ממש לאוורסט!

מאוחר יותר נאמר לי שאובמה נתן לאבו מאזן התחייבות חשאית להקים מדינה פלסטינית עם סמכויות מלאות לפני שיעזוב את תפקידו. ייתכן שראש צוות הבית הלבן, רם עמנואל, רמז על כך כשהצהיר: "בארבע השנים הקרובות יהיה הסדר קבע בין ישראל לפלסטינים על בסיס שתי מדינות לשני עמים, וזה בכלל לא מעניין אותנו מי ראש הממשלה".

יכולתי רק לקוות שעמנואל לא אותת כאן על כוונתו של אובמה להמשיך להתערב בתהליך הבחירות בישראל כפי שעשה קודמו.

אמרתי לאובמה שדרישותיו הדרקוניות שגויות הן מבחינה מוסרית והן מבחינה מעשית. חזרתי על כך ששורש הסכסוך בינינו לבין הפלסטינים אינו ההתנחלויות, אלא סירובם העקבי של הפלסטינים להשלים עם קיומה של מדינה יהודית. הוספתי שלחנוק רבע מיליון אנשים אינו דבר צודק או אפשרי. דבריי נפלו על אוזניים ערלות.

אובמה חזר על דרישתו. כדי להסיר כל ספק, הוא הוסיף משפט אחרון כשעמדנו לצאת מהחדר הסגלגל:

"אתה יודע, לעיתים קרובות אנשים לא מעריכים אותי נכון. אבל אני בא משיקגו, שם הייתי צריך לטפל ביריבים קשוחים". ואז הוא הוסיף משפט נוסף שזעזע אותי עמוקות דווקא משום שהיה כל כך מנוגד לאופיו המאופק. המסר היה חד משמעי והוא נועד להלך עליי אימים.

העובדה שנשיא ארה"ב שיגר מסר כל כך פוגעני בפגישתנו הרשמית הראשונה הטרידה אותי מאוד. הרגשתי שמתייחסים לראש ממשלת ישראל כאל אחרון הבריונים בשכונה. מה שהעמיד אותי בחזרה על רגליי היתה התחושה שלא ייתכן שמנהיג נבחר של אומה גאה בת 4,000 שנה יזכה ליחס כה משפיל ומזלזל.

"אדוני הנשיא", עניתי לאיטי, "אני בטוח שהתכוונת למה שאמרת. אבל אני ראש ממשלת ישראל, ואני אעשה כל מה שעליי לעשות כדי להגן על ארצי".

כשיצאנו מהחדר הסגלגל חשתי דכדוך עמוק וזה ניכר על פניי. רון דרמר שהמתין בחוץ ניגש אליי מיד ושאל: "מה קרה?"

"אספר לך אחר כך", אמרתי.

רק למחרת, בטיסה חזרה לישראל, קראתי לו למטבחון בקדמת המטוס שהיה ריק מדיילים. סיפרתי לו על הדברים הקשים שאמר לי אובמה.

"אל תספר לאף אחד", התריתי בו. "עד עכשיו שיתפתי בזה רק את שרה ואת יצחק מולכו אחרי שיצאנו מה'בלייר האוס'. שיישאר כך".

* * *

בפגישתנו בבית הלבן לחץ אובמה בכיוון של פתרון שתי המדינות. אמרתי לו שהמינוח פחות חשוב מהמהות, ושמבחינתי הנושא החשוב ביותר בכל הסדר מדיני הוא שהשליטה הביטחונית בכל השטח ממערב לירדן תישאר בידי ישראל. המשמעות היא הרשאה לצה"ל ולכוחות הביטחון לרדוף אחרי מחבלים בתוך המרחב הזה, ולדאוג לכך שהוא יישאר מפורז מכוחות זרים ומנשק קטלני.

בלא סמכויות ביטחוניות אלו, זהו רק עניין של זמן עד שיהודה ושומרון יהפכו לכן שיגור של פיגועים קטלניים, שישתקו את ישראל וימיטו אסון על אזרחיה. הזכרתי לאובמה שנתב"ג נמצא במרחק אפסי מיישובים פלסטיניים המשקיפים עליו מגבעות השומרון.

כאן נגעתי בנקודת מחלוקת מרכזית ביני לבין אבו־מאזן. ראש הרשות טען שהשארית הביטחון בידי ישראל תפגע בריבונות הפלסטינית. זה היה נכון, ולא ניסיתי להכחיש זאת.

האמנתי שהפלסטינים יכולים לקבל את כל הסמכויות הדרושות לממשל עצמי, אבל אף סמכות שתאיים על ישראל. אם פירוש הדבר שהם יקבלו 'מדינה מינוס', 'אוטונומיה פלוס', או כל שם אחר שהם יקראו בו לישות הפוליטית שלהם, הם יצטרכו להשלים עם המצב. כל הסדר שלא יכבד את העיקרון הפשוט הזה יסכן את קיומנו, ולא הייתי מוכן להסכים לו.

באותה פגישה ראשונה בבית הלבן בחר אובמה שלא להתעמת איתי על נקודה זו. הקפאת ההתנחלויות היתה הדבר היחיד שבאמת עניין אותו.

האווירה הקודרת בבית הלבן נמשכה גם בארוחת ערב שהתקיימה במחלקת המדינה עם שרת החוץ הילרי קלינטון. נאמנה לדף המסרים שקיבלה, היא חזרה על הדרישה של "אף לא לבנה אחת נוספת". במקביל תדרכו אנשיה את התקשורת

שאני הוא זה שמציג מכשולים רבים בדרך לשלום.
האם היו גם רגעים קלילים יותר ביום המאתגר הזה? היה רגע אחד כזה. באחת
ההפוגות שבין העימותים המילוליים בינינו, שאלתי את אובמה איך בנותיו מליה
וסשה מסתדרות בבית הלבן. סיפרתי לו שיאיר ואבנר מתקשים להסתגל לזרקור
התקשורת.

עיניו של אובמה אורו כשאמר, "הבנות שלי מסתדרות מצוין".
"אני שמח לשמוע זאת", הגבתי. התאפקתי שלא להוסיף כי אני בטוח שבנותיו
זוכות מהתקשורת האמריקנית ליחס טוב יותר בהשוואה ליחס שילדיי זוכים לו
מהתקשורת בישראל.

סיימתי את ביקורי בושינגטון בהתנגשות חזיתית עם נשיא ארצות הברית. חלק
מכלי התקשורת דיווחו שנתניהו עזב את וושינגטון "בהסכמה שלא להסכים" בנושא
הפלסטיני. בלשון המעטה.

פערים מטרידים

2009

המחלוקת ביני לבין הנשיא אובמה לא היתה מוגבלת רק לנושא הפלסטיני: היא פרצה במלואה גם בסוגיה האיראנית.

מבחינת אובמה, נורמליזציה עם איראן היתה בעדיפות עליונה. הוא הבהיר זאת הרבה לפני שהושבע כנשיא. בעימות טלוויזיוני בבחירות להנהגת המפלגה הדמוקרטית ב־2007 אמר שהוא מאמין שארצות הברית צריכה לנהל משא ומתן עם איראן, ומיד עורר עליו ביקורת מצד הילרי קלינטון שהתמודדה מולו.

ב־20 במרץ 2009, חודשיים לאחר השבעתו לנשיאות, שלח אובמה בווידאו הודעת פיוס חסרת תקדים לעם האיראני ולהנהגתו בפרוס ראש השנה הפרסי. שנה לאחר מכן הוסיף מסר לברכה: "ארצות הברית והקהילה הבינלאומית מכירות בזכותכם לשימוש באנרגיה גרעינית לצורכי שלום".

הוא לא שאל איזה צורך יש לאיראן המשופעת במרבצי נפט לפתח אנרגיה גרעינית, או מדוע טרחה להסתיר מתקנים גדולים להעשרת אורניום בבונקרים תת־קרקעיים.

מכל מקום, ב־2009 דעת הקהל בישראל ובארצות הברית עדיין לא היתה מודעת לעומק השינוי במדיניותה של ארצות הברית כלפי איראן. כשסיימתי את ביקורי הראשון אצל אובמה בושינגטון כולם הבינו שהממשל החדש קשוח הרבה יותר מקודמו ביחס להתנחלויות, אך עדיין לא ידענו עד כמה הוא יהיה גמיש ביחס לאיראן.

כל זה התחוויר מהר מאוד. כעבור שבועיים, ב־4 ביוני, אובמה הכריז בקהיר על רצונו לפתוח דף חדש ביחסים בין אמריקה לעולם המוסלמי. סדר העדיפויות החדש שלו התברר מהמדינות שביקר בהן במסעו הראשון כנשיא לחוץ לארץ. אובמה טס למזרח התיכון, אך דילג על ישראל. עם זאת, חלק נכבד מנאומו בקהיר דן בישראל ובפלסטינים, ולכל אחד מהצדדים הוא הקדיש אותו פרק זמן. נימת הדברים היתה שמדינת ישראל הוקמה בגלל השואה, תוך התעלמות מאלפי שנים של זיקה בין העם היהודי וארצו.

בהקבלה צורמת במיוחד השווה אובמה בין סבלם של הפלסטינים לסבלו של עמנו בשואה. מכל בחינה שהיא, כולל המספרים היבשים, אין להשוואה זו כל שחר. החלק בנאומו של אובמה שעסק בסכסוך הישראלי־פלסטיני הסתיים בנושא הדגל שלו: "הבנייה בהתנחלויות חייבת להיפסק".

איראן בקושי ספגה ממנו נזיפה קלה, וגם זה בניסוח עדין ביותר. הוא טען שעמידה בתנאי האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני מ־1968 תגן על העולם מפני הפצת נשק כזה. נראה היה שאובמה אף מזדהה עם הטענות האיראניות בדבר יכולותיה הגרעיניות לכאורה של ישראל.

"אני מבין את מי שמוחים על כך שלכמה מדינות יש נשק שלאחרות אין. אף אומה לא צריכה לבחור לבדה אילו אומות יחזיקו בנשק גרעיני", הוא הכריז. כלומר, מבחינתו הולנד גרעינית היא איום ממש כמו איראן גרעינית. "לכן אישרתי מחדש, באופן נחרץ, את מחויבותה של אמריקה לשאוף לעולם שבו שום מדינה לא תחזיק בנשק גרעיני. ולכל מדינה — בכלל זה איראן — צריכה להיות הזכות לאנרגיה גרעינית לצרכים אזרחיים אם היא מצייתת לתנאי האמנה למניעת הפצתו של נשק גרעיני".

בפועל, האמנה היתה משענת קנה רצוף. עיראק, סוריה, לוב ואיראן פיתחו את תוכניות הנשק הגרעיני שלהן למרות שהיו חתומות עליה. כך גם צפון קוריאה, שגם היא היתה חתומה על האמנה ובסופו של דבר פרשה ממנה.

את תוכניות הגרעין של עיראק וסוריה עצרה פעולה צבאית ישראלית, את זו של לוב האיום בפעולה צבאית אמריקנית. בהיעדר איום מעין זה, צפון קוריאה פיתחה נשק גרעיני. אם אובמה יסתמך על חתימה של איראן על האמנה למניעת הפצת נשק גרעיני, ישראל והעולם יהיו בבעיה גדולה.

אין ספק שמנהיגי מדינות־ערב הבחינו בשינוי המדאיג. נשיא אמריקני שנוהג ברכות כלפי איראן ובקשיחות כלפי בעלת בריתו ישראל לא היה סימן מבשר טובות בעבורם. אם כך מתייחסת ארה"ב לישראל, ידידתה הקרובה ביותר במזרח התיכון, מה צפוי למדינות הערביות המתונות מול איראן, העוינת אותם לא פחות מאשר את ישראל? עד כמה יוכלו לסמוך על ארצות הברית?

הייתי מוטרד למדי. נכון, כבר היו לי מחלוקות מדיניות עם נשיאים אמריקנים אחרים, אבל כאן אצטרך להתמודד עם נשיא שלא היתה לו אהדה וחיבה כלפי ישראל כמו לרוב קודמיו.

הנשיאים הקודמים מתחו ביקורת על מדיניות ישראל ביחס ליהודה ושומרון, אולם הבחנתי בכך שאובמה חש משהו עמוק הרבה יותר, אידיאולוגית ואישית. הוא היה מחויב לחלוטין למדינה פלסטינית, תוך מזעור השלכותיה על ביטחון ישראל. הוא היה נחוש לגמרי להביא להקפאת הבנייה החדשה בהתנחלויות. גישתו הרכה כלפי איראן חרגה גם היא ממדיניות קודמיו ובישרה רעות באשר לאפשרות שיפעיל עליה לחץ ממש.

חמישה שבועות לאחר נאומו בקהיר נפגש אובמה בחדר הסגלגל עם קבוצה של

מנהיגים יהודים אמריקנים מודאגים.

ידידי הוותיק מלקולם הונליין, סגן יושב־ראש ועידת הנשיאים של הארגונים היהודיים המרכזיים בארצות הברית, אמר לאובמה: "אם אתה רוצה שישראל תיקח סיכונים, מנהיגיה חייבים לדעת שארצות הברית עומדת לימינם". אובמה חלק עליו.

"תראה את שמונה השנים האחרונות", אמר. "בתקופה הזאת לא היו שום חילוקי דעות בינינו, ומה יצא לנו מזה? בלי שום מרווח בינינו, ישראל פשוט יושבת באפס מעשה מבחינה מדינית, וזה שוחק את האמינות שלנו מול מדינות־ערב". הדברים עמדו בסתירה גמורה לשורה ארוכה של הצהרות אמריקניות רשמיות על הברית ההדוקה בין ארצות הברית וישראל. "כנראה אובמה רוצה שיהיה מרווח גדול במיוחד בינינו", אמרתי לרון דרמר.

שיחות כמו אלה שקיים אובמה עם מנהיגים יהודים בבית הלבן הבהירו לי שאני צועד לקראת עימות בלתי נמנע עם בעלת הברית החשובה ביותר שלנו. איך נצליח לנווט את דרכנו בארבע השנים הבאות בלי ליפול מטה במפל שבקצה המים הגועשים?

גיבשתי אסטרטגיה שתעזור לנו — ככל שנוכל — להימנע מכך. היעד הראשון שלי היה לשכנע את אובמה לנקוט עמדה נוקשה יותר כלפי איראן. השני — להפגין נכונות מצדנו להגיע לפתרון מדיני עם הפלסטינים. אם הם יגלו רצון טוב, נתחיל מיד במשא ומתן. אם לא, אעשה כמיטב יכולתי לחשוף את סרבנותם בפני הציבור הרחב באמריקה ובעולם.

לא השליתי את עצמי שזה יהיה קל. דבר אחד היה לי ברור: לא משנה מה אומר או כמה רצון טוב אפגין — אובמה יפעיל נגדי מכבש לחצים להסכים למדינה פלסטינית פחות או יותר בקווי 1967.

לא את אובמה אוכל לשכנע, אלא את דעת הקהל בארצות הברית, שהיא תשפיע עליו ותרסן את צעדיו. אמקד את חזון השלום שלי בדרישה פשוטה: שהפלסטינים יכירו בישראל כמדינת העם היהודי. זו היתה ונותרה ליבת הסכסוך, וזה מה שאחזור ואדגיש שוב ושוב.

במקום לברוח מהשלום, כפי שהאשימו אותי פקידי הממשל האמריקני בתדרוכיהם לעיתונות, החלטתי לצעוד היישר אליו. אעשה זאת בנאום מהדהד שבו אציג את החזון שלי לשלום ישראלי־פלסטיני.

בימים שקדמו לנאום התייעצתי עם חבריי בליכוד ובקואליציה. הסברתי את עמדתי שנוכח הממשל החדש בוושנינגטון, עלינו לפעול במסלול כפול: ניהול משא ומתן מדיני עם הפלסטינים מצד אחד, והפעלת לחץ על ארצות הברית לנקוט

מדיניות קשוחה יותר כלפי איראן מצד שני. רוב חבריי נתנו לי את ברכת הדרך, גם אם חלקם לא ששו לכך.

השתמשתי באשראי הפוליטי שלי, אבל ידעתי שהוא לא בלתי מוגבל. אמנם זה עתה ניצחתי בבחירות והקמתי ממשלה רחבה, אבל גם בה עתיד הזמן לכרסם. לקראת הנאום התקשרתי לסגן הנשיא ג'ו ביידן ועידכנתי אותו בתוכן הצפוי של דבריי. באחד מביקוריי הקודמים בושינגטון הוא הזמין אותי למעונו הרשמי במצפה הימי של ארצות הברית.

"אין לך יותר מדי חברים כאן, ידידי", אמר ביידן. "אני החבר היחיד שיש לך. אז תתקשר אליי כשתצטרך".

ידעתי שהוא מתכוון לכך באמת, אבל גם שיערתי שהוא תיאלץ מראש את המסר עם הבית הלבן כדי להבטיח את קיומו של ערוץ חשאי בעת צרה — אם כי צוותו של אובמה מן הסתם היה מנסח את הדברים קצת אחרת.

בחרתי לשאת את הנאום באוניברסיטת בר־אילן. בדברי הפתיחה הקצרים ציינתי שהסכנה הגדולה ביותר לעולם היא החיבור בין נשק גרעיני לאסלאם רדיקלי. הבעתי הערכה ליזמות יוצאת הדופן של מדינות המפרץ ולרצונה של מדינת ישראל בשלום אזורי נרחב.

הוספתי שאנו מוכנים להתחיל בשיחות עם שכנינו הפלסטינים ללא תנאים מוקדמים. הבהרתי ש"סיום מוצלח של משא ומתן כזה יצריך שני מרכיבים: תנאי יסוד לקץ הסכסוך הוא הכרה פלסטינית פומבית, מחייבת וכנה בישראל כמדינת הלאום של העם היהודי. התנאי השני הוא פירוז. בכל הסדר שלום, השטח בידי הפלסטינים חייב להיות מפורז מנשק, עם סידורי ביטחון מוצקים לישראל. בלי שני התנאים הללו קיים חשש אמיתי שתקום לצידינו מדינה פלסטינית חמושה, שתהפוך לבסיס טרור נוסף נגד ישראל, כפי שקרה בעזה.

"אנחנו לא רוצים קסאמים על פתח תקוה, גראדים על תל אביב וטילים על שדה התעופה בנג'וריון. אנחנו רוצים שלום. לכן, כדי להשיג שלום צריך להבטיח בין השאר שהפלסטינים לא יוכלו להכניס לשטחם רקטות וטילים, להקים צבא, לקיים מרחב אווירי שסגור בפנינו או לכרות בריתות עם גורמים כמו איראן וחיזבאללה.

"בעניין גורלי כל כך לקיומה של ישראל, עלינו לקבל תחילה מענה לצורכי הביטחון שלנו. לכן אנו מבקשים היום מידידינו בקהילה הבינלאומית, ובראשם ארצות הברית, את הדבר ההכרחי הדרוש לביטחונה של מדינת ישראל: התחייבות מפורשת שבהסדר הקבע לשלום, השטח שבידי הפלסטינים יהיה מפורז — כלומר, ללא צבא וללא שליטה במרחב האווירי, עם פיקוח אפקטיבי שימנע הכנסת נשק לשטחם — פיקוח של ממש, ולא מה שקורה היום ברצועת עזה. ומובן מאליי

שהפלסטינים לא יוכלו לכרות בריתות צבאיות. בלי זה, במוקדם או במאוחר נקבל כאן עוד חמאסטן, ולכך לא נוכל להסכים. ישראל חייבת לשלוט בביטחונה ובגורלה. ואז הגיעה המסקנה. "אם נקבל ערובה זו לפירוז ולסידורי הביטחון הדרושים לישראל, ואם הפלסטינים יכירו בישראל כמדינת העם היהודי, נהיה מוכנים בהסדר שלום עתידי להגיע לפתרון של מדינה פלסטינית מפורזת לצד המדינה היהודית". לאורך השנים, לפני הנאום ולאחריו, הבהרתי שישראל חייבת לשמר בידיה שליטה ביטחונית ביבשה ובאוויר בכל השטח ממערב לנהר הירדן, כולל באזורים שבשליטת הפלסטינים. כתוצאה מכך היו שטענו, בצדק, שלא הצעתי לפלסטינים ריבונות מלאה, ועל כן המונח "מדינה" מטעה. זה היה אולי נכון, אבל לא חידדתי זאת בנאום כדי לא לתת לפלסטינים דרך לחמוק מן המחויבויות שתבעתי מהם. למרות זאת, וכפי שאפשר היה לצפות, חמאס ואש"ף דחו את הנאום על הסף. ממשל אובמה אמר בתחילה שמדובר ב"צעד חשוב". התגובות בישראל, מימין ומשמאל, היו מתונות יותר משציפיתי. השמאל לא היה מוכן לשנות את התייחסותו אליי כאל אויב השלום, ואילו הימין טען שהפלסטינים ממילא לא יכירו בישראל לעולם.

האם האמנתי שנאום בר־אילן יפסיק את הלחץ שהפעיל אובמה? אף לא לרגע. עם זאת, הנאום היה אמצעי לדלל מעט את הלחצים האמריקניים בנושא הפלסטיני. הוא גם סיפק מסגרת ראשונית לחזון יותר מפורט של שלום ישראלי-פלסטיני, שקידמתי עשור לאחר מכן עם ממשל טראמפ. חלפו ימים ספורים מנאום בר־אילן והאמריקנים החלו לשנות את הנימה החיובית הראשונית שלהם. כשהתברר להם שהפלסטינים דחו את דבריי, דוברי הממשל שוב הסיקו את המסקנה השגויה: אם הפלסטינים לא מאמצים את הצעת ישראל, יש להפעיל עליה לחץ נוסף. הם חזרו להכפיש אותי כאויב השלום ולצייר את ההנהגה הפלסטינית כשוחרת שלום.

אובמה היה נבון דיו להשאיר את משימת ההכפשה לעושי דברו. התנהלותו הפומבית מולי היתה כמעט תמיד קורקטית. הוא אמר את הדברים שהעולם רצה לשמוע, וחזר שוב ושוב על מחויבותו לביטחוננו ולברית הבלתי מעורערת בין ישראל לארצות הברית.

אך מאחורי הקלעים קידמו הוא ואנשיו שני רעיונות שעמדו בסתירה ישירה לביטחון ישראל. לרעיון הראשון, שביטחון ישראל ייצא נשכר מהקמת מדינה פלסטינית, היו שותפים גם ממשלים אמריקניים קודמים, אם כי אובמה חתר אליו בלהט רב יותר. העובדה שמדינה פלסטינית כזאת תהיה קרש קפיצה לכוחות קיצוניים שמצהירים בגלוי על שאיפתם להשמדת ישראל, ושישראל תתכוון

לגבולות שאינם ברי הגנה, לא נחשבה בעיניהם לבעייתית.

הרעיון השני של אובמה היה חדש, ובמובנים רבים גם מהפכני. החזון שלו אודות מזרח תיכון חדש התבסס על "פקס אמריקנה-איראנה". הרפובליקה האסלאמית של איראן היתה בעיניו כוח אזורי עולה. היא היתה בריון-העל השכונתי ששולח את הטרוריסטים שלו לכל מקום במזרח התיכון ומאיים על כולם. חמוש בניסיון שצבר כרכו קהילתי בשכונות העוני בשיקגו, אובמה ילך אל הבריון ויסגור איתו עסקה. כך ישכין שקט ושלווה בשכונה כולה.

העובדה שהבריון המדובר הוא משטר אסלאמיסטי שתלטני ועריץ אולי חיזקה את רצונו של אובמה לממש את החזון. הרי הוא ביקש לא רק לעצב מחדש את פני המזרח התיכון, אלא גם ליצור מערכת יחסים חדשה עם העולם המוסלמי בכללו. כך יוכל לתפוס שתי ציפורים במכה אחת.

כמובן, הבעיה היתה שאיראן לא הסכימה לקיים את חלקה בחזון הנאיבי. היא לא רצתה להרגיע את המזרח התיכון אלא לכבוש אותו. למען יעד זה שיגרה את כוחותיה ללפות את עיראק, תימן וסוריה.

איראן גם לא התכוונה להתפייס עם ארצות הברית. היא חתרה לפתח נשק גרעיני כדי להשמיד את "השטן הקטן" — ישראל, ולאיים על "השטן הגדול" — ארצות הברית. זה היה חלק מתוכניתה לייצא את המהפכה השיעית ליתר חלקי העולם. לי היה ברור שהניסיון לפייס את איראן רק יביא להתחזקותה.

אובמה התחייב פעם אחר פעם למנוע מאיראן נשק גרעיני. אבל כפי שגיליתי בהמשך, מדיניותו למעשה היתה "להכיל" את הנשק הגרעיני של איראן ולא למנוע את ייצורו.

רעיון ה"הכלה" נלקח מהדרך בה התמודדה ארצות הברית עם כוחות גרעיניים אחרים בעולם, למשל רוסיה. על פי ההיגיון הזה, אם ארצות הברית יכולה להכיל נשק גרעיני בידי רוסיה וסין, מדוע שלא תוכל להכיל גם נשק גרעיני בידי איראן? העובדה שמדובר במשטר אסלאמיסטי קיצוני שקורא חדשות לבקרים "מוות לאמריקה" כנראה לא חלחלה למקבלי ההחלטות בוושिंगטון.

הגישה ה"מכילה" באה לביטוי בתגובת ממשלו של אובמה ל"מהפכה הירוקה" באיראן, שפרצה זמן קצר לאחר נאום קהיר של הנשיא.

איראן הלכה לבחירות ב־12 ביוני 2009. האיתוללות בחרו מראש את המועמדים שהורשו להתמודד ופסלו רבים אחרים. כדי להוסיף חטא על פשע, זייף המשטר את התוצאות. הנשיא המכהן מחמוד אחמדינז'אד הוכרז כמנצח בהפרש ניכר. האופוזיציה בראשות מיר־חוסין מוסאווי טענה לזיוף הבחירות, והאשימה את המשטר בהונאת המצביעים. למחרת הבחירות פרצו אירועי מחאה המוניים בטהרן

ובערים אחרות.

זו היתה המחאה הגדולה באיראן מאז המהפכה החומייניסטית ב־1979. היא בבירור היתה עממית, שכן ההפגנות פרצו בעת ובעונה אחת במוקדים רבים במדינה על אף כליאתם המיידית של מנהיגי המחאה בידי המשטר, ו"העלמתם" של אחרים באופן מסתורי.

פלוגות הסער של משמרות המהפכה, הבסיג', היכו את המפגינים ואף ירו אש חיה ברחובות הערים. חלק מן המראות היו ממש קורעי לב.

תמונתה של נדא אגא־סולטאן, אישה בת 27 שנורתה בהפגנה בטהראן ודיממה למוות בעודה שוכבת על המדרכה, הכתה גלים ברחבי העולם. כך יקרה כעבור שנתיים בתוניסיה, כשהרוכל מוחמד בועזי יצית עצמו למוות במחאה נגד השלטונות. התקוממויות דומות נגד עריצות וקיפוח תהיינה בהמשך גם במצרים, תימן וסוריה, כקדימון לאירועי "האביב הערבי". אבל בניגוד לדיכוי המחאות הללו, שהוביל לגינויים תקיפים של ארצות הברית נגד הממשלות במדינות הערביות, תגובת הבית הלבן לדיכוי המהומות באיראן היתה פושרת מאוד.

אובמה אמר ב־15 ביוני: "האיראנים יחליטו מי ינהיג אותם. אנו מכבדים את הריבונות האיראנית ורוצים להימנע מכך שארצות הברית תהיה נושא שנוי במחלוקת באיראן".

במסיבת עיתונאים כעבור שבוע "גינה" אובמה את "הפעולות הלא צודקות", אך כפי שצוין באחד הדיווחים "הוא זלזל בסיכוי לשינוי אמיתי, ואמר שהמועמדים שמאות אלפי איראנים מסכנים את חייהם כדי לתמוך בהם אינם מייצגים שינוי מהותי". ביטויי האהדה היחידי של אובמה כלפי המפגינים הושמע אף הוא ברמז פושר: "העולם כולו צופה ומקבל השראה מהשתתפותם של האזרחים בבחירות, ללא קשר לתוצאתן הסופית".

בהמשך ניסה הממשל לתרץ את תגובתו הרפה של הנשיא ולייחס אותה למדינאות נבונה, אך איש באזורנו לא קנה זאת. ארצות הברית שידרה רצון עז לסגור עסקה עם איראן בכל מחיר.

אף שלא ידעתי זאת באותה שעה, מגעים חשאיים בין טהרן לווישינגטון החלו עוד קודם לכן. בהמשך הם הפכו למשא ומתן מלא שהתקיים בחשאי בעומאן.

החלטתו של אובמה שלא לנקוט בעמדה תקיפה נגד רצח המוני ברחובות איראן והסתרת קיומו של המשא ומתן מפני ישראל, בעלת בריתה הנאמנה, העידו כמאה עדים לאן פניו מועדות.

האסימון נפל. הבנתי שאיום צבאי ממשי נגד תוכנית הגרעין של איראן לא יבוא מארצות הברית. הוא צריך לבוא מאיתנו. בריאיון לכתב העת 'אטלנטיק' אמרתי:

"אם אמריקה לא תעצור את תוכנית הגרעין של איראן, נצטרך לעשות זאת בעצמנו".

מיד עם בחירתי לראש הממשלה ב־2009 הנחיתי את צה"ל והמוסד לשדרג את המוכנות שלנו לתרחיש כזה.

בפגישה עם שר ההגנה האמריקני רוברט גייטס שביקר בישראל ביולי באותה שנה, העליתי שתי נקודות. עוד לפני שהגעתי לנושא האיראני, הדגשתי את הצורך להתחיל את תהליך הנורמליזציה עם מדינות ערב בצעד קטן לכאורה.

"האם אתה יכול לשכנע את הסעודים לאפשר למטוסים אזרחיים לטוס אל ישראל וממנה מעל המרחב האווירי שלהם?" שאלתי את גייטס. "זה יקצר את הטיסות שלנו להודו בשלוש שעות".

הרצון שלי לפתוח את המעבר להודו, כשם הספר הנודע, נבע מכך שהאמנתי שהודו תהיה אחת השותפות החשובות של ישראל בשנים הקרובות. כמו כן חשבתי שאם אזרע את הרעיון של פתיחת המרחב האווירי של מדינות ערב לטיסות ישראליות, הוא ישתרש כצעד ביניים לקראת נורמליזציה.

גייטס השיב שהסעודים לא ינקטו כל צעד לנרמול היחסים לפני שנגיע להסכם עם הפלסטינים.

"בכל מקרה", הוא אמר, "הסעודים לא יפעלו ראשונים. הם רק ילכו בעקבות מדינות אחרות שיעשו זאת קודם".

נדרשו כמה שנים טובות של מאמצים דיפלומטים עיקשים, אבל לבסוף הסעודים ניאותו לפתוח את המרחב האווירי שלהם לטיסות בין ישראל לאיחוד האמירויות, זאת מבלי שהשגנו הסכם עם הפלסטינים. השגת טיסות אלו כבר החלו ב־2018, הרבה לפני החתימה על 'הסכמי אברהם', והיתה כרוכה בהרבה מגעים סמויים שהובילתי אישית.

הנקודה השנייה שהעליתי בפני גייטס היתה הצורך למנוע מאיראן לחצות סף קריטי של העשרת אורניום באמצעות מדיניות משולבת של איום צבאי אמין ועיצומים משתקים.

גייטס השיב לי שארצות הברית שומרת את האופציה הצבאית למקרה של התקפת טילים איראניים על כוחות ובסיסים אמריקניים באזור.

"חוץ מזה", הוא הוסיף, "כל המומחים אומרים שהתקפה שלנו על מתקני הגרעין של איראן תאחד את הציבור האיראני מאחורי המשטר. האם ייתכן שכל המומחים טועים?"

"כן", אמרתי, "ייתכן בהחלט. הם טועים לעיתים קרובות. רוב האיראנים שונאים את הרודנות הזאת. רק עכשיו הם ניסו להתמרד נגדה. אם תנחיתו על המשטר מכת

נוקאאוט הם יריעו לכם. זו תהיה מכה פסיכולוגית אדירה לתדמית הבלתי מנוצחת של המולות באיראן!"

סיפרתי לגייטס ששמעתי מנשיא אוגנדה יורי מוסווי איזו השפעה פסיכולוגית כבירה היתה למבצע יונתן. לפני המבצע הכל היו בטוחים באוגנדה ששליטה אידי אמין הוא בלתי מנוצח; אחרי המבצע מתנגדיו ידעו שביכולתם להפיל אותו. "בכוחה של ארצות הברית להשיג תוצאה דומה ביחס למשטר האיראני", אמרתי לגייטס. "אתם גוליבר".

"אולי", השיב אחד הגנרלים שהתלוו לגייטס, "אבל בגבעת הקפיטול יש הרבה נגסים".

גייטס טען שפעולה צבאית של ישראל נגד תוכנית הגרעין האיראנית תשיג רק עיכוב קצר־טווח. ציינתי שדברים דומים נאמרו אחרי שחיל האוויר תקף את הכור הגרעיני של סדאם חוסיין ב־1981, אך הכור מעולם לא חזר לפעול. גייטס השיב שתקיפה שלנו באיראן עלולה להצית מלחמה בקנה מידה מלא. אף שלא יכולתי לשלול בוודאות אפשרות זאת, הייתי מוכן לספוג מלחמה עם איראן בעלת נשק קונבנציונלי כדי להימנע ממלחמה עם איראן בעלת נשק גרעיני.

בשנים הבאות, מדיניות של הפעלת אֶלֶה אמריקנית נגד מתקני הגרעין של איראן במקביל לסנקציות כלכליות משתקות צברה תאוצה בווינגטון. החשש שישראל בראשותי תתקוף את מתקני הגרעין רק האיץ מגמה זו. ממשל אובמה סבר שפיתוח אופציה צבאית אמריקנית יאותת לי שאין מקום לפעולה עצמאית שלנו, ובמקביל יחזיר את איראן לשולחן המשא ומתן.

ישראל הוצפה בשליחים ומבקרים מטעם הממשל. חלקם, כמו שר ההגנה גייטס, דנו איתי בנושא האיראני. אחרים, כמו השליח המיוחד למזרח התיכון ג'ורג' מיטשל, התמקדו בפלסטינים. באחד מדיינונו הרבים אמר מיטשל שהסוגייה החשובה ביותר לפלסטינים היא ההתנחלויות במזרח ירושלים.

"ירושלים אינה 'התנחלות'", מחיתי, ולא בפעם האחרונה, "זוהי בירתנו העתיקה, בה נמצא הר הבית, המקום המקודש לנו ביותר".

התנגדתי בתוקף לדרישה האמריקנית להקפיא את הבנייה בחלק כלשהו של ירושלים. "האם הייתם מסכימים לדרישה להקפיא את הבנייה בווינגטון? האם הבריטים היו מקבלים זאת בלונדון? הצרפתים בפריז?"

שתי הסוגיות הללו, האיראנית והפלסטינית, עמדו במוקד ביקורי המתוכנן בניו יורק, בספטמבר 2009, במהלכו הייתי עתיד לפגוש את הנשיא אובמה ולנאום בעצרת הכללית של האו"ם. כצפוי, בביקור זה לחץ אובמה בנושא הקפאת ההתנחלויות. כצפוי לא פחות, לחצתי אני בנושא האיראני. הסכמנו לעבוד יחד כדי

לראות האם נוכל לקדם את המשא ומתן עם הפלסטינים. אובמה קיים באו"ם פגישה פומבית עם מחמוד עבאס ואיתי, שבה הצהרנו על כוונתנו לחדש את המשא ומתן.

בנאומי בעצרת הכללית התייחסתי ישירות לנשיא איראן אחמדינג'אד — מכחיש שואה סדרתי, שכמה ימים קודם לכן אמר מעל במת האו"ם ש"השואה היתה שקר שהציונים פיברקו". רק מעטים בעולם היו מודעים לכך שהמשטר האיראני מארח מדי שנה ועידה רשמית של מכחישי שואה בטהרן.

החזקתי בידי את הפרוטוקולים של ועידת ואנזה הידועה לשמצה, שבה תיאמו הנאצים את שיתוף הפעולה בין זרועות הממשל לקידום 'הפתרון הסופי'. "זה שקר?" הפניתי שאלה רטורית לנוכחים באולם.

לאחר מכן הצגתי את תוכניות הבנייה המקוריות של מחנה ההשמדה אושוויץ, בחתימתו של בכיר המשטר הנאצי היינריך הימלר. קיבלתי אותן בביקור בברלין מידי תאגיד התקשורת הפרו־ישראלי שייסד אקסל שפרינגר המנוח. "האם גם זה שקר?" שאלתי.

חלקתי שבחים לנציגי המדינות שיצאו מן האולם בעת נאומו של אחמדינג'אד, ותקפתי את מי שבחרו להישאר שם. איך הם לא זעקו נגדו על השקר המפלצתי שהשמיע — שקר שכל מטרתו לאפשר שואה נוספת, והפעם להשמיד את ששת מיליוני היהודים בישראל?!

"אין לכם בושה? אין בכם הגינות?" הטחתי בהם.

באופן יוצא דופן למנהיג ישראלי מן הימין שנואם באו"ם, כשסיימתי את דבריי קיבלתי הפעם תשואות ממושכות.

אובמה המשיך לנהל מסע לחצים בלתי פוסק נגד האפשרות של התקפה ישראלית עצמאית על מתקני הגרעין של איראן. "תקיפה ישראלית תסכן את הסיוע הצבאי של ארצות הברית לישראל", תדרך דובר הממשל את סוכנות הידיעות UPA באפריל 2009.

גם אם היה קשה ביותר להביא את ארצות הברית לאמץ את גישתי בדבר הפעלתו של לחץ צבאי וכלכלי על איראן, הייתי חייב לנסות להשפיע על אמריקה ללכת בכיוון זה. מאמציי לשכנע את הממשל האמריקני בנחיצות המהלך הכפול שובשו בלא הרף בשל התעקשותו להתמקד בנושא ההתנחלויות. לאחר עשרות שנים של חריש עמוק, דעת הקהל בארצות הברית ובעולם עמדה לצד הממשל. יתר על כן, רם עמנואל, ראש סגל הבית הלבן, קישר בין יכולתה של ארצות הברית לעצור את התקדמותה של איראן בתחום הגרעין להתקדמות שלנו במסלול הפלסטיני. המשוואה שהעמיד היתה בהירה כאור השמש: לארצות הברית לא תהיה שום

אפשרות להתקדם בבלימת איראן מבלי לקבל מאיתנו תמורות בסוגיה הפלסטינית. אובמה טען שהקפאת ההתנחלויות לשנה אחת תביא את הפלסטינים לשולחן המשא ומתן. פקפקתי בכך. אך אם יתברר שהצדק איתי והפלסטינים יסרבו לשוב לשולחן המשא ומתן למרות הסכמתנו להקפאת ההתנחלויות, יוציא הדבר את המרצע מן השק, לפחות חלקית. בכל מקרה ידעתי שאני חייב לקנות זמן כדי להמשיך לפתח את היכולות הצבאיות שלנו לפעולה אפשרית נגד איראן. הייתי מוכן אפוא לשלם מחיר כואב בחזית הפלסטינית.

הגיע הזמן לקבל החלטות קשות. שוחחתי עם עמיתי "ב" מטבחון". "נצטרך לשקול הקפאה", אמרתי בפשטות.

חלק מהשרים קיבלו זאת. אחרים לא היו מאושרים, בלשון המעטה, אבל הם הבינו את הצורך. קיימנו דיונים ארוכים על היקף ההקפאה. האם היא תכלול את כל ההתנחלויות, או רק את אלו שמחוץ לגושים הגדולים? לכמה זמן נקפא? האם יש בכלל היתכנות משפטית להחלטה כזאת? מה יהיה הפיצוי לקבלנים ולמשפחות שחתמו ביניהם על חוזה רכישה?

בביקורי הבא בבית הלבן, ב־9 בנובמבר 2009, הצגתי לאובמה את הקשיים. בשיחותינו הקודמות הבהרתי שכל צעד של הקפאה זמנית לא יכלול את ירושלים. חזרתי גם הפעם על עמדתי, אבל אובמה העדיף לדלג על הנושא. הוא לא אמר אם הוא מסכים איתי והותיר את העניין מעורפל. הוא ידע שנמשיך לבנות כרגיל בירושלים. כך או כך, הקפאת הבנייה בשטח כלשהו גם מחוץ לירושלים תהיה קשה ביותר מבחינה פוליטית.

שוחחתי עם בכירי הממשל על צעדי נורמליזציה אפשריים מצד מדינות ערב כדי לרכך את המכה, אבל בפועל לא קרה דבר. אמרתי לאובמה שיידרשו כמה שבועות כדי להעביר החלטה על הקפאת הבנייה. הקפאה של שנה שלמה אינה אפשרית, הדגשתי, אבל חשבתי שאולי אוכל לסכם על עשרה חודשים.

סיימנו את הביקור בהצהרה משותפת על "פגישה חיובית". אלא שימים ספורים לאחר מכן, ב־19 בנובמבר, אובמה שביקר בסין פרסם הצהרה שלפיה 900 יחידות דיור שאישרנו לבנייה בגילה "סיבכו את מאמצינו להשיג שלום". חרקתי שן, אבל התעקשתי לגבי המשך הבנייה בירושלים.

ב־25 בנובמבר, כשבועיים לאחר הפגישה בחדר הסגלגל, העברתי בממשלה החלטה על הקפאת הבנייה למשך עשרה חודשים. בנייה שכבר החלה — תימשך, אך כל השאר יושהה.

ההחלטה נתקלה בביקורת חריפה מצד חברים בליכוד וחוגי המתנחלים. "נתניהו פתח את הסכר לגירוש יהודים ממולדתם". "ההקפאה תגרור אחריה עוד ועוד

הקפאות", הם מחו.

שוב ספגתי פצעי אוהב מבית, למען מטרה חשובה יותר בחזית אחרת — הפחתת ההתנגדות הבינלאומית לפעולה אפשרית שלנו נגד איראן, צעד שהיה חיוני בעיניי להבטחת עתיד ישראל.

בימים המורכבים הללו היו לי גם רגעים משמחים. בני אבנר החליט בגיל 15 להתמודד בחידון התנ"ך העולמי לנוער יהודי שנערך מדי שנה ביום העצמאות. המתחרים צריכים להכיר את התנ"ך לפני ולפנים, והם בדרך כלל מתכוננים לחידון במשך שנים לפני שהם ניגשים לתחרות בגיל 17 או 18.

שמואל בן־ארצי, סבו של אבנר ואביה של שרה, היה אז בן 94 — חלוץ לשעבר, פעיל במחתרות ותלמיד חכם שהשתתף בחוג התנ"ך של דוד בן־גוריון. שלושת בניו היו חתני תנ"ך — מתניה הבכור זכה בתואר הסגן הראשון של חתן התנ"ך בחידון התנ"ך לילדים בגיל עשר, הישג מדהים, וזכה ללחץ את ידו של בן גוריון; חגי זכה בתואר חתן התנ"ך הארצי; ואמציה הגיע למקום השני בחידון התנ"ך העולמי.

לאורך השנים, רוב הזוכים בחידון מגיעים מבתי־ספר דתיים, אבל אבנר למד בבית־ספר חילוני והיו לו רק שלושה חודשים להתכונן. כמה שבועות קודם לכן הוא הפתיע את כל מכריו, בייחוד את הוריו הגאים, כשזכה בחידון התנ"ך הארצי שמקדים את החידון העולמי. הגיע יום העצמאות. שרה ואני התיישבנו באולם תיאטרון ירושלים לצד הוריהם הנרגשים של יתר המתמודדים בשלב הגמר, שסוננו מתוך אלפי צעירים וצעירות מרחבי העולם. אחרי מתח עצום הגיע אבנר למקום השלישי. שני מתמודדים מבוגרים ממנו הקדימו אותו, ומי שהפיל אותו היה דווקא... אני, בשאלת ראש הממשלה.

שרה ואני התכווצנו במקומותינו. כך גם רבים בקהל ובקרוב הצופים בשידור החידון בבית, שאהדו את אבנר וקיוו שינצח. אבל הוא זכה "רק" בתואר סגן שני. אבנר עצמו לקח את העניין בקלות וברוח ספורטיבית. חשבתי שתוצאה כזאת היא בלתי אפשרית במבחן קוראן ארצי בסוריה או באיראן. המנהיגים שם היו לבטח מוודאים שילדיהם יידעו מראש את התשובות הנכונות.

בגמר האירוע שאל המנחה, ד"ר אבשלום קור, את אבנר מדוע נכנס לתחרות בגיל כה צעיר.

"ידעתי שאני צריך עוד כמה שנים להתכונן כדי להיות חתן התנ"ך העולמי, אבל רציתי שסבא שמואל עדיין יהיה איתנו כדי לראות אותי מתחרה", הסביר.

ההופעה של אבנר ואישיותו הזניקו את הרייטינג של החידון, ששודר בערוץ הראשון, מכ־2 אחוזים בדרך כלל ל־15 אחוזים באותו יום. הקהל אהב אותו.

שרה ואני לא יכולנו להיות גאים יותר. גם הסבים שמואל בן־ארצי ובנציון נתניהו

רוו נחת.

המערכה על ירושלים

2010

אף שההקפאה נמשכה, הפלסטינים לא הסכימו לנהל משא ומתן. אבו מאזן מצא תירוצים בלי סוף לא לבוא לשולחן הדיונים. ולמה שיבוא? הרי ארצות הברית המשיכה ללחוץ עבורו על ישראל, ואם יכנס למשא ומתן ישיר הוא יאלץ להתייחס לדרישותינו להכיר בישראל ולהתפשר בנושאים מרכזיים כהסדרי ביטחון וזכות השיבה.

בנוסף, הוא תמיד יכול היה לסמוך על החיכוכים שיצוצו מעת לעת בין ישראל לארצות הברית.

ואכן הוא לא היה צריך להמתין הרבה.

המשבר הגיע במהלך ביקורו של סגן הנשיא ביידן בישראל במרץ 2010. אחד מחברי מועצת העיר ירושלים מטעם מרצ, איש שמאל קיצוני, ישב בוועדה המחוזית לתכנון ובנייה ודחף בכוונה לאישור החלטה לקדם תכנון של 1,600 דירות בשכונת רמת שלמה בעיר, דווקא ביום שבו נפגשתי עם ביידן.

רמת שלמה היא חלק בלתי נפרד מירושלים. היא שוכנת מטרים ספורים מגבולות 1967, שאיבדו כל משמעות לאור הפיתוח העירוני של העיר בחמישים השנים האחרונות. עם זאת, לנוכח הרגישות האמריקנית לכל יבבה פלסטינית על בנייה בכל מקום מעבר לקווי 1967, אותו איש שמאל ידע שהכרזה על אישור כזה בביקורו של סגן הנשיא תיתפס כפרובוקציה מכוונת של ממשלת ישראל נגד ממשל אובמה.

לפני שהידיעה על רמת שלמה התפרסמה ביידן ואני אכלנו יחד ארוחת צהריים. הוא חלק עמי עצה שקיבל מאביו: "בני", כך אמר לו ביידן האב, "אל תיצלב על צלב קטן", כלומר, "אל תיתן למבקרין סיבה לנגח אותך על דברים זניחים".

הבעיה היא, חשבתי לעצמי, שבחיים הפוליטיים יש גם הרבה מוקשים בינוניים שקשה להימנע מהם. אחד מהם עמד להתפוצץ בשעות הקרובות.

הפרסום על הפקדת תוכניות הבנייה ברמת שלמה תפס אותי בהפתעה מוחלטת. הבנתי מיד שמדובר בניסיון לזרוע מחלוקת בין אובמה לבני. ניסיון זה הצליח. הפרסום עורר סערה בקרב הפלסטינים, בשמאל, בקהילה הבינלאומית, והכי חשוב: בארצות הברית. ביידן עצמו פרסם הצהרה שלפיה "אישור הבנייה ברמת שלמה מערער את האמון שאנחנו צריכים עכשיו ומנוגד לדיונים הקונסטרוקטיביים שניהלתי כאן בישראל".

שווחחתי עם ביידן בטלפון והרכבנו כוח משימה לכיבוי השריפה. השתתפו בו רון

דרמר, נציג ארצות הברית במזרח התיכון דן שפירו, ושגריר ישראל בארצות הברית מייקל אורן. אחרי שעות של עבודה, הוסכם שאצא בהצהרה שבה אביע חרטה על עיתוי ההודעה ואבהיר שמדובר רק בשלב ראשון בתהליך תכנון מקובל. הבנייה עצמה לא תושלם במשך שנתיים לפחות.

בזמן שהדיפלומטים טרחו על ניסוח הטיוטה, ביידן הגיע עם אשתו ג'יל לארוחת ערב מאוחרת. שוחחנו על חייו, על הטרנדיה שעבר כשאיבד את אשתו הראשונה ובתם בתאונת דרכים, על האתגרים שעמד בפניהם כשגידל במשך חמש שנים את שני בניו כאב יחיד ועל התמיכה שקיבל מג'יל. זה היה ערב נפלא וסיום טוב לפגישותינו.

למחרת בבוקר נשא ביידן באוניברסיטת תל־אביב נאום שהדגיש את חשיבות הברית הישראלית־אמריקנית. בדרכו לנתב"ג צלצל לעדכן אותי על תגובת הנגד מוושנינגטון לפרסום על הבנייה, אך ציין את שביעות רצונו מכך שהצלחנו לכבות את השריפה. "תודה שהוצאת את הערמונים שלי מהאש", אמר, כמי שאינו מעוניין להיות במוקד התבערה הקשור לישראל.

הסערה היתה מאחורינו, או כך לפחות חשבתי. הבית הלבן חשב אחרת. למחרת הוא הסלים את תקרית רמת שלמה למשבר בינלאומי בהיקף מלא. האם באמת אנשיו של אובמה האמינו שבחרתי בכוונה להביך את סגן נשיא ארה"ב בעת ביקורו? הם ודאי ידעו שראש ממשלת ישראל אינו מתערב בתקנות התכנון והבנייה בירושלים בדיוק כפי שנשיא ארה"ב אינו מתערב בתוכנית דומה בוושנינגטון.

סביר יותר שהיה מי שטרח לנצל הזדמנות שנוצרה כתוצאה מפרובוקציה מכוונת בוועדת תכנון ובנייה בירושלים כדי להפעיל עלי לחץ חסר תקדים להקפיא את הבנייה בעיר.

למחרת גערה בי הילרי קלינטון בטלפון במשך ארבעים ושתיים דקות רצופות. רוב הזמן היא הקריאה מדף. "ההודעה היתה עלבון אישי לנשיא", היא נזפה בי. בראיון שקיימה אחר כך ב־CNN קבעה, "החלטתו של ראש הממשלה מעמידה בספק את מחויבותו ליחסי ארצות הברית וישראל".

זה היה אבסורד. בגלל אישור של כמה דירות בבירת ישראל, ממשל אובמה אמר שאני מעמיד בסימן שאלה את הברית ההיסטורית הישראלית־אמריקנית. אם ממשל אובמה באמת האמין בטענה זו, הדבר שיקף את נטייתו לראות כל מחלוקת איתי בצבעים השליליים ביותר שאפשר.

בראיון ב־CNN שהתקיים מייד לאחר התקרית נשאל דיוויד אקסלרוד, יועצו הבכיר של אובמה, אם ישראל היא נכס או נטל עבור ארה"ב במזרח התיכון. הוא

התחמק ממתן תשובות.

שלחתי להילרי מכתב שבו התנצלתי על עיתוי ההכרזה ואמרתי שאקים מגנן לפקח על העיתוי של מתן אישורי בנייה כאלה בעתיד. אבל סירבתי בתוקף להתחייב להקפאה כלשהי בירושלים. למעשה, כך ציינתי — קיימתי את המדיניות של כל ממשלות ישראל מאז 1967 שהתירו בנייה בכל שטח השיפוט של העיר.

בוועידה השנתית של איפא"ק בווינגטון שהתקיימה ב־22 במרץ 2010, הדפתי בתוקף את הדרישה לויתורים כלשהם בירושלים.

"ירושלים איננה התנחלות", אמרתי. "ירושלים היא בירתנו!" הקהל הריע. למחרת נפגשתי עם אובמה בחדר הסגלגל. "ביבי", הוא אמר לי, "זה היה נאום כדורבנות", רמז ציני לכך שלא ניסיתי לעדן במאומה את המחלוקת בינינו.

הוא צדק, אבל התקיפות שלי היתה הכרחית. אובמה, שכמה ימים קודם לכן הצליח להעביר חוק ביטוח בריאות מהפכני על אף התנגדות פוליטית חריפה, היה נחוש מתמיד להשיג ממני הקפאה בירושלים. בשעה שהרש"פ דרשה חדשות לבקרים ויתורים ישראליים חדשים כדי לבוא לשולחן המו"מ, אובמה המשיך להתיישר עם הפלסטינים.

תחילה הודיעו הפלסטינים שלא ייכנסו למו"מ ללא התחייבות מראש על פתרון שתי המדינות. כששמעו את נאום בר־אילן קטלו גם אותו. אחר כך אמרו שלא ייכנסו למו"מ ללא הקפאת התנחלויות. הסכמנו להקפיא, אבל הם עדיין סירבו לבוא. עכשיו תבעו הקפאת בנייה גם בירושלים.

לא סטיתי מעמדתי כמלוא הנימה. אובמה ביקש ממני להצטרף אליו לחדר רוזולט באגף המערבי של הבית הלבן, שם המתינו הצוותים שלנו. עמי היו רון דרמר, איציק מולכו ומייקל אורן. כשהנשיא פנה אל הצוות שלי ואמר "יש לי משימה עבורכם", נדהמתי. הוא דיבר אלינו כאילו היינו כולנו מועסקים בעסק שלו או תלמידים בכיתתו, ולא נציגים של אומה ריבונית. ה"משימה" שהוא הטיל עלינו היתה למצוא, תוך שעות ספורות, פתרון למבוי הסתום בסוגיית ירושלים שיאפשר את חידוש המשא ומתן.

עוזריו של אובמה הסבירו לדרמר שקביעת מועד סיום תוך שעות היא תנאי הכרחי להצגת תוצאה חיובית לפני שהעיתונות תדווח על משבר גדול ביחסי ארה"ב וישראל. אובמה עצמו יצא מהחדר.

נשארתי עם מולכו, דרמר ואורן במאמץ אחרון למצוא מוצא מהמשבר. נתנו לנו כריכים ועוגיות. דניס מקדונלד, עוזרו של הנשיא, המשיך ללחוץ על דרמר והבהיר שצוותי החדשות עומדים בשער, ועדיין לא הצלחנו להעלות רעיונות חדשים.

בסוף נמאס לי. השארתי את הצוות בבית הלבן ועשיתי את דרכי חזרה למלון.

הנחיתי את דרמר ואת מולכו שלא להתקפל.

העובדה שנצפיתי יוצא מהבית הלבן בדלת צדדית עוררה תגובות רבות. בספר זכרונותיו, האשים אותי אובמה בהדלפת פרטים מתוך השיחות בינינו באותו יום. לא עשיתי זאת. הוא גם דחה כ"פיקציה" את ההסבר שההודעה על אישורי בנייה ברמת שלמה במהלך ביקור בידן נבעה מ"אי־הבנה", ורמז על כך שהדבר נעשה בכוונת מכון מצדי. זו אכן לא היתה אי־הבנה. אילו טרחו הבית הלבן לעשות בדיקת עובדות מהירה, הם היו מגלים מייד שמדובר בפרובוקציה של איש שמאל, שנועדה לזרוע מחלוקת בין אובמה לביני.

חזרתי לארץ אפוף באווירה העכורה של משבר נוסף עם ארה"ב. דרמר נשאר באמריקה כדי לעשות את חופשת הפסח במיאמי עם אשתו ושלושת בניו הצעירים. כשחזרנו בטיסה ארצה הרהרתי בלחץ האמריקני הבלתי פוסק והגעתי להחלטה. ירדתי מן המטוס, צלצלתי לדרמר וביקשתי שיגיע מייד לארץ להתייעצות. כעבור יממה נחת דרמר בנתב"ג ולקח מונית ישירות אלי. "ספגנו מספיק. הגיע הזמן להשיב מלחמה", אמרתי. "מה אתה חושב לעשות?" הוא שאל.

"הצעד הראשון הוא להזמין מודעת תמיכה בנושא ירושלים על עמוד שלם בכל העיתונים המובילים של ארה"ב. זה יתחיל לגלגל את כדור השלג". "ומה תפקידי בכוח?" שאל רון.

"גייס את כל הכוחות הפרו־ישראליים שאתה יכול — בקהילה היהודית, אצל האוונגליסטים, ובציבור הרחב", עניתי.

אחרי שש שעות בארץ, רון חזר לנתב"ג וטס חזרה למשפחתו במיאמי. הרבה חופש כבר לא נותר לו שם. הוא החל לגייס למאבק את הקהילה הפרו־ישראלית בארה"ב.

התקשרתי לאלי ויזל, ניצול השואה המפורסם בעולם, סופר מוערך וחתן פרס נובל לשלום. הכרנו לראשונה כשהייתי פעיל הסברה ב־MIT והוא לימד באוניברסיטת בוסטון.

בכל הקשור לזיכרון השואה ולמלחמה באנטישמיות — קולו היה עוצמתי ורב השפעה.

"אלי", אמרתי, "ישראל וירושלים זקוקות לך".

ויזל היה בין הפטיש לסדן. הוא היה חבר קרוב של אובמה, שקיבל אותו בחום בבית הלבן. היה לו מעמד ציבורי מיוחד באמריקה. גם בקהילה היהודית והרבה מעבר לה, בהתאם לכך הוא נמנע בקפדנות מפוליטיקה מפלגתית הן בארצות הברית והן בישראל.

דיברתי איתו באופן גלוי.

"אני יודע שמה שאני מבקש קשה לך מאוד". אמרתי לו, "ולא הייתי פונה אליך אלמלא כל כך הרבה מוטל כאן על הכף. אחיזתנו בירושלים, בירתנו העתיקה, בסכנה. הקול שלך יכול לשנות זאת".

"אתה בטוח?" הוא שאל מתוך נסיון אחרון לצאת מן המצר.
"לגמרי", עניתי.

כעבור כמה ימים פורסמה בוול סטריט ג'ורנל, בוויניגטון פוסט, באינטרנשיונל הראלד טריביון ובניו יורק טיימס מודעה שנמתחה על פני עמוד שלם וכותרתה "למען ירושלים". היתה בה פנייה ישירה לאובמה להפסיק את הלחץ על ישראל בעניין ירושלים. חתום על המודעה היה אלי ויזל.

אחר פרסום המודעה פורסמו גילויי דעת רבים של תומכי ישראל באמריקה, כולל מן הקונגרס. שלא כמו ההתנחלויות, סוגיית ירושלים המאוחדת זכתה לתמיכה רחבה בציבור האמריקני. ידעתי שאובמה מבין זאת והנחתי שהוא לא ירצה להתכתש איתי בפומבי בנושא שבו היה לנו יתרון מובהק. מהר מאוד הנחה זו התבררה כנכונה. הלחץ דעך. שמענו פחות ופחות על ירושלים, עד שלבסוף הקריאות להקפאת הבנייה שם התאדו כלא היו.

אסון הכרמל

2010

בזמן שהייתי שקוע במאמץ להדוף את הלחצים של ממשל אובמה, היתה לי גם מדינה לנהל.

ההתמקדות העיקרית שלי במדיניות פנים היתה בחילוץ ישראל מהכאוס הכלכלי שהשתרר בעולם החל מ־2008, כתוצאה ממשבר הסאב־פריים בארה"ב. המוני אמריקנים לקחו על עצמם משכנתאות עתק בלא חשבון וללא יכולת החזר אמיתית, התנהלות שסופה הצפוי היה קריסה רועשת. הבועה התפוצצה לכולם בפנים, והדיה הגיעו לכל חלקי העולם. אבל כלכלות מסוימות ניזוקו פחות מאחרות.

הבנקים בישראל היו שמרניים יותר ולקחו פחות הלוואות ממקביליהם בחו"ל, כך שמצבנו היה טוב יחסית. נכנסתי לעובי הקורה עם שר האוצר יובל שטייניץ, והגענו למסקנה שהדבר הטוב ביותר הוא לנקוט מדיניות שמרנית מדודה. זה היה ההפך הגמור ממה שנעשה כמעט בכל מדינות המערב. הן הזרימו טריליונים, וחלק ניכר מכסף זה שימש לחילוץ חברות כושלות מפשיטת רגל. אנחנו לא רצינו להציל חברות כושלות. העברנו תקציב דו־שנתי ששידר יציבות ורוגע. נתנו ערבויות להלוואות צנועות בלבד ועל ידי כך לא אפשרנו לעולם העסקי להשתמש במשבר כדי ללוות כסף "קל" בחוסר אחריות. הגדלנו את הגירעון באחוז אחד בלבד. בניגוד למשבר הדוט־קום של 2002 שפגע קשות בחברות הייטק רבות בישראל, השפל הכלכלי הזה היה קצר־מועד ודילג במידה רבה על הכלכלה שלנו. המדיניות שהנהגנו פעלה היטב ומנעה מכלכלת ישראל לטבוע בים של חובות מיותרים.

ישראל יצאה מהמשבר מהר יותר מרוב כלכלות העולם. במקביל קידמתי יחד עם שר האוצר יובל שטייניץ ואנחל גורייא, המנכ"ל הידידותי של ארגון ה־OECD, את הצטרפותנו לארגון זה של הכלכלות המפותחות. ב־28 במאי 2010 נסעתי לוועידה השנתית של ה־OECD בפרז.

פתחתי את נאומי בווריאציה על בדיחה של גראוצ'ו מרקס: "לא הייתי מצטרף למועדון שיקבל אותי כחבר, אלא אם כן זה ה־OECD..."

לאחר שהצחוק דעך הצגתי את הנתונים הכלכליים של ישראל ואת מיומנות חברות ההייטק שלה.

"האם ישראל עדיין צריכה להיחשב לשוק מתעורר?" שאלתי, "הרי כבר התעוררנו!"

טענתי של־OECD אינטרס ברור לצרף לשורותיה את הכלכלות הטכנולוגיות המתקדמות בעולם, לא פחות מכך שזהו אינטרס ישראלי. רציתי שישראל תצטרף לארגון משתי סיבות עיקריות. ראשית, כדי לקבל הכרה עולמית בישראל ככלכלה מפותחת, הכרה שתשדרג את דירוג האשראי שלנו ותגדיל את ההשקעות הזרות בישראל. שנית, רציתי גישה למאגר הנתונים של ה־OECD שערך השוואות בתפקוד של כל המדינות החברות בו. השוואות אלה ימששו כמעין מראה שאוכל להציג בפני שרי הממשלה כדי שיוכלו לדעת היכן משרדיהם עומדים בהשוואה בינלאומית, כך גם יחשפו לפרקטיקות הטובות ביותר בתחומים כמו רגולציה, חינוך ומידע דיגיטלי.

עם מינויו של יובל שטייניץ כשר אוצר ב־2009, הצבתי את ההצטרפות ל־OECD והעברת תקציב דו־שנתי כיעדיו העיקריים. שני היעדים הושגו תוך שנה. העברנו במהירות תקציב דו־שנתי, ובכך הפכנו לכלכלה המפותחת הראשונה שעשתה זאת. כעת יהיה לשרים אופק תכנון ופעולה של שנה וחצי בין תקציב אחד למשנהו, במקום כמה חודשים. ב־7 בספטמבר 2010 התקבלה ישראל כחברה מלאה ב־OECD. כעבור שנה העלתה חברת הדירוג S&P את דירוג האשראי של ישראל. על אף ההצלחות הכלכליות שלנו, האיום האיראני המשיך להדיר שינה מעיני. בשעה שקידמנו את האופציה הצבאית נגדה, ידעתי היטב על כוונותיה של איראן לרכוש מרוסיה סוללות טילי נ"מ מתקדמות מסוג S-300. טילים אלה היו מערימים קשיים רבים על מטוסי חיל האוויר במקרה שנחליט לתקוף.

ב־7 בספטמבר 2009 טסתי למוסקבה לפגישה חשאית עם ולדימיר פוטין. הוא קיבל אותי במעונו הפרטי בפרבר מוסקבאי לפגישה ראשונה מני רבות. במפגשים אלה דנו בדרכים להגדלת שיתוף הפעולה בין ישראל לרוסיה בתחום הסחר, הטכנולוגיה, החקלאות והתיירות. מעת לעת בפגישות אלה הבעתי הערכה לקורבנות העצומים שהקריב העם הרוסי והצבא האדום בהבסת הנאצים.

אבל כמעט תמיד, נושא השיחה העיקרי בפגישותינו נסוב סביב איראן. "אני יודע שאתה מתכוון לספק לאיראן סוללות S-300", אמרתי לפוטין. "האם תוכל לדחות את האספקה?"

פוטין השיב לי שרוסיה מחויבת לחוזה חתום ושאיראן כבר שילמה מקדמה. ביקשתי שישקול בכל זאת את בקשתי.

בינתיים בישראל, העיתונאים הבחינו בהיעדרותי והתעניינו לאן נעלמתי. דובר ראש הממשלה השיב שאני צופה בתרגיל צבאי. כשהידיעה על הימצאותי במוסקבה דלפה לתקשורת, העיתונאים זעמו על כך ודיווחו לציבור שזוהי "הוכחה" נוספת לכך שאני שקרן מולד, כאילו ראש הממשלה בישראל מחויב לחלוק מידע רגיש כזה בזמן

אמת עם העיתונות.

ניערתי מעלי את ההשמצה הזאת כפי שעשיתי מול השמצות קודמות. ביטחון מדינת ישראל חשוב יותר מההכפשה התורנית.

ביקורי הבאים במוסקבה היו כולם פומביים. ב־16 בפברואר 2010 פגשתי שוב את פוטין, הפעם בקרמלין. שוב התמקדנו באיראן ובסוללות ה־S-300, נושא שחזרתי אליו בכל אחד מביקורי הבאים.

בסופו של דבר, אספקת הטילים לאיראן התעכבה במשך שבע שנים תמימות. בתום ביקורי השני במוסקבה יצאתי עם שרה לארוחת לילה בקפה פושקין. אחרי ביקורי עבודה צפופים בחו"ל בהם בקושי יכולתי להכניס סיכה בין פגישה לפגישה, קבענו נוהג פשוט. לפני הטיסה חזרה ניקח לנו כמה שעות פרטיות יחד, רק לשנינו. השעה היתה מאוחרת והיינו הלקוחות האחרונים בקומה השנייה של המסעדה. אחד העוזרים שלי ניגש אל שולחנו ואמר, "ראש הממשלה, ראש ממשלת יוון ג'ורג' פאפנדראו נמצא למטה. הוא שואל האם יוכל לראות אותך". "כמובן", אמרתי.

פפנדריאו, שביקר גם הוא אצל פוטין באותו יום, הגיע עם שר החוץ שלו. יוון חוותה משבר כלכלי נורא והוא רצה לדעת מה עשיתי כדי להשיג את "הנס הכלכלי" של ישראל, כפי שכינה זאת. שוחחנו על כך ארוכות והסכמתי לקשר אותו עם כמה מאנשי האוצר שעבדו איתי על הרפורמות שלנו. ניצלתי את ההזדמנות להעלות נושא נוסף.

"אדוני ראש הממשלה, אני יכול לקרוא לך ג'ורג'?" שאלתי, הוא הסכים מיד, "איך ייתכן שהפגישה הראשונה בינינו מתקיימת דווקא כאן, במסעדה במוסקבה? ישראל ויוון הן שתי דמוקרטיות מערביות במזרח הים־התיכון. במשך עשרות שנים הפרידה בינינו התמיכה החד־צדדית שלכם בפלסטינים. מה יצא לכם מזה? לא כלום!" מבלי להזכיר את האיבה של טורקיה כלפי יוון וישראל, הוספתי, "יש לנו הרבה אינטרסים משותפים. הגיע הזמן לכרות ברית אמיתית בינינו".

פפנדריאו הסכים בהתלהבות. כמה חודשים לאחר מכן הוא ביקר בישראל וכעבור זמן קצר יצאתי אני לביקור גומלין ביוון.

הביקור שלי עודד מאות אלפי תיירים ישראלים להעדיף את יוון על פני טורקיה, מגמה שתהפוך לצונאמי של ממש אחרי ההתנגשות האלימה שאירעה במאי 2010 בין לוחמי שייטת 13 עם פעילים טורקים שהגיעו על המשט הטורקי 'מאווי מרמרה'. הקרב המדמם שהתנהל על הסיפון הביא את יחסינו עם טורקיה לשפל שנמשך יותר מעשור. במהלך תקופה זו יצרנו קשרים ביטחוניים ומסחריים עם יוון, ובהמשך כללנו בשיתוף פעולה זה גם את קפריסין. קידמנו תוכניות לצינור תת־ימי

מישראל וקפריסין דרך יוון שיספק גז ישראלי וקפריסאי לאירופה. בביקורי הרשמי הראשון ביוון הזמין אותנו פפנדראו לארוחת צהריים באי פורוס במסעדה המשקיפה על מפרץ יפהפה. לפתע הבחנתי בלהבות אדירות שהחלו לכלות יער בצדו השני של המפרץ. פאפנדראו הציץ לרגע באש המתפרצת — וחזר לאכול כרגיל.

הייתי המום. אם זה היה תלוי בי הייתי כבר הופך את המדינה בניסיון לכבות את השריפה.

"ג'ורג'", שאלתי בנימוס ככל שיכולתי, "אתה לא מתכוון לעשות משהו בקשר לשריפה הזו?"

"אל תדאג", הוא ענה, "המטוסים יכבו אותה בעוד רגע". תוך דקות הגיעה טייסת של מטוסי כיבוי צהוב מתוצרת בומברדייה. הם צללו מטה, שאבו לקרבם מי ים וריססו אותם על הלהבות. תוך חצי שעה כבתה האש. ביקשתי מהמזכיר הצבאי שלי להזמין כמה מהמטוסים האלה, כשנחזור לארץ. לצערי, עוד לפני שההזמנה מומשה פרצה שריפה אדירה ביערות הכרמל. ב־2 בדצמבר 2010 נשאו רוחות יבשות חזקות את הלהבות לגובה של עשרות מטרים כשהן מדלגות במהירות בין צמרות העצים. השריפה כילתה חלקים נרחבים מהיישובים הציוריים עין הוד ובית אורן. האש הגיעה לפאתי חיפה, טירת הכרמל ודליית אל־כרמל.

טרגדיה נוראה אירעה כשאוטובוס סוהרים שהיה בדרכו לכלא דמון כדי לפנות משם אסירים תעה בדרכו ונכנס למלכודת אש קטלנית. כל נוסעי האוטובוס נשרפו ועמם גם שבעה לוחמי אש אמיצים, בתוכם מתנדב בן שש־עשרה בשם אלעד ריבן. אחרי שראיתי את השריפה בטלוויזיה במעון בירושלים טסתי במהירות במסוק לכרמל. לכבאים לא היה סיכוי לכבות את שריפת היער. ארגו הכלים שלהם היה אפסי מול כוח הטבע הנורא שהשתולל מולם. השריפה פרצה לאחר סתיו שחון במיוחד, שום גשם לא נראה באופק. הדרך היחידה לכבות את האש הייתה באמצעות מטוסי כיבוי — ולנו לא היו כאלה.

נזכרתי בארוחת הצהריים באי פורוס והוריתי למועצה לביטחון לאומי לסדר לי מרתון של שיחות טלפון עם כשלושים ראשי מדינות שנמצאות במרחק טיסה קצר מישראל. מטרתי היתה למהר ולהביא ארצה צי של מטוסי כיבוי לפני שהאש תכלה את יערות הכרמל ותתפשט לאזורים אחרים בארץ.

נשיא קפריסין, שאותו ביקרתי כמה חודשים קודם לכן, שלח את המטוס היחיד של ארצו. פפנדראו שלח ארבעה מטוסי בומברדייה, והם נחתו בארץ לפנות בוקר. מטוסים ומסוקים נוספים הגיעו מרוסיה, איטליה, ספרד, שווייץ, הולנד, גרמניה

ומדינות רבות אחרות. מטוס אחד אפילו הגיע מטורקיה והודיתי לארדואן על המחזה. מצרים והרשות הפלסטינית שלחו כבאים. הערכתי את המאמץ הסמלי לסייע לנו והודתי גם להם.

תוך עשרים וארבע שעות חגו בשמי הצפון כשלושים מטוסים, מגדל בבל מעופף. חיל האוויר הקים חפ"ק מיוחד והצמיד לכל אחד מהטייסים הזרים טייס ישראלי כדי להבטיח תקשורת תקינה ולמנוע תאונות אוויריות. הסצנה כולה הזכירה לי צילומי קרבות אוויריים ממלחמת העולם הראשונה, עם טייסים אמיצים שצוללים בתוך ענני עשן כדי לשחרר את המטענים שלהם.

הכל נראה תחת שליטה, עד שהתברר שנשארה בעיה אחת. המטוסים לא יכלו לטוס בלילה. הרוחות העזות לא פסקו, והן הפיחו אש בגחלים הלוחשות ונשאו אותן למחוזות חדשים עם עצים יבשים. היה ברור לי שבלי כח כיבוי נוסף לא נוכל לכבות את האש כאן. ניגש אלי המזכיר הצבאי שלי יוחנן לוקר, תא"ל בחיל האוויר ונווט מטוס F-16.

"ראש הממשלה, מצאתי מטוס מפלצתי. הוא נקרא סופרטנקר".
"תראה לי".

הוא פתח את המחשב הנייד. "חברה מקולורדו טוענת שהיא יכולה להביא אותו לכל מקום בעולם תוך עשרים וארבע שעות. זה עולה שני מיליון דולר".
"תביא אותו", אמרתי.

"אי אפשר", אמר לוקר. "משרד האוצר אומר שחייבים לפתוח מכרז".
השתוללתי מכעס. הצעקות שלי כנראה היו כל כך חזקות ששמעו אותן היטב גם בבניין הסמוך של משרד האוצר.

תוך קצת יותר מעשרים וארבע שעות טס הסופרטנקר מעל שמי ישראל, וריסס את הלהבות בשטיח אדום של כימיקלים נוגדי אש.

השריפה כובתה סופית כעבור ימים אחדים. הודיתי לצוותי הכיבוי שלנו ולכוחות ההצלה, לצוותי האוויר הזרים, לטייסינו וללוחמי האש שלנו. ביקרנו את הפצועים בבתי החולים. אחד מהם היה כבאי אמיץ בשם דני חייט, בנם של מוטי ובת־שבע חייט. בת־שבע היתה אחת התלמידות המסורות של חמי, שמואל בן ארצי. כמו רבים אחרים, היא סיפרה שהשנים ששהתה במחיצתו בצעירותה שינו את חייה והחדירו בהם משמעות.

שרה ליוותה מקרוב את בת־שבע בטיפול בדני והשיגה עבורו תרומה להשתלת עור מלאכותי. אבל הכוויות של דני היו קשות מדי, ולדאבון הלב הוא לא שרד. בכינו יחד עם דני ובת־שבע. הקשר בין המשפחות נותר הדוק עד היום.

ניסינו לנחם גם את משפחת ריבן. אלעד, רק בן שש־עשרה, היה בן יחיד להוריו

המבוגרים שציפו שנים רבות ללידתו. הוא היה תלמיד מצטיין שחלם להיות טייס ובינתיים התנדב לסייע בכיבוי שריפות. לא יכולתי להקל על הצער שלהם, אבל היה דבר אחד שכן יכולתי לעשות.

התקשרתי ליוחנן לוקר. "יש לך משימה אחת. תקים טייסת כיבוי תוך שלושה חודשים. נקרא לה טייסת אלעד".

לוקר הפשיל שרוולים. כמי שניחן ביכולות אישיות גבוהות ומשמעת ברזל היתה לו גישה עניינית ומכוונת תוצאות. ידעתי שאוכל לסמוך עליו. בדיוק חמישה חודשים אחר כך חנכנו, עם בני משפחת ריבן, את טייסת אלעד ובה שנים עשר מטוסי כיבוי. שני מטוסים נוספים צורפו בהמשך. במהלך השנים הבאות כיבתה טייסת אלעד מאות שריפות, כולל אחת שכמעט כילתה את מוזיאון יד ושם ביער ירושלים.

רבים שיבחו אותי על הפעולה המהירה במהלך השריפה בכרמל, אך היו שדרשו להקים ועדת חקירה לנוכח מותם הטראגי של ארבעים וארבעה אנשים בשעות הראשונות שלה. כיוון שאוטובוס הסוהרים עלה כולו באש בגלל טעות אנוש, לא נותר הרבה מה לחקור. אבל הדרישה לחקירה נמשכה בעידודה של התקשורת העוינת כתמיד.

את להבות הביקורת ליבה דו"ח על מצב כיבוי האש של מבקר המדינה מיכה לינדנשטראוס, שאף פעם לא מאס בפרסום. הדו"ח הצביע על מצבו העגום של ציוד כיבוי האש בישראל כאילו הוא אחראי לטרגדיה, וציין שלוחמי האש זקוקים לאימונים טובים יותר, מדים חדשים, כבאיות חדשות וכדומה.

ושוב, אף אחת מההמלצות הללו לא היתה מסייעת לכבות את השריפה בכרמל או כל שריפה אחרת בשטחים פתוחים ללא דרכי גישה. זה היה לקח ידוע מאינספור שריפות הענק המשתוללות דרך קבע בקליפורניה, אוסטרליה, רוסיה וקנדה. כל העולם ידע שבנסיבות אלה ישנו רק אמצעי אחד שיכול לשריפות.

כמיטב המסורת הבירוקרטית העיוורת בישראל, דו"ח המבקר — על מאתיים עמודיו — לא הזכיר כלל אמצעי זה. הדו"ח השמיט את שתי המילים שעשו את ההבדל וכיבו את השריפה: מטוסי כיבוי.

* * *

לוקר לא הסתפק בהקמת טייסת כיבוי בזמן שיא של שלושה חודשים. הוא לקח על עצמו משימה נוספת, קשה לא פחות.

"אדוני ראש הממשלה", הוא אמר, "הקפה במשרד שלך על הפנים. אני הולך להפיל על משרד ראש הממשלה הוצאה כספית — לקנות מכונת אספרסו".

לקח לו חצי שנה לקבל אישור רכש מהבירוקרטיה האבסורדית שלנו, אבל כרגיל
נחישותו הניבה תוצאות.
הרמנו שתי כוסות אספרסו כעבור שישה חודשים כדי לחגוג את הצלחתו.

מרמרה

2010

בספטמבר 1998 ביקר בישראל מסוט ילמז, ראש ממשלת טורקיה. באותם ימים יחסינו עם תורכיה היו קרובים וחמים. אחרי ארוחת ערב במעון ראש הממשלה, ישבנו לקפה בסלון.

"רציתי לבקש ממך טובה", אמרתי לו. "במוזיאון ארמון טופקאפי באיסטנבול מוצב לוח אבן עתיק המתעד אירוע שנזכר בתנ"ך. הייתי רוצה שמדינת ישראל תרכוש אותו מכם".

האירוע ההיסטורי שהתייחסתי אליו היה קשור למצור שהטיל סנחריב מלך אשור על ירושלים בשנת 701 לפנה"ס. כחלק מההיערכות העיר למצור וגם כדי להקצות אספקת מים לתושביה, היטה חזקיהו מלך יהודה את מי הגיחון לבריכה תת־קרקעית שהתקין בתוך חומות ירושלים מתחת לעיר דוד. שתי קבוצות של חופרים במרחק של כ־500 מטר אחת מהשניה, חצבו בו־זמנית את נקבת השילוח משני צידי הגבעה, האחת מהמעייין והשנייה מכיוון בריכת השילוח. כחלק משורה של גילויים במאה ה־19 נמצא לוח הזיכרון שהחופרים הציבו במקום בו נפגשו שתי הקבוצות. על הלוח נחקק בכתב עברי קדום:

"בעוד [מניפים החוצבים את] הגרזן איש אל רעו, ובעוד שלוש אמות להינק[ב, נשמ]ע קול איש קורא אל רעו... וביום הנקיבה הכו החוצבים איש לקראת רעו גרזן על גרזן, וילכו המים מן המוצא אל הברכה במאתים ואלף אמה...".
זהו ממצא שלא יסולא בפז. התנ"ך מדבר אלינו בזמן אמת. מכיוון שהעות'מאנים שלטו בירושלים באותה תקופה, לוח זה הגיע בסופו של דבר לאיסטנבול. עכשיו ביקשתי להחזירו לירושלים.

"במוזיאונים שלנו ישנם אלפי פריטים מהתקופה העות'מאנית", אמרתי לו. "בחר איזה מהם שתרכזה ונעשה עסקת חליפין".

"אני מצטער, ידידי. לא אוכל לעשות זאת", אמר ילמז.

"מה אם ניתן לכם את כל הממצאים העות'מאניים?" הצעתי.

"גם את זה לא אוכל לעשות", הוא אמר.

"באיזה מחיר כן ניתן לקבל את הכתובת?" התעקשתי.

ילמז שוב סירב. הוא הסביר שבטורקיה ישנו מספר הולך וגדל של מצביעים אסלאמיסטים, והם נאבקים על השלטון במדינה מול המצביעים הפרו־מערביים. כראש ממשלת טורקיה הוא אינו מעוניין שיאשימו אותו בכך שנתן לישראל לוח אבן

עברי עתיק, שאותו ישראל תציג בהבלטה ותוכיח שירושלים היתה כבר לפני אלפי שנים עיר יהודית ולא מוסלמית.

"עומדת להיות לנו בעיה עם טורקיה", אמרתי לשרה לאחר שילמז ורעייתו עזבו. זו היתה בעיה גדולה, כפי שהתברר מאוחר יותר כשהאסלאמיסט רג'פ טאיפ ארדואן עלה לשלטון ב־14 במרץ 2003.

ובכל זאת, הצבתי לעצמי מטרה להחזיר את הממצא יקר־הערך הזה הביתה. למרות שהמטרה טרם הושגה, אני משוכנע שבהתמדה ראויה ניתן יהיה להשיגה עם חלוף הזמן.

שתיים־עשרה שנים מאוחר יותר, בסוף מאי 2010, ערכתי ביקור רשמי בקנדה. שנה קודם לכן פגשתי בעצרת הכללית של האו"ם בניו־יורק את סטיבן הארפר, ראש הממשלה הקנדי החדש שתמך בישראל ללא כחל וסרק. כשנפגשנו הוא מצא חן בעיניי מייד. הוא היה חכם, משכיל מאוד ובעל מחשבה צלולה, וסירב להתכופף בפני אופנת התקינות הפוליטית.

"אפשר לשאול אותך שאלה אישית, סטיבן?" שאלתי אותו בניו־יורק. "בוודאי".

"בדרך כלל כשמישהו תומך ללא סייג בישראל, יש משהו ברקע האישי שלו מעבר לאידיאולוגיה ופוליטיקה".

"אתה צודק", אמר הארפר. וסיפר לי על אביו, שהגיע כרואה חשבון צעיר לאחת החברות העסקיות הדומיננטיות בטורונטו בתום שירותו הצבאי.

"הארפר", אמרו לאביו מעסיקיו, בעלי העוצמה וההשפעה, "יש לך עתיד מזהיר אצלנו. פשוט פעל לפי הכללים והתרחק מהאנשים ההם". כשהארפר הבין ש"האנשים ההם" הוא שם קוד ליהודים, הוא קם והתפטר מהחברה.

כשגיליתי שיש לנו דעות כלכליות ומדיניות דומות, ציפיתי לפגישותיי עם הארפר בביקורי הרשמי בקנדה. נוכל להעמיק בנושאים שמעניינים את שנינו מבחינה אינטלקטואלית, מבלי להיצמד לתדרוכים המיינעים שמלווים כל פגישה מדינית. אבל ציפיותיי נתבדו.

בערב הראשון שלי באוטווה בירת קנדה, קיבלתי הודעה על משבר חדש שפרץ כמה שעות קודם לכן. לוחמי שייטת 13 השתלטו על ספינת הנוסעים הטורקית 'מאוי מרמרה' שניסתה לפרוץ את המצור הימי על עזה. לאחר שהותקפו במוטות ברזל ואלות על־ידי פעילים טורקים, הלוחמים ירו בהם מתוך הגנה עצמית והרגו תשעה.

סגר ימי הוטל על רצועת עזה כדי לבלום הברחות נשק ורקטות ששימשו את החמאס בירי על ערי ישראל. כיוון שהמעברים היבשתיים של עזה נשלטים על ידינו

ועל ידי המצרים, הדרך היחידה להברית אמצעי לחימה לתוך הרצועה היתה מן הים. לא היו לנו שום שיקולים אחרים בהטלת המצור היבשתי על עזה פרט למניעת אספקה של נשק ו"חומרים דואליים" היכולים לשמש לחפירת מנהרות וייצור כלי נשק. אבל כפי שלעיתים קורה, המגבלות הביורוקרטיות הללו, שהטילה ממשלת אולמרט, התנפחו עם הזמן לרמה אבסורדית.

כשנבחרתי בפעם השנייה לראשות הממשלה ב־2009 גיליתי מגוון עצום של הגבלות שהטילה ישראל על הייבוא לעזה, כולל על יבוא מוצרי פסטה. הרבה לפני פרשת המרמרה חשבתי שהגבלות אלה מגוחכות וביטלתי כמעט את כולן, כך שהפלסטינים יכלו לייבא דרך היבשה כל מה שרצו, למעט נשק וחומרים דואליים. כל השאר, כמו מזון, צעצועים ובגדים, הם יכלו לייבא באופן חופשי.

הנהגתי מדיניות ליברלית דומה גם באזורים שבשליטה פלסטינית ביהודה ושומרון. הסרתי כמעט מחצית מהמחסומים והוריתי להשקיע בשיפור המעברים המוסדרים בגדר הביטחון כדי להקל על המסחר ולאפשר לכלכלה הפלסטינית לצמוח, מתוך הערכה שצעד זה יתרום ליציבות.

מסע תעמולה חובק־עולם שהאשים את ישראל ב"הרעבת" עזה ומעת לעת גם של יהודה ושומרון, התעלם במכוון מכל העובדות הללו. התעמולה התמקדה בעיקר בעזה, ושליחת משטים של סירות שעל סיפונן אנשי שמאל אנרכיסטים ואירופים, שתמכו בדרישות חמאס לשבור את המצור למען "זכויות האדם" של תושבי עזה. מיותר לציין שפעילים אלה מעולם לא חלמו לתבוע מחמאס לשמור על זכויות האדם שם — לחדול מהוצאה להורג של יריבים פוליטיים, רדיפת להט"בים ודיכוי נשים פלסטיניות, שלא לדבר על שיגור פיגועי טרור בלתי פוסקים נגד אזרחים ישראלים.

עד לביקורי בקנדה עצרנו בהצלחה את כל הספינות שהיו בדרכן והחזרנו את נוסעיהן לארצותיהם ללא פגע. אבל משט המרמרה היה שונה: הספינה עצמה היתה גדולה הרבה יותר, ומי שעמד מאחוריה היה הארגון האסלאמיסטי הטורקי IHH, שהציג את עצמו כארגון הומניטרי עצמאי אבל בפועל היה הכול פרט לזה. למעשה היה מדובר בארגון אסלאמיסטי קיצוני עם קשרים הדוקים לארדואן.

עוד לפני שעזבתי את ישראל בדרכי לקנדה הכנו תוכניות מגירה לסיכול משט המרמרה, ונערכנו להנחית על סיפונה לוחמי שייטת חמושים בכדורי גומי ותרסיסי צבע. הוריתי לכוחותינו להצטייד במצלמות כדי לתעד את האירועים.

ב־30 במאי 2010, בעודי ישן במלון הקנדי, העירו אותי באמצע הלילה. "ראש הממשלה", אמר הקול מעברו השני של הקו, "היתה תקלה. כוחותינו נתקלו בהתנגדות של חמושים טורקים מצוידים במוטות ברזל וסכינים. אחד מהם

חטף נשק מאחד הלוחמים. האנשים שלנו בקושי נחלצו, והם נאלצו לפתוח באש והרגו תשעה טורקים".

הערתי את אנשי הפמליה שלי ואמרתי, "תארוזו, חוזרים לישראל". התנצלתי בפני הארפר על קיצור הביקור, וביקשתי מהשגרירות שלנו בושינגטון למסור את התנצלותנו גם לנשיא אובמה, שאותו קיוויתי לראות בהמשך לביקורי בקנדה. ניסיתי ליצור קשר עם אובמה אלא שהמשימה התבררה כבלתי אפשרית. מטוס ראש הממשלה שבו טסנו היה רעוע ונטול אמצעי תקשורת מתאימים, והקו נותק פעם אחר פעם עד שאובמה לא התאפק והתלוצץ: "ביבי, למה שלא תקנו מטוס חדש, ואני אשלם על ציוד התקשורת".

כשהצלחנו סוף־סוף לדבר, הדברים היו פחות משעשעים. השיחה התקיימה בהאנגר מאובטח בשדה התעופה של טורונטו בזמן עצירת תדלוק. ביקשתי מרון דרמר להצטרף אלי לשיחת הטלפון.

מועצת הביטחון של האו"ם מיהרה לחרוץ דין. היא עמדה לפרסם הצהרה נגד ישראל הקוראת לחקור את התקרית, שעות ספורות לאחר התרחשותה והרבה לפני שהגיע אליה מידע מהימן כלשהו על השתלשלות האירועים. סרטוני הווידאו שצילמו הלוחמים סיפקו הוכחה ברורה לכך שאנשי ה־IHH הם שהתחילו באליומות. חברי מועצת הביטחון לא התרשמו מכך.

ביקשתי מאובמה להפעיל את השפעתו על חברי מועצת הביטחון כדי שימתינו לפחות עד לבירור העובדות. אם הם יתנגדו לכך, ביקשתי ממנו להטיל וטו על ההחלטה.

אובמה אמר שזה בלתי אפשרי. "אם אעשה זאת, אמריקה תהיה מבודדת", טען. הבטתי ברון. שנינו חשבנו על אותו דבר.

במלחמת העולם השנייה, כשערפל כבד ירד מעל תעלת למאנש וניתק את בריטניה מאירופה, צ'רצ'יל הצהיר — "היבשת מבודדת". עכשיו שמענו את מנהיג מעצמת־העל הגדולה אי פעם מביע סנטימנט הפוך. אמריקה הענקית פתאום תהיה "מבודדת". ארה"ב תמיד הטילה וטו על החלטות או"ם שערורייתיות נגד ישראל, ורק לעיתים רחוקות היתה מוטרדת מכך שהיא עצמה תהיה במיעוט או מבודדת כתוצאה מכך. הווטו האמריקני הגן על ישראל מפני גינויים והחלטות מופרכות של האו"ם לא רק מפני שאלה היו אבסורדיים בעליל, אלא גם משום שהאמריקנים האמינו שהתקפות רבות נגד ישראל כווננו בעצם אליהם.

כעת הוסר המגן האמריקני על ידי נשיא אמריקני שהיה מוטרד מאובדן הלגיטימיות הבינלאומית של ארצו. הוא לא ראה את ארצות הברית כמי שאמורה לעמוד בראש ולסחוף אחריה מדינות אחרות. הוא סבר שהיא צריכה "להוביל

מאחור".

מול עמדה אמריקנית פסיבית זאת החלטתי לבצע שתי פעולות. הראשונה, להקים ועדת חקירה עצמאית בראשות שופט בית המשפט העליון לשעבר יעקב טירקל. בוועדה ישבו משפטנים ישראלים מכובדים ודמויות בולטות מחו"ל, כולל חתן פרס נובל לשלום האירי, דיוויד טרימבל, והפרקליט הצבאי הראשי לשעבר של קנדה, הגנרל קן ווטקין.

מאות עמודי הדו"ח של הוועדה זיכו את ישראל וסייעו לנטרל חלק מההכפשות נגדה. הדו"ח מצא שפעולות חיל הים במהלך הפשיטה על המרמרה והמצור הימי על עזה עולים בקנה אחד עם החוק הבינלאומי. בנוסף, הדו"ח האשים את פעילי ה-IHH בהתחמשות מראש ובתקיפה "באופן מאורגן".

הפעולה השנייה שביצעתי היתה שיחה דיסקרטית עם באן קי-מון, המזכיר הכללי של האו"ם. נפגשנו במשרדו במטה האו"ם בניו יורק והוא ביקש להרגיע אותי. "אדוני ראש הממשלה", אמר המזכ"ל, "אני מבקש ממך לסמוך עלי. אני אמנה אדם חסר פניות להוביל את החקירה שלנו".

"ובכן, כשמדובר בחקירה של האו"ם על ישראל, זה יהיה חידוש מרענן", עניתי. הזכרתי את דו"ח גולדסטון שפורסם לאחרונה על ידי מועצת האו"ם לזכויות האדם — ארגון שאיבד כל קשר למטרה שלשמה הוקם. הוא היה מוטה באופן קיצוני נגד ישראל, ו־70% מהחלטותיו היו גינויים כלפיה. דו"ח גולדסטון האשים את ישראל בפשעי מלחמה פיקטיביים, אבל להגן על אזרחינו נגד הטיילים שחמאס ירה מעזה במטרה ברורה לרצוח אזרחים תמימים זה לא פשע מלחמה וגם לא קרוב לכך.

"זו לא תהיה חקירה מוטית כמו זו של מועצת זכויות האדם", אמר באן קי-מון. "אני אבחר באופן אישי את ראש הוועדה ולא תתאכזב מבחירתתי".

מזכ"ל האו"ם עמד בדברו. הוא מינה לראשות הוועדה את ראש ממשלת ניו זילנד לשעבר ושר המשפטים שלה, ג'פרי פאלמר.

דו"ח פאלמר הפתיע רבים והיה הוגן באופן כללי ומדויק. כמו דו"ח טירקל, גם דו"ח זה תמך בזכותנו המשפטית לפקח על היוצאים והבאים בשערי עזה וקבע שהשתמשנו בכוח לצורך הגנה עצמית. עם זאת הוסיף כי הכוח שהופעל היה מוגזם ואובדן החיים היה "בלתי קביל".

לא יכולנו לצפות לדו"ח חיובי יותר מוועדה של האו"ם. דו"ח פאלמר תרם רבות לקבירת פרשת המרמרה, אבל נותרו כמה ספיחים מטרידים: המשפט הבינלאומי איפשר לממשלת טורקיה ולאזרחיה לתבוע ממדינות רבות להוציא צווי מעצר נגד חיילים וקצינים שלנו.

כדי להסיר את העננה הכבדה הזאת ולסיים באופן סופי את הפרשה, חתמנו על הסכם והעברנו כספי פיצויים למשפחות ההרוגים והפצועים. ההסכם נחתם שש שנים אחרי אירועי המשט לעזה בסיועו של הנשיא אובמה, שהיה ידידו הקרוב של ארדואן. בניגוד לעמדתו הבעייתית בתחילת המשבר, את זה הוא היה מוכן לעשות בסיומו.

ה"הרצאה" בחדר הסגלגל

2011

במהלך שנת 2010 פעלתי לקדם אופציה צבאית אמינה לתקיפת מתקני הגרעין של איראן ולגייס לה תמיכה בקבינט.

ידעתי שכדי לבצע את המשימה אצטרך גם לשפר את מעמדה המדיני של ישראל ולהפיג את המתח ביחסי עם אובמה. הדרך הטובה ביותר לעשות זאת היתה להפגין מול האמריקנים נכונות להתקדם בתהליך מדיני עם הפלסטינים או הסורים. החלטתי להציע לאובמה לבטל את כל התנאים המוקדמים למשא ומתן שהעמידו הפלסטינים, ובכללם את הקפאת הבנייה ביהודה ושומרון שאימצו האמריקנים. ממילא ההקפאה עמדה להסתיים בעוד חודשיים. אם אוזמן, אמרתי, אהיה מוכן להגיע לפסגה בקמפ דייוויד עם אבו־מאזן, כדי לבחון אפשרות לדון עמו ישירות על הסכם קבע. אם עבאס יסרב, נפנה לאסד.

ההצעות לא נולדו מתוך נאיביות שהפעם יסכים מי מהם לעשות עמנו שלום אמיתי. הסיכוי שדווקא פסגה כזאת, עם כל הלחצים שבה, תסדוק את ההתנגדות האוטומטית שלהם לזכותה של ישראל להתקיים לא היה רב.

אבל אם הנס הזה אכן יתרחש והסורים או הפלסטינים יחליטו לסיים מאה שנות עוינות לציונות, אהיה שם כדי להושיט יד. אם כצפוי הוא לא יתרחש, אולי אפילו אובמה יזהה את המכשול האמיתי לשלום שהוא משתוקק לו כל כך. אף שהיה בכל אחד מהתסריטים הללו סיכון לא מבוטל, חשבתי שהם גם יוכלו להקנות לי הון פוליטי מסוים, וחשוב מכך — את הזמן הדרוש להכנת תקיפה נגד מתקני הגרעין של איראן. מחשש להדלפות סיפרתי על הצעתי לאובמה רק לשני אנשים בצוות: רון דרמר והמזכיר הצבאי יוחנן לוקר.

ב־6 ביולי 2010 נפגשתי עם אובמה בבית הלבן וביקשתי לשוחח איתו בארבע עיניים.

"בחודשיים שנותרו לסיום ההקפאה אני מסופק אם אבו־מאזן יגיע לשולחן המשא ומתן", אמרתי לו. "אני מציע שתזמין אותי ואותו לפסגת שלום חד־פעמית ללא תנאים מקדימים, ופסגה דומה עם הסורים כתוכנית גיבוי".

אובמה אהב את הרעיון. הוא הציע לקיים פגישת פסגה מקדימה בווינגטון כדי לשבור את הקרח ביני ובין אבו־מאזן. הסכמתי. בהצהרה הפומבית שנתתי בסיום הפגישה אמרתי, "אדוני הנשיא, המרחק בין ירושלים לרמאללה הוא רבע שעה נסיעה, ואם אנו רוצים להתקדם לשלום עלינו לעבור למשא ומתן ישיר".

אובמה אמר: "היו לנו שיחות מצוינות. אני מאמין שראש הממשלה נתניהו מעוניין בשלום. אני חושב שהוא מוכן לקחת סיכונים למען השלום".

זו היתה הפעם הראשונה והיחידה שאובמה דיבר עליי באופן חיובי כל כך. מה שלא שמו לב אליו הוא אירוע נוסף שביקשתי להשיג בשולי הפגישה. אובמה ציטט בעל פה את הטקסט המדויק שניסחנו יחד. מכיוון שייחסנו חשיבות רבה לכל מילה, ביקשנו שאובמה יקרא מן הכתב הצהרה משותפת מעל הפודיום, כשהנייר לפניו. עוזריו סירבו לכך, אך הבטיחו שהוא ימסור את ההצהרה בדיוק כפי שסוכמה, כשאנו יושבים בכורסאות החדר הסגלגל.

הוא אכן עשה זאת, ובאופן מושלם. הנה הדברים שאמר: "שוחחנו על הנושאים שעלו בעקבות הוועידה למניעת הפצת נשק גרעיני. חזרתי ואמרתי לראש הממשלה שאין שינוי במדיניות ארצות הברית בכל הנוגע לנושאים הללו. אנו מאמינים מאוד שלנוכח גודלה, תולדותיה, האזור שהיא נמצאת בו והאיומים המופנים כלפיה, לישראל יש דרישות ביטחוניות ייחודיות. היא חייבת לפתח יכולת להגיב לאיומים בודדים או משולבים באזור. לכן מחויבותנו לביטחון ישראל נותרת בלתי מעורערת. ארצות הברית לעולם לא תבקש מישראל לנקוט צעדים שיערערו את האינטרסים הביטחוניים שלה".

זו היתה הפגישה הטובה ביותר שהיתה לי עם אובמה. כעבור חודשיים הזמין אובמה את עבאס, את הנשיא מובארק, את המלך עבדאללה ואותי לפגישה חגיגית בווינגטון, במטרה להשיק את השיחות ביני ובין עבאס. כמה ימים לאחר מכן התקיימה בשארם א' שייח' ועידת פסגה, ובתוך זמן קצר נערכו שיחות ישירות גם בירושלים.

בפסגה בווינגטון הכינו האמריקנים מסיבת עיתונאים במחלקת המדינה. ישבתי לצד הילרי קלינטון ואבו־מאזן. קלינטון קראה את ההצהרה המוכנה שלה מן הכתב. לא הכנתי הצהרה מראש, אבל היה בידי טקסט בעברית שנועד למסיבת עיתונאים שתוכננה להתקיים מאוחר יותר עם התקשורת הישראלית. בלית ברירה, תרגמתי את הנאום סימולטנית לאנגלית. אינני יודע אם מיישהו שם לב שקראתי מן הכתב, אבל אני בטוח שאיש לא הבחין שאני מתרגם מן הכתב לאנגלית.

קלינטון ישבה לידי והביטה לסירוגין בטקסט בעברית ובי. אולי היא חשבה באותו רגע שכמו אובמה, גם לי היתה בעיה לנאום מן הזיכרון.

הפסגה בווינגטון נועדה לשבור את הקרח, אבל הצלחתה היתה חלקית בלבד. אבו־מאזן היה לבבי אך חשדן ביותר. הפסגה המשיכה בשארם א' שייח' כמה ימים לאחר מכן, תחת עינם הפקוחה של קלינטון, המלך עבדאללה והנשיא מובארק, אך שוב לא השיגה תוצאות ממשיות.

זה היה ביקורי הראשון בשארם אחרי עשרות שנים. אמרתי למובארק שאני שמח לראות את בתי המלון ואתרי הנופש שהוקמו במקום. ארבעים שנה לפני כן יצאתי מאילת עם יוני ושאר חבריי מסיירת מטכ"ל אל החופים הבתוליים של שארם. נסענו בדרכים לא סלולות ובוואדיות במשאיות "זיל" רוסיות שנפלו שלל במלחמת יום הכיפורים. צללנו במצוקים התת־ימיים של ראס מוחמד, מוקסמים מצבעיהם המרהיבים של הדגים ששחו סביבנו.

עכשיו בשארם אמרתי לאנשי צוותי, בעודי מצביע לעבר החוף: "לעזאזל, כמה הייתי מעדיף לצלול שם מאשר להיות סגור כאן".

כמה ימים לאחר השיחות בשארם נפגשתי שוב עם אבו־מאזן וקלינטון במעון ראש הממשלה בירושלים. לקראת הפגישה פרץ ויכוח ציבורי בשאלה אם להציב את דגל הרשות הפלסטינית כנהוג לכבוד מבקרים רמי דרג שונים. הטענה היתה שדגל יסמן הכרה כביכול מצידי במדינה פלסטינית. זו לא היתה כוונתי. למרות הביקורת, החלטתי להשאיר את הדגל על כנו. לא רציתי לתת לאבו־מאזן את האפשרות לטעון כלפי מזכירת המדינה שטרפדתי את השיחות בעלבון מכון כלפיו. הבהרתי מראש שכל הסדר קבע ישאיר בידינו את השליטה הביטחונית. אבל אם הפלסטינים יבקשו לקרוא לִישות הפוליטית שלהם, בעלת הריבונות המוגבלת, בשם "מדינה", עם דגל וכל הסמלים האחרים — שיהיה כך. חתן פרס נובל לכלכלה, פרופ' אומן, אמר פעם: "מצידי שיקראו לזה הח'ליפות האסלאמית השלישית".

זה לא היה ביקורו הראשון של אבו־מאזן בבלפור. אולמרט קיים שם סדרת פגישות ידידותיות איתו, אך למרות הוויתורים המפליגים שהציע לו אבו־מאזן מעולם לא קפץ על המציאה. קיבלתי את פניו בלבביות והזמנתי אותו ואת קלינטון למשרד הצנוע בקומת הכניסה בבלפור.

"יש לנו מחלוקת על שטחים, סמכויות ושליטה ביטחונית", אמרתי. "בכל מקרה, ברצוני לציין בבירור כבר מההתחלה שנסיגה לגבולות 1967 אינה באה בחשבון, ובכל הסדר שלום ישראל תצטרך לשמור בידיה על השליטה והסמכות הביטחונית בבקעת הירדן".

"למה אתה מתעקש על בקעת הירדן?" שאל אבו־מאזן.
"כי במזרח התיכון הכול יכול לקרות, ועבורנו הבקעה היא חומת מגן ממזרח", אמרתי.

מתוך נימוס נמנעתי מלומר שהוא והרשות הפלסטינית עלולים ליפול בן לילה, וכל שטח שניסוג ממנו ייתפס בידי אסלאמיסטים קיצונים בשליטת איראן.
"מה כבר יכול לקרות?" שאל אבו־מאזן בביטול.
"הרבה", אמרתי.

שלושה חודשים לאחר מכן פרץ האביב הערבי, שמשטרים ערביים רבים נפלו בגינו.

לאחר מפגשי הפסגה בווינגטון, בשארם ובירושלים, שלא הניבו דבר, אובמה וקלינטון כנראה הגיעו למסקנה שגם הצעתי לקיים פסגה בקמפ דייוויד לא תניב פירות מדיניים. אבו־מאזן התעקש כעת שצריך להאריך את תקופת ההקפאה כדי "לראות אם אפשר לסמוך על רצינות כוונותיו של נתניהו במשא ומתן לשלום" לפני שיוכל להצטרף מחדש לשיחות.

עשרת חודשי ההקפאה היו אמורים להסתיים ב־26 בספטמבר 2010. ארצות הברית העלתה הילוך וכעת לחצה עלינו להאריך את ההקפאה בחודשיים נוספים. אמרתי בכנסת שאשקול זאת בתמורה להכרה של הרשות הפלסטינית בישראל כמדינת העם היהודי. הפלסטינים מיד דחו את ההצעה על הסף.

למרות זאת, מאחורי הקלעים בדקתי עם האמריקנים אפשרות להאריך את ההקפאה בתמורה לטייסת נוספת של מטוסי F-35, שהיתה יכולה לשפר את יכולותינו מול איראן. בוועידה השנתית של הפדרציות היהודיות של צפון אמריקה, שהתקיימה בניו־אורלינס ב־8 בנובמבר, חזרתי על כך ש"יש לעצור את תוכנית הגרעין של איראן".

זמן קצר לאחר מכן, במלון ריג'נסי בניו־יורק, קיימתי דיונים חשאיים עם קלינטון על עסקה אפשרית לאספקת מטוסי F-35. בסופו של דבר החליט אובמה לגנוז את הרעיון. סביר להניח שחשב שארצות הברית תואשם ש"שיחדה" את ישראל, וייתכן שגם הוא כבר הבין שאבו־מאזן לא יזוז מלימטר, עם ההקפאה או בלעדיה. הנושא הפלסטיני הושאר במבוי סתום.

הפגנות האביב הערבי החלו בדצמבר 2010 בתוניסיה, ואחר כך התפשטו לאלג'יריה, ירדן, תימן, עומאן ולוב, והתפרצו במלוא העוצמה במצרים ובסוריה. ההתקוממות בסוריה חיסלה כל אפשרות להסכם מדיני עם אסד, שכן אי אפשר לנהל משא ומתן עם משטר שאיבד שליטה על שטחו. ההתקוממות בכיכר תחריר במצרים התחוללה בזמן שישבתי לארוחת צהריים עם קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל, בעת ביקורה בירושלים.

"אתה חושב שזה רציני?" שאלה מרקל.

"לדעתי זה רציני מאוד", עניתי. "אני חושב שהאסלאמיסטים עלולים לתפוס את השלטון".

אף שמרקל העניקה סיוע חשוב לישראל באספקת צוללות לחיל הים, היא מעולם לא הצליחה להתנתק מהלך המחשבה האירופי בנוגע למרכזיות הסוגיה הפלסטינית וההתנחלויות.

קיוויתי שרעידת האדמה של האביב הערבי תפקח את עיניה ואת עיניהם של מנהיגים אירופים אחרים לחוסר היציבות המובנה בעולם הערבי, ותחסל את האובססיה שלהם להקמת מדינה פלסטינית בכל מחיר. לישראל לא היה שום קשר לטלטלה ההיסטורית שפקדה את האזור. למעשה, היינו כעת המקום היציב ביותר בהר הגעש המבעבע הקרוי המזרח התיכון. קיוויתי שגם אובמה יסיק מסקנה זו.

אובמה הסיק מסקנה הפוכה. מלא עזוז מן האביב הערבי, הוא דרש ממובארק להתפטר, דבר שמעולם לא תבע מהמשטר באיראן במהלך ההפגנות האלימות שם. הזהרתי את מקבלי ההחלטות בווישינגטון שנפילת מובארק עלולה לדחוף את מצרים לזרועות האסלאם הקיצוני.

כמה שבועות לאחר מכן מובארק אכן התפטר והותיר את מצרים בראשות ממשלה זמנית. לאחר מכן היא התחלפה, ולשלטון עלה מוחמד מורסי, איש האחים המוסלמים. ההתפתחות היתה בעיניי קטסטרופלית עבור ישראל.

פגשתי את מובארק כמה פעמים בקהיר ובשארם א־שייח'. הוא מצא חן בעיניי. הוא היה רחוק מתדמית הדיקטטור המפלצתי שהתקשורת העולמית הדביקה לו כשהופל. אף שלא היה סמל השליט המיטיב, הוא גם לא כפה משמעת רצחנית על נתיניו כמו המשטר הרודני באיראן. הוא היה אדיב וגלוי לב עמי, והביע מחויבות מתמשכת לשלום בין ישראל למצרים.

למובארק חסר להט הרפורמטורים שהיה יכול להעלות את התמ"ג הזעום של מצרים ולהביא לשגשוג לאומי. פעמים רבות דיברתי איתו על התועלת העצומה שתצמח למצרים אם תסיים את השלום הקר עם ישראל ותעבור לשיתוף פעולה כלכלי עמנו, דבר שעשינו בהמשך עם האמירויות ובחריין.

"אבל אנחנו צומחים ב־4% בשנה!" מחה מובארק.

"אדוני הנשיא", אמרתי. "עם רפורמות של שוק חופשי תוכלו לצמוח בקצב כפול ממה שאתם צומחים היום, ולהתמיד בכך לפחות במשך עשור. נוכל לעזור לכם לעשות זאת".

העליתי חרס ביד.

בניגוד לכלכלות הדינמיות והחדשניות במדינות המפרץ, כלכלת מצרים היתה שקועה בבירוקרטיה ושחיתות.

כשהפסדתי בבחירות ב־1999, הזמין מובארק את שרה ואותי לשייט על הנילוס ולביקור באבו־סימבל, המקדש האיקוני החצוב בסלע של פרעה רעמסס השני. עד היום אני מתחרט שלא נענית להזמנתו.

לאחר נפילת מובארק חידש אובמה את הלחץ לנסיגה ישראלית ולהקמת מדינה פלסטינית. בשלב זה כבר הבינו רבים בישראל שהצונאמי האסלאמיסטי השוטף את

רוב העולם הערבי לא יפסח גם על המדינה הפלסטינית. החשש התחזק לנוכח התפנית הפתאומית של אבו־מאזן לעבר החמאס, כשחמאס ופת"ח חתמו על הסכם פיוס באפריל 2011, כנראה משום שחשב שבהעדר הסכם יישטפו הוא והרשות הפלסטינית בנחשול האסלאמיסטי הגואה. כשההסכם נחתם שלחתי מסר לארצות הברית: איך אתם מצפים שנהל משא ומתן לשלום עם מנהיג שהתפייס עם ארגון המחויב בגלוי להשמדתנו?

אחרי פחות משבועיים פרסם אבו־מאזן בניו־יורק טיימס מאמר ששכתב את תולדות הסכסוך הישראלי־ערבי לבלי הכר. במקום להודות בכך שהפלסטינים דחו את תוכנית החלוקה של האו"ם ויצאו להילחם בישראל לצד צבאות ערב ולא להפך, הוא שיקר וטען שישראל היא זו שתקפה את הערבים ב־1948. בישראל זכה המאמר לגינויים מכל קצות הקשת הפוליטית כמעט, אך זה לא הרשים את ממשל אובמה.

על אף אכזבותיי, לא ויתרתי על התקווה שהאביב הערבי יסייע לי לשכנע את אובמה לאפסן, ולו לזמן קצר, את האובססיה הפלסטינית שלו.

בסוף מאי 2011 תוכנן לי ביקור בווינגטון. הוא היה אמור להתחיל בפגישה עם אובמה, להמשיך בנאום בפני איפא"ק, ולהסתיים למחרת בנאום בפני שני בתי הקונגרס. תכננתי לשאת בחדר הסגלגל נאום מפויס שישאיר דלת פתוחה לתהליך מדיני עם הפלסטינים. ואולם, ערב טיסתי לארצות הברית הודיע הבית הלבן לדרמר שאובמה יישא למחרת נאום במשרד החוץ ובו יקרא להקמת "מדינה פלסטינית בקווי 67' עם חילופי שטחים", נוסחה שחרגה מעמדתה של ארצות הברית ב־44 השנים האחרונות.

התקשרתי מיד להילארי.

"למה אתם כופים עלינו עימות?" שאלתי.

לא קיבלתי תשובה ברורה. בעיצומן של מהפכות אסלאמיסטיות ששטפו את המזרח התיכון כולו, כשאבו־מאזן מחבק את חמאס לאחר שסירב שוב ושוב להיכנס למשא ומתן עם ישראל והתעלם מעשרת חודשי הקפאת הבנייה בהתנחלויות, ארצות הברית לא רק שלא נסוגה מהמדיניות הכושלת שלה בעניין הפלסטיני — היא צללה עמוק לתוכה.

רתחתי מכעס. זו לא היתה רק מדיניות גרועה; היה כאן זדון. בטיסה לארצות הברית הכנתי הצהרה בת ארבע דקות למסור מול מצלמות הטלוויזיה בחדר הסגלגל.

במהלך הטיסה לארצות הברית, רון דרמר ודובר משרד ראש הממשלה מרק רגב עזרו לי בניסוח ההצהרה. את רגב שאלתי ממשרד החוץ. הוא דיפלומט מעולה,

שנולד באוסטרליה ונוהג כג'נטלמן אנגלי מושלם. הוא התנסח היטב וידע איך להשפיע עליי. בכל פעם שהתכוונתי להגיד משהו שיחצה את גבול הטעם הטוב הוא היה מחזיר אותי בעדינות לתלם. "ראש הממשלה", נהג לומר, "אני מבין מה אתה מנסה לומר, אבל האם נוכל לנסח זאת קצת אחרת?" לעיתים קרובות התבדחתי עם רגב שהוא מזכיר לי את סר המפרי אפילבי, עובד הציבור הערמומי בסדרה הבריטית "כן, אדוני ראש הממשלה" — רק בלי הרשעות. כשהגענו לבלייר האוס בושינגטון, הציע השגריר מייקל אורן עוד כמה שינויים כדי למתן את ההצהרה שלי. דרמר, אורן ורגב חששו שלא אזכור את הטקסט והציעו לי להכין דפי כרטסת עם כמה נקודות בולטות. "בלי כרטסת, בלי ניירות, אני לא צריך כלום. הפעם אזכור הכול מילה במילה", אמרתי.

התאמנתי בשינון ההצהרה כמה פעמים, אבל הפעם המוצלחת ביותר היתה דווקא בשידור החי בחדר הסגלגל. לאחר דברי הפתיחה של אובמה דחיתי ישירות את "הדרישות הפלסטיניות" לחזרה לקווי 1967. עשיתי זאת בנימה מדודה אך באופן שאינו משתמע לשתי פנים. לא הזכרתי את העובדה שאובמה תמך בכל אחת מהדרישות הללו. "זה לא יקרה", אמרתי לנשיא ולעולם כולו. "שלום המבוסס על אשליה יתרסק על סלעי המציאות במזרח התיכון. כדי שיהיה שלום, הפלסטינים יצטרכו להכיר בכמה עובדות בסיסיות.

"ראשית, איננו יכולים לחזור לגבולות 1967. שנית, ישראל לא תנהל משא ומתן עם ממשלה הנתמכת בידי חמאס. שלישית, סוגיית הפליטים תצטרך להיפתר במדינה פלסטינית ולא במדינה היהודית.

"עם ישראל קיים כמעט 4,000 שנה. חווינו מאבק וסבל יותר מכל עם אחר. עשו בנו פוגרומים, טבחו בנו ורצחו מיליונים מבני עמנו. אבל גם בגיא צלמוות לא איבדנו את התקווה ואת החלום להקים מחדש מדינה ריבונית במולדתנו העתיקה, ארץ ישראל.

"כעת, בעיצומם של חוסר יציבות וחוסר ודאות יוצאי דופן שפוקדים את המזרח התיכון, מוטל עליי כראש ממשלת ישראל לעבוד איתך, אדוני הנשיא, כדי לייצר שלום שיבטיח את ביטחונה של ישראל ולא יסכן את קיומה. אדוני הנשיא, ההיסטוריה לא תתן לעם היהודי הזדמנות נוספת".

אובמה נשאר מאופק אבל אנשיו התפוצצו מכעס. מחליפו של רם עמנואל כראש הסגל, ויליאם דיילי, עמד מאחורי דרמר ולחץ על כתפו.

"הבוס שלך תמיד מטיף למי שהוא מתארח במשרדם?" הוא לחש לרון בזעם.

"רק כשהם בועטים למדינה שלו בפרצוף", השיב רון.
מסיבת העיתונאים הזאת בחדר הסגלגל התקיימה ביום שישי, 20 במאי. בתחילת השבוע הבא נפגשתי עם סגן הנשיא ביידן בחדר רוזוולט בבית הלבן.
"אנחנו מדינה גאה", הוא אמר בחומרה. "לאף אחד אין זכות להשפיל את נשיא ארצות הברית. לאף אחד".
הסברתי שלא היתה לי שום כוונה כזאת, ושבסך הכול הבהרתי את המרכיבים הקריטיים להישרדותה של ישראל: "בשבילך, ג'ו, זה עניין חשוב. עבורנו זה עניין של חיים ומוות".

ביידן נרגע, וחוש ההומור שלו בצבץ.
"זה מזכיר לי את הסיפור על התרגולת והחזיר", אמר. "התרגולת הציעה לחזיר ששניהם יפנקו את החוואי ויכינו לו ארוחת בוקר מבייקון וביצים. החזיר התנגד ואמר לתרגולת: בשבילך זו תרומה חד-פעמית. עבורי זו מחויבות לכל החיים..".
חברי המשלחת שלנו פרצו בצחוק.
למרות התסכול שלו מה"הרצאה" שלי, אובמה נסוג במידת מה מהנוסחה שלו על גבולות 1967, ואמר שכל הסדר שלום סופי בין הצדדים יצטרך לקחת בחשבון את "ההתפתחויות בשטח", רמז ברור לכך שגושי ההתנחלויות יישארו במקומם בהסדר שראה בעיני רוחו.
כשנאמתי בפני איפא"ק, הדגשתי ש"ישראל אינה הבעיה במזרח התיכון. היא הפתרון".

חזרתי על המסר למחרת בנאומי בפני שני בתי הקונגרס.
"אדוני סגן הנשיא", פניתי אל ביידן שישב מאחוריי, "אתה זוכר את התקופה ששנינו היינו הילדים החדשים בשכונה?" התכוונתי לפגישותינו הראשונות בושינגטון לפני עשרות שנים.
"העם היהודי אינו כובש זר ביהודה ושומרון", המשכתי. "איננו הבריטים בהודו. איננו הבלגים בקונגו. זו ארץ אבותינו".

ישראל מוכנה לשאת ולתת על שלום, הסברתי, "אך היא לא תנהל משא ומתן עם ממשלה שמאחוריה ניצבת הגרסה הפלסטינית של אל-קאעידה. אני קורא לנשיא עבאס: קרע את הסכם הפיוס שלך עם חמאס. אם עבאס יגיד 'אני מכיר במדינה יהודית', ארבע המילים הללו ישנו את פני ההיסטוריה".

בשלב זה בנאום, מפגינה אנטי-ישראלית החלה להפריע מהיציע בקריאות ביניים.
"לא היית יכולה להתנהג כך בעזה, נכון?" אמרתי לקול מחיאות כפיים סוערות של חברי שתי המפלגות. הקהל נעמד להריע על רגליו עשרים פעמים במהלך הנאום.
למחרת נכתב בעיתון הארץ:

"הנה מגיע ראש מדינת היהודים לקונגרס באמריקה. הנה ראש מדינת היהודים כובש את הקונגרס האמריקני. אומר את כל הדברים הנכונים. פורט על כל נימי הרגש. מספר בדיחות. מעמיד את הצירים על רגליהם למעלה מעשרים פעם." הדברים הדהדו היטב בישראל. הנאומים שנשאתי בקונגרס ובאו"ם הועברו בשידור חי וללא הפרעה בשלושת ערוצי הטלוויזיה. היו אלה הפעמים היחידות שהצופים בישראל היו יכולים לשמוע אותי ללא התערבות של פרשנים וכתבים. בראיונות לתקשורת הישראלית המראיינים התחרו ביניהם מי ימנע ממני יותר להשלים משפט.

דבריי בבית הלבן ובקונגרס, והנאומים שלי בפורומים בינלאומיים אחרים, הפיחו גאווה בקרב תומכיי. בישראל התקבל הביקור בווינגטון כמעשה קסמים מדיני. אבל כפי שקורה לעיתים בחיים, ברגע שחזית אחת נרגעת, חזית שנייה נפתחת.

"אנחנו נוציא אותך משם, יוני"

2011

ב־2011 זינקו מחירי הדיור בישראל במהירות. כמה שנים קודם לכן הגבילה ממשלת אולמרט את הבנייה במרכז הארץ, בתקווה לעודד זוגות צעירים לעבור לפריפריה הצפופה פחות. היתה זו איזולת ממדרגה ראשונה.

רוב המשרות התרכזו במרכז הארץ. איך ציפתה הממשלה מהאזרחים להתנייד למרכז וחזרה ללא רשת תחבורה מהירה?

בחמש השנים לאחר עזיבתי את משרד האוצר, הופסקה כמעט לחלוטין ההשקעה בתשתיות בתחבורה לפריפריה. כתוצאה מכך ומגורמים כלכליים נוספים, משפחות וזוגות צעירים נשארו במרכז ומחירי הדיור בגוש דן זינקו. מצב זה הביא בקיץ 2011 ל"מחאת האוהלים" בשדרות רוטשילד בתל־אביב.

כמה פרשנים השוו את מחאת רוטשילד למחאה של ילדי האליטות בניו־יורק על מחסור בדיור במחיר סביר בשדרה החמישית במנהטן. זו היתה השוואה נכונה רק באופן חלקי. משבר הדיור השתרע הרבה מעבר לתל־אביב.

תנועת המחאה החלה לצבור תאוצה. תוך זמן קצר הסתפחו אליה הפגנות נוספות נגד מחירי המזון ותעריפי גני הילדים. למרות שההפגנות נגעו במצוקות אמיתיות, השמאל תפס עליהן פיקוד מהרגע הראשון כדי להפוך אותן להפגנות פוליטיות.

כמעט כל מנהיגי המחאה ודובריה היו ממחנה השמאל. שניים מהם נבחרו בהמשך כחברי־כנסת במפלגת "העבודה". בדיקה של ערוץ 12 אחר הטלפונים הניידים מצא שקרוב ל־80 אחוז מהמפגינים משתייכים לשני עשירוני השכר העליונים באוכלוסיה.

"המחאה החברתית" היתה הכול פרט למחאתם של החלשים. היא היתה מחאת האנשים המבוססים שרצו שילדיהם יוכלו להתגורר בקרבתם, באזורים היקרים ביותר בארץ. לדרישה זו הוצמדו מחאות נוספות, מוצדקות ביסודן, נגד יוקר המחיה.

אבל לכל המפגינים היה מכנה משותף נוסף: הם בעצם הפגינו... נגדי. בין השורות המסר היה: איך ייתכן שנתניהו עלה מן האוב והוא שוב מנהיג את המדינה בשלוש השנים האחרונות, ללא סוף הנראה באופק?

מאות אלפים התגודדו ברחובות תל־אביב וזעקו: "העם דורש צדק חברתי". הפגנות רוטשילד הפכו להיות אטרקציית הקיץ. חבר סיפר לי ששמע שתי נשים צעירות הלבושות במיטב האופנה משוחחות ביניהן:

"רינה, את מגיעה להפגנה במוצאי שבת?"

"אני לא יכולה. נהיה בלונדון בסופ"ש הזה, אבל נגיע להפגנה הבאה".
התקשורת חיפשה נואשות ליכודניקים ומצביעים דתיים להעמיד מול מצלמות הטלוויזיה, אך ככל שהמחאה הפכה פוליטית יותר, משימה זו נעשתה בלתי אפשרית. למרות הפוליטיזציה השקופה, המחאה נגעה בבעיות אמיתיות. השמאל המבוסס התגייס כולו נגדי, והפעם לשם שינוי הוא העלה כמה טענות של ממש שלא יכולתי ולא רציתי להתעלם מהן. התקשורת נתנה לשמאל גיבוי מלא בכתבות נרחבות ערב ערב.

כמה זמן יכולה ממשלה לשרוד תחת מתקפה מרוכזת כזאת? מפלגת "העבודה" כבר התפצלה כמה חודשים קודם לכן, וברק נשאר בקואליציה שבראשותי עם ארבעה חברי כנסת בלבד. עם הזמן, העליהם המשולב של הפגנות המוניות וביקורת בלתי פוסקת בתקשורת היה יכול להפוך למכשול ממשי ביכולת שלי למשול.

ידעתי שלא יכולתי להשפיע על מחירי הדיור בטווח הקצר. ב־2010 ביטלתי את המגבלות שהציבה ממשלת אולמרט על בנייה במרכז הארץ. שנה קודם לכן אישרתי תוכנית תשתית ענקית בסך כשלושים מיליארד שקלים לסלילת כבישים מהירים ומסילות רכבת לפריפריה.

יזמתי גם הפשרת קרקעות והגדלתי את הבעלות הפרטית על קרקעות מ־8 ל־13 אחוזים מקרקע המדינה. עד אז, החזיקה המדינה בבעלות על 92 אחוז מהקרקעות בישראל, שיעור שגם אם מפחיתים ממנו את שטחי האימונים של צה"ל הוא עדיין גבוה ממה שקיים ברוב המדינות הדמוקרטיות.

הצעדים הללו אמנם היו נחוצים, אבל יחלפו שנים עד שהתוצאות ייראו בשטח.
מה יכולתי לעשות מייד?

בנאום בר־אילן צעדתי הישר לתוך הסערה במקום לברוח ממנה. החלטתי לנהוג כך גם הפעם. הזמנתי לפגישה את הכלכלן פרופ' מנואל טרכטנברג, שאותו מינה אולמרט לראשות המועצה הלאומית לכלכלה. על אף שדעותיו היו נטועות בשמאל, השארתי אותו בתפקיד ועבדנו היטב יחד. היה לו מוניטין מוצדק של איש מקצוע סולידי והעובדה שהוא לא נחשד כ"איש שלי", כלומר אחד שיעשה כדברי — בוודאי הועילה.

"מנואל", אמרתי לו, "אני מבקש שתעמוד בראש ועדה ציבורית שתפגש עם נציגי ציבור, ותמליץ לממשלה על פתרונות מעשיים".

"למה אני?" שאל טרכטנברג.

"אתה אדם בעל מוניטין ואיש לא יחשוד בכך שאתה ממלא אחר ההוראות שלי. אני מבטיח ליישם לפחות תשעים אחוזים מההמלצות שתביא, אולי אפילו את כולן.

אני יכול לומר זאת כי אני יודע שאתה כלכלן רציני ולא פופוליסט. אני סומך על שיקול דעתך".

נדרשו עוד כמה פגישות עד שטרקטנברג הסכים לקבל על עצמו את התפקיד.
הוא עמד בראש הוועדה לשינוי חברתי כלכלי שנודעה לימים כ"ועדת טרכטנברג".
ועדה זו הציעה פתרונות למצוקת יוקר המחיה בישראל. אישרתי כמעט את רובן,
ובכללן חוק חינוך חובה חינוך חינוך בגיל 3-5 והרחבת הדיור המסובסד
לסטודנטים.

המתאות דעכו בהדרגה.

היו פרשנים שהשוו באופן מגוחך את המחאה הכלכלית בישראל לאירועי האביב הערבי ששטפו את צפון־אפריקה והמזרח־התיכון. זו היתה כמובן השוואה חלולה. המחאות בישראל היו ביטוי שגרתי של אזרחים חופשיים במדינה דמוקרטית, לא מרד נואש של אזרחים מדוכאים נגד רודן אכזר כמו זה של סוריה שטבח ברבבות מנתיניו כדי להישאר בשלטון.

כשהאביב הערבי כן הגיע לישראל, הוא התדפק על סף דלתנו מן הצד השני של הגבול. מלחמת האזרחים בסוריה גרמה להמוני סורים להתקרב לגבול בניסיון לחדור לישראל. בניגוד לאירופה שמונה אוכלוסיה של מאות מיליונים, ישראל הקטנטנה לא היתה בנויה לקלוט מאות אלפי פליטים ולהמשיך לשרוד כמדינה יהודית. בינואר 2010 הוריתי לרמטכ"ל לסכל כל ניסיון לחדור לשטחנו, וצה"ל ביצע את המשימה. במקביל, הקים צה"ל בית חולים שדה סמוך לגבול עם סוריה. רופאים ישראלים, רבים מהם מוסלמים ודרוזים, טיפלו בקורבנות הטבח הסורי שנכנסו באישור דרך מעבר בגדר הביטחון. חלקם היו קטועי איברים וגופם עוות באופן מזעזע כתוצאה מהקרבות הקשים.

כשביקרתי אותם הם התקשו להאמין שראש ממשלת ישראל דואג לשלומם ושצוותי רפואה ישראלים מטפלים בהם במסירות.

"הם שיקרו לנו כל השנים הללו", אמר לי אב לילד שנפגע בהפגזות. "אמרו לנו שהיהודים הם בני השטן. אבל מתברר שאתם המלאכים היחידים בגיהנום הזה".

רבים מהפצועים נלקחו לבתי חולים בישראל, עם הנחיה אחת: לא לצלם אותם. אם תמונותיהם היו מתפרסמות בסוריה הם היו נשחטים מייד בשובם לבתיהם.

סכנת ההסתננות דרך גבולנו בגולן החמירה כשחזבאללה, אל קאעידה ואחרים ניסו לפתוח חזית חדשה בצד הסורי של הגבול. תקפנו שוב ושוב את בסיסיהם וחיסלנו את מפקדיהם. הקמנו גדר ביטחון לאורך הגבול בגולן בדומה לזו שהשלמנו בגבול סיני ב־2013.

האביב הערבי התפשט במהירות במצרים. כשהמחאות בקהיר הסלימו ונעשו

אלימות יותר ויותר, פינינו את שגרירותנו שם והותרנו במקום צוות מצומצם.

ב־9 בספטמבר 2011 התעוררתי לשיחת טלפון דחופה.

דווח לי שאלפי מפגינים חמושים בסכינים, אלות ומוטות ברזל התאספו סביב הבניין שבו שוכנה שגרירות ישראל בקומה העשירית. הם איימו להסתער על הבניין, לפרוץ לשגרירות ולרצוח את אחרוני הישראלים הנצורים בתוכה.

מיהרתי לחדר המצב של משרד החוץ, שם מצאתי את ראש השב"כ יורם כהן והמזכיר הצבאי יוחנן לוקר. המפגינים פרצו את הגדר החיצונית ועמדו לחדור לבניין. זה היה רק עניין של זמן עד שיגיעו לקומת השגרירות. יצרתי קשר עם אנשינו הנצורים ושוחחתי עם ראש צוות האבטחה.

"איך קוראים לך?" שאלתי.

"יוני", הוא ענה.

קפאתי במקומי.

מילין מחשבות הציפו אותי. פעם נוספת באפריקה ישראלים נתונים בסכנת מוות וזקוקים לחילוץ. אלא שהפעם זה לא יוני שמחלץ אותם אלא יוני שזקוק חילוץ. "ראש הממשלה", אמר יוני, "אנחנו בחדר הפנימי. הצבנו רהיטים מול הדלת החיצונית כדי לעכב אותם אם הם יחליטו לפרוץ. בכל מקרה יש לנו פה כמה עוזים. נילחם עד הסוף".

"יוני", אמרתי בניסיון נואש לעודד אותו, "תחזיקו מעמד. אנחנו נוציא אתכם משם".

לא היה לי מושג איך אעשה זאת.

התקשרתי לאובמה וביקשתי את עזרתו, אבל האפשרות שלו לסייע היתה מצומצמת כי שרשרת הפיקוד המצרית קרסה. הגנרל מוחמד טנטאווי, הנשיא המכהן באופן זמני, שחשש שגורלו יהיה כשל מובארק, התחמק מלקחת פיקוד. במצלמות האבטחה ראינו את האספסוף הזועם נכנס לקומת הקרקע של הבניין. יורם כהן שוחח בטלפון עם המפקד של כוחות הביטחון המצריים שהיו במקום, וניסה ללא הצלחה לשכנע אותו לפעול ולהרחיק משם את המתפרעים. "תגיד לו שמסוקים ישראליים נמצאים בדרכם לקהיר ברגעים אלה ממש", אמרתי ליורם.

היה זה תכסיס הטעייה. שלחתי אמנם שני מסוקים לשדה התעופה בקהיר, אך הם נועדו לאסוף את משפחות עובדי השגרירות ולא היו בנויים לחילוץ אנשים תוך כדי לחימה. אך כוחות הביטחון המצריים לא ידעו זאת. ייתכן שהאמינו שיחידת קומנדו ישראלית תנחת תוך דקות על גג המבנה ותבצע פעולת חילוץ בלב קהיר, דבר מביך מאין כמוהו מבחינתם.

על פי דרישתו ובהנחייתו של יורם כהן כוחות הביטחון המצריים נכנסו סוף־סוף לפעולה. הוא הנחה אותם צעד אחר צעד כיצד להיכנס למבנה ולהגיע לאנשינו. הם הגיעו לקומה העשירית ועצרו את המתפרעים רגע לפני שפרצו את הדלתות החיצוניות של השגרירות.

יוני וחבריו ניצלו. תחת ליווי חמוש הם עשו דרכם לשדה התעופה כדי לטוס חזרה לישראל. למחרת פגשתי את יוני ורעייתו במשרדי. התחבקנו משך זמן ממושך.

העברת הלפיד

2012

במהלך חיי שאבתי השראה רבה ממעיינות המורשת שלנו. זה אולי נשמע מליצי, אך זו האמת הפשוטה. במשך שנים למדתי את פרשת השבוע עם אבנר בכל בוקר שבת. עד גיל שתים-עשרה אני לימדתי אותו, מגיל זה והלאה הוא לימד אותי, כשהוא מפתיע אותי שוב ושוב בידע הנרחב שלו בתנ"ך, בגיאוגרפיה ובהיסטוריה. חוץ מעיתות קרב או מבצעים, שרה שמרה בקנאות על זמן האיכות שלי עם הבנים ולא הניחה לדבר להפריע לנו ברגעים פרטיים אלה. היא גוננה עלי ועל בנינו כלביאה על גוריה.

כשנבחרתי מחדש לראשות הממשלה ב־2009, היא אמרה לי: "בוא לא נחזור על הטעות של הקדנציה הראשונה. הקרבנו הכל למען העבודה והזנחנו את יאיר ואבנר. בסוף, הבנים זה כל מה שיישאר לנו. אי אפשר להחזיר את השנים האלה, אבל כל עוד הם צעירים וכל עוד הם איתנו, בוא לא נבזז את השנים הבאות".

נהגנו לפי עצה נבונה זו. סעודות השבת המשפחתיות שלנו היו קודש קודשים, והקפדנו לקיים אותן במשך כל שנות כהונתי.

בהמשך למסורת שקבעו בן גוריון ובגין, הקמתי חוג ללימוד תנ"ך שנפגש מדי כמה חודשים במעון ראש הממשלה בבלפור. לאחר פטירתו של חמי שמואל בן ארצי ז"ל, שהקדיש את חייו ללימוד וחקר התנ"ך, קראתי לחוג על שמו.

ב־2003 התיידדתי עם הרב עדין שטיינזלץ, מלומד גדול שתרגם את התלמוד לעברית מודרנית וכתב לו פירוש מבריק. היה לי העונג לפגוש אותו מספר פעמים בביתו המקסים ברחוב אגרון בירושלים וללמוד יחד עימו פרקים מן הטקסט העתיק הזה, שנראה תמיד אקטואלי.

היו אלה מפגשים בין שכנים ותיקים. אף ששטיינזלץ היה מבוגר ממני בכמה שנים, התברר ששנינו גדלנו באותה שכונה חילונית בירושלים במרחק מאה מטרים זה מזה. שיחותינו הקיפו עולם ומלואו. הוא שגילה את הדת בשנות העשרה לחייו, תיבל את דבריו בהומור ובהתייחסויות מקוריות להיסטוריה, תיאולוגיה, ארכיאולוגיה ופילולוגיה.

פעם אחת נתגלעו בינינו חילוקי דעות על פרטי אירוע היסטורי מסוים. הרב שטיינזלץ הציע פתרון: "שאל את אבך".

מלומדים גדולים בדרך כלל מכירים זה במומחיותו של זה. מה שמאפיין אנשים

מיוחדים אלה היא סקרנות אינטלקטואלית בלתי נלאית, שליחה לא נס עם השנים. באחד מימי הפורים ישבתי עם אבא ואבנר בבית־קפה ליד דירתי ברחוב עזה בירושלים.

"תארו לעצמכם", אמר אבא בפליאה על מגילת אסתר, "שליט פרס, המעצמה הגדולה ביותר בעולם העתיק של אותה תקופה, ממנה את מרדכי היהודי לסגנו!" "מה כל כך מיוחד בזה?" שאל אבנר, שהיה אז בן עשר, "זה קרה לפחות פעמיים נוספות".

"מתי?" שאלתי.

"כשפרעה מינה את יוסף למספר שתיים שלו", השיב אבנר. "ומתי עוד?" לחצתי.

"כשלנין מינה את טרוצקי", אמר אבנר.

אבא ואני הבטנו זה בזה בתדהמה. יכולנו לחשוב על יוסף. אבל לנין וטרוצקי? זה היה מקורי להפליא, ועוד מילד בן עשר.

יאיר ואבנר היו ונותרו מקור גדול לגאווה עבורי. כמו שני סביו, אבנר יוכל להפוך לחוקר מקרא או היסטוריון גדול אילו יבחר בכך. בסופו של דבר הוא פנה ללמוד ארכיאולוגיה, והפך לסטודנט מצטיין.

כבר מגיל צעיר יאיר הפך למבקר חריף בעל חושים מחודדים של חיים הפוליטיים. מעטים כמוהו מסוגלים לזהות את האבסורד בטיעונים של יריבים פוליטיים. עוד בטרם סיים תואר ראשון ביחסים בינלאומיים ותואר שני בדיפלומטיה ויישוב סכסוכים, החל יאיר להגיש תוכניות רדיו, להופיע בפאנלים בטלוויזיה ולכתוב טורים פוליטיים שיצאו להגנת הציונות ולהגנת אביו.

כל אלה קנו לו אויבים לא מעטים, אבל גם מאות אלפי עוקבים ברשתות החברתיות שמעריצים את הישירות הלוחמנית שלו ואת סירובו להתכופף בפני תכתיבי התקינות הפוליטית.

שמחתי שיאיר ואבנר זכו בצעירותם לבלות במחיצת סבא שמואל וסבתא חוה, הוריה של שרה שהרעיפו עליהם אהבה וחיבה אין קץ. שתי הסבתות, חוה ואמי, נפטרו כשהבנים היו צעירים מאוד, אבל הם הספיקו לבלות כמה שנים טובות עם שני הסבים, ובפרט עם שמואל. עם נפשו הרגישה הוא תמך תמיד בנכדיו, ניחם אותם וסייע להם להתגבר על הקושי להיות בנים של הורים שנמצאים כל העת תחת זכוכית מגדלת וביקורת ציבורית.

שמואל ואבא היו מצטרפים אלינו לעיתים לסעודת שבת. שניהם חלקו כמעט מאתיים שנים של חוכמה יהודית. ערב אחד, לאחר הסעודה, ביקשו יאיר ואבנר להראות להם את נפלאות העידן הדיגיטלי.

"תראה, סבא", אמר יאיר לשמואל והצביע על Google Earth, "הנה עיר הולדתך בילגוראי בפולין".

"סבא בן ציון, תגיד משהו בעברית", אמר אבנר ופתח את Google Translate. אבא אמר משהו בעברית.

"הנה, ככה זה נשמע בקוריאנית", התפאר אבנר.

שני הסבים הנהנו בהערכה, אבל לא התרשמו יותר מדי.

"הכל טוב ויפה", אמרו בעדינות, "אבל זכרו שיש דברים חשובים יותר בחיים".

הם לא היו צריכים לפרט. יאיר ואבנר הבינו מהם הדברים החשובים יותר בחיים, בפרט משום שהם ידעו ששני הסבים שלהם הקדישו את חייהם כדי לשמר את מורשת עמנו ובכך להבטיח את עתידנו.

שמואל נפטר ב־2011 בגיל תשעים ושבע. בשנה האחרונה לחייו הביאה אותו שרה למעון ראש הממשלה בבלפור. הוא היה חד וצלול עד לרגע האחרון, וביקש שיתנו לו סידור ויצטרפו אליו לתפילה. שרה טיפלה בו באותה מסירות שטיפלה קודם לכן באמה, חוה. היא מעולם לא עזבה את מיטת חוליים ואחרי פטירתם הדליקה לכבודם נרות זיכרון במשך שנים.

"מעולם לא ראיתי מסירות כזו של בת להוריה", העיד ד"ר אליעזר רחמילביץ', ראש המחלקה האונקולוגית בבית החולים 'הדסה'. שאר הרופאים והאחיות שטיפלו בהוריה של שרה הנהנו בהסכמה.

אבא נשאר חריף ועירני עד חודשים ספורים לפני פטירתו ב־2012 בשיבה מופלגת, בגיל מאה ושתיים. פעם אחת, כשחזרתי מאחד הנאומים שנשאתי באו"ם, הוא אמר לי פתאום, "ז'בוטינסקי עצמו לא יכול היה לשאת נאום כזה!" התרגשתי עד אין קץ לשמוע זאת מפיו של אדם שהקשיב לנאומי ז'בוטינסקי בזמן אמת, ותמיד היה מדוד ודייקן בהערכותיו. זו היתה מחמאה שאין גדולה ממנה.

במרץ 2010, ביום שמלאו לאבא מאה שנים, ערך 'מרכז מורשת מנחם בגין' בירושלים כינוס חגיגי לכבודו. חוקרים וסופרים הפליגו במשך שעות בידענותו פורצת הדרך בהיסטוריה יהודית ועל פעילותו הפרו־ציונית באמריקה בזמן מלחמת העולם השנייה.

בסוף הערב קם אבא לשאת דברים. הוא צעד בכוחות עצמו אל הפודיום, ודיבר ארבע דקות:

"מאוד נרגש אני מן העובדה שנאספתם כאן הערב להביע בפני את ברכותיכם במלאות לי מאה שנה.

"נאמרו כאן הרבה דברים יפים ונוגעים אל הלב שראוי היה לצייןם ולהבליט את משמעותם. אבל שעתנו קצרה ואני מוכרח לצמצם את דברי להערה כללית זו.

"מסיבתנו הערב עוררה אותי להשמיע הערות אחדות על המשך קיומו של עם ישראל נוכח האיומים בהשמדתו הקרובה, המוצהרת על-יד אויביו.
"צ'רצ'יל, ידיד מובהק של עמנו, טען שלא היתה תקופה בהיסטוריה העולמית שלא כללה היסטוריה של העם היהודי. העבר הארוך של האנושות כלל לדעתו לקח ברור לגבי העתיד.

"[אך כיום] בולטים האיומים הגוברים והולכים בהשמדת העם היהודי. מהצד האיראני, נשמעת ההבטחה שעוד זמן קצר, עוד ימים ספורים, יושם קץ לתנועה הציונית ולא יהיו עוד ציונים בעולם. יש להסיק מכך שיהודי ארץ ישראל יישמדו ואילו יהודי אמריקה שמנהיגיהם סירבו להצטרף ללחץ על איראן מרמזים שהשמדת היהודים לא תכלול אותם. אנו רואים שתאריך המסיבה שלנו הערב עורר מחשבות על מאורעות רבי ערך העלולים להתרחש כשאיראן תרכוש נשק גרעיני.

"מצד שני בולטת עמדתו של העם היהודי הסומך על כוחו הצבאי הגדול. עם ישראל מראה היום לעולם כיצד צריכה אומה להתנהג כשהיא עומדת בפני סכנת קיום: להביט עין בעין בפני הסכנה, לשקול בשלוות רוח מה יש לעשות ומה אפשר לעשות, ולהיות נכונים להיכנס למערכה ברגע שסיכויי ההצלחה נראים סבירים.

"יש צורך ויכולת של עמידה רוחנית שמחייבים את מציאותם של כוחות נפש כבירים. עם ישראל מגלה כיום לעולם שיש בו כוחות נפש כאלה, ובזה כלולה אמונתו, אמונה בלתי מסויגת, שעמנו יהדוף את הסכנה המאיימת על קיומו. ובהבעת אמונה זו אני מסיים את דברי".

כשאבא הלך לעולמו כעבור שנתיים חשתי עצב וריקנות שקשה לתאר. האם הוא עזב את העולם מיואש? האם האמין שמפעל חייו, שבעבורו מסר את נפשו בנו בכורו, יחזיק מעמד? האם הוא באמת ובתמים האמין שאצליח להוביל את מדינת ישראל להדוף את האיום האיראני על קיומנו?

אדם עם מטעני הידע העצומים שלו ועם יכולתו האינטלקטואלית החדה ודאי צפה בעיני רוחו את המהמורות האורבות לעמנו בהמשך הדרך, אך הוא מעולם לא התמסר לתקוות שווא או נכנע לייאוש חסר תועלת. ראיתי בו תמיד סלע הדורות, והוא היה המשענת הגדולה שלי, שתמיד החזירה אותי לערכים הבסיסיים שלמענם נלחמנו.

וכעת הוא נלקח מאיתנו.

קהל עצום ליווה אותו בדרכו האחרונה. נשיא המדינה שמעון פרס, שהספיד את יוני, הספיד כעת את אבא. לקראת סוף דבריו פנה אלי ואמר: "ביבי, אביך כתב היסטוריה. אתה עושה אותה".

בדברי הפרידה שלי תיארתי את הרוך שאפיין אותו כאבא ואת אהבתו העזה

לאמא. אבל דיברתי גם על מורשתו המתמשכת ועל האמון שלו ביכולתנו להגן על מדינת היהודים:

"ספריך מראים בבירור שניחנת לא רק ביכולת לצפות את פני העתיד אלא גם לפענח את סודות העבר, והרי יש קשר בין השניים. פעמים רבות אמרת לי, 'מי שאינו יכול להבין את העבר אינו יכול להבין את ההווה, ומי שאינו יכול להבין את ההווה, כיצד יוכל לפענח את צפונות העתיד?'

"אתה לימדת אותי, אבא, להסתכל נכוחה אל המציאות, להבין מה היא טומנת בחובה ולהסיק את המסקנות הנדרשות.

"אני בטוח שזה לא היה דבר קל עבורך, כי תמיד היו כאלה שלא חשבו כמוך וביטלו את השגותיך. אבל אני מאמין שגם בזה לימדת אותי להיצמד לעיקר ולהפריד ממנו את הטפל.

"ביום הזה, אבא, כשאני נפרד ממך, אני מבקש לומר לך בדיוק את אותן מילים שכתב לך יוני לפני 46 שנים:

'מעולם לא אמרתי לך עד כמה אני גאה על היותך האדם שהנך, על היותי בנך'.
כעבור שנים הראו לי גרף שהציג את תעבורת האינטרנט בישראל בשבועות לפני ואחרי מותו של אבא. היא הגיעה לשיא ביום קבורתו. בדרך כלשהי, אף שלמדנותו ופועלו למען עם ישראל מעולם לא זכו להכרה ציבורית נרחבת, אבא עורר הערצה יוצאת דופן בקרב המונים.

מבלי שהיו מצויים בפרטי חייו ויצירתו, רבים הבינו בליבם את מהות האיש. בגבעה המשקיפה על הכניסה לירושלים הבאנו את אבא למנוחות לצד אמא. שניהם נטמנו במרחק מטרים ספורים משמואל וחוה. יאיר ואבנר התברכו לחיות במחיצת סבים וסבתות מופלאים, שבמותם לא נפרדו.

הקו האדום

2012

ב־21 בספטמבר 2011 נפגשתי עם אובמה בעצרת הכללית של האו"ם בניו־יורק. בתוך הגאות והשפל של העימותים והמשברים המתמשכים בינינו, היתה זו אחת הפגישות הטובות בינינו.

אובמה נכנס לשנת בחירות. בכהונתו הראשונה הוא השקיע הרבה מיוקרתו בניסיון להתניע את המשא ומתן בינינו לבין הפלסטינים. הוא מן הסתם ראה מה שכולם ראו: הקפאת הבנייה, המערכה על ירושלים, פגישות הפסגה בניו־יורק, בושינגטון, בשארם א־שייח' ובירושלים — כל אלה לא הצליחו להביא את אבו־מאזן אל השולחן.

אובמה החליט להפחית מעליי את הלחץ לעת עתה ולהתרכז במאמציו להיבחר לקדנציה שנייה. נאומו בעצרת הכללית שיקף את השינוי. זה היה הנאום הפרו־ישראלי ביותר שנשא מאז ומעולם.

"אין שום קיצור דרך לסיום עימות שנמשך עשרות שנים", הוא אמר. "שלום מצריך עבודה קשה. שלום לא יגיע באמצעות הצהרות והחלטות באו"ם אלא דרך משא ומתן. שלום אמיתי יושג בידי הישראלים והפלסטינים עצמם. לא האו"ם ולא ארצות הברית יוכלו לכפות זאת".

בדבריו אישר אובמה מחדש את מחויבותו לפתרון שתי המדינות, אך הדגיש ש"הישראלים חייבים לדעת שכל הסכם יספק ערבויות לביטחונם".

"ישראל, מדינה קטנה עם פחות משמונה מיליון איש, משקיפה על עולם שבו מנהיגים של מדינות גדולות בהרבה מאיימים למחוק אותה מהמפה", אמר, ואחר כך הזכיר את הזוועות ההיסטוריות של גירוש יהודים ורדיפתם, ואת השואה. ולסיכום הוא אמר: "ישראל ראויה להכרה וליחסים נורמליים עם שכניה".

עוד לפני פתיחת מושב העצרת הכללית של האו"ם הגבתי בחיוב לקריאתו של אובמה לקיים משא ומתן ישיר בין הצדדים. כעת, בנאום שנשאתי אני בעצרת, חידדתי את נכונותה של ישראל בפנייה ישירה לאבו־מאזן. "שנינו טסנו אלפי קילומטרים לניו־יורק", אמרתי. "כעת אנחנו נמצאים באותה עיר, באותו בניין. בוא ניפגש כאן היום באו"ם. מי יעצור אותנו? מה יעצור אותנו? אם אנו באמת חפצי שלום, מה ימנע מבעדנו להיפגש היום ולפתוח בשיחות שלום?"

"כפי שאומרים במזרח התיכון, בוא נדבר 'דוגרי'. אני אציג בפניך את הצרכים והדאגות שלי. אתה תציג בפניי את שלך. כך, בעזרת השם, נמצא את המכנה

המשותף לשלום.

"פתגם ערבי אומר 'אי אפשר למחוא כפיים ביד אחת'. אותו הדבר נכון גם לגבי שלום. אני לא יכול לעשות שלום בלעדיך, קרע את ההסכם שחתמת עם חמאס. הנשיא עבאס, אני מושיט את ידי, את ידה של ישראל, לשלום. אני מקווה שגם אתה תושיט את ידך. יש לנו אב משותף. העם שלי קורא לו אברהם, העם שלך איברהים. אנו חולקים את אותה הארץ. הגורלות שלנו שזורים זה בזה. הבה נגשים את חזון ישעיהו, 'העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, יושבי בארץ צלמוות אור נגה עליהם'".

גם הפעם אבו־מאזן לא בא.

כשחזרנו ארצה התכוננתי לאפשרות של יציאה קרובה למבצע צבאי נגד מתקני הגרעין של איראן. אתר ההעשרה הראשי בנתנו היה מוכר היטב לסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית שפיקחה עליו, אך כעת קיבלנו התרעה ממקור מודיעיני זר על כך שמתחת להר הסמוך לעיר קום פועל אתר תת־קרקעי חדש וחשאי להעשרת אורניום.

רבים בדרגים הגבוהים בממסד הביטחוני התנגדו לפעולה התקפית באיראן. זה היה צפוי. בשנות כהונתי כראש הממשלה נתקלתי בהתנגדות דומה מצידם בשורה של החלטות חשובות. הקצינים הבכירים יתנגדו בהמשך גם להקמת גדר הגבול בסיני, שעצרה לחלוטין את ההסתננות מאפריקה. הם יתנגדו גם לבניית המכשול התת־קרקעי בגבול הרצועה שעצר לחלוטין את מנהרות הטרור מעזה. לפני כהונתי, הם התנגדו לפרויקט כיפת ברזל שיציל רבים מפגיעת רקטות וטילים. למזלנו עמיר פרץ, שהיה אז שר הביטחון, נהג בתבונה ודחה את ההתנגדות. אם בכירי הצבא התנגדו ליזמות הגנתיות כאלה, מה הפלא שהם גילו הססנות גם כלפי יוזמות התקפיות?

גישה זו אינה אינה ייחודית לישראל. במדינות דמוקרטיות רבות ראשי הצבא זהירים באופן טבעי. הם אינם ששים לנקוט פעולות שעלולות לשבש את התוכניות ארוכות הטווח עליהם עמלו עליהן ושעבורן השיגו תקציבים. בישראל, קריירה פוליטית תמיד קורצת לקצינים בכירים אחר שחרורם, וזו סיבה נוספת להימנע מסיכונים ולא לייצר זעזועים. פעולות נועזות עלולות להסתיים בכישלון, וכישלון עלול להוביל להדחה ולטרפודו של עתיד פוליטי מבטיח.

מאז ועדת אגרנט, שהטילה על הרמטכ"ל דוד אלעזר ועל קצינים בכירים אחרים את האחריות על מחדלי מלחמת יום הכיפורים, הוקמו ועדות חקירה רבות. ככל שהתקבעו כנורמה ישראלית, ועדות חקירה אלה נוטות לדכא ואפילו להעניש מנהיגות צבאית נועזת ולעודד בינוניות וחוסר מעש. למזלנו, קמים אצלנו מעת לעת

מפקדים וקצינים שמתעלים מעל ועדות אלה ומקבלים את התעוזה הנדרשת בעת צרה. זה לא קרה כשניסיתי לגייס את הממסד הביטחוני לתקוף באיראן. היה קשה לגייס רוב בקרב שרי המטבחון כשהרמטכ"ל, ראש אמ"ן, ראש המוסד וראש השב"כ התנגדו לתקיפה פה אחד.

זה היה נסיון שני שלי שלא צלח. שנה קודם לכן, ב־2010, ניסיתי להעביר החלטה דומה לתקיפת מתקני הגרעין של איראן, ונתקלתי בקיר. גם אז ראשי הממסד הביטחוני התנגדו לה בתוקף. הם טענו שתקיפה תעכב את תוכנית הגרעין האיראנית בכמה שנים לכל היותר, ובכל מקרה לא נוכל לפעול ללא הסכמה מראש של ארצות הברית. חלקתי עליהם.

"זה מה שראשי מערכת הביטחון אמרו גם לפני תקיפת הכור בעיראק", אמרתי, כשאני חוזר על הטיעון שהעליתי בפני שר ההגנה האמריקני, רוברט גייטס. "ובכל זאת עברו מאז כבר שלושים שנה והכור לא נבנה מחדש. אי אפשר לצפות את ההשפעות הפסיכולוגיות והפוליטיות שיהיו להתקפה עוצמתית. תארו לעצמכם שהאיראנים יתקפו את אחד המתקנים המרכזיים שלנו. גם אם נוכל לבנות אותו מחדש במהירות, נקדיש הרבה מחשבה בשלב התכנון כיצד להגן עליו מפני אויב שנחוש להרוס אותו שוב. זה יכול ליצור עיכוב של שנים".

טענתי גם שעצם העובדה שאנחנו מוכנים להסתכן בפעולת תגמול של איראן או במלחמה כוללת עימה תצרוב בתודעת המשטר עד כמה יהיה מסוכן מצידו לאיים עלינו בנשק גרעיני; התקפה ישראלית תבהיר למנהיגי איראן שאם ישקלו לממש איום קיומי על ישראל הם יביאו לחורבן איראן ולמותם שלהם.

ובאשר לבקשת אישור מראש מארה"ב למתקפה, אמרתי שעצם הפנייה תביא לביטולה. פקידי ממשל יתנגדו, וניכנס לעימות מיותר. חששתי גם שהם ידליפו את התוכנית לעיתונות ובכך יסכלו את גורם ההפתעה החיוני להצלחה. לעומת הממשל, רוב הציבור האמריקני תמך באופן גורף בישראל והתנגד לאיראן. האמנתי שאם נצא לפעולה עצמאית כדי להבטיח את קיומנו, נוכל לגייס את דעת הקהל והקונגרס לתמוך בנו, מה שכנראה יוביל גם את הממשל האמריקני לתמוך בנו בדיעבד, או לפחות לא להתנגד לנו.

בכל מקרה, סיכמתי, גישה פסיבית שלנו רק נותנת לאיראן זמן למגן ולבצר עוד יותר את מתקני הגרעין שלה, מה שיערים קשיים נוספים על כל מתקפה עתידית. עדיף לפעול כעת נגד איום קיומי ברור מאשר להתמודד איתו מאוחר יותר בתנאים גרועים בהרבה.

אהוד ברק ואביגדור ליברמן, שרי הביטחון והחוץ, הסכימו איתי. ראשי מערכת

הביטחון הציגו טיעון חדש מול הטיעונים שלי. ראש המוסד טען שיש צורך בהצבעה בקבינט המדיני-ביטחוני כדי לאשר מתקפה כזאת, ואין די בכך שראש הממשלה, שר הביטחון ושר החוץ יחליטו לאשר אותה. אפילו ה"מטבחון", הפורום הביטחוני המצומצם יותר, לא יספיק.

ידעתי שהבאת החלטה כזו לקבינט המדיני-ביטחוני מרובה המשתתפים עלולה לגרור הדלפות שיבטלו מאליהן את האופציה לתקוף. אך לא יכולתי להתעלם מהצורך בגיבוי ממשי רחב יותר. הבנתי שהצבעה במטבחון היא בלתי נמנעת, וכנראה גם הצבעה בקבינט המדיני-ביטחוני, ובכל מקרה אצטרך למצוא דרך מתוחכמת להתגבר על סכנת ההדלפות מפורומים אלה.

כדי להתגבר על התנגדותם של ראשי מערכת הביטחון ולהבטיח רוב לתקיפה בהצבעה בהמשך, אצטרך לחזק את מעמדי בציבור הישראלי. בסופו של דבר, מעמדו הציבורי של ראש הממשלה והתמיכה שהוא מקבל מאזרחי ישראל, הם שיכתיבו את התוצאה.

ב־2011 עמדתי בפני החלטה קשה נוספת. ביוני 2006, נחטף החייל גלעד שליט. כוח של חמאס חדר לישראל במנהרה שנחפרה תחת גדר המערכת שעוטפת את הרצועה, הרג שניים מחיילינו והבריח את שליט דרך המנהרה בחזרה לעזה לפני שצה"ל הספיק להגיב. חמאס דרש חילופי שבויים במחיר מופקע כדי לשחררו, תחילה מממשלת אולמרט ואחר כך מממשלתי.

המודיעין שלנו קבע שגלעד עדיין חי. מובן שרציתי להחזירו הביתה להוריו. פדיון שבויים הוא עיקרון חשוב ביהדות ואחד האתוסים המרכזיים בצה"ל. עם זאת, שחרור רוצחים מסוכנים תמורתו עלול לגבות את חייהם של עוד ישראלים חפים מפשע וליצור תמריץ לחטיפות נוספות.

בהיעדר מודיעין שיאפשר מבצע חילוץ, הדרך היחידה להחזיר את שליט הביתה היתה להוריד לרמה נסבלת את המחיר שחמאס דרש תמורת שחרורו. נצטרך לצמצם מאוד את ציפיות חמאס לגבי מספר המשוחררים הפלסטינים וחומרת מעשיהם, ולצמצם את הסיכון הביטחוני בשחרורם.

המסע הציבורי המאורגן לשחרור שליט רק עודד את חמאס להתעקש על מחיר גבוה. רוב שרי הקבינט היו מוכנים לחתום על עסקת שחרור במחיר מופקע מתוך רצון שלא להתנגד למסע הציבורי ומתוך ידיעה שהאחריות לתוצאות השליליות של שחרור מחבלים תיפול עליי בכל מקרה. במשך זמן רב עמדתי בפרץ לבדי כמעט וסירבתי לדרישות חמאס.

בסופו של דבר עקשנות זאת הניבה תוצאות. חמאס התגמש בחלק מדרישותיו והסכים למספר מופחת של מחבלים, וללא כמה "לווייתנים", רבי מחבלים הידועים

לשמצה. המחיר עדיין היה כואב, אבל כעת היה על מה לדבר. שוחחתי על כך עם רון דרמר.

"ייתכן שזו ההזדמנות האחרונה שלנו לשחרר את שליט", אמרתי. "אני צריך להשיג אשראי ציבורי לפעולה באיראן. הדרך היחידה להשיג אותו במהירות היא להחזיר את שליט הביתה. אני שוקל לעשות זאת".

"ראש הממשלה, זה מהלך שמנוגד לעקרונות שלך", אמר רון, שהכיר היטב את התנגדותי רבת השנים לעסקאות של שחרור מחבלים תמורת בני ערובה.

"אני יודע", אמרתי, "אבל מנגד קיים הערך של החזרת חייל שבו. חוץ מזה, אתה רואה דרך אחרת לגייס במהירות את התמיכה הציבורית שנזדקק לה למבצע נגד איראן?"

"מה אם התמיכה הציבורית בעסקת שליט תתפוגג במהירות?" שאל רון. "תצא קירח מכאן ומכאן — גם תיכנע לטרור וגם תיחלש מבחינה פוליטית".

"זהו סיכון שפשוט אצטרך לקחת", עניתי.

הוריתי למנהלי צוות המשא ומתן שלנו למסור למתווכים הגרמנים שבעקבות התגמשותו של חמאס, אהיה מוכן להתגמש גם כן. הדבר הוביל להתקדמות מהירה במשא ומתן ולאישור מהיר של ההסכם.

ב־18 באוקטובר 2011 קיבלתי את פניו של גלעד שליט בבסיס חיל האוויר בתל־נוף. הוא היה שקט ושברירי, אבל נראה במצב סביר בהתחשב במצוקה הקשה שעבר בחמש שנות שביו. הוא הצדיע לי. לחצתי את ידו ומתוך אינסטינקט אבהי חיבקתי אותו. הוא היה יכול להיות הבן שלי. התנחמתי בעובדה שחילצתי אותו מהצינוק התת־קרקעי שהיה כלוא בו במשך חמש שנים, גיהנום של ממש. צעדיו המהוססים אל החופש ריגשו אותי עמוקות.

חזרתו של שליט הביתה התקבלה בברכה ברוב הציבור. כשהסקרים הראו עלייה חדה בתמיכה בי, דרמר העיר: "טעיתי בהערכת ההשפעה הפוליטית של העסקה. הציבור לא ראה בזה עניין של שמאל או ימין אלא עניין של מנהיגות. ואתה הפגנת מנהיגות".

למרות השיפור הזמני במעמדי הציבורי, הייתי מודע היטב להשלכות ארוכות הטווח של עסקת שליט. מזערנו במידה מסוימת את נזקיה בהמשך, כשהנחיתי את צה"ל לחסל באופן ממוקד את אחמד ג'עברי, מי שעמד מאחורי חטיפת שליט ושפיקד אישית על שיגורי טילים מתמשכים על ישראל.

אחרי עסקת שליט, ניסיתי שוב להעביר החלטה על תקיפת מתקני הגרעין של איראן. ברק וליברמן שוב עמדו לצדי ושוב ראשי מערכת הביטחון התנגדו כאיש אחד.

טענתי שוב שככל שנמתין יותר, כך יקשה עלינו לתקוף. כשהבאתי החלטה להצבעה ב"מטבחון", התנגדו לה גם שרים שקיוויתי שיתמכו בה. אפילו בפורום זה לא הצלחתי לגייס רוב. ידעתי שאצטרך לנסות שוב.

ב־5 במרץ 2012 פגשתי את אובמה בחדר הסגלגל. מזכירת המדינה הילרי קלינטון סקרה את המצב המידרדר בסוריה תחת הרודן בשאר אל־אסד ואמרה: "אני שומעת שאמא של בשאר אומרת לו: 'אבא שלך היה עושה כך וכך'".

"לא ידעתי שלבשאר יש אמא יהודייה", אמרתי בצחוק. כשהבטתי בשר ההגנה ליאון פאנטה תיקנתי את עצמי: "סליחה, אמא איטלקייה". (האמת היא שחזן מלעודד אותי ללמוד, אמי מעולם לא נדנדה לי).

כולם צחקו, ופאנטה יותר מכולם. הוא היה אדם חכם ומעשי, חבר קונגרס לשעבר שלא היה נגוע, כרבים מחבריו, באידיאולוגיה אנטי־ישראלית. הוא חיבב את ישראל ואני חיבבתי אותו.

האווירה בחדר הסגלגל התרככה רק במעט. שיחתנו התרכזה בעיקר באיראן. ניסיתי לגרום לממשל לנקוט עמדה קשוחה יותר כלפי איראן, תוך הדגשת זכותנו לתקוף את מתקני הגרעין שלה באופן עצמאי. אובמה הבטיח לי שהוא בונה יכולת צבאית משלו וביקש לתת לו הזדמנות להשלימה.

"אני משוכנע שמכת מנע תהיה טעות", אמר. "איראן חלשה. ארצות הברית תאבד את הלגיטימיות שלה ומחירי הנפט יתייקרו. תקיפה שלכם לא תשיג כלום. אולי בעוד שישה חודשים, תשעה לכל היותר, העולם ישתכנע בצורך בפעולה".

היה לי ברור שאובמה מנסה לגרום לי לדחות כל פעולה ישראלית עד לאחר הבחירות לנשיאות ארה"ב בנובמבר 2012.

"אני ראש הממשלה, אתה הנשיא", השבתי לו. "אם הייתי בנעליך, מן הסתם הייתי חושב כמוך. אבל אתם מדינה ענקית ואנחנו מדינה זעירה. מבחינתי, מכת מנע באיראן לא קשורה בשאלה אם יש או אין לי אמון שתפעל בהמשך; זו האחריות שלי כמנהיגה של מדינת ישראל. בענייני הישרדות וביטחון, ראשי ממשלות בישראל חלקו לעיתים קרובות על נשיאים אמריקניים".

הזכרתי לאובמה את התקדימים לכך. בן־גוריון חלק על מזכיר המדינה ג'ורג' מרשל והכריז על עצמאות ב־1948, אשכול חלק על לינדון ג'ונסון במלחמת ששת הימים ובגין חלק על רונלד רייגן בהשמדת הכור הגרעיני בעיראק.

"הייתי לאחרונה בווילה ואנוה, בפרוורי ברלין, בה קיימו הנאצים את ועידת 'הפתרון הסופי' להשמדת יהודי אירופה", סיפרתי לאובמה. "לא נחזור לחיות על סף השמדה. איראן אומרת שישראל היא 'מדינה של פצצה אחת'. פצצה גרעינית אחת תספיק כדי למחוק אותנו. אם אין ברירה אחרת, נפעל עם תמיכתך או בלעדיה.

בינתיים חשוב שתציב לאיראן דרישות ברורות להפסיק את העשרת האורניום ולפרק את המתקן הגרעיני ליד העיר קום".

אובמה השיב שאם נתקוף, הסנקציות שהוא ארגן נגד איראן יקרו. הוא הסביר שמדינות רבות הסכימו להצטרף לסנקציות מפני שארצות הברית הבהירה להן שהחלופה היא פעולה צבאית של ישראל. אם ישראל תפעל, הן יסירו מיד את הסנקציות מעל איראן.

אלה היו אותם הדברים ששמעתי ממנו בפרשת המרמרה. אובמה שוב המעיט בעוצמתה ומעמדה של אמריקה ובחר "להוביל מאחור". היה לי ברור שאם מדינות העולם ייאלצו לבחור בין כלכלה אמריקנית בהיקף 16 טריליון דולר ובין הכלכלה האיראנית הקטנה, רובן יעדיפו להתיישר עם ארצות הברית. אם ארצות הברית תדבוק בסנקציות על איראן אחרי תקיפה ישראלית, רוב המדינות ילכו בעקבותיה.

"עדיין לא החלטתי על פעולה צבאית", אמרתי לאובמה. "אבל אני רוצה שתדע שאני שומר לעצמי את הזכות המלאה לעשות זאת".

"אני לא יכול להחליט על כך במקומך", הוא השיב. "אני יכול רק לומר לך מה אני חושב: זו תהיה טעות".

"אני מבין", אמרתי. "אבל לא באתי לכאן כדי לקבל אור ירוק".

בהתייעצות עם שר הביטחון ברק, החלטנו לדחות בכמה חודשים את ההחלטה על תקיפה אפשרית.

עם זאת, ידעתי שהמודיעין האמריקני אסף די והותר מידע שהצביע על כך שאנחנו מתכוננים ברצינות לתקיפה. החשש האמריקני מתקיפה ישראלית הכתיב הרבה מצעדיה של ארצות הברית בשנת הבחירות לנשיאות.

כמה חודשים לפני הבחירות ביקר בישראל מיט רומני, המועמד הרפובליקני לנשיאות. כפי שפגשתי את אובמה כשביקר בארץ כמועמד הדמוקרטי לנשיאות, פגשתי גם את רומני ודנתי עמו באיראן, בפלסטינים ובברית האמריקנית-ישראלית.

את רומני ראיתי לראשונה 35 שנים קודם לכן, בעבודתי ב־BCG. הוא נותר עם אותה חזות נאה ושמורה היטב, רק שערו האפיר מעט. כשעבדנו ב־BCG לא ממש התיידדנו, שכן רומני כבר היה מנהל בכיר ואני הייתי יועץ זוט, ומעולם לא עבדנו יחד על אותו תיק. למרות זאת, כמו כל מי שעבד ב־BCG בימים ההם, יכולנו להעלות זיכרונות משותפים על מייסד החברה המוערך ברוס הנדרסון. כל בוגרי החברה דיברו באותה השפה כשעסקו בעניינים כלכליים. רומני עשה זאת בלהט ובסמכותיות.

הוא היה בקיא גם בנושאים פוליטיים וביטחוניים, אם כי עליהם הוא דיבר בפחות להט. אמונה ולהט הם הבסיס לעוצמה פוליטית. רוב האנשים מחפשים תכונות

אלה במנהיג. לאובמה היו תכונות אלה בשפע, גם אם לעיתים קרובות דרכו היתה מנוגדת לדרכי.

בשנה שקדמה לבחירות הוא שיגר אליי שורה של שליחים כדי לנסות לשכנע אותי לא לפעול צבאית באיראן. אלה כללו את ליאון פאנטה והיועץ לביטחון לאומי טום דונילון, איש מקצוע ישיר וגלוי לב. שניהם סיפרו לי בפירוט על ההתפתחויות באופציה הצבאית של ארצות הברית, בתקווה שהדבר ישכנע אותי לעכב מתקפה שלנו.

סירבתי לתת התחייבות כזאת. ההכנות שלנו היו אמיתיות, ואם הן גרמו לכך שגם האמריקנים נערכו צבאית במקביל — מה טוב.

עם זאת, לא האמנתי שאובמה אי־פעם יזום פעולה. כל מטרתו היתה למנוע תקיפה ישראלית. דוברי הממשל תדרכו ללא הרף את התקשורת נגד ההיגיון שבתקיפה ישראלית זו. ב־30 באוגוסט 2012, יו"ר המטות המשולבים של צבא ארצות הברית, גנרל מרטין דמפסי, הרחיק לכת ואמר: "ארצות הברית לא תוחזק כמשתפת פעולה במקרה כזה".

בחירת המילים שלו הכעיסה אותי. היא שיוותה נופך לא לגיטימי, אפילו פלילי, לתקיפה ישראלית והיא גם אותתה לאיראן שארצות הברית אינה תומכת בישראל. דבריו של דמפסי חשפו לעיני כל את הפער העמוק בינינו. לא היתה דרך טובה יותר לשלוח לאיראן מסר מרגיע שלא נשקפת לה שום סכנה אם תמשיך בתוכנית הגרעין שלה.

האיתותים על פסיביות אמריקנית החמירו בהמשך. ערב יום השנה ה־11 לפיגועי 11 בספטמבר, אמרתי בריאיון לרשת הטלוויזיה בלומברג: "איראן לא תעצור אלא אם תראה מולה נחישות ברורה מצד המדינות הדמוקרטיות לשרטט לה קו אדום ברור. כרגע איראן לא רואה קו אדום ברור כרגע, ככל שנקדים לשרטט אותו נפחית את הצורך בפעולות מסוג אחר".

חלפו רק כמה שעות עד שהילרי קלינטון הודיעה באופן נחרץ בטלוויזיה הקנדית, בריאיון שהיה ברור שכוון אליי, ש"ארצות הברית לא מציבה אולטימטומים לאיראן".

הייתי המום מהחיפזון של האמריקנים להרחיק את עצמם מישראל ולהרגיע את חששותיה של איראן. הנחיתי את אנשיי למסור תגובה בתקשורת: "ללא קו אדום ברור — איראן לא תחדל מהמירוץ שלה לנשק גרעיני".

למחרת, ב־11 בספטמבר, הגבתי לדבריה של קלינטון במהלך מסיבת עיתונאים לרגל ביקורו בישראל של ראש ממשלת בולגריה בויקו בוריסוב.

"העולם אומר לישראל: 'חכו, יש עוד זמן'", אמרתי. "ואני אומר: לחכות למה?"

לחכות עד מתי? לאלה בקהילה הבינלאומית שמסרבים להציב בפני איראן קווים אדומים אין זכות מוסרית להציב קו אדום בפני ישראל".

"אם איראן יודעת שאין קו אדום ואין אולטימטום, מה היא תעשה? בדיוק מה שהיא עושה כעת: היא תמשיך לחתור באין מפריע להשיג פצצות גרעין".

אחרי הדברים האלה קיימתי שיחת טלפון קשה עם אובמה. המסר שלי היה חד — היו קשוחים עם איראן. המסר של אובמה היה מכוון לדבר אחר לגמרי — הוא רצה לוודא שלא אפגש עם רומני כשאגיע לעצרת האו"ם כמה ימים לאחר מכן.

חודש קודם לכן הודיע רון דרמר לדן שפירו, שגריר ארצות הברית בישראל, שארצה להיפגש עם אובמה בביקורי הקרוב באו"ם. אובמה ניסה להימנע מהפגישה במחשבה שהיא תסלול את הדרך לפגישתי עם רומני, שביקש לראות אותי כשאגיע לארצות הברית. מצד שני, אובמה לא רצה להצטייר כמי שמסרב לראות את ראש ממשלת ישראל סמוך כל כך לבחירות לנשיאות ארה"ב.

הוא טען שפגישתי עם יריבו תגרום לפוליטיזציה של הדיונים שלנו. אני חשבתי אחרת. לא עסקתי בפוליטיקה אמריקנית אלא בהישרדות ישראלית. עובדה, ארבע שנים אחר כך נפגשתי במקביל עם שני המועמדים לנשיאות, דונלד טראמפ והילרי קלינטון, ערב בחירות 2016. עם שניהם שוחחתי עניינית על איראן, ולא היה בשיחותינו שמץ פוליטיזציה.

אבל כעת, לנוכח בקשתו הישירה של נשיא ארצות הברית, נמצאתי שוב בין הפטיש לסדן.

"קדימה, בנאדם, תעזור לי בזה", הפציר אובמה.

הוא היה ישיר וגלוי עד כדי כך שלא נותרה לי ברירה. האם אכפה על נשיא ארצות הברית פגישה שהוא אינו רוצה בה?

לבקשת האמריקנים הנחיתי את היועץ לביטחון לאומי יעקב עמידרור לתדרך את העיתונות שלא ביקשנו פגישה עם הנשיא, אף שדרמר ביקש גם ביקש. עמידרור אמר אחר כך שזו היתה הפעם היחידה שהוא אמר דבר שקר בכל שנות שירותו הציבורי. נתתי לרומני תירוץ צולע לביטול פגישתנו. הוא קיבל אותו באדיבות.

בשיחת הטלפון שקיימתי עם אובמה ב־11 בספטמבר אמרתי לו את דעתי על ההצהרות של קלינטון והגנרל דמפסי: "ההצהרות הללו משדרות שאין לכם קו אדום והן פוגעות בזכותה של ישראל להגנה עצמית. משטר הטרור המסוכן בעולם קורא להשמדת ארצי ועמי, ואתם מכוונים את הביקורת שלכם נגד הצורך שלנו לפעול?"

אובמה דחה את דבריי. "הטלנו את הסנקציות הקשות ביותר אי פעם על איראן", הוא אמר. "הטענה שאנו משקיעים יותר זמן בלשכנע אתכם לא לפעול מאשר בהפעלת לחץ על איראן — אינה נכונה. את חלק מהחששות שהעלינו משמיעים

גם אנשי הצבא שלכם!"

אהה! ידעתי שזה יגיע.

"לא אכנס לדיונים הצבאיים שלנו. הם מורכבים הרבה יותר ממה שהצגת", אמרתי. "לפחות אנשי הצבא שלנו לא מתבטאים בפומבי כמו שעשה דמפסי באופן חסר אחריות".

אבל הדגש העיקרי בדבריי לא היה בהתנצחות אלא בדבר אחר: אמרתי לאובמה, "אני מאמין שאם איראן תראה קו אדום ברור, היא לא תחצה אותו".

אובמה לא נשאר חייב: "אני לא יכול להציב קו אדום שיקבע שאם יהיו להם כך וכך צנטריפוגות בתאריך מסוים אני אצא להפציץ שם אחרי שבוע. הקו האדום שהצבתי הוא על נשק גרעיני".

וזו בדיוק הבעיה, חשבתי. כשאיראן כבר תהיה על סף התקנת נשק גרעיני, זה יהיה מאוחר מדי.

כשהשיחה הסתיימה, הנחתי את הטלפון והבטתי באנשי הצוות שלי. כמו בכל שיחותיי עם מנהיגים זרים, הם ישבו סביב השולחן ושמעו את חילופי הדברים ומעת לעת הם מסרו לי פתקים עם הצעות מה לומר.

"אני מניח שאין לנו ברירה", אמרתי. "נצטרך לקבוע את הקו האדום בעצמנו. נעשה זאת בפעם הבאה שאנאם באו"ם".

היו לנו שבועיים להתכונן לנאום. השאלה החשובה ביותר היתה — היכן להציב את הקו האדום? לאיראן היו מאתיים ק"ג של אורניום מועשר ברמה נמוכה של 3 אחוזים. למן הרגע שהם יחצו את סף 20 אחוזי ההעשרה — תגדל הסכנה באחת. הזמן שלוקח להעשיר אורניום ברמה המספיקה לפצצה מתקצר דרמטית אחרי שמעשירים ל־20 אחוזים. ברגע שאיראן תחצה את הסף הזה היא תשלים 90 אחוזים מהדרך להשגת אורניום מועשר שיספיק לפצצה. שם אשרטט את הקו האדום.

השאלה הבאה היתה איך להציג ויזואלית את הקו האדום.

התשובה: מציירים אותו.

ההצעה הגיעה מגארי גינסברג, יועץ אמריקני שהכרתי כמה שנים קודם לכן דרך חבר משותף. נוצרה בינינו ידידות מיידית. גארי, עורך דין במקצועו, עבד גם עם ביל קלינטון וגם עם רופרט מרדוק. הוא היה מצוי היטב בפוליטיקה האמריקנית ובעולם התקשורת. כאדם מתון מבחינה פוליטית הוא נטה בדרך כלל לרכך את דבריי, אך לעיתים הוא גם הקשיח אותם. היתה לו רגישות יוצאת מן הכלל לשפה ויכולת נדירה לחדד משמעויות ולדייק במילים.

גינסברג, דרמר, ידידי ספנסר פרטריץ' ובן דודי נתן מיליקובסקי הפכו לצוות

ההתייעצות שלי לפני נאומים באו"ם ובקונגרס. נוצרה בינינו אחוה נפלאה. בפגישות ההכנה שלנו נהניתי מעזרתם של ארבעת המוחות החריפים הללו, שעזרו לי להשחזר את נאומי. המפגשים האלה לא היו רק מאמץ אינטלקטואלי. הם היו גם מהנים מאוד. לעיתים קרובות התפקענו מצחוק כשהכנסנו לטקסט וריאציות בהשפעת הקומיקאי האמריקני יהודי ג'קי מייסון, עם ביטויים וולגריים או קומיים שלא כאן המקום לחזור עליהם.

"ביבי, במחשבה שנייה, תוציא את זה!" הם צחקו. "אתה עוד עלול באמת להגיד את זה תוך כדי הנאום".

לעיתים רחוקות נהניתי יותר מאשר בחברתם של ארבעת אלה, שהיו מאוחדים באהבתם לישראל ובתמיכתם בי. לא יכולתי לקוות לחברים טובים או מוכשרים יותר.

כדי לעזור לי בהכנות הנאום, גארי בא ארצה במיוחד. ספנסר ונתן הודיעו שיפגשו אותנו בניו־יורק. ההצעה הראשונה של גארי היתה שאצייר פיזית את הפצצה בעודי עומד על הפודיום. אחרי כמה ניסיונות ויתרנו על הרעיון. עדיף לעמוד על הפודיום עם תרשים פצצה שהוכן מראש.

מאז שציירתי את דגל הצופים עבור הגדוד של יוני כחמישים שנה קודם לכן, לא זכור לי שכישרון הציור שלי הועיל לי במשהו. אחרי כמה ניסיונות נוספים החלטתי על תרשים של פצצה בסגנון מיושן שבראשה פתיל, כמו שנהגו לצייר פעם בקריקטורות. דרמר, גארי ומארק רגב פרצו בצחוק.

"זה נראה כמו הפצצה שוויילי קיטי משתמש בה נגד הרוד ראָנר", אמר רון.

"פיפ־פיפ", המשכתי עם הדימוי מתוכנית האנימציה.

הצוות השיג לי את הטוש האדום העבה ביותר שראיתי בחיי. תרגלתי מתיחת קו מתחת לפתיל תוך החזקת התרשים לכיוון הקהל. עיצבנו את התרשים כך שיתקפל לשניים ואוכל להגניב אותו בין ניירותי לפודיום של האספה הכללית, שלנאומים נאסר להביא אליה אביזרים כלשהם.

לעזאזל, חשבתי. מי יעצור אותי?

הנאום באו"ם שודר בערוצי הטלוויזיה ברחבי העולם. למחרת הופיעה בעמודים הראשונים של עיתונים רבים בעולם תמונה שלי, אווזו בתרשים. בתוך זמן קצר עלו לרשתות החברתיות מיליוני ממים משועשעים על מצגת הפצצה. מבחינתי זה היה בסדר גמור, כל עוד המסר על הקו האדום עבר.

מדי שנה ממתין לי ביציאה מהעצרת הכללית מת'יו סליבן, קצין הביטחון האמריקני של האו"ם, ומחזה את דעתו על הנאום. בין מתיו גבה הקומה וביני נוצר קשר ישיר ולא פורמאלי, כפי שקורה לו לעיתים עם חיילים ושוטרים אמריקאים

שהערכתם כלפי ישראל היא אמיתית וחמה. אחרי נאום שנשאתי כמה שנים לאחר מכן על נושא אחר הוא אמר, "זה היה בסדר, אבל אהבתי יותר את נאום הקו האדום".

למרות שהערכתי את התהודה הגדולה שהנאום קיבל בארה"ב ובעולם, קהל היעד החשוב ביותר עבורי היו האייתוללות בטהראן. הקו האדום שהצבתי לאיראן החזיק מעמד שבע שנים.

"אתה הבא בתור"

2013–2012

אובמה התקשר אליי אחרי נאום הקו האדום. הוא היה מרוצה משתי סיבות: האחת — לא נפגשתי עם יריבו רומני, והאחרת — איראן לא היתה צפויה לחצות בזמן הקרוב את הקו האדום שהצגתי, ולכן סכנת המתקפה הישראלית על מתקני הגרעין נדחתה עד אחרי הבחירות לנשיאות.

כמה שבועות לאחר שובי ארצה מהאוו"ם, הקואליציה שלי התפרקה. מפלגת "קדימה" המקרטעת בראשות שאול מופז הצטרפה אליה כמה חודשים קודם לכן. את מופז הכרתי לראשונה אחרי המבצע באנטבה, שבו שימש כסגנו של יוני בסיירת מטכ"ל. כעת הפעילה התקשורת עליו ועל עמיתיו לחץ במטרה שיפרשו מהקואליציה על רקע המחלוקת על חוק טל — החוק לדחיית שירות לתלמידי ישיבות שתורתם אומנותם.

לפני פיזור הכנסת ניסיתי לשווא לשכנע שבעה מחברי סיעת "קדימה" (שליש מחברי הכנסת שלה, המינימום הנדרש בחוק לפרישה מהמפלגה) להכריז על עצמם כסיעה עצמאית ולהישאר בממשלה. התפצלות כזאת היתה מונעת בחירות חדשות. שישה חברי כנסת הסכימו אך לא הצלחתי להשיג את השביעי.

"אתם הולכים למוות פוליטי בטוח", הזהרתי את חברי הכנסת שניסיתי לגייס למקום השביעי. "אם לא תצטרפו אלינו, 'קדימה' תיעלם. יאיר לפיד יקים מפלגה חדשה ורובכם תמצאו את עצמכם מחוץ לחיים הפוליטיים". כבר היה ברור אז שלפיד, שהיה באותה העת מגיש טלוויזיה בעל נטייה מובהקת שמאלה מן המרכז, מתכוון להיכנס לחיים הפוליטיים.

גם אם כמה מחברי "קדימה" סברו שאני צודק, הם לא היו יכולים לשאת אפילו יום אחד של התבזות בתקשורת. מוזר ככל שיישמע הדבר, הם העדיפו לצעוד בשקט אל קברם הפוליטי.

לקראת הבחירות הקמנו רשימה משותפת של "הליכוד" וישראל ביתנו, בתקווה להבטיח את הקואליציה הבאה. זו היתה טעות עצומה. התכוננתי למלחמה הקודמת. מספר המנדטים שקיבלנו במשותף היה נמוך מהמספר שכל אחד מאיתנו היה משיג בריצה נפרדת. בקרב מצביעי "הליכוד" ומצביעי ישראל ביתנו היו כאלה שכל כך סלדו אלה מאלה, עד שהעדיפו לתת את קולם למפלגה אחרת ולא להצביע עבור רשימה שכללה גם את הצד השני.

טעות פוליטית זו באה לידי ביטוי בתוצאות הבחירות בינואר 2013. ניצחנו ברוב

דחוק, כשהימין זכה בקושי ב־61 מנדטים. אבל לא יכולתי להקים ממשלה ימנית משום שהבית היהודי של נפתלי בנט, מפלגה ימנית לכאורה, יצרה "ברית אחים" עם "יש עתיד" של לפיד, ושניהם הסכימו להצטרף לקואליציה שלי רק בתנאי שלא אכלול בה את המפלגות החרדיות. בנט היה ראש המטה שלי בהיותי ראש האופוזיציה. אחרי כשנה פיטרתי אותו. אף שהציג את עצמו כימני, הבנתי בהדרגה שזהו מצג שווא. הוא היה תאב תהילה וכוח פוליטי, ולהיטותו להדיר פלח חשוב מהימין תמורת ברית אופורטוניסטית עם לפיד הוכיחה זאת.

גם ליברמן עבד אצלי בעבר, וגם הוא הפך את עורו בסופו של דבר. אף שעמדותיו היו כביכול מימין לליכוד, הוא הצטרף ב־2021 לקואליציית בנט־לפיד שכללה את מרצ ורע"ם, מפלגת האחים המוסלמים המתנגדת להיותה של ישראל מדינה יהודית.

בהיעדר יכולת להרכיב ממשלה בגלל האולטימטום של בנט ולפיד, צירפתי אותם לקואליציה. ממשלתי השלישית הושבעה ב־18 במרץ 2013, כשלפיד מכהן כשר האוצר ובנט כשר הכלכלה. "ברית האחים" בין מפלגתו הימנית לכאורה של בנט ובין מפלגת המרכז־שמאל של לפיד היתה מוזרה על פניה. במצעי שתי המפלגות לא היה כמעט דבר אחד משותף. את לפיד ובנט איחדו רק תאוות השלטון והנכונות להפנות את הגב לבוחריהם כדי להשיג אותו.

שני אירועים צבאיים גדולים העסיקו אותי בחודשים שהובילו לבחירות 2013. האירוע הצבאי הראשון נועד לעצור את נתיב ההברחה של נשק איראני מתקדם לחמאס דרך סודאן. הנשק הגיע מאיראן דרך הים לפורט סודן ודרך האוויר לנמל התעופה הבינלאומי של חרטום. משם הועבר הנשק במשאיות במעלה עמק הנילוס לסיני, ואז הוברח לרצועת עזה דרך מנהרות תת־קרקעיות בגבול עזה־מצרים. כשאמ"ן, השב"כ והמוסד התריעו על משלוח גדול במיוחד של טילים קטלניים המיועדים לחמאס, החלטתי לפעול. ידעתי שאם נפעל במהירות נוכל להשמיד את הנשק כשינחת בחרטום. על הדרך נשלח גם מסר מהדהד לרודן סודן עומר אל־באשיר, שלא נסבול עוד הברחות כאלו.

כינסתי ישיבה עם שר הביטחון, צמרת צה"ל וצמרת המוסד כדי לאשר את הפעולה. לפי התוכנית שנרקמה, מטוסי קרב של חיל האוויר יטוסו לאורך ים סוף, יפנו לסודן וישמידו את המכולות בנמל התעופה בלב חרטום. מרחק הטיסה היה גדול — 5,000 ק"מ הלך ושוב — אבל חיל האוויר ידע להתמודד עם האתגר הזה.

ראש אמ"ן ומפקד חיל האוויר תמכו במתקפה, אך הרמטכ"ל בני גנץ הסתייג ממנה נחרצות. הוא טען שפעולה בסדר גודל כזה עלולה להוביל למלחמה, ולכן אי אפשר להסתפק באישור של ראש הממשלה ושר הביטחון אלא יש לקבל את אישור

מליאת הממשלה כולה, כפי שנדרש בחוק במקרה של פעולה שתביא לפתיחת מלחמה.

"איזו מלחמה?" שאלתי את יוחנן לוקר, שעדיין היה מזכירי הצבא. "ממה גנץ חושש? שהסודנים ישלחו סירות גומי במעלה הנילוס?"

יכולתה הצבאית האפסית של סודן לא הדאיגה אותי, וגם לא חשבתי שתקיפה שלנו תגרור תגובה כלשהי מאיראן או משלוחיה. ביקשתי מהיועץ המשפטי לממשלה, יהודה וינשטיין, לתת חוות דעת שלפיה אין צורך באישור הממשלה בהיעדר סיכון ריאלי לפריצת מלחמה. כדי למנוע מכשולים כאלה בעתיד ביקשתי מווינשטיין שיכין הצעת חוק שתאפשר לקבינט הביטחוני — ולא למליאת הממשלה כולה — להחליט על פעולות מהסוג שדווקא כן עלולות להתפתח למלחמה.

לנגד עיניי עמדה סכנת ההדלפות מפורום גדול — הדלפות שהיו נוטלות מאיתנו את אלמנט ההפתעה ובכך למעשה היו עלולות לסכל את רוב הפעולות שעשינו. בניגוד לישיבת ממשלה, שיושבים בה קרוב לשלושים שרים ומספר שווה של עוזרים, ישיבות של צוות שרים מצומצם או של הקבינט המדיני-ביטחוני היו דיסקרטיות, ולעיתים רחוקות פורסם שהן מתקיימות. ואכן, אחד הדברים הראשונים שעשיתי בממשלה שהרכבתי בהמשך היה להעביר את החוק שהכין וינשטיין כדי לאפשר לקבינט המדיני-ביטחוני לקבל החלטות מעין אלה. בראש מעייני עמדו קודם כול תוכניות עתידיות לתקיפה באיראן.

בינתיים לא נזקקנו לכל זה, כי וינשטיין הסכים איתי שתקיפה בחרטום לא תוביל למלחמה. חמוש בחוות דעתו של היועץ"ש הוריתי על התקיפה. באישון ליל ב־23 באוקטובר 2012 ביצעו טייסי חיל האוויר את המשימה באופן מבריק ומדויק. אמצעי הלחימה והתחמושת בנמל התעופה בלב בירת סודן התפוצצו בהתלקחות עצומה, ושמי חרטום בערו בתמרות אש ועשן. ארבעים מכולות מלאות כלי נשק וחומרי נפץ הושמדו. שני סודנים נהרגו. במונחים צבאיים, זו היתה תקיפה אווירית מסיבית שהתבצעה באופן כירורגי ומדויק.

מובן שכדי לוודא ששליט סודן אכן הפנים את המסר, שלחתי לו מסר נוסף קצר דרך ערוצים חשאיים:

"אתה הבא בתור".

נתיב ההברחה של סודן נסגר.

אף שהתקשורת דיווחה על פיצוצים גדולים בנמל התעופה של חרטום, שמרנו כמנהגנו על עמימות.

חודש לאחר מכן יצאנו למבצע צבאי גדול נגד חמאס. בראש הזרוע הצבאית של הארגון עמד אחמד ג'עברי התזזיתי והלוחמני, שהיה אחראי לחטיפת גלעד שליט.

ג'עברִי הורה דרך קבע על ירי רקטות לעבר יישובינו בעוטף עזה, והפך את חייהם של התושבים שם לגיהנום.

אחרי כל ירי ירד ג'עברִי עם מפקדי חמאס לבונקרים תת־קרקעיים שהיו חסינים מפני הפצצות שלנו. כשהמצב נרגע הם היו יוצאים מהבונקרים, יורים שוב, וחוזר חלילה. הדרך היחידה לשים לכך סוף היתה לפגוע בג'עברִי במהלך אחת ההפוגות. חודש אחרי ההפצצה בחרטום הצליחו זרועות המודיעין שלנו לאתר אותו במכוניתו. הוא חוסל בסיכול ממוקד בלי שבני משפחתו נפגעו. הפעולה כולה נעשתה תוך מזעור הפגיעה בחפים מפשע.

ידעתי שתקיפה כזו תוביל לסבב נוסף של שיגורי רקטות על ערינו, ושבעקבותיה תבוא תגובה תקיפה של חיל האוויר. בעת הזאת כבר הצטיידנו בסוללות כיפת ברזל שנכנסו לשימוש מבצעי ראשון. בתרגולות "על יבש", ביצועיה היו מבטיחים. אך האם כך יהיה גם תחת מטח כבד של רקטות? איש לא ידע בוודאות.

אישרתי את הפעולה. ג'עברִי חוסל בסיכול ממוקד במרכז עזה ב־14 בנובמבר 2012. כך החל מבצע עמוד ענן. המסר למנהיגי הטרור היה ברור: אתם יכולים לברוח — אך לא להסתתר. במוקדם או במאוחר ידה של ישראל תשיג אתכם. את המסר הזה יש לחדד מעת לעת.

כפי שצפינו, חמאס שיגר בתגובה אלפי רקטות לעבר ערי ישראל. הגבנו בתקיפת משגרי טילים, תשתיות טרור ומחבלי חמאס שנאלצו לצאת מהבונקרים שלהם. תוך כדי הלחימה, כיפת ברזל הוכיחה את עצמה כיעילה נגד כ־90 אחוזים מהשיגורים, הישג מרשים בכל קנה מידה. עם זאת, מיליון ישראלים שחיו בטווח הירי של הרקטות, מיישובי העוטף ועד גוש דן, נאלצו להיכנס למקלטים שוב ושוב כדי להתגונן מפני הטילים שמערכת כיפת ברזל לא יירטה.

ככל שנמשכה הלחימה, מלאי המיירטים שהיו בידינו הלך והידלדל.

"בלי כיפת ברזל ניכנס לתחרות כיפופי ידיים עם החמאס", אמרו לי קציני צה"ל.

מכיוון שהמטרה העיקרית הושגה בחיסול המפקד הבכיר של חמאס כבר בראשית המערכה, לא היה טעם להמשיך בה. אבל הרבה יותר קשה לסיים מבצעים כאלה מאשר להתחיל בהם. הציבור מצפה מהממשלה להמשיך במערכה ו"לשטח את עזה", באמונה שאם נכה חזק מספיק בשלטון חמאס — הוא יקרוס.

חיסול חמאס יחייב הכנסת כוחות חי"ר גדולים לעזה, פעולה שעלולה להביא למאות הרוגים שלנו ואלפים רבים בצד הפלסטיני. כאן עלתה גם השאלה: למי נמסור את עזה על שני מיליון תושביה לאחר שנכבוש אותה? לא היה שום גורם זולת צה"ל שישלוט בה לאחר הכיבוש, והשליטה הזאת יכולה להימשך שנים. האם היה לי עניין לכבול את צה"ל לזמן בלתי מוגבל לרצועת עזה, כשהאיום הגדול יותר

נשקף מאיראן — ואולי גם מחזית אפשרית עם סוריה? התשובה החד־משמעית היתה: לא. היו לנו יעדים צבאיים חשובים הרבה יותר.

אף שההיגיון המבצעי היה פשוט, סערת הרגשות הציבורית שליוותה את המבצע הפכה את הפסקתו למורכבת, וברור היה שכל עצירה תהיה כרוכה במחיר פוליטי כבד. ידעתי שמנהיגי חמאס יצאו מחוריהם ומאיי ההריסות עם סיום הלחימה, ויכריזו על ניצחון. אף שתהיה זאת התרברבות חלולה, לא היה לי ספק שהיא תגבה ממני מחיר פוליטי ניכר. צפיתי מראש שיריבים פוליטיים יטיחו בי ש"לא סיימתי את העבודה", כפי שקרה לממשלת אולמרט ארבע שנים קודם לכן במבצע עופרת יצוקה. אומנם כראש האופוזיציה נתתי אז גיבוי מוחלט לאולמרט והגנתי עליו גם ברשתות הטלוויזיה הזרות, אך בתום המבצע מתחתי ביקורת חריפה על ממשלתו בנוגע לאופן ניהול המערכה. לא יכולתי לצפות לכך שאזכה לגורל אחר, בטח לא מיריבים פוליטיים שביקרו אותי תוך כדי המערכה עצמה.

באופן כבד בצבצה מערכת הבחירות של 2013. אך למרות כל הנתונים האלה, שלא שיחקו לטובתי, החלטתי לסיים את הלחימה אחרי שבוע של קרבות. איבדנו שני חיילים וארבעה אזרחים; לפלסטינים היו 233 הרוגים, ש־155 מהם זוהו כמחבלים, לרבות כמה מפקדים בכירים.

רוב הפגיעות באזרחים הפלסטינים נגרמו כתוצאה מכך שחמאס השתמש בהם כמגן אנושי, ובכך ביצע פשע מלחמה כפול. הוא גם ירה ירי רקטות חסר אבחנה נגד אזרחים, וגם הסתתר מאחורי אזרחים.

גם חמאס היה מעוניין בהפסקת אש, אבל הוא חיפש תמונת ניצחון שתציל את כבודו. באותה עת כבר כיהנה במצרים ממשלת האחים המוסלמים, המזוהה עם חמאס. חשבתי שהממשלה הזו תוכל להעניק לחמאס את הגיבוי הציבורי הדרוש להפסקת אש.

התקשרתי לאובמה ושאלתי אותו אם הוא יכול לשלוח את מזכירת המדינה קלינטון לאזור. הוא הסכים. קלינטון בדיוק שבה מביקור באינדונזיה, וקיימה לבקשתי מסע דילוגים זריז בין ירושלים לקהיר כדי לתווך בהפסקת האש. הערכתתי את מאמציה. תשעה ימים אחרי חיסולו של ג'עברי הוכרזה הפסקת אש.

מדוע הסכימה ממשלתו של מוחמד מורסי למלא את תפקיד המתווך? האחים המוסלמים תפסו את השלטון במצרים כמה חודשים קודם לכן, ביוני 2012, לאחר בחירות רצופות קשיים. ידעתי שלמורסי חשוב לזכות ברצון הטוב של הממשל בושינגטון. אף שלאובמה היתה גישה חיובית לממשל החדש בקהיר, מורסי ידע שאני יכול להציב מכשולים בפני שאיפתו.

אחד הדברים הראשונים שעשה עם כניסתו לתפקיד היה להפר את הסכם

השלום בין ישראל ומצרים. בניגוד לסעיף מפורש בהסכם, הוא הכניס עשרות טנקים ומשוריינים לסיני בלי לקבל את רשותנו. הזהרתי אותו שאם לא יסיג את כוחותיו תוך שבוע, אפנה לקונגרס בתביעה להפסיק את הסיוע האמריקני למצרים, שהיתה אז במצוקה כלכלית קשה. מורסי מן הסתם לא רצה להסתכן באובדן סיוע שנתי בסך שני מיליארד דולר. מכיוון שלא נתתי פומבי לאיום, מורסי לא נאלץ לסבול מבוכה ציבורית — עובדה שסייעה לו למלא אחר האולטימטום שלי בלי שכבודו ייפגע. בתוך שבוע בדיוק הוא הוציא את הטנקים והמשוריינים המצריים מסיני. כעת היה יכול לנצל את ההזדמנות לעזור בהשגת הפסקת האש כדי לחזק את מעמדו מול ממשלו האוהד של אובמה.

אף ששיתפנו את ארצות הברית בממצאי מודיעין שקבעו שמורסי תכנן לפזר את המוסדות הדמוקרטיים במצרים ולהטיל עליה משטר אסלאמיסטי רודני, נמנע ממשל אובמה ממתיחת ביקורת עליו. את הביקורת שמרו האמריקנים לשר ההגנה החדש, עבד אל־פתאח א־סיסי, כשהפיל את שלטונו של מורסי בקיץ 2013. בצעד זה הציל א־סיסי את מצרים משלטון אסלאמיסטי קיצוני.

מבצע עמוד ענן קנה לישראל שנתיים של שקט. אבל לא היו לי אשליות: ידעתי שההמשך בוא יבוא.

"אף אחד לא אוהב את גוליית"

2013

כצפוי, הסכם הפסקת האש שהושג בתיווך אמריקני גבה ממני ומ"הליכוד" מחיר פוליטי. בבחירות 2013 זכתה מפלגת "הבית היהודי" בראשות נפתלי בנט ב־12 מנדטים. רבים מבוחריו היו מצביעי ליכוד שהתאכזבו מכך שמבצע "עמוד ענן" הסתיים מהר מדי.

"יש עתיד" של לפיד עלתה ל־19 מנדטים והחליפה את "קדימה" כמפלגה השנייה בגודלה בכנסת. "קדימה" התפרקה וציפי לבני הקימה את מפלגת "התנועה", שקיבלה שישה מנדטים.

בזמן שבנט ולפיד התמקחו איתי על תיקים בממשלה, הצעתי ללבני להצטרף לממשלה.

הרכבת הקואליציה מוגבלת בזמן, והמצטרפים אליה ראשונים זוכים בדרך כלל לתנאים טובים יותר, ללא קשר לגודל מפלגתם. לבני הצטרפה ראשונה וקיבלה את תיק המשפטים. להחלטה זו יהיו השלכות משמעותיות מאוחר יותר בגלל המינויים שמינתה שם.

אבל לבני לא הסתפקה בזה. היא ביקשה תפקיד משפיע במשא ומתן עם הפלסטינים.

בשנה שקדמה לבחירות הקים עו"ד יצחק מולכו, יועצי המוכשר והדיסקרטי, ערוץ חשאי עם ד"ר חוסיין אגא, שיעי לבנוני שהיה מקורב לתנועת הפת"ח בלבנון ומיווד באופן אישי עם אבו מאזן. השניים נפגשו בקביעות, בעיקר בלונדון, במאמץ לקדם מסגרת ריאלית למשא ומתן לשלום.

אגא הגיע כמה פעמים בחשאי למעון ראש הממשלה בבלפור, בידיעת אבו מאזן. שוחחתי איתו בגילוי־לב על החזון שלי להסדר שלום, עם כל ההגבלות המוכרות שהשתתי על הפלסטינים. להפתעתי הוא אותת שיש בסיס להתקדמות עם אבו מאזן.

שיתפתי את לבני במידע זה. היא היתה ספקנית לגבי 'מסלול לונדון', כפי שקראנו לו, ורצתה להתרכז במשא ומתן באמצעות המתווכים האמריקנים. כיוון שחששה שמולכו ידחוק אותה לשוליים, סיכמתי איתה ששניהם יעבדו בשיתוף פעולה בעניינים הקשורים לפלסטינים, ושמולכו ישתף אותה בכל המידע הקשור בערוץ לונדון.

"אתם תעדכנו זה את זה ותדווחו לי", ניסיתי להרגיע את החששות שלה, "ואני

אהיה הפוסק הסופי בקביעת המדיניות".

החשדנות ההדדית ביניהם אמנם נמשכה אך לזכותם יאמר שהם שמרו על יחסי עבודה תקינים.

אך לצד בעיות האמון היה גם מתח תמידי ומהותי בתפיסות העולם של שניהם — לבני ביקשה להציע לפלסטינים ויתורים נדיבים, ואילו מולכו הזהיר עמד ללא פשרות על הדרישה להדדיות. הוא חשש שלבני תערער את אסטרטגיית המשא ומתן שלו אם תציע ויתורים בערוצים עקיפים משלה עם הפלסטינים, או דרך המתווכים האמריקנים.

עבדנו כעת מול צוות משא ומתן אמריקני חדש בראשות ג'ון קרי, מזכיר המדינה שהחליף את קלינטון. הכרתי אותו שנים קודם לכן כשהיה סנטור ממסצ'וסטס ואני שרתי כציר ישראל בוועידת וושינגטון. הוא גילה עניין רב בסוגיות בינלאומיות. בעקבות ביקורים חוזרים ונשנים בדמשק הוא האמין שהוא יכול לשכנע את בשאר אסד לעשות הסכם שלום עם ישראל. לא היה לביטחוני כל בסיס במציאות.

בביקור שערך בישראל שנים קודם לכן עם ידידו הסנטור ג'ו ביידן, הזמנתי את שניהם למסעדה ירושלמית. הם התמקדו בסוגיה הפלסטינית.

"בחיך, ביבי", אמר קרי בקוצר רוח. "כולם יודעים מה הפתרון. גם אתה יודע. תודה בזה ותתקדם עם התוכנית".

אמונים על התפיסה המדינית שרווחה אז בוועידת וושינגטון, איש מהם לא העלה על דעתו שיש אפשרות אחרת חוץ מנסיגה לקווי 67' כדי להשיג שלום עם הסורים והפלסטינים.

קרי וביידן תפסו את עצמם כחברים המגלים את עובדות החיים לחברם הצעיר אך העיקש שמסרב בתוקף להשתכנע.

הבטתי בשני ידידי האמריקאים במסעדה הירושלמית ההיא והבנתי — הם לא מבקשים לפגוע בישראל. הם פשוט משוכנעים לחלוטין שהמכשול לשלום טמון בישראל ובאנשים כמוני. טיעוני הנגד שלי לגבי הסירוב הפלסטיני המתמשך לקבל את קיומה של מדינת ישראל נפלו שוב על אוזניים ערלות.

לצד זאת, לקרי וביידן היתה תכונה משותפת שהערכת. ברגעים של תסכול הם נהגו להסיר את המסכות ולומר את מה שהם באמת חושבים ללא גינוני טקס. במקרים המבורכים האלה נהגתי גם אני בכנות נטולת גינונים שהרי קטטה מילולית גלויה בין חברים עדיפה בעיני אלפי מונים על העמדת פנים מעודנת בין אויבים. כפי שהגדיר זאת ביידן: "ביבי, אני אוהב אותך, אבל אני לא מסכים עם אף מילה שאתה אומר". במקרים רבים תחושה זו היתה הדדית.

קרי מינה את מרטין אינדיק לשליחו במזרח־התיכון, לא לפני שביקש את הסכמתי

לכך. הקדנציה הקודמת של אינדיק כשגריר ארה"ב בישראל (בשנים 1995-1997 ושוב ב־2000-2001), לא בישרה טובות. אינדיק התמסר לחלוטין לנרטיב הפלסטיני והיה עוין במיוחד כלפיי. אבל מכיוון שהנחתי שכל אדם שימונה על ידי קרי יאמץ קו דומה, בחרתי לא לעשות מזה עניין.

צוות המשא ומתן החדש הורכב ברובו מאנשים שכבר ישבו זה מול זה בסבבי מו"מ קודמים: אינדיק מן הצד האמריקני, מולכו ולבני מצדנו, וסאיב עריקאת מן הצד הפלסטיני.

באופן צפוי זה הוביל להעדר תוצאות, ממש כפי שקרה בפעמים הקודמות, אך חמור מכך החשש שלי היה שהמעורבות האמריקנית תפגע באפשרות להתקדם במסלול הלונדוני. הרי אבו מאזן יוכל כעת לסמוך על כך שהאמריקנים ילחצו עלינו לעשות ויתורים מבלי שיידרש ממנו דבר בתמורה.

במבט לאחור, היה ברור שהמדיניות האמיתית של אובמה לא היתה למנוע פערים בין ארצות הברית וישראל אלא למנוע פער כלשהו בין ארצות הברית והפלסטינים. למרות זאת, ואולי דווקא בגלל זאת, אובמה בחר להתחיל את הקדנציה השנייה שלו בניסיון להפעיל את קסמיו על הציבור בישראל וגם עלי.

זמן קצר לאחר בחירתו לתקופת כהונה שנייה כנשיא, הודיע שיגיע לישראל לביקורו הרשמי הראשון.

ההזדמנות לנסות לאתחל מחדש את היחסים האישיים בינינו היתה מבורכת בעיניי. הוריתי לעשות הכל כדי לקבל אותו כראוי בישראל. אנשי הסכימו עם צוותו של אובמה שמוטב שימנע מנאום בכנסת. באווירה הפוליטית בישראל נאוו ודאי היה משוסע ללא הרף בקריאות ביניים מימין ומשמאל.

אובמה נחת בישראל ב־20 במרץ 2013, וביקורו הוכתר כהצלחה גדולה. הנשיא פרס ואני עמדנו בראש רשימת האח"מים, וקיבלנו את פניו על השטיח האדום בנתב"ג. אחרי הנאומים הרשמיים צעדתי לצד אובמה לעבר סוללת כיפת ברזל שהוצבה בשדה כך שהוא יוכל להתרשם ממנה. תוך כדי הליכתו הוריד אובמה את הז'קט שלו והניח אותו כלאחר יד על כתפו. אינסטנקטיבית, נהגתי כמוהו.

העיתונות העולמית פרסמה תמונה של נשיא ארה"ב וראש ממשלת ישראל צועדים כמו ידידים ותיקים בשמש הישראלית.

זו היתה התחלה טובה.

בערב הגיע אובמה לארוחת ערב במעון ראש הממשלה. שרה, יאיר ואני בירכנו אותו בחום בכניסה. כשנעמדנו לקראת צילום התמונה המתבקשת, אובמה הביט בשרה שעמדה בינינו ואמר בטון ידידותי: "כשושנה בין החוחים".

אבנר הגיע בהמשך ואובמה שמח לשמוע שהוא השתתף בפסטיבל המוזיקה

לולהפלוזה בעיר מגוריו של אובמה, שיקגו.

במסיבת העיתונאים הקצרה בחצר המעון לפני ארוחת הערב הוא הודה באדיבות על האירוח ובייחוד לשרה, תוך שהוא מציין לגבי הבנים: "הודעתי לראש הממשלה שהם צעירים נאים מאוד ושכבירור קיבלו את המראה שלהם מאמם". כולם צחקו: אובמה היה במיטבו.

אווירה נעימה זו נמשכה גם בארוחת הערב. שוחחנו על איראן והפלסטינים, וכל אחד מאיתנו תיבל את השיחה בסיפורים אישיים מחייו. הערב התנהל ללא כל עימותים. שרה הצטרפה אלינו לקינוח שלווה בצלילי הופעה מיוחדת של עידן רייכל.

אבל לא כל הביקור נצבע וורוד. למחרת נאם אובמה באוניברסיטת תל-אביב בפני קהל צעיר שנבחר בקפידה. הוא דיבר בשבח שלום ישראלי-פלסטיני, ורמז לקהל להתעלות מעל מנהיגיו. הצוות שלי רצה מיד להוציא הצהרה שדוחה את הדברים, אך הוריתי להם לא לעשות זאת.

"הוא אמר 'להתעלות מעל המנהיגים', לא 'להתקומם' נגדם", התבדחתי עם הצוות מתוך מחשבה שאין שום צורך להיכנס למריבות מיותרות. בארוחת ערב גדולה במעונו של הנשיא פרס, חזר אובמה לאמץ טון מתון יותר. הוא אף שיגר לשרה ולי קריצה כשחלק מהנואמים האריכו בדיבור. עבורי עמד הביקור בסימן שתי הצהרות חשובות של אובמה, האחת ציבורית והשנייה פרטית.

באותה עת הגיעה מלחמת האזרחים בסוריה לשיאים של אכזריות. במסיבת עיתונאים במעון ראש הממשלה נשאל אובמה באופן ישיר על הדיווחים שלפיהם אסד השתמש בנשק כימי נגד מתנגדיו יום קודם לכן. "האם זהו קו אדום עבורך?" שאל אחד העיתונאים.

"הבהרתי שהשימוש בנשק כימי הוא שובר שוויון", אמר אובמה. דבריו נתפסו כאיום קבל עם ועולם.

כמה חודשים קודם לכן הוא שרטט לראשונה קו אדום בנושא זה בהצהרה שמסר בבית הלבן. האם יעמוד בדבריו אם יתברר שסוריה אכן השתמשה בנשק כימי? ימים יגידו חשבתי לעצמי.

והם אכן הגידו. חמישה חודשים לאחר מכן ביצע צבא אסד מתקפה כימית מחרידה שבה נהרגו כאלף וחמש מאות אזרחים. אובמה כינה אותה "מתקפת הנשק הכימי החמורה ביותר במאה העשרים ואחת". העולם כולו הזדעזע למראה תמונותיהם של ילדים קטנים הנחנקים למוות. כל העיניים היו נשואות לאובמה. הוא היה אמור לצאת בהודעה דרמטית.

דקות לפני שעלה לשידור, הוא התקשר אלי.
"ביבי, החלטתי לעשות מעשה — אבל אני צריך לקבל תחילה את אישור הקונגרס".

הייתי המום, אישור הקונגרס? מדוע? הרי על פי החוקה האמריקאית אין שום הכרח לבקש אישור כזה לפני פעולה צבאית. והסיכוי שאובמה יקבל אישור היה נמוך באופן צפוי מראש שכן לא מדובר במצב בו סוריה עמדה לתקוף את ארה"ב. מובן שהסתרתי את אכזבתי ובחרתי מייד להעלות רעיון ששר האנרגיה יובל שטייניץ הציף קודם לכן בפגישה איתי ועם רון דרמר, למקרה שאובמה אכן יחליט לא לתקוף.

הרעיון התמקד ברוסיה. הצבא הרוסי נכנס לסוריה כדי להציל את משטרו של אסד וכדי להגן על הנכסים הרוסיים במדינה, ובראשם הבסיס הימי בלטיקיה. זו היתה עובדה קיימת שלא יכולנו לשנותה. אבל לפוטין היה גם אינטרס משותף עם ארה"ב וישראל — למנוע מנשק כימי ליפול לידיהם של טרוריסטים איסלאמיסטים, שהיוו איום גם על רוסיה.

"מדוע שלא תבקש מהרוסים להוציא את מאגרי הנשק הכימי מסוריה?" הצעתי לאובמה. "אנחנו נתמוך בהחלטה כזאת".

ואכן, הצעה זו התממשה בחודשים הבאים, אם כי לא במלואה. הרוסים אכן הוציאו את רוב הנשק הכימי מסוריה, אלא שלמרות תוצאות חיוביות אלו, לפנייתו של אובמה לקונגרס ברגע האחרון היתה השפעה שלילית שקיבעה את הרושם שאפשר לחצות קווים אדומים שהציב נשיא ארה"ב בלי לשלם מחיר, משום שאובמה לא יפעיל את כוחה האווירי האדיר של ארה"ב גם אחרי שהמצב יחייב להפעילו.

האמת היא שלא הייתי אמור להיות כל כך מופתע. כבר בשיחה השנייה שקיימתי עם אובמה במהלך ביקורו בישראל, עמד סימן אזהרה. השיחה התרחשה בסוויטה במלון המלך דוד, הנוף המיוחד שניבט ממנה היה נפלא, ההרכב היה מצומצם והאופן שבו אובמה ראה את השימוש בעוצמה צבאית אמריקנית היה ברור.

גם בסוויטה ההיא מול יופיה המרהיב של העיר העתיקה דיברתי בזכות תקיפה אמריקנית נגד מתקני העשרת האורניום באיראן. ארה"ב עדיין יכלה בחלון הזמן ההוא למנוע מאיראן לפתח נשק גרעיני שיסכן לא רק את ישראל אלא גם אותה ואת העולם כולו. פעולה אמריקנית היתה גם נותנת חיזוק עצום למעמדה בעולם, כמו גם למעמדו של הנשיא שנפגע מהיסוסיו לפעול נגד הנשק הכימי, אם כי את זה לא אמרתי במפורש.

תגובתו של אובמה הממה אותי ואת איציק מולכו שישב לצידו. "ביבי", אמר. "אף

אחד לא אוהב את גוליית. אני לא רוצה להיות גורילה של חצי טון שמהלכת הלך וחזור על הבמה העולמית. יותר מדי זמן פעלנו כך. אנחנו צריכים להוביל בדרך אחרת."

נדהמתי. במזרח־התיכון כפי שהכרתי אותו, כשאיראן דוהרת לנשק גרעיני, וכשהמאזן העולמי נוטה לכיוון אסיה, גם אני לא הייתי רוצה להיות גורילה של חצי טון. הייתי רוצה להיות גורילה של שני טון לכל הפחות.

פקידים בממשל אובמה שפגשתי התפייטו לעיתים קרובות על נפלאותיה של מדיניות "העוצמה הרכה". תרבות, ערכים ואפילו תעשיית הסרטים בהוליווד יכולים לחולל פלאים כדי לשנות את העולם, הם טענו.

"עוצמה רכה זה דבר טוב", הסכמתי איתם. "אך עוצמה קשה טובה הרבה יותר".
ב"עוצמה קשה" התכוונתי לשימוש מושכל בכוח צבאי וכלכלי אדיר גם יחד.
האמונה בזכויות הפרט ובחירות לאומית נותנת משמעות וחוסן לחברות חופשיות, אך לבד היא אינה מספיקה כדי לעמוד מול כוחות הרשע.

לעוצמה יש תכונה מצערת: לא רק בעלי כוונות טהורות יכולים להפעיל אותה. אם כוחות הרשע יצברו מספיק עוצמה ויגייסו מספיק כח רצון, הם יוכלו להתגבר על כוחות הטוב, בפרט אם אלה יתחמשו בפחות נשק ובפחות רוח קרב. היותך עם מוסרי לא יציל אותך מכיבוש וטבח. זהו שיעור שעמנו למד על בשרו במשך אלפי שנות היסטוריה יהודית.

העם היהודי היה מוסרי ללא רבב. הקורבן המושלם. לא פגענו באיש. בהיותנו נטולי כוח הובלנו שוב ושוב כצאן לטבח. עליית הציונות על בימת ההיסטוריה נועדה לתקן פגם זה ולהעניק לעמנו את הכוח להגן על עצמו. שיפור יכולת זו היתה ונותרה המשימה המרכזית שלי במהלך שנות כהונתי כראש הממשלה.

אימפריות היסטוריות גדולות, כמו הרומאית והמונגולית, יכלו לשלוט במשך מאות שנים משום שהבינו את הצורך בעוצמה מכרעת. ארה"ב, המעצמה החזקה ביותר בתקופה המודרנית, תוכל להבטיח את עליונותה ואת עליונות ערכיה כל עוד היא תמשיך לטפח את כוחה ואת הנכונות להפעילו בעת הצורך.

הצהרתו יוצאת הדופן של אובמה על "הצורך להוביל בדרך אחרת" אישרה עבורי שני דברים לגבינו. ראשית, הוא ביקש לשנות את מדיניות ארה"ב שהתגבשה אחרי מלחמת העולם השנייה, שלפיה שלום משיגים מתוך עוצמה. אובמה רצה להשיג שלום באמצעות הבנה.

השקפתו לא היתה תוצאה של חולשה אישית. היא נבעה מכך שאובמה האמין באמת ובתמים שהעוצמה האמריקנית גרמה יותר נזק מתועלת. הוא ראה את עצמו כ'אזרח העולם', ולכן שאף להגיע להסכמה בינלאומית רחבה בנושאים מרכזיים

שיהיו לדעתו משותפים לכל המעצמות הגדולות, או לרובן. דבר זה בהכרח גרע מהשפעתה הגלובלית של ארה"ב והתפרשה כחולשה בעיני איראן ומעצמות אחרות שלא היו שותפות לגישתו.

המסקנה השנייה שלי משיחתי עם אובמה היתה שהסיכוי לפעולה צבאית אמריקנית נגד מתקני הגרעין האיראניים בקדנציה שלו שאף לאפס. גם אם הוא בנה אופציה צבאית, לא היה סיכוי ממשי שישתמש בה כמכת־מנע — והאיראנים ידעו זאת. המשמעות היא שהוא ינהל עם איראן מו"מ על תוכנית הגרעין שלה בלי הקלף החשוב ביותר.

שמרתי את המועקה שלי לעצמי וליויתי את אובמה לנתב"ג. לפני שעלה למטוס הנשיאותי, היה לנו עוד נושא אחד לסגור.

האמריקנים דחקו בנו זמן רב לסיים את פרשת ה"מרמרה". הגענו להסכם עם טורקיה על תשלום פיצויים למשפחות ההרוגים במבצע. מה שנדרש קודם לכן הוא תסריט מנוסח מראש לשיחה מסכמת בין ארדואן לביני. כערוכה נוספת מפני האפשרות שארדואן ייסוג בעתיד מההסכם, ביקשתי מאובמה להשתתף בשיחת הועידה שפרטיה סוכמו מראש. קיימנו אותה בתא מיוחד שהוצב בשדה התעופה. "רג'פ! מה שלומך, ידידי?" אמר אובמה לארדואן. "מה שלום האישה, מה שלום המשפחה?"

הטון הידידותי שנשמע בקולו היה אמיתי. הוא עלה בקנה אחד עם מה שכבר שמעתי קודם לכן: ארדואן היה אחד מחבריו הקרובים ביותר של הנשיא האמריקני בקהילה הבינלאומית, אולי מפני שבעיני אובמה היתה טורקיה דוגמה למדינה אסלאמית מודרנית, מצליחה ודמוקרטית. סדקים בידידות זו מן הסתם נתגלו בהמשך, כשארדואן הפך את טורקיה למשטר של איש אחד בעקבות ניסיון הפיכה נגדו ב־15 ביולי 2016. הוא עצר את כל יריביו הפוליטיים והשליך לכלא יותר עיתונאים מכמעט כל שליט אחר עלי אדמות.

ארדואן ואני הקראנו את הטקסט שהוכן עבורנו מראש. הודיתי לאובמה. פרשת ה"מרמרה" היתה סוף־סוף מאחורינו.

חרף זאת, ולמרות שהמוסד סיפק לטורקיה מידע מודיעיני שמנע לפחות חצי תריסר פיגועי טרור חמורים על אדמתה, יחסינו עם טורקיה לא חזרו לימי הזוהר שלהם. יחסי הסחר נמשכו אך התיירות הישראלית — שפעם הציפה את טורקיה — דעכה. ארדואן המשיך לתקוף את ישראל ואותי כדרך קבע כאויבי האיסלאם.

גישה זו סייעה לו פוליטית בטורקיה ומן הסתם הוא גם כנראה האמין בה. קרוב לעשור מאוחר יותר, כאשר הכלכלה הטורקית החלה לקרטע, ארדואן החל לשנות את הטון ולרכך את יחסו לישראל.

"בוא לביקור חשאי באפגניסטן"

2013

אובמה הטיל על קרי את ניהול המשא ומתן בשני הערוצים, האיראני והפלסטיני. בסוף יוני 2013 הגיע קרי לישראל. כעת היה תורו לחפש אחר השלום הנכסף. העלינו זיכרונות מאחת מפגישותינו הראשונות כשביקרתי באוניברסיטת הרווארד, אני הייתי אז שגריר ישראל באו"ם והוא היה סנאטור ממסצ'וסטס.

נפגשנו מאז מעת לעת וגילינו שיש לנו רקע משותף של לימודים בבוסטון ועניין בסוגיות בינלאומיות. הלהט הזה הוביל את קרי באופן טבעי לתפקיד יו"ר ועדת החוץ של הסנאט. כשהיה בתפקיד זה, בו כיהן כשנה לפני מינויו למזכיר המדינה, הזמנתי אותו לארוחת ערב בבבלפור בזמן ביקורו בירושלים.

קרי האמין שפניו של בשאר אסד לשלום, ודחק בי לשנות את דעתי הספקנית לגבי סוריה ו"להפגין קצת דמיון", הצעה שהתפוגגה במהירות עם פרוץ מלחמת האזרחים הסורית המחרידה.

אחרי שהתאושש, במהירות ראויה לציון, מאכזבתו משברון השלום הסורי, קרי עבר לעסוק בהתלהבות בהשגת פריצת דרך לשלום בין ישראל לפלסטינים. הוא היה בטוח שניתן להשיג אותה על ידי מחוות נדיבות מצדי, והמחווה שביקש היתה שנשחרר מחבלים פלסטינים שנכלאו לפני החתימה על הסכמי אוסלו.

"תאמין לי, ביבי", הוא אמר, "אבו מאזן רוצה להיכנס למשא ומתן, אבל אתה חייב לעזור לו".

כמה פעמים שמעתי את זה בעבר? קודם הקפאת הבנייה בהתנחלויות, אחר כך הקפאת הבנייה בירושלים ועכשיו שחרור אסירים. האמריקנים פשוט לא לומדים אף פעם! הם קיבלו כל תירוץ פלסטיני ללא עוררין ומעולם לא ביקשו מהפלסטינים דבר, לא דברים מהותיים ואפילו לא דברים טריוויאליים.

עם גיבוי אמריקאי אוטומטי כזה, אי אפשר היה לצפות שהפלסטינים יתייחסו ברצינות לדרישותי לחדול מההסתה לטרור ולפירוק תאי הטרור. חשבתי שאוכל להשיג משהו מהאמריקנים בתמורה לויתורים שהם דרשו מאיתנו.

ההקפאה הסתיימה, וכל תוספת בנייה מזערית ליישוב כלשהו ביהודה ושומרון יצרה משבר חדש ביחסינו עם ארה"ב.

"ג'ון, קשה לי מאוד לשחרר אסירים פלסטינים", אמרתי לקרי. "שחרור כזה נותן פרס לטרור ומוריד את המורל אצלנו. אנחנו חייבים לקבל משהו בתמורה. הנה ההצעה שלי. נשחרר כמה מהאסירים שכלאנו לפני אוסלו, לא את כולם, ונעשה

זאת בארבע פעימות. בכל פעם שנשחרר אסירים נכריז על התחלות בנייה ביהודה ושומרון. נודיע לכם מראש על מספרן המדויק של יחידות הדיור ומיקומן, ואתם לא תגיבו — לא תאשרו ולא תשללו".

קרי הדגיש שארה"ב לעולם לא תוכל להסכים רשמית להתחלות בנייה ביו"ש, אך הסכים לזרום עם ההצעה. לאחר מו"מ הסכמנו לשחרר בארבע פעימות תשעים מחבלים במהלך החודשים הקרובים. בכל פעם שעשינו זאת, הכרזנו במקביל גם על התחלות בנייה, שהפעם זכו לביקורת רפה של האמריקנים.

הפעימה הרביעית לא התבצעה בסופו של דבר בגלל מחלוקת שהתגלעה בינינו. האמריקנים טענו שהסכמנו לשחרר מספר מחבלים שהיו אזרחי ישראל, למרות שבפירוש הבהרתי לקרי דברים הפוכים בתחילת התהליך. הכחשנו את הטענה של קרי ופרסמנו את האמת: הודענו לו מלכתחילה שלא נוכל להבטיח שחרור של מחבלים ישראלים משום שצעד כזה מנוגד לחוק הישראלי.

אבו מאזן השתמש בויכוח זה כתירוץ להפר התחייבות ארוכת שנים שהפלסטינים קיבלו על עצמם בהסכמי אוסלו. הם התחייבו שבלי לקבל את הסכמתנו הם לא יפנו לארגונים בינלאומיים לקבל לשורותיהם את פלשתין כחברה רשמית. מטרת סעיף זה בהסכם הייתה לשלול אפשרות שהפלסטינים ינקטו צעדים להקמת מדינה עצמאית באופן חד-צדדי.

כעת עשה אבו מאזן בדיוק את מה שהתחייב לא לעשות. הדבר גרם למשבר בשיחות בינינו לבין האמריקנים והפלסטינים, ולמעשה עצר את המשא ומתן. גם כאן קרי אימץ במלואו את הנרטיב הפלסטיני והאשים את ישראל בקריסת השיחות. ב־9 באפריל 2014 הוא אמר לחברי ועדת החוץ של הסנאט: "למרבה הצער, האסירים [הפלסטינים] לא שוחררו בשבת שהיו אמורים להשתחרר בה, וכך חלף יום, ועוד יום ועוד יום — ואז ביום רביעי אחרי הצהריים, כשהישראלים עמדו כנראה לשחרר את האסירים — הם הכריזו על בניית שבע מאות יחידות דיור בהתנחלויות בירושלים, ופוף!"

"הוא לא למד כלום?" רטנתי בפני הצוות.

אחד מחברי הצוות שלי זעם במיוחד. "שחררנו עשרות אסירים פלסטינים ובנינו דירות בהסכמתה מראש של ארה"ב. ירושלים היא לא התנחלות, ואבו מאזן מפר את הכללים ומצטרף באופן חד-צדדי לחמישה עשר ארגונים בינלאומיים".

"נו, ואת מי מאשים קרי?" אמרתי בייאוש. "את ישראל, כמובן".

קרי אכן היה בלתי נלאה. נפגשנו ללא הרף בישראל, ארה"ב ורומא, מקום נוח לפגישות כשקרי שהה באירופה. דיברנו ללא הרף בטלפון וקיימנו שיחות ועידה חוזרות ונשנות בוידאו. לבני ומולכו ישבו לידי כשצללנו לתוך נושאי הליבה ודקדקנו

על קוצו של יו"ד באיזמלים מילוליים דקים מן הדקים.
קרי ניסח "מפת דרכים" לשלום ורצה שישראל והרשות הפלסטינית יסכימו לה
"באופן עקרוני". היא הוצגה בדצמבר 2013, וכיסתה רבים מהנושאים המרכזיים בין
ישראל לפלסטינים, אך לא תמיד לשביעות רצוננו. חלקנו על כמה מסעיפי הליכה
שלה, בראש ובראשונה בנושאי ביטחון.

לבקשתי, ראשי אגף התכנון בצה"ל גיבשו תוכנית מקיפה שאחדה את דרישות
הביטחון של ישראל בהסדרי הקבע. הם התייחסו בכובד ראש לאיומים אפשריים
מהקרקע ומהאוויר, החל מהגנה נגד מנהרות טרור ועד לשמירה על המרחב האווירי
החיוני שלנו.

אף שקרי לא קיבל את הערכותינו לגבי האיומים הנשקפים לנו והמענה הנדרש
להם, עבודתם לא נגנזה. השתמשתי בה כעבור שנים בשיחותיי עם אנשיו של
הנשיא טראמפ לגיבוש תוכנית השלום שלו.

בשיחות עם קרי התמקדתי שוב ושוב בצורך החיוני שלנו לשלוט בבקעת הירדן.
כמו כן עמדתי על כך שלצה"ל והשב"כ תישמר הזכות לחסל מחבלים ומפעלים
לייצור נשק בשטחים שבשליטה פלסטינית.

"הפלסטינים", אמרתי, "פשוט לא עושים את העבודה ולא יעשו אותה". קרי
הביא את הגנרל האמריקני ג'ון אלן כדי להציע חלופה.

ביקשתי מבוגי יעלון, אותו מיניתי לאחרונה לשר הביטחון, שיצטרף אלי לשמוע
את ההצעה האמריקנית. אלן הכין מצגת על מכשירי ניטור טכנולוגי אמריקניים
שיוצבו לאורך הירדן בגבולנו המזרחי. לדבריו, אלה ייתרו את הצורך בפריסה
קרקעית של כוחותינו לאורך הירדן. לאלן היתה גם הצעה באשר לשיטור נגד הטרור
באזורי הפנים של הרשות הפלסטינית: ארה"ב תכשיר את כוחות הביטחון של
הרש"פ למשימה זאת.

השבתי שזמן קצר לאחר שעזבנו את עזה, אותם כוחות ביטחון של הרש"פ קרסו
מול מחבלי החמאס.

"הפעם יהיה אחרת", אמר קרי. "אנחנו נאמן את הכוחות האלה".
ואז, וכדי להעצים את הצעתו, הוא העלה הצעה יוצאת דופן. "ביבי, אני רוצה
לארגן לך ביקור חשאי באפגניסטן. תוכל להתרשם במו עיניך איזו עבודה נהדרת
עשינו שם כדי להכין את הצבא האפגני ליטול פיקוד על המדינה ברגע שנעזוב".

יעלון ואני הסתכלנו זה על זה. המבטים שלנו אמרו הכל.
"ג'ון", אמרתי לקרי, "ברגע שתעזבו את אפגניסטן, הטליבאן יטאטאו תוך זמן קצר
את הכוחות שאימנתם". בוגי הסכים לדברי.

זה בדיוק מה שקרה ב־2021. ארה"ב הסיגה את כוחותיה האחרונים ותוך ימים

ספורים הצבא האפגני שארה"ב אימנה והכינה במשך שנים, התאייד. זכרתי שיחה דומה עם מזכיר מדינה אחר של ארה"ב, ג'ורג' שולץ. באמצע שנות השמונים, כששרתתי באו"ם, הוא העלה בפני טיעון דומה כדי לדרבן אותנו לסגת מלבנון. ארה"ב אימנה את צבא לבנון במטרה שייקח פיקוד על לבנון לאחר שנצא ממנה. טענתי בפניו שברגע שנעזוב את לבנון, כוחות רדיקליים יתפסו את השלטון. לכוחות שאומנו על ידי האמריקנים לא תהיה אותה מוטיבציה להילחם כמו לקנאים המוסלמים, והם יקרו או יהפכו ללא רלוונטיים. זה בדיוק מה שקרה כשיצאנו מלבנון במאי 2000. חיזבאללה השתלט על המדינה תוך זמן קצר.

למרות ההשלכות הטרגיות עבור העם האפגני, שנאלץ לחיות שוב תחת עריצות הטליבאן, ארה"ב הרשתה לעצמה לעזוב את אפגניסטן. הרי קאבול נמצאת במרחק אלפי קילומטרים מארה"ב. אבל נסיגה שלנו מיהודה ושומרון תציב את כוחות האיסלאם הקיצוני במרחק של קילומטרים ספורים מערי ישראל.

נסיגת צה"ל מיו"ש תמסור על מגש של כסף את ההרים והגבעות סביב ירושלים ותל־אביב לידי חמאס. ארגון טרור הנתמך בידי איראן ומחויב להשמדתנו ישתלט על לב מולדתנו ויאיים על הישרדותנו. פקידים אמריקנים מנותקים טעו שוב ושוב בתחזיות שלהם. הם לא העריכו מספיק את כוחם של האסלאמיסטים, ובמקביל הפריזו בהערכת כוחה של הרשות הפלסטינית. האיסלאמיסטים ינצחו אלא אם כן ניצב מולם כוח שיש לו אותה מחויבות להילחם ולמסור את נפשו כדי להגן על מולדתו. במקרה שלנו כוח זה הוא צה"ל.

כל עוד צה"ל שולט ביהודה ושומרון, הוא ימנע מכוחות האיסלאם הרדיקלי להשתלט על השטח. ברגע שנצא משטחי יו"ש האסלאמיסטים ישתלטו עליהם בדיוק כפי שעשו חיזבאללה בלבנון וחמאס בעזה.

קרי ואני סיימנו את שיחתנו באי־הסכמה. מה עושים כדי למנוע מבוי סתום? מולכו ודרמר הציעו פתרון שעלה בדיונים קודמים עם טוני בלייר, ראש ממשלת בריטניה לשעבר כששימש כנציג הקוורטט לענייני המזרח־התיכון — גוף המורכב מארה"ב, רוסיה, האיחוד האירופי והאו"ם, שגם הוא חיפש דרך לקדם משא ומתן לשלום במזרח־התיכון.

הרעיון היה פשוט: אנו נצהיר על נכונות להיכנס למו"מ על בסיס מפת הדרכים של קרי תוך הבעת הסתייגויות לגבי חלק מסעיפיה. הפלסטינים יעשו אותו דבר. צעד זה יביא את שני הצדדים לשולחן, וכך תתחלנה השיחות ביניהם.

בפגישה עם אובמה בספטמבר 2013 שוחחנו על רעיון זה כמו גם על המו"מ המתמשך עם איראן.

אובמה חזר ואמר שהוא "מחויב באופן מוחלט למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני".

"נכנסנו למשא ומתן עם איראן בעיניים פקוחות ונתייעץ עם ישראל במהלך המו"מ", הוא אמר.

בפגישתנו הבאה, שהתקיימה ב־31 במרץ 2014, הודעתי לאובמה שישראל מסכימה להיכנס למו"מ עם הפלסטינים על בסיס מפת הדרכים של קרי, תוך שמירה על זכותנו להסתייג מחלק מסעיפיה.

שבועיים לאחר מכן הזמין אובמה את אבו מאזן לחדר הסגלגל. "נתניהו מוכן להתקדם על בסיס זה", כך דווח לי שאמר לאבו מאזן. "מה איתך?"

עבאס סירב להשיב. במקום זאת הוא העלה תנאים חדשים לחידוש השיחות: הכרה אמריקנית רשמית במדינה פלסטינית בקווי 1967 עם מזרח ירושלים כבירתה, ושחרור 1,200 מחבלים — רבים מהם עם דם על הידיים, חלקם רוצחי המונים. כשאובמה לחץ לדעת אם הפלסטינים יחזרו למשא ומתן עם ישראל, עבאס השיב: "אני אחשוב על זה".

הוא מעולם לא חזר עם תשובה.

מה במקום זאת הוא עשה? פנה לחמישה־עשר ארגונים נוספים של האו"ם ודרש שיקבלו אליהם את הרש"פ כמייצגת את הפלסטינים. בכך העמיק עוד יותר את הפערים איתנו.

ציפי לבני, שהשקיעה תקווה ומאמצים רבים בשיחות עם הפלסטינים על מפת הדרכים של קרי, כינתה זאת "יום טראומטי" עבורה. "אבו מאזן סירב להשיב לאובמה על מפת הדרכים", אמרה. "קידמתי את התוכנית עם ראש הממשלה נתניהו אבל אבו מאזן סיים את העניין כשסירב לנהל משא ומתן ודרך את ישראל בארגונים בינלאומיים".

הופתעתי שהיא הופתעה.

כמה ימים לאחר מכן חתם אבו מאזן על הסכם פיוס עם החמאס, מה שגרם לנו להשעות רשמית את השיחות, שבלאו הכי הגיעו לסיומן המעשי כמה שבועות קודם לכן.

* * *

ב־1 בינואר 2014 נפטר אריאל שרון לאחר תרדמת בת שמונה שנים. גופתו הונחה בארון ברחבת הכנסת, שם הספדנו אותו הנשיא פרס, סגן הנשיא ביידן ואני. הוא נטמן ליד ביתו בחוות השקמים בטקס צנוע שבו נטל חלק גם ביידן. בסיום מסע הלוויה פנתה שרה לסגן הנשיא.

"ג'ו, יש לך תוכניות לערב?" היא שאלה.

"לא, באתי רק לחלוק כבוד לשרון. אין לי תוכניות מיוחדות", ענה ביידן.

"מדוע שלא תבוא אלינו לארוחת ערב שקטה?" הציעה שרה.

"בשמחה!" השיב ביידן.

שרה ארגנה שולחן לשנינו בחצר המעון בבלפור. לפני שעזבה אותנו, ביידן

התבדח: "אל תשאירי אותי לבד עם הבחור הזה..."

"למה?" ענתה שרה. "הוא לא כזה מפחיד".

סעדנו יחד באווירה נעימה וידידותית. למחרת שלח ביידן, ג'נטלמן כתמיד, זר

פרחים עם פתק תודה לשרה.

"ביבי, תעזור לנו"

2013

ב־2013 הוצפה ישראל בזרם גובר של מהגרים בלתי חוקיים מאפריקה. רובם המכריע לא היו פליטים שמילטו את נפשם מאימת רדיפה או מוות אלא בעיקר צעירים כשירים וחסונים שעזבו את אריתריאה וסודן כדי לשפר את הכנסתם.

בניגוד למהגרים אחרים מאפריקה שנאלצו לחצות את הים התיכון כדי להגיע לאירופה, לעיתים קרובות תוך סיכון גדול ותוצאות טרגיות, למהגרים שהגיעו לישראל ציפתה משימה קלה יותר. ישראל היתה מדינת העולם הראשון אליה יכלו לצעוד ברגל מאפריקה. ברגע שחצו את מדבר סיני, נותר להם רק לחצות את גבול ישראל־מצרים ולהתיישב במקום.

בתי־המשפט קבעו שלפי החוק הבינלאומי, ברגע שמהגרים אלה חצו את הגבול היינו מחויבים לטפל בהם. מספר המהגרים הבלתי חוקיים גדל מחודש לחודש. הם מילאו תחילה את יישובי הנגב ואחר כך התיישבו בערים אחרות. הריכוז הגדול ביותר התמקם בדרום תל־אביב.

אף שרוב המהגרים היו חרוצים ושומרי חוק, חלקם היו בעייתיים ביותר. השכונות אליהן הגיעו חוו עליה דרמטית בפשיעה ואלימות. באחד הימים, בעת סיור באילת, ביקשתי לבקר בשכונה כזו.

"ראש הממשלה", מיררה בבכי אם אחת, "תעזור לי. אני לא יכולה לצאת לרחוב. עד לפני שנה היו לנו חיים מאושרים. עכשיו אנחנו חיים בגיהנום. בבקשה, ביבי, בבקשה, תעזור לנו!" היא התייפחה.

לצד מצוקתם של אנשי השכונות היתה בעיה נוספת, חמורה עוד יותר: קיומה של ישראל כמדינה יהודית ודמוקרטית מתבסס על שימור של רוב יהודי מוצק. עד 2013 נכנסו לישראל כארבעים אלף מהגרים בלתי חוקיים. אם זרם זה ימשיך להתעצם, כפי שהראו כל הסימנים, תוך שנים ספורות כל יסודות המדינה יתערערו.

האתגר לא הגיע רק מאפריקה. מאז 2014 נכנסו ארצה גם כעשרים אלף מהגרי עבודה בלתי חוקיים ממזרח אירופה, שגם להם לא היה קשר לישראל או ליהדות. החזרנו אלפים רבים מהם לארצותיהם, אך המאגר העיקרי של מהגרים בלתי חוקיים היה אפריקה, על מאות מיליוני תושביה.

אם קצב ההגירה משם היה נמשך, היינו מגיעים במהירות למספר מבהיל של מאה עד מאתיים אלף מהגרים בלתי חוקיים בשנה. בתוך עשור עלולה היתה ישראל להיות מוצפת ביותר ממיליון מהגרים בלתי חוקיים. הרוב היהודי בישראל

היה נשחק ואיתו עתידנו כאן כמדינה יהודית ודמוקרטית.
ישראל היא מדינה זעירה, לא מערב אירופה בה חיים חצי מיליארד איש. כיבדנו את החוק הבינלאומי שחייב אותנו לקלוט פליטים הנסים על נפשם, אך החוק לא חייב אותנו לקבל המוני מהגרי עבודה שבאו לשפר את הכנסתם.
זו לא היתה שאלה של גזענות. כראש ממשלה הוריתי אישית על שני מבצעים גדולים להעלאתם של אלפי יהודי אתיופיה לישראל. כך נהגו לפניי גם ראשי הממשלה בגין, רבין ושמיר. כל אחד מאיתנו תרם את חלקו בהשבת אחד משבטי ישראל מלב אפריקה למולדתם ההיסטורית.

כמה מהרגעים המרגשים בחיי התרחשו כשהגעתי לקבל את פניהם של עולי אתיופיה בשדה התעופה בן גוריון. נפעמתי כשראיתי אותם יורדים מכבש המטוס, מחזיקים תינוקות קטנים עם שמות כמו 'ציון' ו'ירושלים', כורעים ברך ומנשקים את אדמת ארץ הקודש. שבט נשכח זה של עמנו בלב אפריקה שימר את אמונתו במשך מאות שנות רדיפה. רבים מהם עשו את הדרך מסודן לישראל ברגל. אלפים נבזזו, נאנסו או נרצחו על ידי כנופיות אכזריות בדרכם לציון.

חלק מהמהגרים האפריקנים שזרמו כעת לישראל סבלו מתלאות הדרך, אך בהדרגה התפתחה תעשיית הברחות רווחית שהקלה על מסעם תמורת תשלום. בכל מקרה, בניגוד לאחינו ואחיותינו מיהודי אתיופיה, למהגרים הזרים לא היתה זיקה תרבותית או דתית למדינת ישראל או לעם היהודי. ובניגוד למהגרי העבודה הבלתי חוקיים ממזרח אירופה, שגירשנו חזרה, הם ביקשו חסינות מגירוש תחת הטענה שחזרה לארצותיהם תסכן את חייהם.

כמעט בכל המקרים זה לא היה נכון. הם רצו להישאר כאן מסיבה אחרת: יום עבודה אחד בתל-אביב היה שווה ערך לשלוש מאות ימי עבודה בארצותיהם. הייתי מודע לעובדה שהוצאת מהגרי עבודה בלתי חוקיים כרוכה במחיר אנושי. לחלקם היו משפחות עם ילדים שנולדו בישראל, דיברו עברית ולא הכירו ארץ אחרת. בעידודה של שרה, פגשתי כמה מהילדים הללו במעון ראש הממשלה. ליבי יצא אליהם.

בסופו של דבר, רבות מהמשפחות הללו נשארו בישראל אבל עשרות אלפי מהגרים אחרים הוצאו, ונשארו עדיין כארבעים אלף שניתן וצריך להוציאם. ההתמקדות העיקרית שלי כראש ממשלה היתה למנוע את כניסתם של מאות אלפי מהגרים בלתי חוקיים נוספים, שכניסתם לארץ היתה מסכנת את עתידה של ישראל.

הסוגיה הבווערת הזכירה לי ביקור שערכתי בחומה הסינית. החלטתי לכנס ישיבת ממשלה מיוחדת בהשתתפות צמרת צה"ל ומומחים שונים,

והודעתי על כוונתי להקים גדר בגבול ישראל-מצרים שתכלול את ההגירה הבלתי חוקית מאפריקה. הפרויקט יבוצע על ידי חיל ההנדסה הקרבית. צה"ל התנגד. הרמטכ"ל גבי אשכנזי והקצינים הבכירים הסבירו שהגדר לא תעבוד.

"למה לא?" שאלתי. "היא עבדה די טוב אצל הסינים".
"פה זה אחרת", הסביר אחד מקציני המטה. "פה אפשר לחפור מנהרה מתחת לגדר, כמו בעזה".

"לא בטוח", אמרתי. כדי לחפור מנהרות צריך להשתמש במבנים קיימים כדי להסוות את פירי הכניסה והיציאה, ואילו גבולנו עם מצרים עובר במדבר שומם ללא מבנים כלשהם.

"ואם הם לא יחפרו מתחת לגדר, הם יטפסו עליה", באה התשובה.
"תחשבו מה לעשות כדי לוודא שהם לא יוכלו לעשות זאת", אמרתי בקוצר רוח. בעיני רוחי ראיתי מכשול שיהיה הרבה יותר משוכלל מגדר פשוטה. נוכל לשדרג אותו ברחפנים, כוחות ניידים, זרנוקי כיבוי, חיישנים וכדומה.
"פשוט עשו את העבודה", אמרתי.

"ראש הממשלה", אמר הרמטכ"ל במאמץ אחרון, "אפשר לבנות גדר וירטואלית".
"מה זה?"

"יהיו לנו מכשולים פיזיים בדרום ובצפון, אבל ביניהם יהיו כוחות שישתמשו באמצעים חזותיים ליירט מסתננים".
"תזדקק לחצי מצה"ל כדי לפקח על גבול של מאתיים קילומטר", השבתי. "אני רוצה מכשול אמיתי, לא וירטואלי".

ההסתייגות הבאה של צה"ל היתה תקציבית. אנשיו הציגו תרשימים של מחסום רב-שכבתי מורכב במיוחד, הם טענו שעלות המכשול תגיע למיליארדים רבים של שקלים.

"אני חושב שזה יכול להיות הרבה יותר זול", אמרתי. הנחיתי את מזכיר הממשלה להביא לישיבת הממשלה הבאה הצעה מתחרה של נתיבי ישראל במשרד התחבורה.

לנוכח התחרות, קיצץ צה"ל את הערכתו לגבי עלות הקמת הגדר כמעט בחצי. לבקשתי נוסחה הצעה חדשה לבניית הגדר, אותה אישרה הממשלה במרץ 2010. לזכותו של הרמטכ"ל אשכנזי ייאמר שמייד עם קבלת הפקודה הוא פעל נמרצות להקמת הגדר. על המלאכה הוא הפקיד את אל"מ ערן אופיר, פרויקטור יוצא דופן. אחרי שהשלים את הגדר, שהיתה ללא ספק אחד הפרויקטים ההנדסיים הגדולים

בתולדות ישראל, כיניתי אותו בהערכה 'הורדוס'. אחת לשלושה חודשים הייתי טס במסוק לגבול ישראל-מצרים כדי לעקוב אחר התקדמות העבודה. ערן ואנשיו תמיד הקדימו את לוח הזמנים המתוכנן ועשו זאת בעלות נמוכה מהתקציב שניתן.

במהלך הבנייה, באוגוסט 2011, אירע פיגוע שנתן הצדקה נוספת להקמת הגדר. חוליית מחבלים חדרה מסיני ופתחה באש על שני אוטובוסים ומכוניות פרטיות על כביש מספר 23, סמוך לגבול עם מצרים. שישה אזרחים ישראלים נרצחו, וכן חייל צה"ל ולוחם ימ"מ.

מתקפת טרור זו במרחק 26 ק"מ מאילת שימשה תזכורת כואבת לכך שבניית הגדר היתה חיונית לא רק לעצירת מהגרי עבודה בלתי חוקיים, אלא גם כדי לחסום מספר הולך וגדל של מחבלים שהתבססו בסיני.

פחות משנתיים אחרי תחילת העבודה — הושלמה בניית הגדר. בדומה לחומה הסינית שנתנה את ההשראה לפרויקט, הגדר טיפסה על הגבעות וירדה לערוצים. היא הצליחה הרבה מעבר למשוער: שיעור ההסתננות הבלתי חוקית לישראל ירד לאפס.

כך הפכה ישראל למדינה הראשונה בעולם המערבי שגבולה היבשתי הארוך ביותר נחסם לחלוטין. ההצפה הדמוגרפית של ישראל נבלמה.

מנהרות

2014

השקט מעזה שהשתרר אחר מבצע 'עמוד ענן' נקטע על ידי שרשרת אירועים שהחלה ברצח האכזרי של שלושה נערים חפים ותמימים והסתיימה במערכה צבאית כוללת.

ב־12 ביוני 2014 עלו שלושה נערים ישראלים לטרמפ בסמוך לצומת אלון שבות בגוש עציון. נפתלי פרנקל (16), גיל־עד שאער (16) ואייל יפרח (19) התיישבו במושב האחורי במכונית שעצרה לאסוף אותם, והבינו מיד שהם נחטפו בידי מחבלים פלסטינים שהתחזו לישראלים. גיל־עד הצליח לחייג למוקד 100 ולחש "חטפו אותי". המחבלים הבחינו בכך וצעקו על הנערים "ראש למטה!" ולאחר מכן נשמע צרור יריות. כל השלושה נרצחו במקום, וגופותיהם נטמנו בבאר על יד חלחול סמוך לחברון. חמאס לקח אחריות על החטיפה.

השב"כ, צה"ל ומתנדבים אזרחים יצאו למבצע חיפושים נרחב אחר הנערים וחוטפיהם. הם הטילו סגר על חלקים נרחבים של שטחי הרשות הפלסטינית, ערכו סריקות מבית לבית, הקימו מחסומים כדי למנוע את העברת החטופים לרצועת עזה וסגרו ארגונים המזוהים עם חמאס ביהודה ושומרון.

18 ימים לאחר מכן נמצאו גופות הנערים. מדינת ישראל התעטפה באבל כבד. כמו אלפי ישראלים, גם שרה ואני באנו לנחם את ההורים האבלים. הם נשאו את יגונם באצילות, ועוררו את הערצת העם כולו.

השב"כ איתר את הרוצחים בפאתי חברון. כשביקרתי קודם לכן בחמ"ל בשטח התרשמתי מהמקצועיות ומהדבקות במטרה של הצעירים והצעירות שפעלו שם. לוחמי מג"ב וימ"מ כיתרו את הבית בו הסתתרו המחבלים וקראו להם להיכנע. המחבלים פתחו באש ולוחמי הימ"מ הסתערו פנימה וחסלו אותם. זו היתה רק התחלה.

במהלך המצוד אחר הרוצחים וסגירת אירגוני חמאס ביו"ש החל חמאס לשגר רקטות לעבר ישראל מעזה. קיוונו שהירי יפסק עם סיום המבצע וחסול החוטפים, אך השיגורים נמשכו ואף התגברו. כינסתי את הקבינט המדיני־ביטחוני.

"אין לנו עניין להיכנס למלחמה", אמרתי לשרים, "אבל אין לנו שליטה על החמאס. אם ההסלמה תימשך, לא יהיה מנוס. נצטרך להכות בהם חזק כדי להחזיר את ההרתעה והשקט".

הקבינט הנחה את צה"ל להיערך למערכה עוצמתית. חמאס התעלם מהמסרים ששלחנו לו בערוצים חשאיים על כך שפנינו לשקט, והמשיך לשגר טילים בקצב הולך וגובר.

מהמודיעין למדנו שהוא חפר עשרות מנהרות טרור מתחת לגדר הגבול. הוא גם אימן כח מיוחד להגייח מן המנהרות ולהסתנן לשטחנו בהפתעה גמורה כדי לרצוח ולחטוף חיילים ואזרחים. למרות שנתקלנו בעבר במנהרות בודדות כמו זו ששימשה לחטיפת גלעד שליט, כאן כבר היה מדובר באיום בסדר גודל אחר, מלחמת מנהרות לכל דבר. חמאס התכוון להפתיע אותנו ולהחדיר לישראל בזמנית מאות מחבלים שייכנסו לגנים ולבתי־ספר, ירצחו ישראלים ויגררו איתם עשרות בני ערובה בחזרה לרצועה דרך המנהרות.

אילו הצליחו בתוכניותיהם, התוצאה עלולה הייתה להיות קטסטרופלית. בשנתיים שקדמו למבצע 'צוק איתן' כינסתי כמה פעמים את היחידות הטכנולוגיות השונות של צה"ל. "אנחנו חייבים למצוא דרך לזהות את חפירת המנהרות ואת מיקומן המדויק", אמרתי.

התקשרתי אישית לראשי מדינות ולמנהלי חברות רב־לאומיות, כולל מפעילי לוויינים, בחיפוש אחר פתרון. לא מצאנו פתרון.

"לעזאזל", אמרתי לקבוצת מומחים, בעומדי בפני הלוח המחיק במשרדי קריה בתל־אביב, "אנחנו לא יותר מתקדמים מהבבלים, הרומאים והעות'מאנים". רק כדי לוודא שלא החמצנו דבר, חקרנו גם את השיטות לטיפול באיום המנהרות של אימפריות אלו. שוב לא מצאנו משהו מועיל. הבעיה המרכזית הייתה קודם כל לאתר את תוואי המנהרות.

"מה יש לאמריקנים להציע?" שאלתי. "מה הם למדו בווייטנאם?" "ראש הממשלה", ענה בדכדוך הטכנולוג הראשי, "הם מציעים לשלוח פנימה עכברושים ודברים כאלה. אבל זה לא עוזר לזהות מנהרות לא ידועות ולקבוע את מיקומן המדויק. בשביל זה נזדקק לעוד כמה שנים של מחקר ופיתוח".

המציאות הייתה ברורה. גם בתחום זה ישראל תצטרך להיות חלוצה עולמית. נכון לאותו רגע, הדרך היחידה לבצע את המשימה לסכל את איום המנהרות הייתה לשלוח כוחות קרקעיים לתוך הרצועה.

ב־4 ביולי 2014, זמן קצר לאחר חטיפת הנערים, הצלחנו לחסל מן האוויר מנהרה אחת. באמצעים מיוחדים הצליח המודיעין לזהות את מיקומה המדויק סמוך לגבול עם עזה. היינו חייבים לעצור את מחבלי החמאס לפני שיחדרו דרכה לישראל.

בישיבה מיוחדת של הקבינט הביטחוני אישרתי את המלצת צה"ל לתקוף את המנהרה מהאוויר. כעבור שלושה ימים הצליח חיל האוויר להחדיר לתוכה כמה פצצות. שבעה מחבלי חמאס נהרגו במנהרה, והיא יצאה מכלל שימוש.

למחרת הסלים חמאס את שיגורי הרקטות. הקבינט אישר לגייס ארבעים אלף חיילי מילואים. הלכה למעשה היינו במלחמה. מבצע "צוק איתן" יצא לדרך.

זימנתי את שר הביטחון בוגי יעלון והרמטכ"ל בני גנץ למשרדי בקריה בתל אביב. "שלושתנו מהווים את משולש הברזל", אמרתי להם. "יהיו הרבה אתגרים, הרבה ביקורת והרבה האשמות. אני מצפה לכך שאלה יבואו לא רק מחו"ל אלא גם מבפנים. כל עוד נצליח, כולם יתנו לנו גב. אבל כשהדברים יתחילו להשתבש, והם ישתבשו, יתקפו אותנו מכל צד. אבל כל עוד שלושתנו עומדים יחד, אף אחד לא ישובור אותנו וננצח במלחמה הזו".

בוגי ובני הסכימו עימי. בני אפילו הציע שגלך לאכול אחרי המלחמה במסעדת המבורגרים קרובה בשם BBB (בוגי, בני, ביבי...).

השלב הראשון במלחמה הובל על ידי חיל האוויר. הטייסים פגעו במשגרי רקטות, במפקדים ובעמדות פיקוד ששתל חמאס במתכוון בשכונות המגורים הצפופות של עזה. חמאס מיקם את מפקדתו הראשית תחת בית־החולים הראשי של עזה. הוא הסווה מאגרי הרקטות וטילים בבתי־חולים, בבתי־ספר ובמסגדים, תוך שימוש תכוף בילדים כמגן אנושי. במאמץ לצמצם את מספר הנפגעים הבלתי מעורבים שיגר צה"ל אזהרה לאזרחים להתפנות מהמקום לפני הפצצת יעדים אלה.

ירי הטילים על ישראל נמשך. היה חשש שבכל רגע כוחות חמאס יחדרו דרך המנהרות.

הנחיתי את צה"ל להיערך למבצע קרקעי לנטרול המנהרות. עשיתי זאת בלית ברירה, ביודעי את הסיכון. חיילינו ייחשפו לאש קרקעית, מטענים ממולכדים, מוקשים וטילי נ"ט שיופעלו על־ידי מחבלים שיגichו ממערך מנהרות ובונקרים תת־קרקעים שחמאס חפר במשך שנים מתחת לשטחה של הרצועה. זו תהיה מלחמה מדלת לדלת שתגבה קורבנות רבים משני הצדדים. נצטרך להתמודד עם ביקורת בינלאומית שתלך ותגבר ככל שהלחימה תימשך. אך לא נותרה לנו אפשרות אחרת. התקשרתי לאובמה, לשיחה ראשונה מני רבות שניהלנו במהלך המבצע. הוא הודיע על תמיכה בזכותה של ישראל להגנה עצמית, אבל היה נחרץ מאוד בקשר לגבולות הגזרה: "ביבי, לא נתמוך בפעולה קרקעית".

"ברק", השבתי, "גם אני לא מעוניין בפעולה קרקעית". "אבל אם המודיעין שלנו יראה שהחמאס עומד לחדור לשטחנו דרך מנהרות הטרור, לא תהיה לי ברירה אלא להיכנס קרקעית".

קיימתי שיחות דומות גם עם מנהיגים רבים נוספים שהתקשרתי אליהם ושהתקשרו אלי, והתחלתי להכשיר את הקרקע לפעולה הקרקעית שבדרך. רוב המנהיגים קיבלו את טיעוני.

אי אפשר לומר זאת על התקשורת הבינלאומית. היא חבטה בישראל ללא הרף, תוך הבלטת המספר ההולך וגדל של אזרחים פלסטינים שנהרגו מתקיפות חיל האוויר. התקשורת הזרה בדרך כלל התעלמה לחלוטין מהעובדה שהחמאס משגר אלפי טילים אל עבר מיליוני אזרחים בישראל בעודו מסתתר בתוך ריכוזי אוכלוסייה פלסטינים. היא קבלה ללא עוררין לא רק את מספר ההרוגים המנופח שפרסם חמאס, היא אפילו קנתה את ההלוויות המבויימות שחמאס הכינו עבורה. אמ"ן ושב"כ חשפו שרבים מה"אזרחים" שנפגעו היו למעשה פעילי טרור. דובר צה"ל פרסם את שמותיהם, השתייכותם הארגונית ופרטים מזהים אחרים שהוכיחו שמדובר במחבלים.

לפני כניסת כוחות הקרקע לרצועה, ביקרתי בפיקוד דרום כדי לפגוש את מפקדי החטיבות שיובילו את הפעולה. עד הרגע האחרון הם עבדו בקדחתנות לפתח אמצעים ושיטות לאיתור והשמדה של המנהרות. המח"טים היו חכמים, נחושים ואמיצים. הם ידעו היטב את הסכנות הנשקפות להם ולפקודיהם, שרבים מהם לא ישובו הביתה.

"בהצלחה. שאלוהים יהיה איתכם", איחלתי להם מכל הלב כשלחצתי את ידי המפקדים.

ב־17 ביולי התחלנו את השלב הקרקעי של מבצע "צוק איתן". כוחות חי"ר נכנסו לרצועה רגלית, בטנקים ובמשוריינים. הם גילו מספר גדול מהצפוי של מנהרות אותן נטרלו באמצעות חומרי נפץ, זרנוקי מים והזרקת מלט. המשימה היתה מסובכת משתוכננה. במקום שלושה ימים נדרשו שלושה שבועות כדי להשלימה. במהלך שבועות אלה גדל מספר הנפגעים שלנו מדי יום. הדיווחים היומיים על נפילת חיילים קרעו את ליבי, אך יחד עם רוב שרי הקבינט הייתי נחוש להשלים את המשימה ולהשמיד את המנהרות.

כשכוחותינו השיגו את המטרה כינסתי שוב את הקבינט.

"אני מביא בפניכם החלטה להוציא מהרצועה את כוחות הקרקע. עכשיו כשהמשימה של נטרול המנהרות בוצעה, אין שום סיבה לסכן אותם יותר", אמרתי לשרים את מה שסיכמתי מראש עם גנץ ויעלון.

קציני צה"ל הסבירו "שעכשיו נפתח בשלב השלישי של המבצע, מלחמת התשה מן האוויר".

הקרב יהיה בין "הרקטות והמרגמות של חמאס לבין מערכת כיפת ברזל וחיל

האוויר", אמרתי. "יש להם אמצעים מוגבלים לפגוע בנו. לנו יש אמצעים חזקים בהרבה כדי לפגוע בהם. בסוף נכריע אותם".

במהלך המבצע חמאס היה נחוש להשיג את מטרותיו, החל משחרור מחבלים כלואים ועד פתיחת שדה תעופה ונמל ימי בעזה, דרכם יוכל להכניס אספקה בלתי מוגבלת של נשק ואמל"ח. שמנו לב שחמאס גם דרש חסינות למפקדיו הבכירים מסיכול ממוקד.

הייתי נחוש לא לתת להם דבר, מלבד מהלומות שיחרטו בזכרונם. בניגוד למבצע 'עמוד ענן' ב־2012, מלאי מיירטי 'כיפת ברזל' לא אזל. הפעם אחרי "עמוד ענן" הוריתי לצה"ל להאיץ את ייצור הטילים והסוללות, פעולה שמערכת הביטחון התגייסה לה ושקיבלה תמיכה כספית נדיבה מארה"ב.

עכשיו, במהלך מבצע "צוק איתן", ביקשתי מממשל אובמה מענק תמיכה נוסף בסך 225 מיליון דולר כדי שנוכל להמשיך את קו הייצור של טילי 'כיפת ברזל' בתום המבצע. אובמה נעתר לפנייה. בעזרת אנטוני בלינקן, סגן היועץ לביטחון לאומי ולימים מזכיר המדינה של ביידן, עבר התקציב המיוחד הן בקונגרס והן בסנאט. הבעתי הערכה עמוקה על כך בפומבי.

אך באותה עת התאכזבתי כשממשל אובמה לא נענה לבקשת צה"ל להצטייד בתוספת טילי הֶלֶפֶייר עבור מסוקי הקרב שלנו. ללא נשק התקפי לא יכולנו להביא את המבצע בעזה לסיום מהיר ונחרץ. יתר על כן, ככל שהכתישה האווירית של חמאס התמשכה, החרף הממשל בושינגטון את ביקורתו כלפינו. הוא כינה חלק מפעולותינו כ"מזעזעות" ובכך פתח את הסכר למבול של גינויים נגד ישראל.

הדבר לא נעלם מעיני חמאס. כל עוד האמינו שידיה של ישראל כבולות והתמיכה הבינלאומית בה הולכת ופוחתת, הם המשיכו לשגר רקטות לעבר ערינו.

החמאס קיבל עידוד לעמדה זו ממאבק בינלאומי סמוי למחצה בין שני מחנות: טורקיה וקטאר שתמכו בחמאס באופן מלא מצד אחד, ישראל ומצרים מן הצד השני. פעלתי בשיתוף פעולה הדוק עם המנהיג החדש של מצרים, עבד אל־פתאח א־סיסי, שהדיח בהפיכה צבאית את מורסי האסלאמיסט כמה חודשים קודם לכן. היתה לנו מטרה משותפת — להשיג הפסקת אש ללא תנאי. הדבר האחרון שא־סיסי רצה בו היה הצלחה של חמאס בעזה, שהיתה מחזקת את שותפי החמאס האסלאמיסטים בסיני. מנהיג חמאס הגולה, חאלד משעל, שנמלט בעור שיניו מניסיון החיסול של המוסד בירדן, שהה בקטר. מהווילה המפוארת שלו בדוחה, כשהוא נשען על מארחיו הקטרים ועל ארדואן, הוא דירבן את אנשי חמאס בעזה להמשיך להילחם.

לתדהמתי, קרי דחק בי להסכים לתיווך של קטר וטורקיה במקום מצרים, שכבר

ניהלה בקהיר משא ומתן להפסקת אש עם נציגי חמאס. לנוכח העידוד הרב ששאב החמאס מעמדה אמריקנית זו החלטנו, אֶסִּיסי ואני, להשאיר את ארה"ב מחוץ למעגל המו"מ. עשינו זאת כדי לאפשר לצה"ל להוסיף לכתוש את כוח העמידה של חמאס ולרסק את ציפיותיו להישגים נוספים. במהלך המלחמה שבר נפתלי בנט — בתמיכת אביגדור ליברמן — נורמה שהיתה רווחת בישראל מאז קום המדינה. על אף שהיה חבר בקבינט הביטחוני, הוא תקף ללא הרף בפומבי את התנהלות הממשלה במלחמה, בעוד חיילי צה"ל עדיין מצויים תחת אש. שר הבטחון בוגי יעלון התייחס לבנט כ"שר המדליף מקודש הקודשים", כלומר מיישיבות הקבינט החשאיות. בגלוי תמך בנט בפלישה קרקעית מלאה כדי "לכבוש את עזה". יעד זה היה כרוך בהרס חלקים נרחבים של עזה וברכבות הרוגים אזרחים. אחרי שישראל תחריב את שלטון החמאס היא תיאלץ לשלוט בשני מיליון עזתים לזמן בלתי ידוע. לא היתה לי שום כוונה לעשות זאת, בפרט שתשומת ליבי היתה נתונה לנושא הגרעין האיראני, שאיים על עצם קיומנו. לאור הדרישות הפומביות החוזרות ונשנות של בנט בתמיכת ליברמן, לכבוש את הרצועה, כינסתי את הקבינט. ביקשתי מהרמטכ"ל להציג את תוכנית הכיבוש הקרקעי ואת המחיר שתגבה בחיי אדם. לאחר מכן ביקשתי ממשדד הביטחון להעריך את המשאבים שיידרשו לניהול עזה בתום המלחמה. האמנתי שהמחיר בחיי אדם ובמשאבים לא הצדיק פעולה כזו. התרשמתי שכל חברי הקבינט הסכימו איתי אף שהם לא ששו לומר זאת באופן פומבי. התעלמתי מהצביעות. במלחמה אנשים מצפים ממנהיגיהם לקבל את ההחלטות הנכונות, אך ישנם אלה שמרשים לעצמם לייצר מחלוקות פומביות, גם כשהם יודעים שעמדותיהם הלעומתיות אינן ראויות. החלטתי נגד פלישה קרקעית לכיבוש עזה. אבל החתרנות נמשכה. ליברמן ובנט המשיכו לומר לתקשורת שהם מצדדים בפלישה לעזה וחסול החמאס, עמדה עליה הם לא נלחמו בקבינט. בנט אף העלה את הטענה האבסורדית המייחסת לו אישית את היוזמה להשמיד את מנהרות הטרור, למרות שצה"ל נערך למשימה הרבה לפני המלחמה, ולמרות שעסקתי במשך שנים בניסיון לפתח שיטות טכנולוגיות להשמיד אותן. בכל אחד מחמישים לילות המלחמה ישבתי עם הרמטכ"ל וראש השב"כ כדי לאשר את פעולות צה"ל לאותו לילה. בדרך כלל נשארתי עד שלוש לפנות בוקר כדי לראות את התוצאות.

הייתי ישן כמה שעות חטופות בירושלים ומתעורר בבוקר לשגרת היום הבא. מדי יומיים כינסתי את הקבינט המדיני־ביטחוני, תדרכתי את הציבור ושוחחתי עם

מנהיגים זרים.

האז"ם דחק בנו לאפשר הפסקות אש הומניטריות למשך עשרים וארבע שעות כדי לאפשר לתושבי עזה להצטייד במזון, תרופות וכדי לאפשר אספקת חשמל מינימלית. תמיד הסכמנו לכך, הן מתוך שיקולים הומניטריים והן משיקולי הדיפת הלחץ הבינלאומי להפסיק את המבצע. לא הופתענו שחמאס תמיד הפר אותן. באחת מהפסקות האש הללו בזמן הפעולה הקרקעית הרגו מחבלי חמאס ברפיח את סגן הדר גולדין בן ה־23, חטפו את גופתו ונעלמו לתוך מנהרה. שניים מחבריו, סגן איתן פונד וסג"מ מתן חורש, הובילו בחירוף נפש מרדף אל תוך המנהרה כדי לאתרו, אך לא הצליחו בכך. כזה היה גם גורלו של סמל אורון שאול בתחילת המבצע. באכזריות שאין לה גבול סירב חמאס במשך שנים להשיב לידינו את גופותיהם של שני חיילים יקרים אלו.

ככל שמאגרי הרקטות של חמאס הצטמצמו פחת מספר השיגורים הליליים, אך טווח השיגורים גדל והטילים הגיעו לתל־אביב ומעבר לה. כמה משיחות הטלפון שקיימתי עם אובמה מהקריה נקטעו על ידי צפירת האזעקות.

"מצטער, ברק", הייתי אומר לו, "נצטרך לחדש את השיחה בעוד כמה דקות". כמו שאר תושבי גוש דן, היו לנו 45 שניות להיכנס למקלטים מהם יצאו רק אחרי שהתקבלה צפירת הארגעה של פיקוד העורף. השיגורים הללו במהלך השיחות עם אובמה חיזקו את הטיעון שלי בזכות הקשחת היד נגד החמאס. ואכן הקשחנו אותה.

חיל האוויר השמיד מטרות אויב ללא הרף. חמאס נכנס לפאניקה ואנשיו החלו להתנהל בחוסר זהירות. אמ"ן והשב"כ איכנו את מיקומם של המפקדים, מה שאיפשר לנו להנחית מהלומות קשות על שרשרת הפיקוד של הארגון. בעקבות זאת העביר החמאס עמדות פיקוד לבניינים רבי־קומות, בהנחה שאלה יהיו חסינים מפגיעתנו בגלל מדיניותנו להימנע מפגיעה בכלתי מעורבים. גם על כך התגברנו.

חיל האוויר הפעיל את נוהל 'הקש בגג', ירי אזהרה לא־קטלני מהאוויר על גגות המבנים. צלצלנו במקביל בטלפון לדיירי הבניינים והורינו להם להתפנות מיד מהמבנים. בדרך זו הצליח צה"ל לשטח בניינים רבי־קומות בעזה ללא נפגעים אזרחיים, הישג מרשים לכשעצמו. מראה המגדלים הקורסים שידר לחמאס מסר רב־עוצמה והחדיר בהם דמורליזציה ופחד. אם קודם לכן אמרנו למחבלים, אתם יכולים לברוח אבל לא תוכלו להסתתר, עכשיו אמרנו להם: "אתם יכולים לטפס גבוה אבל גם שם נשיג אתכם".

הייאוש חלחל בשורות חמאס. ויכוחים החלו להתלקח בין משעל בקטאר למפקדי

החמאס בעזה, שספגו עם אנשיהם את ההתקפות הגוברות שלנו. בסופו של דבר הם התמוטטו. בשיחות התיווך עם מצרים הם נסוגו מכל דרישותיהם והסכימו להפסקת אש עם אף לא אחד מהתנאים שדרשו בעת תחילת הלוחמה. הפסקת האש נכנסה לתוקף ב־26 באוגוסט 2014.

מבצע 'צוק איתן' הסתיים חמישים יום אחרי שהחל.

67 חיילי צה"ל, חמישה ישראלים ובהם הילד — דניאל טרגרמן — ואזרח תאילנדי שעבד בישראל, קיפחו את חייהם במלחמה. חמאס ירה 4,564 רקטות ומרגמות לעבר ישראל מעזה, כמעט כולן משכונות אזרחיות. מערכת כיפת ברזל יירטה 86 אחוזים מהם. 2,125 עזתים נהרגו, כשני שלישים מהם חברי חמאס, הג'יהאד האסלאמי הפלסטיני וקבוצות טרור אחרות. רבים מהנותרים היו אזרחים שארגוני הטרור עשו בהם שימוש כמגן אנושי. קולונל ריצ'רד קמפ, מפקד הכוחות הבריטיים באפגניסטן, קבע ש"על־מנת להגביל את האבדות האזרחיות, צה"ל נקט באמצעים ששום צבא מערבי לא נקט בהם בנסיבות דומות".

לפחות 23 אזרחים פלסטינים הוצאו להורג על־ידי חמאס בשל האשמות שווא של שיתוף פעולה עם ישראל. חטאם האמיתי היה שהעזו למחות כנגד החמאס שהביא את ההרס הזה על עזה.

מנהיגי חמאס יצאו מהבונקרים שלהם. הם סקרו את עיי החורבות סביבם, וכצפוי הכריזו על ניצחון. כך עושות כל הדיקטטורות המשוחררות ממחוייבות כלשהיא לעובדות או לעמים.

פחות צפויה היתה הודאתו של יו"ר הרש"פ אבו מאזן כשאמר שהחמאס נחלש קשות ולא השיג אף אחד מיעדיו.

עם סיום הלחימה כינסתי מסיבת עיתונאים בהשתתפות בוגי יעלון ובני גנץ. "חמאס הוכה קשות", אמרתי. "הצבנו מטרה ברורה להסב נזק חמור לחמאס ולשאר ארגוני הטרור, ועל ידי כך להביא תקופה ארוכה של שקט לאזרחי ישראל. השמדנו את מערכת המנהרות ההתקפיות שחמאס בנה במשך שנים. חמאס מבודד מבחינה מדינית. האם נשיג את היעד, של שקט לטווח ארוך? עדיין מוקדם לדעת, אבל הנזק החמור שהסבנו לחמאס ולשאר ארגוני הטרור יגדיל את הסיכויים להשגת מטרה זו".

דעת הקהל בארץ היתה חצויה. רוב הציבור האמין שאין מנצח ברור במלחמה. אחרי חמישים יום של ירי רקטות, בהם שהו מיליונים במקלטים, זו היתה תחושה מובנת.

הציבור העריך את האומץ שהפגינו חיילי צה"ל אך קיווה לניצחון מכריע שבו יחוסל משטר החמאס אחת ולתמיד.

ובכל זאת היה זה ניצחון חד־משמעי. בסך הכל פורקו או נוטרלו 32 מנהרות טרור במהלך מבצע 'צוק איתן' ולהוציא מקרה אחד, שבו נהרג חייל צה"ל, חמאס לא הצליח לחדור באמצעותן לשטח ישראל. בעקבות מבצע "צוק איתן" השקענו משאבים רבים בהאצת פיתוחם ושכלולם של אמצעים מודיעיניים וטכנולוגיים שיהרסו מנהרות טרור בשלמותן. כעבור שנים, בדצמבר 2018, צה"ל בפיקודו של הרמטכ"ל גדי אייזנקוט איתר והרס במבצע "מגן צפוני" תריסר מנהרות טרור חודרות גדר בגבול לבנון, שחיבאללה חפר במשך שנים בהשקעה כספית עצומה. אף חייל צה"ל לא נאלץ לחצות את הגבול. חיסול המנהרות נעשה מתוך שטחנו והביך מאוד את חיבאללה, שכן בכך סיכלה ישראל את תוכניתו לפלוש לצפון הארץ דרך המנהרות ולכבוש יישובים בגליל כמהלך פתיחה של מלחמה עתידית. שנתיים לאחר מכן, במהלך מבצע 'שומר החומות' ב־2021, הדהים צה"ל את חמאס ואת העולם כולו כשהשמיד קילומטרים רבים מרשת המנהרות התת־קרקעית של חמאס ברחבי הרצועה. ה"מטרו" של בונקרים של פיקוד ושליטה ומנהרות מקשרות הופצץ מהאוויר במדויק. פעולה כזאת מעולם לא נעשתה בתולדות המלחמות.

בכל הנוגע למנהרות, היה לישראל קלף מנצח נוסף. לאחר מבצע 'צוק איתן' הוריתי לקבינט לאשר בניית מחסום תת־קרקעי לאורך שבעים הקילומטרים של גבולנו עם עזה. האמנתי שמכשול זה ישמש כמגן יעיל נגד מנהרות תקיפה עתידיות. במטכ"ל התנגדו לפרויקט מטעמים תקציביים. כמו במקרה של גדר הגבול עם מצרים, עמדתי על דעתי. הקבינט דחה את התנגדות צה"ל, תיקצב את הפרוייקט, ואל"מ ערן אופיר שוב הופקד על ביצועו. המכשול התת־קרקעי, מצויד בחיישנים מתוחכמים, פעל באופן מושלם במבצע "שומר החומות" בעזה ב־2021. אף לא מנהרה אחת חצתה את הגבול. איום המנהרות נוטרל, אך לא היה לי ספק שנודקק לחדשנות טכנולוגית מתמדת כדי לשמר את היתרון שהשגנו. מדינת ישראל חייבת תמיד להקדים בכמה צעדים את אויביה.

לעולם לא עוד

2015

מבצע 'צוק איתן' חיזק את ביטחונה של ישראל, אך הדבר לא הסיט את תשומת לבי מהאיום המרכזי על הקיום הלאומי — הדהירה האיראנית לנשק גרעיני.

בנאום שנשאתי בעצרת הכללית של האו"ם באוקטובר 2013 ביקרתי בחריפות את הנשיא הנכנס של איראן, חסן רוחאני. הוא החל את כהונתו במקסם שווא של מתינות, בניסיון לפתות את מדינות המערב לחתום על הסכם גרעין בתנאים הנוחים לאיראן.

"רוחאני אולי לא נשמע כמו אחמדינג'אד", אמרתי, "אך בכל הקשור לתוכנית הגרעין של איראן, ההבדל היחיד ביניהם הוא שאחמדינג'אד הוא זאב בעור זאב, ואילו רוחאני הוא זאב בעור כבש".

ציטטתי מעל בימת האו"ם קטע מתוך ספר שכתב רוחאני ב־2011, ובו התרברב שהצליח להונות את הנושאים והנותנים מטעם המערב כשעמד בראש הצוות האיראני בשיחות הגרעין הקודמות.

"בשעה שדיברנו עם האירופים בטהרן, התקנו ציוד באיספהאן", הוא התפאר בהזכירו את מתקן הגרעין שבו המירה איראן אבקת אורניום מרוכזת, המכונה 'עוגה צהובה', לסוג של אורניום מועשר שניתן להשתמש בו בפצצות גרעיניות.

"על ידי יצירת אווירה רגועה יכולנו להשלים את העבודה באיספהאן", הוא סיכם. "רוחאני כבר הונה את העולם פעם אחת", אמרתי לנציגים באסיפה הכללית. כעת הוא חושב ששוב יוכל לעשות זאת. הוא חושב שהוא יכול לאכול את העוגה הצהובה ולהשאיר אותה שלמה. איראן לא חייבת להפר את ההסכם כדי להמשיך לפתח באין מפריע נשק גרעיני: היא פשוט יכולה לקיים אותו". ההסכם המתוכנן לא רק שלא עיכב את איראן בפיתוח נשק גרעיני; הוא סלל את דרכה להשגת יעד זה בהכשר בינלאומי.

כדי להמחיש נקודה זו קראתי מנאום שנשא רוחאני בפני מועצת המהפכה התרבותית העליונה של איראן, ושפורסם ב־2005: "מדינה שיכולה להעשיר אורניום לרמה של כ־3.5% תהיה מסוגלת גם להעשירו לכ־90%. השגת יכולת למחזור דלק גרעיני פירושה הוא שמדינה מסוגלת לייצר נשק גרעיני".

לא יכולתי לנסח זאת טוב יותר. המעצמות ניהלו כעת משא ומתן על הסכם גרעין שיעניק לאיראן את היכולת הקריטית להעשרת אורניום עליה דיבר רוחאני ב־2005. גרוע מכך, אמרתי: "ההסכם אינו מגביל את המרכיבים האחרים בייצור פצצות

גרעיניות — לא את הנשק, לא את ראשי הנפץ ולא את הטילים הבליסטיים".
את כל הוויתורים הנדיבים הללו הרעיפו מעצמות העולם על משטר שחותר
בכירור להשיג פצצות גרעין.

"זה לא שקשה למצוא ראיות לכך שלאיראן יש תוכנית לנשק גרעיני", סיכמתי.
"קשה למצוא ראיות לכך שאין לה תוכנית כזאת".

כל זה לא עצר את חברות הקבע במועצת הביטחון של האו"ם — ארה"ב, סין,
רוסיה, בריטניה, צרפת וגרמניה — מלחתום עם איראן על הסכם ביניים בנובמבר
2013 בז'נבה.

עכשיו, בספטמבר 2014, הן התכוונו להאריך את תוקפו של הסכם הביניים הפגום
לקראת חתימה על הסכם קבע שיהיה עוד יותר גרוע. שוב השתמשתי בנאומי
בעצרת הכללית כדי להזהיר מפני הסכנות של איראן גרעינית.

"להתעמת עם לוחמי ג'יהאד חמושים בקלצ'ניקובים ודוהרים בטנדרים זה דבר
אחד", אמרתי, בהתייחסי לאיום הטרור של דאעש שעדיין תפס את תשומת הלב
העולמית. "אבל איסלאמיסטים קיצונים החמושים בנשק להשמדה המונית זה דבר
אחר לגמרי. תארו לעצמכם כמה מסוכנת תהיה המדינה האיסלאמית של דאעש
אם יהיה לה נשק כימי. עכשיו תארו לעצמכם את גודל הסכנה של הרפובליקה
האסלאמית של איראן כשהיא תחזיק בנשק גרעיני".

אבל ידעתי שיש בסכנה זו גם חצי כוס מלאה.

"אני מאמין שאנחנו ניצבים בפני הזדמנות היסטורית", אמרתי. "אחרי עשרות
שנים בהן תפסו את ישראל כאויבת, מדינות מובילות בעולם הערבי מכירות בכך
שאנו עומדים יחד מול אותן סכנות — איראן גרעינית ואיסלאם רדיקלי מיליטנטי".

הרבה לפני 'הסכמי אברהם' אמרתי: "רבים הניחו במשך שנים ששלוש
ישראל-פלסטיני יקדם פיוס בין ישראל לעולם הערבי. אני חושב שזה יכול לעבוד
בכיוון ההפוך: דווקא התפייסות בין ישראל לעולם הערבי היא זו שעשויה לקדם
שלום בין ישראל לפלסטינים. כדי להשיג פיוס כזה, עלינו להסתכל לא רק לעבר
ירושלים ורמאללה אלא גם לעבר קהיר, עמאן, אבו דאבי, ריאד ומקומות נוספים".

חזרתי על מסרים אלה כעבור יומיים בפגישתי עם הנשיא אובמה בבית הלבן.
כרגיל, הדגש העיקרי שלי היה על איראן.

"כידוע לך, אדוני הנשיא, איראן מחפשת הסכם שיסיר את הסנקציות הקשות
שעליהן עבדת כל כך קשה, דבר שיקרב אותה להיות מעצמת סף גרעינית. אני
מקווה מאוד שזה לא יקרה תחת הנהגתך".

אזהרותיי בנוגע לאיראן לא השפיעו על אובמה, אך הן נקלטו היטב בדעת הקהל
האמריקנית ובקונגרס. תוך זמן קצר יהיו לכך השלכות משמעותיות.

* * *

עם שובי לישראל עמדתי בפני משבר פוליטי. הקואליציה החלה להתנדנד בגלל הצעת חוק אנטי־דמוקרטית שאיימה על חופש הביטוי. מפלגות השמאל, בסיוע כמה חברי־כנסת מהימין שהיו חלק מהקואליציה, קידמו חוק שיסגור למעשה את העיתון "ישראל היום" בבעלות שלדון אדלסון — אז כלי התקשורת הימני המשמעותי היחיד במדינה. העיתון המתחרה, "ידיעות אחרונות", איים בכוח ההשפעה שלו על חברי־כנסת מהימין ואף מ"הליכוד" כדי שיתמכו בהצעת חוק שערורייתית זו.

כשהיא עברה בקריאה טרומית בכנסת, עמדתי על רגליי. "תתביישו לכם", גערתי בחברי הכנסת שתמכו בחוק, ויצאתי בסערה מאולם המליאה.

כיוון שאיבדתי את השליטה על הקואליציה, החלטתי לפזר את הכנסת. כשקיבלתי מידע שלפיו זוממים ציפי לבני ויאיר לפיד להפיל את הממשלה בהצבעת אי־אמון, פיטרתי את שניהם. לא רציתי אותם כשרים בממשלתי בתקופת בחירות. פעלתי מהר. בדיעבד אולי מהר מדי.

עד היום אני לא לגמרי משוכנע שהמידע שנמסר לי על אודות המזימה היה מהימן לחלוטין, אבל הוא היה משכנע דיו. המעשה נעשה.

גם הברית שלי עם "ישראל ביתנו" של ליברמן התפרקה. היא מעולם לא עבדה באמת. למרות שבאופן אישי נהניתי מתמיכה חזקה של הקהילה הרוסית, חלק ממצביעי "הליכוד" ומצביעיו הרוסים של ליברמן פשוט לא הסתדרו ביניהם. התמיכה המשולבת שקיבלנו בסקרים החלה לשקוע.

בעיצומה של מערכת הבחירות, ב־7 בינואר 2015, רצחו טרוריסטים אסלאמיסטים שנים־עשר בני אדם במערכת העיתון הסאטירי 'שרלי הבדו' בפריז. למחרת רצח טרוריסט נוסף שוטרת צרפתייה, ולאחר מכן רצח ארבעה יהודים בהיפר כשר מרכול כשר בפריז. מעשי הרצח האכזריים הללו עוררו את זעמם של מיליונים ברחבי העולם. ב־11 בינואר הצטרפתי לצעדת סולידריות של מנהיגי מדינות, שארגנה ממשלת צרפת ברחובות הבירה. באותו ערב נאמתי בפני קהל גדול בבית־הכנסת הגדול של פריז. את הנאום חתמתי בדברים הבאים:

"לאחינו ואחיותינו, יהודי צרפת: יש לכם הזכות המלאה לחיות בבטחה ובשקט כאזרחים שווים זכויות בכל מקום שתבחרו, לרבות כאן בצרפת. אבל היהודים בימינו התברכו בזכות נוספת שלא היתה קיימת לדורות קודמים של יהודים — הזכות להצטרף לאחיהם היהודים במולדתנו ההיסטורית, ארץ־ישראל; הזכות לחיות

במדינתו החופשית האחת והיחידה של העם היהודי, מדינת ישראל; הזכות לעמוד זקופים וגאים מול חומותיה של ציון בבירתנו הנצחית ירושלים.

"כל יהודי ויהודייה שירצו לעלות לישראל יתקבלו על ידינו בזרועות פתוחות ובלב אוהב. הם לא יגיעו למדינה זרה, הם יגיעו לארץ חמדת אבות. בעזרת השם הם יגיעו, וגם רבים מכם תגיעו לבית של כולנו".

ראש ממשלת צרפת ושר החוץ התרעמו על מה שפירשו כקריאה בלתי הוגנת של מנהיג ישראלי ליהודי צרפת לעזוב את צרפת ולעלות לישראל. "מקומם של יהודי צרפת בצרפת", הם קבעו.

על אף שהאמנתי, ועודני מאמין, שההחלטה לעלות ארצה נתונה לכל אדם באופן אישי, האמנתי גם שחובתי כראש ממשלת ישראל להבהיר לאחיי היהודים שיתקבלו בחיבוק חם בארצנו.

בדרך כלל הצהרה כזאת זוכה בישראל לשבחים, שכן יש בה אשרור של הרעיון הציוני, אך במערכת הבחירות הסוערת בארץ היו שביטלו אותה כתעמולת בחירות מצדי. לא כך סברו משפחות הנרצחים. הם הביאו את יקיריהם לקבורה בירושלים בהלוויה ממלכתית [מובן שגם אני הגעתי לחלוק להם כבוד אחרון].

* * *

נוסף על מערכת בחירות קשה הייתי צריך להתמודד עם דהירתן של מדינות ה-P5+1 להסכם גרעין מסוכן עם איראן. לפי ההסכם שהתגבש, איראן היתה יכולה להעשיר אורניום ללא הגבלה תוך שנים ספורות. הפיכתה למעצמה סף־גרעינית עם ארסנל של נשק גרעיני תסכן את עצם קיומה של מדינת ישראל. הייתי מוכרח להיאבק בזה.

אבל איך אוכל לעשות זאת, כשהסקרים הראו שאני עומד להפסיד בבחירות? ביום שישי, 8 בינואר 2015, קיבלתי שיחה גורלית מרון דרמר, שגריר ישראל בווינגטון. הוא סיפר לי שיושב־ראש בית הנבחרים ג'ון קיינר התקשר אליו ושאל אם אסכים לשאת נאום בפני שני בתי הקונגרס על הסכנות של הסכם הגרעין הצפוי עם איראן.

עמדתי בפני החלטה גורלית. לא היה מדובר בעוד נאום מן השורה. אצטרך להיכנס לגוב האריות בווינגטון ולקרוא תיגר על נשיא אמריקאי מכהן, דבר שלא נעשה מעולם. לעורר קנ צרעות כזה ערב בחירות בישראל עלול להיות הרסני מבחינה פוליטית.

הסכם הגרעין היה בראש סדר העדיפויות של אובמה. סיכולו עמד בראש סדר העדיפויות שלי.

הצבת המחלוקת בינינו על בימה עולמית תעלה אותי בהכרח על מסלול התנגשות חזיתית עם נשיא ארה"ב.

אבל ניתנה לי ההזדמנות לדבר בפני הקונגרס והעם האמריקני בנושא חיוני להישרדותה של ישראל. הרגשתי את משק כנפי ההיסטוריה. הזמנה כזו לא דוחים. "אמור לביינר שאני מסכים באופן עקרוני", אמרתי לרון.

תשובה זו עדיין הותירה לי זמן לחשוב על השלכות ההגעה לקונגרס. דרמר החל לעבוד עם ביינר על הפרטים.

קבענו את הנאום ל־3 במרץ, כדי שיתקיים במקביל לכנס השנתי של איפא"ק. יהיו לי שישה שבועות להכין את הנאום החשוב בחיי.

השמועה על נאומי המתוכנן פשטה כמה ימים אחרי שבחרנו את התאריך, ומקהלת גינויים פרצה כהר געש. אמירות כמו "נתניהו הורס את הברית שלנו עם ארצות הברית" ו"חוסר אחריות עצום" הציפו את התקשורת הישראלית ואת הכנסת.

בינתיים נפגש דרמר אישית עם עשרות חברי קונגרס דמוקרטיים, כולל רוב חברי השדולה השחורה בקונגרס. חלקם התלוננו שהנאום יתפס כעלבון אישי לנשיא השחור הראשון. חברי קונגרס יהודים התלוננו שהנאום יסכן את מעמדה של הקהילה היהודית באמריקה. אחת מהם, חברת קונגרס מוערכת מאוד שהכרתי וחיבבתי במשך השנים, התקשרה אליי.

"ראש הממשלה", אמרה לי, "אני מפצירה בך שלא לבוא. אבל אם כן תבוא, לפחות תנאם בדלתיים סגורות".

נאום בדלתיים סגורות מול חברי קונגרס יכול היה להציב אותי בפני קהל חשוב, אבל הקהל החשוב עוד יותר היה הציבור האמריקני. ללא לחץ של דעת הקהל על מקבלי ההחלטות, לדברים שאומר בנאומי לא תהיה השפעה מכרעת.

הסברתי לחברת הקונגרס שכיוון שאינני מתכוון לחשוף סודות אלא רק להציג בפומבי את הסכנות העצומות בהסכם הגרעין המוצע, אין טעם לנאום בפורום סגור. בקשות שאשקול מחדש את החלטתי הגיעו גם מתוך הממשלה.

שר בכיר אמר לי, "אתה לא יכול להתריס נגד ארה"ב. אתה הולך לקרב אבוד מראש. לא תצליח לסכל את העסקה. אתה רק תביא לקרע ביחסים עם בעלת בריתנו החשובה ביותר. תוכל לבקש תוספת סיוע ביטחוני, אבל אל תטוס לנאום שם".

שר אחר טען שצריך לתבוע מהאמריקנים מקום סביב שולחן המשא ומתן. "שכחת שאנחנו יושבים עם האמריקנים סביב השולחן כבר שנתיים", עניתי. "הם מקשיבים להערות שלנו בנימוס, מדי פעם מכניסים תיקונים קלים, אבל הם לא עשו

שום שינוי אמיתי. הגענו למצב שאפילו הצרפתים יותר קשוחים מהאמריקנים, אבל גם הם לא אומרים את המילה האחרונה".

כשהלחץ מבית ומחוץ גבר, רוב אנשי הצוות שלי החלו גם הם לדחוק בי — אם לא לבטל את נאומי בקונגרס אז לפחות לדחות אותו למועד מאוחר יותר. "מדוע שלא תדחה את הנאום לאחר הבחירות בישראל? כך אף אחד לא יוכל לטעון שזה נאום פוליטי".

"אולי כבר לא נהיה כאן אחרי הבחירות", עניתי.

הייתי כמעט היחיד שנשאר איתן בדעתו.

כל עוד היה ספק לגבי קיום הנאום לא יכולתי להתמקד כראוי בהכנתו. כיוון שלא תהיה לי ברירה אלא להתעמת עם נשיא דמוקרטי, הנחתי שהנאום יוצג כפגיעה בתמיכה הדו־מפלגתית המסורתית של הקונגרס בישראל. למרות שסקרים שנערכו אחרי הנאום הצביעו על כך שדבר זה לא קרה והתמיכה בישראל בדעת הקהל האמריקנית אף התחזקה, בזמן אמת לא ידעתי זאת. הסיבות לביטול הנאום הכבידו עליי. הצעד ששקלתי מעולם לא נעשה, והדבר גרם לי אי־נוחות. היה רק טיעון־נגד אחד: האם אוכל לשבת בחיבוק ידיים נוכח הסכם שיסלול את דרכה של איראן אל הפצצה, כשיש אפשרות שאוכל לעכב או לסכל אותו?

באמצע פברואר ביקשתי מרון דרמר לשוב ארצה מוושניגטון. ישבנו בלשכתי בבלפור ושקלנו בפעם המי־יודע־כמה את כל הנימוקים בעד ונגד המהלך.

לבסוף שאל רון: "אם אתה לא מתכוון לשאת את הנאום הזה, מה הטעם?" "הטעם של מה?" שאלתי.

"הטעם לשבת על הכיסא הזה", השיב רון.

באותו רגע היכו בי במלוא עוצמתם דבריו האלמותיים של הלל הזקן מלפני אלפיים שנה: "אם אין אני לי — מי לי? ואם לא עכשיו — אימתי?"

אם לא אנקוט עמדה לגבי הסכם גרעין שעלול לאיים על עצם הישרדותה של ישראל — מה לעזאזל אני בכלל עושה כאן? קיבלתי את ההחלטה.

"אנחנו יוצאים לדרך", אמרתי לרון.

בשבועיים שקדמו לנאום נפגשנו לכמה שעות בכל בוקר ועבדנו על אינספור טיוטות. בשעות אחר הצהריים ובערב עסקתי במסע הבחירות. היו ימים שבהם קיימתי שש עצרות. הנאומים שנשאתי בעצרות הללו היו מאולתרים לחלוטין. בכל מקום שעצרנו בו לחצתי ידיים לפעילי ליכוד שהכרתי שנים. זה היה הרגע שלהם לפרוץ בפוליטיקה המקומית. הם היו נבונים וגאים, ולא התרגשו מהשמצות

בתקשורת שביקשו לתאר אותם כ"כבונים של ביבי". חלק מהתומכים ריגשו אותי עד דמעות. אישה בת תשעים מעדת תימן הביאה לי פרחים ואמרה שהיא מתפללת למעני כל יום. מאושפזים בבתי־חולים התקשרו והבטיחו שייצאו מהמיטה להצביע בעבורי, וכך עשו. למרות זאת, לאורך מסע הבחירות הקדחתני, נותרתי ממוקד בנאום הגורלי שאשא בקרוב בווינגטון.

בניגוד לנאומיי במסע הבחירות, שבהם שלפתי מסרים מהשרוול, הנאום בקונגרס חייב להיות מדויק. תכננתי מראש כל מילה, כל הברה, וערכתי חזרות שוב ושוב. הייתי צריך להתגבר בנאום זה על המנהג שסיגלתי לעצמי במשך שנים להכניס בטקסט שינויים של הרגע האחרון, אפילו על דוכן הנאומים. ישראל היא מדינה קטנה. רשת הכבישים המהירים שהשקנו ב־2009 התקדמה יפה. פרט לאילת, אפשר היה להגיע ממרכז הארץ כמעט לכל מקום תוך שעותיים. ניצלתי את זמן הנסיעה בין כינוסי הבחירות לעבור על הטיוטה העדכנית של הנאום ולהכין את הערותיי לפגישת העבודה הבאה עם רון.

מדי פעם הייתי מרים את עיניי מדף הנייר ומסתכל החוצה. השמש של סוף פברואר האירה את הגליל המוריק ואת הפריחה בנגב. ובתוך כל זה — תנופת בנייה אדירה! מנופים התנשאו מכל עבר. הפריפריה התפתחה בקצב קדחתני והתחברה למרכז הארץ. שינוי זה היה תוצאה ישירה של השקעות הענק שלנו בכבישים מהירים ומסילות רכבת, של מדיניות קרקעות ליברלית ושל מלחמה בלתי פוסקת בבירוקרטיה. ישראל נראתה אחרת מהמדינה שקיבלנו לידינו כמה שנים קודם לכן. עיירות הפיתוח סוף־סוף התפתחו. שכונות חדשות נבנו וחוברו זו לזו בכבישים מהירים, מחלפים וגשרים.

מלבד עצירות חטופות על הדרך בבתי־קפה במתחמי קניות חדשים ונוצצים, לא היה לי זמן חופשי. אפילו בעצירות, הייתי שקוע כולי בטיוטות הנאום.

במה למקד את הנאום? אובמה נהג בחוכמה וסירב להגדיר את הסכם הגרעין המתגבש כאמנה בינלאומית, דבר שהיה מצריך את אשרורה ברוב של שני שלישים בסנאט. זו היתה משוכה גבוהה מדי אפילו בעבורו. אובמה ביקש לעקוף לגמרי את הקונגרס, אבל תחת לחץ שהלך וגבר הוא נאלץ לאפשר לקונגרס להביע את דעתו.

הפשרה הושגה באמצעות חוק שהציע הסנאטור בוב קורקר, להקים מנגנון פיקוח על הסכם הגרעין ולעקוף את זכות הווטו של הנשיא. החיסרון היה שגם כאן נדרש רוב של שני שלישים כדי לעקוף את הווטו הצפוי של אובמה — דבר שהיווה מכשול כמעט בלתי עביר למתנגדי ההסכם, למרות שהרפובליקנים שלטו הן בבית הנבחרים והן בסנאט.

אני הצבתי יעד מעשי יותר. גם אם לא נצליח להשיג רוב של שני שלישים בקונגרס, נוכל להשיג בו רוב כלשהו ובכך לקבע את התנגדות הציבור ונציגיו. נוסף על כך ידעתי שמאחר שהעסקה עם איראן לא מוגדרת כאמנה, נשיא אמריקני אחר לא יתקשה לבטל אותה בעתיד.

המפתח לערעור התמיכה בהסכם ההרסני היה לשכנע את העם האמריקני ונציגיו בקונגרס בסכנותיו הגדולות. ידעתי שלא אוכל לבקש מאנשים להיות יותר פרו־ישראלים מישראל עצמה. אם ישראל תיכנע ותקבל את ההסכם בלי־ברירה, זו תהיה רק שאלה של זמן עד שחזית ההתנגדות הרפובליקנית להסכם תיסדק, וגם הדמוקרטים המתנגדים לו ייעלמו. משמעות הדבר היתה שבנאומי אצטרך לתקוף את ההסכם ישירות ולחשוף את פגמיו לעיני כל.

ברור היה שהנאום חייב להציע גם דרך פעולה חלופית לריסון תוכנית הגרעין של איראן, שתיתפס כהגיונית בעיני רוב הציבור. אבל היתה גם דרישה שלישית.

ידיד ותיק ותומך גדול של ישראל, מורט צוקרמן, המוציא לאור של העיתון US News & World Report, התקשר אלי ואמר:

"אתה נכנס לחבית נפץ פוליטית. הרגישות הדמוקרטית בשיאה. אני אומר לך, ביבי, אני מכיר את וושינגטון שנים רבות ומעולם לא ראיתי מתח כזה. יש לי הצעה אחת בשבילך. כבד את אובמה ככל האפשר". לקחתי את העצה לתשומת לבי.

השבועיים שלפני הנאום הגבירו את הדרמה. הוויכוח סביב הנאום יצר ציפיות גדולות בקנה־מידה עולמי. בכל הבירות עקבו אחר המתרחש.

כמה חברי קונגרס דמוקרטים יחרימו את הנאום? האם אלה מהם שיהיו נוכחים יגיבו לו בקרירות? האם הנאום יופרע בקריאות מהיציע? הגענו לווינגטון ב־2 במרץ.

"הפעם אפשר לשכוח מאירוח בבלייר האוס", אמרתי לשרה. התארחנו במלון ווילארד, שם הצטרפו אלינו רון, גארי ונתן. הנאום נקבע ליום המחרת, 3 במרץ.

בניגוד לימים שקדמו לנאומי הקודמים באו"ם או בקונגרס, ובניגוד לעימות שלי עם אובמה במסיבת העיתונאים בחדר הסגלגל, הפעם הייתי אכול חששות. זה לא היה בדיוק פחד במה.

הפעם הקודמת שהרגשתי כך היתה בנאום לא רשמי שנשאתי בקבלת פנים שערכו לכבודי עם הגעתי לאו"ם ב־1984. אינני חובב גדול של אלקוהול, אבל מתוך נימוס שתייתי כוסית או שתיים כדי להירגע.

כשהתבקשתי לנאום בפני הנוכחים ניגשתי אל הדוכן. פתאום נתקפתי סחרחורת עזה. עמדתי להתעלף ונאחזתי בפרודיום כדי לא ליפול. באותן שניות יקרות ראשי הצטלל והצלחתי איכשהו להשמיע את דברי. נדרתי אז לעצמי שלעולם לא אשתה שוב אלכוהול על בטן ריקה לפני נאום.

אבל עכשיו במלון ווילארד הפריע לי דבר הרבה יותר גרוע מאלכוהול. חטפתי הצטננות נוראית. אני סובל שנים מבעיית סינוסים כרונית, ומשתמש בתרסיס אנטי־היסטמיני. ברוב המקרים זה פעל — אבל לא הפעם. ככל שהתזתי לאפי יותר מהטיפות הארורות, הרגשתי גדוש יותר. ניסיתי להתאמן על הנאום אבל נחנקתי באמצע משפט. כל משפט.

שרה, רון והפרמדיק הצמוד לראש הממשלה הציעו תרופות שונות, מקערות אדים ועד כדורים נגד גודש. שום דבר לא עזר.

גרוע מכך, התקשיתי לנשום גם כשלא ניסיתי לדבר. ידעתי שזה קורה לפעמים כשנוטלים יותר מדי אנטי־היסטמינים. החוכמה היא לא להפריז במינון, ואני בבירור הגזמתי. האם היה זה התקף פאניקה? ובכן, נסו לסגור את שני הנחיריים עם האצבעות לכמה דקות ונראה כמה זמן תצליחו להישאר רגועים. עכשיו נסו לקרוא משהו בקול מתוך הספר.

"אני לא מאמין שזה קורה לי", התלוננתי לשרה. "הנאום החשוב בחיי — והדבר הזה עומד להשבית אותי?" השלכתי את התרסיס בשאט נפש. "נסה לישון קצת", ניסתה להרגיע אותי. "זה בדרך כלל עובר לך בבוקר". אבל לא הפעם.

לאחר לילה טרוף שינה קמתי, התקלחתי והתגלחתי. בסדר, אמרתי לעצמי, הפעם אין 'מנת הישרדות' מהחרמון, אין יד שתמשה אותי ממעמקים כמו בסואץ. תצטרך להסתדר עם מה שיש, פקדתי על עצמי.

בעודי מקנח את האף ומנסה לשאוף אוויר יצאנו למשרדו של סנאטור ביינר. לפתע, ניסי ניסים! הקץ לסתימת הסינוסים. היא נעלמה כלא היתה. זה נמשך כך עד הערב.

נכנסתי לבניין הקפיטול כשכולי חיוכים.

ביינר קיבל את פנינו באדיבות. הוא אדם נעים הליכות, ג'נטלמן רפובליקני מהאסכולה הישנה. קצין הפרוטוקול של הקונגרס חזר באוזניי על כללי הכניסה לאולם העצרת, שזכרתי משתי הופעותי הקודמות שם.

"ראש הממשלה", אמר רון, "אתה ודאי יודע שהמנהיג הזר היחיד שהופיע עד כה שלוש פעמים בפני שני בתי הקונגרס היה וינסטון צ'רצ'יל? אתה תהיה השני בהיסטוריה".

"אני משער שבפעם השלישית צ'רצ'יל עמד בפני קהל מאוחד בהרבה מזה שאני עומד לפגוש", אמרתי.

אף שאיני בטוח שביינר שמע זאת, הוא שלף באותו רגע קופסה קטנה.
"יש שם פסלון של צ'רצ'יל בשבילך".

"אשים אותו במשרדי", הודיתי לו בהתרגשות.

הכרוז השמיע את האות להיכנס לאולם.

"אדוני היושב־ראש, ראש ממשלת ישראל!"

עברתי במעברי הבית לקול תרועות רמות ותשואות סוערות. לחצתי ידיים לסנאטורים ולחברי קונגרס שהיכרותי עם רבים מהם נמשכה עשרות שנים. למרות היעדרותם של כחמישים סנאטורים דמוקרטים, האולם היה עמוס. שרה ישבה ביציע המלא עד אפס מקום לצד אלי ויזל ורעייתו מריון. הנהנתי אליהם והם הנידו לי בראשם.

"אלי ויזל יהיה כמו הדוד מסיציליה", אמרתי מוקדם יותר לרון, בהתייחסות לסצנה הידועה מהסרט 'הסנדק'. רק מעצם היותו שם, אלי יזכיר לכולם את הצורך למנוע שואה נוספת.

כשעליתי לדוכן הבחנתי בכך שג'ו ביידן נעדר הפעם ממושב הנשיאות. כסגנו של אובמה הוא לא רצה להיות נוכח בנאום שיוצא נגד מדיניות הנשיא. הבטתי בדמותו של משה רבנו שנחקקה בשיש בקיר האחורי של האולם. המתנתי שמחיאות הכפיים יסתיימו, נשמתי עמוק והתחלתי בנאומי. הנה גרסה מקוצרת שלו.

"אני מבקש להודות לכולכם על היותכם כאן היום. אני יודע שנאומי עורר מחלוקת גדולה. אני מצר עמוקות על כך שיש מי שראו את הגיעי לכאן כאקט פוליטי. זאת מעולם לא היתה כוונתי.

"אני מבקש להודות לכם, דמוקרטים ורפובליקנים, על תמיכתכם המשותפת בישראל, שנה אחר שנה, עשור אחר עשור.

"ישראל אסירת תודה על תמיכתו של העם האמריקני ועל תמיכתם של נשיאי ארה"ב, מהארי טרומן ועד ברק אובמה. אנו מעריכים את כל מה שהנשיא אובמה עשה למען ישראל".

תיארת בפרוטרוט את הסיוע של אובמה לישראל בכמה צמתים גורליים. דבריי התקבלו בתשואות. חברי הבית נעמדו על רגליהם ומחאו כפיים במשך רגעים ארוכים פעמים רבות במהלך הנאום.

מעודד מקבלת הפנים החמה, ולאחר שצלחתי בשלום את המשוכה הראשונה, ההקדמה, צללתי לחלק הראשון של הנאום — איראן.

"הגעתי לכאן היום כיוון שכראש ממשלת ישראל אני חש מחויבות עמוקה לדבר איתכם על סוגיה שעלולה לאיים על עצם קיומה של מדינתנו ועל עתידו של עמי: חתירתה של איראן לנשק גרעיני.

"אנו עם עתיק־יומין. לאורך כמעט 4,000 שנות היסטוריה, רבים ניסו פעם אחר פעם להשמיד את העם היהודי. מחר בערב, בחג הפורים, נקרא במגילת אסתר על המשנה למלך פרס, איש רב עוצמה בשם המן, שזמם להשמיד את העם היהודי לפני כ־2,500 שנה. אישה יהודייה אמיצה, אסתר המלכה, חשפה את המזימה והעניקה לעם היהודי את הזכות להגן על עצמו נגד אויביו. המזימה סוכלה. עמנו ניצל.

"היום ניצב העם היהודי מול ניסיון נוסף להשמידו מצד שליט פרסי אחר. מנהיגה הרוחני של איראן, האייתוללה חמינאי, מפיץ את השנאה העתיקה ביותר, האנטישמיות, באמצעות הטכנולוגיה החדשה ביותר. הוא 'מציץ' ללא הרף שיש להשמיד את ישראל.

"אולם המשטר האיראני אינו בעיה ליהודים בלבד, בדיוק כפי שהמשטר הנאצי לא היה בעיה ליהודים בלבד.

"בשעה שרבים מקווים שאיראן תצטרף למשפחת העמים, איראן עסוקה בהשתלטות על עמים.

"על כולנו להתייצב יחד כדי לעצור את מסע הכיבוש, השעבוד והטרור של איראן. "המאבק בין איראן ודאעש אינו הופך את איראן לידידתה של אמריקה. איראן ודאעש מתחרים על הנהגת האיסלאם הקיצוני.

"במשחקי הכס הקטלניים הללו, אין מקום לאמריקה או לישראל, ואין כל חירות לאיש. לכן, ככל שהדבר נוגע לאיראן ודאעש, האויב של האויב שלך הוא האויב שלך".

במהלך הנאום הבחנתי בכך שכמעט כל הדמוקרטים הצטרפו לעמיתיהם הרפובליקנים כשהם נעמדו להריע, תחילה בהיסוס מה ואחר כך מכל הלב. אך לא תמיד. מנהיגת המיעוט הדמוקרטי, ננסי פלוסי, הפנתה אלי את גבה.

נואמים המזהים אדישות או עוינות בקהל נכנסים בדרך כלל לסוג של דיכאון. לא אצלי. הדבר רק ממריץ אותי ומחדד את נחישותי להציג את הטיעונים למען ישראל בכל כוח השכנוע שאני מסוגל לגייס מתוך עצמי.

כעת הייתי מוכן לחלק השני בנאום — העסקה עצמה.

"עלינו לזכור תמיד: הסכנה החמורה ביותר הניצבת בפני עולמנו היא הזיווג שבין אסלאם קיצוני ונשק גרעיני.

"אולם, ידידי, זה בדיוק מה שעלול לקרות אם העסקה המתוכננת תתקבל על ידי

איראן. עסקה זו לא תמנע מאיראן פיתוח נשק גרעיני. להפך, היא תבטיח שאיראן תשיג את כלי הנשק הללו.

"אנו יודעים בוודאות שכל עסקה תכלול שני ויתורים משמעותיים לאיראן. הוויתור המשמעותי הראשון יותיר את איראן עם תשתית גרעינית רחבה ויעניק לה פרק זמן קצר לפריצת דרך לייצור פצצה. אף לא מתקן גרעיני אחד יפורק. אלפי צנטריפוגות המשמשות להעשרת אורניום ימשיכו להסתובב.

"אולם הוויתור המשמעותי השני יוצר סכנה גדולה אף יותר. איראן עלולה להגיע לפצצה אם תקיים את סעיפי ההסכם, מכיוון שתוקפן של כל המגבלות על תוכנית הגרעין האיראנית יפוג אוטומטית בעוד כעשור. עשור אולי נראה כמו הרבה זמן בחיים הפוליטיים, אבל זה לא יותר מצל חולף בחייה של אומה, כמו בחייהם של ילדינו.

"בחסות ההסכם, מדינת הטרור הגדולה בעולם תהיה במרחק של שבועות מספר מהשגת מספיק אורניום מועשר כדי ליצור ארסנל שלם של נשק גרעיני, וכל זה בלגיטימציה בינלאומית מלאה.

"איראן תוכל גם לפתח את האמצעים לשגר את אותו ארסנל גרעיני לארבע קצות תבל, לרבות כל מקום בארה"ב. זו הסיבה שהעסקה הזאת רעה כל כך. היא אינה בולמת את דרכה של איראן אל הפצצה. היא סוללת את דרכה של איראן אל הפצצה.

"אם איראן מצליחה היום, כשהיא נתונה תחת סנקציות, להשתלט על מדינות במזרח התיכון, על כמה מדינות נוספות היא תשתלט כשיוסרו הסנקציות? רבות משכנותיה אומרות שהן יגנו על עצמן על ידי מירון להשגת פצצות גרעין משל עצמן".

"העסקה הזאת", אמרתי בהתייחסות לספרו הנודע של המינגווי, "לא תסמן את הקץ לנשק. היא תסמן את הקץ לבקרת הנשק. המזרח התיכון יהפוך עד מהרה לשדה מוקשים גרעיני. אזור שבו סכסוכים קטנים יוכלו להצית מלחמות גדולות שיפוצצו את חבית הנפץ הגרעינית".

האולם היה שקט וקשוב. יכולתי לראות כיצד הטיעונים שלי מחלחלים. דיברתי בקור רוח, והביטחון העצמי שלי גבר והלך כשהמשכתי לחלקו השלישי של הנאום — החלופה. במהלך חלק זה נמשכו מחיאות הכפיים ביתר שאת, וחברי הבית קמו פעמים רבות על רגליהם בתשואות.

"אנו יכולים להתעקש על כך שהמגבלות על תוכנית הגרעין האיראנית לא יוסרו כל עוד איראן ממשיכה בתוקפנותה באזור ובעולם.

"לפני הסרת המגבלות הללו, על העולם לתבוע מאיראן לעשות שלושה דברים.

ראשית, להפסיק את תוקפנותה נגד שכנותיה במזרח התיכון.
"שנית, להפסיק לתמוך בטרור ברחבי העולם.
"שלישית, להפסיק לאיים בהשמדת ישראל, המדינה היהודית האחת והיחידה.
"אם איראן תשנה את התנהגותה, יהיה אפשר להסיר את המגבלות. אם היא לא תשנה את התנהגותה, אין להסיר אותן.
"אם איראן רוצה שיתייחסו אליה כמו אל מדינה נורמלית, עליה להתנהג כמו מדינה נורמלית.
"במשך למעלה משנה נאמר לנו שהסכם רע עדיף על פני היעדר הסכם. ובכן, זהו הסכם רע מאוד. מצבנו טוב יותר בלעדיו.
"כעת נאמר לנו שהחלופה היחידה לעסקה רעה היא מלחמה. זה פשוט לא נכון.
"החלופה להסכם הרע הזה היא הסכם טוב בהרבה.
"הסכם טוב יותר, שאינו משאיר את איראן עם תשתית גרעינית אדירה ופרק זמן כל כך קצר לפריצת דרך לפצצה. הסכם טוב יותר, שמשמר את המגבלות על תוכנית הגרעין האיראנית עד שהתוקפנות האיראנית תיפסק.
"הסכם טוב יותר, שאינו מעניק לאיראן נתיב קל לפצצה. הסכם טוב יותר, שישראל ושכנותיה אולי לא יאהבו, אבל הן תוכלנה לחיות איתו, פשוטו כמשמעו".
לאחר שהצעתי דרך פעולה חלופית להסכם, עברתי לסיום.
לקול מחיאות כפיים סוערות פניתי לאל ויזל.
"אלי, חייך ופועלך מעוררי ההשראה מעניקים משמעות למילים 'לעולם לא עוד'.
"הלואי ויכולתי להבטיח לך, אלי, שלקחי השואה נלמדו. אני יכול רק להפציר במנהיגי העולם לא לחזור על טעויות העבר.
לא להקריב את העתיד למען ההווה. לא להתעלם מתוקפנות בתקווה להשגת שלום מתעתע.
"אולם אני יכול להבטיח לך זאת. הימים שבהם העם היהודי היה פסיבי נוכח אויבים המבקשים להשמידו — ימים אלה חלפו. איננו עוד עם המפוזר בין האומות, חסר יכולת להגן על עצמו. חידשנו את ריבונותנו במולדתנו העתיקה, וגבורתם של חיילינו המגנים על מדינתנו אינה יודעת גבול. לראשונה זה מאה דורות יכולים היהודים להגן על עצמם.
"זאת הסיבה שכראש ממשלת ישראל אני יכול להבטיח לך דבר אחד נוסף: אפילו אם ישראל תיאלץ לעמוד לבדה, ישראל תעמוד.
"אבל אני יודע שישראל לא עומדת לבדה. אני יודע שאמריקה עומדת לצידה של ישראל. אני יודע שאתם עומדים לצד ישראל.
"אתם עומדים לצד ישראל כיוון שאתם יודעים שסיפורה של ישראל הוא לא רק

סיפורו של העם היהודי, אלא סיפורה של הרוח האנושית המסרבת שוב ושוב להיכנע לזוועות ההיסטוריה.

"באולם זה ניצבת מולי, צופה על כולנו, דמותו של משה רבנו, שהוביל את עמנו מעבדות אל שעריה של הארץ המובטחת. משה העניק לנו מסר שחישל אותנו במשך אלפי שנים. אני משאיר אתכם עם המסר שלו היום: 'חֲזְקוּ וְאִמְצוּ, אֵל תִּירָאוּ וְאֵל תַּעֲרְצוּ מִפְּנֵיהֶם'.

"ידידי, מי ייתן שישראל ואמריקה יתייצבו יחד תמיד, חזקות ונחושות. מי ייתן שלא נירא ולא נירתע מהאתגרים שעומדים בפנינו. מי ייתן שנתייצב מול העתיד בביטחון, עוצמה ותקווה.

"אלוהים יברך את מדינת ישראל. אלוהים יברך את ארצות הברית של אמריקה". עזבתי את האולם לקול מחיאות כפיים מתמשכות. שוב לחצתי ידיים עם סנאטורים וחברי קונגרס שעמדו במעברים כדי לברך אותי. "מה אתה חושב?" שאלתי את רון דרמר כשיצאתי מהאולם. "אדוני ראש הממשלה", הוא ענה לי בביטוי אמריקני, "לא השארת שום דבר על המגרש".

"מה זה אומר?" שאלתי. לא הכרתי את הביטוי. "זה אומר שהתעלית לגודל השעה ועשית כל מה שיכולת כדי להציג את הטיעונים המשכנעים ביותר".

"מעולם לא הייתי גאה יותר בראש ממשלה ישראלי", אמר אלי ויזל לשרה. אחרי הנאום, בקבלת פנים לחברים נבחרים בחדר סמוך, ניגש אליי מנהיג המיעוט בסנאט צ'אק שומר. הוא הודיע לי שהעברתי שיעה דמוקרטית לתמוך בהצעת 'חוק קורקר', שתעניק לקונגרס מעמד בבחינת הסכם הגרעין עם איראן. רווח לי. אולי לא אוכל למנוע מאובמה לחתום על הסכם רע, אבל לפחות הנאום שלי חיזק את ההתנגדות להסכם בקרב חברי הקונגרס והעם האמריקני. הוא גם סייע להפוך את איראן לסוגייה המובילה במדיניות החוץ, בבחירות לנשיאות ארה"ב ב־2016.

כל המתמודדים בפריימריז של המפלגה הרפובליקנית לקראת הבחירות לנשיאות התנגדו לעסקה, נוסף לדמוקרטים בולטים כצ'אק שומר ובוב מננדז, הסנאטור השני בחשיבותו בוועדת החוץ של הסנאט.

שעתיים אחרי צאתי מהאולם פטר אובמה את נאומי באמירה שלא היה בו "שום דבר חדש".

ברור שהיה. למעשה הצעתי גישה אחרת לגמרי, שלפיה יש לקשור הסכם גרעין פוטנציאלי לשינוי בהתנהגותה של איראן במקום ללוח זמנים שרירותי.

העיתונות העולמית סיקרה את הנאום באופן נרחב ביותר. הפייננשל טיימס בלונדון כתב שהטיעונים שלי לגבי לו"ז העסקה "צפויים להדהד באופן משכנע אצל חברי קונגרס משתי המפלגות הנוטים לביקורת נוקבת כלפי איראן". ה־CNN תיאר את הנאום כ"קרבי ולעיתים פיוטי". בפוקס ניוז ציינו שהעברתי "מסר חזק לקונגרס על ההסכם עם איראן".

הניו יורק טיימס קבע שהשתמשתי "באחת הבימות הבולטות בעולם כדי להוקיע 'עסקה גרועה' עם איראן ולהציב אתגר נועז לנשיא אובמה". הוא הוסיף שהיה זה "מחזה יוצא דופן שהציב את מנהיגיה של שתי בעלות־ברית קרובות איש נגד רעהו". התקשורת בארץ עשתה כמיטב יכולתה לבקר את הנאום ולמזער את השפעתו. אבל שמחתי שלשם שינוי, לישראלים רבים היתה ההזדמנות לשמוע אותי בטלוויזיה בשידור חי ללא מתווכים, מעל לראשי הפרשנים הלגלגנים באולפנים.

כשחזרנו למלון הייתי מרוקן מאנרגיה, כמו מתאגרף אחרי קרב קשה. ביליתי כמה שעות שקטות עם שרה. חשבתי על סבי נתן, על אבי ועל יוני. חשבתי על אהרנסון וז'בוטינסקי, ועל דורות של יהודים שנלחמו להצית מחדש את להבת התחייה הלאומית של העם היהודי.

שבעים שנים אחרי השואה התייצבה מדינת ישראל בתעוזה כדי להבטיח את קיומה ועתידה בקרב העמים. התקשרתי להודות לצוות השגרירות, ובייחוד לרון דרמר. לפני שעזבתי את וושינגטון פנה אלי עמית ותיק שהיה חסיד נלהב של צ'רצ'יל.

"אדוני ראש הממשלה", הוא אמר, "אני עוקב אחרי פעילותך כבר שנים, אבל עכשיו רציתי לומר לך משהו: "זו היתה שעתך היפה ביותר".

ניצחון בדקה ה־90

2015

אחרי הנאום נטתה דעת הקהל האמריקנית ברובה נגד הסכם הגרעין. כך היה גם בקונגרס ובסנאט, שם התנגדו להסכם 56 סנאטורים.

אובמה אמנם נמנע מהבאת ההסכם לאשרור הקונגרס, אך לא יכול היה להתעלם מהסנטימנט הציבורי המוצק שיעניק לגיטימציה לנשיא עתידי לפרוש מההסכם. כלי התקשורת בארץ והאופוזיציה עשו הכל כדי לנסות למזער את ההישג שהושג בארצות הברית.

"נתניהו לא מכיר את אמריקה", התנשא עלי יאיר לפיד באחד מאתרי החדשות, בהוסיפו, "עשית נזק בלתי הפיך ליחסינו עם ארצות הברית".

יריביי הפוליטיים בישראל ובאמריקה חזרו על טענה זו לעיפה. הם האשימו אותי בכך שנאומי בקונגרס הרס את התמיכה האמריקנית הדו־מפלגתית בישראל והפך את הסכם הגרעין לסוגייה מפלגתית. האשמה זו התקבלה כאמת מובנת מאליה. היתה רק בעיה אחת: היא לא היתה נכונה. מדי חודש פברואר עורך מכון 'גאלופ' האמריקני סקר הבוחן את עמדותיהן של תומכי המפלגות באמריקה כלפי ישראל. גאלופ סקרה את הדמוקרטים בפברואר 2015, חודש לפני הופעתי בקונגרס. האהדה לישראל עמדה אז על 60%. שנה לאחר מכן היא טיפסה ל־66%.

כשמדובר בישראל, קיים פער גדול בין כמה מהפוליטיקאים במפלגה הדמוקרטית, שעמדותיהם העוינות כלפינו הקצינו, לבין המצביעים הדמוקרטים שאהדתם נותרה יציבה. יציבות זו באהדה הדמוקרטית שלעיתים אינה מובנת כראוי משום שהיא עומדת בצילה של האהדה הרפובליקנית לישראל, שהרקיעה שחקים — מ־72% ב־2009 ל־85% ב־2021.

ישראל אכן מתמודדת עם פעילות אנטי־ישראלית חריפה באוניברסיטאות בארה"ב, הנוטות עם השנים לאמץ את עמדות השמאל הקיצוני ולא רק כלפינו, אך ראוי לציין שבקרוב הציבור האמריקני כולו האהדה לישראל ממשיכה להתחזק. במהלך שתיים־עשרה שנות כהונתי כראש ממשלה, מ־2009 עד 2021, עלתה האהדה האמריקנית מ־63% ל־75%.

מעטות המדינות שנהנות מתמיכה כזאת בדעת הקהל האמריקנית. עובדות אלה לא עניינו את יריבי. כשחזרתי מוושניגטון הזמינו אולפני הטלוויזיה מצעד ארוך של "מומחי" חוץ וביטחון שתמכו בהסכם הגרעין וחזרו על הטענה שהרסתי את היחסים עם ארה"ב. כיוון שהתמיכה האמריקנית בישראל היא סוגייה

חשובה לבוחר הישראלי, מטרת ההתקפות היתה לכרסם בתמיכה הציבורית בִּי. זה עבד. ההאשמות הבלתי פוסקות והימים שחלפו מאז הנאום ביטלו כל תועלת פוליטית שהייתי עשוי להפיק מהופעתי בקונגרס בבחירות, שמועדן נקבע ל־17 במרץ 2015.

הסקרים ניבאו לליכוד הפסד. הליכוד צנח לכ־20 מנדטים, הרבה פחות מ־30 המנדטים שהם העניקו ל"מחנה הציוני" שבראשו עמדו יצחק (בוז'י) הרצוג וציפי לבני.

מה עושים במצב זה? במקום לדבר באופטימיות על סיכויי להיבחר מחדש ולהביע אמון בניצחון "הליכוד", עשיתי את ההפך הגמור. נכנסתי הישר אל עין הסערה. "אם לא תצאו להצביע אנחנו בטוח הולכים להפסיד", אמרתי לתומכיי, בלי לנסות להסתיר את התסכול שהייתי שרוי בו.

בראיון לעיתון "מקור ראשון" אמרתי: "יש מאמץ מרוכז — פוליטי וכספי — להביא להפלת שלטון 'הליכוד' בראשותי ולהחליפו בשלטון השמאל בראשות ציפי ובוז'י. המאמץ הזה מאורגן על־ידי הזרמה מסיבית של כסף, עשרות מיליוני דולרים אני מעריך, וכן על־ידי מערכה פראית וחסרת תקדים של גורמי תקשורת רבים". כשנשאלתי אם אני חושש ממהפך, השבתי: "כן. אם אנשים לא יצאו החוצה להצביע לליכוד, התשובה היא כן. זה יכול לקרות".

במשך קרוב לארבע שנים כמעט ולא התראיינתי לכלי התקשורת בארץ. גיליתי שבכל ראיון איתם, העיתונאים התחרו ביניהם מי יקטע את דברי יותר פעמים וימנע ממני להשלים משפט יותר בגסות. כעת, חמישה ימים לפני הבחירות וכשכבר לא היה לי מה להפסיד, יצאתי מגדרי כדי לעשות כל מה שצריך כדי להפוך את הקערה על פיה. נתתי בליץ של ראיונות בתקשורת הארצית והמקומית, מרדיו אילת ועד רדיו קול הגליל העליון.

בתחילה המראיינים נדהמו. הם היו רגילים לפוליטיקאים שמביעים בטחון בנצחונם, וההתבטאויות הפסימיות שלי היו תפנית בלתי צפויה בעלילה. כמה מראיינים ששו להעצים את המסר הנואש שלי. מתוך הערכה שהוא יפגע במורל של מצביעי "הליכוד".

המערכת הפוליטית והתקשורת חגגה.

"נתניהו לא יהיה שוב ראש ממשלה", קבע יאיר לפיד ב־3.12.2014.

"הישראלים עייפו מנתניהו. הם מיצו אותו, והוא מיצה אותם. לאחר תשע שנים בראשות הממשלה, ולאחר 22 שנה בכותרות, הקסם פג", נכתב בידיעות אחרונות. "התחושה היא של הפסד. השטח הליכודי בדיכאון, הפעילים לא מתאמצים ונראה כי רבים מהם משלימים עם הפסד אפשרי. גרוע מזה, לא אכפת להם

ש'הליכוד יפסיד', נכתב במעריב ב־12.3.2015.

"נציגי 'הליכוד' שמסיירים מדי יום, חשופים בצריח, בין הסניפים והפעילים, חוזרים בערב לבסיסהם כמי שחוו פיגוע טראומטי. הם אינם מזהים 21 מנדטים. הם מתארים קריסה", הוסיף הארץ.

משמיציי לא ידעו שדברים אלה הם בעצם מוזיקה ערבה לאוזני. כשמצביעי "הליכוד" הבינו שמה שמוטל על הכף הוא הפסד אפשרי, הם התלכדו מחדש מאחורי המפלגה. המנדטים שלנו בסקרים החלו לטפס.

ירבינו שחררו את כל הניצרות. ארגון חוץ־פרלמנטרי פוליטי בשם "ניצחון 2015" (V15) שמטרתו היתה להביא להחלפת השלטון בישראל, הוביל קמפיין נגד "הליכוד" במיליוני דולרים שהתקבלו מחו"ל, כולל 300,000 דולר ממחלקת המדינה האמריקנית. שלא במפתיע בארגון פעלו כמה מיועציו לשעבר של אובמה.

כדי להסיר ספק שפעילותו של הארגון מותרת מבחינה משפטית, קבע היועץ המשפטי לממשלה ש־V15 אינו כפוף לחוקי גיוס תרומות בבחירות מפני שהוא **התנגד** למפלגה מסוימת, ולא **תמך** באחת מהן. משום מה הדרג המשפטי מעולם לא גילה גמישות כזאת כלפי הימין.

"להם יש V15", אמרתי לתומכי בעצרות הבחירות. "לנו יש אתכם. אבל אם לא תצאו להצביע — נפסיד בבחירות".

כשהתחלנו להתאושש בסקרים, אנשי V15 נכנסו ללחץ והגדילו את מאמצייהם לגייס את מצביעי השמאל. ביום הבחירות נכנס V15 להילוך גבוה נוסף והתמקד בהבאת מצביעים בישובים ערבים ובמעוזי השמאל, שבהם נרשמה לכל היותר תמיכה מזערית בליכוד.

השתמשתי ברשתות החברתיות ובכלי התקשורת המסורתיים כדי להאיץ בליכודניקים לצאת לקלפיות. בצהריים קיבלתי דיווחים מהשטח על אחוזי הצבעה עצומים למפלגות ערביות אנטי־ציוניות. בפנייה של הרגע האחרון לבוחרינו הפעלתי את פעמון האזהרה. המילים המדויקות שאמרתי היו: "שלטון הימין בסכנה. המצביעים הערבים נוהרים בכמויות אדירות לקלפי. עמותות השמאל מביאות אותם באוטובוסים".

ניסוח הרבה יותר מוצלח היה צריך להישמע כך: "**המצביעים של המפלגות הערביות האנטי־ציוניות נוהרים** בהמוניהם אל הקלפי, ואם לא תגיעו להצביע — נפסיד בבחירות".

מה שאמרתי הוצג באופן מעוות כאילו הטלתי דופי בזכותם של ערביי ישראל להצביע. זו לא היתה כוונתי. כדמוקרט אני מאמין בזכותם של כל אזרחי ישראל, ערבים ויהודים כאחד, להיות שותפים מלאים בדמוקרטיה הישראלית. לא מעט

אזרחים ערבים הצביעו לליכוד, ופניתי אליהם גם בבחירות אלה, כפי שנהגתי תמיד. נפגשתי תוך ארבעים ושמונה שעות עם מנהיגי ציבור ערבים אוהדי ישראל כדי להבהיר את הדברים ולהתנצל על אי־ההבנה שנוצרה מדברי. ועדיין, יש מי שמשתמשים באירוע זה עד היום כדי לנגח אותי באשמת שווא.

כנראה שהמסר שלי בכל זאת נקלט משום שאזרחים ערבים רבים העריכו את ההשקעה העצומה של הממשלות בראשותי בערים ובישובים הערבים. בבחירות הבאות זכינו בקרוב לעשרה אחוזים מקולותיהם — מספר מרשים במיוחד עבור מפלגה ציונית כמו "הליכוד". אזרחים ערבים רבים רוצים להשתלב בסיפור ההצלחה שנקרא מדינת ישראל, ובעיניהם תמיכה בליכוד בראשותי היא הדרך הטובה ביותר להשגת עתיד משגשג ובטוח להם ולילדיהם.

מדיניות זו עולה בקנה אחד עם השקפתו הליברלית של זאב ז'בוטינסקי, ששירו הידוע 'שמאל הירדן' כולל את המשפט המכונן על מדינה יהודית עתידית — "שם ירוה לו מִשְׁפָּע, מֵאֲשֶׁר, בֶּן־עָרַב, בֶּן־נֶצֶרֶת וּבְנֵי".

בצהרי יום הבחירות, שהוא כידוע יום שבתון, נסעתי לאזורי הבילוי והקניות במרכזי הערים ולחופי הים. לא בחלתי בלהוציא את מצביעי "הליכוד" מהמים כדי שיממשו את חובתם האזרחית להצביע. לקראת עשר בלילה, שעת סגירת הקלפיות, החלו להתכנס במעון בבלפור חברים, קרובים וצוותי הקמפיין, אך המשכתי לדרבן את הבוחרים ללא הפסקה בשיחות חיות בפייסבוק, עד לדקות האחרונות לפני סגירת הקלפיות.

"הקלפי שלך נמצאת במרחק חמש דקות מהבית, דינה", אמרתי באחת השיחות האחרונות למצביעה שחשבה שהיא כבר החמיצה את המועד. "את עדיין יכולה להספיק להצביע. כל עוד את בתוך הקלפי לפני עשר, הקול שלך ייספר!" "בסדר, ביבי, אני בדרך!" היא אמרה. כמוה מיהרו להצביע רבים בדקות האחרונות ממש.

בחמישה לעשר ביקשתי מכולם לצאת מהמשרד הצנוע. כמנהגי, נשארתי לבד עם שרה, יאיר ואבנר כדי לשמוע את התוצאות הראשונות של מדגמי הבחירות. בשעה עשר בדיוק דיווחו ערוצי החדשות ש"הליכוד" עשה את הבלתי ייאמן: עברנו בהרבה את המחנה הציוני של לבני והרצוג. שאגות שמחה הרעידו את המעון בבלפור. פתחתי את דלת המשרד וראיתי אנשים מתחבקים ומריעים.

בבוקר התקבלו תוצאות האמת הסופיות. "הליכוד" זכה ב־30 מנדטים והמחנה הציוני ב־24. זה היה ניצחון מכריע. ידעתי שיש לי קואליציה ימנית עם 67 מושבים. שבוע קודם לכן, ג'ון מקלוקלן, הסוקר האמריקני המוכשר שלנו שהפך במהלך השנים לידידי הקרוב, אמר שלפי הנתונים שבידיו אנחנו "מתנדנדים סביב עשרים

מנדטים". תוך שבוע הגדלנו את המספר הזה ב־50 אחוז. קמפיין ה"נְעוּאָלֶד" שלנו, כפי שכונה, הכריע את הבחירות.

חודש לאחר מכן הקמתי ממשלה. זה לא היה קל כפי שקיוויתי. ליברמן החליט שלא להצטרף עם ששת המנדטים שלו, אף שאלה התקבלו ממצביעים דוברי רוסית בעלי נטייה ימנית חזקה. לקואליציה שלי היו רק 61 אצבעות והיא היתה תלויה על בלימה.

עריקתו של ליברמן, שהקריירה הפוליטית שלו החלה לאחר שמיניתי אותו למנכ"ל משרד ראש הממשלה בקדנציה הראשונה שלי, לא היתה האכזבה היחידה שחווייתי מצד אנשים שעבדו איתי.

קריירה פוליטית ארוכה כמו שלי, שנמשכת עשרות שנים, מייצרת בהכרח אכזבות אישיות. במהלך הזמן אנשים שעובדים יחד בצוות לפעמים מתרחקים זה מזה. בעלי ברית פוליטיים שטיפחתי פיתחו בהמשך שאיפות אישיות משלהם להנהיג את "הליכוד" או להקים מפלגות משלהם, לרוב אחרי שנכשלו בהתמודדות מולי בפריימריז. רבים מהם התעלמו מהאידיאולוגיה הימנית המוצהרת שלהם והצטרפו לשורות השמאל בגלל מניעים אישיים.

עם זאת, הרוב המכריע של אנשי הצוות שלי ותומכי גילו נאמנות יוצאת דופן כלפי במשך קרוב לארבעים שנותי בשירות הציבורי. במובנים רבים הפכנו לסוג של משפחה: החל מאלי אילוז, נהגי מזה שלושים וחמש שנה, ועד לשחקני החיזוק הצעירים יותר, אשפי הדיגיטל יונתן אוריך וטופז לוק, שהצטרפו אלי בשנות העשרים לחייהם זמן קצר אחרי שחרורם מצה"ל. אליהם הצטרפו עופר גולן, צחי ברוורמן ואחרים.

טופז עושה חיקויים מעולים שלי. פעם אחת, בביקור רשמי שלי בסין, הוא צלצל לנציגי משרד החוץ שלנו שטיפלו בביקור שלנו בבייג'ינג. בחיקוי מושלם של קולי הוא אמר: "מנהל גן החיות בבייג'ינג רוצה לתת לי דוב פנדה כתשורה אישית. אנא טפלו בכל הסידורים הנדרשים כדי שנוכל לקחת איתנו את הפנדה בטיסה חזרה לישראל".

למזלי המתיחה הזאת נעצרה בזמן, לפני שהתקשורת היתה מדביקה לי את 'פרשת הפנדה'.

ב־14 ביולי 2015, חודשיים אחרי הרכבת הממשלה החדשה, נחתם הסכם הגרעין בין איראן לבין המעצמות. ההסכם איפשר לאיראן תוך שתיים־עשרה שנה להעשיר ללא הגבלה אורניום, המרכיב הקריטי בפצצות גרעין. הוא הותיר את מתקני הגרעין של איראן ללא פיקוח יעיל של סבא"א, הסוכנות הבינלאומית לאנרגיה אטומית. הוא איפשר לאיראן להמשיך לפתח טילים בליסטיים, כולל כאלה שיוכלו לשאת

ראשי קרב גרעיניים. הוא הסיר את הסנקציות הכלכליות מעל איראן ובכך העניק מאות מיליארדי דולרים למשטר הטרור המסוכן בעולם. קשה לתאר הסכם מחורר יותר או גרוע יותר מבחינת ישראל והמערב.

"יצאתי בהתקפה נמרצת נגדו וכינתי אותו "כניעה שגויה בממדים היסטוריים". אמרתי שאיראן "מקבלת מסלול בטוח לנשק גרעיני. ישראל לא תהיה מחויבת להסכם זה. תמיד נגן על עצמנו בכוחות עצמנו".

בנאומי בעצרת הכללית של האו"ם כמה חודשים לאחר מכן, ב־1 באוקטובר 2015, תקפתי שוב את העסקה בחריפות.

"האם הכספים שההסכם מעניק כעת לאיראן יגרמו לנמר הזה לשנות את חברבורותיו? למדתי בחיים כלל זהב: כשמתגמלים התנהגות רעה, היא רק מחמירה".

בהמשך הנאום פניתי לנציגים באולם, שמדינותיהם הפליגו בשבחי ההסכם. "שבעים שנה לאחר רצח שישה מיליון יהודים, שליטי איראן הבטיחו להחריב את ארצי ולרצוח את עמי. והתגובה מהגוף הזה, התגובה של כמעט כל מדינה המיוצגת כאן, היא... לא כלום! דממה מוחלטת! שתיקה רועמת!"

בנקודה זו עצרתי את דברי ושתקתי במפגיע, בעודי סוקר במבטי את היושבים באולם. הם נעו בחוסר נוחות בכיסאותיהם.

נותרתי כך על הפודיום והסתכלתי על יושבי האולם במשך ארבעים שניות, כפליים ממה שתכננתי.

הנציגים החלו להביט זה בזה. מתפתלים בחוסר נחת במושביהם.

לבסוף שברתי את שתיקתי.

"לא קל להתנגד למשהו שהתקבל על ידי המעצמות החזקות בעולם. האמינו לי, הרבה יותר קל להישאר בשקט. אבל במהלך ההיסטוריה הארוכה שלנו, העם היהודי למד את מחירה הכבד של השתיקה. כראש ממשלת המדינה היהודית, אני מסרב לשתוק.

לא משנה איזו החלטה תקבלו כאן או בבירותיכם, מדינת ישראל תעשה כל מה שעליה לעשות כדי להגן על עצמה ועל אזרחיה".

כמה ימים קודם לכן השמעתי מסר זהה במוסקבה. לפוטין לא היה אכפת במיוחד מפעולות שנקטנו נגד איראן ושלוחיה בסוריה. אבל כן היה לו עניין להבטיח שכוחות הצבא שלו בסוריה, ובייחוד במתקני הצי הרוסי בנמל לטקיה, לא ייפגעו.

הדבר האחרון שרצינו הוא עימות צבאי עם רוסיה. בעבר כמעט התפתח בשמי סוריה הצפופים עימות בין טייסינו לטייסים רוסיים כשהורתי להשמיד מטרות צבאיות של איראן וחיזבאללה בסוריה. סיכמתי עם פוטין להדק את מנגנון התיאום

בין שני הצבאות.

בהזדמנויות שונות הבאתי איתי לפגישות תיאום בקרמלין את ראש אמ"ן, מפקד חיל האוויר והרמטכ"ל. פוטין הביא לדיונים את מקביליהם בצבא רוסיה. הקמנו קו חם בין צה"ל לפיקוד הכוחות הרוסים בסוריה. כדי לוודא שלא יהיו תקלות, השתמשנו בדוברי רוסית בצד שלנו.

כמה ימים לאחר ביקורי במוסקבה, ולפני נאומי בעצרת הכללית של האו"ם בניו יורק, טסתי לווינגטון לפגישה עם אובמה בבית הלבן.

נותרה לו שנה לסיום הקדנציה השנייה והאחרונה שלו בתפקיד. המתח בינינו דעך במקצת. נכנסנו לשגרה שבה כל אחד מאיתנו סימן את עמדותיו. הוא כבר חתם על הסכם הגרעין עם איראן, ואילו אני המשכתי למתוח עליו ביקורת והבטחתי לעשות הכל כדי לבטלו בעתיד. תמיד הוספתי שבכל מקרה ישראל תגן על עצמה מפני השלכותיו של הסכם רע זה.

לא היה טעם להכנס למחלוקות בינינו בנושא זה. אובמה עדיין היה נחוש להשיג הסכם נוסף, הפעם בינינו לבין הפלסטינים. רוב התוכניות להסדר הקבע שנרקמו בארץ ובחו"ל הניחו שישראל תיסוג משטחים לא מאוכלסים ביו"ש תמורת גושי הישובים שם.

למרות שלא הסכמתי לתוואי הגבולות הסופיים, ולהפקדת סמכויות ריבוניות כמו הביטחון בידי הרש"פ, העליתי רעיון שהיה בו כדי להכניס קצת גמישות למשא ומתן עתידי: חילופי שטחים משולשים.

זה לא היה רעיון חדש. למה לא לנסות אותו שוב? הוא ודאי היה עדיף על פני מדינה פלסטינית חד-צדדית בקווי 1967, פיתרון שחששתי שאובמה ינסה להעביר בהחלטת מועצת הביטחון של האו"ם לפני שיסיים את תפקידו.

פרטתי את הרעיון לחילופי שטחים משולשים בחדר הסגלגל. לא התחייבתי על גבולות סופיים.

אם נסיג את גדר הגבול בסיני במלוא אורכה (241 ק"מ) פנימה לתוך שטח ישראל, בעומק קילומטר אחד או שניים, זה ייתן למצרים 200–400 קמ"ר. הם יוכלו להעביר שטח דומה בסיני בצמידות לעזה הצפופה, ליום שבו הרשות הפלסטינית או גורם אחר יחליפו את חמאס.

חילוף שטחים דומה יכולה להתבצע לאורך גבולנו המזרחי עם ירדן בערבה, שאורכו כמאתיים ק"מ. בתמורה תוכל ירדן להציע לפלסטינים שטח זהה ממזרח לירדן. חילופים אלו לאורך שני הגבולות הארוכים של ישראל יעניקו לפלסטינים שטחים נוספים, ובמקביל יאפשרו לנו להחזיק בשטחים בעלי ערך אסטרטגי ביהודה ושומרון ולהותיר בידינו את הישובים היהודים ואת אתרי המורשת התנ"כיים בלב

מולדתנו ההיסטורית.

מזכיר המדינה קרי חשב שחילופי שטחים משולשים הוא רעיון ראוי שכדאי לנסותו, ואובמה גם הוא הסכים לכך. שלושה חודשים לאחר מכן, בפברואר 2016, פגשתי בחשאי בעקבה את מלך ירדן עבדאללה, נשיא מצרים א־סיסי ושר החוץ קרי.

אף שהפגישה התנהלה באווירה נעימה, הרעיון של חילופי שטחים לא התקדם לשום מקום. עבדאללה וא־סיסי התנגדו לו. בפעמים הרבות שנפגשתי עם א־סיסי בחשאי בשארם א־שייח ועם עבדאללה בארבע עיניים בעמאן, השיחות ביננו היו הרבה יותר כנות וקולחות. אבל בנוכחות "הדוד מאמריקה" הם חזרו לעמדות הערביות המסורתיות, שלא הותירו שום מקום ליצירתיות.

אף אחד מהם לא רצה להיחשף בפני עמו, ובוודאי שלא בפני מנהיגים ערביים אחרים, כמי שוויתר על שטחים כלשהם לישראל. זה כמוכן לא מנע ממצרים המרוששת למכור לסעודיה שני איים בים סוף ב־2016. למרות שידענו שהיתה התקדמות ביחסינו עם העולם הערבי, ידעתי שנצטרך לעבור עוד כברת דרך עד שנביא מדינות אחרות למעגל השלום.

כשחזרתי מעקבה החלטתי לערוך פריימריז בליכוד כדי לרכוש שקט פנימי במפלגה לשנים הקרובות.

תמיד עמדתי על כך שהפריימריז לרשימת המפלגה לכנסת וליו"ר "הליכוד" יתקיימו בבחירה ישירה ודמוקרטית בקרב 130,000 מתפקדי "הליכוד". לא רציתי ש"הליכוד" ידמה לרוב המפלגות בישראל המתנהלות כשלטון יחיד ואינן מקיימות פריימריז. לפיד וליברמן, למשל, הכריזו על עצמם כראשי מפלגותיהם ומינו בעצמם את חברי הרשימה. זה לא מנע משניהם לנסות להדביק דווקא לי תווית של דיקטטור.

בניגוד להם, העמדתי את עצמי לבחירתם של רכבות המתפקדים. למרות רצוני, הפעם לא התמודד מולי איש על תפקיד היו"ר. זה היה הניצחון הפוליטי הפחות מספק שהיה לי, אבל הוא חסך למפלגה יותר מ־4 מיליון ש"ח.

במאי 2016 החליט ליברמן בכל זאת להצטרף לממשלה כשר הביטחון, וכך נהנתה הקואליציה מרוב בטוח. נשמתי יותר בחופשיות. נדמה היה שהממשלה תמלא את ארבע שנותיה בשלווה.

זה לא קרה כך.

בתקשורת החלו לצוץ שמועות על חקירת משטרה העומדת להיפתח נגדי. ואכן, בשש השנים הבאות אהיה נתון לחקירות הזויות בלתי פוסקות שנפתחו נגדי ממניעים פוליטיים.

כיוון שניצחתי בקלפי פעם אחר פעם, רבים האמינו שחקירות משטרה, שבסופן תגיש הפרקליטות כתב אישום נגדי, היא הדרך היחידה להרחיק אותי מהזירה הפוליטית בישראל.

ביוני 2016 הוזמנו שרה ואני למוסקבה לרגל יום השנה ה־25 לחידוש היחסים בין רוסיה לישראל. רק כמה עשורים קודם לכן, במלחמת יום הכיפורים, ירו טייסינו אלה על אלה בשמי סואץ. כעת קיימנו מנגנון תיאום עם רוסיה כדי להימנע מכך בשמי סוריה.

אירוע זה סימן שינוי משמעותי נוסף. בעשורים שחלפו מאז נפילת ברית־המועצות היגרו לישראל מיליון יהודים שהפכו לקהילה הגדולה ביותר של דוברי רוסית מחוץ לברית המועצות לשעבר.

יהודים אלה, שהסירוב לאשר את יציאתם עמד בלב הסכסוך שלנו עם ברית המועצות, שימשו כעת גשר תרבותי בין שתי המדינות. עוד לפני עלייתם, רבים מהשירים הרוסיים ממלחמת העולם השנייה ומתנועת הנוער הקומוניסטית "גוירו" והפכו לשירי עם עבריים ידועים ואהובים.

במוסקבה הפיקו מארחינו הרוסים הופעה מיוחדת לציון קשר מוזיקלי זה בין המדינות, ועל הבמה הופיעו ברצף זמרים ישראלים ורוסים.

פוטין ואני עלינו לבמה בתום המופע כדי להודות לאמנים. כשהתלוצצנו על השאלה היכן יהודי רוסיה צריכים לחיות, אמרתי קצרות: "שהכלכלה הטובה ביותר תנצח..."

נראה שלפוטין לא היה אכפת כל כך. בהמשך ביקשתי ממנו לסייע בהבאתם ארצה של שרידי גופות חיילינו הנעדרים שהיו מפוזרים במקומות שונים בסוריה. הרוסים הצליחו לאתר את גופתו של חייל צה"ל זכריה באומל, שנפל במלחמת לבנון בקרב סולטן יעקוב. משפחתו של זכריה והעם כולו היו אסירי תודה. הוא הובא לקבר ישראל בהר הרצל ב־2019, שלושים ושבע שנים אחרי נפילתו. אביו של זכריה, שנאבק כל כך להחזירו, לא זכה להביא את בנו לקבר, אבל עין לא נותרה יבשה למראה מרים באומל שעמדה באצילות ליד קבר בנה. לאור שיתוף הפעולה המוצלח שלנו בהימנעות מחיכוך ישראלי־רוסי בסוריה, החלטתי להיות גלוי עם פוטין.

אמרתי לו שאני מעריך שאובמה ינסה להעביר במועצת הביטחון של האו"ם החלטה אנטי־ישראלית משמעותית בחודשיים, בתקופה שבין הבחירות לנשיאות ארה"ב בנובמבר לבין השבעת הנשיא הנכנס בינואר 2017.

החלטה כזו עלולה להוביל בסופו של דבר לסנקציות כלכליות נגדנו ולערער את ביטחוננו.

לאור הדיווחים שקיבלתי על כך שאובמה התחייב לאבו מאזן להכיר במדינה פלסטינית בטרם יעזוב את תפקידו, ולאור העובדה שבקרוב הוא יהיה משוחרר משיקולים אלקטורליים, הייתי משוכנע שצעד אמריקני באו"ם נגד ישראל הוא בלתי נמנע. כשהבחירות לנשיאות ולקונגרס מאחורינו, לא יכולתי לעשות דבר בחודשיים אלה של התפר בין הנשיא העוזב ובין הנשיא הנכנס. יכולתי רק לקוות שפוטין, מסיבותיו שלו, יפעיל את השפעתו לבלום או לעכב החלטה זו. פוטין שמע את דברי. נותר לי רק להמתין ולראות מה יעשה בנידון.

כוח עולמי עולה

2020–2015

למרות רחש ההדלפות בתקשורת על החקירה הפלילית הצפויה לי בקרוב, שבתי מרוסיה וחזרתי לעסקים כרגיל, או ליתר דיוק — לעסקים יוצאי דופן.

15 שנים קודם לכן שרטטתי חזון להבטחת עתידה של ישראל על ידי חיזוק עוצמתה הלאומית. לחמתי בשוחות כשר האוצר כדי לחולל מהפכה בכלכלתה. הכסף שהוזרם לקופת המדינה מרפורמות השוק החופשי שהנהגתי חיזק את עוצמתה הצבאית והמודיעינית.

כעת הגיע הזמן לאחד את העוצמה הכלכלית עם העוצמה הביטחונית כדי ליצור עוצמה מדינית. העוצמה המדינית מצידה תחזור ותחזק את שתי העמדות הראשונות. הבריתות שנשיג עם מדינות שונות יפתחו שווקים חדשים ויעצימו עוד יותר את הכלכלה ואת התעשיות הצבאיות שלנו. השתמשתי בהישגינו הכלכליים והטכנולוגיים, ובמעמדי האישי בזירה העולמית, כדי לפתוח דלתות בכל היבשות — בייחוד למעצמות הגדולות — ובכך לפרוץ אחת ולתמיד את טבעת הבידוד שהקיפה את ישראל. הייתי נחוש להסיר לצמיתות את עניבת החנק של החרם הכלכלי, שהעולם הערבי והפלסטיני ניסו להלביש על צווארנו.

אבל האמת היא שכיוונתי למטרה שאפתנית הרבה יותר —

הפיכת ישראל למעצמה עולמית עולה.

התחלתי באפריקה.

ב־4 ביולי 2016, יום השנה הארבעים למבצע אנטבה, ביקרתי באוגנדה פעם נוספת, הפעם בליווי משלחת ממשלתית גדולה.

כשעליתי לראשו של מגדל הפיקוח של הטרמינל הישן באנטבה יכולתי עדיין לראות את חורי הכדורים שירו חייליו של יוני. בתום טקס קצר בנמל התעופה נסעתי לפגישה במעונו של נשיא אוגנדה יורי מוסווי בקמפלה, שם אירח את מנהיגי אתיופיה, קניה, רואנדה, דרום סודן וזמביה, וכן נציג בכיר מטנזניה.

אחרי מלחמת יום הכיפורים סולקה ישראל מכל מדינות אפריקה כמעט, אך בשנים האחרונות גבר ביבשת הביקוש למומחים ישראלים בתחומי החקלאות, ניהול המים, הבריאות והתקשורת.

"ישראל חוזרת לאפריקה, ואפריקה חוזרת לישראל", אמרתי למנהיגים שם.

הפיכתה של יבשת אפריקה לשוק בעבור סחורות ושירותים ישראליים היתה

חשובה, אבל חשובה יותר בעיניי היתה פתיחתה כשוק פוליטי. באו"ם חברות 193

מדינות, כחמישים מהן מאפריקה. כמעט כל המדינות הללו הצביעו אוטומטית נגד ישראל בפורומים השונים של האו"ם. אם אצליח להעביר לצד שלנו שש מדינות אפריקניות, הגוש האנטי־ישראלי יתחיל להיסדק. אתחיל במדינות הנוצריות במזרח אפריקה, ובהדרגה אכרסם גם בשאר.

במשך שלוש שנים ביקרתי באפריקה ארבע פעמים. מלבד אוגנדה ביקרתי גם בקניה, ברואנדה, בצ'אד ובאתיופיה. בליבריה השתתפתי בוועידה השנתית של הקהילה הכלכלית של מדינות מערב־אפריקה (ECOWAS) ובקניה נכחתי בטקס ההשבעה של הנשיא אוהורו קֶנְיָאָה לכהונתו השנייה. בשני המקרים הייתי המנהיג הלא אפריקני היחיד שזכה להזמנה.

הביקורים הללו יצרו תהודה רבה ביבשת. מדינות רבות החלו להתעניין ביצירת שותפויות עם ישראל כדי לשפר את חיי אזרחיהן. טכנולוגיה ישראלית לעיבוי מים מן האוויר איפשרה לכפרים אפריקניים להפיק מים במקום שתושביהם יצעדו מדי יום קילומטרים רבים למקורות מים מרוחקים; הידע החקלאי הישראלי הגדיל את תפוקת היבולים; שיטות אבחון ישראליות סייעו לבלום את התפשטות נגיף ה־HIV. הרשות הפלסטינית נכנסה למצוקה. שמחתי לקרוא דיווחים על כך שהיא מודאגת ש"ישראל נוגסת בתמיכה המסורתית שאנו מקבלים באפריקה".

אכן נגסנו. הפלסטינים התקשו למנוע ממדינות רבות באפריקה לפעול בהתאם לאינטרסים שלהן. בביקור בצ'אד, מדינת ענק במרכז אפריקה שנאבקה בטרור אסלאמיסטי, כוננתי יחסים דיפלומטיים מלאים, וכך הוצאתי עוד מדינה מוסלמית מהקואליציה האנטי־ישראלית.

כל אלה היו ביקורים ראשונים של ראש ממשלה ישראלי במדינות אלו, אבל הסמלי והמרגש ביותר מבחינתי היה ביקורי באתיופיה.

המגעים בין העם היהודי לעם האתיופי החלו בביקורה של מלכת שבא אצל שלמה המלך בירושלים לפני אלפי שנים.

"זהו ביקור גומלין שהיה צריך להתקיים כבר מזמן", אמרתי בפרלמנט האתיופי באדיס־אבבה. "אני בטוח שלא נצטרך להמתין עוד 3,000 שנה לביקור הבא".

יהודים שעלו מאתיופיה לישראל הצטרפו לנסיעתי, ונפעמו מן הביקור.

הזמנתי מנהיגים אפריקנים רבים לבקר בישראל, והם באו. שרה הציעה לי לבטל את ארוחות הערב הגדולות שערכנו למנהיגים זרים במהלך כהונתי הראשונה כראש הממשלה. באירועים המוניים אלה השתתפו מאות אנשים, שצבאו על השולחן המרכזי. אורחיי ואני בקושי הצלחנו להחליף מילה בינינו.

"תזמין אותם לארוחות ערב אינטימיות במעון בכלפור", אמרה לי שרה בתבונתה האופיינית. "כך תבנה קשרים אישיים אמיתיים".

זו היתה ללא ספק העצה הטובה ביותר שקיבלתי כדי לקדם דיפלומטיה אישית. אורחיי ואני חשנו משוחררים, דבר שאינו מתאפשר באווירה הקפואה של פגישות רשמיות. רצינו לדעת על מניעיו של כל אחד מאיתנו להיכנס לפוליטיקה, על האופן שבו ראינו את עתיד מדינותינו ועל מה שאנו שואפים לעשות למענן. כמובן, יכולנו להכיר יותר לעומק את בני שיחנו וליצור עמם קשר אנושי בלתי אמצעי. שום מסמך תדרוך ממשרד החוץ או המוסד לא היה יכול לספק תובנות כאלה.

כמעט תמיד נטה נושא השיחה, בסופו של דבר, לכיוון ארצות הברית: "תוכל לעזור לנו עם הממשל? עם הקונגרס? עם הקהילה היהודית באמריקה? עם האוונגליסטים?" מעצם השאלות הבנתי שחלק מהמנהיגים התחילו להבין כיצד משפיעה הפוליטיקה האמריקנית על עמדות הממשל.

תמיד השבתי על השאלות באופן שקול ובכנות. לפעמים יכולנו לעזור, אבל לא תמיד. נזהרתי לא להבטיח דברים שלא אוכל לקיים. כך או אחרת, ברור שהעימות שלי עם נשיא ארצות הברית על רקע נאומי בקונגרס ב־2015 לא פגע במעמדי בקרב מנהיגי מדינות העולם. להפך. יותר מכל דבר אחר, הנאום הזה והתשואות שזכיתי להן מחברי הקונגרס שנעמדו על רגליהם חיזקו אותי בקהילה הבינלאומית הרבה מעבר למה שיכולתי לצפות.

הדבר התבטא גם בכך שכתב העת **פורבס** דירג אותי פעם אחר פעם בין המנהיגים החזקים בעולם. רק שלושה מדינאים מלבדי הופיעו ברשימה הזאת ברציפות במשך יותר מעשור.

אבל נחזור לכלכלה: מלכתחילה האמנתי שכלכלה איתנה ומשגשגת חיונית ליצירה ולשימור של עוצמה לאומית. כעת, אחרי יצירת כלכלת השוק החופשי בישראל, הקדשתי זמן ומאמץ לזירוז יחסי הגומלין עם השווקים הבינלאומיים. זה תאם כלל כלכלי פשוט.

קיימות שתי דרכים בסיסיות להרחבת הכלכלה: לייצר מוצרים חדשים או לפתוח שווקים חדשים. האמנתי שישראל יכולה לעשות את שני הדברים, אך כמדינאי התרכזתי במשימה השנייה.

בכלכלת ישראל, יזמים מתוחכמים ייצרו מוצרים ושירותים פורצי דרך. האמנתי שהממשלה צריכה להפריע להם כמה שפחות, ואדרבה — היא צריכה לסייע להם כמה שיותר בהפחתות מיסים, במתן ערבויות אשראי לייצוא, בסבסוד מחקרים ובהסרת רגולציה חונקת.

צמצמנו חלק מרגולציית היתר המעיקה באמצעות הדרישה ממשרדי הממשלה לתת אומדן עלויות ומקור מימון לכל תקנה חדשה. כמו כן דרשנו לבטל תקנה ישנה כנגד כל תקנה חדשה שהוצעה.

משרד המדען הראשי התרכז בעידוד החדשנות. מדי שנה הענקתי את פרס ראש הממשלה לחדשנות ופרס זהה על פריצות דרך בתחבורה נטולת פחמן, בתרומה נדיבה של משפחת סמסון מדרום אפריקה.

הזמנתי שוב ושוב לשאת דברים בפורום הכלכלי העולמי בדאבוס שבשווייץ, ושם פגשתי כמה מיזמי הטכנולוגיה הגדולים בעולם. עם ביל גייטס שוחחתי על תוכניתי להעניק לילדים ממשפחות מעוטות הכנסה בישראל גישה למחשבים במחיר סביר במסגרת התוכנית "מחשב לכל ילד". גייטס אמר שזו יוזמה ראויה, והוא הותיר בי רושם של אדם חד מחשבה, נגיש ומעשי.

מארק צוקרברג — אז בשנות העשרים לחייו, לבוש בג'ינס ובחולצת טריקו — נראה לי ממוקד לחלוטין במשימתו. צעיר שאצה לו הדרך. לאחר פגישתנו בדאבוס שוחחנו פעם־פעמיים בטלפון בנושאים הקשורים לאסדרת האינטרנט, דבר שכחסידי כוחות השוק וחופש הביטוי נרתעתי ממנו באופן טבעי.

שמחתי כשמיקרוסופט ופייסבוק זיהו שתיהן את היכולות הטכנולוגיות של ישראל והקימו בארץ מרכזי מחקר ופיתוח תוססים. גוגל, אפל ושאר ענקיות הטכנולוגיה הלכו בעקבותיהן. קרנות הון־סיכון רבות רכשו חברות ישראליות; בין השאר עשה זאת איל ההון והמשקיע הפרטי הגדול בעולם וורן באפט, שברכישתו הראשונה מחוץ לארצות הברית קנה את מפעלי יֶשְׁקָר, מיסודו של היזם הישראלי סטף ורטהיימר. כשביקרתי במפעל ישקר בתפן, סמוך לכפר ורדים, נדהמתי: הרובוטים במפעל ייצרו להבים מדויקים שנשלחו ליפן. ממש למכור שלג לאסקימואים!

המפגש שלי עם יזם עולמי אחר, אילון מאסק, הותיר בי רושם עז. אכלנו יחד ארוחת בוקר במעון בבלפור ב־2018, והתרשמתי עמוקות מהבהירות ומהתעוזה של החזון העתידי שלו.

מאסק העלה הצעות מרתקות לפיתוח אנרגיה סולארית בישראל ודיבר בלהט על מהפכת התחבורה העירונית שהוא מתכנן באמצעות טכנולוגיית חפירת המנהרות החדשה ששקד עליה. אם תהיה לטכנולוגיה הזו היתכנות מעשית, היא עשויה להשלים את חזון התחבורה בן שני החלקים שקידמתי במרץ. החלק הראשון, הבין־עירוני, כבר מומש חלקית בפריסת סיבים מהירים ומסילות ברזל. התכוונתי לחבר את הרשת הבין־עירונית הזו לרכבות קליע מצפון לדרום, שיבטלו סופית את המושג "פריפריה". אזרחי ישראל יוכלו להגיע מכל נקודת יישוב לכל נקודה אחרת בתוך פחות משעה. אילת תהיה החרוג היחיד. אבל מה שמאסק הציע היה פותר את החלק השני של משוואת התחבורה — רשת של מנהרות פנים־עירוניות עם טכנולוגיה עתידנית לשינוע בָּזָק. העולם, ואנו בתוכו, מחכים בשקיקה לראות אם יצליח.

אף שהיה מודע ליכולותיו המיוחדות במינו, מאסק המפוכח נותר עם שתי רגליים על הקרקע ודיבר באופן ענייני על יוזמותיו שכבר שינו את העולם. לא היה ספק שהוא והיזמים האחרים, כולם מעוררי השראה, מעריכים את ישראל ככוח מוביל בחדשנות העולמית.

מה הפלא? עם מדיניות השוק החופשי שלנו, החדשנות הישראלית שגשגה. ישראל ייצרה מאות חברות הזנק (סטארטאפים) בתחום האגרוטק, חלקן מתמחות ב"חקלאות מדויקת". מדוע להשקות שדה שלם באופן לא חסכוני, כשאפשר להשתמש ברחפן ובחיישנים על הקרקע כדי לדעת איזה חלק בשדה יבש במיוחד וזקוק למים יותר מחלקים אחרים? העברת המידע הזה לטפטפות ממוחשבות — גם הן פיתוח ישראלי — מביאה לחיסכון עצום במים ומגדילה את היבול.

לפעמים צצה החדשנות החקלאית במקומות לא צפויים. ידידי שלומי פוגל, יזם מצליח בחברות מגוונות, פיתח חיבה מיוחדת לאוכמניות, פרי שנחשב קשה לגידול בישראל. תוך שימוש בטכנולוגיה יצירתית הוא הקים ברמת הגולן חווה, רובוטית ברוּפָה, שהאוכמניות והפטל הגדלים בה מתחרים במיטב התוצרת בחו"ל.

זוהי דוגמה בולטת, אחת מני רבות, לכושר ההמצאה המרשים של אלפי יזמים ואנשי טכנולוגיה בחברות הזנק ישראליות. סיפור הצלחה זה סייע לנו לפתוח דלתות רבות ברחבי העולם.

בישראל קמו מאות חברות הזנק בתחום טכנולוגיית המים. רבות מהן נעזרו בהשקעות העצומות שלנו בהתפלה. ב־2009, נוכח המחסור החמור במים, העברתי החלטת ממשלה להקים שלושה מתקני התפלה ענקיים. אם יש צורך בכמות גדולה יותר של מים, פשוט נתפיל יותר. עשינו זאת ביעילות מעוררת השתאות. ישראל היא כוח עולמי מוביל גם בטיפול בשפכים: אנו ממחזרים כ־90 אחוזים מן השפכים שלנו. במקום השני, הרחק מאחור, נמצאת ספרד עם כ־20 אחוז שפכים ממוחזרים. במפגשי עם מנהיגים זרים הייתי מציג את העובדות הללו ושואל: "באיזו מדינה מייצרת הפרה הכי הרבה חלב?" התשובות השכיחות היו הולנד, צרפת וארצות הברית, אבל האמת היא שגם בתחום הזה הקדמנו את כולם.

"אתם יודעים מה הסיבה לכך?" הסברתי להם, "הפרה הישראלית מיוחדת. כל 'מו' ממוחשב. לא סתם כינו את ישראל 'ארץ זבת חלב ודבש'..."

בביקור ביפן במאי 2014 יצרתי קשר אישי קרוב עם ראש הממשלה הנמרץ שלה, שִׁינְזוֹ אָבֶה. באותה עת, רק מעט מאוד חברות יפניות השקיעו בישראל. שאלתי את אבה אם יש לו הסבר לכך. הוא השיב שמשרד החוץ היפני חושש מהחרם הערבי.

"איזה חרם?" שאלתי. "הם לא יודעים שזה נגמר? מדינות ערביות רבות סוחרות

איתנו, חלקן אפילו ללא מתווכים".

אחרי ביקור בתערוכת חידושי רכב בטוקיו, פניתי לאבה: "אתה יודע", אמרתי, "גם לנו יש תעשיית רכב".

"לא ידעתי", אבה הגיב בהפתעה.

"טוב, אולי לא בדיוק תעשיית רכב — אבל מאות סטארטאפים אצלו מפתחים תוכנה שהיא העתיד של תעשיית הרכב".

כוונתי היתה להמצאות ישראליות פורצות דרך, ובהן ויז, מערכת ניווט לוויינית המבוססת על מיקור המונים שנמכרה לגוגל ב־2014 תמורת כ־1.1 מיליארד דולר, ומערכת הנהיגה האוטונומית של מובילאיי, שנמכרה לאינטל ב־2017 תמורת כ־15 מיליארד דולר.

"יצרני הרכב האמריקנים, הגרמנים והצרפתים כבר משקיעים בישראל. למה שתישארו בחוץ? בוא לישראל ותראה בעצמך", הזמנתי אותו.

אבה הגיע פעמיים לארץ. הוא קלט מיד את ההזדמנות לשיתוף פעולה ישראלי־יפני בטכנולוגיית הרכב, בפּינְטֶק (טכנולוגיה פיננסית) ובתחומים אחרים. בביקורו השני כבר נלוו אליו מנכ"לים מובילים רבים מיפן, איתות ברור למגזר הפרטי היפני שמותר — ואף רצוי — לעשות עסקים עם ישראל.

בתוך ארבע שנים, חברות מובילות ביפן השקיעו מיליארדי דולרים במחקר ופיתוח בישראל ובמיזמים משותפים עם חברות ישראליות; השקעה גדולה עשרות מונים מן ההשקעה הצנועה שקדמה לביקורי ביפן ולביקורו של אבה בישראל.

ביקוריהם של רוב המנהיגים הזרים בישראל הוזכרו אך בקושי בתקשורת בארץ, מחשש שסיקור כזה יחזק אותי פוליטית. אבל ביקורו השני של אבה בכל זאת עורר עניין. שרה ואני אירחנו אותו ואת רעייתו לארוחת ערב שהכין השף היצירתי משה שגב. המנות האחרונות הוגשו בתוך כלי קרמיקה בצורת נעל.

"חוסר כבוד ממדרגה ראשונה", נכתב למחרת באתרי האינטרנט. אבה צחק.

הוא שמח שסוף־סוף היה אזכור כלשהו לביקורו ההיסטורי בישראל.

כשאבה נרצח בידי מתנקש ב־8 ביולי 2022 ביפן, הייתי המום. מדינת ישראל ואני אישית איבדנו ידיד אמיתי. כשהסתיימה כהונתי כראש ממשלה ב־2021, לאחר שפרש הוא מתפקידו מסיבות בריאותיות, אבה ביקש ממני לשוחח עמו טלפונית תוך כדי ישיבת ממשלתו. בישיבת הממשלה המיוחדת הוא הודה לי על ידידותי והביע הערכה למאמצינו המשותפים לחזק את היחסים בין ישראל ויפן. איזה איש, ואיזו אבדה.

אחרי שתרמתי להאצת כושר ההמצאה הטכנולוגי של ישראל בליברליזציה של הכלכלה, נותר לי לשווק אותה לעולם. אבל היו שני תחומים שדרשו התערבות

ישירה יותר מצידו. התחום הראשון היה הגז הטבעי. ישראל תמיד היתה יבואנית של אנרגיה, ותלויה מאוד באספקה מבחוץ. אם נהפוך אנחנו ליצואני אנרגיה נשיג כמה תועלות ענק: נסייע לכלכלה שלנו לנתק את התלות במקורות חיצוניים, נפחית את עלות האנרגיה לשימוש פרטי ותעשייתי, ניהנה מאוויר נקי יותר, נמלא את קופת המדינה בהון עתק ונחזק גם בדרך הזו את הקשרים הדיפלומטיים בין ישראל למשפחת האומות.

במשך עשרות שנים הופקדה חברה ממשלתית על חיפוש גז טבעי במי הים אל מול חופי ישראל, וחיפושה לא העלו דבר. זמן קצר אחרי שאפשרנו לחברות פרטיות להצטרף לחיפושים, הן גילו בים מאגרי גז ניכרים. כעת התפתח מאבק בשתי חזיתות: הייתי צריך להגדיל את חלקה של הממשלה בהכנסות מהגז, ולהתגבר על התנגדויות של פעילי איכות הסביבה שביקשו להשאיר את הגז בקרקעית הים.

כדי לפתור את הסוגיה הראשונה הסמכתי את שר האנרגיה יובל שטייניץ להקים ועדה ציבורית בראשות הכלכלן המדופלם פרופ' איתן ששינסקי. תפקיד הוועדה היה להמליץ על רגולציה במשק הגז הטבעי בישראל. אף שהוועדה המליצה לשנות את תנאי החוזה הממשלתי המקורי עם חברת הגז הפרטית, צעד שבדרך כלל הייתי מסתייג ממנו, בחרתי לאמץ את ההמלצה. הגז היה שייך לכלל הציבור. גם אחרי התאמות הוועדה, הכנסות הגז שיגיעו לחברות הפרטיות עדיין היו עצומות.

כעת החלה המערכה השנייה, שהיתה ביזארית אפילו במונחי השמאל הישראלי. תומכי שמאל השיקו קמפיין ציבורי להשארת הגז בקרקעית הים. לאמיתו של דבר מטרתם לא היתה רק שמירה על איכות הסביבה — בכך אפשר לטפל בלי להשאיר את המשאב היקר קבור מתחת לים — אלא גם "לשמור על הגז לדורות הבאים".

גישה זו יושמה בכמה מדינות ושללה מהן במשך שנים את היתרונות הכלכליים העצומים של מרבצי גז. אחרי ויכוח ציבורי נוקב ואינספור דיונים עם חברת נובל אנרג'י האמריקנית שהשקיעה באסדת גז ענקית, שטייניץ ואני הצלחנו להעביר את החקיקה הנדרשת בכנסת.

בתוך זמן קצר החלה ישראל למכור גז למצרים ולירדן.

נוסף על כך התחלנו לקדם תוכניות להנחת צינור תת־ימי שיספק בעתיד גז מישראל ומקפריסין לאירופה. ב־2020 התחלנו למכור גז לאירופה דרך מתקן הנזלת הגז במצרים. לראשונה בתולדותיה, ישראל השיגה עצמאות אנרגטית — ואף ייצאה אנרגיה למדינות אחרות. ב־2022, אספקת הגז הישראלי חסכה למשק עשרות מיליארדי שקלים. תקבולי הגז הכניסו לקרן העושר שהקמנו מיליארדי שקלים. בעשור הקרוב צפוי הסכום לגדול פי כמה וכמה, ולתמוך בצורכי החינוך, החברה

והרווחה. הגז הטבעי שינה את פני כלכלת ישראל לשנים רבות קדימה. התחום השני שהתערבתי בו ישירות היה הסייבר. ב־2011 פנה אליי אלוף במיל' פרופ' יצחק בן־ישראל, שיעץ לי מעת לעת בנושאים מדעיים וטכנולוגיים, ואמר: "אני רוצה שתקרא את הספר הזה". "מה זה?" שאלתי. "רומן".

"אני לא קורא רומנים", ענית. מאז ומתמיד העדפתי לקרוא ספרי היסטוריה, טבע וכלכלה, ביוגרפיות, כתבים בפילוסופיה פוליטית, חידושי ארכיאולוגיה ויצירות על המצאות טכנולוגיות.

"את הספר הזה אתה חייב לקרוא", התעקש הפרופסור. הספר תיאר מלחמת סייבר עתידית בין ארצות הברית לסין. אכן, לי זה לא נשמע בדיוני. למחרת התקשרתי לאיציק בן־ישראל. "נשארתי עד כל הלילה וסיימתי לקרוא את הספר. תוכל להגיע לפה בהקדם האפשרי?" לישראל היו יכולות סייבר מסוימות, אך הספר שכנע אותי שאנו חייבים להתקדם מהר והרבה בתחום. לא יכולנו להישאר מאחור. הקמתי ועדת היגוי עם פרופ' בן־ישראל ועם מזכירי הצבאי יוחנן לוקר, כדי לבסס את התשתית, הנהלים והמימון שיזניקו את ישראל לקדמת המרחב הווירטואלי. הסיבה הראשונה לפיתוח יכולת הסייבר הזאת היא אבטחת מידע. לא יכולנו להותיר את ישראל חשופה למתקפות טכנולוגיות עוינות שיאיימו על מערכות המדינה והמשק. עוד ביוני 2011 אמרתי בכנס שנערך באוניברסיטת תל־אביב: "ישראל חייבת להיות בין חמש מעצמות הסייבר המובילות בעולם בתוך חמש שנים".

לוחמת סייבר דומה לשימוש החלוצי במטוסים במלחמת העולם הראשונה. יש צורך לכונן יכולות מתקדמות עדכניות, שמונחות על ידי תורת הפעלה חדשה לגמרי. פיתוח כזה בישראל הצריך השקעה מסיבית במערכים הרלוונטיים בצה"ל, במוסד ובשב"כ, לצד גיוס סטודנטים מוכשרים ביותר ופתיחת מחלקות חדשות באוניברסיטאות.

הוריתי גם להקים מרכז לאומי להגנת סייבר שיגן על חברות ישראליות, ומינתי את פרופ' אביתר מתניה, בוגר התוכנית הצבאית היוקרתית תלפיות, לעמוד בראשו. נפגשתי עמו בקביעות.

איפה מתחילים? זו הבעיה הראשונה שעמדנו בפניה. אפשר להגן על פעילות צה"ל או המוסד, אבל איך מונעים מתקפת סייבר על

חברות הניקיון שקשורות בהם, או על קופות החולים שנותנות שירות לאנשיהם? איך מגינים על רשת החשמל מפני מתקפות שעלולות להשבית את המדינה? האם לחייב חברות במגזר הפרטי להתגונן מפני לוחמת סייבר, או להניח זאת לשיקול דעתן?

השאלות הללו מייצגות חלק זעיר מן האתגרים הכבירים שעמדו בפנינו. אני כולל בכך את מאבקי הכוח הבלתי נמנעים על חלוקת סמכויות ותפקידים בין זרועות הביטחון.

בדומה למרבית מדינות העולם, לא היו לנו תוכניות מן המוכן בתחום הסייבר. המדינות המפותחות התמודדו ממש עם אותן שאלות, והציצו האחת מעבר לכתף רעותה כדי ללקט מידע ולהבין מה יש לעשות.

החלטתי שהדרך היחידה להתקדם בשטח הלא מוכר הזה היא פשוט... להתקדם. נעזרתי בתרגולת מקובלת בצה"ל. כשג'פים, טנקים וכלי מלחמה אחרים עומדים דוממים בשטח, המפקד נותן פקודה: "אחריי! נתקדם תוך כדי תנועה".

כך גם במנהיגות. אתה מצביע על הכיוון הנכון, אומר "קדימה!" ומוודא תחילת תנועה. פעמים רבות התנועה עצמה, אף שאינה מאורגנת באופן מושלם, עדיפה על קיפאון. הדברים מסתדרים בעצמם, והתיקונים נעשים תוך כדי תנועה. זה מה שעשינו כעת.

אחרי שפתרתי את מאבקי הכוח הברוקרטיים בין זרועות הביטחון, הקמתי באוגוסט 2011 את מטה הסייבר הלאומי. מינתי צוות פעולה, והטלתי עליו אחריות ומשימות.

ההשקעה הממשלתית הכבירה באבטחת סייבר סייעה להצמיח מאות חברות סייבר חדשות. הן התחרו ביניהן על בוגרי יחידות המודיעין של צה"ל, המוסד והשב"כ.

מה שהתחיל כאתגר ביטחוני דוחק התפתח גם להזדמנות כלכלית עצומה. בעולם הדיגיטלי, הגנת סייבר הכרחית בכל מקום. חברות סייבר צצו כפטריות אחר הגשם. אבל אליה וקוץ בה: הפריחה היתה עלולה להיתקל במכשולים גבוהים שתציב בפניה רגולציית יתר.

אכן, בייצוא יכולות סייבר לחו"ל וידאנו שהמכירות — בייחוד לממשלות — יוסדרו בקפידה במחלקה מתאימה במשרד הביטחון, שאישרה פרטנית כל עסקה.

בד בבד השתדלנו להקל על חברות הסייבר הישראליות בכל תחום אפשרי. אישרתי להן להביא ארצה מומחים זרים להתמחויות מיוחדות, וכך סייעתי לטפל בבעיה מספר אחת — ההון האנושי. חברות הביאו מומחי טכנולוגיה מקפריסין, ממזרח אירופה וממקומות אחרים כדי למלא את החסר, והן הרחיבו את מעגלי

פעילותן בחו"ל. עד מהרה עלה הביקוש לשירותי סייבר ישראלים על ההיצע. ב־2017 הושג היעד שהצבתי לנו. ישראל תפסה את המקום השני בעולם במספר העסקאות לאבטחת סייבר, אחרי ארצות הברית ולפני בריטניה.

בהיותי ער להתעצמותם של איומי הסייבר, הקפדתי להימנע מן השימוש בטלפונים ניידים. הוריתי להוציא מחדרי הישיבות מחשבים, מסכי טלוויזיה ומוצרים טכנולוגיים (גאדג'טים) אחרים שעלולים לאפשר לאויבינו גישה ויזואלית וקולית לדיונים רגישים.

לא יכולתי להעלות בדעתי שבחלוף כמה שנים ישתמשו גורמים במשטרת ישראל ב"פֶּגְסוֹס" — תוכנת הריגול הישראלית המתקדמת בעולם — נגד מקורביי. הם חיפשו דרכים לחדור לחייהם בניגוד לחוק, ותחת איומים והפחדות להביא אותם לצאת נגדי. הצבת סייגים משפטיים לפעולה הנפסדת של השימוש בתוכנה הזאת לא היתה מועילה: ההאזנות הללו כבר היו מחוץ לחוק. אבל במירוץ החתרני להדיח אותי מתפקידי היו מעט מאוד סייגים.

בזמן אמת לא ידעתי שכך יהיו פני הדברים, אף שטפטוף הדלפות המשטרה לעיתונות על עבירות שעברתי כביכול גדל והלך. זרם ההדלפות הפך בהמשך לשיטפון של ממש, אבל גם הוא לא הסיח את דעתי מתוכנתי הגדולה. שליחותי למען ישראל היתה העיקר, והתמקדתי בה.

בשעה שהמהפכה היזמית והטכנולוגית בארץ ובעולם בעיצומה, השקעתי כל מאמץ לפתוח שווקים כלכליים ומדיניים חדשים לישראל כבסיס לכריתת בריתות בינלאומיות חדשות.

נוסף לארבעת ביקוריי באפריקה, טסתי לאמריקה הלטינית וביקרתי בברזיל, במקסיקו, בקולומביה ובארגנטינה — ביקורים ראשונים של ראש ממשלה ישראלי מכהן במדינות אלו.

קיימתי ביקורים מדיניים גם באסיה, כאמור — ביפן, בסין, בהודו ובסינגפור — ובאוסטרליה.

בסלונקי נפגשתי עם מנהיגי יוון וקפריסין. סיכמנו על ברית אזורית משולשת במזרח הים התיכון.

ביקרתי באזרבייג'ן ובקזחסטן, שתי מדינות מוסלמיות גדולות, ולאחר מכן ברוסיה, ושוחחתי עם מנהיגיהן על כניסתה של ישראל כנספחת לגוש המסחר האסייתי בן 15 החברות המכונה "השותפות הכלכלית האזורית המקיפה" (RCEP).

בוילנה פגשתי את מנהיגי שלוש המדינות הבלטיות, ליטא, אסטוניה ולטביה. בבודפשט נפגשתי עם מנהיגי רביעיית וִישְׁגֶּרָאד (V4) — פולין, צ'כיה, סלובקיה והונגריה — בפסגה שאירח ראש ממשלת הונגריה הפרו־ישראלי, ויקטור אורבן.

חתמנו עם המדינות הללו על אמנות מס ועל הסכמי השקעות סחר וחילופי טכנולוגיה. בדרך כלל הבאתי איתי לחו"ל משלחות של אנשי עסקים ישראלים שנפגשו עם עמיתיהם המקומיים, וראשי המדינות הללו נהגו כך גם הם כשביקרו בישראל.

בפגישה סגורה בבודפשט ביולי 2017 עם מנהיגי קבוצת וישגראד יצאתי חוצץ נגד מדיניות האיחוד האירופי הכורכת בין הסכמים טכנולוגיים עם ישראל להתקדמות מדינית עם הפלסטינים.

"הם השתגעו שם בבריסל?" קולי רעם. "אנו חיים בעידן טכנולוגי, וישראל היא מעצמה טכנולוגית. הם יורים לעצמם ברגל".

בגלל תקלה טכנית, העיתונאים שהיו מחוץ לאולם שמעו באוזניות את דבריי החרिפים נגד הפקידות הבכירה של האיחוד האירופי בבריסל ומיהרו לשדרם. במקום לסגת ולהשמיע תירוצים, נכנסתי שוב הישר לקו האש. בביקורי במטה האיחוד האירופי בבריסל כעבור כמה חודשים העברתי אותו מסר בדיוק — אם כי במילים מעודנות יותר — ל־28 שרי החוץ האירופים שנפגשו איתי.

מפגשים חובקי עולם אלה לקידום החדשנות הישראלית ולביסוס יוקרתה של המדינה היו מנוגדים בחריפות לעשייתם של ראשי הממשלה הישראלים בעבר. בששת העשורים הקודמים ביקרו מנהיגי ישראל בעיקר בצפון אמריקה ובמערב אירופה, בהתבסס על ההנחה שזהו הלב הפועם של הקהילה הבינלאומית. על פי רוב הגיעה לשם ישראל כמי שמבקשת טובות מדיניות וכלכליות.

כל פעילותי כראש הממשלה נועדה לשנות את המשוואה הזאת — והיא השתנתה בגדול, לבלי הכר, במקביל לטיפול עוצמתנו הרב־ממדית.

עכשיו הגיעו מנהיגי מדינות לישראל לא כדי לתת אלא כדי לקבל; להשיג מאיתנו מה שהם זקוקים לו — מטכנולוגיה אזרחית פורצת דרך ועד סיוע ביטחוני ומודיעיני נגד טרור. הממשלות הזרות לא התעניינו בתלונות הקבועות של ההנהגה הפלסטינית. לכל היותר, כמה מהם יצאו ידי חובה במילים שבלוניות על הצורך למצוא פתרון לסכסוך. מדי פעם הזכירו את עניין שתי המדינות, ולעיתים רחוקות ביקרו ברמאללה.

אחרי תשלום מס השפתיים המתבקש, היינו מגיעים לעניין האמיתי שהתכנסנו לשמו — חיזוק הקשרים הכלכליים והביטחוניים בינן ובין ישראל.

אפילו מדינות מערב אירופה אימצו בהדרגה את דפוס הפעולה הזה. אף שהן עדיין ייחסו משקל לסוגיה הפלסטינית, גם הן רצו ליהנות מיתרונות הטכנולוגיה הישראלית.

בביקורי באירופה ביקשתי לפגוש את ראשי קהילת העסקים — בלונדון, בפריז,

בברלין, ברומא. רבים נענו לכך והגיעו ברצון. מן הצד השני, מנהיגי אירופה שבאו לישראל הביאו איתם משלחות עסקים לתערוכות טכנולוגיות שארגנו במיוחד בעבורן.

ישראל, שבשנותיה הראשונות נודעה כיצואנית תפוזים ויהלומים, זכתה כעת להכרה כאחת ממעצמות ההייטק המובילות בעולם.

מנהיגים שאלו אותי שוב ושוב: "איך משכפלים את הנס הישראלי?" "זה קל", הייתי משיב. "קחו קוקטייל של רפורמות שוק חופשי, ערבבו בהן השקעות בטכנולוגיה צבאית, כווצו את ארצותיכם לשטח קטנטן שבו כולם פוגשים את כולם, והוסיפו תרבות עתיקה שמקדשת את הלימוד, הסקרנות והיצירתיות, ושאף פעם לא מסתפקת בקיים".

כמעט בכל הזדמנות עוררו הדברים גלי צחוק, שנמהלו בהערכה אמיתית למה שחוללנו כאן.

לפעמים הגיעו פרצי הצחוק ממקורות אחרים.

בתחילת כהונתי השנייה כראש הממשלה נפגשתי ברומא עם ראש ממשלת איטליה הססגוני, סילביו בֶּרְלוֹסְקוֹנִי.

"תגיד, ביבי, כמה ערוצי טלוויזיה יש לך בישראל?" הוא שאל.

"יש בישראל שלושה ערוצים", השבתי.

"לא, אני מתכוון לדבר אחר: כמה מהם עובדים בשבילך?" דייק ברלוסקוני, שאימפריית התקשורת הגדולה באיטליה היתה שייכת לו.

"אף לא אחד", אמרתי. "למעשה, כולם פועלים נגדי".

"אז איך אתה מנצח בבחירות עם שתי ידיים קשורות מאחורי הגב?" הוא שאל במבוכה.

"בדרך הקשה", אמרתי.

תעלוליו של ברלוסקוני, החריגים והבלתי ראויים בחלקם, פגמו בהתייחסות לכמה מרעיונותיו הרציניים באשר לתיקון כלכלת איטליה, שהיו נכונים ביסודם. הרעיונות הללו נתקלו בחומת ברזל של איגודים מקצועיים וקבוצות לחץ, שלא הוא ולא כל מנהיג איטלקי אחר הצליחו לפצח.

ברלוסקוני היה ידיד ישראל מוצהר. בנאומו בכנסת במהלך ביקורו בירושלים בפברואר 2010, הוא גולל בהתרגשות את סיפור התייצבותה האמיצה של אמו נגד קצין אס־אס בזמן נסיעה ברכבת. במעשה זה היא הצילה את חייה של נוסעת יהודייה.

לברלוסקוני היתה נטייה לפרובוקציות. כשעמדנו יחד על במה אחת אל מול מצלמות העיתונאים בוילה איטלקית מפוארת, הוקרנה מצגת קצרה על תולדות

האתר. כשעלתה אחת השקופית ובה סצנה אירוטית מתקופת הרנסנס, ברלוסקוני העיר: "כאן הם עשו בונגה-בונגה".

בהמשך, בהרמת כוסית בצהריים עם חברי המשלחת שלנו, הוא התייחס למעמדו בדעת הקהל האיטלקית.

"התקשורת פרסמה לפני כמה ימים סקר שבו נשאלו נשים איטלקיות האם הן שכבו עם סילביו ברלוסקוני", אמר. "36 אחוזים ענו שכן, והשאר השיבו בשאלה: 'רק פעם אחת?'"

ההצהרה השערורייתית עוררה פרץ צחוק של אי נוחות מצד הנוכחים, גברים ונשים כאחד. נראה שלברלוסקוני לא היה אכפת.

כשישראל הפכה לכוח עולה בעולם ביקרו בה כמעט כל מנהיגי המדינות הגדולות, למעט נציגי משפחת המלוכה הבריטית. גם כשחלפו שבעים שנים מקום המדינה, עדיין לא הגיע נציג כלשהו של המשפחה לביקור רשמי בישראל. למחדל בולט זה היה אחראי ככל הנראה משרד החוץ הבריטי, שהונחה על ידי גישה פרו-ערבית חסרת תקנה. למשרד החוץ בלונדון לא היתה בעיה לשלוח בני מלוכה למדינות אחרות במזרח התיכון. הכלל הופר רק בהלוויות ממלכתיות: הנסיך צ'רלס השתתף בהלוויותיהם של יצחק רבין ב-1995 ושמעון פרס ב-2016.

בעיניי זה היה עלבון. הייתכן שהדמוקרטיה היחידה במזרח התיכון אינה יעד ראוי לביקור מלכותי של אֵם הדמוקרטיות המודרניות? בפגישותי בשנים 2017–2018 עם פקידים ודיפלומטים בריטים, העברתי לממשלת בריטניה מסר של מורת רוח גלויה.

"אתם בין האחרונים לדעת שבעולם הטכנולוגי הנוכחי, ביקור בישראל הוא נכס ולא נטל", אמרתי לבכיר בריטי. לבסוף, ב-2018, העיוות תוקן כשהנסיך ויליאם ביקר בישראל. הוא התקבל בחום ובהתלהבות בידי אזרחי המדינה.

שרה ואני, עם הבנים, קיבלנו את פניו בכלפור.

ויליאם הופתע משליטתו של אבנר בקורותיה של אסטון וילה, קבוצת הכדורגל האהודה על הנסיך. אבנר עצמו אוהד את מנצ'סטר יונייטד. סיפרתי לו ויליאם על התרשמותי מן המאמן האגדי של יונייטד, סר אלכס פרגוסון, שפגשתי פעם במסעדה בניו-יורק. הנסיך ואני שוחחנו גם על תפקידם של מסוקים במבצעי חיפוש והצלה צבאיים, נושא שוויליאם הכיר כטייס מסוקים ואני התנסיתי בו מעת לעת כקצין לשעבר בסיירת מטכ"ל.

בהמשך דיברנו על שלוש נשים יוצאות דופן שהשפיעו רבות על חייו של ויליאם. שרה סיפרה לו על הערצת אמה לסבתו, המלכה אליזבת.

"אמא שלי תמיד אמרה לי שהמלכה אינטליגנטית מאוד כי היא יודעת להקשיב",

ציינה.

עיני ויליאם אורו. "היא אכן כזאת. היא קשובה לאנשים באופן יוצא דופן".
ברגע נוסף של גילוי לב, בחדר העבודה שלי, שרה סיפרה לויליאם שהיא תמיד
הזדהתה עם אמו, הנסיכה דיאנה המנוחה.

"אני חושב עליה בכל יום", אמר ויליאם ברכות.

בעבורי, החלק המרגש בביקור הנסיך היה שיחתנו על סבתא רבא של ויליאם,
הנסיכה אליס. בהיותה נזירה באתונה, במהלך הכיבוש הנאצי של יוון במלחמת
העולם השנייה, היא נתנה מחסה לפליטים יהודים וזכתה לתואר חסידת אומות
העולם מטעם יד ושם. הבאנו כמה מצאצאי המשפחות שהצילה לפגוש את נכדה,
הנסיך. הם הביעו הערכה עמוקה לאליס, שהם חבים לה את חייהם. ויליאם התרגש
מאוד מהמחווה. הנסיכה אליס נפטרה באנגליה ב־1969, ולבקשתה הועברו
עצמותיה לקבורה בירושלים.

שנתיים אחר ביקורו של ויליאם בישראל, בינואר 2020, אביו — הנסיך צ'רלס,
שבזמן הורדת הספר לדפוס משמש כמלך הממלכה המאוחדת — השתתף בטקס
רב רושם בירושלים לציון 75 שנה לשחרור מחנה אושוויץ. צ'רלס, שפגשתיו פנים
אל פנים לראשונה בהלווייתו של המלך חוסיין ב־1999, ניגש אליי והתבדח: "אתה
לא מזדקן אף פעם?"

ביקורים אלה נתנו סוף כל סוף ביטוי לקשרים הקרובים שרקמנו בין בריטניה
וישראל. היקף הסחר השנתי בין שתי המדינות עומד על מיליארדי דולרים. שיתוף
הפעולה במלחמה בטרור ובתחום המודיעין הביטחוני מתרחב והולך. המחדל
ההיסטורי בא על תיקונו.

להתהלך בין ענקים

2018–2016

בינואר 2016 הזמנתי לביקורי הרשמי השלישי בסין כראש הממשלה. סין של 2016 היתה שונה לחלוטין מזו שביקרתי בה לראשונה כמעט עשרים שנה קודם לכן. המוני האופניים והבניינים הרעועים נעלמו מחוצות הערים. את מקומם תפסו נהרות של מכוניות ויערות של גורדי שחקים, מחוברים ברשת מודרנית של כבישים מהירים ומסילות ברזל.

שחרור הכלכלה הסינית בידי המנהיג יוזם הרפורמות דָּנְגְּ שִׁיאָו פִּינְג בשנות השמונים הזניקה את סין למעמד של מעצמה המתחרה עם ארצות הברית על המקום הראשון בכלכלת העולם. לאיש לא כדאי לזלזל בעוצמתה האדירה של ארצות הברית ובמשק עתיר היצירות שלה, ובכל זאת כדאי לשים לב לאבחנתו של הנרי קיסינג'ר: לבד מ־300 השנים האחרונות, לסין היה התמ"ג הגבוה בעולם במשך אלפיים שנה.

האם אפשר לשלול את האפשרות שסין תהיה המעצמה העולמית המובילה במאה ה־21?

בביקורי בסין ב־2017, סין הונהגה על ידי שִׁי גִ'ינְפִּינְג — אדם בעל אישיות שונה מקודמו, גִ'יאֵנְג דְּזֵה־מִין הלבבי.

שִׁי הוא מנהיג שקט בעל ארשת פנים רצינית. הוא התמקד במשימתו להפוך את סין למעצמה מובילה, וליתר דיוק — למעצמה המובילה בעולם. אבל הוא גם היה מודע לכך שהצמיחה הכלכלית המהירה במדינתו גובה מחיר עצום מתושביה, שמתמודדים בלא הרף עם זיהום האוויר והמים, ועם בעיות בריאות כתוצאה מכך. שִׁי ראה בישראל מוקד של חדשנות טכנולוגית, שסין אינה יכולה להתעלם ממנו בניסיון לפתור את בעיותיה. אין הסבר אחר לכך שהוא טרח לפרוש בפניי שטיח אדום, לערוך טקסים רשמיים ולקיים ארוחת ערב אינטימית איתי — מנהיג מדינה זעירה שאוכלוסייתה היא עשירית האחוז מאוכלוסיית העולם.

בארוחת הערב תיארתי לשִׁי את מערכת הבריאות הייחודית של ישראל, שמחזיקה רשומות רפואיות ממוחשבות של כ־98 אחוזים מתושביה. אם תושב תל־אביב נזקק לטיפול חירום בבית־החולים סורוקה בבאר־שבע, ההיסטוריה הרפואית שלו זמינה מיידית. לעיתים קרובות, הזמינות מבטיחה הצלת חיים. אחד מעוזריי שלף מארנקו, לצורך ההמחשה, את כרטיס קופת החולים המגנטי שלו.

שִׁי נטל את הכרטיס ובחן אותו מקרוב.
"מכובדי", אמרתי לָשִׁי, "אני חושש שתזדקק לעוד מיליארד כאלה כדי שזה יעבוד גם אצלכם..".

כשהצחקו בחדר שכך, עלה בדעתי הבדל נוסף בינינו ובין סין. בישראל אין לממשלה גישה לתיקים רפואיים, ופרטיות החולה נשמרת בקפדנות. בסין הדברים ייראו אחרת.

כמו רוב מנהיגי המערב הלכתי על חבל דק ביחסנו לסין. מצד אחד רציתי לפתוח את השוק הסיני העצום למשקיעים ישראלים, ובו בזמן לבסס השקעות סיניות אצלנו — במיוחד בתשתיות ציבוריות.

מצד שני הייתי גלוי לב עם מארחי הסינים לגבי המגבלות על טכנולוגיות צבאיות ומודיעיניות שלא נוכל לשתף עם חברות מקומיות. זו היתה התחייבות ברזל כלפי ארצות הברית, בת בריתנו הגדולה, שאנו חולקים איתה הרבה מטכנולוגיות אלו כמו גם את ערכי החירות של הדמוקרטיה.

הביקור בסין הוכתר בהצלחה גדולה. נפגשתי לא רק עם מנהיגים פוליטיים בדרגים שונים, אלא גם עם ראשי חברות הטכנולוגיה הענקיות. בין השאר הוזמנתי לשאת דברים במכללה שמכשירה את דור העתיד של מנהיגי סין.

"מהו המתכון הסודי של ישראל להצלחה?" שאלו אותי המתמחים הסינים. נתתי תשובה אמיתית, גם אם היא נוסחה בדיפלומטיות: "המתכון הוא החופש לחַדֵּשׁ". לאחר כמה ראיונות לתקשורת הופתעתי לראות אנשים מצביעים עליי ברחובות. אני מניח שבראיונות איתי צפו מאות מיליוני בני אדם.

כעבור שנה וחצי, באוקטובר 2018, סין שלחה לישראל את סגן הנשיא שלה, ואנג צ'ישאן. המטרה היתה להשלים הסכם לשיתוף פעולה טכנולוגי וכלכלי בין סין לישראל, שעמלנו עליו שנים.

ביקורו של ואנג החל בארוחת ערב פרטית במעון בבלפור. אף שהמסגרת היתה מצומצמת, האווירה נותרה קפואה למדי. "לישראל ולסין יש הרבה מן המשותף", אמרתי בניסיון לשבור את הקרח. "אוכלוסייה, למשל".

פניו של צ'ישאן נותרו חתומות.

"גודל".

הוא עדיין לא צחק...

"גיאוגרפיה". אפילו לא עווית של חיוך.

לפתע אורו פניו של סגן הנשיא. "לפעמים מדינות יכולות להתגבר על מגבלות הגיאוגרפיה", אמר.

"מה?" אמרתי. "זה נשמע כמו משהו מוויל דוראנט".
ואנג היה נלהב ממש. "אתה קורא את דוראנט? קראתי את כל ספריו", אמר בהשתאות.

"גם אני", השבתי. קמתי מכיסאי, נכנסתי למשרדי ושלפתי מאחד המדפים את ספרו של דוראנט, לקחי ההיסטוריה.

אכן, הציטוט של ואנג, כולל ההתייחסות לישראל, הופיע בעמוד 17 בספר, שנכתב כמעט יובל שנים קודם לכן: "השפעתם של הגורמים הגיאוגרפיים הולכת ופוחתת בד בבד עם צמיחת הטכנולוגיה... רק דמיונם ויוזמתם של מנהיגים, וחריצותם העיקשת של ההולכים אחריהם, יוכלו להפוך פוטנציאל לעובדה קיימת. ורק בזכות שילוב דומה תרבויות מתפתחות למרות אלף מכשולים טבעיים (כפי שקורה בישראל של היום). הציוויליזציה נוצרת בידי האדם, לא בידי האדמה".

מכאן ואילך השיחה זרמה בחופשיות. בילינו יחד שלושה ימים, וביקרנו במרכזי מחקר ופיתוח שמתמחים בחקלאות, ברפואה, ברובוטיקה ובטכנולוגיות נוספות. לביקור היו השלכות מרחיקות לכת. ואנג ואני חתמנו על הסכם לשיתוף פעולה כלכלי — יעד שמדינות חתרו אליו ולא הצליחו לממשו. באותה עת רק לשווייץ היה הסכם דומה עם סין.

לביקור היה גם נספח אישי. כשאבנר השתחרר מצה"ל ב־2018 הוא יצא לטרקים שנמשכו חצי שנה באוסטרליה ובניו־זילנד. שרה, כאמא יהודייה טיפוסית, הצטרפה אליו לשלושה שבועות. הוא הספיק לעשות את קפיצות הבנג'י לפני שהגיעה, וקיצר בעבודה את מסלול ההליכה היומי לעשרה קילומטרים בלבד.

בדרך חזרה הביתה, שרה עשתה עצירת ביניים בסין. ממשלת סין ערכה לה סיור אח"מים ב"עיר האסורה". הסינים גם לקחו אותה לסיור במוזיאון לחדשנות, שמציג את ההתפתחות הטכנולוגית של ארצם.

שרה לא האמינה למראה עיניה: מול הכניסה, מתחת לתמונת הנשיא שי, הופיע תצלום משותף של ואנג ושלי בחתימת ההסכם סין־ישראל. הייתי המנהיג הזר היחידי שתמונתו הוצגה במוזיאון.

כששרה הראתה לי את התמונה הזאת נמלאתי הכרת תודה לאבי, שהכיר לי את ויל דוראנט חצי מאה קודם לכן. כדי לוודא שלא התבוננתי ביחסינו עם סין מבעד למשקפיים ורודים מדי ביקשתי משגירנו בבייג'ינג, צבי חפץ, לבקר במוזיאון אחרי חצי שנה. התמונה עדיין היתה שם.

עוד לפני ביקורו של ואנג אצלנו כבר החלו טיסות ישירות מישראל לסין ובכיוון ההפוך. ראיתי בקו זה נתיב טיסה חיוני. גם בעידן הדיגיטלי אין תחליף למפגשים פנים אל פנים של יזמים, אנשי עסקים ומומחי טכנולוגיה. הטיסה הישירה החשובה

ביותר לישראל מבחינה כלכלית כבר פעלה בין תל־אביב לסן־פרנסיסקו. היא קישרה בין היזמים ב"סיליקון ואדי" הישראלי למקביליהם בעמק הסיליקון בקליפורניה. קו הטיסות ישראל־סין היה מכפיל כוח.

נוסף על טיפוח הקשר עם סין, חתרתי לפתוח עוד שני שווקים ענקיים למוצרים ישראליים — בברזיל ובהודו. למעשה, בשלוש המדינות הללו חיה שלישי מאוכלוסיית העולם.

לברזיל לא תמיד היו יחסים טובים עם ישראל. מיד אחר ביקורי במקסיקו, בקולומביה ובארגנטינה ב־2017, פגשתי באו"ם לבקשתי את נשיא ברזיל מישל טקמ. ציפתה לי הפתעה נעימה.

"מדוע לא באת לבקר גם אצלנו?" שאל הנשיא.

"לא הזמנתי", עניתי.

"אתה מוזמן עכשיו", אמר הנשיא.

נודע לי שבברזיל נמצאת הקהילה האוונגליסטית הצומחת מהר יותר מכל מקום אחר בעולם. בסאו־פאולו אף בנו המאמינים הנוצרים דגם שמשחזר את בית המקדש השני.

כשז'איר בולסונארו ניצח בבחירות 2018 לנשיאות ברזיל, הנשיא הנכנס חידש את ההזמנה לבקר שם. הוא צירף לה הזמנה להשתתף בטקס ההשבעה שלו ב־1 בינואר 2019. נעניתי ברצון.

בולסונארו השמרן והשנוי במחלוקת, שביקר בישראל פעמיים, הוא תומך נלהב של חיזוק הקשר עם ישראל. כשהגעתי לריו דה־ז'ניירו טיילתי בחוף קופקבאנה והצטרפתי למשחק כדורגל מאולתר בחול.

המבלים בחוף קיבלו אותי בקריאות תמיכה, מן הסתם לא בגלל כישורי הכדורגל שלי. גילויי אהדה אלו חזרו על עצמם במכפלות כשאלפי ברזילאים אוונגליסטים ראו אותי מחוץ לארמון בברזיליה לאחר טקס ההשבעה. הם הריעו לי ממושכות כמנהיג מדינת ישראל.

מתברר שהתנ"ך יכול לחולל פלאים בשירות הדיפלומטיה.

אבל לא רק התנ"ך — גם הטכנולוגיה יכולה לחולל פלאים. ביולי 2017, כשראש ממשלת הודו נְרֵנְדְרָה מוֹדִי ביקר בישראל, ליוויתי אותו במשך ארבעה ימים. שנים קודם לכן, בהיותו מושל מדינת גוג'ראט (המדינה המערבית ביותר בהודו), מודי נחשף לשיטת ההשקיה בטפטוף שפותחה בישראל. כעת ראה במו עיניו עד כמה התקדמנו בחקלאות ובתחומים אחרים.

מודי היה חמים וישיר. הוא סיפר לי שהוא עושה יוגה מדי יום, והפליג ביתרונותיה הרוחניים והגופניים. נוצר בינינו חיבור מייד. בחוף הים של גבעת אולגה מסרתי לו

מתנה מהעם בישראל לעם ההודי: מתקן נייד להתפלל מים תוצרת כחול-לבן. הכנסנו למתקן מי ים, וכעבור כמה דקות קיבלנו מים מותפלים ששתינו לרוויה. אחת מעובדות משרד ראש הממשלה הציעה שנחלוץ נעליים. התצלום של מודי ושלי משתכשכים יחפים במים הרדודים הפך לסמל. אפילו העיתונות הישראלית נאלצה לסקר זאת.

שישה חודשים לאחר מכן, בתחילת 2018, ביקרתי בהודו עם משלחת עסקית גדולה. מודי גמל לי כשנלווה אליי במשך ארבעה ימים.

ביקרנו במומבאי ובגוג'ראט. השתתפנו בתערוכות מחקר ופיתוח. נפגשנו עם חקלאים הודים.

"ראש הממשלה", אמרה חקלאית אחת, "מומחים ישראלים הגדילו את היבול שלי פי שניים!"

"ואת שלי פי שלושה!" צהלה חברתה.

ביקרנו באנדרטת הזיכרון מעוררת ההשראה של מהטמה גנדי, ובבית שבו הוא טווה צמר. ממשלת הודו הפיקה לכבודנו מופע עשיר של שירה וריקוד בהשתתפות כוכבי בוליווד, וסידרה לנו ביקור בלתי נשכח בטאג' מהאל.

במהלך ארוחת ערב פרטית בביתו, מודי ואני סגרנו כמה עסקאות מסחריות חשובות. אמרתי לו שתמיד אוקיר את אומץ ליבם של החיילים ההודים, שמסרו את נפשם בקרב על שחרור חיפה מהשלטון העות'מאני מאה שנים קודם לכן.

בספטמבר 2017 נאמתי בעצרת האו"ם בניו יורק. הצבעתי על השינוי חסר-התקדים במעמדה הבינלאומי של ישראל:

אנו בעיצומה של מהפכה אדירה במעמדה של ישראל בקרב האומות. זה קורה כיוון שסוף כל סוף, עיניהן של מדינות רבות ברחבי העולם נפקחות לראות מה ישראל מסוגלת לעשות בעבורן. אותן מדינות מבינות כעת את מה שמשקיעים מבריקים כמו וורן באפט, וחברות גדולות כמו גוגל ואינטל, זיהו ויודעים זה שנים — שישראל היא אומת החדשנות; המקום שבו נוצרת טכנולוגיה פורצת דרך בחקלאות, מים, ביטחון סייבר, רפואה, רכב אוטונומי ותחומים רבים אחרים.

המדינות הללו גם מוקירות את יכולותיה הגדולות של ישראל במלחמה בטרור. בשנים האחרונות סיפקה ישראל מודיעין שמנע עשרות פיגועי טרור גדולים ברחבי העולם והצילה את חייהם של אינספור בני אדם.

בשנה אחת, מאות נשיאים, ראשי ממשלה, שרי חוץ ומנהיגים אחרים ביקרו בישראל, רבים מהם בפעם הראשונה. בשנה החולפת, ישראל אירחה מנהיגים מרחבי העולם, והיה לי הכבוד לייצג את מדינתי בשש יבשות שונות. כל זאת בשנה אחת. שש יבשות!

מכיוון שבכל זאת מדובר באו"ם, לא יכולתי שלא להוקיע את הצביעות האנטי־ישראלית שעדיין שוררת במוסדותיו: "עדיין לא ביקרתי באנטרקטיקה", אמרתי, "אבל אני מקווה לעשות זאת ביום מן הימים, כי שמעתי שגם הפינגווינים הם תומכים נלהבים של ישראל. לפינגווינים אין כל קושי לזהות שיש דברים שהם שחור או לבן. הם יכולים להבדיל היטב בין טוב לרע".

אבל הרגעים שריגשו אותי יותר מכול במסעותיי בנכר היו אלה שהזכירו לי אירועים היסטוריים גורליים בתולדות עמנו.

בליטא עמדתי מעל גיא ההריגה בפונאר, שבו נורו למוות אלפי יהודים — גברים, נשים וטף. באוקראינה ביקרתי בבאבי יאר, שם נטבחו עשרות אלפים מיהודי קייב.

איזו כבדת דרך עשינו מאז ועד היום!

שבעים שנים אחרי השואה, מדינת ישראל החזירה לעמנו את היכולת להתנגד למבקשי נפשנו. מקץ דורות ארוכים של סבל ואכזריות שאין דומה להם, כוֹנְנוּ מחדש את העוצמה היהודית. הפלא קרה: עמנו יצא מן הקבר, נמלא רוח חדשה ותפס את מקומו על במת ההיסטוריה, כפי שניבאו ירמיהו, ישעיהו ויחזקאל.

בכל שנה מ־2015 עד 2020 ביקשה אוניברסיטת פנסילבניה מ־17 אלף מובילי דעה בעשרים מדינות לדרג את המדינות החזקות בעולם. אף שאוכלוסיית ישראל מונה רק כעשירית האחוז מאוכלוסיית העולם, מדינתנו הקטנה דורגה כמדינה השמינית בעוצמתה בעולם.

מתנת פרידה

2016

שנה אחת קודם לכן נשאתי בעצרת הכללית של האו"ם נאום מסוג שונה בתכלית. בספטמבר 2016 הייתי מודע היטב לכך שאנו רחוקים ארבעה חודשים בלבד מסיום כהונתו של אובמה. מתוך הנחה שהנשיא — שהיה משוחרר כעת מאילוצים פוליטיים — יביא למועצת הביטחון החלטה אנטי־ישראלית מיד לאחר הבחירות בארה"ב, שזרתי את הנושא בנאומי. בפתח דבריי ציינתי את הגיחוך בהמשך קיום הרוב האנטי־ישראלי הבלתי משתנה באו"ם, שעה שמדינות רבות המיוצגות בארגון שינו זה מכבר את יחסן לישראל.

"הרוב האוטומטי נגד ישראל שאנו רואים עדיין היום באו"ם מזכיר לי את הסיפור המדהים של הירוֹ אוֹנוֹדָה", אמרתי. סגן־משנה אוֹנוֹדָה היה חייל בצבא יפן שלחם בפיליפינים במלחמת העולם השנייה. הוא סירב להאמין שהמלחמה הסתיימה, חי בג'ונגל עשרות שנים בשעה שתיירים יפנים נפשו במלונות שבנו האמריקנים במנילה הסמוכה. לבסוף, ב־1974, הצליח מפקדו לשעבר לשכנע אותו שהוא יכול לצאת ממחבואו ולהניח את נשקו.

פניתי לנציגים באו"ם: "יש לי היום מסר אחד אליכם: הניחו את נשקכם. המלחמה נגד ישראל באו"ם הסתיימה".

כשאמרתי דברים אלה כעשרים מדינות שתמכו בהחלטות אנטי־ישראליות בעבר כבר שינו את הצבעתן לטובה. אך מטרתי העיקרית בנאום היתה לתת מכת מנע, גם אם לא קטלנית, ל"מתנת" הפרידה של אובמה, שלהערכתי עמדה להגיע מיד לאחר הבחירות בארה"ב.

"אני יודע שאולי תהיה סערה לפני השקט", אמרתי לנציגי המדינות. "אני יודע שמדברים כאן על חבירה נגד ישראל באו"ם בהמשך השנה. בהתחשב בהיסטוריה העוינת של האו"ם כלפי ישראל, האם יש מי שבאמת מאמין שישראל תאפשר לאו"ם לסכן את ביטחוננו ואת האינטרסים הלאומיים החיוניים שלנו?"

מעבר לשיחתי מוסקבה כמה חודשים קודם, היה מעט מאוד שיכולתי לעשות כדי למנוע אפשרות רעה זו, ויכולתי רק לקוות לתפנית חיובית ברגע האחרון. מוקדם יותר באותו קיץ החלטתי להתרכז בנושא האחרון שנותר פתוח מול ממשל אובמה: לחתום על מזכר הבנות עם ארה"ב לגבי סיוע צבאי לישראל לעשור הקרוב.

מזכר ההבנות הראשון מסוג זה נחתם במהלך כהונתי הראשונה כראש הממשלה. בעקבות נאומי בקונגרס ב־1996, בו קראתי להפסקת הסיוע הכלכלי לישראל,

ניהלתי משא ומתן עם ממשל קלינטון על הסכם שבו 1.2 מיליארד דולר בסיוע הכלכלי השנתי יקוצצו מדי שנה ב־120 מיליון דולר, עד שתוך עשור ייפסק כליל הסיוע הכלכלי. במסגרת הסכם זה הוגדל הסיוע הצבאי לישראל בהדרגה, מ־1.8 מיליארד דולר ל־2.4 מיליארד דולר בשנה, מה שהבטיח לצה"ל תמיכה אמריקנית רצופה במשך עשור.

ב־2007, כשפג תוקפו של מזכר ההבנות הראשון, ניהל ראש הממשלה דאז אולמרט משא ומתן עם הנשיא ג'ורג' בוש על הארכת הסיוע הצבאי בעשור נוסף בסכום מוגדל.

הסיוע הביטחוני הגדול לישראל זכה לתמיכה דו־מפלגתית נלהבת בקונגרס. בעיניהם הייתה זו השקעה טובה בבעלת־ברית שמעולם לא ביקשה לקבל סיוע של חיילים אמריקנים, הדפה את האסלאם הקיצוני בלב המזרח־התיכון, העניקה לארה"ב מודיעין שימושי מאין כמוהו ופיתחה יחד איתה מערכות נשק מתקדמות ביותר.

"לעזאזל", אמר לי סנאטור ממדינה דרומית, "אילו היתה לנו ישראל באפגניסטן, היינו חוסכים לעצמנו טריליון דולר ועוד מקבלים בעלת־ברית אמינה נגד המנוולים". עכשיו הגיע תורי לבקש הארכה שלישית של מזכר ההבנות, הפעם מהנשיא אובמה.

החשש מאי חידוש מזכר ההבנות היה אחת הסיבות לכך שחלק מהקצינים הבכירים בצה"ל דחקו בי שלא לנאום בפני הקונגרס על הסכם הגרעין עם איראן, אלא לנהל משא ומתן עם הממשל האמריקני על מזכר משותף חדש. "אף סכום כסף לא יגן עלינו מפני פצצות אטום", השבתי. "אנו חייבים להתנגד לעסקה כעת ולטפל במזכר ההבנות מאוחר יותר".

"אבל נאום שלך בקונגרס יסכן את חידוש מזכר ההבנות", הם התעקשו.

"לא, הוא לא יסכן אותו", אמרתי. "להיפך, הוא יבטיח שנקבל אותו".

חשבתי שאם בכלל, עימות עם אובמה על הסכם הגרעין — והעובדה שאפרט בפומבי עד כמה הוא גרוע לישראל, יובילו אותו להאריך את תוקפו של מזכר ההבנות, ובכך להוכיח שהתמיכה האמריקנית בביטחון ישראל לא נפגעה תחת ממשלו.

היו שהציעו להמתין לנשיא הבא. גם את ההצעה הזו דחיתי. לעולם אין לדעת מי, או מה, עלול לבוא אחר כך.

כפי שצפיתי, אחרי משא ומתן קצר הסכים אובמה לחתום על מזכר הבנות חדש שהעניק לישראל סיוע שיא של 36 מיליארד דולר במשך עשר שנים. המזכר זכה לתמיכה נרחבת בקונגרס ונחתם ב־14 בספטמבר 2016, פחות מחודשיים לפני

הבחירות לנשיאות.

לא היתה זו הפעם האחרונה שנאלצתי להשליט את שיקול הדעת שלי והיכרותי עם הפוליטיקה האמריקנית על עצותיהם של "המומחים לאמריקה" בממסדי החוץ והביטחון שלנו.

כשהייתי בניו־יורק באותו חודש לקראת נאומי בעצרת הכללית של האו"ם, ביקשתי להיפגש עם שני המועמדים לנשיאות, הילרי קלינטון ודונלד טראמפ. צירפתי את השגריר דרמר לפגישות אלה.

הילרי הביאה עימה את היועץ שלה, ג'ייק סאליבן. נפגשנו במלון שבו היא היתה אמורה לנאום. היה ברור שתשומת לבה נתונה לעימות הטלוויזיוני שעמדה לנהל עם טראמפ. לפוליטיקאי הנאבק על חייו הפוליטיים אין דבר מטריד יותר מנודניק שגוזל מזמנו בשעה שהוא עומד לדין הבוחר.

דיברתי בקיצור ובתמציתיות.

ידעתי שהילרי תומכת בהסכם הגרעין עם איראן ולכן חזרתי על עמדתי בקצרה והתמקדתי בהזדמנויות לשלום שלדעתי נפתחו עם מדינות ערב. הילרי הנהנה בראשה וניכר היה שהיא מזהה את ההזדמנות.

טראמפ קיבל את דרמר ואותי בדירתו המוזהבת במגדל טראמפ. נפגשנו כמה פעמים במהלך השנים והוא תמך בפומבי במועמדותי לראשות הממשלה כמה שנים קודם לכן. הוא היה לבבי, מסביר פנים ובטוח בעצמו.

לא היינו צריכים להתאמץ כדי לשכנע אותו בעניין ההסכם עם איראן.

"זו העסקה הגרועה ביותר שראיתי מימי", אמר. "אני הולך לצאת ממנה".

אמרתי לו שאני מסכים עימו לחלוטין. חזרתי גם בפניו על אמונתי שאנו עומדים בפני פריצת דרך לשלום עם כמה מדינות ערביות.

הביטחון שלי באפשרויות אלה לא היה תיאורטי. במשך שנים ניהל המוסד מגעים חשאיים עם מקביליו במדינות ערביות רבות.

יחסים אלו ספגו מהלומה לאחר החיסול של בכיר החמאס מחמוד אל־מבחוח בדובאי ב־2010. אף שאנשינו הצליחו להיחלץ מהמדינה, החשיפה הפומבית על חלקו של המוסד במבצע גרמה מבוכה גדולה לאמירויות ולמשבר מתמשך ביחסים איתנו.

אבל כל זה החל להשתנות כאשר איום הגרעין האיראני הונף כחרב מתהפכת מעל ראשם של מנהיגי מדינות ערב הסוניות. הם ראו בי את המנהיג היחיד בעולם שהיה מוכן לצאת בגלוי נגד ההסכם. טוני בלייר, שערך מסע דילוגים פרטי בין המפרציות לישראל, לחץ על קיום פגישה ביני לבין מנהיגי המפרץ. בסיועו, בין השנים 2016 ו־2018 נפגש איציק מולכו עם נאמניהם של מנהיגים ממדינות המפרץ

המרכזיות, ואחר כך עם מוחמד בן זאיד, מנהיג האמירויות, ועם מנהיגים נוספים. מולכו ארגן פגישות חשאיות עם נציגי המנהיגים בקפריסין, בביתו שבקיסריה ובמעון ראש הממשלה בירושלים. לאחר מכן התקיימו שיחות טלפון ביני לבין אותם מנהיגים, שהובילו בתורן לפגישות חשאיות בינינו.

נפגשנו במפרץ מספר פעמים. באחת הפגישות נחתתי במסוק יחד עם מולכו, שיזם את הפגישה, על סיפון יאכטה בים סוף. הייתי צריך קודם לכן להתגבר על חששם של גורמי הביטחון שהמסוק שלנו יתרסק על הסיפון הקטנטן.

המנהיגים הערבים שפגשתי היו נבונים ומביני עניין. שוחחנו גלויות על חששותינו מחוסר הנכונות של ארה"ב להתעמת עם איראן ומרצונה ללכת לקראתה. שוחחנו גם על שיתוף פעולה צבאי, כלכלי ודיפלומטי.

הם גילו לי שנאומי בקונגרס נגד הסכם הגרעין עם איראן ונכונותי להתייצב מול אובמה היו נקודות המפנה בנכונותם להדק את הקשרים עם ישראל. פגישות אלו הניחו יסודות מוצקים ל"הסכמי אברהם", שהיו פריצת דרך מדינית בקנה מידה היסטורי.

יום הבחירות בארה"ב הגיע.

שמונה שנים קודם לכן התעוררתי לנשיא אובמה. כעת התעוררתי לנשיא טראמפ.

עולמי השתנה בן רגע. נזכרתי בשיחתי עם טראמפ ערב הבחירות. עכשיו יהיה לי בעל־ברית עוצמתי במאבק המכריע נגד הגדולה באויבותיה של ישראל.

אבל נותרו עוד חודשיים שלמים עד להשבעת טראמפ וידעתי שבזמן הזה אצטרך לעשות הכל כדי לחמוק מ"מתנת הפרידה" שאובמה מכין לישראל במועצת הביטחון של האו"ם.

"על מי הם יפילו את זה?" שאלתי את רון.

"יפילו את מה?"

"להגיש במקומם את הצעת ההחלטה האנטי־ישראלית", אמרתי. "ברור שהאמריקנים יפילו את זה על מדינה אחרת, שתגיש במקומם את הצעה. כך הם יוכלו להימנע בהצבעה שתעבור ברוב קולות וגם לא יטילו עליה וטו. ציבורית הם יאמרו שהם לא הצביעו בעד החלטה אנטי ישראלית אלא רק נמנעו בה".

"אף אחד לא יקנה את זה", אמר רון.

"אולי, אבל אני בטוח שזה מה שהם יעשו".

וכך בדיוק היה.

לא חלפו ימים רבים עד שהחל לזרום אלינו מידע על המהלך האמריקני. שתי ממשלות ידידותיות לישראל העבירו לנו מסר שארה"ב פנתה אליהן בחשאי כדי

שיגישו את ההחלטה העוינת נגדנו. בצער הן הוסיפו שלא נותרה להן ברירה אלא להצטרף אליה.

האמריקנים בחרו במצרים להגיש במקומם את ההחלטה האנטי־ישראלית במועצת הביטחון. דיברתי בטלפון עם אֶסיסי אך הוא ענה במשיכת כתפיים מילולית, כשבעצם אמר לי "מה־אני־כול־לעשות". מאנשי טראמפ, שעדיין לא נכנס לתפקיד, נבצר לעזור, אך הוא עצמו פרסם הצהרה שדחתה את ההחלטה המתגבשת נגדנו והדגיש שמו"מ ישיר הוא הדרך היחידה להתקדם לפתרון הסכסוך בין ישראל לפלסטינים.

ידעתי שהפסדתי את הסיבוב הזה. החלטה 2334 של מועצת הביטחון של האו"ם עברה ב־23 בדצמבר 2016 בהימנעות ארה"ב. היא קבעה שעל ישראל "להפסיק לאלתר ובאופן מוחלט את כל פעילות ההתנחלויות בשטחים הכבושים, כולל במזרח ירושלים".

בנאום שנשאתי בכותל המערבי בערב חנוכה יצאתי בחריפות נגד ההחלטה. "החלטת האו"ם היא מעוותת ומבישה, אבל נתגבר עליה. היא טוענת שהרובע היהודי כבוש. זה אבסורד. היא טוענת שהכותל הוא שטח כבוש. גם זה אבסורד. אנו דוחים זאת על הסף כפי שדחינו את החלטת האו"ם האבסורדית שקבעה כי הציונות היא גזענות".

כדי לבטא את אכזבתנו מהחלטה מבישה זו החזרתי ארצה את שגרירינו בניו־זילנד ובאוקראינה, שתי מדינות שהצטרפו למצרים בהגשת ההחלטה; צמצמנו את תמיכתנו בפרויקט כלכלי בסנגל, שהצביעה בעדה; והשעיתי את תשלום דמי החברות השנתי בחמישה גופים של האו"ם.

"ראש הממשלה, אתה לא מגזים קצת?" שאל אותי פקיד בכיר במשרד החוץ. "ממש לא. אנו חייבים להגיב במלוא העוצמה עכשיו, כי ההחלטה שעברה היא רק הקדימון להחלטה נוספת, הרבה יותר קשה", השבתי לו.

נודע לי שאובמה וצוותו הכינו הצעת החלטה שנייה למועצת הביטחון, קשוחה אף יותר מקודמתה. ההחלטה תקרא לישראל לסגת לקווי 1967 ולהקים מדינה פלסטינית שבירתה מזרח ירושלים.

הסכנה הגדולה ביותר היתה שזו תהיה מה שמכונה במועצת הביטחון של האו"ם "החלטה מחייבת", כלומר כזו שתלווה בסנקציות כלכליות נגד מי שיפר אותה.

בשיחת טלפון יוצאת דופן של אובמה עם עיתונאי ישראלי אוהד ב־14 באוקטובר 2016, שלושה שבועות לפני הבחירות לנשיאות, הוא כנראה רמז על החלטה כזאת. "לפני שאעזוב את תפקידי אני מתכוון להביא למועצת הביטחון החלטה שתקבע פרמטרים לשלום ישראלי־פלסטיני, ותקבע את הקווים המנחים לעקרונות הסכם

השלום: מדינה פלסטינית, מעמדה הסופי של ירושלים וגבולות הקבע הכוללים על פי קווי 1967".

עכשיו החלטה שנייה זו עמדה בפתח.
הודעתי למוסקבה על אכזבתי הרבה מהצבעתה של רוסיה על ההחלטה הקודמת.
לשני הצדדים היה ברור מה מטרת המסר.
"הבנו אותך", היתיה התשובה שקיבלתי.
לא התאכזבתי שוב. ההחלטה השנייה לא עברה. היא אפילו לא הוגשה.

* * *

אובמה היה בין המנהיגים המוכשרים ביותר שפגשתי. הוא היה חד מבחינה אינטלקטואלית, ידע מה הוא רוצה להשיג והיה ממוקד־מטרה. בניגוד למה שמקובל לחשוב, מעולם לא האמנתי שלב הסכסוך בינינו היה על רקע אישי, לפחות לא מהצד שלי.

העימות בינינו היה אידיאולוגי.

על אף שהאישיות של כל אחד מאיתנו שונה בתכלית במובנים רבים, כמה פרשנים העירו שבאופן מוזר היה בינינו דמיון מסוים בתחום אחד. לשנינו היתה גישה שכלתנית בנושאי מדינה ופוליטיקה. שנינו נכנסנו לפוליטיקה במטרה לממש תפיסות אידיאולוגיות, ושנינו ראינו בכוח פוליטי אמצעי למימושן. הפער הגדול בגישותינו היה במטרות שביקשנו להשיג.

אין ספק שתהום היתה פעורה בינינו בסוגיה הפלסטינית, אותה ראה אובמה דרך העדשה המעוותת של הנרטיב הפלסטיני. הוא באמת האמין שהיהודים בישראל הם ניאו־קולוניאליסטים שגזלו את הארץ מידי ילידיה, התושבים הערבים; זאת למרות שההיסטוריה של התקופה העתיקה והמודרנית מראה את ההפך הגמור. הפלסטינים הצטרפו לחמישה צבאות ערב במלחמת השחרור בניסיון לעקור אותנו מכאן, ומאז התנגדו לכל הסדר שישאיר את מדינת היהודים על כנה.

צידודו המוחלט של אובמה בנרטיב הפלסטיני התבטא לא רק במדיניות מוטעית אלא גם בהתקפות אישיות עליי. הוא התעלם מההיסטוריה שלנו וזלזל במנהיג הנבחר של מדינת ישראל שהעז לחלוק עליי. אני בספק אם אובמה השתמש מול מנהיגים אחרים בעולם באותה שפה וטקטיקה שנקט נגדי. בזה הייתי שונה ממנו. תמיד ניסיתי כמיטב יכולתי להימנע מזלזול אישי במנהיגיהן הנבחרים של מדינות, גם כשחלקתי עליהם באופן תהומי.

ואולם ההבדל הגדול ביותר בינינו היה כיצד ראינו את תפקיד העוצמה ביחסים בינלאומיים. אובמה האמין שחלק גדול מתחלואי ההיסטוריה המודרנית נגרמו

כתוצאה משימוש לא הוגן בכוח רב מדי, בייחוד מצד המעצמות הקולוניאליות האירופיות ומצד ארה"ב שירשה אותן.

אובמה ציטט פעמים רבות את דבריו של מרטין לותר קינג כי "קשת ההיסטוריה נוטה אל הצדק". הוא סבר שתקונו המתמשך של העולם יושג בפניה אל "המלאכים הטובים יותר" של האנושות, כפי שניסח זאת לינקולן, כלומר בפניה אל מידותיהם הטובות של בני האדם. מכאן הדגש שהוא שם על הצורך בקונצנזוס בינלאומי ורצונו "להוביל מאחור", כשאררה"ב לוקחת על עצמה תפקיד פחות בולט ואסרטיבי בזירה העולמית.

דעתי שונה לחלוטין. פנייה ל"מלאכים הטובים יותר" יכולה לעבוד רק בעולם שבו שולטות דמוקרטיה ליברלית ושחרות טוב. ההנחה שעולם אוטופי כזה אכן קיים במציאות, כשבפועל הוא לא קיים, היא איזולת.

אני מאמין שמול משטרים טוטליטריים ודיקטטורות רצחניות דרושה מנהיגות אמריקנית תקיפה שתעמוד מולם. על ארה"ב להנהיג את הדמוקרטיה בהדיפת התוקפנות ובהגנה על חירויותינו, ולעיתים אף על עצם קיומנו. גם פנייתו של לינקולן ל"מלאכים הטובים יותר" של טבע האדם נאלצה להמתין כמה שנים עד שהושגה תבוסתן המוחצת של מדינות הדרום במלחמת האזרחים האמריקנית העקובה מדם. הבדל זה בתפיסותינו בא לידי ביטוי חריף בסוגיית איראן. אובמה האמין שגישה פייסנית עשויה למתן את הנטיות התוקפניות של איראן, וגם במקרה שזה לא יקרה, ארה"ב תוכל להכיל איראן גרעינית.

לעומתו, האמנתי אני שמניעת השגתו של נשק גרעיני על ידי המשטר האיראני היא כורח מוחלט, שכן ברגע שיהיה ברשותו נשק כזה תוקפנותו תגדל עשרות מונים.

אף שחלקתי בחריפות על אובמה בענייני מדיניות, לא חשבתי שהוא מנהיג חלש. הוא היה מוכן להיאבק על הדברים שהאמין בהם, כפי שנאבק מבית על הרפורמה בשירותי הבריאות. אבל ברגע כשהמדיניות שלו כלפי איראן וכלפי הפלסטינים סיכנה את ארצי — לא נותרה לי ברירה אלא להשיב מלחמה שעה. וכדי לעשות זאת, הייתי צריך לגייס לא רק את דעת הקהל בישראל אלא גם זו באמריקה.

הואיל ואובמה הכיר היטב את עוצמתה של דעת הקהל, פניותי המתמשכות לציבור האמריקני בתקופת כהונתו עוררו טינה ניכרת מצדו. כך כתב בספר זיכרונותיו, "ארץ מובטחת":

"תזמורת הגינויים שעליה ניצח נתניהו השפיעה כפי שהתכוון — היא גזלה מזמננו, הציבה אותנו בעמדת התגוננות והזכירה לי שחילוקי דעות רגילים בענייני מדיניות עם ראש ממשלת ישראל — אפילו כזה שיש לו קואליציה שברירית —

גובים מחיר פוליטי פנים-אמריקני שפשוט לא קיים בכל התמודדות שלי עם בריטניה, גרמניה, צרפת, יפן, קנדה או כל אחת מבעלות-הברית הקרובות האחרות שלנו".

בדיוק כך. אף אחת מהמדינות הללו לא התמודדה עם איומים קיומיים. אמנם הערכתי באמת ובתמים את עזרתו של אובמה בשמירה על היתרון הצבאי האיכותי של ישראל ובעובדה שחתם על מזכר הבנות לסיוע ביטחוני מוגדל לעשר שנים נוספות, אך לא יכולתי להתעלם מחתימתו על הסכם הגרעין עם איראן, שסיכן את עצם קיומנו.

הטענה שההסכם ימנע מאיראן לפתח נשק גרעיני היתה פשוט שגויה. במקרה הטוב העסקה היתה דוחה את השלב האחרון של העשרת האורניום בשנים בודדות, אבל בינתיים היא היתה מעניקה לאיראן אמצעים, כספים ולגיטימציה להפוך למעצמה גרעינית אימתנית.

ברגע של כנות, אובמה עצמו הודה בכך. כשנשאל ב־2015 בראיון לרשת הרדיו הציבורית של ארה"ב NPR מה יהיה זמן הפריצה של איראן לפצצה בחלוף 13 שנה להסכם הגרעין, הוא השיב: "בשנים 13, 14 ו־15 יהיו להם צנטריפוגות מתקדמות המעשירות אורניום מהר למדי, ובשלב זה זמני הפריצה יתכווצו כמעט לאפס".

במילים אחרות, בחלוף שתיים-עשרה שנים מחתימת ההסכם תהפוך איראן למעצמת סף גרעינית ותוכל לייצר תוך זמן קצר את הרכיבים הקריטיים להרכבת פצצות אטום, ללא שום מגבלה בינלאומית, ואפילו בהסכמה בינלאומית.

זו הסיבה שבנאומו בקונגרס ב־2015 אמרתי שהעסקה ההגיונית היחידה עם איראן היא זו שתסיר את הסנקציות וההגבלות הכלכליות מעל תוכנית הגרעין שלה רק בתמורה לפירוק יכולותיה הגרעיניות הצבאיות של איראן ולשינוי ברור בהתנהגותה התוקפנית.

לפי גישה זו איראן תצטרך לפרק את הצנטריפוגות שלה, שאין להן שום תכלית אחרת מלבד ייצור אורניום ברמת העשרה הנדרשת לפצצת ביקוע גרעיני; היא תסגור את הבונקרים הגרעיניים התת־קרקעיים שלה; תפסיק את תוכנית פיתוח הנשק שלה ואת הפעלת תנועות הטרור שאותן היא מממנת ומציידת ברחבי המזרח־התיכון ומחוצה לו.

הסכם הגרעין עם איראן שהתגבש ב־2015 לא הציב אף לא אחת מהדרישות הללו.

כל עסקה עם איראן היא בעייתית לנוכח נטייתו של המשטר לרמות והקושי לפקח על כך שיציית לתנאים שחתם עליהם. אבל הבעיה הגרועה ביותר עם ההסכם שאובמה חתם עליו ב־2015, ושל ההסכם שנים אחר כך, היתה העובדה

שהוא העלה את איראן על מסלול בטוח להפוך למדינה סף גרעינית, גם אם היא לא תפר שום סעיף בהסכם. וגרוע עוד יותר, איראן תוכל להתקדם לגרעין באין מפריע בחסות ההסכם כשהיא מקבלת חסינות מפני תקיפה צבאית אמריקאית. וזו היתה הנקודה העיקרית.

עם ההסכם או בלעדיו, איראן תוכל להיות מדינת סף גרעינית תוך שנים ספורות. ההבדל האמיתי הוא החסינות דה־פקטו שהעניק לה ההסכם ממכה צבאית, שבסופו של דבר היא הגורם היחיד שירתיע אותה להתחמש בנשק גרעיני. איראן ללא הסכם הגרעין היא מדינה מרוששת, מבודדת וחסרת־לגיטימציה החשופה לפעולות צבאיות המיועדות למנוע ממנו פיתוח נשק גרעיני. איראן עם הסכם גרעיני הופכת למדינה עשירה, לגיטימית וחסינה מפני התקפות מצד כל אחת מהמדינות החתומות עליו.

שום הסכם כשלעצמו לא ימנע מאיראן להשיג נשק גרעיני. רק אופציה צבאית אמينة יכולה לעשות זאת, ואפשרות זו היא בדיוק מה שהסכם הגרעין של אובמה ניסה למנוע. עמדתי היתה שמצב שבו אין הסכם עדיף על הסכם זה, שכן המרכיבים היחידים העשויים בסופו של דבר לעצור את המשטר האיראני מפריצה לגרעין צבאי — הרתעה וחופש פעולה מתקיימים רק בהעדר הסכם. אני מאמין שאובמה הבין זאת, אבל העדיף להכיל איראן גרעינית מאשר לסכל אותה.

בתדרוכים לעיתונות שבו וזלזלו אובמה ואנשיו במניעי התנגדותי לעסקת הגרעין המוצעת. בעיניהם הייתי פוליטיקאי צר אופקים ובעל "ראש קטן" שתמרוניו נועדו להבטיח את הישרדותו הפוליטית ותו לא. אחד מהם אף הגדיל לעשות ותדרך עיתונאי אמריקני שאני בסך הכל "פחדן עלוב". זה מצד פקידים ופוליטיקאים שמעולם לא סיכנו את חייהם בשדה הקרב ושמעמדם הפוליטי בשיטה הנשיאותית הנהוגה בארה"ב הובטח לארבע שנים, שלא כמו השיטה הפוליטית בישראל שבה בכל שבוע יכולה הכנסת להצביע אי־אמון ולהפיל את הממשלה.

כששמעון פרס נפטר בספטמבר 2016 הגיעו לחלוק לו כבוד אחרון רבים ממנהיגי העולם ובהם ביל קלינטון, אובמה וקרי.

קרי, שהוביל את המשא ומתן עם איראן, העביר מסר באמצעות אחד הישראלים שהשתתפו בהלוויה, בזו הלשון:

"תגיד לביבי שאם הוא רוצה הלוויה כזו, כדאי שישנה את המדיניות שלו". לא נשארתי חייב. "תגיד לקרי שההלוויה שלי לא מטרידה אותי. מטרידה אותי ההלוויה של ישראל".

מבחינתי, העימות עם אובמה לא היה אישי — הוא היה אידיאולוגי. אילו היה

מתייצב מול איראן, מכיר בריבונותנו בגולן ובירושלים ומטפל באופן מציאותי בסוגיה הפלסטינית, הייתי משבח אותו עד הגג. אבל כיוון שבחר בדרך שונה בתכלית, שסיכנה את עתידה של ישראל, לא נותרה לי ברירה אלא להתעמת איתו ועם מדיניותו.

מעולם לא עמדתי בפני אתגר קשה יותר.

"נין דיל"

2017

למחרת הבחירות בארה"ב צלצלתי לדונלד טראמפ כדי לברכו על ניצחונו. "היי ביבי", הוא אמר, "למה שלא תבוא לבקר אותי בשבוע הבא?" הודיתי לו על ההזמנה אך החלטתי להמתין עד לאחר השבעתו של טראמפ כנשיא. במקום זאת, שלחתי את רון דרמר ואת יעקב נגל, היועץ לביטחון לאומי, לפתוח בדיונים עם היועץ לביטחון לאומי של טראמפ, מייקל פלין, ועזרתו קת'לין מקפרלנד (פלין התפטר אחרי פחות מחודש ואת מקומו תפס הרברט מקמאסטר).

לבקשתי הם התמקדו באיראן ובהעברת השגרירות האמריקנית מתל-אביב לירושלים. נשיאים אמריקנים רבים הבטיחו לבצע מעבר זה, אך אף אחד מהם לא קיים את הבטחתו. קיוויתי שטראמפ יחרוג ממסורת זו.

אך דווקא אז קיבלנו איתות מדאיג לכך שהממשל החדש יהיה פחות להוט משחשבנו לפרוץ דרכים חדשות במדיניות האמריקנית כלפי ישראל. בשיחה עם דרמר אמר ג'ארד קושנר, חתנו של טראמפ, שישראל צריכה להקפיא התנחלויות למשך כמה שנים כדי לאפשר השגת הסכם שלום עם הפלסטינים. את קושנר פגשתי לראשונה בנעורו כשביקרתי בניו-ג'רזי בבית הוריו, שהיו תומכי ישראל בולטים בקהילה היהודית במקום.

לאחר בקשתו המפתיעה התקשר אלי רון בדאגה מהטלפון המאובטח בשגרירות.

"ראש הממשלה, יש לנו בעיה", אמר.

"תגיד לג'ארד שכבר היינו בבור הזה", השבתי.

"כבר אמרתי לו", השיב רון.

לאור הצהרותיו של הנשיא הנבחר טראמפ היינו במקום טוב בסוגייה האיראנית, למרות שבצוות הבכיר שלו נשמעו זמירות אחרות. מנגד, היינו במקום לא טוב בסוגייה הפלסטינית, לאור ההתמסרות הבלתי משתנה של קובעי המדיניות המשתנים בווינגטון לנרטיב הפלסטיני.

מאוחר יותר נודע לי שידיד משותף של טראמפ ושלי, שהקשר שלי איתו התרופף, דיבר בי סרה באוזני הנשיא. אחרי שהפלסטינים שכנעו אותו שיש לו הזדמנות להיות משכין שלום הסטורי, האיש הבטיח לטראמפ שיוכל לעזור להביא את "עסקת המאה" בין ישראל לפלסטינים. "אבו מאזן רוצה שלום", הוא הבטיח לנשיא הנכנס, "וביבי לא רוצה".

ברגע שהאשמת השווא הזו התקבעה במוחו של הנשיא, היה קשה לעקור אותה

משם. טראמפ נמשך באופן טבעי לאתגר השגת ההסכם שכל קודמיו נכשלו בהשגתו. הוא הרי כתב ספר שכותרתו "אמנות העסקה", וכבר עשה את הבלתי אפשרי כשנבחר לנשיא כנגד כל הסיכויים. מדוע אם כן לא יוכל לעשות גם כאן את הלא־יִיאמן?

אינני נוטה בדרך כלל להיכנע לדכדוך, אבל כאן הייתי קרוב מאוד לכך. כבר נאלצתי להתמודד עם שני נשיאים שאימצו ללא סייג את השקרים הפלסטינים וראו בי מכשול לשלום. האם נידונתי כעת לארבע שנים נוספות של ההבלים הללו? ניסיתי לנער מעליי את מצב הרוח הקודר ונזכרתי במשפט שאני נוהג לעיתים קרובות לומר לאחרים: "הדברים אף פעם אינם כה טובים כפי שאתה חושב, ואף פעם אינם כה רעים כפי שאתה חושש".

אבל זה היה גם תלוי במה שעושים בזמנים הלא־טובים. באמצע פברואר 2017 טסתי לווינגטון לפגישה ראשונה עם טראמפ כנשיא. דונלד ומלניה קיבלו את שרה ואותי בחמימות במדשאה הדרומית של הבית הלבן, מחווה ברורה של ידידות שמעולם לא זכינו לה קודם לכן. "זאת התחלה טובה", אמרתי לשרה לפני שיצאנו מהלימוזינה.

האווירה הטובה נמשכה גם בשיחה ידידותית בין ארבעתנו בחדר הסגלגל, עוד שינוי מרענן ביחס לעבר. ניכר היה שטראמפ נהנה להיות נשיא ומצב רוחו העליון היה מדבק. הוא היה אדיב מאוד כלפי שרה.

"איזה מזל יש לנו, ביבי, שיש לנו נשים כל כך חכמות ויפות", הוא אמר. "צודק לגמרי", הסכמתי.

מאוחר יותר, בשיחת העבודה עם שני הצוותים שלנו בחדר הקבינט, זרמה השיחה בחופשיות. עם טראמפ זה לא יכול להיות אחרת. הוא לקח את הדיון לכיוונים שעניינו אותו והתעלם מסדר היום שניסו להכתיב לו הפקידים. פגישתנו הראשונה התמקדה ברובה באיראן. טראמפ חזר על כוונתו לזנוח את הסכם הגרעין, ואז שאל לפתע: "למה בעצם לא הפצצתם את מתקני הגרעין של איראן?" "כי באותה עת לא היתה לי תמיכה מספקת בקבינט", עניתי בכנות. "אבל זו עדיין אופציה, כמו דברים אחרים".

זה היה תיאור מדויק של הדברים. בשנים שחלפו מאז, וככל שכוחי הפוליטי גדל, אישרתי פעולות של המוסד נגד תוכנית הגרעין האיראנית שתעוזתן הלכה וגברה. במקביל, חיזקתי גם את היכולות הצבאיות שלנו לפגוע במתקני הגרעין של איראן. כשפגשתי את טראמפ בבית הלבן כבר הייתי הרבה יותר בטוח שיהיו לי גם האמצעים וגם התמיכה בקבינט לסכל את שאיפותיה הגרעיניות של איראן, אם אחליט על מבצע צבאי.

העליתי בפני הנשיא את חשיבות העברת השגרירות לירושלים, אך הוא לא הגיב לכאן ולכאן. בסוף הפגישה ביקשתי מרון להסביר מדוע הכרה אמריקנית בריבונותנו ברמת הגולן היא אינטרס שישרת גם את ארה"ב.

"זו תהיה מהלומה לא־צבאית לאיראנים שמנסים להתבסס בסוריה, ובכל מקרה אין לנו כוונה לעזוב את הגולן", אמר רון. איש לא התנגד לכך, אבל איש גם לא התנדב לעשות משהו בנידון. לא שציפיתי לתשובה מיידית, אבל כבר בתחילת יחסינו רציתי לסמן את הכיוון הרצוי בשתי הסוגיות, ירושלים והגולן.

כשנותרנו בארבע עיניים בחדר הסגלגל העליתי בפני טראמפ נושא אחר. "דונלד, יש לנו כאן הזדמנות אדירה לפריצת דרך היסטורית עם מדינות ערב", אמרתי. "הן מבועתות מאיראן. אני מציע שנתחיל ביצירת ברית ביטחונית חדשה במזרח־התיכון שאתם תעמדו בראשה, ושתכלול את ישראל, סעודיה והאמירויות. זה יכול להוביל במהירות להסכמי שלום רשמיים".

בזוכרי את פגישתו של הנשיא רוזוולט עם המלך הסעודי אבן סעוד על סיפון ספינת מלחמה אמריקנית לאחר ועידת יאלטה ב־1945, הצעתי גרסה חדשה לדיפלומטיה ימית.

"ארבעתנו יכולים לשנות את ההיסטוריה — אתה ואני, מוחמד בן זאיד (נשיא האמירויות) ומוחמד בן סלמאן (יורש העצר הסעודי)", אמרתי. "למה שלא תשלח נושאות מטוסים לים סוף ונקיים שם פסגה ביטחונית על הסיפון? תוכל להזמין גם את נשיא מצרים א־סיסי ואת מלך ירדן עבדאללה. כל מי שתזמין יגיע. האירוע הזה יתניע סדר חדש במזרח־התיכון".

הנשיא לא אימץ את הרעיון. באותה תקופה הוא היה ממוקד בניסיון להגיע לעסקת נשק גדולה עם הסעודים. ייתכן שהוא גם חשב שאני רק מנסה להימנע מוויתורים לפלסטינים. יהיו הסיבות אשר יהיו, בעוד שאני ביקשתי לקטוף בנקל את פירותיו של שלום חדש, הנשיא טראמפ ראה בהצעתי הסחת דעת מהפרס האולטימטיבי שהוא שאף אליו: שלום ישראלי־פלסטיני.

השערתי זו התאמתה במהלך מסיבת עיתונאים משותפת עם הנשיא לאחר פגישתנו. הנה קטעים נבחרים ממנה:

טראמפ: "הממשל שלנו מחויב לעבוד עם ישראל ובעלות־בריתנו המשותפות באזור למען הגברת הביטחון והיציבות. זה כולל מאמץ להשיג הסכם שלום בין ישראל לפלסטינים. ארצות הברית תעודד שלום, ונביא הסכם שלום טוב באמת. נעבוד על כך בשקידה רבה מאוד. גם לי זה מאוד חשוב. זה משהו שאנחנו רוצים לעשות. אבל הצדדים עצמם חייבים לנהל מו"מ ישיר על הסכם כזה. אנחנו נעמוד

לצדם. אנחנו נעבוד איתם. כמו בכל משא ומתן מוצלח, שני הצדדים יצטרכו לעשות פשרות.

ואז טראמפ פנה אלי.

"אתה יודע את זה, נכון?" [צחוק בקהל]

"שני הצדדים", אמרתי.

כשהגיע תורי, חזרתי על הנקודות העיקריות:

"אדוני הנשיא, אמרת שארה"ב מחויבת למנוע מאיראן השגת נשק גרעיני. קראת להביס את דאעש. אני מאמין שתחת הנהגתך נצליח להדוף את הגל הגואה של האיסלאם הקיצוני.

"בעשותנו זאת נוכל לנצל הזדמנות היסטורית, משום שלראשונה בחיי ובתולדות ישראל, מדינות ערב באזור אינן רואות בנו אויב אלא יותר ויותר תופסות אותנו כבעלי־ברית. אני מאמין שהתמורה הזאת באזורנו יוצרת הזדמנות חסרת־תקדים, תחת הנהגתך, לחזק את הביטחון ולקדם את השלום".

כשנשאל בנושא ההתנחלויות, טראמפ השיב תשובה עמומה שרמזה על כך שאנו עובדים על הסדר כלשהו בעניין.

טראמפ: "באשר להתנחלויות, הייתי רוצה לראות אותך מתאפק קצת בהרחבת ההתנחלויות. אנחנו כבר נמצא פתרון כלשהו".

כשהגיע תורי להשיב חזרתי על עמדתי:

"אני מאמין שסוגיית ההתנחלויות אינה ליבת הסכסוך, וגם לא הדלק שמניע אותו. זה נושא שצריך לפתור אותו במסגרת מו"מ לשלום. אני חושב שהנשיא טראמפ ואני יכולים להגיע להבנה כדי שלא נמשיך להתחכך כל הזמן אחד עם השני בנושא הזה".

כשנשאל על שלום פלסטיני־ישראלי, טראמפ שב ואמר שהוא מעוניין להביא למימוש.

טראמפ: "אני רוצה לראות הסכם. אני חושב שייחתם הסכם. אני יודע שכל נשיא היה רוצה בכך. רובם התחילו לטפל בכך רק בשלב מאוחר כי מעולם לא חשבו שזה אפשרי. וזה לא היה אפשרי כי הם לא טיפלו בכך.

"אבל ביבי ואני מכירים זה את זה הרבה זמן — הוא איש חכם, ויודע היטב לנהל מו"מ. ואני חושב שאנחנו הולכים לסגור עסקה. זו יכולה להיות עסקה גדולה וטובה יותר ממה שאנשים בחדר הזה בכלל מבינים. זו בהחלט אפשרות. בואו נראה מה יהיה".

נתניהו: "בוא ננסה".

טראמפ: "הוא לא נשמע אופטימי מדי [צחוק בקהל], אבל הוא יודע מצוין לנהל

משא ומתן".

נתניהו: "זו 'אמנות העסקה'" [צחוק בקהל].

מכאן עבר טראמפ להבהיר שלא יכפה על ישראל את פתרון שתי המדינות. טראמפ: "אז אני מסתכל על פתרון שתי המדינות ופתרון המדינה האחת, ואני אוהב את הפתרון ששני הצדדים אוהבים [צחוק בקהל]. נוח לי מאוד עם הפתרון ששני הצדדים אוהבים. לי זה לא משנה, מדינה אחת או שתיים".

ניצלתי מייד את ההזדמנות ואמרתי:

"קראתי אתמול התבטאות של פקיד אמריקני שאמר שאם תשאלו חמישה אנשים איך ייראה פתרון שתי המדינות, תקבלו שמונה תשובות שונות. אדוני הנשיא, אם תשאל חמישה ישראלים, תקבל שתיים-עשרה תשובות שונות [צחוק בקהל].

"אבל במקום לעסוק במינוח, אני רוצה לעסוק במהות. יש שני תנאים מוקדמים לשלום:

"ראשית, הפלסטינים חייבים להכיר במדינה היהודית. הם חייבים להפסיק לקרוא להשמדת ישראל ולחנך את בני עמם לחיסולה.

"שנית, בכל הסכם שלום ישראל חייבת לשמור בידיה שליטה ביטחונית מלאה על כל השטח ממערב לירדן. אם שליטה זו לא תהיה בידינו, נקבל עוד שטחים פלסטינים שבהם שולט טרור אסלאמי קיצוני והוא יפוצץ את השלום ואת המזרח־התיכון.

"לצערי הפלסטינים דוחים בתוקף שני תנאים הכרחיים אלה לשלום. אדוני הנשיא, הם אפילו מכחישים את הקשר ההיסטורי שלנו למולדתנו. למה יהודים נקראים יהודים? לסינים קוראים סינים כי הם באים מסין. ליפנים קוראים יפנים כי הם באים מיפן. ובכן, יהודים נקראים יהודים כי הם באים מיהודה. זוהי מולדת אבותינו. יהודים אינם כובשים זרים ביהודה".

עם כל זאת, כשעזבתי את וושינגטון ידעתי שיש לנו בעיה. נשיא ארה"ב התנגד כמוני להסכם הגרעין עם איראן, אבל הוא גם השתכנע שאני הוא המכשול לשלום פלסטיני-ישראלי ושאבו מאזן לכאורה מוכן לקראתו.

הפלסטינים, כמו שאומרים אצלנו, שיחקו אותה. הם הצליחו לאגף אותי כשגייסו לצידם את אותו ידיד שלי שדרכינו נפרדו. טראמפ הכיר אותו שנים רבות וראה בו מקור מידע מהימן על המזרח־התיכון. איך לא ראיתי את זה מגיע?

לא חששתי שטראמפ יחבק את הפלסטינים באותה קנאות נלהבת כמו אובמה ובאותה עוינות כלפי ישראל. רוב הבכירים בממשלו לא קנו את הנרטיב הפלסטיני. חוץ מזה, ידעתי גם שטראמפ מעריך את התמיכה הגדולה שיש לישראל (ולו באופן

איש) בקרב הקהילה האוונגליסטית, שהיא המרכיב החשוב ביותר בבסיס הכוח הפוליטי שלו.

בכל פעם שטראמפ הזכיר בנאומיו את המילים "ירושלים" או "ישראל", הקהל האוונגליסטי היה יוצא מגדרו בשאגות תמיכה. התמיכה האוונגליסטית המופלאה בישראל היתה לי מקור להרבה נחת.

אבל עדיין הפריע לי שהפלסטינים הצליחו לתקוע טריז ביני לבין הנשיא. התיעצתי עם דרמר ונגל. הדבר הראשון על סדר יומי היה לסלק את נקודות החיכוך החוזרות ונשנות בינינו לבין האמריקנים סביב ההתנחלויות. במרץ 2017 הצעתי לממשל החדש להגיע להבנה חדשה בעניין זה.

עד אז נהגנו לפרסם מדי חודש הודעות הקשורות בפרויקטים חדשים של תכנון ובנייה ביהודה ושומרון, מה שהביא לחיכוכים פומביים אינסופיים עם ארה"ב. הצעתי היתה להגביל את הפרסומים הללו לפעם אחת לרבעון, וכך להשיג תקופות ארוכות יותר של שקט. במהלך ההפוגות הללו נראה לאמריקנים היכן אנחנו מתכננים לבנות ובאיזה היקף. בנוסף, נמתן את ההתרחבות הטריטוריאלית של ההתנחלויות באמצעות בניית רבי-קומות בתוך יישובים קיימים. במצבים שבהם נחרוג מהגבולות הפיזיים של היישובים, נאשר בנייה רק בשטחים הצמודים להם ולא במרחק ניכר מהשטח שכבר היה בנוי.

ההצעה האחרונה נועדה לתת מענה לקובלנה האמריקנית המסורתית על כך שישראל "משתלטת על קרקעות", ומנגד להבטיח שההתנחלויות יוכלו לצמוח בטבעיות, באופן שאינו מנקר עיניים.

במאי 2017 הגענו להבנה עם האמריקנים על הסדר זה, וכך נטרלנו למשך ארבע השנים הבאות סוגיה שהעיבה על יחסי ישראל-ארה"ב במשך עשרות שנים.

מינויו של דייוויד פרידמן לשגריר ארה"ב בישראל ב־15 במאי סייע ליישם הבנה זו. השגרירות בראשותו קיבלה את הדו"חות הרבעוניים ועברה עליהם בדקדקנות.

את דייוויד פגשתי שנים קודם לכן במשרדו של טראמפ בניו-יורק בעת ששימש כפרקליטו העסקי. דייוויד, יהודי שומר מצוות, תמך בעוצמה במדינת ישראל ובזכותו של העם היהודי לחיות במולדתו ההיסטורית. מהיר תפיסה וחד לשון בעת הצורך, הוא היה שינוי מרענן בהשוואה לשורה ארוכה של שגרירים שהזדהו באופן אוטומטי עם הפלסטינים.

פרידמן היה אדם כלבבי. לא היה אכפת לו מה כתבו עליו העיתונים, אבל היה אכפת לו מאוד מה חשב עליו הנשיא.

בוודאי, חשבת, אוכל להיעזר בו ביחסי עם טראמפ. כמו כן קיוויתי שאוכל להתגבר על הטריז שהפלסטינים תקעו ביני לבין טראמפ על ידי החדרת ספקות

באמונתו של הנשיא שאני הוא המכשול לשלום. ההזדמנות לעשות זאת היתה בביקורו הקרוב של טראמפ במזרח־התיכון.

בניגוד לאובמה, שביקורו הבינלאומי הראשון היה בקהיר, טראמפ בחר לפתוח את מסעותיו בחו"ל בביקור בסעודיה ובישראל, שתי בעלות־בריתה החשובות ביותר של ארה"ב באזור.

הסעודים קידמו את פניו ב־20 במאי בקבלת פנים מרשימה, והזמינו אותו להצטרף אליהם בריקוד חרבות מסורתי.

ביקורו הראשון של טראמפ בישראל יומיים לאחר מכן נפתח ברגל שמאל. כפי שחייב הפרוטוקול, הוא פגש תחילה את הנשיא ראובן ריבלין לפני פגישתו איתי. באותו אירוע הנשיא טראמפ פלט: "ביבי לא רוצה שלום".

עד היום לא ברור לי איך הסקופ הזה לא דלף. דרמר, שהתלווה לטראמפ בביקור, היה המום.

זה לא היה "יוסטון, יש לנו בעיה". זה היה: "יוסטון, הבעיה היא אנחנו!..". בפגישה עם הנשיא וצוותו זמן קצר לאחר מכן במלון המלך דוד בירושלים, הצגתי בפניו סרטון וידאו שקיוויתי שיתקן את הדרך שבה ראה אותי ואת אבו מאזן. בסרטון נראה אבו מאזן נואם מול קהל מערבי ומדבר בשבחי השלום, ולאחר מכן, בסרטון אחר, פונה בערבית לקהל הפלסטיני, מהלל את המחבלים הפלסטינים וקורא לחיסול ישראל.

"האיש הזה משלם למשפחות המחבלים הכלואים אצלנו. ככל שהם רוצחים יותר ישראלים, הם מקבלים יותר כסף", אמרתי לטראמפ.

יכולתי לראות שהמסר הזה חלחל אצלו, לפחות באופן זמני. "וואו", הוא אמר. "זה אותו אדם שפגשתי בושינגטון?" (אבו מאזן ביקר בושינגטון בתחילת מאי). "הוא נראה אדם כל כך נעים ושומר שלום".

מובן שטראמפ לא אהב שהתייחסו אליו כטיפש. קיוויתי שהסרטון יצנן את ההתלהבות שלו מאבו מאזן במהלך פגישתם המתוכננת בבית לחם ביום האחרון לביקורו בארץ.

הכנתי לטראמפ שקופית פשוטה כדי להבהיר לו את צורכי הביטחון של ישראל. בשקופית הוצגה מפה ובה המרחק בין תל־אביב לקווי 1967, שאליהם דרשו הפלסטינים שניסוג.

על מפה זו הנחנו שקופית נוספת שהציגה את המרחק ממגדל טראמפ לגשר ג'ורג' וושינגטון בניו־יורק. שני המרחקים היו זהים.

"אדוני הנשיא, האם היית מאפשר למשטר השואף להשמיד את ארה"ב להקים מדינה בגשר ג'ורג' וושינגטון? ברור שלא. גם אנחנו לא נאפשר זאת".

כדי לחדד עוד יותר את התמונה עבור טראמפ, רון דרמר השתמש בדימוי מתחום הקרוב ללבו: משחק הגולף.

"אדוני הנשיא, שלום עם האמירויות הוא כמו להשחיל כדור גולף לגומה במרחק מטר וחצי. שלום עם הסעודים הוא כמו להשחיל אותו לגומה במרחק עשרה מטרים. ושלום עם הפלסטינים הוא כמו להשחיל כדור גולף לגומה שנמצאת בעיר אחרת".

נראה היה שטראמפ הבין. לפחות בינתיים, הצלחנו להזיז אותו לעמדה טובה יותר מבחינתנו.

לאחר פגישתנו במלון המלך דוד ביקר טראמפ בכותל, בביקור ראשון מסוג זה של נשיא האמריקני.

באותו ערב סעדנו יחד עם מלניה ושרה ארוחת ערב במעון בבלפור. שוחחנו ארוכות על הקשיים שכל אחד מאיתנו חווה מול תקשורת עוינת. טראמפ, שבדרך כלל המרחק בין פיו ולבו קצר ביותר, היה גלוי לב אף יותר בשיחה פרטית זו. הוא דיבר בשבחה של קבלת הפנים שזכה לה אצל הסעודים.

"אני חייב להגיד לך, ביבי, הם הרימו הפקה מטורפת!" אמר.

טראמפ כבר הסתכל קדימה לעבר עסקאות עם סעודיה שעתידות להפיק רווחים גדולים לכלכלת ארה"ב. ניסיתי לנווט את השיחה לעבר ההזדמנות הגדולה של שלום עם מדינות ערב. "דונלד, זה מעבר לפינה", אמרתי. זה לא עזר.

טראמפ אוהב המבורגרים וכך גם אני. השף משה שגב הכין המבורגרים מצוינים אבל הגיש בנוסף גם ארוחת ערב בת חמש מנות. בכל הזדמנות אחרת זה היה בסדר גמור, אבל אחרי ההמבורגרים — החלק האהוב עלינו בארוחה — לא היה צורך במנות נוספות.

למחרת נשא הנשיא טראמפ נאום מרגש ביד ושם. כמו בביקור אובמה, הצוות האמריקני שבא קודם לכן להכין את הביקור הסכים שטראמפ לא יעלה לנאום בכנסת, כדי לחסוך ממנו קריאות ביניים מנציגי השמאל במליאה. במקום זאת קבענו אירוע במוזיאון ישראל. טראמפ התקבל שם בהתלהבות וחישמל את הקהל.

למחרת הוא נסע לפגוש את אבו מאזן בבית לחם. בפגישתם בווינגטון שבועות ספורים קודם לכן, טראמפ התרשם לטובה מהמנהיג הפלסטיני ואפילו תיאר אותו כ"דמות אב". אבל עבודת ההכנה שלנו שחשפה את כפל הדיבור של אבו מאזן הוציאה את האוויר מהבלון הזה, לפחות לזמן מה. פרידמן, שהתלווה לטראמפ בבית לחם, כתב בספר הזכרונות שלו מ־2022: "טראמפ תקף את אבו מאזן בעניין

הקלטת, בתביעה שיחשוף את פרצופו האמיתי: האם הוא שוחר שלום כפי שהצהיר בושינגטון, או טרוריסט כפי שהוקלט בוידאו".

כשטראמפ עזב את ישראל, אמרתי לאנשי לשכתי שעומדות לפנינו שלוש משימות גדולות. להביא לכך שארה"ב תצא מהסכם איראן, תכיר בירושלים כבירת ישראל ותכיר בריבונותנו ברמת הגולן.

אם יתמזל מזלנו, אמרתי, נוכל להצליח גם במשימה הרביעית: השגת הסכמי שלום עם מדינות ערביות נוספות, יעד שלא הושג ברבע המאה החולפת. ידעתי שיהיו עוד מהמורות בדרך, אבל הייתי משוכנע שהנשיאות של טראמפ מהווה הזדמנות יוצאת מהכלל להשגת יעדים אלו.

בינתיים, בביתנו, משפחתנו התרחבה באורח בלתי צפוי.

בילדותם התחננו יאיר ואבנר לשרה שתאפשר להם לאמץ כלב.

"בשום פנים ואופן", היא ענתה. "מי יטפל בו? מי ינקח אחריו? אין מצב!"

ב־2015, כשאבנר היה כבר חייל בסדיר, הוא העלה את הנושא פעם נוספת. הוא הכיר כלבה יפהפייה מגזע "אלסקן מלמוט" בשם קאיה. הכלבה גדלה בבית חם, אך לאחר מותו של אחד מבני המשפחה חיפשו לה משפחה מאמצת. אם משפחה כזאת לא תימצא, קאיה תהיה מורדמת לעולמים.

אבנר הראה לשרה את תמונתה של קאיה בנייד שלו. "אמא, בעוד חמישה ימים הכלבה הזאת תומת. רק את יכולה להציל אותה".

בזה נגמר הדבר.

אימצנו את קאיה, וקראנו לציבור לאמץ כלבים מזדקנים ולהציל אותם מהמתת חסד.

קאיה היתה כלבה מקסימה ונבונה, אך הגיל נתן בה את אותותיו. היא קיבלה תמהיל של תרופות כדי להקל על הכאב בגבה. את שלוש השנים האחרונות לחייה בילתה בנינוחות בשיטוט בחצר רחבת הידיים של המעון בכלפור. היא שבתה את לבם של המאבטחים וצוות הבית, ויצאה לטיולים בשכונה עם יאיר ואבנר שטיפלו בה במסירות.

הם זכו לשיתוף פעולה מפתיע מלא אחרת מאשר שרה, שעברה מהפך ביחסה לכלבים. בנסיעותינו לחו"ל היא היתה מקפידה להתקשר לצוות המעון ולשאול: "האם קאיה קיבלה את התרופות שלה היום? ואל תשכחו לתת לה ויטמינים".

בחודשים האחרונים לחייה בריאותה של קאיה הידרדרה והיא לא הצליחה ללכת. שרה הוציאה ממון רב אצל מיטב הווטרינרים, שניתחו את קאיה פעמיים בעמוד השדרה. לניתוחים התלווה טיפול הידרותרפי במרפאה מיוחדת, אך כל אלה לא הועילו. קאיה לא הצליחה להתאושש והמשיכה לדעוך. שרה, אבנר, יאיר ואני

ביקרנו אותה במעון מיוחד לכלבים חולים יום לפני מותה. לבנו נשבר. הרגשנו שאיבדנו בת משפחה.

השנים עם קאיה הזכירו לי כמה שמחתי בילדותי לשחק עם הכלב שלנו, בוני. יכולתי להזדהות שוב עם מיליוני אנשים שנפשם נקשרה בחיות המחמד שלהם. כעת, מפרספקטיבה של אדם בוגר, יכולתי גם להעריך את עולמם הקוגניטיבי והרגשי של בעלי חיים, שעד כה היה מובן לי רק במעט.

התברר שהנשיא הארי טרומן צדק. בעולם האכזר של הפוליטיקה, אם אתה רוצה חבר אמיתי — השג לעצמך כלב.

שלוש משימות גורליות

2019-2017

ארבעה חודשים אחרי ביקורו בישראל, פגשתי את טראמפ שוב בעצרת הכללית של האו"ם בספטמבר 2017.

הוא נשא נאום חריף נגד קוריאה הצפונית, שבאותה עת התרברבה ביכולת הגרעינית שלה. בפעם הראשונה והיחידה כראש ממשלת ישראל, ישבתי עם שרה במושב המשלחת הישראלית באסיפה הכללית כדי לכבד את הנשיא בעת נאומו. לאחר נאומו, הצגתי לטראמפ מפה שמראה את ריכוזי 130,000 הרקטות של חיזבאללה המכוונות לעבר ישראל. הרקטות הוצבו בשכונות מגורים ברחבי עריה וכפריה של לבנון. טראמפ נדהם מהמצגת.

"ביבי, איך אתה מצליח לישון בלילה?"

"אני מוודא שהם לא יישנו בלילה", השבתי. "הם יודעים טוב מאוד מה יקרה להם אם יתקפו אותנו".

"דונאלד", הוספתי, "תחשוב רק כמה מצבנו יהיה גרוע יותר אם איראן תעניק לחיזבאללה מטריה גרעינית. הם יאמינו שהם יכולים להפציץ אותנו בלי להיענש". איראן היתה נחושה לבנות בסוריה מיליציה שיעית של שמונים אלף לוחמים בפיקודם של גנרלים איראנים, וכך למעשה לשכפל את החיזבאללה בסוריה. הייתי נחוש לא פחות למנוע מהם מלעשות זאת.

"נפעל למניעת נוכחות צבאית איראנית בסוריה ביבשה, בים ובאוויר, ונסכל ניסיונות כניסת נשק קטלני שישמש נגדנו", הכרזתי בנאומי באו"ם.

בהתאם לכך, חיל האוויר הפציץ פעם אחר פעם מטרות צבאיות של איראן בסוריה. מערכה זו הגיעה לשיאה שנה לאחר מכן, ב־10 במאי 2018, אחרי שכוח איראני שיגר עשרים רקטות לעבר הגולן משטח סוריה. יירטנו את רובן והגבנו בעוצמה רבה נגד מטרות צבאיות איראניות בסוריה.

במאבק זה יצאה ישראל בסופו של דבר כשידה על העליונה. איראן לא הצליחה לממש בסוריה חזית נוספת נגד ישראל. כדי להבטיח את חופש הפעולה של חיל האוויר בשמי סוריה קיימתי פגישות רצופות עם פוטין, בעיקר בקרמלין ופעמיים גם בעיר סוצ'י על שפת הים השחור. באחד מביקורי אמרתי לו בפה מלא: "אתה מעוניין עוד פחות ממני לראות את איראן בסוריה". ידעתי שרוסיה אינה מעוניינת לקבל את איראן כמתחרה צבאית וכלכלית בסוריה, כשזו תיחלץ ממלחמת האזרחים שלה.

"כיוון שלא נסבול בסיס איראני בסוריה, נמשיך לתקוף שם מן האוויר. רק רציתי שתדע את זה", הוספתי. ציינתי שאני משתף אותו במדיניות שלנו ולא מבקש את אישורו לכך.

פוטין לא אמר דבר. הוא פרש את זרועותיו לצדדים בנושאלנטיות, מחווה שיכולה להתפרש רק כ"עשה כהבנתך".

וידאתי בדרכים שונות שאכן פירשתי נכון את תגובתו.

צה"ל והמוסד פעלו נמרצות נגד מאמצייה של איראן לפתח טילים מדויקים בסוריה ובלבנון. טילים כאלה, שעלולים לפגוע בשדות תעופה, תחנות כוח, מרכזי תקשורת ומטרות אסטרטגיות אחרות, איימו על ישראל עוד יותר מאלפי הרקטות הלא מדויקות שמהן כבר סבלנו.

נטרול הנשק המדויק של חיזבאללה עמד אצלי בעדיפות שנייה בהגנה הלאומית שלנו. בעדיפות הראשונה נותר סיכול ניסיונה של איראן להשיג נשק גרעיני. "אסור לנו להגביל את עצמנו לפגיעה רק בשלוחיה של איראן בלבנון, סוריה ועזה. אנחנו חייבים להיות מסוגלים להכות בראש עצמו", אמרתי לראשי מערכת הביטחון.

הדבר חייב פיתוח אמצעי לחימה חדשים בצה"ל, לצד המערכה המתמשכת של המוסד נגד יכולותיה הגרעיניות של איראן. התקשורת הזרה דיווחה על התקפות חוזרות ונשנות על מדעני הגרעין של איראן, ועל פיצוצים ותקלות שאירעו שוב ושוב במתקניה הגרעיניים, כולל מתקפת סייבר המיוחסת לתולעת המחשב סטקסנט.

איש לא לקח אחריות על שום פעולה ספציפית.

ב־2017 הציג בפני ראש המוסד יוסי כהן תוכנית למבצע חשאי שמטרתו להביא לישראל את ארכיון הגרעין הסודי של איראן.

מקורו של ארכיון זה נולד ב־2003, עם פלישת חילות הקואליציה בראשות ארה"ב לעיראק. המשטר האיראני חשש מפעולה אמריקנית נגדו והורה להסתיר את המסמכים המפרטים את תוכנית הגרעין הצבאית של איראן במחסן סודי בטהרן, שעליו ידעו רק קומץ אנשים. ארכיון הגרעין הכיל תיעוד רב־ערך של ידע גרעיני שהמשטר יוכל לשלוף כרצונו בזמנים המתאימים לו.

איראן המשיכה בתוכנית הגרעין הצבאית שלה באמצעות ארגון SPND, יחידת ההנדסה של משרד ההגנה האיראני, שהפעילה כמה זרועות מחקר גרעיני־צבאי במסווה אקדמי.

מאחר שאיראן הכחישה שהיא אי פעם פעלה לפתח נשק גרעיני, היא לא רצתה למשוך תשומת לב לשלל המסמכים הסודיים שזיכחו ששיקרה. מקבלי ההחלטות החליטו לוותר על אמצעי הגנה משוכללים מחשש שיאותרו על־ידי שירותי ביון

זרים. במקום זאת, הם בחרו לעטוף את ארכיון הגרעין במעטה של סודיות ואנונימיות.

התיעודים המדעיים אוחסנו בכמה כספות במחסן רעוע במחוז שורבד בטהרן, עליו הוצבו שני שומרים.

השאלה הראשונה ששאלתי את יוסי אחרי שסיים את המצגת היתה, "יש להם עותק?"

"לא ידוע לי" הוא השיב. "אבל הם כל כך בטוחים שאף אחד לא יודע על קיומו של הארכיון שייתכן מאוד שהם לא שמרו עותק ממנו".

"אתה חושב שהם לא גיבו את כל המידע הזה בקבצים ממוחשבים?" שאלתי.
"לא אם הם האמינו שנגיע לקבצים ממוחשבים כאלה. אולי הם האמינו שהסתרת תיקי הנייר המקוריים היא הגנה טובה יותר".

אם כך היתה תמונת המצב במציאות, הבאת הארכיון תעניק לנו ניצחון כפול: גם נחשוף את השקרים של איראן וגם נוציא מידיה מסמכים חשובים שאולי אין להם תחליף.

אישרתי את המשימה.

היא בוצעה בהצלחה בתחילת 2018. סוכני המוסד פרצו למחסן, נטרלו את השומרים והוציאו היקף עצום של חומר: 55,000 עמודים בקבצי נייר ועוד 55,000 קבצים דיגיטליים ב־183 תקליטורים.

לסוכני המוסד היו כמה שעות לפרוץ את הכספות שבהן הוחזקו המסמכים לפני שכוחות הביטחון של איראן קיבלו התראה על הפשיטה. תוך שעות גייסו האיראנים אלפי שוטרים שיצאו למרדף אחרי אנשינו. כשהגיעו למקום מסויים, סוכני המוסד כבר היו במקום אחר. כהן עדכן אותי מדי שעה על התקדמות המרדף. עברנו כמה שעות מורטות עצבים.

לעומת מבצע זה, המרדף בחוצות טהראן שמתואר בסרט 'אָרְגוֹ' היה משחק ילדים.

סוכני המוסד הצליחו לצאת ללא פגע מאיראן ולהביא לישראל מסמכים במשקל חצי טון. באתי לברך אותם באופן אישי, לחצתי את ידיהם בחום והודיתי להם על אומץ לבם.

"עשיתם שירות כביר לישראל ולעולם", אמרתי. זו לא היתה הגזמה. יום אחד נוכל להרחיב את הדיבור על הגיבורים העלומים האלה.

המומחים שלנו נזקקו לכמה שבועות כדי לעבור על ארכיון הגרעין במלואו. הוא הכיל מסמכים המפרטים את פרויקט אמאד, התוכנית הסודית של איראן לפיתוח נשק גרעיני.

אחד המסמכים הראשונים שגילינו היה הצהרת המשימה של הפרויקט: "תכנון, ייצור וניסוי של חמישה ראשי נפץ גרעיניים בני עשרה קילוטון TNT כל אחד, שיורכבו על טילי שיהאב 3". המשמעות היא שכבר ב־2003 פעלה איראן לייצר חמש פצצות אטום, כל אחת בגודל הפצצה שהוטלה על הירושימה, שיוכלו להגיע ליעדן על־גבי טילים בליסטיים!

הקבצים והתקליטורים תיעדו הפיכת אורניום טבעי ל'עוגה צהובה', פיתוח צנטריפוגות, מתקנים תת־קרקעיים לפיתוח ליבות גרעיניות, פיתוח ראשי נפץ, הדמיות פיצוץ גרעיני, מתקני ניסוי — בקיצור, כל האמצעים הדרושים להכנת נשק גרעיני.

ב־5 במרץ 2018 נפגשתי עם טראמפ בבית הלבן. לצדו היו עוזריו הקרובים ושריו הבכירים. הראינו להם קטע וידאו קצר המתאר את מה שמצאנו. אחרי שצפה בווידאו הצביע הנשיא על הבכירים בחדר הסגלגל ואמר, "אולי הם היו צריכים לראות את זה. אני לא. אני כבר החלטתי לפרוש מהסכם הגרעין". אבל לא הזיק לתת לנשיא רוח גבית בדעת הקהל העולמית.

סיפרתי לטראמפ שתוך ימים אציג את הממצאים העיקריים מהארכיון לתקשורת, ובכך אתן גיבוי מקדים להחלטתו לפרוש מההסכם כמה ימים לאחר מכן. הכנתי מצגת שקופיות והצגתי אותה בפני התקשורת הבינלאומית ב־30 באפריל. כהקדמה הקרנתי את הצהרותיהם החגיגיות של מנהיגי איראן על כך שמעולם לא היו להם תוכניות לפתח נשק גרעיני. אמרתי, "אני נמצא כאן הערב כדי לומר לכם דבר אחד: איראן שיקרה".

מילים אלה, "איראן שיקרה", מילאו את המסך מאחורי. העברתי מצגת קצרה שחשפה את השקרים באמצעות מסמכים, סרטונים ודיאגרמות שהתגלו בארכיון הגרעין הסודי של איראן. כל זה זכה לסיקור עולמי. כצפוי, יריבי בישראל היו חמוצים.

"למה ראש הממשלה חושף את פעילות המוסד?" סיננו. "השבתי להם שהאיראנים כבר יודעים על המבצע", אמרתי לדוברי מארק רגב. "אני לא חושף פרטים איך המוסד הצליח לבצע את המשימה. אני חושף את ממצאי המבצע כדי לחשוף בפני העולם את ההונאה של איראן". "למה ראש הממשלה לא שיתף את המידע עם גופי מודיעין מערביים?" שאל חמוץ אחר.

"תגיד לגאונים הללו שאני לא מנסה לקבור את הממצאים בבירוקרטיות הביטחוניות של המערב. אני מנסה להתריע בפני העולם על סכנה חמורה שמאיימת על כלל האנושות", אמרתי.

רק לאחר החשיפה התקשורתית אישרתי למוסד להציג את החומר הארכיוני המפורט לסוכנויות ביון מערביות אחרות, פרט לאלה של ארה"ב, עמם שיתפנו את החומר עוד קודם לכן.

ראש המוסד יוסי כהן רצה למסור לעמיתיו האירופים את המידע המודיעיני עוד לפני החשיפה שלי, בתקווה שאלה ישפיעו על ממשלותיהם לתמוך בטרומפ בהסתלקותו מהעסקה.

"בשום אופן", אמרתי. "הממשלות שלהם פשוט יגידו, נוי טוב, אין כאן שום דבר חדש, ויתמקדו בניסיון לשכנע את טראמפ שלא לפרוש מההסכם".

ואכן, כמה ימים לפני שהצגתי את החומרים בחדר הסגלגל ביקרו קנצלרית גרמניה אנגלה מרקל ונשיא צרפת עמנואל מקרון בבית הלבן. הם באו למען מטרה אחת: להפציר בנשיא להישאר בהסכם. שום עובדה חדשה לא היתה משנה להם, כי האינטרס שלהם היה להישאר בהסכם, גרוע ככל שיהיה, בכל מחיר.

אבל ידעתי שחשיפת ארכיון הגרעין, שתיעשה לאחר ביקורם של מרקל ומקרון בווינגטון, תנטרל כל השפעה שתהיה לפגישתם על טראמפ, אם בכלל תהיה השפעה כלשהיא.

את מסיבת העיתונאים על ארכיון הגרעין ב־30 באפריל חתמתי במילים אלה: "בעוד כמה ימים יחליט הנשיא טראמפ מה לעשות עם הסכם הגרעין. אני בטוח שהוא יעשה את הדבר הנכון למען ארה"ב, למען ישראל ולמען שלום העולם". שמונה ימים לאחר מכן, הודיע הנשיא שארה"ב פורשת מהסכם הגרעין ומחדשת את הסנקציות על איראן.

המשימה מספר אחת — בוצעה.

כמה חודשים קודם לכן, בנובמבר 2017, התקשר אלי הנשיא טראמפ. "ביבי, אני שוקל להכריז על כך שאנו מכירים בירושלים כבירת ישראל ושנעביר את שגרירותנו לשם. מה דעתך? אתה חושב שעלול לקרות משהו רציני? כי זה מה שכמה מהאנשים שלי כאן אומרים לי", אמר.

למרות שאינני נוטה בדרך כלל להחצין את רגשותי, התרגשתי מאוד לשמוע על כוונותיו של טראמפ.

ידעתי שמתנהל בממשל מאבק פנימי סביב שאלה זו. תמכתי, כמובן, באנשים כמו דייוויד פרידמן בתוך הממשל ושלדון אדלסון מחוצה לו, שפעלו לשכנע את טראמפ לקיים את הבטחת הבחירות שלו בעניין ירושלים. אני עצמי דחקתי בו לעשות זאת פעמים רבות. ובכל זאת, טראמפ פנה אלי בשאלה ישירה לגבי הסכנות שבמהלך והייתי חייב לו תשובה.

"תראה, אף פעם אי אפשר לדעת", אמרתי. "אבל לפי מה שאומרים אנשי

המודיעין שלנו, אני לא רואה בעיה כלשהי. לא נראה לי ששגרירות אמריקניות במדינות ערב יעלו באש, או משהו כזה. לכל היותר תקום מחאה פלסטינית אצלנו, אבל גם זה בספק רב. ובמקרה הלא סביר שזה יקרה, אנחנו מוכנים לשאת בתוצאות".

קראתי אחר כך שטראמפ פירש את תשובתי לשאלתו כחוסר התלהבות. להפך, תמכתי בהצעתו בכל לב, חשבתי שתשובתי הכנה והשקולה רק תחזק אותו עוד יותר לעשות את המהלך ההיסטורי.

היינו קרובים לניצחון גדול, אבל עדיין לא הגענו אליו. כמה ימים לאחר מכן, כשעמדתי לטוס מנתב"ג לנירובי לאחד מביקוריי באפריקה, התקשר אלי בדחיפות מוושניגטון השגריר דרמר והודיע שאחרי דיון בחדר הסגלגל על הכרה של ארה"ב בירושלים, המתנגדים שכנעו את טראמפ להורות לראשי מערכת הביטחון האמריקנים ליצור קשר עם עמיתיהם בישראל בנוגע להשלכות האפשריות של הצעד.

רק זה היה חסר לנו. די בכך שאחד מראשי מערכת הביטחון שלנו יביע היסוס כלשהו וכל המהלך עלול היה להתפרק. הטייסים כבר החלו לחמם מנועים כשביקשתי ממאיר בן שבת, היועץ לביטחון לאומי שארגן את הביקור באפריקה, לרדת מהמטוס ולהישאר בארץ. אלמלא פעלתי במהירות ברגעים אלה, ייתכן שהעברת השגרירות האמריקנית לירושלים היתה מתבטלת.

"מאיר, אני יודע שעבדת קשה כדי להכין את הביקור החשוב הזה", אמרתי לבן שבת. "אבל העברת השגרירות לירושלים חשובה יותר. אני רוצה שתלך בזה אחר זה לרמטכ"ל, לראש אמ"ן, לראש המוסד ולראש השב"כ לוודא שהם יאמרו לאמריקנים בדיוק מה שהם אמרו לי. לא פחות ולא יותר". למרות שראיתי את האכזבה על פניו, מאיר לא התווכח. הוא ירד מהמטוס וחזר ללשכת ראש הממשלה כדי לבצע את מה שהטלתי עליו.

בשיחות עם עמיתיהם מארה"ב, ראשי מערכת הביטחון לא סטו מההערכות שהביעו בפני. כעבור שבוע, ב־6 בדצמבר 2017, סיים הנשיא טראמפ שבעים שנות אבסורד דיפלומטי כשהכיר רשמית באמת היסטורית בת שלושת אלפים שנה: ירושלים היא בירתנו עוד מימי מלכות דוד. הנשיא טראמפ הכריז שארה"ב מכירה בירושלים כבירת ישראל וששגרירות ארה"ב בישראל תועבר אליה.

אחרי ההכרזה האמריקנית לא קרה דבר. שום הסתערות ספונטנית לא נרשמה על שגרירות אמריקניות בעולם, וההפגנות בעולם הערבי היו קטנות ולא משמעותיות. בהמשך אמר הנשיא לזורעי הבהלה, "השמיים לא נפלו".

שקט זה הפריע מאוד לחמאס. במשך החודשים שקדמו להעברת השגרירות הוא

ניסה למשוך תשומת לב עולמית עם תוכניתו לחדור את גדר המערכת בין עזה לישראל בהפגנות המוניות של 'צעדת השיבה הגדולה', ללא קשר כלשהוא להכרזה האמריקנית על העברת השגרירות לירושלים. מדי יום שישי שלח חמאס אלפי מתפרעים פלסטינים שהתקרבו אל הגדר כשחלקם נושאים נשק, רימוני רסס, עפיפוני תבערה ומטעני חבלה. מנהיגי החמאס הבטיחו "לעקור את לבם" של אזרחים ישראלים מעבר לגדר.

לצה"ל היו פקודות למנוע מהמפגינים לחדור לישראל. היכן שהדבר התאפשר חיילינו השתמשו באמצעים לא קטלניים לפיזור הפגנות כדי למנוע מהפורעים לחצות את הגדר ולבצע פיגועים בישראל. ירי באש חיה היה המוצא האחרון. גם במקרה זה הפקודות קבעו בבירור לירות לעבר הרגליים.

ההסתה של חמאס ליבתה את "ג'יהאד הגדר" כמעט לנקודת רתיחה והפורעים ניסו ביתר שאת לחצות את הגדר. מספר ההרוגים בצד הפלסטיני הלך וגדל.

למרות זאת, הכיסוי של התקשורת הבינלאומית להתכתשויות הללו היה משני. כשקובלנות החמאס בנוגע לגדר לא זכו לתהודה עולמית שקיוו לה, החליטו מנהיגי חמאס לקשור את אחת ההסתערויות השבועיות הללו על הגדר לסוגיית השגרירות. חמאס קבע בכוונה הפגנה נוספת ליום העברת השגרירות האמריקנית בירושלים במאי 2018, והורה לחמושים שלו לחדור לישראל ולהרוג ישראלים. בהתנגשות לאורך הגדר נהרגו 61 פלסטינים, 50 מהם פעילי חמאס.

תקיפה זו, שהחמאס הדביק באופן מלאכותי לנושא ירושלים, היתה הביטוי היחיד של מחאה אלימה שנקשרה להכרזתו של טראמפ על העברת השגרירות לירושלים. כפי שהערכת בפני טראמפ, העולם הערבי בקושי הגיב לכך.

לרוב הממשלות הערביות פשוט לא היה אכפת. גואטמלה והונדורס, שבהן יש השפעה אוונגליסטית חזקה, הלכו בעקבות האמריקנים והכירו גם הן בירושלים כבירת ישראל, וכך עשו גם פרגוואי וקוסובו.

מדינות אחרות, ובכללן הונגריה, צ'כיה, ברזיל ואוסטרליה, פתחו בירושלים לשכות רשמיות של מסחר ותרבות. אף שלמשרדי החוץ בעולם קשה להיפטר מהרגלים מושרשים, זו היתה התחלה טובה.

ובכל זאת היתה אליה אחת וקוץ בה. הממשלה החדשה שנבחרה בפרגוואי, תחת לחץ כבד של הקהילה הפלסטינית המקומית, החזירה כעבור שנה את שגרירותה לתל-אביב. בתגובה סגרתי את שגרירות ישראל בבירת פרגוואי, אסונסיון.

הפתיחה הרשמית של שגרירות ארה"ב בירושלים התקיימה בשטח שאיתר דיוויד פרידמן בדרום העיר. המקום שנבחר היה מרוחק כמה מאות מטרים מבית ילדותי בתלפיות. שוב התחוויר לי עד כמה גדלה ירושלים בשנים שחלפו, וכמה גדלה

ישראל.

מהרכס שעליו ניצבת השגרירות החדשה אפשר לראות היטב את הר הבית ואת עיר דוד, שבה קבע מלך ישראל את בירתו לפני שלושת אלפים שנה. בתחילת הטקס לחשתי לאחד מיועצי במבטא בריטי: "לכל הרוחות, הגיע הזמן..." ("It's about bloody time"). לטראמפ הגיע קרדיט מלא על קבלתה של החלטה היסטורית זו. שבעים שנה חלפו מקום המדינה עד שנשיא אמריקני אזור אומץ לעשות את הדבר הנכון. הצטרפתי עם שרה לג'ארד קושנר ורעייתו איוונקה טראמפ, ולדיויד פרידמן ורעייתו תמי, כדי לחשוף את השלט החגיגי שעליו נכתב: שגרירות ארצות הברית, ירושלים, ישראל. משימה מספר שתיים — בוצעה.

* * *

הכרה אמריקנית ברמת הגולן היתה המשימה השלישית. בפגישתי הראשונה עם הנשיא טראמפ בבית הלבן בפברואר 2017, ביקשתי ממנו להכיר בגולן כחלק מישראל. כמו במקרה של ירושלים, דעת הקהל העולמית התעלמה תכופות מהקשר ההיסטורי שלנו לגולן או שפשוט לא היתה מודעת לקיומו. בגולן התיישבו בימי משה רבנו לפני שלושת אלפים וחמש מאות שנה מחצית מבני שבט מנשה. בשנת 67 לספירה, תושבי גמלא שבמערב הגולן עמדו בגבורה נגד הלגיון הרומי של טיטוס אך נטבחו במורדות ההר דמוי דבשת גמל עליו שכנה העיר. אולם גם לאחר נפילת ירושלים, כעבור שלוש שנים, ועד למאה השמינית לספירה, הגולן נותר מיושב ביהודים. היו בו כשלושים בתי כנסת מימי בית שני ועד המאה השמינית. ענקי התלמוד התפללו, לימדו וכתבו בגולן. הממשלה בראשותי העבירה תקציבים לשחזור כמה מבתי התפילה הללו, שעל כולם עולה בהדרו בית הכנסת בעין קשתות. אחרי שנהרס ברעידת אדמה במאה השמינית, נותר רק גל הריסות. ארכיאולוגים ישראלים הצליחו לשייך כל אבן מהמבנה המפואר הזה למקומה הנכון באמצעות תוכנה מתוחכמת. כשהשתתפתי בטקס הפתיחה של בית הכנסת המשוחזר בעין קשתות, כמעט יכולתי לשמוע את תפילתם של קדמונינו. פרויקט שיקום זה ורבים אחרים נעשו במימון 'ציוני דרך' — התוכנית להעצמת תשתיות המורשת הלאומית שהקמתי עם שובי לראשות הממשלה ב־2009. "עם שאינו מכיר את עברו — יטיל ספק בעתידו", כתב יגאל אלון.

האמנתי בכך מאוד. בעשור הראשון להקמתה מימנה תוכנית "ציוני דרך" את שחזורם של אתרים תנ"כיים ותלמודיים רבים. בנוסף היא בנתה גם מרכזי מבקרים בלכיש המקראית ושיפצה אתרים מודרניים יותר שהיתה להם חשיבות בהיסטוריה הציונית.

אלה כללו את מבצר תל חי בגליל, שבו נפל יוסף טרומפלדור ב־1920; מפעל ייצור תחמושת מתחת לקיבוץ שהוקם באופן פיקטיבי כדי להסתיר את פעילותו במלחמת העצמאות; המחנה בעתלית שבו עצרו הבריטים עולים "בלתי ליגאליים"; בית הכלא של המנדט הבריטי בעכו, שאותו פרצו אסירי האצ"ל באחת מברירות הכלא הנועזות בהיסטוריה; ובית דיזנגוף בתל־אביב שבו הכריז דוד בן גוריון על הקמת מדינת ישראל ונחתמה מגילת העצמאות. למרבה הפלא, לא נעשו עבודות שיקום באתרים היסטוריים אלה ואחרים במשך עשרות שנים.

כמו כן פעלתי באופן מיוחד לסייע במימון שיקום ביתו של אהרון אהרנסון בזכרון יעקב והחווה הניסיונית שלו בעתלית.

הקהילה הבינלאומית היתה אדישה לשורשים העתיקים שלנו ברמת הגולן. היא אף הדחיקה את העובדה שסוריה, שהגולן היה בריבונותה רק תשע עשרה שנים, הפגיזה ממנו כפרים וקיבוצים בכנרת, ושהגולן נכבש על ידינו במלחמת מגן, שאין צודקת ממנה.

תחילה, מדיניותו של טראמפ בגולן לא היתה שונה מזו של קודמיו. ההזדמנות לשנותה הגיעה באופן פתאומי בדצמבר 2018 כשהודיע בפומבי שהוא מסיג את כוחות הצבא האמריקני מסוריה.

הייתי מודאג מכך שנסיגה בהולה של כוחות אמריקנים עלולה לערער עוד יותר את המצב בסוריה ואת ביטחוננו וביקשתי לשוחח על כך עם הנשיא. אבל החלטתי לא לנסות לשנות את דעתו משתי סיבות.

ראשית, מדיניות ישראל היתה תמיד להימנע ככל האפשר מפנייה לארה"ב בבקשה שעלולה לסכן חיילים אמריקנים. שנית, הסיכוי שטראמפ יחזור בו מהחלטתו לאחר שהכריז עליה בפומבי היה קטן ביותר.

במקום זאת, הבהרתי לטראמפ כיצד בטחונה של ישראל עלול להתערער כתוצאה מנסיגה כזו, וביקשתי שינקוט צעדים כדי למזער את השפעתה השלילית. הצעתי שאחד הצעדים הללו יהיה הכרה בריבונות ישראל ברמת הגולן.

הנשיא הקשיב לדברי אך לא התחייב. במהלך השבועות הבאים, הצבתי את הפעילות לקבלת הכרה אמריקנית בגולן בראש סדר העדיפויות. השגריר דרמר התמקד במשימה זו בווינגטון ואני העליתי את הנושא בכל הזדמנות אפשרית מול גורמים בממשל ובסביבתו.

ידידי משכבר הימים, הסנאטור הרפובליקני לינדזי גרהם, הגיע לביקור בארץ ונסענו יחד לביקור ברמת הגולן ב־11 במרץ 2019. לינדזי הוא תומך תקיף ועקבי של ישראל, ולעיתים איגף אותי בדרישה מהממשלים האמריקנים לתמוך בנו יותר מכפי שהעזנו בעצמנו לבקש.

"אני עושה זאת למען האינטרסים של אמריקה", תמיד אמר לי. כעת, בעומדנו על גבעה המשקיפה לגולן, הוא קרא בפומבי להכרה אמריקנית בריבונותנו על שטח אסטרטגי חיוני זה.

שוחחתי על הגולן גם עם שר החוץ מייק פומפאו בעת ביקורו בירושלים ב־20 במרץ. פומפאו, שקיבל את תיק החוץ באפריל 2018 מקודמו בתפקיד רקס טילרסון, היה שחקן חיזוק אדיר לצוות החוץ של טראמפ. בעבר כיהן כחבר קונגרס ואף עמד בראש ה־CIA, הוא מצוי היטב בנבכי הדיפלומטיה והפוליטיקה הפנים־אמריקנית והבינלאומית. פומפאו ופרידמן תמכו בהכרה אמריקנית בריבונותנו בגולן, אך ההחלטה הסופית על כך היתה כמובן בידי טראמפ בלבד. ימים ספורים לפני ביקורי בושינגטון במרץ 2019 הבשילו כל המאמצים הללו ונשא פרי.

ב־21 במרץ צייצה לשכת הנשיא טראמפ בטוויטר: "בשעה שאיראן מבקשת להשתמש בסוריה כפלטפורמה להשמדת ישראל, הנשיא טראמפ מכיר באומץ בריבונותה של ישראל על רמת הגולן". גל של התרגשות סחף את ישראל כולה.

כארכעים שנה קודם לכן, במלחמת יום הכיפורים, הגן צה"ל בגבורה על הגולן במחיר יקר. יוני כמעט איבד שם את חייו במלחמת ששת הימים, וב־1973 העמיד את עצמו בסכנה פעם נוספת כשהוביל את חייליו בקרב מול הקומנדו הסורי וחילץ את מפקד הטנק הפצוע, חברו יוסי בן חנן, מאחורי קווי האויב.

עבורי הגולן סיפק הרבה זיכרונות משנותי ביחידה, כולל האירוע שבו כמעט קפאתי למוות בטיפוס על מדרונותיו התלולים של החרמון כשהובלתי את חיילי חזרה ממשימה חשאית בשטח סוריה.

כעת החליט מנהיג האומה החזקה בעולם להכיר בריבונות ישראל על שדה קרב היסטורי זה.

ארבעה ימים לאחר מכן השתתפתי בטקס החתימה על ההכרה בבית הלבן. משימה מספר שלוש — בוצעה.

"תביא לנו את הראש של ביבי"

2009–2022

בשנים רצופות המאבקים וההישגים אחרי חזרתי ללשכת ראש הממשלה נאלצתי להתמודד עם אתגר עיקש ומתמשך: מסע השמצות בלתי פוסק נגדי של גורמים בשמאל ותומכיהם בתקשורת. השמצות אלו נגדי, ולעיתים קרובות גם נגד שרה, היו פרי עלילות שווא על עבירות שונות ומשונות שלעיתים נלוו אליהן חקירות משטרה. תמיד תהיתי מהם שורשי האיבה העמוקה של השמאל כלפיי. רוב חברי הילדות שלי באו מבתים שהחזיקו בהשקפת עולם שמאלית. הוריי נמנעו מלדבר על פוליטיקה בבית. בן-גוריון התייעץ עם אבא והזמין את חמי ללמוד איתו תנ"ך. אמנם הדעות שלי שמרניות — אך בהחלט לא קיצוניות. שירותי הדיפלומטי באו"ם זכה להערכה רבה מכל קצות הקשת הפוליטית בארץ. אבל לאחר שחזרתי לישראל והגעתי לעמדת הנהגה בליכוד, הפכתי למושא של משטמה גוברת והולכת.

אני מעריך שהעוינות כלפיי כמנהיג פוליטי נבעה מצירוף של כמה גורמים. ראשית, תקדימי העבר: מנהיגים חזקים אחרים בימין זכו גם הם ליחס דומה. בן-גוריון כינה את ז'בוטינסקי "ולדימיר היטלר". מנחם בגין כונה "פשיסט" ו"מפלג העם". גם הזכות של הסכם השלום ההיסטורי שחתם עם מצרים לא עמדה לו כשהשמאל הטיח בו שהוא "רוצח" ו"מחרחר מלחמה" במלחמת לבנון הראשונה. צחוק הגורל הוא שאותו שמאל מתייחס היום לז'בוטינסקי כאל "מנהיג הומניסטי", ואת בגין הוא מאדיר כ"דמות מאחדת".

שנית, הייתי מנהיג האופוזיציה בעת הטרגדיה של רצח רבין. הדבר גרם לשמאל להטיח בי האשמות חסרות שחר של הסתה לרצח ושל אחריות לסיכול השלום שבפועל קרס הרבה לפני הרצח עם גלי הטרור הפלסטיני ששטפו את המדינה. שלישית, כהונתי כראש ממשלה במשך תקופה כה ארוכה ערערה את תקוות האליטות הישנות להחזיר לעצמן את ההגמוניה במוסדותיה הראשיים של המדינה, ולהחזיק בהן לנצח.

רביעית, עליית הרשתות החברתיות קיטבה עוד יותר את החברה בישראל והדהדה ביתר שאת את האמוציות של מתנגדיי ושל תומכיי כאחד.

אבל ייתכן שישנו גורם נוסף, לא פחות עוצמתי. האליטות לשעבר חשו שהפניתי עורף למעמד החברתי שלי. לדידן, בהיותי משכיל, בעל יכולת השפעה ונואם רהוט הובלתי את ה'עמך' לשלטון. גרוע מכך, הובלתי את הציבור העממי לכיוון מוטעה

מבחינה פוליטית. מתנגדי מאמינים שאלמלא הייתי ראש ממשלה, חלקים גדולים בציבור היו משלימים עם נסיגות טריטוריאליות מרחיקות לכת, חלוקתה מחדש של ירושלים ויעדים מרכזיים נוספים באג'נדה של השמאל. הגישה הפטרונית הזאת לא מביאה בחשבון את האפשרות שתומכיי ואני חולקים אותן דעות. חלקים נרחבים באוכלוסייה תומכים בי בדיוק מפני שאני חושב כמותם ומגן על הערכים והרעיונות שחשובים להם. האליטות שירדו ממעמדם בזות לתומכיי ומכנות אותם 'ביביסטים', כאילו שאין להם דעות עצמאיות משלהם. אילו היתה לי אג'נדה שמאלנית, אותם 'ביביסטים' היו מפסיקים לתמוך בי באופן מידי, כפי שעשו פעם אחר פעם למנהיגי הימין שאימצו את מדיניות השמאל.

השילוב של כל הגורמים הללו הביא לכך שנעשיתי יעד לרצח אופי — באמצעות הכפשה תקשורתית בלתי פוסקת והטרדה משפטית הולכת וגוברת.

מסע ההשמצות החל עם הפרשה הקומית של 'ביבי סוכן ה־CIA' מ־1996 והגיע לשיאים חדשים עם הפארסה של 'פרשת ההובלות' ו'פרשת המתנות' ב־1999. האוויר כבר יצא מכל הבלונים הללו עד שחזרתי לתפקיד ראש הממשלה ב־2009. קיוויתי שימי להתנכלות המשפטית והתקשורתית נותרו מאחור, אך מעת לעת הדפוס המוכר חזר על עצמו; 'פרשות' חדשות הגיחו לאוויר בקול תרועה רמה. הן תמיד החלו ב'גילויים' צעקניים בתקשורת על 'עבירה' כזו או אחרת, תוך דרישה מיידית לפתוח בחקירה משטרתית נגדי. יריביי חשו שזו הדרך הטובה ביותר לגדוע את הקריירה הפוליטית שלי. כשניסיון אחד נכשל הם מיד העלו 'פרשה' חדשה. כל הקווים האדומים נחצו במשחק מכוער זה. הכל היה מותר.

ב־2011 הואשמתי שקיבלתי מימון כפול לנסיעות לחו"ל. התקשורת הוצפה בסיפורים רעשניים על מה שכונה 'פרשת ביביטורס'. תחת לחץ כבד פתחה המשטרה בחקירה. שש שנים לאחר מכן התיק נסגר בלא כלום. לא התגלה ולו גם מקרה אחד של חיוב כפול.

העלילה הבאה היתה 'פרשת גלידת הפיסטוק' ב־2013. האשימו אותי ברכישת כמויות גדולות של גלידה בטעם פיסטוק האהוב עלי. סכום הרכישה בפועל היה שווה־ערך לשני גביעי גלידה ביום, שגם הם — אודה ואבוש — היו הפרה ברורה של צריכת הקלוריות היומית שמותרת לי. כמו הגלידה עצמה, גם חקירה זו נמסה אחרי בירור מדוקדק.

אחר כך הגיעה 'פרשת חשבונות הכביסה'. בשורת פניות לבתי־המשפט בין השנים 2013 ו־2016, עמותת השמאל המתקראת 'התנועה לאיכות השלטון' האשימה אותי ואת שרה בהאשמת שווא של הזמנת שירותי כביסה וניקוי יבש בהיקף מופרז בארץ ובחו"ל. באי כוחה של התנועה דרשו מאיתנו לחשוף את כל

הוצאות הכביסה שלנו, "כולל תחתונים". לאחר שנים של התדיינות בבית־המשפט המחוזי ובבית־המשפט העליון בוטל גם אישום זה, והמאשימים נקנסו בהוצאות משפט.

'פרשת רהיטי הגן', הבאה בתור, כיכבה גם היא בתקשורת. שרה הואשמה שהעבירה שלושה כיסאות של מערכת ריהוט־גן מהמעון בבלפור לביתנו הפרטי בקיסריה. גם זה היה שקר גס. את ריהוט הגן רכשנו בכספנו המלא.

עם זאת, נדרשו שלוש שנים להפריך את העלילה. האורחים במעון ראש הממשלה בירושלים נדהמו לראות את כיסאות הפאטיו הזולים, שהיו מוקד לטענות הסרק כאילו חיינו בארמון עשוי זהב על חשבון הציבור.

למרות ה'פרשות' התכופות שגבו מאיתנו מחיר אישי וציבורי, המשכתי לנצח בבחירות — הן ב־2013 והן ב־2015.

בראותם זאת, יריביי הפוליטיים החליטו להעלות את הרף.

כבר ב־2015 קמו עמותות שמאל במימון תומכים אמידים של יריביי הפוליטיים. עמותות אלו ארגנו הפגנות מתמשכות נגדי, לעיתים ליד מעון ראש הממשלה. אבל המוקד העיקרי שלהן היה במקום אחר.

ברגע של כנות תועד בווידאו אחד מיוזמי ההפגנות הללו, שגם היה מועמד לרשימת "העבודה" לכנסת, אומר את הדברים הבאים בחוג בית:

"רוצים להפיל את ביבי? יהיה קשה להפיל אותו בבחירות. אין לנו רוסים, אין לנו נושאי דגל, אין לנו את המזרחים, אין לנו את הפריפריה. אנחנו בצרות. אנחנו דמוגרפית כבעיה. להפיל אותו מהשלטון זה נורא קשה. רוצים להפיל אותו? בואו נפיל אותו דרך השחיתות".

הוא היה חד־משמעי ביחס לדרך להשגת המטרה:

"בואו נעשה הפגנה נגד מנדלבליט, שיחקור אותו כבר, שיעיף אותו".

התוכנית יצאה לדרך.

במשך שנה שלמה, מדי שבוע, המפגינים קיימו הפגנות סביב ביתו של היועץ המשפטי לממשלה אביחי מנדלבליט. הם הלכו אחריו לכל מקום, אפילו כשיצא לקניות. הדוברים הצעקניים תקפו אותו כ'ס־מן' פחדן מפני שלא העמיד אותי לדין. בסופו של דבר מנדלבליט נכנע.

בכתבה בערוץ 12, בינואר 2019, שודר קטע מדברים שאמר מנדלבליט למקורביו: "איך שאני נכנס [לתפקידי], זורקים עלינו מבקר המדינה והמשטרה בליל של נושאים, שאריות של ביב־טורס ופרשת המעונות. כל מיני קצוות של זוטות כאלה, דברים שנראים על גבול הרכילות, ואם לא היה מדובר בראש הממשלה לא היו עושים כלום, אבל בכל זאת, אני מחליט שצריך להתחיל לבדוק".

על היחסים המורכבים בין היועץ המשפטי לבין פרקליט המדינה שי ניצן העיד מנדלבלט בעצמו. בהקלטה שבה מנדלבלט נשמע מדבר על תיק שנפתח נגדו ושניצן סרב לסגור, הוא אמר: "המניאק הזה לא מחליט בתיק שלי... [הוא] יכול להחזיק אותי בגרון... מה זה השיטה הזו שמחזיקים בגרון בן־אדם?" במילים אחרות, היועץ המשפטי לממשלה פתח בחקירה פלילית נגד ראש ממשלת ישראל על סמך טענות שהוא עצמו אפיין ככאלו הנמצאות על "גבול הרכילות".

למן הרגע שבו מנדלבלט פתח בחקירות נגדי, המפגינים וכלי התקשורת שינו את המנגינה כלפיו. כעת היה מנדלבלט בפיהם "לוחם אמיץ למען שלטון החוק". הנפגעת הראשונה בקמפיין מנדלבלט היתה שרה. אב הבית לשעבר במעון ראש הממשלה, שהיה אחראי להזמנת מזון למעון בשנים 2011-2012, האשים את שרה בהזמנת אוכל לארוחות ערב רשמיות ממסעדות במקום להשתמש ב"שפית הבית". האשמה זו זכתה לכינוי 'פרשת החמגשיות'.

התקשורת כמובן לא התעכבה על כך ש"שפית הבית" היתה למעשה עובדת ניקיון עם כישורי בישול מוגבלים למדי. היא גם התעלמה לחלוטין מן העובדה שההוצאות על מזון במעון זינקו במהלך כהונתו של אב הבית המאשים, וצנחו מייד לאחר שעזב. שכנים ראו אותו פורק בקביעות ארגזים מלאי מזון בדירה של קרוב משפחתו. הכיסוי התקשורתי המגמתי לא נתן לעובדות אלו ואחרות לפגוע באמינותו של העובד הממורמר שפוטר בזמנו מתפקידו במעון. התקשורת גם התעלמה או התייחסה בביטול לטענותיה של אחת מעובדות משק הבית, שהתלוננה במשטרה על כך שאב הבית הטריד אותה מינית בחדר השינה שלהם. תחילה ניסה חוקר בכיר להרגיע את העובדת: "נתניהו לא יהיה עוד ראש ממשלה, אין לך מה לדאוג".

כשניסיון זה נכשל, הוא ניסה להלך עליה אימים. "הוא רצה שאגיד שנתניהו שילם לי כדי להגיש את התלונה", סיפרה העובדת, "והוא אמר לי שאני אשן בכלא נווה תרצה אם אני לא אגיד את זה, והוא לחץ עליי מאוד. אמרתי שאני רוצה ללכת הביתה, שאני לא מרגישה טוב. לא אפשרו לי, אמרו לי ללכת לרופא. היה לי לחץ דם גבוה. הרופא אמר לי לחזור לחקירה... כשהוא ראה שהוא לא משיג ממני מה שהוא רוצה לשמוע אז הוא ממש לחץ עליי, צעק עליי. הוא אמר שאין לי מה לפחד, שאני אגיד שנתניהו שלח אותי, שראש הממשלה שילם לי. אף אחד לא שילם לי שום דבר!"

לבסוף שרה הואשמה לא בהזמנת החמגשיות אלא בקבלתן. השופט אביטל חן ציין ש"זו הפעם הראשונה בהיסטוריה שמישהו הובא לדין על חמגשיות". בהמשך

ציין השופט ש"הארוחות שנצרכו הוזמנו גם, אולי בעיקר, לאורחיהם של ראש הממשלה ורעייתו. השפים הוזמנו לבשל במקום לאורחיהם של ראש הממשלה ורעייתו. אין חולק כי מדובר במעון אירוח רשמי המארח אנשים רמי־מעלה בארוחות ערב רשמיות, ואין כיום במרחק הזמן את היכולת להבחין בין הוצאות למטרות אלו לבין הוצאות פרטיות, אם היו כאלו".

למרות זאת, הפרקליטות סירבה לסגור את התיק. כדי למנוע שנים של התדיינות משפטית הושגה פשרה. שרה הודתה, לאחר תיקון כתב האישום, בעבירה שולית שעניינה קבלת דבר תוך "ניצול של טעות הזולת שלא במרמה". "הזולת" במקרה זה היה משרד ראש הממשלה, והאשמה "הנוראה", שבה הואשמה רעייתי היא בזה שלא העירה לפקידים מדוע הם קונים אוכל לארוחות רשמיות, נושא שלא היה כלל בטיפול אלא בטיפולו של אב הבית. היא שילמה קנס צנוע. כשהתנועה לאיכות השלטון עתרה לבג"ץ בבקשה להגדיל את הקנס דחו השופטים את העתירה, קנסו את התנועה והשיתו עליה הוצאות משפט. בהחלטתו כתב השופט על שרה שהיא "נעדרת עבר פלילי כלשהו, והתנהלות פלילית זרה לעולמה".

'פרשת החמגשיות' תרמה להכפשתנו המתמשכת, אך באופן מפתיע היא הפכה לבומרנג. רבים ראו בה מה שאכן היתה — ניסיון להשחיר אותי ואת שרה בהאשמות סרק.

משלא הצליחו לפגוע בי בפרשת 'ביביטורס', בפרשת 'גלידת הפיסטוק', בפרשת 'רהיטי הגן', בפרשת 'התחתונים' ובפרשת 'החמגשיות', יריביי הבינו שצריך משהו 'בשרי' יותר כדי להפיל ראש ממשלה שזוכה לתמיכה ציבורית רחבה. כך נולדה ב־2016 'פרשת הצוללות'.

עכשיו הופנתה נגדי הטענה ההזויה שהנחיתי את צה"ל לרכוש צוללות וספינות שחיל הים לא היה זקוק להן מהתאגיד הגרמני 'טיסנקרופ' כדי להיטיב עם חברה שבן דודי נתן מיליקובסקי החזיק בחלק מזערי ממניותיה. נטען שאותה חברה ייצרה רכיב קטן בתהליך הכנת הפלדה ששימשה כביכול לבניית כלי השיט.

זו היתה טענה מופרכת. גם אם היה קמצוץ של אמת בטענה זו, התועלת הכספית לבן דודי היתה זניחה ביותר וספק אם היו מגיעים אליי בשרשור כמה מאות דולרים. אבל גם זה התברר כעורבא פרח משום שהחברה בה היו לבן דודי מניות לא מכרה דבר לחטיבה הימית של טיסנקרופ. התאגיד הגרמני הבהיר שהרכיבים של החברה האמורה כלל לא משמשים לייצור סוג הפלדה שמתאים לכלי השיט. לא היה שום רווח, ושום שרשור של רווח.

ה"חשדות" אפילו לא הבשילו לכדי חקירה. אבל התנפצות הטענות הללו לא מנעה ממפלגת 'כחול־לבן' לרמוז בבחירות 2019 שאני חשוד בלא פחות מבגידה

במדינה.

האסטרטג הראשי של "כחול-לבן" הודה בראיון טלוויזיה שהמפלגה דשדשה בסקרים ולכן נזקקה להציף נושא "ביטחוני" כדי לצייר אותי כבוגד:

"היתה מחלוקת על משקל הנושא הביטחוני בקמפיין... ראה זה פלא: נופלים טילים על מרכז הארץ, מי נופל בסקרים? "כחול-לבן". למה? כי היא לא תופסת את סדר-היום, ונתניהו — שכביכול עכשיו מראה את מנהיגותו מול החמאס — עולה. ואז אנחנו מחליטים להציף את סוגיית הצוללות..." התוודה האסטרטג. בהזדמנות אחרת הוסיף: "הרבה דברים לא מדויקים נאמרו בקמפיין".

למרות העובדה שלא היה לי כל קשר לחקירת הצוללות, במשך שנים הקרינו ערוצי הטלוויזיה "לופים" אינסופיים שבהם אני נראה יורד לתוך אחת הצוללות; זאת כדי לקבע את 'בגידתי' בדעת הקהל.

תחילה נמנעו בני גנץ ונפתלי בנט מלהצטרף למקהלת השקרים. ביוני 2020 אמר גנץ בראיון:

"יש יועץ משפטי לממשלה שאנחנו תומכים בכל החלטה שלו. הוא לא מצא לנכון לפתוח את העניין הזה לחקירה. אז אני אצטרך להסתפק בזה".

בנט, שתמך בשעתו בעסקת הצוללות, קבע:

"אין שחיתות בעסקת הצוללות — אני תמכתי בה. איפה שיש שחיתות צריך לבער, אבל לא צריך להמציא איפה שאין".

בציוץ בטוויטר, בנובמבר 2016, בנט כתב:

"ראש הממשלה נתניהו לא מושחת. לעולם הוא לא ימכור את ביטחון ישראל עבור כסף. אל תחפשו משמעויות נסתרות כאן. אני מכיר את נתניהו מעל עשר שנים. אנו יריבים פוליטיים, ויש לנו חילוקי דעות. מושחת הוא לא".

ואילו מפקד חיל הים לשעבר, אלוף אלי שרביט, אמר:

"אני לא מרגיש שום עננה ושום כתם. הספינות האלה פשוט מצוינות ומתאימות בדיוק לצורך המבצעי, והצוללות האלה הן הטובות מסוגן".

על אף האמירות הללו, הדחף הבלתי נשלט להפיק רווח פוליטי מפרשה פיקטיבית גבר בהמשך על היושרה הציבורית. יריביו לא בחלו בשימוש בצה"ל ובביטחון ישראל לצרכים פוליטיים. לפיכך החליטה ממשלת ה"שינוי" של בנט, לפיד וגנץ, ב־2022, להקים ועדת חקירה לעניין רכש הצוללות בשאיפה להמשיך להטיל דופי בטוהר מניעיו.

'פרשת הצוללות' גרמה לעיכוב של שנים ברכישת צוללות לחיל הים. בתקופה זו מחירן כמעט הוכפל. התרגיל הפוליטי חסר האחריות עלה למשלם המיסים מיליארד יורו נוספים.

משלא סיפקה 'פרשת הצוללות' את התוצאה המקווה, היה צורך במשהו נוסף. ה'פרשות' הבאות הגיעו לשיאן ב־2019. כתב אישום שמשלב שלושה טיעונים הופנה נגדי: קבלת סיגרים ושמפניה שלא כדין מחברים ('תיק 1000'); אי־דחייה על הסף של ניסיון שוחד לכאורה מצד מו"ל ידיעות אחרונות; זאת למרות שכתב האישום עצמו קבע שלא היתה לי כל כוונה להיענות להצעה ('תיק 2000'); וקבלת סיקור חיובי באתר 'וואלה' תוך מתן הקלות רגולטוריות שנועדו להיטיב עם בעלי האתר ('תיק 4000'). האישום האחרון הוגדר כשוחד.

לצער, כיוון שבזמן כתיבתן של שורות אלו נמצא ההליך המשפטי בעיצומו, אני מנוע מלחשוף פרטים רבים שמפריכים לחלוטין את ההאשמות הללו. אוכל רק להתייחס לכמה נקודות שיאירו את התמונה האמיתית בהקשר הרחב.

רוב מומחי המשפט בעולם תמימי דעים בכך שאף מדינה דמוקרטית מודרנית לא האשימה מעולם פוליטיקאי בשוחד על קבלת סיקור חיובי בתקשורת. יתר על כן, כשהתברר במהלך המשפט שהסיקור המדובר שלילי ברובו, כתב האישום שונה מ'קבלת סיקור חיובי' להיענות חריגה לדרישות סיקור של עורך האתר. בפועל, 'היענות' זו היתה ברובה מסע פרסום בהודעות דובר שפורסמו בכלי תקשורת רבים.

פרקליט המדינה לשעבר, שי ניצן, המציא סעיף חדש בספר החוקים שנתפר במיוחד עבורי. כשנשאל על העובדה שמדובר באישום חסר תקדים בתולדות הדמוקרטיות, ניצן השיב: "כל תקדים משפטי חייב להתחיל בנקודה כלשהי".

החשש משימוש בסעיפים פליליים בחוק כנשק פוליטי משותף לכל הדמוקרטיות. רובן מספקות חסינות חלקית או מלאה לנבחרי ציבור כדי לחסוך מהם חקירות על רקע פוליטי בעת כהונתם. בכך מתקיימת הגנה על רצון העם כפי שהוא משתקף בבחירות חופשיות, שהן נשמת אפה של הדמוקרטיה.

ניצן לא רק 'דחף' להגשת כתב אישום; הוא וכפיפיו מיהרו לעשות זאת נגד ראש ממשלה מכהן, ארבעים יום לפני הבחירות באפריל 2019 — מעשה שיכול היה להטות את התוצאות, ואכן היטה אותן. ב־28 בפברואר 2019 הודיעה פרקליטות המדינה על כוונתה להגיש נגדי כתב אישום בכפוף לשימוע, ופרסמה 'כתב חשדות'. כשנשאל על העיתוי הבעייתי, ניצן השיב בקלילות: "אני לא הייתי מצביע לאדם שנאשם בשוחד".

הבחירות לכנסת העשרים ואחת לא הביאו לכינון ממשלה, והכנסת התפזרה כחודש אחרי השבעתה. הפרקליטות המשיכה לתזמן את צעדיה למועדים שנועדו לפגוע בסיכויי להיבחר.

ההחלטה להגיש נגדי כתב אישום עם שלושה סעיפים פורסמה ב־28 בינואר 2020, שלושים ושלושה ימים לפני הבחירות. כתב האישום הוגש למזכירות בית

המשפט המחוזי בירושלים שעה לפני שנפתחה מסיבת העיתונאים שקיימתי בווינגטון עם הנשיא טראמפ על תוכנית השלום שלו.

למרות שהסקרים הראו שאני זוכה לתמיכה גדולה יותר מכל מועמד אפשרי אחר לראשות "הליכוד", הם גם לימדו שלהחלטה על הגשת כתב האישום נגדי היתה השפעה שלילית משמעותית על דעת הקהל. בשל כך שוב איבד "הליכוד" הזדמנות להקים קואליציה.

מאוחר יותר, בשלב ההוכחות במשפטי, נחשפו גילויים חדשים שזעזעו את יסודות האישום בשוחד. אבל עוד לפני שזה קרה, הקולות החסרים שאיבדנו טרם החקירה של עדי התביעה מנעו ממני לכונן ממשלה.

התערבות משפטית בפוליטיקה הישראלית אינה תופעה חדשה, אבל מאז ניצחונו הראשון של "הליכוד" בבחירות 1977 היא נטתה באופן מובהק לרעת הימין.

מקום המדינה ועד שנת 1977 הועמדו לדין רק שלושה חברי־כנסת מכהנים, כולם ממפלגת "העבודה". מאז עלייתו של "הליכוד" לשלטון הגישה הפרקליטות כתבי אישום נגד יותר מ־30 חברי־כנסת מכהנים: 24 מהם מ"הליכוד" וממפלגות הימין האחרות, ושלושה ממפלגות ערביות. ח"כים מהשמאל כמעט לא הועמדו לדין.

בעשור הקודם ניסו ממשלות ושופטים בדימוס, פעם אחר פעם, להחזיר את ארון הציבור במערכת המשפט באמצעות יצירת מנגנון ביקורת שיפקח על הפרקליטות ועל אגף החקירות של המשטרה. ניסיונות אלה סוכלו על ידי ניצן ושותפיו. כמה מועמדים שמרנים למשרת שר המשפטים ומפכ"ל המשטרה, שקראו להידוק הפיקוח על מערכת אכיפת החוק, הועמדו לדין ומועמדותם סוכלה או שכהונתם נקטעה.

במהלך שלב ההוכחות בבית־המשפט ב'תיק 4000' התברר יותר מתמיד הצורך הדחוף בפיקוח אובייקטיבי על פעילות החוקרים. כשמפכ"ל המשטרה לשעבר, רוני אלשיך, כשל בפרשת אום אל־חיראן והגדיר כאירוע טרור את התקרית הטרגית בה נהרג אזרח ישראלי ממוצא ערבי — יעקוב אבו אלקיעאן — מירי שוטרים ניצן קבר את המקרה בנימוק מזעזע:

"מחד, זו התנהגות בלתי נסבלת [של אלשיך]... אבל להסלים כעת את המריבה רק יעשה טוב למי שרוצה ברעת מערכת אכיפת החוק, ודי לחכימא. המפכ"ל אכן פעל פה באופן שערורייתי, אך יש אינטרסים של המדינה שצריך לשקול".

הכוונה היתה כמובן אליי.

ניצן יצא נגדי שוב ושוב בפומבי. הוא חרג לחלוטין מסמכותו כששלח מייל לששים ושניים בכירים לשעבר במשרד המשפטים וסיפק להם דף מסרים בו יוכלו להשתמש נגדי בראיונות לתקשורת.

ההתמקדות בי היתה ברורה מתחילת החקירות ביוני 2016. רבים ממקורביו נלקחו לחקירות והתבקשו לתת עלי "משהו" – כל דבר שיוכל להפליל אותי.

אחד מהם, לשעבר יועץ תקשורת, היה נתון לאיומים קיצוניים של החוקרים ולתרגילי חקירה המנוגדים לחוק. הוא הוחזק במשך ימים בתא שורץ פרעושים. נאמר לו שמשפחתו תיהרס אם הוא לא "ישתף פעולה". כדי לוודא שמסר זה נקלט, המשטרה ארגנה תרגיל חקירה שבמהלכו פגש במסדרון, כביכול באקראי, 'מקורבת' אליו שכלל לא היתה קשורה למקרה.

כך, בתרגילי חקירה פסולים ומקוממים, היועץ גויס כעד מדינה נגדי. בינואר 2022 פרסם העיתון 'כלכליסט' תחקיר מרעיש על פריצה בלתי חוקית של המשטרה למכשירי הטלפון של עדים ושל אנשים אחרים הקשורים לתיקיי המשפטיים באמצעות תוכנת הריגול החדשנית 'פִּינְסוֹס'. תחילה הכחישה המשטרה את הסיפור באופן גורף, אך כשהצטברו ראיות שאין לערער עליהן היא הודתה שפרצה בניגוד לחוק לטלפון הנייד של שלמה פילבר, לשעבר מנכ"ל משרד התקשורת, שגויס גם הוא כעד מדינה.

בחקירתו הנגדית מטעם ההגנה חשף העד שהוא "חש מאוים על ידי חוקרי המשטרה" שהציעו לו "לחשוב על אשתו ועל שבעת ילדיו". לדבריו נאמר לו, "תביא לנו את הראש של נתניהו".

השימוש לרעה בתוכנות ריגול כאלו נגד אזרחי ישראל זעזע את אמות הסיפים. כשמיניתי את אלשיך למפכ"ל המשטרה ב־2015, הרבה לפני שידעתי שאהיה בעצמי היעד של שיטות דומות, הזהרתי במפורש מפני שימוש לא ראוי ולא מידתי בטכנולוגיה חודרנית נגד אזרחים:

"עבודה משטרתית מחייבת שימוש מושכל בטכנולוגיות החדישות, במערכות המתוחכמות של הצלבת מידע וביכולות הסייבר. אני מדגיש, 'מושכל', משום שבמשטר דמוקרטי חובה לשמור על איזון אופטימלי בין זכויות הפרט לבין אבטחת שלום הציבור.

"לכל אחד הזכות לפרטיות. זוהי זכות מוקנית שמגדירה אותנו כבני אדם, מאחרון האזרחים עד ראשון השופטים. זוהי זכות יסוד במדינות חופשיות, והיא תובעת מאיתנו שלא לנצל לרעה את העוצמה הטכנולוגית שמסורה לידי זרועות הביטחון".

אמרתי זאת מפני שאני מאמין כי דמוקרטיה ושלטון חוק מחויבים לשמור על זכויות הפרט. איש אינו נמצא מעל החוק, גם לא ראש הממשלה. אך באותה מידה אף אזרח, כולל ראש הממשלה, אינו צריך ליפול קורבן למעשים פליליים מצד רשויות אכיפת החוק.

כשהצבעתי על כמה מהמקרים המבישים ביותר של ניצול לרעה של שלטון החוק

שנתגלו במקרה שלי ובמקרים אחרים, הואשמתני בכך שאני מותיר "אדמה חרוכה" במאבק בשלטון החוק והדמוקרטיה. ציירו אותי כשליט ימני גס רוח ורב־עוצמה, החותר להרוס את יסודות הדמוקרטיה כדי למלט את עצמו מאימת הדין.

אין דבר רחוק יותר מן האמת. תמיד הייתי חסיד מושבע של הדמוקרטיה הליברלית, ומאז שנות־העשרה בחיי התעמקתי בקריאת הטקסטים הקלאסיים שלה. הגנתי על בתי המשפט, גם כשהאמנתי ששמירה על עיקרון הפרדת רשויות, שאותו הגוֹגֵן לוק ומונטסקייה, מחייבת כמה רפורמות חשובות.

כל זה נבלע במבול תקשורתי עוין. בתקופה שבה התקיימו חקירות המשטרה נגדי, בין יוני 2016 לדצמבר 2019, שודרו בשעות השיא בשלושת ערוצי הטלוויזיה 561 כתבות נרחבות שסיקרו את החקירות. 98 אחוז מהן היו שליליות.

במשך שלוש שנים וחצי רצופות שודרה כל יומיים כתבה שלילית נגדי! זהו ללא ספק שיא של התגייסות תקשורתית.

בכל השיטפון העכור הזה שלטתי בעצמי ושמרתי על קור רוח. בדיחה חדשה החלה להסתובב על כך שבאפריקה נמצא פיל עם עור של ביבי...

אנשים מרבים לשאול אותי איך הצלחתי להמשיך להנהיג את המדינה תחת מתקפה תקשורתית ומשפטית בסדר גודל כזה. התשובה לכך פשוטה: אני יודע מי אני.

אפשר למתוח עליי ביקורת בתחומים רבים. כיוון שאני ממוקד מאוד ביעדים שהצבתי לעצמי, אני יכול לפעמים להיות לא קשוב לאחרים וליצור את הרושם המוטעה שאני מרוחק. אני יכול להיות קצר־רוח. אבל יש דבר אחד שכל מי שמכיר אותי היטב או שעבד בקרבתו לעולם לא ייחס לי: שחיתות.

עוד בצעירותי אמר לי אבי לעולם לא לגעת בכסף אם אי־פעם אכנס לחיים הציבוריים. ציווי זה הפך לתורת חיים עבורי. מאות חוקרים בעלות של מאות מיליוני ש"ח חיפשו ראיות ל"שחיתות" שלי בארבע כנפות תבל. הם העלו בחכתם כמה בקבוקי שמפניה וסיגרים, גם הם בכמויות מנופחות, ואוסף כתבות עיתונאיות שרובן היו שליליות.

על אף הקושי, הצלחתי להחזיק מעמד ולא להישבר מרצח האופי שניסו לעשות לי. אבל אני מודה: היה לי קשה להישאר אדיש כשחיצו הרעל כווננו לבני משפחתי, שעברו סבל מתמשך. שאבתי כוח רב מאומץ ליבם של שרה והבנים, מנאמנות תומכיי ומהידיעה שהאמת לצדי.

אחת מתוצאות הלוואי מחממות־הלב של המשפט היו התארגנויות עממיות שצמחו ספונטנית מתוך רצון להיחלץ לעזרתי. הפגנות מחאה על כתב האישום המופרך התקיימו ברחבי הארץ. מתנדבים שמעולם לא פגשתי הקימו את 'פרויקט

315', שבחן באופן מדוקדק והפריך אחד לאחד את המקרים שמנתה התביעה ב'תיק 4000' כגילויים של היענות חריגה כביכול לדרישות סיקור באתר 'וואלה'. כמו כן הוקם 'האולפן הפתוח' ששידר מדי יום ברשת תמלילים ופרשנויות של מומחים על הדיון המשפטי שלא היה פתוח לקהל הרחב או למצלמות הטלוויזיה. לצד כלי תקשורת בודדים שסרבו להיכנע למבול השקרים התגייסו עיתונאים חוקרים, חלקם עצמאיים, לתעד את המתרחש באולם בית המשפט, אליהם נוספו אתרי תחקירים שנכנסו בעובי הקורה. תמיכה רחבה זו של מי שפעלו מיוזמתם חלקם באופן עצמאי הבהירה לי שרבים בציבור יודעים את האמת ומסרבים להתמסר לתקשורת המניפולטיבית. למרות שההשמצות פגעו בי, דבר לא הסיח את דעתי משתי המשימות הגדולות שעמדו בפתח: השגת 'הסכמי אברהם' ההיסטוריים וההגנה על ישראל מפני מגפת הקורונה העולמית.

דרך השלום

2020

הכרתו המהפכנית של הנשיא טראמפ בריבונותנו על ירושלים ורמת הגולן ופרישתו מהסכם הגרעין המסוכן עם איראן לא הפחיתו מרצונו להשיג את "עסקת המאה" — הסכם שלום בין ישראל לפלסטינים.

בתחילת כהונתו הפקיד טראמפ את ביצוע המשימה בידי חתנו ג'ארד קושנר, שנעזר בג'ייסון גרינבלט.

גרינבלט, יהודי דתי שהיה אחד מפרקליטיו של טראמפ, לא הסתיר את אהדתו לישראל. עם זאת, היה ברור שקושנר הוא הפוסק האחרון.

ניסיתי לכתב את שניהם לנסות להשיג הסכמי שלום עם מדינות המפרץ. קושנר, שיצר קשרים הדוקים עם מנהיגי המפרציות ושגריריהן, נוכח לדעת עם הזמן שחל מפנה ביחסן לישראל. כך או אחרת, במהלך תקופת כהונתו של טראמפ נשאר קושנר מחויב למשימה שהנשיא הטיל עליו: להשיג הסכם שלום עם הפלסטינים.

לנוכח העמדה המסורתית שאימץ טראמפ בסוגיה הפלסטינית החלטתי שהאסטרטגיה הטובה ביותר היא להימנע מעימות בנושא, ולעבוד בשיתוף פעולה עם הממשל בנושא הפלסטיני באופן שעדיין יאפשר לנו להגיע לפריצת דרך מדינית עם מדינות ערב.

ידעתי שהפלסטינים ידחו כל תוכנית שטראמפ יניח על השולחן. השאלה היתה אם ארצות הברית תוכל להציג תוכנית שלא תידחה על הסף בידי ישראל ובידי מדינות ערב. כשתוכנית כזו תוצג, ישראל תוכל להסכים לנהל משא ומתן על בסיסה בכפוף להסתייגויות ומדינות ערב יראו בה התחלה טובה, וכך נוכל להתחיל לנרמל את יחסינו איתן למרות הסרבנות הפלסטינית.

תוכנית טראמפ אולי גם תוכל לשמש תכנית לשלום ריאלי עם הפלסטינים במועד כלשהו בעתיד. היא תוכל להחליף את התוכניות המסוכנות שהוצגו במשך השנים, שהעמידו בסכנה את ביטחוננו ופגעו באינטרסים הלאומיים שלנו.

אסטרטגיה זו היתה קלה בתאוריה. בפועל, החתירה המקבילה להסדר עם הפלסטינים ולהסדר שלום אזורי דרשה השקעת מאמצים עצומים בווינגטון, בירושלים ובמזרח התיכון.

מצד אחד קיימנו מגעים רצופים עם מדינות המפרץ. רון דרמר נפגש בקביעות עם שגריריהן בווינגטון ואני הגברתי את המגעים איתם באזור. במקביל התחלנו לדון ברעיונותינו לגבי שלום ישראלי-פלסטיני עם קושנר, גרינבלט ודיוויד פרידמן.

הפתח להסכמי שלום עם המדינות הערביות נפתח כשמנהיגיהן ראו את מאמצינו לבלום את תוכנית הגרעין של איראן וניסיונותיה להתבסס צבאית בסוריה. במזרח התיכון מכבדים את החזק ועמו עושים שלום. כולם צפו בהתכתשות של ישראל ואיראן בסוריה. כשפגענו שוב ושוב ביעדים איראניים שם, מערכות ההגנה האווירית של סוריה הגבירו את ירי הנ"מ כלפי מטוסינו. הטילים ששיגרו לא היו מדויקים ולעיתים נחתו בים ליד תל-אביב או בצפון בקעת הירדן. הגבנו בהשמדה שיטתית של סוללות נ"מ סוריות.

חוסר הדיוק של אש הנ"מ הסורית הביא לתקרית דיפלומטית חריפה עם רוסיה. ב־17 בספטמבר 2018, בעת שטייסי חיל האוויר פגעו במטרות איראניות סמוכות, הפיל טיל נ"מ סורי מטוס איליושין רוסי שהיה בדרכו לנחיתה בבסיס חיל האוויר הסורי בחמיימים. 15 חיילים רוסים נהרגו. הממשל במוסקבה זעם והאשים את ישראל בהפלת המטוס.

התקשרתי לפוטין והסברתי שהמטוס הופל באש סורית. פוטין אומנם הודיע כעבור יומיים במסיבת עיתונאים שישראל לא הפילה את המטוס, ונראה שהתקרית היתה תוצאה טרגית של אי הבנה, אך פיקוד הצבא הרוסי המשיך להאשים אותנו בתקרית. נדרשו שבועות לא מעטים והוצאת משלחת מיוחדת של חיל האוויר למוסקבה כדי להתחיל להזים את ההנחה המוטעית.

עם זאת, קצינים רוסים המקורבים לצבא הסורי המשיכו לתדלק את הפרשה ולהעמיד בסכנה את חופש הפעולה שלנו בסוריה. ב־11 בנובמבר 2018 נערך בפרין טקס לציון מאה שנה לסיום מלחמת העולם הראשונה, ואחריו הזמין נשיא צרפת עמנואל מקרון את פוטין, אותי ומנהיגים נוספים לארוחת צהריים. חיכיתי שכל האורחים יעזבו ולקחתי את פוטין הצידה.

זה היה המפגש הראשון שלנו פנים אל פנים מאז הפלת המטוס. "זו היתה טעות טרגית של הנ"מ הסורי. אני שוב נותן לך את מילתי — לא אנחנו הפלנו את המטוס", אמרתי לו. הוספתי בקשה: "תורה לגנרלים שלך לרסן את הסורים המטורפים האלה. הם לא יצליחו להפיל את המטוסים שלנו, אבל אם הם ימשיכו לירות אש חסרת אבחנה, הם עוד יפילו מטוס נוסעים אזרחי".

הסכמנו להגביר את התיאום בין חילות האוויר שלנו בסוריה. גיחות מטוסינו בשמי סוריה התחדשו.

מובן שכל זה נקלט היטב אצל המנהיגים הערבים באזור. המעמד הייחודי שהיה לי כבעל קשרים קרובים הן עם פוטין והן עם טראמפ התבסס עוד יותר כשטסתי ישירות מביקור אצל טראמפ בווישינגטון לביקור אצל פוטין במוסקבה ב־29 בינואר 2020. בתוך עשרים וארבע שעות קיימתי פגישות אישיות עם מנהיגי שתיים

מהמעצמות החזקות בעולם.

היו סימנים נוספים למעמדה הבינלאומי המתחזק של ישראל ברוסיה. ב־9 במאי 2018 הזמין אותי פוטין להשתתף בטקס לציון יום השנה ה־73 לניצחון רוסיה על הנאצים במלחמת העולם השנייה. מלבד ראש הממשלה הסרבי אלכסנדר ווצ'יץ' הייתי המנהיג הזר היחיד שהשתתף באירוע.

עמדתי בכיכר האדומה כשתזמורת צבאית ניגנה את "התקווה", והצטמררתי. באותו יום, 73 שנים קודם לכן, נרמס העם היהודי עד עפר — ועכשיו ייצגתי בגאווה את המדינה היהודית המתחדשת, שהפכה לכוח עולה בין העמים.

אך כשצפיתי בכוחות הרוסיים צועדים בסך העסיקה אותי מחשבה נוספת. אלפי חיילים רוסים התאמנו במשך חודשים לקראת היום הזה. כשהטנקים, סוללות הנ"מ S-300 וכלי מלחמה אחרים עברו מולנו, אמרתי לפוטין: "אני מזהה חלק גדול מכלי הנשק האלה מההיתקלויות שלנו בסוריה".

פוטין צחק.

אבל זה לא היה נושא לצחוק.

לרוסיה, שאוכלוסייתה מונה כ־150 מיליון תושבים, יש תמ"ג הגבוה רק פי ארבעה מזה שלנו, עם 9 מיליון תושבים. אבל למרות משאביה הכלכליים המוגבלים, פוטין בנה מחדש את צבאה לכוח משמעותי.

היה זה אחד הנושאים שהועלו בביקורי במדינות הבלטיות, מדינות וישגראד ואוקראינה. מנהיגיהן כיבדו את ישראל וביקשו את ידידותה. הייתי גאה בכך שאחרי מוראות השואה שחווה העם היהודי על אדמתן, מדינת היהודים זוכה כעת שמדינות אלו יראו בה מודל לחיקוי ובת ברית בעלת ערך. הן נמשכו לחדשנות שלנו בתחומי הסייבר, האוטומציה, ניהול מערכות הבריאות, החקלאות והביטחון.

עם זאת, הייתי מודע לכך שישראל אינה כול יכולה בזירה הבינלאומית. מה שראיתי בכיכר האדומה אישר מחדש את עמדתי שהמדיניות הזהירה שהתנהלנו בה בסוריה בכל הנוגע לרוסיה היתה נכונה ומדויקת.

ב־29 במאי 2019 כינסתי בירושלים פגישה תקדימית בהשתתפות היועצים לביטחון לאומי של ארצות הברית, רוסיה וישראל — ג'ון בולטון, ניקולאי פטרושב ומאיר בן־שבת.

לשלוש המדינות היו אומנם אינטרסים שונים — ולעיתים מנוגדים — בסוריה, אבל הנחתי שיכולנו להגיע להסכמות על כמה עקרונות משותפים. העיקרון שהסכמנו עליו פה אחד היה שצבא איראן חייב לצאת מסוריה.

המטרה הזו היתה חשובה בפני עצמה, אך רציתי גם שהמסד הביטחוני הרוסי יתרשם באופן בלתי אמצעי מיחסינו האינטימיים עם ארצות הברית. תצוגת תכלית

כזאת אף פעם לא יכולה להזיק.

ברוב החזיתות הבינלאומיות זכתה ישראל להצלחה. ב־9 באוגוסט 2018 זכינו לדירוג האשראי הגבוה ביותר שלנו אי־פעם (AA מינוס) מסוכנות הדירוג העולמית S&P. רק 14 מדינות אחרות השתייכו למועדון היוקרתי הזה.

אף שעדיין היינו מדורגים שלב אחד מתחת לדירוג האשראי של ארצות הברית ושמונה מדינות נוספות, עקפנו כלכלות רבות אחרות. כלכלת ישראל פרוחה, מצבנו הביטחוני בעזה התייצב, בלמנו את כוונתה של איראן להתבסס צבאית בסוריה, והלחץ האמריקני על תוכנית הגרעין של איראן חודש ואיתו גם פעולותינו שמטרתן לסכל את שאיפות הגרעין האיראניות.

באשר לפלסטינים, במקביל לסירובי לקבל את תכתיביהם המדיניים דגלתי בשיפור המצב הכלכלי ביהודה ושומרון מתוך השקפה שהדבר תורם ליציבות מסוימת. זו תמיד היתה גישתי, ויישמתי אותה שוב בשובי למשרד ראש הממשלה. אימצתי מדיניות ליברלית בנושאי השקעות, תחבורה, מסחר ותעסוקה. קיצצתי את מספר המחסומים ביו"ש והפחתי את משך הזמן שנדרש כדי לעבור בהם. נמנעתי מסגירה כללית של האזורים הפלסטיניים גם בתקופות מתוחות, ואפשרתי לכ־150 אלף עובדים פלסטינים להמשיך לעבוד בישראל.

ברמאללה ובערים אחרות צצו קניונים ונבנו שכונות חדשות. עודדתי חברות הייטק ישראליות ופלסטיניות להקים מיזמים משותפים. התמ"ג לנפש הפלסטיני, למרות היותו נמוך כבשאר הכלכלות הלא מתועשות בעולם הערבי, עלה ב־70 אחוזים במהלך כהונתי מ־2009 עד 2019.

האם נוכל לנצל את הירידה במפלס הטרור ואת העובדה שאנו עובדים כעת מול ממשל אמריקני אוהד כדי ליצור מסגרת מציאותית יותר לשלום עתידי, והאם נוכל לרתום את מערכת היחסים המתהדקת עם מדינות ערב כדי לתמוך בה? שוחחתי על האפשרות עם אנשי טראמפ. רון דרמר דן בכך עם שגרירים ערבים בושינגטון כבר מ־2016.

"האם האמריקנים באמת לא מבינים שהפלסטינים אינם מעוניינים בשלום?" שאלו השגרירים את דרמר.

"אנחנו עובדים על תוכנית שישראל ומדינות ערב לא יצטרכו להתנגד לה", ענה דרמר. "נוכל להשתמש בה כבסיס לנורמליזציה של היחסים בינינו".

ישבתי עם דרמר וניסחתי את עקרונות הדרך לשלום שינחו את שיחותינו עם האמריקנים. בראש הרשימה עמדו שני עקרונות בסיסיים שדגלתי בהם בעקביות במשך שנים: הפלסטינים יכירו בישראל כמדינה יהודית ויודיעו על קץ הסכסוך, וישראל תשמור בידיה את השליטה הביטחונית ממערב לנהר הירדן.

ישראל לא תחזור לקווי 1967 ושום פליט פלסטיני לא יתקבל במדינה היהודית. ירושלים תישאר מאוחדת כבירת ישראל ולראשונה תכיר ארצות הברית בריבונות הישראלית על כל היישובים היהודיים ביהודה ושומרון. יעדים אלה, שהשתוקקנו להגשימם במשך שנים, היו כעת בהישג יד.

איש לא ייעקר מביתו — לא יהודים ולא ערבים. הדבר ידרוש שינוי בגישה: במקום רצף טריטוריאלי באזורים הפלסטיניים נקדם רצף תחבורתי. רציפים, מסילות ברזל, גשרים ומעברים תת־קרקעיים יאפשרו לפלסטינים ליהנות מתנועה חופשית של אנשים וסחורות. שדה תעופה ייעודי יוקם בירדן או במקום אחר כדי להקל על הפלסטינים לטוס, בתנאי שיינתן מענה מספק לצורכי הביטחון שלנו. לפי התוכנית ישראל תשלוט בכל המעברים הקרקעיים והאוויריים לשטח הפלסטיני. לבסוף, עזה תפורז ותועבר משליטת החמאס לשליטתם של פלסטינים שיהיו מחויבים לשלום.

באשר להסכמי שלום במעגלים רחבים יותר — ישראל תנרמל את יחסיה עם מדינות ערב, תפתח בהן שגרירויות, קונסוליות ונציגויות דיפלומטיות, וישראלים יוכלו לטוס במרחב האווירי שלהן.

הציונות תמיד ביקשה להעמיק את שורשינו במולדתנו העתיקה. זו היתה הזדמנות היסטורית לעשות צעד נוסף לעבר יעד זה באמצעות השגת הכרה אמריקנית בריבונותנו על חלקים נרחבים ביהודה ושומרון וקידום הסכמי שלום עם מדינות ערב.

הדיונים עם צוותו של טראמפ ארכו למעלה משנתיים. עד תחילת 2019 הספקנו לסכם את קווי המתאר הבסיסיים של התוכנית וקיוונו שהיא תיחשף אחרי הבחירות בארץ.

הקואליציה שלי התקרבה לסיום ארבע שנות כהונתה. בבחירות התייצבה מולנו מפלגת "כחול־לבן" בראשות בני גנץ ויאיר לפיד. השמאל נעזר רבות בכתבי האישום שהוגשו נגדי, בעיתוי מכוון, שבועות ספורים לפני מועד הבחירות. ללא ספק הפסדנו קולות לא מעטים בשל כך. ובכל זאת, גיבשתי את ה"בייס" שלי בכינוסי בחירות מלאי להט. רבים יצאו להצביע עבורי בגלל מה שתפסו כניסיון בוטה של התביעה להטות את תוצאות הבחירות.

למרות ניצחון אלקטורלי מוחץ שיאפשר הקמת קואליציית ימין בת 65 מנדטים, ישראל ביתנו של אביגדור ליברמן, שהשיגה חמישה מנדטים, סירבה לפתע להצטרף לקואליציה הטבעית שבראשה "הליכוד". נותרנו עם 60 מנדטים בלבד, ללא רוב להקמת ממשלה חדשה, ובחירות נוספות הוכרזו. השאלה מדוע שינה ליברמן פתאום את טעמו הפוליטי והצטרף לשמאל כדי להפיל ראש ממשלה ימני

נותרה נושא להשערות רבות, שחלקן נקשרו לחקירה הפלילית שנערכה בקשר לשימוש לרעה בכספי מפלגתו.

התמרונים המפלגתיים הללו כפו עלינו לדחות את הצגת תוכנית השלום. הבחירות הבאות התקיימו בספטמבר 2019, אבל גם הן לא שברו את התיקו הפוליטי. הציבור החל להתעייף מבחירות. במהלך השבועות הבאים שוב לא הצליח אף אחד מהמחנות הפוליטיים להרכיב ממשלה, ונקבע סבב בחירות שלישי לחודש מרץ 2020.

ישראל נקלעה למעגל חוזר ונשנה של בחירות, והאפשרות להשיק את תוכנית השלום התרחקה והלכה. ממשל טראמפ התקרב לסוף כהונתו והיה להוט לממש את תוכניתו לשלום ישראלי-פלסטיני. ידעתי שהסכמתנו לנהל משא ומתן על בסיס התוכנית, למרות ההישגים ההיסטוריים הגדולים שלה, לא תתקבל בעין יפה בקרב חלקים בימין, במיוחד ערב הבחירות. למרות זאת, הייתי מוכן לקחת את הסיכון. כבר עברתי שני ממשלים אמריקנים שסירבו להסתכל על הסכסוך הישראלי-פלסטיני באור אחר. אולם כאן היה ממשל שהיה פתוח לגישה חדשה לחלוטין.

ממשל טראמפ עמד להיכנס לשנתו האחרונה. אם נתמהמה, תשומת הלב שלו תעבור בהכרח לבחירות לנשיאות — ואנחנו נאבד את יתרונות התוכנית. הסכמתי לקחת את הסיכון הפוליטי ולהתקדם עם תוכנית טראמפ. התוכנית קבעה שכ־30 אחוזים משטחי יהודה ושומרון יהיו בריבונות ישראל. שטחים אלה כללו את כל היישובים הישראליים — הן אלה שבגושים והן אלה שמחוצה להם — וכן אזורים אסטרטגיים כבקעת הירדן ואתרי מורשת תנ"כיים.

הוספתי מרכיב מכריע נוסף שישחרר אותנו מהתלות בהשגת הסכמה פלסטינית שאף פעם לא הגיעה, ושתמיד מנעה כל התקדמות. רציתי להחיל את החוק הישראלי על השטח מיד, בלי קשר למשא ומתן מאוחר יותר עם הפלסטינים ובלי קשר לשאלה אם הם הסכימו בכלל לנהל משא ומתן.

התעקשתי שהשטח שייעדה תוכנית טראמפ לישראל בהסדרי הקבע העתידיים יעבור לידינו באופן רשמי כבר עכשיו. בתמורה הסכמתי להימנע מקביעת עובדות בשטח באזורים שייעדה התוכנית למדינה פלסטינית עתידית, אך צמצמתי את ההגבלה לתקופה של עד ארבע שנים.

אף שהסכמתי רק לנהל משא ומתן על בסיס תוכנית טראמפ, היה בזה סיכון פוליטי מסוים משום שהתוכנית עדיין הציעה מפה רעיונית של מדינה פלסטינית — הגם שמדובר היה במדינה קטנה ומוגבלת, נטולת סמכויות ריבוניות מרכזיות, ועל אף שישראל תזכה להחיל ריבונות על שטחים נרחבים. גם אם כצפוי הפלסטינים

ידחו את התוכנית, עצם נכונותי לנהל משא ומתן במתווה המוצע היתה כרוכה בסיכון.

הדבר היחיד שהיה בכוחו לבטל את הסיכון הוא קבלת ערובה מראש מהאמריקנים לכך שנוכל להכיל ריבונות — מה שנקרא בשפת יום־יום "לספח" — מיד ובאופן אוטומטי 30 אחוזים מהשטחים המיועדים להישאר בריבונותנו בהסכמי הקבע.

החלטתי לקדם את הרעיון עם הממשל האמריקני. "רון", אמרתי לדרמר, "זהו המפתח לכל העניין. לא אצא לווישניגטון אלא אם כן האמריקנים יערבו מראש לכך שאם אסכים עקרונית לנהל משא ומתן על בסיס התוכנית נוכל לספח מיד 30 אחוזים מהשטח, בלי קשר לתגובה הפלסטינית". "אז מה אתה רוצה?" שאל רון.

"אני מוכרח לקבל התחייבות אמריקנית ברורה וחד־משמעית להכיר בסיפוח כאן ועכשיו", עניתי.

"ראש הממשלה", אמר רון, "הימין חייב להבין שלעולם לא נקבל תוכנית שלום אמריקנית טובה יותר. לעולם".

"גם אם הם אמורים להבין, הם לא יבינו", אמרתי. "הם אפילו שכחו שלפני רגע ניצלנו מתוכנית אובמה למדינה פלסטינית בגבולות '67 עם שטח ישראלי קטנטן וסידורי ביטחון אפסיים לישראל".

רון חשב שהיתרונות של התוכנית צריכים להיות ברורים לכל: "ברור לשנינו שהפלסטינים ידחו את התוכנית, שכוללת את כל המרכיבים שנלחמת עליהם בעשור האחרון — הכרה פלסטינית במדינה יהודית, שליטה ביטחונית שלנו בכל השטחים ממערב לירדן, ללא זכות שיבה, ירושלים מאוחדת, ללא פינוי התנחלויות. תמיכה אמריקנית בעקרונית הללו היא כשלעצמה הישג עצום!"

"מצטער, רון, זה לא מספיק", השבתי. "אני צריך ערבות אמריקנית ברורה לתמורה שנקבל בעצם הודעתנו על הנכונות להתדיין על התוכנית, בלי קשר לתשובת הפלסטינים".

זה היה חסר תקדים.

"נקבל את זה?" שאלתי את רון.

"ננסה", הוא השיב.

ידעתי גם שכנראה לעולם לא תהיה הזדמנות טובה יותר לקבל הכרה בריבונותנו על שטחים נרחבים ושיתרונות העסקה היו עצומים. הפלסטינים ככל הנראה ישיבו בשלילה, ונקבל אישור מראש להחיל ריבונות על 30 אחוז משטחי יהודה ושומרון בלב מולדתנו.

בלי קשר לתשובתם השלילית, החלטתי ללכת על זה. ג'ארד ודיוויד הבטיחו לי שבתמורה להסכמתי לנהל משא ומתן על בסיס התוכנית, והימנעות מבנייה במשך ארבע שנים בשטח המיועד למדינה פלסטינית אפשרית בעתיד, נקבל את מבוקשנו.

ב־28 בינואר 2020, יום לפני טקס חשיפת תוכנית השלום, החלפתי עם טראמפ אגרות רשמיות. באגרת של הנשיא נכתב שארצות הברית תתמוך בסיפוח מידי של השטחים המיועדים להיות חלק מישראל בהסדר הקבע, ובאגרת שלי נאמר שישראל תקדם "בימים הקרובים" הכרזה על החלת הריבונות בחלקים מיהודה ושומרון.

על בסיס הבנות אלו, שהושגו אחרי חודשים של משא ומתן מייגע בין דרמר, קושנר ופרידמן, הגעתי לווישגטון. בטקס השתתפו שלושה שגרירים ערבים של מדינות שלא היו להן יחסים רשמיים איתנו — איחוד האמירויות, בחריין ועומאן — מה שרמז על היתכנותן של התפתחויות מדיניות בעתיד הקרוב.

טראמפ שיבח את תוכניתו בתור ההצעה הריאלית הראשונה המבוססת על עובדות לפתרון הסכסוך הישראלי-פלסטיני. היא ללא ספק היתה טובה ומציאותית מכל קודמותיה, לאחר ששולבו בה כל העקרונות שניסחתי יחד עם דרמר. טראמפ שיבח אותי על "האומץ להתקדם בצעד נועז זה", ותיאר את ההליך שבסופו תינתן הכרה אמריקנית מיידית לסיפוח השטח על ידינו.

"נקים ועדה משותפת עם ישראל שתתרגם את המפה הרעיונית לייצוג מפורט ומדויק יותר כך שניתן יהיה להכיר בשטח המסופח באופן מידי. ארצות הברית תכיר בריבונות ישראלית על השטחים שאני מיעד לה בחזוני גם בהסדרי הקבע. זה חשוב מאוד", הדגיש טראמפ.

בדבריי הודיתי לו על כל מה שעשה למען ישראל. הדגשתי את העובדה שהוא הנשיא האמריקני הראשון שהכיר בריבונות ישראלית על חלק כלשהו מיהודה ושומרון.

"אדוני הנשיא", הצהרתי, "הודות להכרה היסטורית זו, ומשום שאני מאמין שתוכניתך יוצרת את האיזון הנכון במקום שבו תוכניות אחרות נכשלו, אני מסכים לנהל משא ומתן לשלום עם הפלסטינים על בסיס תוכנית השלום שלך".

נראה שהעסקה נסגרה. הסכמתי להתקדם ולנהל משא ומתן על בסיס תוכנית טראמפ, והנשיא הסכים להכרה מהירה של ארצות הברית בריבונותנו על האזורים שהותוו במפה הרעיונית המוצעת.

בשובנו לבלויר האוס התחלתי לתדרך את העיתונאים הישראלים שנשלחו לסקר את האירוע על כך שאביא לקבינט בתוך ימים ספורים החלטה עקרונית להחיל את

ריבונותנו על 30 אחוזים משטחי יהודה ושומרון. מפות השטחים שנכללו בטיוטת ההסכם היו בקנה מידה של 1:250,000, והיה ברור שנצטרך לעבד מפות טופוגרפיות וגיאוגרפיות מפורטות יותר בקנה מידה של 1:20,000 כדי לשרטט במדויק את השטח שיזכה להכרה אמריקנית. עיבוד כזה לא מצריך זמן רב. גם דיוויד פרידמן תידרך כמה עיתונאים ישראלים על העסקה שסגרנו. זו היתה הפעם הראשונה מאז מלחמת ששת הימים שארצות הברית תכיר בריבונות ישראל על שטחים כלשהם ביהודה ושומרון. אבל אז הדברים החלו להשתבש.

שעות ספורות אחרי סיום הטקס, בעודי מתדרך את התקשורת הישראלית, חזר בו ממשל טראמפ. הבית הלבן הודיע לעיתונאים שהכרה מיידית של ארצות הברית בריבונות ישראלית אינה עומדת על הפרק, אם כי היא עשויה להינתן בעתיד. עד היום לא ברור מה הביא לשינוי. האם פרידמן וקושנר לא הסבירו לנשיא איזו מחויבות ניתנה בשמו? האלוף (מיל.) אמיר אשל, מנכ"ל משרד הביטחון תחת בני גנץ, אמר שגנץ הוא ששכנע את טראמפ לסגת מרעיון הסיפוח ברגע האחרון. תהא הסיבה אשר תהא, נסיגתו מההתחייבות הרשמית והפומבית היתה בלתי ראויה והזיקה לי מאוד. אני נתתי התחייבות ועמדתי בה: הסכמתי לנהל משא ומתן על בסיס תוכנית טראמפ. זה לא היה קל עבורי מבחינה פוליטית, אך עשיתי זאת. מילאתי את חלקי בעסקה. למרבה הצער, האמריקנים לא מילאו את חלקם. האירוע כולו חולל סערה גדולה בישראל. הימין האשים אותי במתן הבטחות שווא. כדי להתגבר על האכזבה הסכמתי עם צוות המשא ומתן האמריקני שלפני קבלת החלטה של ממשלת ישראל להחיל ריבונות, נצטרך למפות במדויק את האזורים המיועדים לכך, ולאחר מכן לאפשר לארצות הברית להכיר בהם כשטחים ריבוניים של ישראל, תהליך שיארך חודשים אחדים. בהיעדר תמיכה אמריקנית, ובשל האפשרות שבעקבות החלת הריבונות נפגוש החלטה עוינת במועצת הביטחון של האו"ם (שארצות הברית תימנע בה), התכוונתי להחיל את החוק הישראלי באופן חד-צדדי, אך בהתבטאויותי הפומביות הזכרתי את האפשרות בכוונה במעורפל.

בינתיים, בבית, המתח הפוליטי היה בשיאו. במשא ומתן הקואליציוני הוסכם על הקמת ממשלה פריטטית עם "כחול-לבן". פירוש הדבר היה ששתי המפלגות יוכלו להטיל וטו על כל החלטת ממשלה שתתקבל. היה חריג אחד בולט שהתעקשתי לכלול בהסכם הקואליציוני: הסעיף קבע שאוכל להחיל את החוק הישראלי על השטחים הללו גם ללא הסכמת "כחול-לבן". הייתי נחוש להתקדם במשא ומתן עם הצוות של טראמפ במה שנוגע למיפוי המדויק של השטח וקבלת הכרה אמריקנית

בריבונותנו.

במקביל להתקדמות זו, רשמנו התקדמות גם בהסכם הנורמליזציה עם איחוד האמירויות. האמירויות, ששמעו מהאמריקנים שהם לא מתכוונים להכיר בהחלת ריבונות ישראלית בעתיד הקרוב, השתמשו בהסכם כדי לשדר לעולם הערבי שחתימה עליו אולי תמנע את סיפוח שטחי יהודה ושומרון לישראל.

השייח' מוחמד בן־זאיד הוא מנהיג ממולח ובעל חזון. כממשיכו של אביו, הוא הפך את האמירויות מאוסף כפרי דייגים מנומנמים לאזור סחר חופשי תוסס, עם שירותי נמל ברמה עולמית ומרכזי קניות מצוינים. הוא הבין שהסכם שלום עם ישראל יציע לכלכלת האמירויות את הטוב שבכל העולמות: גם חדשנות ותיירות ישראלית, גם הידוק קשרי הביטחון עם ישראל וגם שותפות בחזית הישראלית־אמריקנית נגד תוקפנותה של איראן, השוכנת במרחק קילומטרים ספורים מהאמירויות, בצידם השני של מצרי הורמוז.

המשא ומתן בינינו ובין האמירויות התנהל בחשאי בווינגטון, בתיווך אמריקני, במשך שישה שבועות בקיץ 2020. בצד שלנו שיתפתי בסוד העניינים רק שלושה מלבדי: השגריר רון דרמר, שר התיירות יריב לוין והיועץ לביטחון לאומי מאיר בן־שבת.

קודם לכן, בזמן גיבוש פרטי תוכנית טראמפ, שיתפתי בחלקים מהתוכנית רק שני אנשים נוספים. ד"ר דורי גולד, לשעבר שגריר ישראל באו"ם, טיפל בשרטוט המפות; ותא"ל במיל' מיכאל הרצוג, בכיר לשעבר באמ"ן שלימים מונה לשגריר ישראל בארצות הברית, בחן את הסעיפים הביטחוניים בתוכנית. אלה כללו סעיפים ספציפיים, שבין השאר מתירים לצה"ל לפעול נגד הטרור בכל השטח ממערב לירדן ולסכל הברחות נשק. במדינה הידועה כממלכת ההדלפות, הצלחנו לשמור את דבר המגעים בסוד וברגע הנכון להפתיע את העולם. כך היה גם עכשיו ביחס להסכם הנורמליזציה עם האמירויות.

ב־13 באוגוסט 2020 הכרזנו על הסכם הנורמליזציה בשיחת טלפון משולשת בין הנשיא טראמפ, השייח' בן־זאיד וביני.

לפני הטקס הרשמי בווינגטון הצבנו לעצמנו מטרה: להשלים הסכם דומה עם בחריין, מדינת־עיר משגשגת במפרץ. בחריין היתה מודאגת לא פחות מאיתנו מהתוקפנות האיראנית והתעניינה גם היא בשיתוף פעולה עם יזמים ישראלים.

לעניין הרב של הבחריינים בשיתוף הפעולה איתנו היו שורשים עמוקים. חמש שנים קודם לכן, בוועידת האקלים שהשתתפתי בה בפריז בנובמבר 2015, פגשתי שליח בכיר מבחריין בפגישה חשאית שארגן בארמון האליזה נשיא צרפת פרנסואה הולנד. שוחחנו כבר אז על האינטרסים המשותפים שלנו ועל הצורך לנרמל את

היחסים בין המדינות, שעד אז התנהלו בעיקר באמצעות המוסד. הזרעים הללו נבטו ב־2020. ההסכם עם בחרין, כמו ההסכם עם האמירויות, הושג בידיעתה ובברכתה של ערב הסעודית.

היינו במירוץ נגד הזמן, בידיעה שהבחירות לנשיאות ארצות הברית מעבר לפינה. ידענו שאם טראמפ יפסיד, סביר להניח שרכבת השלום תיעצר. עשיית היסטוריה מחייבת אותך לא פעם להגיע לתחנה לפני מועד הבחירות.

טקס החתימה על "הסכמי אברהם" עם איחוד האמירויות ובחרין התקיים ב־15 בספטמבר על מדשאות הבית הלבן. טראמפ שפע נינוחות. למרות העמדה המסורתית שלו בעניין הפלסטיני הוא היה יכול להתגאות, ובצדק, על היותו הנשיא האמריקני הראשון זה רבע מאה שתיווך בשני הסכמי שלום בין ישראל למדינות ערב.

עמדנו לצידו, שני שרי החוץ ואני, במרפסת הבית הלבן המשקיפה על המדשאה הדרומית שטופת השמש, וטראמפ נשא נאום חגיגי:

"אנו נמצאים כאן היום כדי לשנות את מהלך ההיסטוריה... הסכמים אלה ישמשו יחד בסיס לשלום כולל באזור כולו — דבר שאיש לא חשב שהוא אפשרי.

הסכמים אלה מוכיחים שעמי האזור משתחררים מכבלי גישות העבר הכושלות. החתימה היום מציבה את ההיסטוריה על מסלול חדש".

בעומדנו שם על המרפסת הבחנתי בשרה, יאיר ואבנר יושבים מולי עם יתר האורחים. שמחתי שמשפחתי הצטרפה אליי כדי לחוות באופן אישי את הרגע ההיסטורי הזה. זה היה פיצוי מסוים לסבל ולהשמצות שהיו מנת חלקם במשך תקופה ארוכה. את היום הזה יתארו בניי לנכדיהם בזיכרון שייחרט בהם לשארית חייהם.

השלום מתקרב כשאנו מטפחים את כוחה הכלכלי, הצבאי והדיפלומטי של ישראל. אין משיגים שלום באמצעות הנוסחה הכושלת של ויתורים מסוכנים לפלסטינים. ויתורים כאלה רק מערערים את ביטחוננו ומקרבים את המלחמה הבאה.

המדיניות שלי הפכה סדרי עולם ועקפה את הווטו הפלסטיני. במקום שלום עם הפלסטינים תחילה, משיגים שלום עם העולם הערבי תחילה, ורק לאחר מכן מתייצבים מול אתגר הסדרי הקבע בסכסוך הפלסטיני־ישראלי.

פתחתי את נאומי בטקס בדברי תודה לנשיא טראמפ על מנהיגותו הנחרצת בתיווך ההסכמים.

"יום זה הוא יום של מפנה היסטורי. הוא מבשר שחר חדש של שלום", אמרתי. הדגשתי שהעוצמה היא התנאי הראשון והחיוני ביותר לשלום. מעמד זה סימן את

ניצחונה של מה שאחדים כינו "דוקטרינת נתניהו", אבל לאמיתו של דבר היתה זו התממשותה של תורת "קיר הברזל" שז'בוטינסקי העביר לאבי, ושאבי העביר אליי. חתמנו כל אחד בתורו על הסכמי אברהם — שרי החוץ של איחוד האמירויות ובחריין, הנשיא טראמפ וראש ממשלת ישראל.

קם הדבר ונהיה. משימה מספר ארבע — בוצעה. ב־4 בספטמבר 2020 שוחחתי בטלפון עם הנשיא טראמפ בשיחה ששודרה בשידור חי בטלוויזיה. הנשיא התגאה בצדק בהישג, אלא שאז התקיל אותי במוקש בלתי צפוי כמו שרק הוא יודע לעשות.

"אז מה אתה אומר, ביבי? נראה לך שג'ו הישנוני (הכוונה לג'ו ביידן שהתמודד אז מולו לנשיאות) היה יכול להשיג את העסקה הזו, ביבי? סליפי ג'ו. אתה חושב שהוא היה עושה את העסקה הזו? משום מה אני לא חושב כך".

באותו רגע לא יכולתי שלא להיזכר בשאלה הבלתי צפויה שפרופ' קלזנר הפתיע אותי בה כמעט שבעים שנה קודם לכן, לפני מתן השוקולדים ליוני ולי. הגם שהערכת מאוד את מאמציו של הנשיא טראמפ, לא יכולתי כראש ממשלת ישראל לתפוס צד בבחירות לנשיאות ארצות הברית.

"אדוני הנשיא", השבתי, "דבר אחד שאני יכול לומר לך הוא שאנו מעריכים כל מי שעוזר לנו באמריקה בהשגת השלום, ואנו מעריכים עד מאוד את מה שעשית אתה".

החתימה על הסכמי אברהם יצרה גלי הדף אדירים של אנרגיות חיוביות. ישראלים טסו בשמי ערב הסעודית וזרמו לדובאי, אבו־דאבי ובחריין. אנשי עסקים בישראל ובמפרץ סגרו ביניהם עסקאות, וסחורות ממדינות המפרץ הציפו את נמלי חיפה ואשדוד. ישראלים וערבים התחבקו בגלוי בחוצות האמירויות ובחריין. זה היה לא פחות מנס.

שתי מדינות מוסלמיות נוספות הצטרפו בהמשך למעגל השלום. ארצות הברית הציבה עכשיו את הנורמליזציה עם ישראל במעלה סדר היום שלה, והציעה תמריצים מוחשיים למדינות אחרות להצטרף גם הן להסכמים. הראשונה לעשות זאת היתה סודן.

קודם לכן, ב־3 בפברואר 2020, ביקרתי באוגנדה כדי לפגוש את הרמטכ"ל הסודני, עבד אל־פתאח אל־בורהאן, אחד משני המנהיגים שהובילו את תנועת המחאה שהדיחה את הרודן עומר אל־בשיר אחרי שלושים שנה בשלטון. הפגישה אורגנה בחשאי בידי נשיא אוגנדה יוֹרִי מוֹסִיוֹנִי.

בארוחת הצהריים עם אל־בורהאן ציינתי את היתרונות שיצמחו לסודאן מכינון יחסים דיפלומטיים עם ישראל, כולל הסרתה מהרשימה האמריקנית של המדינות

התומכות בטרור. מסיבות מובנות לא הזכרתי את החלטתי להפציץ את שדה התעופה של חרטום כמה שנים קודם לכן.

אל־בורהאן גילה עניין רב בכינון יחסים איתנו, אך ראיתי שהוא מתקשה לפרסם אפילו את ההצהרה הקצרה שסוכמה מראש על דבר פגישתנו.

"מה הבעיה?" בדקתי אצל הדיפלומטית האוגנדית המוכשרת נְג'וּוה גְדֵהֶלְדֵם, שהיתה מקורבת לשליט סודן ועמלה רבות מאחורי הקלעים על קיום הפגישה.

"יש לו התנגדות מבית", אמרה גדהלהם. "השותף השני בקואליציה שלו חושש שהנורמליזציה עם ישראל תעורר גל של מחאה מוסלמית בסודן".

בסופו של דבר פרסמנו את ההצהרה על פגישתנו, אבל עדיין היה צורך להתגבר על האופוזיציה הפנימית בסודן לשלום עם ישראל.

בזמן ארוחת הצהריים שוחחנו על המטבח האפריקני והישראלי. משום מה גם המטבח הסיני צץ בשיחה. "אתה יודע שהם אוכלים שם הכול, כן?" שאל אחד האורחים. "אפילו עטלפים. כנראה מכאן הגיעה המחלה החדשה הזאת, קורונה". כשנפרדנו לשלום הודיתי בחום לנשיא אוגנדה וליועצת המדינית שלו, נג'וּוה גדהלדס.

שנה לאחר מכן נדבקה נג'וּוה בנגיף הקורונה ומצבה הידרדר. שלחתי לאוגנדה מטוס מנהלים ובו צוות רפואי, ציוד ותרופות לטיפול בקורונה, אך לדאבון הלב כל זה לא הצליח להציל את חייה. לעולם לא אדע אם היתה מודעת להבעת התודה האחרונה שלנו כלפיה על חלקה בהבטחת הסכם השלום בין ישראל לסודן.

בסופו של דבר הצליחו מנהיגי סודן להתגבר על ההתנגדות הפנימית לשלום עם ישראל, וההסכם נחתם רשמית ב־6 בינואר 2021. ארצות הברית הסכימה להסיר את סודן מרשימת המדינות התומכות בטרור וסודן הסכימה לפתוח את המרחב האווירי שלה למטוסים הטסים לישראל וממנה. החזון שלי בדבר טיסות ישירות לכל מקום באפריקה ובדרום אמריקה צעד עוד צעד קדימה.

הסכם השלום הרביעי שהושג לפני תום כהונתו של הנשיא טראמפ היה עם מרוקו.

למוסד היו קשרים רציפים עם מקבילו המרוקאי, ותיירים ישראלים ביקרו במדינה במשך שנים. אבל לא היו לישראל יחסים דיפלומטיים רשמיים עם מרוקו, וגם לא התקיימו טיסות ישירות בין המדינות.

בביקורי באו"ם בספטמבר 2018 ארגן עבורי דורי גולד פגישה חשאית עם שר החוץ של מרוקו.

"הגיע הזמן להפוך את יחסינו לגלויים ולכונן בינינו נורמליזציה מלאה. בוא נתחיל בכינון טיסות ישירות מתל־אביב לרבאט", הצעתי לו.

מרוקו ביקשה לחזק את יחסיה עם ארצות הברית, בייחוד על רקע תביעתה רבת השנים לריבונות בסהרה המערבית. הסכמנו לבדוק מה נוכל לעשות כל אחד עבור רעהו.

לאחר החתימה על הסכמי אברהם בוועינגטון התמקדנו בקידום הסכם שלום עם מרוקו. האמריקנים אותתו על נכונותם להכיר בתביעות הטריטוריאליזם של מרוקו, והמלך מוחמד הביע נכונות לנרמל את היחסים עם ישראל, לרבות פתיחת שגרירויות וקיום טיסות ישירות.

הסכם הנורמליזציה ההיסטורי בין ישראל למרוקו הוכרז בשיחת טלפון משולשת ב־10 בדצמבר 2020 בין הנשיא טראמפ, מלך מרוקו מוחמד השישי וביני. ההודעה הפומבית עוררה שמחה רבה בישראל, בראש ובראשונה בקרב יוצאי מרוקו ובני משפחותיהם. יהודי מרוקו שמרו על זיקה חמה למדינת מוצאם, שבה זכו לאורך ההיסטוריה ליחס אוהד ומגונן מצד השלטון. כעת, עם כניסת הסכמי הנורמליזציה לתוקף, הם יוכלו לטוס ולבקר שם בלי להידרש לטיסות המשך ולעיכובים אינסופיים.

מאוחר יותר התקשרתי בטלפון למלך מרוקו כדי לברך אותו על כינון היחסים, ושוחחתי איתו באנגלית ובצרפתית המקרטעת שלי. מה שהחל כשיחה דיפלומטית יבשה הפך במהלך חילופי הדברים לשיחה ידידותית ועתירת הומור. מכיון שמדובר במרוקו, לא יכולתי שלא לסיים את השיחה בהתייחסות למילות הסיום האלמותיות של המפרי בוגרט בסרט הקלאסי קזבלנקה, שהמלך ודאי הכיר.

"הוד מלכותך", אמרתי, "זוהי תחילתה של ידידות מופלאה".

המלך צחק. "אני מסכים", אמר.

זמן קצר לפני הבחירות בארצות הברית נוספה גם קוסובו, מדינה מוסלמית חמישית, הפעם באירופה, לרשימת המדינות שחתמו על הסכמי שלום עם ישראל. היתה זו הצלחה שרשומה כולה על שמם של האמריקנים, והיא כללה בנוסף התחייבות סרבית לפתוח שגרירות בירושלים.

למעשה תכננתי כבר בשלב הראשון להשיג הסכם שלום עם מדינה ערבית נוספת, אך בשל נסיבות מצערות ביותר הדבר לא הסתייע. מדובר בסולטנות עומאן. ביקרתי שם באוקטובר 2018 בהזמנת מנהיג עומאן, הסולטן קאבוס בן־סעיד אל־סעיד. פגישתנו היתה מפעימה ומחממת לב. בניגוד לפגישותי האחרות עם מנהיגי ערב בענייני נורמליזציה, ביקור זה לא היה חשאי אלא גלוי לעיני העולם. הוא אורגן בידי ראש המוסד יוסי כהן, שהתלווה אליי. קאבוס כבר היה שברירי ומצוי בשלבים מתקדמים של מחלת הסרטן, שהביאה למותו כעבור 14 חודשים.

שרה ואני ביקרנו בארמונו המפואר במוסקט. הסולטן קיבל את פנינו בחום רב.

ביקרתי כבר בארמונות מפוארים, מהאליזה ועד הקרמלין, רבים מהם גדולים בהרבה מזה שבמוסקט, אך מעולם לא ראיתי תשומת לב מעודנת ומדוקדקת כל כך לפרטים אסתטיים.

כל אלה היו בבירור מעשה ידיו של הסולטן עצמו, שהתלווה אלינו בשעה שצעדנו במסדרונות ובאולמות שעיצב. הסולטן נראה לי כבעל נשמה של אמן, רושם שהתחזק בקונצרט פרטי של מוזיקה ערבית יפהפייה שאורגן במיוחד עבורנו. לאחר מכן הצטרפנו אליו לארוחת ערב בליווי מוזיקה קאמרית אירופית, שגם אותה הכיר היטב.

קאבוס היה מנהיג מנוסה ששמר על איזון זהיר בין יחסיו עם מדינות ערב שסביבו ובין יחסיו עם איראן מעברו אחר של המפרץ.

בחדר העבודה שלו הצגתי בפניו את החזון הישראלי, להיות החוליה המקשרת של מסילות ברזל בין מדינות המפרץ לנמלי חיפה ואשדוד. הצגתי בפניו מפה מפורטת שהכין למטרה זו שר התחבורה ישראל כ"ץ. "זה העתיד", אמרתי.

עיניו אורו, ובכל זאת היה בהן עצב עמוק. חיבקנו זה את זה ויצאנו לדרכנו, בידיעה שספק אם ניפגש שוב.

בטיסה בחזרה ארצה שאלתי את שרה: "למה לדעתך הוא הזמין אותנו?"

"הוא רצה לראות אותך לפני מותו", היא ענתה בפשטות.

קאבוס הלך לעולמו ב־10 בינואר 2020, והשאיר אחריו מעטפה שבה ציין את שם יורשו המיועד. אילו היה חי, סביר להניח שהיינו זוכים לראות גם את עומאן מצטרפת להסכמי אברהם.

כדי לחתום על הסכמי שלום עם מדינות ערב היה עלינו להתגבר על מכשולים רבים. הקשה והממושך שבהם היה האמונה האובססיבית במרכזיות הסוגיה הפלסטינית בסכסוך הישראלי-ערבי, ובכך שצריך להשיג שלום עם הפלסטינים לפני שנוכל להשיגו עם מדינות ערביות נוספות.

כרבים אחרים, ג'ון קרי האמין באדיקות בתפיסה זו, וביטא אותה בדצמבר 2016 בוועידה שהתקיימה בווינגטון שרבים ממתנגדי הפוליטיים בישראל הוזמנו אליה: "לא יהיה שלום נפרד בין ישראל לעולם הערבי", אמר. "אני רוצה להבהיר זאת היטב לכולכם. שמעתי כמה פוליטיקאים בולטים בישראל אומרים לפעמים שהעולם הערבי נמצא במקום אחר עכשיו, אנחנו רק צריכים לפנות אליהם ולפתור איתם כמה דברים ואז נתמודד עם הפלסטינים".

"לא, לא, לא ולא. לא יהיה שלום מוקדם ונפרד עם העולם הערבי ללא תהליך שלום והסכם שלום עם הפלסטינים. כולם צריכים להבין זאת. זוהי מציאות

קשיחה".

כשקרי סיים את נאומו, דבריו התקבלו במחיאות כפיים סוערות. אך המציאות הוכיחה דווקא את ההפך הגמור. הצלחנו להשיג התקדמות אמיתית לנורמליזציה עם מדינות ערב רק אחרי שהשתחררנו מקיבעון מחשבתי פגום זה. בבניית עוצמה ישראלית ובקריאת תיגר על איראן, הפכנו את עצמנו לבעלי ברית אטרקטיביים עבור שכנינו הערבים. עקפנו את המסלול הפלסטיני והשגנו ארבע פריצות דרך דיפלומטיות.

ב־72 שנים ישראל השיגה רק שני הסכמי שלום. בארבעה חודשים בלבד השגנו עוד ארבעה.

הרי לכם מזרח תיכון חדש באמת, כזה הבנוי על עוצמה ולא על מקסם שווא.

* * *

טראמפ עשה היסטוריה.

הוא הצליח במקום שכל האחרים כשלו דווקא בשל אופיו הייחודי והסלידה העמוקה שלו ממוסכמות. אופי זה איפשר לו לשים בצד את החשיבה המסורתית של אליטת המומחים למדיניות החוץ בסוגיות עקרוניות כמו הסכם הגרעין עם איראן וההכרה בריבונות ישראל בירושלים ובגולן.

עם זאת, באופן פרדוקסלי, דווקא הקיבעון שלו על האקסיומה הישנה — ששלום ישראלי־פלסטיני יפתור את בעיות המזרח התיכון ושהמפתח לכך טמון בהתגברות על הסרבנות הישראלית — גרם לכך שהחתימה על הסכמי אברהם ההיסטוריים התעכבה עד סוף כהונתו במקום שתתקיים בתחילתה, כפי שקיוויתי. כפי שאמר רון דרמר לג'ארד קושנר, "בשלב הזה כבר נסגר לנו חלון ההזדמנויות להשגת הסכמי שלום נוספים". הוא התכוון לסעודיה שהסכם עימה היה יכול לסיים את הסכסוך הישראלי־ערבי.

טראמפ תואר לא אחת כ"נשיא תועלתני" שהעולם העסקי שצמח ממנו גורם לו לגשת לכל סוגיה לאור השאלה "למה אנחנו צריכים את זה?" בדרך כלל הגיעה גם שאלה עוקבת: "מה נקבל בתמורה?" לעיתים ניתצה הגישה הזו קיבעונות אבסורדיים, אך מדי פעם היא הובילה להתעלמות מאמיתות בסיסיות.

לדוגמה, השאלה "למה אנחנו צריכים את נאט"ו?" הנוגעת במסד המרכזי של ביטחון העולם החופשי, שונה בתכלית מהשאלה "מדוע המדינות השותפות בנאט"ו לא משלמות את חלקן כדרוש?" — שאלה לגיטימית שהיתה צריכה להישאל מזמן, ורק לטראמפ היה האומץ לשאול אותה.

עמידתו על עקרונות ההדדיות בסחר הבינלאומי היתה במקומה, ולא ברור מדוע אף

נשיא אחר לא דרש זאת. מה ההיגיון בכך שמאפשרים למדינות מסוימות ליהנות מפירות הסחר החופשי בעוד הן עצמן סוגרות את השווקים שלהן בפני סחורות ושירותים אמריקניים?

טראמפ היה בלתי צפוי, והדבר הסב כאבי ראש רבים לאנשי צוותו, שהתחלפו בתדירות גבוהה, ולא פחות מכך לבעלי בריתה של אמריקה, שהורגלו לתמיכה אוטומטית של הנשיא. אבל היתה לכך גם תועלת רבה בזירה הבינלאומית, שכן חוסר היכולת לצפות את מהלכיו של טראמפ הוציא את יריביה של אמריקה משיווי משקלם והילך עליהם אימים.

כראש ממשלת ישראל תפקידי היה ניווט מושכל במציאות החדשה שהנהיג טראמפ בווינגטון, וזאת כדי לקדם את הביטחון והאינטרסים הלאומיים החיוניים שלנו, ולגבש עמו ארבעה הסכמי שלום היסטוריים.

עלה בידי לעשות זאת מכיוון שטראמפ אימץ גישה חדשה לחלוטין להשכנת שלום. הוא לא התחשב בתפיסות פקידי הממשל לדורותיהם, והיה מוכן לחשוב מחוץ לקופסה. לראשונה בתולדות ישראל הושג שלום ללא נסיגה משטחים או עקירת יהודים מבתיהם — שלום שמתבסס על אינטרסים כלכליים, דיפלומטיים וביטחוניים הדדיים, שכל הצדדים יוצאים נשכרים ממנו.

מלבד ההכרה בירושלים וברמת הגולן, העניק הנשיא טראמפ גושפנקה לחוקיותן של ההתנחלויות ביהודה ושומרון, וגילה תעוזה דומה בהתמודדות עם איראן. הוא הכיר באבסורד של הסכם הגרעין האיראני, פרש ממנו ולא היסס להפעיל לחצים כלכליים וצבאיים כבדים על משטר האייתוללות.

בכל אלה היה טראמפ פורץ דרך אמיתי.

למרות מהמורות פה ושם, תקופת עבודתנו יחד היתה הטובה ביותר אי פעם ביחסי ישראל עם ארצות הברית. היא הביאה לחיזוק ביטחוננו ולהרחבה דרמטית של מעגל השלום.

תור הזהב הזה משמש לקח לעולם כולו: דברים גדולים קורים כשנשיא אמריקני וראש ממשלה ישראלי עובדים יחדיו בלי ניגודים מהותיים ביניהם. זו הוכחה ניצחת לכך שהחתירה לשלום מתוך עוצמה משיגה לבסוף את שני הדברים גם יחד.

קורונה

2021–2019

הידיעה על התפרצות נגיף הקורונה בסין בדצמבר 2019 הדליקה נורות אזהרה במדינות רבות, כולל בישראל. המרחק הגדול מסין לישראל לא הגן עלינו מפני הנגיף.

נוכרתי בקורס לסטטיסטיקה שלקחתי כחמישים שנה קודם לכן ב-MIT, שבו למדתי על הגידול הגיאומטרי של מגפות. ידעתי שאין שאלה אם ניפגע מהנגיף, אלא רק מתי ניפגע. הרבה לפני שארגון הבריאות העולמי הודיע על כך רשמית, הודעתי לציבור בארץ שאנחנו מצויים בעיצומה של מגפה עולמית.

דחיתי את הביקורת הרגילה של יריביי הפוליטיים ("ביבי מעורר פאניקה") ופעלתי במהירות.

הנחיתי את משרדי הממשלה ומערכת הבריאות לפעול לפי שני כללים פשוטים: ראשית, הצלת חיים קודמת לכל. שנית, עדיף להיות במוכנות יתר מאשר במוכנות חסר.

בהתאם למדיניות זו, ישראל היתה בין המדינות הראשונות בעולם שהגבילו טיסות מסין וממדינות אחרות, ושהקימו מערך בדיקות רפואיות ובידוד לאזרחיהן השבים מחו"ל.

כאשר מקרי ההידבקות בקורונה החלו להתפשט בישראל, דיללנו את נוכחות העובדים במקומות העבודה הן בשירות הציבורי והן במגזר הפרטי, ביקשנו מהציבור לעטות מסכות, הגבלנו את ההתקהלות המותרת והשתמשנו באמצעים דיגיטליים שעברו אישור משפטי כדי לעקוב אחר שרשרת ההדבקה.

פיקוד העורף הקים מתחם פיקודי לקורונה, וחייליו סייעו בחלוקת מזון ל"ערים אדומות" שבהן הוגבלה התנועה. באמצעות קשריהם בחו"ל סייעו המוסד ומשרד הביטחון לממשלה לרכוש מכונות הנשמה וציוד חיוני אחר.

אבל כצפוי עיקר הנטל בהתמודדות עם המגפה נפל על העובדים המסורים במערכת הבריאות — רופאים, אחיות, מד"א וכוחות עזר נוספים — שניצבו בחזית המלחמה. עם מנכ"ל משרד הבריאות משה בר סימן טוב וגורמים נוספים הבעתי את תודתה של האומה כולה על מאמצייהם הבלתי-נלאים. בתקופות של אי-ודאות הציבור מצפה לראות ולשמוע את המנהיגים שלו.

דיברתי ברורות, בלי למזער את הסכנות שבפתח.

במהלך החודשים הראשונים של המגפה גיששנו כולנו באפלה. גם אני.

התקשרתי לוורולוגים בכירים ברחבי העולם וביקשתי לדלות מניסיונם וחוכמתם. דיברתי פעמיים עם ד"ר דבורה בירקס, מתאמת כוח המשימה של הבית הלבן למאבק בקורונה. התייעצתי עם מומחים מהקהילה המדעית בישראל. לא כולם הסכימו לגבי חומרת המחלה. כימאי זוכה פרס נובל אמר לי שהקורונה היא "תל נמלים קטן" שייעלם בקרוב. לא קניתי את זה.

עצה הרבה יותר טובה קיבלתי מידידי לארי אליסון, העומד בראש תאגיד "אורקל", שעבד בשיתוף פעולה הדוק עם מומחים מאוניברסיטת אוקספורד במאבק במגפות.

"ביבי, תשיג חיסונים רבים ככל האפשר, מכמה שיותר מקורות, כמה שיותר מהר", דחק לארי. כרגיל, הוא קלע בול.

שוחחתי עם לארי ויועציו על כוונתי לפתח חיסון ישראלי. המכון למחקר ביולוגי בנס־ציונה כבר החל לעבוד על פרויקט זה. הם עשו עבודה מצוינת, אבל כיוון שהתחילו כמעט מאפס, הם לא הצליחו להגיע לקו הסיום לפני ענקיות התרופות שעבדו על חיסונים אלה במשך שנים. עם זאת, הידע שצברו יוכל לשרת היטב את ישראל בעתיד.

לצד הנגיף עצמו נאלצתי להתעמת עם קמפיינים של דיסאינפורמציה מצד יריבים פוליטיים ומכחישי קורונה שונים. ראש האופוזיציה, יאיר לפיד, קרא לאנשים לצאת לרחובות ולהתקומם נגד "ממשלה לא לגיטימית" שהכתיבה להם תכתיבי סרק. יורם לס, לשעבר סגן שר הבריאות בממשלת "העבודה", קבע ש"הקורונה היא לא יותר משפעת" ו"הסיכוי למות ממנה הוא כמעט אפסי". מפלגת "כחול־לבן" טענה שמדיניותי נובעת משיקולים פוליטיים שמטרתם למנוע מאנשים להצביע. ויכוח עז פרץ מדי ערב במהדורות החדשות בטלוויזיה סביב מדיניות הממשלה.

המחלה גרמה למותם של עשרות אלפים באיטליה, בלגיה, הולנד, ספרד ומדינות נוספות. ככל שחלף הזמן, היא התגברה גם בישראל. כשנוצר איום ממשי שבתי החולים יקרסו ולא יוכלו לטפל בחולים קשים, הידקתי את ההגבלות: אכפנו סגרים, הורדנו את מקדם ההדבקה ו"שיטחנו את העקומה" — כלומר הבאנו לירידה בקצב ההדבקה.

הצלחנו להשתלט על המגפה בעוד מדינות אחרות נכשלו בכך, אבל רק לכאורה. בנקודה זאת עשינו טעות בסיסית: בתגובה ללחץ הציבורי הסרנו מוקדם מדי את מגבלת ההתקהלות במקומות ציבוריים ואישרנו לפתוח מסעדות, פאבים, ברים, פארקים גדולים ובריכות ציבוריות.

כאילו לא די בכך, קיימתי מסיבת עיתונאים ובה הודיתי לאזרחי ישראל על שיתוף הפעולה — ולאחר מכן הוספתי: "אנחנו רוצים לעזור לכלכלה, לבעלי העסקים

ולעצמאים שמייחלים לרגע הזה. אנחנו רוצים להקל על החיים שלכם, לאפשר לכם לצאת להתאוורר, לחזור ככל שניתן לשגרה, לשתות כוס קפה, גם בירה. אז קודם כל תעשו חיים". הוספתי תוספת קטנה: "אנחנו גם עוקבים אחרי ההתפתחויות, ונעריך להתפתחות התחלואה בהתאם".

הציבור עשה כפי שהמלצתי — ושיעור ההדבקות החל לעלות שוב במהרה. "ראש הממשלה, יצאנו מזה?" נשאלתי על ידי הצוות שלי. "ברור שלא", אמרתי. "כל עוד יש בסביבה אפילו נדבק אחד, המחלה תופיע שוב ותתפשט באופן גיאומטרי".

"אז מה עושים?"

"ניגנתם פעם באקורדיון? נגן באקורדיון. נפתח ונסגור את המדינה לסירוגין בהתאם לקצב ההדבקות וליכולת הספיקה של בתי החולים להתמודד עם החולים הקשים, עד שנצליח להשתלט על הדבר הארור הזה".

"מדיניות האקורדיון" היתה ניסיון לאזן בין שני צרכים מנוגדים — יכולת הספיקה של בתי החולים מול מניעת קריסתם של עסקים. העברנו כספי סיוע במיליארדי שקלים כדי לעזור לעסקים קטנים, מעסיקים ועובדים שפוטרו או הוצאו לחופשה ללא תשלום.

רוחב לב זה התקבל בפנים זועפות מצד מי שעד לא מזמן תמכו במדיניות הפיסקלית המרסנת שלי. שני פקידים בולטים במשרד האוצר תדרכו באופן גלוי ובוטה את הכתבים הכלכליים נגד מדיניות הסיוע הכלכלי של הממשלה ונגד שר האוצר ישראל כ"ץ.

"ראש הממשלה נתניהו פועל נגד שר האוצר נתניהו", לעגו מבקריי.

לא בדיוק. שלא כבמשברים כלכליים קודמים, העולם היה מוצף באשראי זול. עלות הקריסה הכלכלית שהמשבר הבריאותי עמד לחולל היתה גדולה בהרבה מתשלומי הריבית שנצטרך לשלם כדי לאפשר לעסקים לצוף.

במהלך תקופות כהונתי כשר אוצר וראש ממשלה התמודדתי עם שלושה משברים כלכליים עולמיים. כל אחד מהם הצריך אבחון וטיפול שונה. בעקבות משבר הדוט־קום ב־2001-2002, הובלתי את מהפכת השוק החופשי בישראל. בעקבות משבר משכנתאות הסאב־פריים ב־2008, נקטתי מדיניות של איפוק שמרני. כעת, במשבר הכלכלי שגרמה הקורונה ב־2020, נקטתי מדיניות של הזרמת אשראי זמין וזול לעסקים כדי לעודד פעילות כלכלית, מתוך אמונה שנתאושש במהירות ברגע שהמגפה תהיה בשליטה. בכל שלושת המקרים כלכלת ישראל היתה בין הראשונות בעולם לצאת מהמשבר.

בעומק המגפה ידעתי שההתמודדות עם נגיף הקורונה מחייבת תמרון זהיר בין

צרכים בריאותיים וכלכליים. אי אפשר להמשיך לנצח בסגרים לסירוגין מבלי שייגבה מחיר כבד מעסקים ומבריאות הציבור. סגרים רק נתנו לנו מרווחי זמן קצרים כדי להחזיק מעמד עד שיפותחו פתרונות ארוכי טווח.

כאלה היו רק שניים: פיתוח חיסון יעיל או פיתוח תרופה יעילה, או שניהם גם יחד. מתחילת המגפה התחרו כמה חברות פארמה בפיתוח חיסונים. לפי עצתו הנבונה של לארי אליסון, המדיניות שלי היתה "להשיג חיסונים רבים ככל האפשר, ממקורות רבים ככל האפשר, עבור אנשים רבים ככל האפשר".

משרד הבריאות יצר מגעים ראשוניים ולא מחייבים עם כמה מהחברות הללו. הנחיתי את אנשי המקצוע לחתום איתן על חוזה אספקה בהקדם האפשרי. "אל תתמקחו איתן על המחיר", אמרתי. "ברגע שיסתיים שלב הפיתוח, מחיר החיסון יונק ואנחנו נצטער על כך שלא הזמנו מספיק חיסונים בזמן".

מרכיב הזמן היה אכן בעל חשיבות עליונה. ברגע שחיסון יעיל יהיה מוכן, נצטרך להתחרות במדינות הגדולות והעשירות בעולם על רכישת מנות. איזה יתרון יהיה למדינה זעירה כמו ישראל, שמהווה כעשירית אחוז מאוכלוסיית העולם, על פני כל השאר?

מדי כמה ימים קיימתי שיחות ועידה בווידאו עם מנהיגי מדינות קטנות אחרות שהצליחו, כמונו, להשתלט על המגפה. שיתפנו מידע בינינו כדי ללמוד זה מזה. באחת משיחות הווידאו הללו, ב־11 בנובמבר 2020, התעוררה סקרנותי. ידידי ראש ממשלת יוון קיריאקוס מיצוטקיס ציין כי מנכ"ל חברת "פיזר", שמדעניה עבדו על החיסון המבטיח ביותר, הוא יליד סלוניקי.

"אתה יודע, ביבי, הוא יהודי", אמר מיצוטקיס. מיהרתי למשרדי מייד בתום השיחה. "חפשו בגוגל את קורות החיים של מנכ"ל 'פיזר'", הוריתי לצוות שלי.

נודע לי ששמו הוא אלברט בורלא. "מעניין אם הוא קשור לסופר יהודה בורלא", ציינתי בעניין הולך וגדל. "השיגו אותו עכשיו".

בתוך דקות היה בורלא על הקו. "ראש הממשלה נתניהו, אני נפעם לדבר איתך". "אני שמח לא פחות לדבר איתך", עניתי.

בורלא שיתף אותי בסיפור המשפחתי שלו. ערב השואה, הקהילה היהודית בסלוניקי מנתה חמישים אלף איש. רק אלפיים מהם שרדו, ובהם הוריו והורי אשתו. "אשתי מרים, כאן לידי", אמר אלברט. "היא מתרגשת לא פחות ממני". הוא שמע על הביקור שערכתי עם שרה בסלוניקי שנתיים קודם לכן, כולל בבית הכנסת

שבו התחתנו אלברט ומרים.

נוצרה בינינו כימיה מיידית. בורלא היה רציני, חכם ואדיב. הוא הביע את אמונתו ש"פייזר" נמצאת בדרך לפיתוח חיסון יעיל. הוא היה מחויב לחלוטין לחברה שבראשה עמד ולשירות שהיא תביא לאנושות. ידעתי שהוא ישר כמו סרגל מבחינה מקצועית. הוא לא יוכל לתת לישראל עדיפות כלשהי למרות אהדתו הרבה אליה. סיכמנו לדבר שוב בקרוב.

אימצתי את מוחי. מה עושים כעת? ידעתי שאחרי פיתוח החיסון יידרשו עוד חודשים רבים לייצר כמויות גדולות ממנו. בינתיים עלול להתפתח מאבק בין מדינות ענק על רכישת החיסון. נותר לנו זמן קצר בלבד לפני שראשי מדינות אלה ייתקלו בהתפשטות הגיאומטרית של המגפה וילחצו על חברות הפארמה לספק להם חיסונים. ישראל תידחק לסוף הרשימה.

מה יכול להטות את הכף? מה יכולה ישראל להציע ל"פייזר" כדי להצדיק אספקה של חיסונים רבים דווקא לה?

התייעצתי עם צוות מצומצם שכלל את מאיר בן שבת, ראש המל"ל; משה בר סימן טוב, מנכ"ל משרד הבריאות; ד"ר אסנת לוקסנבורג מנהלת חטיבת טכנולוגיות רפואיות, מידע ומחקר; וכמו תמיד, רון דרמר.

תוך כדי התייעצות עלינו על רעיון.

בישראל קיים מאגר מידע ממוחשב שמכיל תיעוד רפואי של 98 אחוזים מהאוכלוסייה. מסד הנתונים של מערכת הבריאות הוא סטטיסטי ומגן בקפדנות על הפרטיות של רשומות בודדות. לפני התפרצות הקורונה העברתי בממשלה החלטה לממן את שדרוג המאגר לטובת פיתוח תרופות וגנריות וטיפולים רפואיים על-ידי חברות ישראליות. מטרתי היתה להפוך את ישראל למרכז ביוטק עולמי, בדיוק כפי שהפכה למובילה בתחומים טכנולוגיים אחרים.

כעת העלינו רעיון סוחף: ישראל תהיה המדינה הראשונה בעולם שתחסן את רוב אוכלוסייתה באמצעות מסע חיסונים המוני. נוכל להשתמש במסד הנתונים שלנו כדי להעריך את יעילות החיסון עבור קבוצות שונות לפי גיל, מצב רפואי וגורמים אחרים. לאף מדינה אחרת לא היה מסד נתונים עמיד ומקיף כל כך.

ארבע קופות החולים שלנו, שבהן מבוטחים כמעט כל תושבי ישראל, יוכלו לחסן את האוכלוסייה כולה במהירות. כך ישראל תהיה מדינת המודל של העולם לחיסון מדינתי.

התקשרתי לראשי קופות החולים. הם אמרו לי ולסגן שר הבריאות יעקב ליצמן שהם יכולים לעמוד באתגר. "ראש הממשלה, אם נעבוד במלוא הקיטור נוכל לחסן מאה אלף איש ביום".

יומיים אחרי שיחתנו הראשונה התקשרתי שוב לאלברט בורלא.
"יש לי הצעה בשבילך, אלברט", אמרתי וסיפרתי לו על הרעיון שלנו.
בורלא תפס מייד את משמעות הדבר. הוא הבין שייתכן שתהיה כאן פריצת דרך
בהתמודדות העולמית עם המחלה.

"ראש הממשלה, אתה בטוח שתצליחו לעמוד במספרים הללו?" שאל.
"אלברט", אמרתי, "אני נותן לך את מילתי. אדאג לכך באופן אישי כראש
הממשלה. ישראל שונה ממדינות אחרות. אנחנו מדינה קטנה אבל מאוד יעילה
כשמדובר בביטחון והצלת חיים. קופות החולים והאזרחים רגילים לפעול בעתות
משבר. אין עוד מדינה כמונו בעולם".
בפועל, שיעור החיסונים הגיע לשיא של מאתיים אלף איש ביום — כפליים
מהאומדן הראשוני של ראשי הקופות — מספר מדהים בכל קנה מידה, ובייחוד
במדינה של תשעה מיליון איש.

בורלא תיאר את אימוץ הרעיון בספרו על המגפה:
"נתניהו היה בין הראשונים שהתקשרו אלי כדי להבטיח שמשלוחי חיסונים יקדימו
להגיע לארצו, וגרם לי לתהות אם ישראל תוכל להיות המדינה שתדגים את
יתרונותיו של חיסון בתפוצה נרחבת.

כעבור יומיים קיבלתי שיחה נוספת... הוא אפילו לא טרח לתאם אותה מראש.
נתניהו הביא לתשומת ליבי כמה סוגיות משפטיות הקשורות למו"מ בינינו על חוזה
לאספקת החיסון. הבטחתי לבדוק אותן ולחזור אליו. הצצתי בשעון וחישבתי מה
היתה השעה בישראל.

"ראש הממשלה, השעה שתיים וחצי לפנות בוקר!"
"אל תדאג. אני לא צריך הרבה שינה", עניתי. "תראה, אלברט. אם נשאיר את זה
רק לעורכי הדין, זה יתעכב מי־יודע־כמה־זמן. אני אעלה על הקו לשיחת ועידה את
המשפטן הראשי שלנו. תוכל לעשות זאת גם אתה...?"
הרגשתי קצת לא בנוח, אבל בשלוש לפנות בוקר שעון ישראל רוב הסוגיות
המשפטיות כבר נפתרו, ורק מעטות מהן נותרו פתוחות. חשבתי שזו הפעם
האחרונה שאשמע מביבי".

הוא טעה. המשכתי להטריד את בורלא לפחות חמישים פעם בחודשים שלאחר
מכן. כשסיפר על האירועים בוידאו ששלח לכנס בישראל, בורלא אמר: "ראש
הממשלה שלכם היה אובססיבי. הוא התקשר אלי בשלוש לפנות בוקר כדי לשאול
שאלות. הוא רצה לדעת כל פרט".

כאן צדק בורלא. כשזה נוגע לבריאות הציבור ולביטחוננו, תמיד הייתי, ותמיד
אהיה, אובססיבי.

שוחחתי פעמים רבות גם עם סטפן בנסל, מנכ"ל חברת "מודרנה", המתחרה העיקרית של "פיזר", איתה חתמנו על חוזה לאספקת מאות אלפי חיסונים. אבל היה ברור שרק "פיזר" יכולה לספק לישראל את מיליוני החיסונים הנדרשים, והיא היתה נכונה לעשות זאת ברגע שראשיה השתכנעו שכדאי להשתמש בישראל כמדינת המודל לחיסונים המוניים.

"ברור לך שכולם יגידו שעשינו את זה כי אנחנו יהודים", כתב בורלא בהודעת טקסט למיקאל דולסטן, המדען הראשי של "פיזר", שגם הוא יהודי. "אני יודע, אבל ישראל היא ההימור הנכון", השיב דולסטן.

ב־9 בנובמבר 2020 הודיעה פיזר שהיא פיתחה חיסון יעיל ל־Covid-19 וכעבור חודש בדיוק נחת בישראל לראשונה מטוס עמוס חיסוני פיזר, יומיים לפני שמנהל המזון והתרופות האמריקני (FDA) העניק אישור חירום להשתמש בחיסון.

ב־19 בדצמבר הייתי הישראלי הראשון להתחסן. עשיתי זאת כדי להפיג את חששותיהם של רבים בציבור מתוצאות הלוואי של החיסון, וכך התחלנו במסע חיסונים המוני. עודדתי את כל אזרחי ישראל בקבוצות הסיכון והגיל המתאימות להתחסן מייד, ותוך זמן קצר עשו זאת מיליונים.

הישג מדהים זה, בקצב ובהיקף החיסונים, הושג בזכות שיתוף פעולה מופתי בין מנהלי קופות החולים וצוותיהם עם שרי הבריאות ליצמן וילי אדלשטיין ועם מנכ"לי המשרד ואנשיהם. כולם עבדו מסביב לשעון במאמץ משותף שהדהים את העולם. הגורם הנוסף שהכריע את הכף היה ההענות האדירה של אזרחי ישראל לקריאה להתחסן, שעלתה על כל הציפיות.

בעקבות הצעתו של בורלא חתם משרד הבריאות על הסכם עם "פיזר" לשיתוף פעולה במחקר והקים ועדת היגוי עם אפידמיולוגים מישראל, "פיזר" ואוניברסיטת הרווארד.

כיוון שהצלחנו לחסן למעלה מ־90 אחוזים מהאוכלוסיות בסיכון גבוה שכללו אנשים מעל גיל 60, הפחתנו באופן דרמטי את קצב ההדבקה ואת מספר החולים הקשים. לפני שהגיעו החיסונים גבה נגיף הקורונה את חייהם של כששת אלפים בני אדם. אחרי החיסונים ירד שיעור התמותה כמעט לאפס בסוף שנת 2021.

החיסונים עשו את כל ההבדל. אם הממשלה שבאה אחרינו היתה מתעקשת על המשך מתן החיסונים בזמן, ולא מתמהמהת עם הבאתם ארצה, היינו מצילים רבים מאלה שנפטרו מהמחלה אחר כך.

ישראל חוסנה מוקדם יותר ומהר יותר ממדינות אחרות. היא היתה סיפור הצלחה בינלאומי. שימשנו דוגמה לעולם כולו. העמדנו לרשות "פיזר" והממסד הרפואי בעולם מידע על יעילות החיסון.

בורלא היטיב לסכם זאת כשאמר: "ישראל עשתה את העבודה המדהימה ביותר בגיוס מערכת הבריאות שלה ואת מסע החיסונים המוצלח בעולם".

הכלכלנית הראשית ב־OECD, ד"ר לורנס בון, אמרה ש"ישראל מובילה בחיסונים, ואנחנו רואים הקלה מהירה הרבה יותר במגבלות מאשר במקומות אחרים. זה הולך לתת כמובן דחיפה לצמיחה ולתעסוקה, יחד עם הצעדים שהממשלה יישמה... אנו קוראים למדינות אחרות לעשות אותו דבר".

מובן שהסיפור לא נגמר בזה. ישראל, כמו שאר מדינות העולם, חייבת ללמוד להתמודד עם מוטציות חדשות של הקורונה ומגפות אחרות שיצוצו כאן בעתיד. הראינו גם כיצד להבטיח שיקום כלכלי מהר יותר משאר כלכלות העולם. האתגרים הרפואיים החדשים יחייבו פיתוח חיסונים, תרופות טיפוליות וטכניקות חדשות. אבל ישראל הראתה כיצד אומה נחושה יכולה להתגבר על אתגר כביר שנראה בלתי אפשרי.

רכבת הרים

2022–2019

במקביל לטיפול בקורונה ועשיית השלום עם מדינות ערב, התמודדתי עם סערה פוליטית מתמשכת מבית.

מ־2019 והלאה היטלטלה הפוליטיקה הישראלית ברכבת הרים אלקטורלית. שלוש פעמים הלכנו לקלפיות — באפריל 2019, בספטמבר 2019 ובמרץ 2020 — עד שהצלחתי להרכיב ממשלה.

לא היתה זו ממשלה רגילה אלא ממשלת רוטציה דו־ראשית, עם שני המרכיבים הגדולים בקואליציה — "הליכוד" ומפלגת "כחול־לבן", שהתפצלה מ"יש עתיד". בהסכם בין המפלגות הוחלט שמכיוון ש"הליכוד" זכה ב־36 מנדטים, אכהן תחילה כראש הממשלה, וכעבור שנה וחצי יחליף אותי בני גנץ, שמפלגתו מנתה כ־15 מנדטים.

היה זה איחוד בעייתי מלכתחילה עם שני גופים מתחרים זה בזה. כדי להרכיב קואליציה נאלצתי להסכים לכך ששרי "כחול־לבן" יוכלו להטיל וטו על כל החלטה בממשלה, מנגנון שנתגלה כמרשם לשיתוק. "כחול־לבן" חסמו את רוב היוזמות שלי וכמה משריהם מתחו עליי ביקורת גלויה, בידיעה שלא אוכל לפטרם לפי ההסכם הקואליציוני שעוגן בחוק.

המצב הידרדר במהירות לחיכוכים על בסיס יומיומי, כשכל צד מאשים את משנהו בהפרת חלקו בהסכם הקואליציוני. בחודשיים הראשונים לקיום הממשלה נהגו שרי "כחול־לבן" כאופוזיציה בתוך הקואליציה, ועל כן הותרתי אותם בכוונה באפלה בעניינים מכריעים כדי למנוע אפשרות שיטרפדו את יוזמותיי.

הם הערימו קשיים גם בנושאים אחרים שהיינו צריכים להעביר בממשלה או בכנסת. כשהקורונה עדיין השתוללה ובתי החולים שיוועו להקלת נטל החולים, שרי "כחול־לבן" התנגדו להחלטת ממשלה שהבאתי לממן את המנה השלישית של חיסוני הקורונה מצילי החיים שהזמנתי מ"פיזר".

עקפתי אותם בכך שפניתי לוועדת הכספים של הכנסת, בראשות ח"כ גפני, כדי לקבל אישור למימון. ישיבות הקבינט הפכו למסכת של דיונים מייגעים, שנמשכו לעיתים עד השעות הקטנות של הלילה.

איכשהו הצלחנו להתקדם בביצה טובענית זו.

אך היה אתגר אחד שעמדנו בו באחדות והרמוניה: הכנסת התפזרה בפעם הרביעית ב־23 בדצמבר 2020. בבחירות הבאות, ב־23 במרץ 2021, זכה "הליכוד"

ב־30 מנדטים, הרבה לפני הטוענת לכתר משמאל, "יש עתיד", שזכתה ב־17 מנדטים. ובכל זאת, לנוכח שיטת הבחירות המקרטעת בישראל, התוצאות לא היו חד־משמעיות. במשך שבועות לא הצליח איש להקים ממשלה חדשה.

הממשלה בראשותי סיימה זה עתה את העשור הבטוח והמשגשג בתולדות ישראל, חילצה את ישראל ממשבר הקורונה לפני כל מדינה אחרת בעולם והפכה אותה למעצמה בין האומות. מעל לכול, המאמצים המתמשכים של הממשלות בראשותי פגעו שוב ושוב בניסיונותיה של איראן לפתח נשק גרעיני. הרמטכ"ל לשעבר גדי איזנקוט סיכם זאת בתמציתיות ב־2022: "ישראל מבצעת פעילות מגוונת למנוע יכולת גרעינית מאיראן, ורובה הגדול חשאי. ללא פעילות זו, אני מניח שאיראן היתה גרעינית כבר לפני שבע עד עשר שנים".

בדיוק אז, בזמן השברירי של אי־יציבות פוליטית, כשכל המפלגות עסקו בסחר־מכר של הקמת קואליציה, הצלחנו לעבוד יחד כשהתמודדנו מול האתגר הביטחוני שהציב חמאס.

המשבר נוצר בשל החלטה תלויה ועומדת של בית המשפט להתיר פינוי של כמה משפחות פלסטיניות מבתיים בבעלות יהודים בשכונת שמעון הצדיק בירושלים. חמאס מחה על כך שממשלת ישראל כביכול "מבצעת טיהור אתני של פלסטינים בירושלים". אלה היו דברי הבל. הממשלה לא היתה מעורבת באופן כלשהו בסכסוך על זכויות הקניין הפרטיות, שהיה סכסוך אזרחי לחלוטין.

חמאס הכריז שהוא "מגן ירושלים המוסלמית" והסית להתפרעויות יומיומיות מצד פלסטינים, בדגש על תושביה הערבים של ירושלים. ב־6 במאי 2021 חלה הסלמה ברטוריקה הפלסטינית כשמזכ"ל הג'יהאד האסלאמי מסר ש"אי אפשר לשחוק על מה שקורה בירושלים. על ישראל לצפות שנגיב בכל רגע".

המתרחבות הגיעה לשיאה ב־9 במאי, ערב יום ירושלים שבו חוגגת מדינת ישראל את איחוד הבירה במלחמת ששת הימים. מתפללים מוסלמים בהר הבית יידו אבנים על מתפללים יהודים בכותל המערבי. כשחיילי מג"ב התערבו כדי לעצור את האלימות, הפורעים הפלסטינים יידו אבנים וירו זיקוקים גם לעברם. 12 שוטרים ומאות מתפרעים נפצעו.

למחרת הציב חמאס אולטימטום. הוא דרש שישראל תסיג בתוך שש שעות את השוטרים מהר הבית ומשכונת שמעון הצדיק, ותשחרר את כל הפורעים שנעצרו במהומות. חמאס איים שאם ישראל לא תעשה זאת "היא תישא בתוצאות".

לא היתה לי כל כוונה להיענות לאולטימטום.

האירועים הללו התרחשו ערב מצעד הדגלים בחוצות הבירה, שמתקיים מדי שנה ביום ירושלים. המצעד היה אמור להתחיל בשער שכם בעיר העתיקה, לעבור

ברובע המוסלמי הצפוף ולהגיע לכותל. בשער שכם אירעו כמה פיגועי דקירה שבהם נרצחו יהודים בידי מחבלים פלסטינים.

התקשורת, האופוזיציה והפלסטינים הפעילו לחץ כבד לבטל את המצעד. כניעה כזו לסחטנות חמאס לא היתה אופציה, אבל ביקשתי להימנע מהתנגשות אלימה שתביא לשפיכות דמים ולכן הסכמתי להמלצת כל גורמי הביטחון לשנות את מסלול המצעד. השב"כ הציע לנתב אותו לשער יפו, כך שיגיע לכותל דרך כביש שעוקף את השכונות הערביות הצפופות בעיר העתיקה. מתוך אחריות לחיי אדם, נתתי לכך את הסכמתי.

המצעד החל בחמש וחצי אחר הצהריים.

בתוך זמן קצר ירה חמאס עשרות רקטות לעבר ישראל, שבע מהן לעבר ירושלים ועשרים לגוש דן. סבלנותנו פקעה.

כינסתי את הקבינט, ואישרנו פה אחד תגובה צבאית חריפה למתקפת הרקטות. יצאנו למבצע "שומר החומות", שמטרתו היתה לשחוק את יכולת הלחימה של החמאס ולהשיב את ההרתעה הישראלית.

"חמאס יספוג מכות שהוא אפילו לא יכול לדמיין", הבטחתי.

במקום להתחיל לאט בתקווה שהמתיחות תדעך, התחלנו בעוצמה — והרבה יותר חזק מהמצופה. כבר בשעות הראשונות פגענו בבכירי חמאס ובפעילים בכירים שלו תוך פגיעה מינימלית בבלתי מעורבים. צה"ל מוטט בניינים רבי קומות ששימשו עמדות פיקוד של חמאס, והשמיד יחידות טרור שתכננו לתקוף אותנו מהים ומהאוויר. פגענו גם ביחידה ללוחמת סייבר של חמאס.

לחמאס נכזבו עוד הפתעות. אף שהארגון היה מודע לקיומה של חומה תת־קרקעית מצוידת בחיישנים שבנינו סביב עזה, יעילותה בחסימת מנהרות הטרור היממה אותו. התוואי התת־קרקעי שדרכו תכננו מחבלי חמאס לחדור לישראל נחסם כליל.

אבל ההלם האמיתי הגיע בעקבות התקיפות האוויריות המדויקות שלנו, עם פצצות שחדרו לבונקרים של "מטרו הטרור" — רשת תת־קרקעית של מנהרות שחמאס בנה ברצועת עזה כדי לספק מחסה לכוחות הלוחמים שלו. זו היתה הפעם הראשונה בהיסטוריה הצבאית שמנהרות הופגזו בדיוק וביעילות מהאוויר. ההישג הטכנולוגי והמודיעיני החזיר את חמאס כמה שנים טובות אחורה.

ביום הראשון ללחימה התקשר אליי הנשיא ביידן, שנבחר כמה חודשים קודם לכן. היכרותנו החלה לפני קרוב לארבעים שנה בושינגטון, כשהוא היה סנאטור צעיר מדלאוור ואני הייתי הציר המדיני של ישראל בארה"ב. מאז נפגשנו פעמים רבות

בצמתים שונים, כולל בביקורו כסגן נשיא בירושלים שבמהלכו הוכרזה בנייה חדשה בשכונת רמת שלמה. ארבעה ימים אחרי הבחירות לנשיאות ארצות הברית ב־2020 הוכרו ביידן כנשיא הנבחר. ביממה שלאחר מכן הלכתי בעקבותיהם של עשרים ראשי מדינות והתקשרתי אף אני לברך אותו על זכייתו. המחזה המקובלת הזאת עוררה את זעמו של הנשיא לשעבר טראמפ, שעד היום מאמין שהייתי ראשון המברכים.

כעת אמר לי ביידן בטלפון שארצות הברית תומכת בזכותה של ישראל להגן על עצמה. אבל בימים הבאים, כשהלחימה הסלימה והתקשורת דיווחה על מספר הולך וגדל של הרוגים בצד הפלסטיני, הוא החל ללחוץ להפסקת אש.

"ביבי, אני חייב לומר לך — יש עליי לחץ גדול כאן", אמר ביידן. "זו לא המפלגה הדמוקרטית של סקופ ג'קסון". ג'קסון היה סנאטור פרו־ישראלי נלהב בשנות השמונים. "לוחצים עליי כאן לשים לזה סוף בהקדם האפשרי".

השבתי לנשיא שגם עליי יש לחצים — מיליוני ישראלים יושבים במקלטים ומצפים ממני בצדק לתקוף את חמאס בעוצמה. לשם כך נזקק צה"ל לחלון זמן נוסף של כמה ימים כדי להשלים את הרס תשתיות הטרור, הסברתי. זרועות המודיעין שלנו יוכלו לאסוף מטרות איכותיות נוספות, בפרט כשהבונקרים התת־קרקעיים של החמאס לא ישמשו אותו יותר כמקלט בטוח.

ביידן הסכים, אך כבר למחרת חידש את הלחץ לסיים את הלחימה. כפי שנהגתי קודם לכן עם אובמה במהלך מבצע צוק איתן ב־2014, ביקשתי וקיבלתי מביידן במהלך שומר החומות התחייבות לממן את חידושם של מיידטי מערכת כיפת ברזל, יוזמה שזכתה לתמיכה דו־מפלגתית בקונגרס.

כל שיחת טלפון עם ביידן קירבה את סיום המערכה. יכולתי לקנות כמה ימי לחימה, אבל היה ברור שלא עומד לרשותנו זמן בלתי מוגבל כפי שהיה לכאורה ב־2014. גם לא היה צורך בכך. בתוך ימים ספורים השיג צה"ל את יעדיו העיקריים, אלא שאני חתרתי להשיג יעד אחד נוסף. עם עבודת מודיעין ועוד קצת מזל, חשבתי שאולי נצליח לחסל את מוחמד דָּף, ראש הזרוע הצבאית של חמאס שאחראי לרצח מאות ישראלים. דָּף הצליח לחמוק מכל ניסיונות החיסול הקודמים שלנו.

חיל האוויר תקף את הבניין שחשדנו שדָּף מסתתר בתוכו. איש לא נהרג, ודָּף שוב נמלט. אחרי ניסיון זה הסכמתי לאפשר למצרים לתווך הסכם להפסקת אש ללא שום תנאי. חמאס היה להוט לקבל אותו.

פגענו באופן דרמטי ביכולות חמאס. הרסנו את התשתית הצבאית שבנה במשך שנים. "מגיני ירושלים" יחשבו מעתה פעמיים לפני שיירו רקטות לעבר הבירה. שנה לאחר מכן — בזכות המכה הניצחת שהנחתנו על חמאס — נערך מצעד יום

ירושלים ללא כל הפרעה מצידו, אפילו לא באיום מרומז. במהלך 11 ימי הקרב, שהסתיימו ב־21 במאי, כינסתי את הקבינט המדיני־ביטחוני כמעט מדי יום. האיבה והחיכוכים עם "כחול־לבן" נעלמו, גם לנוכח האתגר הביטחוני המשותף שניצב בפנינו וגם מפני שהתברר כי ידנו על העליונה. בעיתות מלחמה, הכישלונות מפלגים; ההצלחות מלכדות. שומר החומות היה המבצע המוצלח ביותר עד כה נגד חמאס. העדות הטובה ביותר להצלחה המצטברת של פעולותינו היא שבחמש השנים שאחרי צוק איתן (עד סוף 2019) גדלה האוכלוסייה ביישובי עוטף עזה ב־15 אחוזים, לעומת גידול של כ־9 אחוזים באוכלוסיית ישראל כולה בתקופה המקבילה. תושבי העוטף וראשי הרשויות שלהם גילו חוסן נפשי ותושבים רבים חדשים הצטרפו אליהם. הגידול הבולט באוכלוסייה נמשך גם לאחר שומר החומות. עם זאת, במהלך שומר החומות עמד בפנינו איום נוסף שבישר רעות. יהודים וערבים חיים בדרך כלל בשלום ובהרמוניה בערים המעורבות. כעת, בעיצומה של הלחימה, קיצונים דתיים וגורמים עברייניים מתוך החברה הערבית תקפו את שכניהם היהודים בבניינים וברחובות. שני אזרחים ישראלים יהודים נרצחו בעכו ובלוד. בכמה מקרים יהודים תקפו ערבים חפים מפשע. הפורעים השתמשו בנשק בלתי חוקי שמצוי בשפע בחברה הערבית. פריעת חוק זו באה בעקבות היעדר אכיפת חוק בחברה הערבית במשך עשרות שנים. כשנכנסתי לתפקידי ב־2009 גיליתי שבכל הערים הערביות כמעט שלא היו לנו תחנות משטרה. בעשר השנים הבאות, הממשלות בראשותי חתרו לתקן את המעוות. בנינו 11 תחנות נוספות, הוספנו שוטרים ערבים ומינינו ניצב משטרה ערבי. המשטרה החלה להיכנס למעוזי הפשע כדי לאסוף אמצעי לחימה בלתי חוקיים, ולעיתים נאלצה לנהל קרבות של ממש עם גורמים עברייניים. פעילות זו לוותה גם בהתפתחות חיובית: הציבור הערבי בישראל, שהתנגד במשך שנים לפתיחת תחנות משטרה ביישוביו, שינה גישה. רבים מערביי ישראל השתלבו בחברה הישראלית ורצו לחיות בשכונות בטוחות כמו התושבים היהודים. כעת הם תבעו שהמדינה תגביר את המשילות ותפעיל את המשטרה מול הכנופיות פורעות החוק שהפכו את חייהם לגיהנום. ב־2015 העברנו תקציב בסך 15 מיליארד שקל לשיפור התשתיות, החינוך ואכיפת החוק במגזר הערבי. היתה זו השקעה גדולה פי כמה מההשקעה המצטברת של כל הממשלות הקודמות. אבל משימת ההתמודדות עם הכנופיות האלימות בציבור הערבי היתה רחוקה מלהסתיים, והיא התלקחה במלוא עוזה במהלך שומר החומות.

עם התפרצות הפרעות עברתי משיבת הקבינט המדיני־ביטחוני בקריה בתל־אביב אל מטה החירום שהקימה המשטרה בלוד.

הוריתי לתגבר את נוכחות השוטרים ביישובים המעורבים באלפי שוטרים ולוחמי מג"ב, והכנסתי לתמונה את השב"כ כדי לזהות את מנהיגי הכנופיות. השוטרים והשב"כ התגברו על האלימות בתוך ימים ספורים, אך הפצע נשאר פתוח. ההתמודדות עמו דורשת מאמץ גדול וגיוס משאבים לאומיים. התכוונתי להתגייס למשימה ברגע שהלחימה תסתיים. אבל לא עלה בידי לעשות זאת.

עם שוך המהומות ב־21 במאי הזהרתי ששתי מפלגות קטנות וימניות לכאורה, ימינה ותקווה חדשה, שמנהיגיהן הבטיחו לבוחרים שלא יקימו ממשלה עם השמאל, יפרו את הבטחותיהן. בתגובה הן גינו אותי כשקרן היסטרי. נפתלי בנט הופיע בשידור חי בטלוויזיה ערב הבחירות, וחתם על מסמך התחייבות שלא יקים ממשלה עם השמאל או עם מפלגת רע"ם.

כעת הוא הפר בעזות מצח את הבטחתו לבוחר. לראשונה בתולדות ישראל, שעטנו של מפלגות בעלות מצעים סותרים הקימו קואליציה עם רע"ם האסלאמיסטית, המתנגדת לעצם קיומה של ישראל כמדינה יהודית.

בנט, שמפלגתו זכתה רק בשבעה מנדטים, הוצב בראשות הממשלה ברוטציה עם יאיר לפיד.

עם שלושים מנדטים, ובראש המפלגה הגדולה בכנסת, הפכתי שוב למנהיג האופוזיציה.

הממשלה החדשה החזיקה מעמד בקושי שנה. אף שפובליציסטים מובילים שיבחו אותה על כך שהיא כביכול קידמה את ה"אחדות" בישראל, ממשלת בנט־לפיד עשתה את ההפך הגמור. היא הדירה את נציגי רוב הבוחרים היהודים מהקואליציה וחתמה על הסכם עם רשימה ערבית שמייצגת את האחים המוסלמים. אמנת התנועה, ומועצת השורא שמאחוריה, מחויבות רשמית לפירוקה של ישראל כמדינה יהודית.

גל פיגועים חדש שטף את ישראל בתוך כמה חודשים וגבה את חייהם של עשרות ישראלים. דגלי אש"ף וחמאס הונפו בערים ובקמפוסים. דגל ישראל נשרף בהר הבית. צעירות ישראליות בירושלים הורידו את דגלי ישראל ממכונותיהן מחשש שיותקפו בידי מפגינים פלסטינים שהניפו את דגלי אש"ף בבירה.

אומנם הממשלה השמיעה קול מחאה רפה נגד עסקת הגרעין המתגבשת עם איראן — שרוב הציבור מתנגד לה — אך עמדתה המעשית ביחס לאיראן היתה

רופסת ולא החלטית. ממשלת הטלאים עשתה מעט מדי להגן על ישראל מהמשבר הכלכלי העולמי. במקום זאת היא העלתה מיסים שפגעו בשכבות החלשות, והעבירה לרע"ם עשרות מיליארדי שקלים כמעט ללא פיקוח.

לא היה ספק שדינה של ממשלה זו ליפול, והיא אכן נפלה.

ראשי הקואליציה הניחו שברגע שתקום ממשלה, גוש הימין יקרוס ו"הליכוד" ידיח אותי מראשותו. ההפך קרה: הגוש החזיק מעמד, והתמיכה בי רק גברה. הקואליציה היא שקרסה ונאלצה להכריז על בחירות חדשות. בעזרתו של ח"כ יריב לוין הובלנו אופוזיציה ממושמעת ומלוכדת. חברי "הליכוד" ושאר מפלגות האופוזיציה עשו לילות כימים בכנסת. אף שהיו חסרים לנו כמה מנדטים, התחלנו לזכות בהצבעות בזו אחר זו.

בימים שלא שהיתי בכנסת סיירתי ברחבי הארץ ופגשתי אזרחים רבים. קל הרבה יותר לעשות זאת כשאינך ראש ממשלה המוקף בטבעת אבטחה שמונעת מגע אישי עם הציבור. זה היה משב רוח רענן בעבורי. המוני ישראלים הביעו תמיכה ואמרו שהם מייחלים לרגע שבו אשוב לכהן כראש הממשלה.

"אנחנו רוצים את המדינה שלנו בחזרה. אנחנו רוצים לקבל בחזרה את תחושת הביטחון ואת הגאווה הלאומית", הם חזרו ואמרו.

השנה שלי מחוץ למשרד ראש הממשלה היתה מבחינתי פרק זמן נחוץ לחשיבה מעמיקה ולטעינת מצברים. היא חידדה את תפיסתי לגבי המשימות הגדולות שעדיין עומדות לפנינו: ההתמודדות עם איראן, השלמת הרפורמות הכלכליות והרחבת מעגל השלום כדי לסיים את הסכסוך הערבי-ישראלי.

פסק הזמן העניק לי גם דבר שלעולם לא יכולתי להשיג בזמן כהונתי — תשעת החודשים שבהם כתבתי את הספר שבידיכם. על כך אהיה אסיר תודה לנצח.

הסיפור שלי, הסיפור שלנו

כשנולדו הוריי, הצארים שלטו ברוסיה, האימפריה הבריטית שלטה על חלקים נרחבים של העולם, והעות'מאנים שלטו על המזרח־התיכון. במהלך חייהם קרסו כל האימפריות הללו, אחרות קמו ונפלו אף הן, וגורלו של העם היהודי נע בין ייאוש לתקווה, מתהום השואה לתקומת המדינה היהודית.

אלא שגם נצחון זה לא הבטיח לצמיתות את קיומנו. על הדור של הוריי הוטל להקים את המדינה; על הדור שלי הוטלה המשימה להבטיח את עתידה. קשת ההיסטוריה אולי נוטה אל הצדק, אך היא עצמה שברירית. היא עלולה להימחץ בכל רגע תחת מכות המחץ של הכוחות האפלים ביותר.

הקמת המדינה לא הביאה להפסקת ההתקפות נגד יהודים. היא רק נתנה בידיהם את הכוח להגן על עצמם מפניהן. כחייל, נלחמתי להגן על ישראל בשדות הקרב; כדיפלומט, הדפתי התקפות נגד הלגיטימיות שלה בפורומים עולמיים; כשר אוצר וראש ממשלה, ביקשתי להכפיל ולשלוש את כוחה הכלכלי והמדיני בין האומות.

ואכן, ישראל הפכה לסיפור הצלחה עולמי, מעצמה של חדשנות, יוזמה ועוצמה. עוצמה זו מבטיחה לנו עתיד מזהיר והובילה כבר לארבעה הסכמי שלום. אליהם יצטרפו עוד הסכמים אם רק נמשיך לטפח את עוצמתנו, נחישותנו ואמונתנו בצדקת דרכנו.

עם זאת, הסכנות האורבות לנו לעולם אינן חומקות מעיני. כל יצור חי חייב לשמר את היכולת לזהות סכנה מבעוד מועד כדי להיערך לקראתה, תכונה שאבדה לעמנו במהלך מאות שנות גלותו. מסיבה זו נטלתי סיכונים רבים כדי למנוע מאיראן, הקוראת להשמדתנו, להתחמש בנשק גרעיני, והובלתי מאמץ מתמשך שדרש, ועוד ידרוש, דבקות בלתי גלאית במשימה.

אם איראן תשיג נשק גרעיני ותאיים באמצעותו על ישראל ועל העולם כולו, יידרשו מאיתנו מיומנות, תחכום ומנהיגות כדי להדוף את האיום.

במשך אלפי שנות קיומו של עם ישראל זכינו רק לשלוש תקופות של עצמאות כממלכה מאוחדת, וכל אחת מהן נמשכה שמונים שנה: בתקופת דוד ושלמה, בתקופת החשמונאים ומאז קום מדינת ישראל.

במשך שלושת אלפים שנה לא ויתרנו על החלום לחיות כעם חופשי ומשגשג במולדתנו. משזכינו שוב בעצמאותנו לא נאפשר לגורם כלשהו לגדוע את הנס.

בהביטי לאחור על תקופת ילדותי בירושלים עם יוני ועדו, על השנים באמריקה, על השירות בסיירת מטכ"ל ועל העובדה שלא אחת ניצלתי ממוות — ברור לי שכל אלה נארגו יחדיו כדי להכין אותי למשימת חיי.

אבל שום דבר לעולם לא נקבע מראש. אלמלא התעקש יוני להצטרף לסיירת מטכ"ל ואלמלא נפל באנטבה, חי"שלי היו מתנהלים במסלול אחר. לא שיערתי שאתאושש אי פעם ממותו, אף שאני מתגעגע אליו בכל יום.

מי יכול לפענח את צפונות הגורל? אני אינני יכול. אך אני יכול להעיד כי חייתי חיים בעלי משמעות, שתכליתם הבטחת עתידו של עם עתיק יומין שסבל כה רבות ותרם כה רבות לאנושות. משימה זו תמשיך לעורר בי השראה עד יומי האחרון. זכיתי בהורים יוצאי דופן שכיוונו והאירו את דרכי ובמשפחה אוהבת ותומכת. זכיתי לייצג רבים כל כך שחזוני הוא גם חזונם, והם הלכו אחרי, בלב שלם בסערות החיים הפוליטיים.

אך האמנם קיים באמת דבר כזה, חיים של תכלית? לכל דור קם הקהלת שלו והלוקרטיוס שלו שמעידים שהכל בן־חלוף: "הָבֵל הָבֵלִים הַכֵּל הַבֵּל. מֶה יִתְרוֹן לְאָדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שִׁיעֲמַל תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ?" אֶמַר קהלת.

ההיסטוריון הגדול ויל דוראנט, שהיה אחד המעריצים הגדולים של עמנו, ניסה בערוב ימיו לנחם את האנושות, על מה שנדמה כחוסר התוחלת של הישגי האדם: "איננו צריכים לחשוש לגבי העתיד", כתב דוראנט, "מורשתנו, מורשת התרבות והציביליזציה, מעולם לא הייתה כה בטוחה וכה עשירה. כל שנותר לנו הוא לעשות את חלקנו הצנוע במאמץ להרחיבה ולהעבירה לדורות הבאים, מתוך אמונה שהזמן יסיר את המיותר, ושמה שהגון וראוי בה יישמר כדי להאיר לדורות הבאים". דוראנט צדק.

תקומת ישראל היא נס ומופת של אמונה ומעשה. בספר שמואל א' נאמר: "נצח ישראל לא ישקר". לאורך המסע הארוך של עמנו, הבטחה זו קוימה במלואה. עם ישראל חי!

תודות

ספר זה נכתב בכתב ידי בתשעת החודשים לאחר שעזבתי את משרד ראש הממשלה ב־2021.

ד"ר אופיר פלק ראוי לתודתי העמוקה על ידידותו ועמלו שבלעדיהם הספר לא היה רואה אור. אופיר הקליד את הבלתי ניתן לפענוח, העלה הצעות לגבי הסגנון, התוכן והמחקר הנלווה, קיצץ בזמן המוקדש למשפחתו והתלווה אלי מדי פעם לנסיעות בעניינים פוליטיים. אינני מכיר ספרים רבים שנכתבו במושב האחורי של מכונית הגומא את כבישי הגליל והנגב.

ידידי גארי גינסברג נתן הצעות עריכה מעולות בשיחות טלפון טרנס־אטלנטיות לרוב. לא יכולתי לקוות לביקורת כנה ונוקבת יותר. יחד עם ידידנו הוותיק ספנסר פרטיץ', גארי הגיע לישראל לגיחת עריכה קצרה אך פרודוקטיבית, שקיבצה מחדש את הצוות הנפלא שיעץ לי לא פעם לפני הופעותי בארה"ב.

אחי עדו השיא הצעות עריכה מצוינות וחשובות, והזכיר לי נשכחות מילדותנו ונעורינו. הוא אימת בדקדקנות את העובדות על תקופות חיי שהיו מוכרות לו מקרוב, ושבהן מילא תפקיד חשוב.

למאמץ זה סייע שרון דרטבה שהתחקה ללא לאות ובמסירות אחר מקורות ועובדות בכתב היד כולו, שהקיף עשרות שנים ואירועים רבים בארץ ובעולם. רון דרמר עבר בקפידה על הפרקים שדנו בפעולתנו המדינית המשותפת רבת השנים, בהן היה לי לעזר רב בניהול מערכת היחסים המורכבת והחיונית עם ארצות הברית ובהשגת הסכמי אברהם. לעיתים קרובות הוא עמד בקו האש כאשר הרעיונות שלנו, בייחוד בנוגע לאיראן, לא התקבלו בווישינגטון. הוא ראוי לא רק לתודתי האישית אלא גם לזו של ישראלים ואמריקנים כאחת.

תודתי נתונה לרותם סלע ולליאורה לויאן מהוצאת הספרים סלע מאיר ולצוותם המסור, וכן לד"ר חגי חריף. כולם סייעו רבות בהכנת המהדורה העברית של הספר. חלקים נרחבים ממנו נכתבו במקומות בלתי צפויים, כולל במליאת הכנסת במהלך דיונים סוערים, חלקים אחרים נכתבו בסביבה שקטה יותר שהעמידו לרשותי חברים וידידים.

דיוויד אליסון אירח את רעייתי שרה ואותי בנדיבות לב בביתו המבודד בהוואי. השבועיים שביליתי שם בכתיבה העניקו לכתב היד קידום ראשוני ומשמעותי. משפחת אדרי ומשפחת פוגל, חברינו הנפלאים, פתחו את ביתם עבורי. חברינו היקרים בני משפחת פאליק איפשרו לי לכתוב בחצר ביתם כשאני משקיף ממנו על הנוף הנשגב של הר הבית, שתמיד הזכיר לי מדוע אני כותב ספר זה.

לכל אלה אני חב תודה מעומק הלב.
אבל מעל הכל החוב הגדול ביותר שלי הוא למשפחתי האהובה, לרעייתי שרה
ולבנינו יאיר ואבנר. שלושתם נתנו לי נחמה ותמיכה בזמנים הקשים ביותר, ועמדו
לצדי בכל עת.

שרה הקריבה את מיטב שנותיה הצעירות, והבנים את תום ילדותם, כדי ללוות
אותי בשליחות חיי למען ישראל. מעולם לא ראיתי אומץ לב לנוכח השמצות ועוינות
מתמשכת כמו זה שגילתה שרה. היא שאבה כוח מהידיעה שיחד אנו משרתים
מטרה גדולה יותר.

בחלוף השנים מצאתי נחמה בכך שיותר ויותר אנשים העריכו והוקירו את
ההקרבה שלה, את חוכמתה ואת תעצומות נפשה.

תודתי האחרונה נתונה למיליוני אנשים בארץ ובעולם שמעולם לא איבדו את
תחושת הפליאה מול התגשמות חזון הנביאים ונס תקומת ישראל. מי ייתן ששלהבת
אמונתם תמשיך להאיר את דרכנו.

תמונות

סבא־רבא אברהם מרכוס, בסביבות 1880. (ארכיון פרטי)

סבא בנימין וסבתא מולי סגל בעת חתונתם, מינאפוליס, 1887. (ארכיון פרטי)

סבא נתן וסבתא שרה מיליקובסקי־נתניהו, בסביבות 1910. (ארכיון פרטי)

ההורים צילה סגל ובנציון נתניהו בשנות העשרים לחייהם, בסביבות 1935. (ארכיון פרטי)

צילה ובנציון נתניהו עם בנם הבכור יוני, ניו־יורק, 1948. (ארכיון פרטי)

"הביבי המקורי", בן הדוד בנימין רון, מראשוני הטייסים בחיל האוויר. כינוי החיבה שלו הועבר לבנימין נתניהו. בסיס חיל האוויר, 1949. (ארכיון פרטי)

בנציון וצילה עם ביבי (משמאל) ויוני, ירושלים, 1952. (ארכיון פרטי)

ביבי בגיל 3, יוני בגיל 6, ירושלים, 1952. (ארכיון פרטי)

פרופ' בנציון נתניהו, העורך הראשי של האנציקלופדיה העברית, ולצידו עוזרת. ירושלים, בסביבות 1956.
(ארכיון פרטי)

ביבי (12), עדו (9), יוני (15). ירושלים, 1961. (ארכיון פרטי)

האם הגאה ושלוש בניה יוני (19) ביכי (16) ועדו (13). סביון, 1965.

חלוץ שמאלי בקבוצת הכדורגל של בית ספר צ'לטנהם בפילדלפיה. (Cheltenham High School yearbook, 1967)

אל"מ אברהם ארנן, מייסד סיירת מטכ"ל ומפקדה הראשון, בשנות ה־50. (ארכיון צה"ל)

מפקדי ה-101. משמאל: מאיר הר ציון, אריאל שרון, משה דיין, דני מט. למטה מימין: רפאל איתן, 1953.
(אברהם ורד, דובר צה"ל)

יוני נתניהו, במצעד יום העצמאות בירושלים, 1966. (ארכיון צה"ל)

"אחרי שרואים את המוות פנים אל פנים החיים הופכים לבעלי ערך רב יותר". יוני אחרי פציעתו בקרב ברמת הגולן במלחמת ששת הימים.
(ארכיון פרטי)

ביבי במירוץ סובב תבור, 1969. (ארכיון פרטי)

ביבי (ראשון מימין) וחבריו בסיום קורס
קצינים במצפה רמון, 1969. (AFP via Getty Images)

"המעז מנצח". מפקד בסיירת. מימין בשורה הקדמית: יוסי קלמר, ביבי, עוזי דיין. 1970. (ארכיון צה"ל)

אימוני צוות ביבי בלוחמה בשטח בנוי. משמאל: אריק גרסטל (שהשתתף בפעולת החילוץ של מטוס סבנה)
ומאחוריו ביבי. רמת הגולן, 1970. (ארכיון פרטי)

באימונים עם לוחמי השיטת. חוף עתלית, 1971. (ארכיון צה"ל)

בתרגיל ניווט ג'יפים עם צוות ביבי, נגב, 1971. (ארכיון צה"ל)

עם חברי צוות ביבי ברקע — גבול לבנון, 1971. (ארכיון צה"ל)

יוני וביבי בסירת. 1971. (ארכיון פרטי)

קבלת פנים אצל נשיא המדינה זלמן שז"ר לאחר חילוץ מטוס סבנה, בו נפצע ביבי. בית הנשיא, 1972. (לע"מ)

"הפעם היינו מוכנים היטב", אימון בחרמון, 1971. (ארכיון פרטי)

צוות ביבי לפני המבצע בסוריה. ביבי מימין, סלים שופי רביעי מימין בשורה האחורית. 1971. (ארכיון צה"ל)

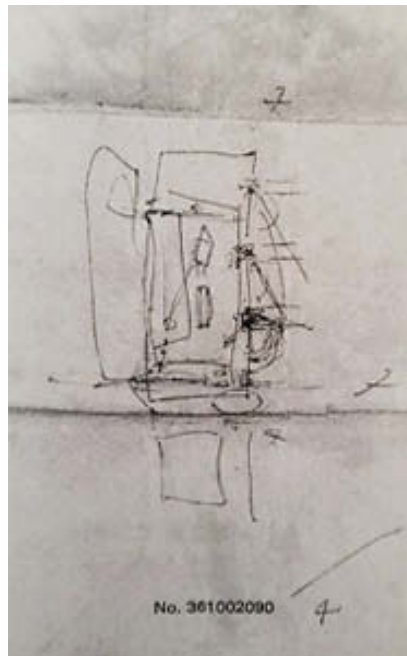
יוני ברגע של מנוחה בהר החרמון במהלך מלחמת יום הכיפורים. (ארכיון פרטי)

התמונה האחרונה של יוני. צולמה שלושה שבועות לפני מבצע אנטבה בסיור ברמת הגולן שערך יוני לכלכלן זוכה פרס־נובל תומס שלינג, 1976. (ארכיון צה"ל)

מגדל הפיקוח והטרמינל הישן בשדה התעופה באנטבה, 1976. (הספריה הלאומית, ארכיון דן הדני)

שקית ההקאה ועליה תרשים מאולתר של תוכנית התקיפה ששרטט יוני עבור עמוס גורן, שהצטרף באיחור לפעולה באנטבה, 1976. (ארכיון פרטי)

בחזרה מאנטבה, פורקים את המרצדס ששימשה את יוני ואנשיו להונות את הזקיפים באנטבה, 1976. (ארכיון

משרד הביטחון)

בהלוויתו של יוני. משמאל: עדו, בנציון, ביבי, רה"מ יצחק רבין; למטה במשקפי שמש — שר החוץ יגאל אלון.
הר הרצל 1976. (ארכיון צה"ל)

עם סורין הרשקו שנפצע במבצע אנטבה, בסביבות 1980. (יעקב סער, לע"מ)

צירי הקונגרס הציוני ה־8. בין המשתתפים: נתן מיליקובסקי (5), חיים וייצמן (17), זאב ז'בוטינסקי (51), האג, 1907.

"הוא היה האדם הגדול ביותר שהכרתי." אהרן אהרנסון, בסביבות 1916. (בית אהרנסון, מוזיאון גילי, זיכרון יעקב)

קולונל ג'ון הנרי פטרסון, מפקד הגדודים העבריים במלחמת העולם הראשונה וסנדקו של יוני, בסביבות 1917.

בפגישה עם הנשיא רונלד רייגן בבית הלבן. משמאל: שגריר ישראל בארה"ב משה ארנס, הנשיא יצחק נבון, הצייר המדיני בנימין נתניהו. בגבם מימין: סגן הנשיא ג'ורג' בוש הבן, הנשיא רייגן ומזכיר המדינה ג'ורג' שולץ, 1983. (ארכיון רייגן)

בשיחה עם הנשיא רייגן וראש הממשלה יצחק שמיר בבית הלבן, 1983. (ארכיון רייגן)

כשגריר ישראל בפועל בארה"ב בהופעה בתוכנית Nightline.

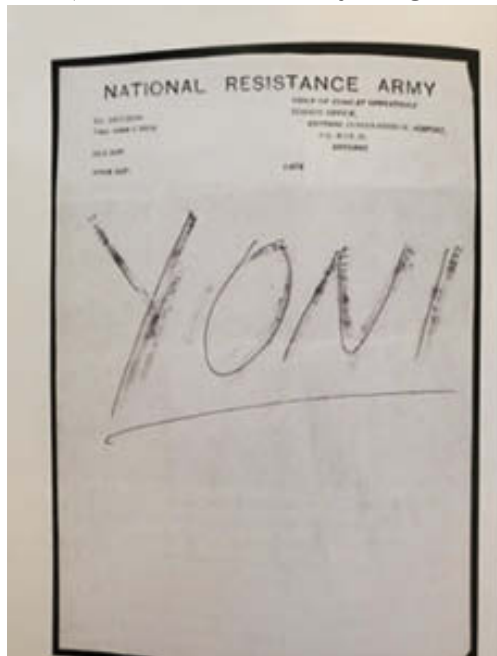
"השאירו את הקנאות שלכם בחוץ". נאום ראשון כשגריר ישראל בפני העצרת הכללית של האו"ם. בניו יורק, 1984. (ארכיון האו"ם)

עם הרב מלובביץ', האדמו"ר מנחם מנדל שניאורסון. ניו-יורק 1984. (חיים ב. הברשטאם)

באוו"ם מחזיק תיק הכולל את תיעוד פשעי המלחמה של מזכ"ל האו"ם לשעבר קורט וולדהיים, 1985. (Don Emmert/AFP via Getty Images)

הדף שהחזיק בידו חייל אוגנדי שקידם את פניהם של עדו, ביבי ובתו נועה בביקורם בנמל התעופה באנטבה ב־1989. (ארכיון פרטי)

צילה ובנציון, ירושלים, אמצע שנות ה־80. (ארכיון פרטי)

ערו עם פקיד ממשלה וחייל אוגנדי בנמל התעופה באנטבה, 1989. (ארכיון פרטי)

ראש הממשלה יצחק שמיר וסגן שר החוץ נתניהו בפסגת מדריד, 1991. (Patrick Baz/AFP/Getty Images)

עם הנשיא ביל קלינטון בביקור הראשון בבית הלבן כראש הממשלה, 1996. (לע"מ)

מנופף לשלום לשרה במהלך הנאום הראשון בקונגרס. מאחור: סגן הנשיא אל גור ומנהיג בית הנבחרים ניוט גינגריץ', 1996. (יעקב סער, לע"מ)

שרה ויאיר עם הנשיא קלינטון בחדר הסגלגל בבית הלבן, 1996. על ערימת הכריות: אבנר, כמעט בן שנתיים.
(משה מילנר, לע"מ)

עם שרה ויאיר, ירושלים 1994. (Dr. droits réservés / Claude Farge)

רגע שמור היטב בחוף קיסריה עם יאיר ושרה, 1997. (Shaul Golan/AFP via Getty Images)

בחוף קיסריה עם אבנר, 1997. (ארכיון פרטי)

"פולסקה! את נראית כמו נערה פולינייה". בפגישה עם האפיפיור יוחנן פאולוס השני בוותיקן, 1997. (אבי אוחיון, לע"מ)

"הבת שלכם היא כמו בתי". חוסיין מלך ירדן, רה"מ נתניהו ושר החוץ דוד לוי בביקור תנחומים ב'שבועה' בבית הוריה של אחת הנערות שנרצחו ע"י חייל ירדני. בית שמש, 1997. (לע"מ)

מתפללים לשלום ירושלים בכותל. עם יאיר, 1998. (אבי אוחיון, לע"מ)

"למלך חוסיין, תחלים מהר". ציור שהכין יאיר בן ה-7 כשנודע לו על מחלתו של המלך, 1998. (אבי אוחיון, לע"מ)

"אל תקרא עיתונים". עם ראש ממשלת בריטניה לשעבר מגרט תאצ'ר במשרד ראש הממשלה בירושלים, 1998. (אבי אוחיון, לע"מ)

שיחות שלום בווינגטון עם נשיא מצרים חוסני מובארק, 1998. (צביקה טישלר, ידיעות אחרונות)

משחק שחמט עם אבא בבית המשפחה ברחוב הפורצים, ירושלים, 2008. (זיו קורן)

דיון עם הנשיא אובמה על הנושא האיראני בחדר הסגלגל, 2010. (לע"מ)

בברית של הנכד שמואל. מימין: הרב ישראל מאיר לאו, ביבי, שרה, נועה, השר יעקב נאמן, יאיר ברקע עם מדים. ירושלים, 2010. (ארכיון פרטי)

"והגית בו יומם ולילה". מברכים את אבנר זוכה בחידון התנ"ך. ירושלים, 2010. (לע"מ)

ישיבת הכנה של הצוות במעון האירוח של הבית הלבן בבליר האוס לפני פגישה עם הנשיא אובמה, ושינגטון 2011. (אבי אוהיון, לע"מ)

"זוכר שהיינו שנינו הילדים החדשים בשכונה?" עם סגן הנשיא ג'ו ביידן ומנהיג בית הנבחרים ג'ון ביידר לפני הנאום השני בקונגרס, 2011.

(Shawn Thew/European Pressphoto Agency)

משקיף על בקעת הירדן עם קצינות צה"ל בסיור על הגבול, 2011. (משה מילנר, לע"מ)

בהלוויתו של בנציון נתניהו. ירושלים, 2012. (אבי אוחיון, לע"מ)

הקו האדום. נאום בפני העצרת הכללית של האו"ם, 2012. (United Nations Photo Library/J Carrier)

קבלת פנים לאובמה בסיוורו הראשון בישראל כנשיא ארה"ב, 2013. (לע"מ)

"ברור לחלוטין שהבנים ירשו את האופי מאמא". אובמה עם יאיר ואבנר, 2013. (לע"מ)

עם אבנר ביום גיוסו, 2014. (קובי גדעון, לע"מ)

"אם אתה רוצה חבר — קח לעצמך כלב". עם קאיה, הכלבה המשפחתית האהובה, ירושלים 2015. (טופז לוק)

עובר על טיוטת נאום עם שגריר ישראל בארה"ב רון דרמר, וושינגטון, 2015. (שחר עזרון, ניו קום)

"ההמבורגרים היו מעולים". ארוחת ערב של הזוגות נתניהו וטראמפ. ברקע: יאיר והשף משה שגב. ירושלים, 2016. (אפי אזולאי)

יחף עם ראש ממשלת הודו נרנדרה מודי בביקורו בישראל. גבעת אולגה, 2017. (טופו לוק)

ביקור ראשון בקניה של ראש ממשלת ישראל, כחלק מסיור בארבע מדינות באפריקה. ניירובי 2017. (לע"מ)

משמר כבוד בניר־דלהי, 2018. (לע"מ)

עם תומכים נלהבים של ישראל בביקור ראשון בברזיל של ראש ממשלה ישראלי. ברזיליה, 2018. (לע"מ)

"היום המאושר בחיי". עם אלון ומיקה במשחק חצי הגמר במונדיאל. מוסקבה, 2018. (טופו לוק)

בביקור ביחידת לוט"ר, 2018. (לע"מ)

עם לוחמי מג"ב. (קובי גדעון, לע"מ)

"איראן שיקרה!" חשיפת ארכיון הגרעין הסודי של איראן. הקרייזה, תל אביב, 2018. (עמוס בן גרשום, לע"מ)

נופש ברמה, 2020. (קובי גדעון, לע"מ)

"ראשון המתחסנים". החיסון הראשון לנגיף הקורונה. עם הרופא האישי ד"ר צבי ברקוביץ, תל אביב, 2020.
(עמוס בן גרשום, לע"מ)

"שינוי כיוון היסטורי". בטקס החתימה על הסכמי אברהם עם הנשיא טרמפ, שר החוץ של איחוד האמירויות שייח' עבדאללה בן זאיד אאל נהיאן (מימין), ושר החוץ של בחרין עבד א-לטיף א-זיאני, הבית הלבן 2020.
(Alex Wong/Getty Images)

תמונות משפחתיות בשלג הירושלמי, 1997 ו־2015.

להערות המחבר, מקורות,
הפניות ואינדקס יש לסרוק את הקוד

